

Манзар Абдулхайр

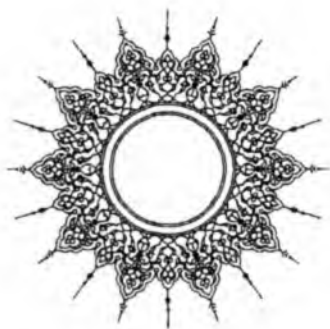

НАВОЙЙ
асарларининг
узохли луғати

Манзур АБДУЛХАЙР

НАВОЙЙ

асарларининг
изоҳли луғати

«Ўзбекистон миллий энциклопедияси»

Давлат илмий нашриёти

Тошкент–2018

УЎТ: 81'374.821.512.133(092)

КБТ 83.3(5Ў)

А 15

Масъул муҳаррир: Қ. Содиқов, ф. ф. д.

Тақризчилар: Э. Умаров, ф. ф. д.;

Б. Юсупов, ф. ф. н.

Абдулхайр, Манзар

А 15

«Алишер Навоий асарларининг изоҳли луғати» / М. Абдулхайр. – Тошкент: «Ўзбекис-тон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2018. – 560 б.

Ушбу изоҳли луғат тўрт жилдлик «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»га қирмай қолган беш мингдан ортиқ сўз ва ибораларни ўз ичига қамраб олган. Луғат Алишер Навоий асарларининг қўлёзма ва наслари асосида тузилди. Унда Навоий ижодиётининг муҳим қирраси бўлган лексик хусусиятлар, маъноси тушунилиши қийин янги аниқланган сўз ва иборалар илк бор аниқланиб изоҳланди. Луғат XV аср ўзбек адабий тили меъёрларини ақс эттиради. Мазкур қомус нафақат изоҳли луғат, балки муҳим тадқиқот иши сифатида навоийшунос ва кенг китобхонларга Мир Алишер Навоий меросини чуқур ўрганишда катта ёрдам беради. У мутахассислар учун тарихий, қиёсий-тарихий фонетика, лексика, грамматика ҳамда матншунослик, манбашунослик, тасаввуф бўйича янги маълумотлар беради.

Мазкур китоб Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети кенгаши (2016 йил 29 октябрь, 2-мажлис) қарори билан нашрга тавсия этилган.

УЎТ: 81'374.821.512.133(092)

КБТ 83.3(5Ў)

ISBN 978-9943-07-586-3

© Манзар Абдулхайр

© «Ўзбекистон миллий энциклопедияси»

Давлат илмий нашриёти, 2018

МУҚАДДИМА

Туркий тилдаги сўз ва ибораларни тўплаш, уларни илмий асослаш анъанаси XI асрда яратилган «Девону луғотит турк»-ка бориб тақалади. Зеро, луғат муаллифи Маҳмуд Кошгарий ўз давридаги турли қабила-уруғлар тилига мансуб сўз ва ибораларни ўз асарида акс эттирган. Бу борада луғатшунос шундай ёзади: «Мен турклар, туркманлар, ўғузлар, чигиллар, яғмолар, қирғизларнинг шаҳарларини, қишлоқ ва яйловларини кўп йиллар кезиб чиқдим, луғатларини тўладим, турли сўз хусусиятларини ўрганиб, аниқлаб чиқдим. Мен бу ишларни тил билмаганим учун эмас, балки бу тиллардаги ҳар бир кичик фарқни ҳам аниқлаш учун қилдим. Уларни ҳар томонлама пухта бир асосда тартибга солдим».

Ўрта асрларда туркий қабилалар тилларини бу қадар кенг қамровли ўрганиш Маҳмуд Кошгарийга фақат Алишер Навоийни қиёслаш мумкин. Зотан, улуғ шоир асарларида «Девону луғотит турк»даги кўплаб этнонимлар, соф тилшуносликка оид атамалар, қадимги илмий-бадий ёзма ва оғзаки ижод намуналари билан бирга кенагас, қовчин, чигатой, барлос, қиёт, тархон, арлот, жалойир, туркман, найман, манғит, қўнғирот ва бошқа туркий уруғ, элатларнинг номи такрор-такрор келади.

Шоирнинг бой адабий, илмий меросидаги сўз ва ибораларни тўғри шарҳлашда луғат манбаларнинг ўрни беқиёс. Шу жиҳатдан Навоий асарлари юзасидан ўтмишда ва ҳозирда ҳам бир қанча луғатлар яратилган. Масалан, «Бадоеъ ул-луғат», «Хамса бо ҳалли луғат», «Абушқа», «Санглох», «Луғати атрокия», «Луғати туркий», «Луғати чигатойи ва туркий-усмоний», «Ҳалли луғоти чигатойи «Хамса»и Навоий», «Нисоби Навоий», «Луғати Амир Навоий», «Дар баё-

ни луғати Навоий», «Халли луғоти чигатоий»^{*} каби қўлёзма ҳамда Порсо Шамсиев, Собиржон Иброҳимов томонидан тузилган «Ўзбек классик адабиёти асарлари учун қисқача луғат» (1953) ва яна шу муаллифлар иштирокида «Алишер Навоий асарлари луғати» (1972), «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати» (1983–1985), Ботирбек Ҳасанов томонидан тузилган «Навоий асарлари учун қисқача луғат» (1993) каби қомуслар шулар жумласидандир. Бу луғатларда Навоий асарларида қўлланилган минглаб туркий, форсий ва арабий сўз ва ибораларни изоҳланган. Улардан ҳозирча нисбатан тўлароғи тўрт жилдли «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати» ҳисобланади. Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг тарихий лексикология ва лексикография бўлимида (1983–85) тайёрланиб, нашр этилди. У буюк мутафаккир шоирнинг бебаҳо асарларини ўқиш ва тушуниш учун китобхонларга катта ёрдам берувчи фундаментал тадқиқотдир.

60-йилларнинг охирларида ЎЗРФА Тил ва адабиёт институтида тарихий этимологик луғатлар бўлими очилиб, изоҳли луғатни тузиш ишлари бошлаб юборилди. Унинг нашр қилиниши ўз даврида тадқиқотчилар учун ҳам бой фактик материаллар беради. Изоҳли луғатдан фақат ўзбек мумтоз асарлари тилинигина эмас, балки қарийб барча туркий халқларнинг адабий ва тарихий қўлёзма манбаларини ўрганишда ҳам фойдаланилади. Аммо шоир асарларининг тил хусусиятларини ўрганиш, унинг янги-янги қирралари муқошафаси давом этаверади. Зеро, Алишер Навоий асарлари мангуликка дахлдор сўз маҳзани ҳамдир.

Сўнги йилларда диний қадриятларга, ота-боболаримизнинг меросига муносабат ўзгарди. Илгари мумтоз асарларда «худо», «пайғамбар» сўзлари, ғазаллардаги ҳамд, наътлар тушириб қолдирилган бўлса, эндиликда уларни ёзиш, ўқиш имкониятига эга бўлди. Бу эса шоир асарларини тўлароқ

---

* Айни пайтда ушбу қўлёзма луғатлар Тошкент давлат шарқшунослик институти ҳузуридаги Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқ қўлёзмалари маркази фондида сақланмоқда (инвентар рақамлари: №7863, 9954, 6803, 3324, 5197 ва бошқалар).

англашга, тушунишга ёрдам беради. Шоир асарларининг тўла нашр қилиниши унинг луғати ҳам тўла ҳолда нашр қилишни тақозо қилади. Дарҳақиқат, биз ана шу имкониятдан фойдаланиб, шоирнинг 20 жилдлик асарлар тўпламидаги сўз ва ибораларни қарийб чорак аср муқаддам яратилган тўрт жилдлик «Алишер Навоий тилининг изоҳли луғати»га қиёслаб чиқдик. Маълум бўлдики, ҳали жуда кўп сўз ва иборалар изоҳланиши зарур экан. Биз уларни аниқлаб, изоҳлашга киришдик. Шу маънода Навоий асарлари тилидаги янги аниқланган сўз ва ибораларни тўплаш, уларнинг шоир назарда тутган маъно инкишофи асосида алоҳида изоҳлаш катта аҳамиятга эга.

Навоий асарларига кўп лугат тузилган бўлса-да, ҳатто уларнинг барчаси биргаликда ҳам улуғ бобомизнинг сўз бойлигини тўла акс эттира олмайди. Навоий асарларидаги баъзи сўзлар бирорта лугатда қайд қилинмаган. Баъзиларида сўзларнинг маъноси чала изоҳланган. Ҳолбуки, улуғ шоир ижодида сўзларга кўплаб маънолар юкланган.

«Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»га кирмай қолган сўз ва иборалар қуйидаги тамойиллар асосида аниқланди:

– янги аниқланган сўз ва иборалар Алишер Навоийнинг 20 жилдлик «Мукамал асарлар» тўпламидан йиғилди;

– луғатга кирмай қолган сўз ва ибораларни аниқлашда «Алишер Навоий асарлари тилининг тўрт жилдлик изоҳли луғати»га асосланилди;

– луғатга кирмай қолган сўз ва иборалар «Мукамал асарлар» матнини мисрама-мисра, сатрма-сатр ўқиш жараёнида йиғилди;

– ҳар бир жанр, яъни ғазал, рубоий, қитъадан аниқланган сўз ва иборалар адресати аниқ кўрсатилди;

– нашр ва изоҳли луғатда имловий хатолар билан ёзилган сўзлар кўлёзма асосида тузатилди;

– луғатга кирмай қолган сўз ва ибораларнинг ҳамма маънолари, жумладан, диний ва тасаввуфий маънолари изоҳланди.

ИЗОҲЛИ ЛУҒАТДАН ФОЙДАЛАНИШ ТАРЗИ

Луғат мақоласининг тузилиши

Ушбу изоҳли луғатни тузишда Алишер Навоийнинг 1987–2003 йилларда нашр этилган шоирнинг 20 жилдлик «Мукаммал асарлар» тўпламига таяндик. Луғатда барча сўз туркумларига доир туркий, арабий, форсий туб, ясама, қоришиқ, кўшма сўзлар, сўз бирикмалари изоҳланди*. Шаклдош сўзлар алифбо тартибда ўз ўрнида бош сўз сифатида берилиб, мустақил равишда шарҳланди.

Луғат мақола қуйидаги таркибга эга:

- бош сўз, аввал транслитерацияси, сўнг унинг этимологияси, қўлёзмадаги арабча шакли;
- сўз маъноларининг изоҳи;
- сўзнинг маъноларини тасдиқловчи мисоллар ва уларнинг адресати.

Сўзнинг фонетик вариантлари луғат мақоласи ичида кўрсатилди. Уларни кўрсатишдан мақсад, эски ўзбек тили шевалари ҳақида тўлиқроқ маълумот бериш. Мисоллар:

АТОРИД [عطارد] 1 Меркурий сайёраси. У мумтоз адабиётда, кўпинча, «Дабир» ва «Тир» номлари билан юритилади.

Агар толеъида юз иқбол эрур,

Аторид вале анда бадҳол эрур.

Садди Искандарий, 202-б.

Рақам азмига йўнғач хома бошин,

Аторид йиғди сочилгон тарошин.

Фарҳод ва Ширин, 42-б.

2 Киши исми маъносида истиора санъати ишлатилган; Суҳайло.

---

* Эслатма: мазкур луғат Навоий асарларини матний тадқиқ этиш асносида юзага келган. Шунинг учун бу луғат, айрим тузилиш хусусиятларига кўра, бошқа махсус луғатлардан фарқланиши мумкин.

*Ки, ҳамрағлиғ этиб иқболи жовид,
Аторид сори келмиш ойу хуршид.*

Фарҳод ва Ширин, 137-б.

АТОРУД [عطارد] қ. Аторид.

*Равон хоманг учун айлаб мураттаб,
Аторид кўз қаросидин мураккаб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 18-б.

УТОРИД [عطارد] 1 айн. Аторид. Мирзо, фалак котибн.

*Онча фарёд этти мутриблар Навоий назмидин,
Ким Уторид шеъридин чарх узра Ноҳид этмағай.*

Наводир уш-шабоб, 455-б.

2 Бунда Аториднинг ёзувчи ва санъаткорларга ҳомийлиги кўзда тутилган.

*Фоидага аҳли чу очиб варақ,
Гарчи Уторид эса айтиб сабақ.*

Ҳайрат ул-аброр, 310-б.

*Агар толеъида юз иқбол эрур,
Аторид вале анда бадҳол эрур.*

Садди Искандарий, 202-б.

УТОРУД айн. Аторид.

*Чун Уторуд чархига еттим, табиат қилди майл,
Кўргали назминки зоҳир қилди табъи жавдатин.*

Бадоеъ ул-васат, 479-б.

ЙЎҚСУЗЛУҚ, =лик, =лик [يوقسوزلوق // يوقسوزлик] 1 Мавжуд эмаслик.

2 Камбағаллик, йўқчилик, етишмовчилик, муҳтожлик.

3 Фақирлик.

*... Бир неча вақт бизинг уйда булур эрди ва манга йўқ-
сузлуқ даст бериб эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

*... Манга деди: чун йўқсузлик даст берибдур, ул за-
хирадинки, бу зарфлардадур, невчун қут қилмассен?
Дедим: алар бушдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

*Жаъфар Хулдий дебдурки, неча кун Ҳаммод Қурай-
шийни кўрмайдур эрдим, уйига бордим ани кўргали. Ул*

йуқ эрди, ул йуқсизлик заруратидин аёлининг бурунчакин олиб, бозорга элтган эрмишким, сотиб егулик келтургай.

Насойим ул-мухаббат, 59-б.

Луғатда қўшма сўзларнинг биринчи компоненти кўрсатилди:

ИСТИНШОҚ [استشاق] 1 Сув ёки ҳаво билан бурунни қоқиш.

2 Таҳорат вақтида бурунга сув олиш ёки бурунни чайиш учун сув ишлатиш.

*Чу бўлди мазмаза қилмоқ муқаррар,
Бил истиншоқ ҳам мундоқ муқаррар.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

Истиншоқ қилмоқ Таҳорат вақтида сув билан бурунни тозаламоқ, қоқмоқ.

*Оғизга мазмаза қилмоқ билгил,
Бурунга дағи истиншоқ қилгил.*

Сирож ул-муслимин, 281-б.

Бош сўз алоҳида қўлланилмасдан, бирикма ҳолатида ишлатилган бўлса, бош сўздан сўнг ўша сўзнинг бирикмадаги ҳолати шарҳланди, баъзи уринларда луғатнинг специфик хусусиятидан келиб чиқиб айрим сўзларгина бош сўз сифатида иккинчи компоненти билан бирга қайд этилиб изоҳланди:

ЖАВОНА [جوانه] Полапом; бола.

Жавона чиқармоқ Тухум очмоқ, бола очмоқ.

*Ким икки кабутари ягона,
Бир уйда чиқордилар жавона.*

Лайли ва Мажнун, 261-б.

Бундан ташқари, янги маъноси аниқланган айрим сўзлар ёки тасаввуфий маъно ташиган сўз бирикмаларининг биринчи компоненти «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»да қайд этилган бўлишига қарамасдан ушбу луғатда изоҳланди. Зеро, бундай сўзлар ҳам бошқа сўзларга бириккандагина тўлиқ бир тасаввуфий, ирфоний маъно англатади:

МАВТ [موت] 1 Ўлим; дунёвий лаззатлардан тийилиш.

Мавти абяз 1) оқ ўлим; 2) очлик. **Мавти асвад** 1) қора ўлим; 2) сабр; 3) одамларнинг туҳмат ва бўҳтонларига сабр қилиш. **Мавти ахзар** 1) яшил ўлим; 2) жулдур кийимдан

жанда тикмоқ. **Мавти аҳмар** 1) қизил ўлим; 2) нафсни енгиш.

[*Ҳотам Асамм қ. с.*] *Ва ҳам ул дебдурки, ҳар ким бу йулга кирар, турт улумни узига тутмак керак: Мавти абяз – ва ул қорин очлигидур ва мавти асвад ва ул халқ; изосига сабр қилмакдур ва мавти аҳмар ва ул нафс мухолафатидур ва мавти аҳзар – ва ул хирқага юрунлар тикмакдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

Луғатда имловий нуқсонлар билан нашр қилинган сўзлар кўлёзма асосида тузатилди:

Қўлёзда

БЕИЁР [بى عيار] Кадр-ким-матсиз

ИСТИКБОР [استىكبار] Ғурур-ланиш, такаббурлик қилиш

ТАҲЙИР [تخير] Ихтиёр бериш, эркинлик бериш

САЙРОФ [صيراف] Сарроф, заршунос

Нашрда

БЕ АЁР [Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б]

ИСТИБКОР [Вақфия, 239-б]

ТАҲЙИР [Сирож ул-муслимин, 280-б.]

САЙРОТ [Муншаот, 135-б.]

Айтиш жоизки, мумтоз ўзбек тили имло қоидалари яратилмагани учун улуғ шоир асарларидаги айрим сўзлар турли шаклларда ёзиб келинмоқда: *жомиъ ~ жомеъ – тўпловчи, хуришд ~ хуришед – қуёш, уйла ~ уйла – шундай; осиб ~ осийб – зиён, зарар; оташгоҳ ~ оташгаҳ – ўтхона, ўчоқ; масоиб ~ масойиб – қайғу, алам; кукус ~ кукс – кўкрак.* Биз бу мураккаб масалага тўхталмадик.

Луғатда шаклдош сўзларнинг берилиши

Шаклдош сўзлар I, II каби рим рақамлари билан алоҳида-алоҳида алифбо тартибида берилди:

ҲАНГ I [هنگ] Босиқлик, ҳушёрлик; билимли.

Шайх Шариф Балхда дебдурки, бизнинг Абу Мансурга Ҳирийда бир угул бўлди. Андоқ ҳанг. Ва ҳанг лафзидурки, жамеъ яхшиликлар анда дарждур...

Насойим ул-муҳаббат, 229-б.

ҲАНГ II [هنگ] Аскар, кўшин, лашкар.

*Қирққандин ики-уч кун ўтубон бўлмиш эди,
Ўйлаким ҳанги пай эткайлар ики дилкаш ёй.*

Бадоеъ ул-васат, 407-б.

Кўп маъноли сўзлар изоҳи

Алишер Навоий асарларидаги кўп маъноли сўзларнинг маъно нозикликлари нуқтали вергул (;) ва сўзларнинг мустақил маънолари бир-биридан араб рақамлари билан фарқланди:

АНДУҲГИН [اندوهگين] 1 Ғамга ботган, ғам босган, маҳзун, ғамнок.

*Бадан дарддин ранжаву хаста доғи,
Кунгул ҳажрдин зору андуҳгин ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 313-б.

2 Ғамгин, дард-аламли, қайғули; маъюс, хафа.

*Ва ҳам ул дебдурки, андуҳум андин эмаски, андуҳгиндур-
мен. Андуҳим андиндурки, андуҳгин эмасмен!*

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

3 Озурда; озорли, кулфатли.

[Шайх Абу Али Даққоқ р. т.]. ... ва кунас сари боқиб айтур эрди: мулк саргардони, бу кун нечук эрдинг ва нечук ўткардинг, ҳеч ерда бу ҳадиснинг андуҳгинига партав солдингму ва ҳеч ерда бу ишнинг зеру забар бўлганларидин хабар олдингму?

Насойим ул-муҳаббат, 205-б.

Шоир асарларидаги кўп маъноли сўзларни изоҳлашда олдин уларнинг бош маънолари, кейин ҳосила маънолари берилди:

МУҲКАМ [محکم] 1 Мустаҳкам, маҳкам, пухта, қаттиқ.

*Ғар ул шаҳ базмида бир журъа май топмон ажаб эр-
мас*

Ки, май шўхи кириптур ширадин муҳкам ҳисор ичра.

Наводир уш-шабоб, 399-б.

*Гул аҳмар, савсан азрак бу чаман ичра бўлуб андин
Ки, елдин тарбият кожсин аларга еткуруб муҳкам.*

Наводир уш-шабоб, 286-б.

Муҳкам бўлмоқ Ёпишмоқ, маҳкам бўлмоқ.

*Тулуπτур кунгул ишқинг уқидин андоқ
Ки кун уқ даги уққа муҳкам бўлуπτур.*

Наводир уш-шабоб, 125-б.

2 Ёпмоқ, бекитмоқ.

*Элга расво бўлмоғи бўлдум не суд эмди, агар
Юз туман мисмор ила оғзимни муҳкам айладим.*

Наводир уш-шабоб, 299-б.

Муҳкам қилмоқ Бекитмоқ, ёпмоқ; бандламоқ.

*Ҳар бино рахнасини тутса бўлур турфа буқим,
Мумкин эрмас бу ики рахнани қилмоқ муҳкам.*

Наводир уш-шабоб, 305-б.

*Қароғ эрмаски, қилмишмен кўзум сайли йўлин муҳкам,
Сиришк эрмаски, ул йўл беркимай қилмиш*

тарашишух нам.

Наводир уш-шабоб, 310-б.

3 Узилмас; боғлиқ (маҳкам боғлиқ).

*Тори умрум ажал илғидин узулса ғам эмас,
Тори зулфунга агар муҳкам эрур пайвандим.*

Наводир уш-шабоб, 303-б.

*Ҳаво қилганда зулфунг ҳалқа домидин кунгул, билдим,
Бу қушнинг ҳам аёғ, ҳам бўйнида муҳкам эмиш илмақ.*

Наводир уш-шабоб, 238-б.

4 Кучли.

*Иштиёқим хирқатиға чорае қил, эй рафиқ
Ким, хароб айлабтурур ҳолимни муҳкам иштиёқ.*

Наводир уш-шабоб, 231-б.

Алишер Навоий асарлари матнидаги сўзларнинг маъноларини очишда куйидаги усуллардан кенг фойдаланилди:

а) эквивалент (муқобил) танлаш йўли билан изоҳлаш:

УҒАР [او غار] Қашқа.

Уғар қилмоқ Қашқа қилмоқ.

*Қилди уғар ўтоғасин ул қотили шижоъ,
Хуршид оразига ҳамоно хати шиоъ.*

Наводир ун-ниҳоя, 252-б.

б) синонимлар билан изоҳлаш:

КЎЗАНАК [كوزنك] 1 Сўзанак, ниначи.

Андоқки, тунгрук ва узук ва тўрлук ва босрук ва чиг

*ва қанот ва қузанақ ва увуз ва боғиш ва бусага ва эрки-
на ва ало ҳозал-қиёс.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

2 Юзга тутадиган чиммат; сўзанақ.

*Эй Навоий, ул маҳи хиргаҳнишин ҳифзи учун
Кузанақ эрмаски, ҳар сори тикилмиш кузлари.*

Наводир ун-ниҳоя, 520-б.

в) қисқа изоҳлаш:

ТУЙГУН [تويغون] Қирғийнинг эркағи.

*Қора қузғунни оқ туйғун деса, қозни яхши олур дема-
ган муқассир.*

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

г) умумий ва хусусий изоҳлаш:

КЕЛИ [كيلي] Буғдой, жўхори каби донларни майдалайди-
ган ёки қадимий қўлбола ускуна, ўғир.

*Бобо оёгин узатиб, дедиким, бор, қурай нечук борур-
сен? Ҳирот Бодғисининг келидин санга берибдурлар,
ёниб уз ишинга бор!*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

д) кенгрок изоҳлаш:

ТИРСАҚ [تيرساق] Қўлнинг билак суяғи билан елка суяғи
бириккан жойи, бўғими.

*Қаро қайғу мени элтиб қаро зулфунг учун ҳар тун,
Қаро бошни тутуб овуч қаро ерга кириб тирсақ.*

Наводир ун-ниҳоя, 285-б.

*Ю(в)моғ уч қатла қўл тирсакка тегру,
Яна бир мазмаза уч қатла ҳам бу.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

е) қомусий изоҳлаш:

БИЛГУТ [بيلگوت] Туркий уруғлардан бирининг номи.

*Эй Навоий, мени зор айлади бир лўливаш
Ким, ҳам арлот унут булди манга, ҳам билгут.*

Фавойид ул-кибар, 55-б.

*Эй Навоий, манга бас санами лўливаш,
Бекка қипчоқу оғар, шаҳга қиёту билгут.*

Наводир уш-шабоб, 57-б.

ё) Куръони каримдан иқтибос келтириш йўли билан
изоҳлаш:

НАСУХ [نصوح] 1 Чин кўнгиладан қилинган тавба.

2 Илохий тавба; диний манбаларга кўра, қадим замонда бир подшоҳнинг ҳарамига қарашли аёллар ҳаммомида аёл қиёфали, хушсурат бир йигит хизмат қилган экан. Унинг исми Насух бўлган. У ўзининг ташқи кўринишидан фойдаланиб, подшоҳ ҳарамига ўрнашиб олган. Бир куни ҳарамдаги аёллардан бирининг узуги йўқолиб қолади. Подшоҳ мулозимлари ҳарам аёлларини бирма-бир тафтиш қила бошлайдилар. Насух энг орқа қаторда бўлади. Мулозимлар ҳарам ҳаммомидаги ҳар бир аёлни текширганда Насухнинг жони гўё халқумига келади, жони танасидан чиқаёзади. Навбат Насухга етганида мулозимлардан бири узук топилди, деб қолади. Тафтиш тўхтатилади. Насухнинг сири ошкор бўлмайди. Лекин жони омон қолган Насух Аллоҳга минг бора шукроналар келтиради. «Бу ҳарамни елкамининг чуқури кўрсин, то тирик эканман, ҳаргиз бу ишни бошқа такрорламайман», деб онт ичиб, тавба қилади ва ҳарамга бошқа йўламайди. Насух умрининг охирига қадар шу ваъдасига содиқ қолади. Шунинг учун ҳам Қуръони каримда «Ё айюҳаллазина оману тубу илаллоҳи тавбатан Насухан» – «Эй имон келтирганлар, агар тавба қилсаларинг, худди Насух тавбасидай чин тавба қилинганлар», дейилган. [66:8]. Тасаввуфий манбаларда ҳам, аслида, ҳақиқий тавба Насух тавбасига нисбатан айтилиб, илоҳийдир дейилади. Зотан, Нақшбандия тариқатининг машҳур намояндаларидан бири бўлган Хожа Аҳрор Валий ҳам «Барча дунёвий, ухровий, маънавий ва суварий азобларга мустаҳиқ бўлган солиқ – бу балодан «Тавбаи Насух»га эришиш орқали фориг бўлади», деган фикрни илгари сурган [Табаррук рисоалар. – Т., 2004, 117-б.].

*Буюрма тавба яна, носихоки, муғбачалар
Ҳавоси қилди мени тавба тавбасида Насух.*

Бадоеъ ул-бидоя, 106-б.

*Дайр пири онча тутти элга жоми файзбахш,
Ким қадаҳ бўйла ушатқай тавба бўлса юз Насух.*

Наводир ун-нихоя, 91-б.

*«Тубу илаллоҳ» ила топса футух,
Бўлса бу тавбаки, топибдур Насух.*

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

Луғатда иллюстратив мисолларнинг берилиши

Бошқа изоҳли луғатларда бўлгани сингари луғатдаги мисоллар бош сўз мақоласидаги сўз ва ибораларнинг маъно (нозиклик)лари мавжудлигини ва уша маъноларда ишлатилганлигини тасдиқлаш учун хизмат қилган.

Алишер Навоийнинг насрий баёнларидаги айрим мисоллар қисқартириб берилди. Тасдиқловчи мисолнинг қисқартирилган қисми ўрнига айрим ҳоллардагина кўп нуқта қўйилди:

АТТОРЛИҒ [عطار لىغ] Атирфурушлик, атирчилик; турли дориворлар ва хушбўй нарсалар сотиладиган дўкон.

[Шайх Фаридууддин Аттор Нишобурий қ. с.]. ...Тавбаларига сабаб бу бўлгондурки, бир кун атторлиг дўконида муомалага машғул ва машғуф эмишлар.

Насойим ул-муҳаббат, 459-б.

Фойдаланилган манбалар

I. Алишер Навоий асарлари

1. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар. 20 ж. – Т., 1987–2003.
2. Алишер Навоий. Ҳайрат ул-аброр // Насрий баёни билан. – Т., 1974.
3. Алишер Навоий. Фарҳод ва Ширин // Насрий баёни билан. – Т., 1989.
4. Алишер Навоий. Лайли ва Мажнун // Насрий баёни билан. – Т., 1989.
5. Алишер Навоий. Сабъан сайёр // Насрий баёни билан. – Т., 1991.
6. Алишер Навоий. Садди Искандарий // Насрий баёни билан. – Т., 1991.
7. Алишер Навоий. Лисон ут-тайр // Насрий баёни билан. – Т., 1991.

II. Илмий-танқидий матнлар

8. Алишер Навоий. Хамса. Илмий-танқидий матн / Тузувчи: Порсо Шамсиев. – Т., 1959–70.
9. Алишер Навоий. Наводир уш-шабоб. Илмий-танқидий матн / Нашрга тайёрловчи: Ҳамид Сулаймонов. – Т., 1959.
10. Алишер Навоий. Лисон ут-тайр. Илмий-танқидий матн / Тузувчи: Ш. Эшонхўжаев. – Т., 1965.
11. Алишер Навоий. Мезон ул-авзон. Илмий-танқидий матн / Тузувчи: Иззат Султонов. Масъул муҳаррир: М. Т. Ойбек. – Т., 1949.
12. Алишер Навоий. Садди Искандарий асосида насрий баён билан. Илмий-танқидий матн / Нашрга тайёрловчи: М. Ҳамидова. – Т., 1991.

III. Луғатлар

13. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. – I–IV ж. – Т., 1983–85.

14. Боровков А. К. Бадаи ал-лугат. Словарь Тали Имани Гератского к сочинениям Алишера Навои. – М., 1961.
15. Будагов Л. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. Т. I–II. – СПб., 1869.
16. Девону луғотит турк. Индекс-луғат//А. Абдурахмонов ва С. М. Муталлибов таҳрири остида. – Т., 1967.
17. Древнетюркский словарь. – Л., 1969.
18. Миллер Б. В. Персидско-русский словарь. – М., 1953.
19. Навоий асарлари луғати. – Т., 1972.
20. Наджин Э. Н. Историко-сравнительный словарь тюркских языков XIV века, книга I. – М., 1979.
21. Персидско-русский словарь. – М., 1953.
22. Севартян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков. – М., 1974.
23. Шамсиев П., Иброхимов С. Ўзбек классик адабиёти асарлари учун қисқача луғат. – Т., 1953.
24. Фарҳанги забони тоҷики (аз асри X то ибтидои асри XX). Т. I–II. – М., 1969.
25. Zenker T. Dictionnaire Turk–Arab–Person. – Leipzig, 1866.
26. Mirza Mehdi Mehmet Han. Sanglax. Lugat-i Nevai. Tirkibasım. Yayınlayan Beşim Atalay. – Istanbul, 1950.
27. Sanglax. A Persian Guide to the Turkish language by Muhamad Maxai Xan. Facsimile Text with an introduction and indices by Sir Gerald Glauson. London, 1960.
28. دکتر جعفر سید سجادی - فرهنگ اصطلاحات و تعبيرات عرفانی - تهران. از انتشارات مطهری ۱۳۸۶ ش

IV. Диний-маърифий асарлар

29. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Ал-Жомъ ас-саҳиҳ. 2-жилд. – Т., 1997.
30. Муҳаммад Мустафо Муҳаммад. Қуръони карим оятларининг мавзулар бўйича мундарижаси. – Бухоро, 1984.
31. Қуръони карим. (Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур). – Т., 1992.
32. Хусайн Воиз Кошифий. Тафсири Хусайн (Қўлёзма). Чоп этилган йили 1303/1885–86.

V. Илмий тадқиқотлар

33. Абдурахмонов Ғ., Шукуров Ш. Узбек тилининг тарихий грамматикаси. – Т., 1973.
34. Батманов Н. А. Язык енисейских памятников древнетюркской письменности. – Фрунзе, 1959.
35. Габескирия Ш. В. Лексика произведений Юнуса Эмре. – Тбилиси, 1983.
36. Гиргас В. Очерк грамматической системы арабов. – СПб., 1873.
37. Капранов В. А. Таджикско-персидская лексикография в Индии. – Душанбе, 1987.
38. Мелоранский П. М. Араб-филолог о турецком языке. – СПб., 1900.
39. Мусаев К. М. Лексикология тюркских языков. – М., 1984.
40. Тюркская лексикология и лексикография. – М., 1971.

ШАРТЛИ ҚИСҚАРТМАЛАР

- а.* – арабча
а.-т. – арабча-туркийча
а.-ф. – арабча-форсча
а.-ф.-т. – арабча-форсча-туркийча
а.-ф.-а. – арабча-форсча-арабча
ар. – арманча
а. р. – алайҳир-раҳма – унга (Аллоҳнинг) раҳмати бўлсин!
а. с. – алайҳис-салом – унга (Аллоҳнинг) саломи бўлсин
в. а. – валлоҳу аълам – Аллоҳ билгувчи
к. в. – каррамаллоҳу важҳаҳу – Аллоҳ унинг юзини мукамал қилсин
м. – мўғулча
м.-ф. – мўғулча-форсча
н.м.н. – наввара марқадаҳу нураи – унинг қабри нурга тўлсин
р. а. – раҳматуллоҳи алайҳи – унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин
с. – суғдча
с.-а. – суғдча-арабча
т. – туркийча
т.-а. – туркийча-арабча
т.-ф. – туркийча-форсча
т.-ф.-а. – туркийча-форсча-арабча
т.-ф.-т. – туркийча-форсча-туркийча
тур. – туркманча
ф. – форсча
ф.-а. – форсча-арабча
ф.-т. – форсча-туркийча
ф.-т.-ф. – форсча-туркийча-форсча
ф.-а.-т. – форсча-арабча-туркийча
ф.-а.-ф. – форсча-арабча-фарсча
х. – хитойча
ю. – юнонча
ю.-а. – юнонча-арабча
ю.-ф. – юнонча-форсча
ю.-а.-ф. – юнонча-арабча-форсча
я. – яҳудийча
я.-а. – яҳудийча-арабча
қ. с. – қуддиса сирруҳу (қаддасаллоҳу сирраҳу) – унинг сирри муқаддас қилинди (Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин)
қ. с. а. – қуддиса сирруҳум азиз – уларнинг азиз сирлари муқаддас қилинди
қ. р. а. – қаддасаллоҳу руҳаҳул азиз – Аллоҳ унинг азиз руҳини муқаддас қилсин
қ. т. р. – қаддасаллоҳу таоло руҳаҳу – Аллоҳу таоло унинг сиррини муқаддас қилсин
ҳ. – ҳиндча
ҳ.-ф. – ҳиндча-форсча
ҳ.-а.-ф. – ҳиндча-арабча-форсча

АБАД [а. اباد] Доимийлик, сўнгги йўқ келгуси замон; доимо, ҳамиша.
Абад ул-абад Доимо, умрбод, фаносиз, ҳар вақт; битмас-туганмас, ниҳоятсиз, охирининг охиригача, интиҳонинг интиҳосигача.

... ва анинг бадан маҳшури булғайки, ҳаширдин сунгра абад ул-абадки, булғусидур, анинг била булғай, ул мавзеъга назар ва тааллуқи кўпрак булғусидур ўзга ердин.

Насойим ул-муҳаббат, 307-б.

АБАДИЯ [а. ابدية] Бутунлай; то абад, абадий, даври қиёматгача.

Иблис Одам жиҳатидин лаънати абадияга шойиста буллуб эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 100-б.

АБАДИЯТ [а. ابدیت] Абадийлик, доимийлик, мангулик, чексизлик, ниҳоятсизлик.

Илоҳи, азамат ва жабарут сенинг шаънингдадур ва мулку малак – сенинг ҳукму фармонингда, азалиятингга бидоят йўқ ва абадиятингга ҳадду ниҳоят йўқ.

Муножот, 293-б.

АБАҒА [т. اباغہ] қ. Абоға.

АБОҒА [т. اباغہ] Отанинг оға-иниси, отанинг ака ёки укаси, амаки, амакизода, амакивачча, ака-укаларнинг ўғил-қизлари.

Ва булар отанинг оға-инисини «абоға» дерлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

АБРКИРДОР [ф. аборкдор] Булутдек, булут каби.

... ва бу фурқат чангалидин қурбат саҳросига қадам урулса ҳам, чун қазо ҳодийси инонкаш булғусидур, барқвор секирмакдин ўзга, абркирдор елмакдин ўзга чора булмагусидурур.

Муншаот, 148-б.

АБТАРЛИҒ [а.-т. ابتارليغ] 1 Калталиқ, қисқалиқ, нуқсонлиқ.

2 Арзимаслиқ, кераксизлиқ.

3 Бахтсизлиқ; бадбахтлиқ.

Ким эрур ул маҳз бадгаваҳарлигинг,

Айни бемаънилигу абтарлигинг.

Лисон ут-тайр, 69-б.

АБУ [а. ابو] Арабларда ва бошқа баъзи мусулмон халқларда куняларнинг таркибий қисми бўлиб, «отаси» деган маънони билдиради.

Абу Ҳанифа Имом Аъзам Нуъмон ибн Собит (699–767) – машҳур имом, Ҳанафия мазҳабининг асосчиси, Куфада таваллуд топган. У ҳадис, фикҳ илмлари билан шуғулланган.

*Ҳар нуктаки қурғузуб вузӯҳин,
Шод айлаб Абу Ҳанифа руҳин.*

Лайли ва Мажнун, 42-б.

АБУҚУБАЙС [а. ابو قبيس] Тоғнинг номи.

*Гаҳ солиб Абуқубайс уза тоб,
Андин булубон ҳарам сафоёб.*

Лайли ва Мажнун, 51-б.

АВАЛАМОҚ [т. اولاماق] 1 Уйилмоқ, тушламоқ.

2 Қуймоқ, ясамоқ.

Ва Шайх Иброҳим Ожурийки, хишт авалабдур.

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

АВВАЛДИН-ОХИР [а.-т.-а. اولدين آخر] Бошдан-охир.

*Назар айлаб борин аввалдин-охир,
Булуб бошдин-аёқ оллимда зоҳир.*

Фарҳод ва Ширин, 44-б.

АВРОДЛИҒ [а.-т. اوراد ليغ] 1 Бирор сўз ёки ишни қайта-қайта такрорлаш, одат, ҳар кунлик доимий машғулот.

2 Зикрлик; ўз вақтини зикр қилиш билан ўтказишлик, яхши дуолик, яхши нафаслик, пайдар-пай, узлуксиз намоз ўқишлик ва зикр қилишлик.

[Шайх Абдуллоҳ Барнишободий қ. с.]. *Софий авқотлиғ ва авродлиғ киши эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 430-б.

АВТОД УЛ-АРЗ [а. اوتاد العرض] 1 Бир жамоанинг улуғ кишилари.

2 *тасаввуфда* Дунёнинг тўрт кунжида жойлашган тўрт устун авлиё; Аллоҳга етишган, Аллоҳ валийси, валиқоллоҳ; авлиёлар авлиёси.

«Кашф ул-маҳжуб» соҳиби дер эмишки, ул автод ул-арздиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

АВҚАР [а. اوغر] 1 Оғир, вазмин.

2 Олий мартабали.

3 Муомалали.

Шайх Нажибуддин Сухравардий ва ғайриҳумо бир авқар вақор ва баҳолиғ киши кирди ва дедики, [Ассалому алайк, эй Аллоҳ валийси!].

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

АВҚОТЛИҒ [а.-т. اوقات ليغ] 1 Вақт ўтказишлик.

2 *тасаввуфда* Покиза, пок умр кечиритишлик, ўз вақтини доимо покиза (зикр қилиш ва намоз ўқиш билан) ўтказишлик.

Хонақоҳ ва муридлари бор эрди, покиза авқотлиғ, бийик мақомлиғ бузург эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 441-б.

АД [а. عد] 1 Адад, сон, санок, ҳисоб.

2 Ҳаддан зиёд.

*Силсила бу навъ азал то абад,
Келгучию кетгучи беҳадду ад.*

Ҳайрат ул-аброр, 249-б.

АДАБЛИ [а.-т. ادبلي] 1 Одобли, тарбияли.

2 Мулозаматли, таъдибли.

3 Фазлу камолли.

Аллоҳга пинҳон ва ошкор адаб билан муомала қилсанг, ажамий бўлсанг ҳам адабли ҳисобланасен.

Насойим ул-муҳаббат, 98–99-б.

АДАБЛИК, -лиғ [а.-т. *ادب ليق*] 1 Одоблик, яхши хулқлик, яхши равишпи; шарм-ҳаёли.

Мавлоно хушёрлигда баса одамиваш ва ҳаё ва адаблиғ йиғитдур.

Мажолис ун-нафоис, 73-б.

2 Билимли, фазлу камолли.

3 Танбеҳли, таъзирлик.

Чун саодатманд йиғит эрди, таҳсилда саъйлар қилди. Ҳоло яхши толиби илмдур. Воқеан адаблиқ ва тавозуъ ва инсониятлик одми йиғит буллубтур.

Мажолис ун-нафоис, 74-б.

4 Одоб-ахлоқли, илму донишпи.

Меҳмонки адаблиқ бўлғай, мунтазир бўлғай, йўқки мутақозий.

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

АДЛОЙИН [а.-ф. *عدل آئين*] Адолатли, инсофли, ҳақиқатпарвар, адолат-манд.

Адлойинеким, раият риоятида инсофи деҳқони мададидин

Миррихи қаҳтандеш савобит доналарин сипеҳр мазрағида экти.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

АЁНЛИК [а.-т. *عيان ليق*] Аниқлик, равшанлик, маълумлик, ошкорлик, очиқлик, комиллик.

...фунун дақойиқи, балки дақойиқ фунунининг мутаввил маоний аёнлик ва мухтасар баёнлик муҳаддислари ниҳоди...

Вақфия, 234-б.

АЁҚ [т. *اياق*] У ёқ, у томон, яъни осмон ё ўзга макон.

...исён зулматида аёқдин тушганларга хулосаи олам шафоати дастгирдурур ва ул шафёъ-шафоат қилгонларга Холиқи олам ва одам шафоатпазир.

Ҳайрат ул-аброр, 25-б.

АЁҒЛУҚ [т. *اياغ لوق*] Косалик.

Ул қул ҳикоятим, аёғи тойилиб, аёғлуқ ошини шохнинг боши косасига урди ва карамлиғ шох олида ўз ошин пишурди.

Ҳайрат ул-аброр, 343-б.

АЁҒ-ИЛИГ [т. *اياغ ايليك*] Оёқ-қўл.

Таҳорат қилур эрди ва ел келур эрди ва аёғ-илиғи ёритур эрди ва қон келур эрди.

Насойим-ул муҳаббат, 133-б.

АЁҒСИЗ [т. *اياغ سيز*] Оёқсиз, беоёқ, оёғи йўқ, ногирон.

Кафшисизликдин малул булмағил, аёғсизларга боқиб шукр қил.

Махбуб ул-қуллуб, 129-б.

АЖВИБА [а. *اجوبه*] Жавобгар.

Анинг била Хожя Носируддин Тусий орасида асъилаву ажвиба воқеъ буллубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 396-б.

АЖДАҲОШИКОРЛИК [ф.-т. *ازدها شكارليق*] Аждарҳо овлашлик; баҳодирлик, рустамлик.

...ва ул газолаи чиний шер суратида майдонга кириб, аждаҳошикорлик қилғони.

Садди Искандарий, 431-б.

АЖУЗ [а. *عجوز*] қ. Ужуз.

АЖУЗА [а. *عجوزه*] Қари аёл, кампир; айёр кампир.

Жиржис а. с.ни бир ажюза бева уйида банд қилдиларким, очлиг азоби била улғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 185-б.

АЖУЗАЛИҒ [а.-т. *عجوزة ليغ*] Қари аёл, кампир эканлик; айёрлик.

Ва бу хотун андоққи, зуафо расмидур, ул бирга ҳам ўғулсизлиқ жиҳатидин ҳам таън қилур эрди, ҳам ажзузалиг жиҳатидин шамотат кургузур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 151-б.

АЗАЛИЯТ [а. *ازليت*] Ибтидосизлик, азалийлик, бошланиши маълум бўлмаганлик, аввалу охирсизлик, қадимийлик.

Илоҳи, азамат ва жабарут сенинг шаънингдадур ва мулку ма-лақут – сенинг ҳукму фармонингда, азалиятингга бидоят йуқ ва абадиятингга ҳадду ниҳоят йуқ.

Муножот, 293-б.

АЗЗ [а. *عز*] Улуғ, буюқ, мукаррам.

Азза қадруҳ [а. *عز قدره*] Қадрини улуғ қилди, иззатлилик, мукаррамлик, қадимчилик.

*Жалла зикруҳ зиҳе илоҳи рафеъ,
Азза қадруҳ зиҳе расули шафеъ.*

Арбаъин, 261-б.

АЗИМЖУССАЛИҒ [а.-т. *عظيم جنطليغ*] Катта жуссалик, улкан қоматлик, ашп қоматлик, паҳлавон сийратлик, келбатлик; салобатлик.

...ва азимжуссалиги васфидаким, байзонинг сиймин байзасин жанохайни остига яширур ва ҳар гадова ул соя тушса, салотин анинг гадойидурур.

Садди Искандарий, 95-б.

АЗИМ [а. *عظيم*] Улуғ, буюқ, катта.

Азим ул-хилқа Йирик, каттакон, улкан кўринишли, ҳайбатли.

Ҷун намоздин фориг булдук, бир азим ул-хилқа яшил қуш ул қушлар орасидин инди ва тобут қошида ўлтурди ва тобутни ютти ва учуб ўзга қушларга қушулди.

Насойим ул-муҳаббат, 392-б.

АЗИМЛИҒ [а.-т. *عظيم ليغ*] 1 Улуғлик, буюқлик, улканлик, зўрлик, катталик.

2 Кўшлик, мўшлик.

3 Каттиқлик.

Ва не бу хаёлу муддаодин ўзумни ўтқара олур эрдим ва не ишнинг азимлиги ва душворлиги жиҳатидин шуруъ қила олур эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 12-б.

АЗИМШОН [а.-ф. عظیم شان] Қадр-қимматли, юксак мартабали, иззатли.

Гарчи сен ҳам азимшон кишисен,

Олам аҳлида шахнишон кишисен.

Сабъан сайёр, 83-б.

АЗОКИРДОР [а.-ф. عزا کردار] Аза тутган, азадор, мотамли, мусибатли.

Ой ҳалокимга тубот мотам, кийиб тундин қаро,

Оразин силли била аҳли азокирдор этар.

Наводир уш-шабоб, 122-б.

АЗОСИЗ [а.-т. عزاسیز] Мотамсиз, мусибатсиз, ноласиз, дод-фарёдсиз, фигонсиз.

Булбул топмай ўзин азосиз,

Булгай пари буйнига қаро кийз.

Лайли ва Мажнун, 278-б.

АЗР [а. عذر] Сабаб, баҳона.

Булма малул ўлса кенгаида талаш,

Азру узун доғи керакмас кенгаи.

Ҳайрат ул-аброр, 326-б.

АЗРОИЛ [а. اعزرائيل] Диний манбаларга қура, одамлар жонини олади-ган фаришта; ажал фаришгаси, малак ул-мавт.

Тенгри таоло анинг ўз ўғлини сойир атфолдин мумтоз қилиб, писандида тушмай, Азроилга амр бўлдиким, руҳин қабз қилиб...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 166-б.

АЗҒОС [а. اضغفك] Паришон тупшлар.

Қози бу тушни азгосу аҳломга ҳамл қилиб яна тақя қилди, яна бу воқеъани курди.

Насойим ул-муҳаббат, 362–363-б.

АЗҲАР [а. ازهر] Порлоқ, ёрқин, кўёпга, ойга ишора.

Борғаҳи торами азҳар киби,

Ҳайли бу торам аро аҳтар киби.

Ҳайрат ул-аброр, 204-б.

АЗҲО [а. اضحى] Қурбонлик; Қурбонлик байрами, Ййди қурбон, Ҳайит байрами, зулҳижжа ойининг ўнинчи кунларида ўтказиладиган Қурбон ҳайити байрами.

Ул дебдурки, Ибн Хоббоздин эшиттимки, дедимки, азҳо ийдида Жамра яқинида эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

АЙБСИЗ [а.-т. عيب سيز] 1 Айби йук, беайб; нуқсонсиз, камчиликсиз;

2 Таънасиз, маломатсиз.

Неча фикр қилилса, бу тийра рўзгор нақуҳида атвор мусоҳиблигининг ўзга айб онда топса бўлмас, аммо айбсиз тенгридур.

Мажолис ун-нафоис, 142-б.

АЙЛАМАМАК [т. ايلامامك] Қўлинмаслик.

Илож айламамак Илож қила олмаслик; ор қилишлик.

Сурдунг эл кўнглини, сургил чу дедим кўнглумни,

Решга кимса илож айламамиш, санчиб нем.

Фавойид ул-кибар, 171-б.

*Булмоқ агар кўп эса ҳам базлсоз,
Бергали ор айламамак булса оз.*

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

АЙЛАМАКЛИК [т. *ايلا ماک ليک*] Айламоқлик, қилмоқлик, этмоқлик.

*Эй Навоий, билки топмас лаълидин кўти ҳаёт,
Жонни таслим айламакликда мусаллам булмаган.*

Ғаройиб ус-сиғар, 352-б.

АЙНАЙН [а. *عينين*] Ҳақиқатни билувчи, художуй.

*Ва бу вақтда Юсуф а. с. утуз ики ёшар эрди ва Зулайхо ўтуз ва
бикр эрди. Невчунки, азиз айнайн эрди. Ва Юсуф а. с.га Зулайходдин
ики ўғул булди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 126-б.

АЙНАН [а. *عينا*] Худди; ўзгинаси, ҳеч қандай ўзгарипшсиз, худди ўзидек.

*Эй, жамолинг равзаси фирдавс богидек жамил,
Лабларингнинг кавсари айнан тусаммо салсабил.*

Бадоеъ ул-бидоя, 341-б.

АЙНИЙЯ [а. *عيليه*] Рисола номи.

*Ул жумладин бири «Айнийя» рисоласидурким, Ҳазрат Махдуми
н. м. н. дебдурки, имом анга битибдурки, равонлиг ва салосатда
айтса булурки, назири йуқдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

АЙН [а. *عين*] Асл; улуғ.

Айн уз-замон 1) киши лақаби; 2) *тасаввуфда* покдомонлик, замоннинг
улуғи.

*[Жамолуддин Гилий қ. с.]. Арбаъин итмомидин сунграки, улуғ ма-
ротиб ҳосил булди. Айн уз-замон лақаби бердилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 297-б.

Айн ул-қузот 1) асл қозилар, арз-дод тинглайдиганлар; 2) *тариқатда*
тасаввуф шайхларидан бирининг лақаби, бу сифат шайхнинг солиқлик-
да кўп иродат кўргизиб, ҳақпараст, тўғри сўз булганлиги учун берилган;
Шайх Ҳамадонийнинг лақаби.

*Айн ул-қузот тил шарафидин Масих гуфтор булди ва Ҳусайн
Мансур тил суръатидин дорга сазовор.*

Маҳбуб ул-қулуб, 94-б.

*[Айн ул-қузот Ҳамадоний қ. с.]. Куняти ва оти Абулфазойил Аб-
дуллоҳ б. ... Айн ул-қузот лақабидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

АЙНИЯТ [а. *عينيت*] Улуғ, буюк; тенг, баробар.

*... ул сифотидин зоти айният мушоҳада қилиб, сабабни мутлақо
орадин муртафеъ куруб...*

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 13-б.

АЙРУЛУҚ [т. *ايرولق*] 1 Бошқалик, ўзгалик.

2 Айрилиқ.

*Мен дедимким, чун санга келмак бизга Ҳақ с. т.га машғуллуқлар-
диндур, анинг учун Тенгридин айрулуққа узр қўлмасбиз.*

Насойим ул-муҳаббат, 91-б.

АЙТГУЧИ [т. *ایتگوچی*] қ. Айтқучи.

*Ким сўзни териб айтгучи оғзига бергай,
Молик ани дузах утининг дудига тергай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

АЙТИЛМАМОҚ [т. *ایتیلماق*] Айтилмаслик.

*...сипехр лужжасига ташибиҳ қилилса, дарёсидин қатрае айтил-
мамиш бўлгай.*

Муншаот, 144-б.

АЙТУЛГУЛУҚ [т. *ایتولغولوق*] Айтилулик, айтилганлик, дейилганлик.

*Дедимким: «Бу бир иш эди қилгулуқ,
Бу айтилмагон нукта айтгулуқ.*

Садди Искандарий, 564-б.

АЙТҚУЧИ [т. *ایتقوچی*] 1 Айтгучи, дегувчи, сўзлагувчи.

*...етмиш минг қатла «ло шлоҳа шлоллоҳ» демакка айтқучининг
нажотига ё ҳар кишики, анинг ниятига уқилмиш бўлгай, тамом
асари бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 387-б.

2 Нотиқ.

*... ва зехни пок каромат қилибдурки, бу афсоналарни ясаб, биров-
га боғласалар, эшитган киши инона олмагай, балки жаълийдур деб,
айтқучининг такалғумига қулоқ солмагай.*

Мажолис ун-нафоис, 209-б.

3 Ашулачи, хонанда.

Айтқучи ва чолгучи зорлиг ва ийнамак била олгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

4 Чақимчи, иккиюзламачи, гап тапшувчи, чақмачақар, ғийбатчи.

*Ким сўзни териб айтгучи оғзига бергай,
Молик ани дузах утининг дудига тергай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

АЙЮҲАШ-ШАЙХ [а. *ایها الشيخ*] Эй шайх!

*Бир кун Шайх Абу Али Бундор Сайрафий анга дедиким, ай-
юҳаш-шайх, бу не эрдик, санга воқеъ бўлди, ул иш қайдин тушти?*

Насойим ул-муҳаббат, 162-б.

АЛАВИЙ [а. *علوي*] Ҳазрат Алининг авлоди, ҳазрат Алининг издоши ва тарафдори.

*Шайх ул-ислом дебдурки, минг икки юздин ортуқ машойихни та-
нирмен, алардин иккиси алавий эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

АЛ-АДЛ [а. *العادل*] Одиллик, ҳаққонийлик, Аллоҳнинг гўзал исмларидан бири.

*Адолатқа етганда қилмиш худо,
Ўз отини «Ал-адл» бирла адо.*

Садди Искандарий, 116-б.

АЛ-АЗИМ [а. *العظيم*] 1 Энг буюк.

2 Аллоҳнинг сифатлари (исмлари)дан бири.

*Ҳар паришон сузки ездим, ё карим.
Барчадин астағфириллоҳ, ал-азим.*

Лисон ут-тайр, 303-б.

АЛАЙКАБЕК [а.-т. *عليكه بيك*] Ҳусайн Бойқаро бекларидан бирининг номи.

*«Мир Али Дуст – Рафиқий» тахаллус қилур. Алайкабекнинг на-
бираси булур.*

Мажолис ун-нафоис, 147-б.

АЛАЙКАССАЛОМ [а. *عليك السلام*] Сенга салом, сенга дуо, сенга олқиш.
Азизе сакраб кўпти ва деди: алайкассалом, нечуксен?

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

АЛАЙҲАССАЛОМ [а. *عليه السلام*] Сенга салом.

*Абулхайр Тайнотий асҳобидин бири дебдурки, бир кун Шайх ўл-
туруб эрди, дедиким, ва алайҳассалом! Сурдумки, малойика салом
бердики, жавоб бердин? Деди йўқ, одамизоддин бирав ҳавога учуб
борур эрди, салом берди, жавоб бердим.*

Насойим ул-муҳаббат, 150-б.

АЛАЙҲИССАЛОМ [а. *عليه السلام*] Улуғлашни ифодалаш мақсади-
да пайғамбарларнинг исми шарифига кўшиб айтилади: унга салом, унга
тинчлик-омонлик бўлсин; унга саломлар бўлсин, унга мақтовлар бўлсин.

*Улусни тутти Навоий сузи, анинг бирла
Магар Расули алайҳиссалом қилди ҳадис.*

Бадоеъ ул-бидоя, 98-б.

АЛАЛ-ИТЛОҚ [а. *علمي إطلاق*] 1 Умуман, умумий равишда, барча-барчаси.

*Муножот ул карими Халлоқ ва муқрими алал-итлоқҳаким, кара-
мининг «коф»и саркашлик билан ёзуқ «коф»ини ерга паст қилур.*

Садди Искандарий, 15-б.

2 Мутлақо, тамоман.

*Даҳр халқиға сен келиб халлоқ,
Халқ аро Холиқи алал-итлоқ.*

Сабъан сайёр, 13-б.

АЛАЛ-ХУСУС [а. *علي الخصوص*] Айниқса, хусусан.

*[Ҳожа Муҳаммад Порсо р. т.]. Таважжуҳ била узига фуру бор-
моқ ва хавотир нафий алал-хусус таманний хотири ҳол ва мозий ва
мустақбал нисбатига яхши муассирдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 270-б.

АЛАМНОК [а.-ф. *المهنگ*] Аламли, дардли, қайғули, ғам-аламли.

*Кишининг неча кўпрак гавҳари пок,
Анинг бедодидин кўпрак аламнок.*

Фарҳод ва Ширин, 422-б.

АЛАН [а. *علن*] Очик, опшор, рўй-рост, белгили, опшоро.

*Ғайр нақшидин этиб лавҳи замирин софий,
Ёр қолғай доғи ул балки бири сирру алан.*

Наводир ул-шабоб, 319-б.

АЛАҒБАҲО [а. *الغبا*] Солиқ номи, солиқ тури, экиннинг кўкига қараб
белгиланган солиқ тури.

*Бирисидин «алафбаҳо» кутариб,
Сабзаи умри айшдин кукариб.*

Сабзаи сайёр, 66-б.

АЛ-БАҚАРА [a. البقرة] Қуръони каримнинг иккинчи сураси номи.

...ва мусаннафотидин бири «Жавоҳир ут-тафсир» дурким, «Ал-Бақара» сурасин бир мужаллад битибдурким, мунсифи қатъ била юз жуз бўлгай.

Мажолис ун-нафоис, 119-б.

АЛВОҲ [a. الواح] 1 Лавҳлар, текис тахталар.

2 Равшан нарсалар.

*Бу маҳд алвоҳига қилгон нигориш,
Бу янглиз қиссага берди гузориш.*

Фарҳод ва Ширин, 245-б.

АЛИМ [a. علم] 1 Олим, доно, билимли.

*Эрур ҳайю алиму яна қодир,
Муриду ҳам самеъ улдуву нозир.*

Сирож ул-муслимин, 277-б.

2 Аллоҳ таолонинг сифат (исм)ларидан бири, илмлар соҳиби.

*Алимеки, йўқтур бидоят анга,
Азимеки, йўқтур ниҳоят анга.*

Фаройиб ус-сиғар, 525-б.

АЛИФСИЗ [a.-т. الف سيز] Абҷад ҳисобида бир рақамига тенг бўлган эски ўзбек ёзувидаги биринчи ҳарф – алиф (1) сиз.

*Гар имон элга раҳматдин нишондур,
Ва лекин чун алифсиздур ямондур.*

Фарҳод ва Ширин, 49-б.

АЛКАҲФ [a. الكهف] Қуръони мажиднинг ўн саккизинчи сураси номи.

Деди: Расул с. а. в. дебдурки, агар менинг отимга «Ал-Каҳф»дин ўзга сура инмаса эрди, ҳам кофий эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 221-б.

АЛЛАМАЛ [a. علمل] Қуръони карим сўзи: «Алламал инсона маълам ғялам» («У инсонга (инсон) билмаган нарсани ўргатди»).

*Алламал инсонга чун айлаб мушарраф ер бериб,
Тахти жоҳу ишрат узра равзаи ризвон аро.*

Фавойид ул-кибар, 8-б.

АЛЛОҲ [a. الله] Ислонда бутун мавжудотни яратган Олий илоҳий куч, Яратувчи.

Аллоҳус самад У (Аллоҳ) ҳеч бир нарсага эҳтиёжсиз ва ҳеч бир нарсага муҳтож эмас. Барча ҳожатларни сўрайдиган Зотдир: итоат қилинган буюк; Усиз ҳеч бир иш битмайди, ҳеч кимга ҳожати тупшмайди, ҳамманинг ҳожати Унга тушади. Бутун махлуқот ва наботот битиб тугаса ҳам, Ўзи доим абадийдир.

*Эй Навоий, десанг ихлос ила бу сирни тилай
Қулхуаллоҳу аҳад, сунградур Аллоҳу самад.*

Фавойид ул-кибар, 91-б.

АЛ-МУТАКАЛЛИМ [a. المتكلم] Такаллумли, нотики мутлақ; Аллоҳ таолонинг сифатларидан бири.

Бу бандага ҳам чун бу навъ азим давлатки, ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг «Ал-мутакаллим» деган исмига мазҳарият булғай...

Муҳокамат ул-луғатайн, 39-б.

АЛ-МУТАХАЛЛИС [а. المتخلص] Таҳаллусли.

...назм гулистонининг андалиби нағмасароӣи, яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоӣи.

Муҳокамат ул-луғатайн, 8-б.

АЛОМОНЛИҒ [а.-т. الأمان ليغ] Саргардонлик, хонумонсизлик, уй-жойсизлик, бекас-бечоралик, хонавайронлик.

Хонумоним гаҳ бало тоғи, гаҳе гам даштидур,

Буила ким курди алохонлиғ, аломонлиғ доғи.

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

АЛОҚАДР [а. على قدر] Меъёрига кӯра..., мос келишга кӯра..., лаёқатига кӯра...

... хоҳ авлиё гуруҳи, хоҳ сойири нос жамоати алоқадри маротибқим ҳар бири уъ ерида мураттабдур.

Садди Искандарий, 194-б.

АЛОҶОЗАЛ-ҚИЁС [а. على هذا القياس] Қиёс қилиб бўлмас даражада; қиёси йўқ, беқиёс, қиёсдан ташқари.

Жонга лаълингдин бир утмакдур қиёсан илтимос,

Лаълинга ҳам жонни куйдурмоқ алоҳозал-қиёс.

Наводир уш-шабоб, 168-б.

АЛТАФ [а. اللطف] Латифроқ, нозикроқ, нафисроқ, лутфлар, марҳаматлар.

Бу сӯз к-офаринишидин ашрафдурур,

Анинг дағи мавзуни алтафдурур.

Ғаройиб ус-сигар, 528-б.

АЛФИРОҚ [а. الفراق] Ўзидан кетганда ва ҳижрон ўртаган онларда айтиладиган нидо калимаси. Мумтоз адабиётда кўпинча ундов сӯз тарзида ишлатилади (Ажралишганимиз бўлсин! Ажралайлик!).

Тоғу фалакларда тароқо тароқ,

Борча тароқида аён алфироқ.

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

АЛЪАМОН-АЛЪАМОН [а. الأمان الأمان] 1 Раҳм-шафқат, ёрдам сӯраш учун айтиладиган ундов сӯз.

2 тасаввуфда Солик ёки дарвешнинг Аллоҳ таолодан омонлик ва паноҳ тилаб оху нола қилаётган пайтда айтиладиган нидо калимаси: Илтижо-илтижо! Ёрдам бер-ёрдам! Паноҳ бер-паноҳ! Кутқар-кутқар!

Чу бир дамга йўқтур кишига зимон,

Фалак зулмидин алъамон-алъамон!

Садди Искандарий, 470-б.

АЛҚИССА [а. القصة] 1 Ниҳоят, хулоса.

Боқиб табассум этар пири дайру муғбача ҳам,

Бу дайр аро кулар алқисса шайху шоб менга.

Наводир ун-ниҳоя, 31-б.

2 Хуллас.

*Шайхқа алқисса етти чун фароғ,
Дайр шишдин Каъбага айлаб яроғ.*

Лисон ут-тайр, 135-б.

3 Хулласи калом, шундай қилиб.

*Ул шух қунгул лавҳин этиб тийра нафасдин,
Бир тифлдур алқиссаки, кўзгу била уйнар.*

Бадоеъ ул-васат, 124-б.

4 Қисқаси, бир сўз билан айтганда.

*Етти алқисса чун муродига шоҳ,
Сўнггидин етти борча хайлу сипоҳ.*

Сабъаи сайёр, 374-б.

5 Кичик қисса, қисқа қисса.

*Заруратдин алқисса ҳар ҳол ила,
Анинг қиссасин сурдум ижмол ила.*

Садди Искандарий, 133-б.

АЛҲАЗАР [а. *الحذر*] Ниҳо калимаси: Ҳазар қил! Ҳазар эт! Сақлан, сақлан!; Огоҳ бўл! Хабардор бўл! Хушёр бўл!

Алҳазар айламак Сақланмоқ, ҳазар қилмоқ.

*Қаенким тавсанин айлаб равона,
Йироқтин алҳазар айлаб замона.*

Фарҳод ва Ширин, 239-б.

АЛҲАМД [а. *الحمد*] Қуръони каримнинг биринчи «Фотиҳа» сураси бошланиш ояти.

*Бурун «алҳамд»ни қилмоқ қироат,
Яна бир сура анга қилмоқ изофат.*

Сирож ул-муслимин, 283-б.

АЛҲАМДУЛИЛЛОҲ [а. *الحمد لله*] 1 Аллоҳга шукр, Худога шукр, Худо ҳаққига шукр, Ўзингга шукр.

*Юзунг курди кўзум алҳамдулиллоҳ,
Сени топти ўзум алҳамдулиллоҳ.*

Фарҳод ва Ширин, 179-б.

2 Барча сано ва мақтовлар Тангри таолога махсусдир.

*Алҳамдулиллоҳ валминна бу учурда ҳукм йўсуни била форсий па-
ришон абёт ва пароканда ашъорни йиғиб, девон йўсуллуқ жилд қи-
линиб эрди.*

Муншаот, 219-б.

АМАКИЗОДА [а.-ф. *عكسي زاده*] Ака-укаларнинг ўғил-қизлари, амаки фарзандлари, амаки қариндошлари.

*Дедим: агар бир руқъа амакизодаларингга битилса, сенинг ҳо-
линг риояти қилурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

АМИН [а. *امين*] 1 Омонатни яхши сақловчи, хиёнат қилмайдиган, ишончли.

2 Муҳаммад (с. а. в.)нинг сифатларидан бири.

*Деб лақабин аҳли тажаммул Амин,
Андин ўлуб ҳамдами Рухул-амин.*

Ҳайрат ул-аброр, 36-б.

АМКИНА [a. امكنه] Жой, ўрин, ер, муқаддас ерлар, муқаддас жойлар, муқаддас макон.

*Қачон ул руҳи мусавварки симоъ ичра кирар,
Эврулуру бошига қудс амкинасидин арвоҳ.*

Фавоид ул-кибар, 78-б.

АММА [a. عمه] Отанинг опаси ёки синглиси.

[Умми Муҳаммад р. т.]. *Шайх Абдулқодир Гилонийнинг амма-сидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

АММАЗОДА [a.-ф. عمزاد] Опа-сингилларнинг ўғил-қизлари, амманинг фарзандлари, амманинг уруғ-аймоқлари.

Шайх Абулазҳар Истаҳрий дебдурки, ул аммазодасига мубтало бўлди ва ани никоҳига киюрди.

Насойим ул-муҳаббат, 153-б.

АМРАД [a. امراد] Кўса, соқолсиз, соқол-мўйлови сийрак ёки йўқ, ёшпигидан то кексайгунга қадар юз-чаккаларига тук чиқмаган киши.

Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. буюрубдурки, улки дерлар амрад эрмиш, Ҳазрат Шайх хидматига етибдур, хилоф воқеъдур.

Насойим ул-муҳаббат, 292-б.

АМРАҚ [a. امرق] 1 Улфат, дўстлик, маҳбуб, марғуб.

2 Овунчоқ.

3 Ишқ билан исиган соф кўнгил.

*Бу балога не даводурки, Навоийни ул ой
Нечак кўрса, муни ишқ анга амрақ этадур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 135-б.

АМРСИЗ [a.-т. امرسيس] 1 Буйруқсиз, ҳукмсиз, фармонсиз, фармойишсиз.

2 Ишсиз, ҳаракатсиз.

*Не қадаме амрсиз олиб не дам
Борча вужуд аввалидин то адам.*

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

АМР I [a. امر] Буйруқ.

АМР II [a. امر] Иш, юмуш, ҳаракат, воқеа.

Амру Зайд 1) ҳаёт ва тухфа.

*Риштаи тазвир улуб узига қайд,
Лек арода мужрим улуб Амру Зайд.*

Ҳайрат ул-аброр, 226-б.

2) ўзбекча «Эшмат, Топшмат» иборасига тўғри келади.

*Агар мен ва агар сен ва гар Амру Зайд,
Керакмасдурур рубҳи маскунга қайд.*

Садди Искандарий, 280-б.

АМУД [a. عمود] 1 Чодир устун.

2 Гурзи.

3 Перпендикуляр.

...нур мунқатеъ булгондин сўнгра мен сўзни бас қилдим, яъни ул нурдин амуд осмондин илоҳий мададининг сурати эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 411-б.

АМУДИЙ [a. *عمودي*] Устундек.

Нури амудий Узунчоқ нур, устундек нур; дастакка ухшаган бир нур.

Анга дедиларки, фалон дедики, шайх суз айтур эрди, курдумки, осмондин бир нури амудий шайхнинг озига муттасил эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 411-б.

АМУЗОДА [a.-ф. *عموزاده*] Амманинг уғил-қизлари.

Ва анинг Исмоил а. с. қизидинки амузодаси эрди, беш ўгли бор эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 121-б.

АНАЛЛОҲ [a. *انالله*] 1 Мен Аллоҳман, Мен Худоман.

2 Куръони карим [«Тоҳо» сураси, 14-оят] сўзи.

Дарахтдин Аналлоҳ садоси чиқди. Мансур аналҳақ деса, ажаб эмас...

Насойим ул-муҳаббат, 438-б.

АНАЛҲАҚ [a. *انالحق*] Мен ҳақман, мен ҳақиқатман, мен худоман.

Мансур «аналҳақ» деса, ажаб эмас...

Насойим ул-муҳаббат, 438-б.

АНАС [a. *انس*] Чин дўст, ҳамдард.

Навоий ўлмади ровий ҳадисидин хушҳол,

Ки бу ҳабибу анис айтур ул ҳабибу анас.

Фавойид ул-кибар, 158-б.

АНБАР [a. *عنبر*] 1 Мушк каби бир хил мулоийм, мумдек хушбўй қора ёки кулранг модда (парфюмерияда амбра).

2 Зулф, соч.

Рухсори жонибида ул холи анбаролуд,

Ўт гушасида гуё анбар тушуб қилур дуд.

Бадоеъ ул-васат, 96-б.

АНБАРОЛУД [a.-ф. *عنبرالود*] Анбар аралаш, тим қора ва хушбўй.

Рухсори жонибида ул холи анбаролуд,

Ўт гушасида гуё анбар тушуб қилур дуд.

Бадоеъ ул-васат, 96-б.

Юзи ўтида зулфи анбаролуд,

Ул ўтқа чун ёғиб ашки, чиқиб дуд.

Фарҳод ва Ширин, 360-б.

АНБАРОМЕЗ [a.-ф. *عنبرآمیز*] Хушбўйроқ; хушбўй хид аралаш, анбарга қоришган.

Юз уза зулфунгни қилдингму паришон ноз ила,

Ким гаҳи гулбору, гоҳи анбаромез эсти ел.

Фавойид ул-кибар, 158-б.

АНБАРФОМ [a.-ф. *عنبرفام*] Анбар тусли, тим қора тусли.

Анга тегурки мушк сочиб шом,

Қилди олам юзини анбарфом.

Сабъи сайёр, 140-б.

АНБОН [ф. *انبان*] 1 Тўрва, халта.

2 *тасаввуфда* Солик ёки дарвешлар йўл юрганларида ўзлари билан бирга олиб юрган тўрва-халталари «анбон» деб ҳам юритилган.

[*Мир Ғиес қ. р.*] ... ул вақт биёбон эрди, сокин булди. Бир кеча Иброҳим Халил била Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни воҳеъда курдики, келурлар ва Амир ул-муъминин Али р. а. ҳам алар биладур. Бир анбонда тула утмакдур.

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

АНБОР-АНБОР [ф. انبارانبار] 1 Хирмон-хирмон, уюм-уюм.

2 Ҳашак-ҳашак.

*Ўкулган нофадин харвору харвор,
Тукулган мушк худ анбор-анбор.*

Фарҳод ва Ширин, 121-б.

АНВАРВАШ [а.-ф. انوروش] Энг порлоқ куёш каби, куёшга ўхшап, куёш монанд.

*Шоҳ ул шуълада самандарваш,
Не самандарки, меҳри анварваш.*

Сабъаи сайёр, 178-б.

АНВОР [а.-ф. انوار] Нурлар, ёруғликлар.

Анвори шоҳий Шоҳлик белгиси, шоҳлик нури, улуғ кўриниш.

*Сўзидин зоҳир асрори шохий,
Жамолидин аён анвори шоҳий.*

Фарҳод ва Ширин, 273-б.

АНГЛАҒУЧИ [т. انگلاغوجي] Англагувчи, тушунгувчи, фаҳм этгувчи; билгувчи.

Ва Марвга келди ва деди: шаҳрдин шаҳрга кезармен, бир эшитиб, англагучининг орзусида!

Насойим ул-муҳаббат, 123-б.

АНДИҒ [т. انديغ] 1 Бироз, озгина, пича.

2 Атрофи, гардиши.

Агар баъзи мазкур булгон азизлардин кичик булса, баъзиси улуктур ва агар баъзи ишлари андиғ ўксук булса, баъзиси ортуқдурким, кўпига бу фақири мазлум номақдур риоятлар еткурубдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 74-75-б.

АНДОМЛИҒ [ф.-т. اندام ليغ] 1 Баданлик, жисмлик, танлик, бўйлик, қадди-қоматлик.

2 Таносиблик, ўхшовлик, тартиблик.

*Эрмас утлуғ кўнглум оззинг нақшидур куксум аро,
Қатрайи қон оташинг гул гунчаси андомлиғ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 246-б.

АНДУҲГИН [ф. اندوهگين] 1 Ғамга ботган, ғам босган, ғамнок.

*Бадан дарддин ранжаву хаста доғи,
Кўнгул ҳажрдин зору андуҳгин ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 313-б.

2 Ғамгин, дард-аламли, қайғули, маъюс, хафа.

Ва ҳам ул дебдурки, андуҳум андин эмаски, андуҳгиндурмен. Андуҳим андиндурки, андуҳгин эмасмен!

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

3 Ботинан озурда; кулфатли.

[Шайх Абу Али Даққоқ р. т.]. ... ва кунас сари боқиб айтур эрди:
мулк саргардони, бу кун нечук эрдинг ва нечук ўткардинг, ҳеч ерда
бу ҳадиснинг андуҳғинига партав солдингму ва ҳеч ерда бу ишнинг
зеру забар бўлганларидин хабар олдингму?

Насойим ул-муҳаббат, 205-б.

АНЖУМАНСОЗ [ф. انجمن ساز] Ақлли, доно, донишманд.

*Борин ҳозир этти тузуб анжуман,
Деди анжумансози лашкаршикан.*

Садди Искандарий, 242-б.

АНЖУМОЙИН [ф. انجم آئين] Юлдуздек юмалоқ, юлдуз каби думалоқ.

*Топиб анжумойину табъин тамом,
Тибои маволиди сифлий мақом.*

Садди Искандарий, 395-б.

АНЖУМСИПОҲ [ф. انجم سپاه] 1 Аскар юлдуздай кўп, сон-саноксиз;
дурлардай ҳисобсиз.

*Ки туртунчи хайл улча шоҳ эрдилар,
Фалакқадру анжумсипоҳ эрдилар.*

Садди Искандарий, 83-б.

*Скандар хаёли буқим субҳгоҳ,
Таҳаррук топиб хайли анжумсипоҳ.*

Садди Искандарий, 335-б

2 Лапқарбоши.

*Шоҳ Шўжсоҳдек олийқадр подшоҳлар ва рафеъмартаба анжум-
сипоҳлар рангин абёт ва ширин газалиёт айттилар.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 35-б.

АНЖУМЧА [ф.-т. انجمچه] 1 Юлдузлардай юксак.

2 Улкан, энг юқори даражали.

*Афлокча тахти иқтидоринг бўлсун,
Анжумча сипоҳи бешуморинг бўлсун.*

Муншаот, 228-б.

АНКАЛ [а. عنكل] Мубтало, гирифтор, боғланиб қолган, берилиб қолган,
ошиқ, тутқун.

*Куйидин қавланг ҳавосу ақлни, эй дарду ишқ,
Анда саргардон Навоийнинг вале анкал қилинг.*

Наводир уш-шабоб, 260-б.

АНОСИЗ [т. اناسيز] Беона, волидасиз.

*Масиҳо бирла Маръямдин қиёс эт,
Ки имкон йўқтурур бўлмоқ аносиз.*

Бадоеъ ул-васат, 490-б.

АНТА [а. انت] Сен.

Инни минка анта минни Мен сендаман, сен мендадурсан.

*Анинг сариким, ўзи улу ул ўзидур,
Барча «инни минка анта минни» сўзидур.*

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

АНШИ [т. انشي] Хушқол, мамнун, хурсанд.

*Кишвар анга нуру сафо хиттаси,
Аниши этиб ҳамду сано хутбаси.*

Ҳайрат ул-аброр, 87-б.

АНҲОРЧА [а.-т. *الهارچه*] 1 Дарёдай юккак.

Жаннату тажри тахтуҳол-анҳорча Боғлар, тагидан окиб турадиган сувлар каби.

2 Улкан, энг юкори даражали.

*Куйини ул хурнинг селоби ашким касрати,
Айламиш жаннату тажри тахтуҳол-анҳорча.*

Фавойид ул-кибар, 355-б.

АРАБИЯ [а. *عربيه*] Арабий, араб тили; араб тили илмлари.

[*Хожжа Авҳаз Муствафий қ. с.*]. *Доншивар киши эрди. Дерларки,
улуми арабиядин воқифдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 440-б.

АРАС [а. *عرس*] Урта асрларда Сирдарё (Сайхун дарёси) Арас ҳам дейилган.

*Баҳри ишқ ичра, Навоий, ошнолиғ топмадинг,
То бу бир кўзни Арас, ул бирни Ому қилмадинг.*

Бадоеъ ул-васат, 255-б.

АРАСТУШУКУҲ [ю.-ф. *ارستوشكوه*] 1 Мапқур Юнон файласуфи Арас-тудай улуғвор.

2 Шон-шавкатли, салобатли.

*Бори ҳикматойину доништужух,
Филотунманиш, бал Арастушукух.*

Садди Искандарий, 298-б.

АРАФА [а. *عرفه*] 1 Арабистондаги бир тоғ номи.

2 Рамазон ёки Қурбон ҳайитидан олдинги кун, диний таомилга кўра, хо-жилар ҳар йили зулҳижжа ойининг тўққизинчи куни Арабистондаги Арафа ёки Арафот тоғида йиғилишади.

Сендин бизга мундоқ этибдурким, арафа куни уз ерингдин чиқар-сен ва сойир ҳужжжож била Арафот мавқеъида ҳозир бўлурсен.

Насойим ул-муҳаббат, 174-б.

АРБАДАЖҲ [а.-ф. *عربده جو*] 1 Урупқоқ, жанжал кўтарувчи; шовқин-сурон қилувчи; бақирувчи, қичқирувчи, тўпаланг қилувчи.

2 Бадмастлик, бемаъни валақловчи, ёмон қилиқли.

*Саломат аҳли, тутунг дину офиятқа азо,
Ки масту арбадажҳу чиқти номусулмоним.*

Фавойид ул-кибар, 277-б.

АРБАЪИНОТ [а. *الربعات*] Қирқ кун чиллада ўтириш, чилла ўтириш, қирқ кун хилватда ибодат қилиш.

Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. т. с. ким, авойилда анда булур эркандур ва арбаъинот анда чиқарибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 282-б.

АРЖУМАНД [ф. *ارجمند*] Азиз, ҳурматли, қадрли, қимматли.

Инсоният богининг дилтисандроқ шажари эҳсондур ва одамий-лик конининг аржумандроқ гавҳари ҳам эҳсондур.

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

АРМАНИВОР [a.-ф. *ارمني وار*] Арманий каби, арманийдек, арманий монанд.

*Мени чун қилди моҳи Армани зор,
Чекай бир неча соғар арманивор.*

Фарҳод ва Ширин, 222-б.

АРМАНИЯ [a. *ارمنيه*] Арманистон ва арман халқи номи.

*Ки чун хайлни ҳайрат қилиб данг,
Қилибон Армания сари оҳанг.*

Фарҳод ва Ширин, 232-б.

АРҚАМ [a. *ارقم*] Оқ-қора илон, олачиפור илон, холдор илон.

Ҳар эски ёғочини қунгорурга фалак тили субҳ хартуми била ажз зоҳир қилиб... заишроти маҳбатидин рузгори буқаламун арқами бир пайса таноб ва сабоъи салобатидин чархи дун асадиға парғиздин ясагон шерча ҳисоб.

Муншаот, 147–148-б.

АРҒАДОЛ [т. *ارغداال*] 1 Тепа; тоғ ва тепанинг пастқам жойи.

*Зулфининг ҳар чинида юз фитнадур дин аҳлиға,
Арғадол ичра қароқчи айлаган янглиғ камин.*

Наводир уш-шабоб, 328-б.

2 Пистирма, пана жой.

*Арғадол ичра қароқчи маҳфий улгондекдурур,
Фитна хайлиға панаҳ зулфунг доғи чину шикан.*

Наводир уш-шабоб, 364-б.

АРҒАМЧИ [т. *ارغمچي*] Арқон, ингичка арқон.

Илоҳи, гар дастгир сен бўлмасанг, асо ҳамону ит ганчиси ҳамон ва агар пардапуш сен бўлмасанг, ридо ҳамону эшак арғамчиси ҳамон.

Муножот, 296-б.

АРҒУВОНРАНГ [ф. *ارغوان رنگ*] Қизил, қизил ранг, қизил тусли ранг.

*Булуб жилва қилгон замон арғувон,
Туни арғувонранг, лек навжувон.*

Садди Искандарий, 404-б.

АРҲАМ [a. *ارحم*] Раҳмли, шафқатли, меҳрибон.

Арҳам ар-роҳимин Раҳмлилар раҳмлиси.

Илоҳи, арҳам ар-роҳимин – сен ва мен тийра рӯзгор.

Муножот, 294-б.

АСАДУЛЛОҲ [a. *اسدالله*] Аллоҳнинг шери.

Асадуллоҳ ул-ғолиб 1) Аллоҳнинг енгилмас шери, жасур, ботир; 2) ҳазрат Али (к. в.) сифатларидан бири; музаффар, ғолиб халифа Али (к. в.).

Валоят дарёсининг гавҳари ва ҳидоят сипехрининг ахтари асадуллоҳ ул-ғолиб, Амир ул-муъминин Али ибни Абу Толиб, ризо мақоми таърифиди...

Маҳбуб ул-қулуб, 64–65-б.

АСА(М)М [a. *اسم*] 1 Кар, гаранг, қулоғи оғир, қулоғи эпитмайдиган киши.

2 Қаттик, маҳкам.

[Хотам Асамм қ. с.]. Дерларки, асамм эмас эрди ва бир амре воқеъ бўлдики, ани Асамм дедилар.

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

АСАРИЧА [а.-т. اثرى چە] Кейинича.

Соҳиби ҳар неча интизор тортибдурлар. Ул пайдо булмайдур. Оқибат ани тилай асарича борибдур. Курубдурки, ул ултурубдур.

Насойим-ул муҳаббат, 85-б.

АСАҲ [а. اصح] Энг тўғри, дурустроқ, тўғрироқ, тузукроқ.

Аммо асаҳ улдурким туха балийяси айёмида эркандур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 146-б.

Ва дебдурларким, асаҳ улдурким, Ҳизқил а. с. бўлғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 151-б.

АСМО [а. اسماء] Исмлар, номлар.

Асмои ҳусна 1) барча нарсаларнинг исмлари.

...Ҳақ субҳонаҳу ва таоло асмои ҳуснани анга ўргаттиким ва «аллама одамаал асмоа куллаҳо» ва молайкайи муқарраб анинг илмига муътариф бўлдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 99-б.

2) Аллоҳнинг 99 та (исми) сифатига ишора.

Исминг жамъи сифоти – асмои ҳусна, раҳмонлиг ва раҳмлигингга юз минг ҳамду сано.

Муножот, 293-б.

АСО [а. عسا] Ҳасса; Мусо пайгамбарнинг афсонавий таёғи.

Асо ахзар Яшил ранг, абадийлик; яшновчанлик рамзи.

Хирқаси ахзару асо ахзар,

Гўйи ул эрди Хизр Пайгамбар.

Сабъан сайёр, 217-б.

АСОЙЛАМОҚ [т. اسايلا ماق] Асовланмоқ, қизишмоқ, ёғмоқ.

...Ҳақ с. т. халқдин ваҳшат берди, андоқки ҳозирдин асойламасен ва гайбни тиламассен, билки иродаси улдурки, санга ўзи била унсу ором берғай.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

АСРАЪ [а. اسرع] Энг тез, энг суръатли.

Бу не рокибдуру маркабки, жавлон вақти бор эрди,

Кўёшдин пояда аъло, фалакдин пўяда асраъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 256-б.

АСРАГУЧИ [т. اسراغوجي] Сақлагувчи, асрагувчи.

Ато-онангга раҳмат, эй ўғилким, кўрмамиш сендек

Не ул тўққуз ато бал не бу тўрт асрагучи доя.

Фавойид ул-кибар, 367-б.

АСРАГУЛУК, -луқ [т. اسراغولوك//اسراغولوق] Сақлагулик, асрагулик.

Сувдин асрагулукдур туфроқ ва балчиғ уйин.

Ва ўтдин асрагулукдур, яғоч ва қамиш уйин.

Маҳбуб ул-қулуб, 126-б.

АСЪИЛА [а. اسئله] Савол, асъилаву ажвиба – савол-жавоб.

*Анинг била Хожя Носируддин Тусий орасида асъилаву ажвиба
воқеъ бундур.*

Насойим ул-муҳаббат, 396-б.

АСҲОБ [а. اصحاب] 1 Қавм.

Асҳобил фил Қуръони каримнинг «Фил» сурасида хабар келтирилишича, исломдан илгари ўтган Абриҳа исмли Яманга ҳоким қилиб тайинланган ҳабашистон (эфиопия)лик тарихий бир шаҳс филлар хужуми билан Макка шаҳридаги Каъбани вайрон қилишга отланади. Бироқ жанг чоғида Аллоҳнинг иродаси билан осмондан Абобил қушлари учиб келиб, душманлар устига тош ёғдиради ва Абриҳа ва унинг қавми қирилади. Тарихда Пайғамбаримиз Муҳаммад (с. а. в.)нинг таваллуд топишларидан эллик кун олдин содир бўлган бу воқеа «Фил минган аскарлар», «Фил жанги» ёки «Фил қавми» номи билан хотирланади. Зеро, Муҳаммад (с. а. в.)нинг «Фил йили»да туғилганлар дейилиши ҳам шунга ишорадир.

Қурки не бир лаҳзада булди қатил.

Тайри абобил ила асҳоби фил.

Ҳайрат ул-аброр, 320-б.

Асҳоби ямин Тўғри, рост йўлдан юрувчи саҳобалар.

Шодлиқ асҳоби яминга рақам,

Сафҳалари лавҳиза етмай қалам.

Ҳайрат ул-аброр, 105-б.

АСҲОБУР-РАЪС [а. اصحاب الرأس] 1 Раъс дўстлари, Раъс суҳбатдошлари (Раъс – тарихий шаҳс номи).

2 Фахш аҳли, фоҳишалар. Диний манбаларга кўра, қадимда (Ғарб мамлакатида) Самуд авлодидан Раъс исмли бир худопараст подшоҳ бўлган. Бироқ у умрининг охирларида ўз тожу тахтига мағрурланиб, худодликни даъво қилади. Унинг даврида фахш ишлар авжига чиқади. *Ва хотунлар чарм ва теридан олат ясаб, узлариға истиғмол қулурулар эрди. Ва ҳоло гўёки бу навъ зуафони Раъс ҳам дерлар.* (Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.). ...Раъс ҳақ ҳукми била жазога мустаҳиқ бўлади. Аммо у шунда ҳам тақдир ҳукмига ишонмай, бир мис қопламадан ясалган кўрғонга кириб яширинади, аммо бу фойда бермайди. Зеро, Қуръони каримда: «Валав кунтум фи бурувжим мушайядатин (Қаерда бўлмангиз, ҳатто мустаҳкам қалъалар ичида бўлсангиз ҳам ўлим сизларни топиб олур)», дейилган [«Нисо» сураси 78-оят].

Хантила бинни Сафвон Қаҳр бинни Қаҳитон узлидур. Они Тенгри таоло Асҳоб ур-Раъсқаким, Каломуллоҳда мазкурдур, йиборди. Ва Раъс подшоҳе эрди. Самуд наслидин.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

АТО-АНОЛИҚ [т. انا اتا ليق] Ота-оналик.

Андоқ чу тузилди кадхудолик,

Бу навъ ўлди ато-анолик.

Лайли ва Мажнун, 10-б.

АТОРИД [а. عطارد] 1 Меркурий сайёраси. У мумтоз адабиётда, кўпинча, «Дабир» ва «Тир» номлари билан юритилади.

*Агар толеъида юз иқбол эрур,
Аторид вале анда бадҳол эрур.*

Садди Искандарий, 202-б.

2 Осмон котиби, фалак котиби.
*Аторидки, мавлоийи даргаҳнишин,
Қачон хома йунса булуб резачин.*

Садди Искандарий, 45-б.

*Рақам азмига йунгач хома бошин,
Аторид йиғди сочилгон тарошин.*

Фарҳод ва Ширин, 42-б.

3 Киши исми маъносида истиора санъати ишлатилган; Суҳайло.
*Ки, ҳамрағлиғ этиб иқболи жовид,
Аторуд сори келмиш ойу хуришид.*

Фарҳод ва Ширин, 137-б.

АТОРУД [а. *عطارد*] қ. Аторид.
*Равон хоманг учун айлаб муруттаб,
Аторуд куз қаросидин мураккаб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 18-б.

АТОРУДСОН [а.-ф. *عطاردسان*] 1 Меркурий сайёраси каби, Аторудга ух-
шаш, Аторуд монанд.

2 Осмон котиби сингари.

*Мулкоронинг турт равзаи, Эрам монанд била турт қасри фа-
лак пайванд иморатин турт айириб ҳар бирига Зуҳалваши саркор
ва Аторудсон меъмор таъйин қилиб рубъи маскундек ободлиғига
машғул булғони.*

Фарҳод ва Ширин, 79-б.

АТТОРЛИҒ [а.-т. *عطارد ليغ*] Атирфурушшиқ, атирчишиқ; турли доривор-
лар ва хушбўй нарсалар сотиладиган дўкон.

[*Шайх Фаридуддин Аттор Нишобурий қ. с.*] *Тавбаларига сабаб
бу булғондурки, бир кун атторлиғ дўконидида муомалага машғул ва
машғуф эмишлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 459-б.

АФГАНЛИК [ф.-т. *افغان ليک*] Отувчилик.

Мубориз афганликлари ўз ҳолига, сафшиканликлари ўз ясолига.

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

АФГОРЧА [ф.-т. *افگورچه*] Жароҳатланган, хасталанган; эзилган, ғам
еган.

Хотири афгорча Жароҳатланган кўнғил.

*Гарчи даврон хоридин гул яфроғидур юз тешиқ,
Ҳажр нешидин эмас бу хотири афгорча.*

Фавойид ул-кибар, 354-б.

АФЛОКИЙ [а. *افلاکي*] Осмоний, фалакий.

*Зиҳи йулунгда бир афтода одами хокий,
Ҳавоийи ишқингда саргашта меҳри афлокий.*

Фавойид ул-кибар, 438-б.

АФЛОКСАЙР [а. *افلاك سير*] Фалакни сайр этувчи.

*Бу ашжор учуда ҳар жинс тайр,
Булуб тойир улгонда афлоксайр.*

Садди Искандарий, 311-б.

АФСАРПАРАСТ [ф. *افسرپرست*] Тождпараст, подшо(х)лик ёки юксаклик тожи, баланд мартабага ўч булиш, подшо(х)ликка сизиниш, тожу тахт кулига айланиш.

*Яна булди Озарми афсарпараст,
Ким ул топти Турон ерига нишаст.*

Садди Искандарий, 85-б.

АФСУРДАДИЛ [ф. *افسرده دل*] Рухсизланган, эзилган, сулгин, маҳзун дил, кунглидан завқ ва шавқ кутарилган киши; хастадил, ғамзада дил.

*Не тонг, афсурдадил булсамки, то ҳусн ўти ўчмиштур,
Кунгулдин доғи ҳарғиз чиқмаммиш бир шуълалик оҳе.*

Бадоеъ ул-бидоя, 526-б.

АФТОДА [ф. *افته*] қ. Уфтода.

АФҒОНСИЗ [ф.-т. *افغان سيز*] 1 Фигонсиз, дод-фарёдсиз, нолалисиз.

*Ичимда киртики, гар нола айласам тонг йўқ,
Кунгулга неш тикилса булурму афгонсиз.*

Наводир ун-ниҳоя, 181-б.

2 Овозсиз, садосиз.

*Гар Навоий чекар ун ҳажр туни,
Йўқ ажаб, тун эмас ит афгонсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 214-б.

АХЁР [а. *اخيار*] Хайрли, яхшилар.

...бу китоб муморасотиға машъуф булгон аҳли тамайюзлар кунглин мастур булгон ахёр футуввати шамойимидин мунаввар ва аржуманд этгайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 498-б.

АШБОҲ [а. *اشباح*] Узоқдан кўринган бирор шаклнинг қораси, кечаси, кечки вақт, кечқурун.

[Бобо Фаргоний қ. с.]. Шахс анга кари қилмаски, они зиёрат қилгайлар ва ашбоҳ зухурига ҳеч нима боғлиқ эмас.

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

АШК [ф. *اشك*] 1 Қадимги Эронда утган афсонавий подшоҳлардан бири.

*Илоҳий, туман минг бу Ҳорун киби,
Не Ҳорунки, Ашқу Фаридун киби.
2 Кўз ёш.*

Садди Искандарий, 19-б.

*Не янглиз ёшурай ҳижрон ғаминким, фош этар ҳар дам
Оғиздин шуълалиқ оҳим, назардин ашксиз қоним.*

Бадоеъ ул-бидоя, 385-б.

АШО [а. *عشا*] Шом, кечки овқат.

*Учу тўрт англа, мағриб-ла ашода,
Вали қил витрни вожиб арода.*

Сирож ул-муслимин, 285-б.

АШПР [a. عشر] УН.

*Бал анга ҳар доираи ашр гард,
Рутба аро бир фалаки ложсувард.*

Ҳайрат ул-аброр, 104-б.

АШРАҚАТ [a. اشراق] Чикиш, кўтарилиш, таралиш, порлаш.

*Ашрақат мин акси шамс ил-каъси анвор ул-ҳудо,
Ёр аксин майда кўр, деб жомдин чиқти садо.*

Бадоеъ ул-бидоя, 29-б.

АШРОР [a. اشرار] Ёмонлар, ёмон қилиқлилар, ярамаслар, бузуқилар, фосиклар, баджирдорлар.

*Ва ул зония Жарихқа уз зиноси била тухмат қилди. Ва ул ашрор
Жарихнинг буйнига ип тақиб, маликлари қошига элтиб, малик Жа-
рихқа қатл ҳукми қилди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

АШРОҚ [a. اشراق] Чикиш, кўтарилиш, таралиш.

*Макка авжиди камол тутти, балки анвори ашроқи била машириқ-
дин мағрибқача «Каишамси нисфу-н-наҳор» ёрутти.*

Лайли ва Мажнун, 16б.

АШУРО [a. عشورا] Диний маросим куни, шиаларда ўтказиладиган мо-
там маросимлари куни.

*Ашууро айёмида жамоати касир алар хизматида ултуруб эрди-
лар ва алар маърифатда суз айтадур эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 254-б.

АЪЗАМЛИҚ [a.-т. اعظم لوق] Улуғлик, улканлик, буюклик.

*Эрур бу турфақим, ишқи балоангиз ҳар соат
Бу аъзамлиқ била айлар муаллақ чархи мийнони.*

Фавойид ул-кибар, 426-б.

АЪЗУ [a. اعوذ] «Аъзу биллоҳи минаш-шайтонир-ражим»ни айтмоқ.

*Ул ўндин бирини истифтоҳ билгил,
«Аъзу» иш бандига мифтоҳ билгил.*

Сирож ул-муслимин, 284-б.

АҚЗАЛ-ҚУЗОТ [a. القسنى القضاة] Қозиларнинг қозиси, қозикалон.

*Бир кун Қози Саъдким, Деҳли шаҳрининг ақзал-қузоти эрди,
Шайх Мужирдин сўрдиким, масжиди жомеъга не учун келмассен?*

Насойим ул-муҳаббат, 370-б.

АҚЛИЙ [a. علقى] 1 Ақлга мансуб.

2 Улуми ақлий ва нақлий-шуурий илмлар; назарий илмлар.

*Ҳазрат Шайх суҳбати азимати қилди, китобхонага кирди ва
улуми ақлий ва нақлий латойифидин мажмуае интиҳоб қилдики,
сафарда анинг муниси булғай...*

Насойим ул-муҳаббат, 297-б.

АҚЛКУШ [a.-ф. عقلکش] Ақлни олувчи, ақлдан оздирувчи.

*Жунундин ақлкуш, бал дардкаш ҳам,
Пари рухсора, бал девонаваш ҳам.*

Фарҳод ва Ширин, 36-б.

АҚМИША [a. القمشة] Турли хилдаги тўқима моллар, матолар.

...ва маоний ақмишаси нафойисин бу латофат ҳужласи оройиси
учун гайб тужжжоридин ҳаёт нақдин бериб савдо қилмоқ...

Фарҳод ва Ширин, 41–42-б.

АҒИРЛАМОҚ [т. اغیرلا ماق] Марҳамат қилмоқ, тақдирламоқ, хурмат-
ламоқ.

*Бориб ани ағирла ва айтким, ерингни бадал қилким, бу ер орзу
ери эмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 192-б.

АҒЛАЗ [а. اغلظ] Энг ғализ, энг қупол, энг дағал, қупол бадавийлар,
сахройи араблар.

Ул замонгачаким, халқнинг ашадди ва аглази аъроб эрдилар...

Насойим ул-муҳаббат, 14-б.

АҲВОЛЛИҚ [а.-т. احوال ليق] Ҳолатлик; хокисорлик.

*Иккилик бу йўлда аҳволлиқдурур,
Сирри ваҳдатдин муъатталлиқдурур.*

Лисон ут-тайр, 234-б.

АҲЛИЯТ [а. اهليت] Лойиқлик, ярашиқлик, муносиблик, сазоворлик.

*Иккиси хидматидин хушҳол ул,
Тенгерига аҳлият бу хидмат била йул.*

Фавойид ул-кибар, 487-б.

АҲЛОМ [а. احلام] Уйқусираш, туш кўриш, рӯё (рӯё).

*Қози бу тушни азгоси аҳломга ҳамл қилиб яна тақя қилди, яна бу
воқеъани кўрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 362–363-б.

АҲМАД [а. احمد] Муҳаммад (с. а. в.)нинг дастлабки сифатларидан бири.

Аҳмади мурсал Муҳаммад алайҳиссалом, Муҳаммад пайғамбар.

*Улки камол аҳлидин акмал дурур,
Шоҳи русул Аҳмади мурсал дурур.*

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

АҲМАДИЙ [а. احمدى] Муҳаммад (с. а. в.)нинг сифатларидан бири.

*Беи навбат гулгулаким, йўқ ҳади,
Гулгула йўқ, дабдабаи Аҳмадий.*

Ҳайрат ул-аброр, 311-б.

АҲРАМАНВАШ [ф. اهرمن وش] Аҳраман каби, Аҳраман монанд, девдек.

...ва Аҳраманваи рахшин Аҳраман касрига сургони...

Фарҳод ва Ширин, 153-б.

АҲРАМАНКУШ [ф. اهرمن كوش] Аҳраман улдирувчи, дев улдирувчи.

*Бу маъни кўнглидин зойил қилиб хуш,
Равон савдо мизожу Аҳраманкуш.*

Фарҳод ва Ширин, 160-б.

АҲҚАР [а. احقر] Қадрсиз, ночор; арзимас:

*Фалак аъзам, доғимен аҳқар улдум офаринишдин,
Менинг қаддимга зотим ишқ пайдо айламиш они.*

Фавойид ул-кибар, 426-б.

БАВВОБ [а. ابواب] Эшик соқчиси, эшик оғаси, эшик қоровули, дарвозабон, қоровул; парда тортувчи, пардадор.

... бир эшиккаки, не хужжоб кургайсен анда, не баввоб.

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

БАВЛ [а. بول] Пешоб.

Бавл қилмоқ Сиймоқ, ҳожат чиқармоқ.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул уттуз йил Маккада эрдиким, онда бавл қилмади, Ҳарам ҳурмати жиҳатидин.

Насойим ул-муҳаббат, 65-б.

Дарвешлар таажжубда эрмишларким, ул мушук келиб, ул мусофирларни бирин-бирин ислаб, бирининг устига бавл қилибдур. Таҳқиқ қилибдурлар. Ул киши диндин бегона эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 104-б.

БАГТАРИН [ф. بگترين] Темир совут, темирдан ясалган жанг кийими, жангчилар киядиган темир совут, зирх (қадимда хос жангчилар жанг майдонига киришдан аввал киядиган махсус темир совут).

Солиб танга суз жавшану багтарин,

Қўюб бош уза пок назм афсарин.

Садди Искандарий, 39-б.

БАДАНЛИК [а.-т. بدن ليک] Танлик, ғавдалик, жисмлиқ.

Жилва қилди даҳр аро кун ҳусни беҳамто йигит,

Гул кеби нозик баданлик, сарвдек раъно йигит.

Фавойид ул кибар, 445-б.

БАДАСЛ [ф.-а. بدامل] Ёмон зотли, ёмон хулқли, паст табиатли; чиркин.

Бадасл элга мулояматдин эҳтироз кўсин урмоқу идбор аҳли суҳбатидин ижтиноб қилмоқ...

Ғаройиб ус-сиғар, 547-б.

БАДАХШОНЛИҚ [ф.-т. بدخشانليق] Бадахшонлиқ, Бадахшон шаҳридан.

Мавлоно Шамсий – бадахшонлиқдур.

Мажолис ун-нафоис, 155-б.

БАДИАТ [а. بديعت] Мисли қурилмаган даражадаги янгиликлар; гўзаллик, нафислик.

Ажал пайки қачонким етса филҳол

Бадиатни, – дегач, – топшур. – Десам: – ол.

Вақфия, 247-б.

БАДИИЙ [а. بديعي] Шоир Мавлоно Юсуф таҳаллуси.

Мавлоно Юсуф – «Бадиий» таҳаллус қилур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 60-б.

БАДНАФСЛИҒ [ф.-а.-т. بد نفس ليغ] Баднафслиқ, нафси бузуклиқ; ёмон нафслиқ.

[Мавлоно Сонеъий]. *Вазир эрди, зулм ва баднафслиги жиҳати-дин подшоҳ сиёсатиға гирифтор бўлди ва мақтул бўлди.*

Мажолис ун-нафоис, 65-б.

БАДТАЪМ [ф.-а. *بد طعم*] Бемаза, мазасиз, ёмон таъмли, мазаси ёмон.

... *бадтаъм мевалари била номақбул ашжори «ва фавоқиҳатун ва нахлун ва руммон» (мевалар, хурмолар, анорлар)дин намудор.*

Муншаот, 148-б.

БАДФАРЖОМ [ф. *بد فرجام*] Ёмон оқибатли, оқибатсиз, яхши натижа бермайдиган, бирор ишни охири ёмонлик билан тугаши, ёмон оқибатли.

*Бир замон айрилма аҳбоби неку фаржомидин,
Ким эрур охир жудолиғ даҳри бадфаржом аро.*

Наводир ун-ниҳоя, 23-б.

БАДХАЁЛ [ф.-а. *بد خيال*] Ёмон ўйли, ёмон хаёлли, ёмон тасаввури.

*Кимки ошиқ бўлса, зору хастаҳол ўлмоқ керак,
Рашиқдин олам элиға бадхаёл ўлмоқ керак.*

Фаройиб ус-сиғар, 269-б.

БАЁЗВАШ [а.-ф. *بياض وش*] 1 Оқиш, оқ тусли.

2 Шерлар тўпламига ўхшаш.

... *ва хошоки таърифида баёзваш сафҳа баёзида ахтар монанд жавоҳир тўқубдурур.*

Назм ул-жавоҳир, 133-б.

БАЁНЛИҚ [а.-т. *بيان ليق*] Сўзлик, ифодалик, тасвирлик, таърифлик, изҳорлик.

... *балки дақойиқ фунунининг мутаввил маоний аёнлиқ ва мухта-сар баёнлиқ муҳаддислари...*

Вақфия, 234-б.

БАЖИНС [ф.-а. *بجنس*] Мол, мато, туҳфа, эҳсон билан.

Қуллуқ арзадош улким, Абдулкаримдин йиборган иноятномани бажинс Мирзонинг илгиға бердук...

Муншаот, 169-б.

БАЗЗОЗЛИҒ [а.-т. *بزازليغ*] Газламафурушлик, матофурушлик, дўкончилик.

[Қози Шарафуддин Бухайро р. т.]. *Ани отаси аввал баззозлиғ ҳирфосиға топишурди, то касб қилгай... Устод бу сўздин мута-ассир бўлуб, Қозини отаси қошиға элтиб, дедики, бу ўғулни ўзга фоидалиғ ишға топишурки, анинг мартабаси андин бийиқракдурки, баззозлиққа бош индургай. Отаси ани илм таҳсиллиға далолат қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 360–361-б.

БАЗЛСОЗ [а.-ф. *بذل سوز*] 1 Инъом берувчи, эҳсон берувчи, ҳадя берувчи, саховат қилувчи.

2 Харж қилувчи, сарф қилувчи.

*Булмоқ агар қут эса ҳам базлсоз,
Бергали ор айламамак бўлса оз.*

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

БАЙЗАВОР [а.-ф. *بيضة وار*] Олтин доналари каби, олтиндай.

*Қилиб нарғис ўз гунчасин байзавор,
Ки кўзинда эрди рамаддин губор.*

Садди Искандарий, 378-б.

БАЙН [а. *بين*] Оралиқ, ўрта, ора.

Байн ал-ақтоб 1) икки қутб ораси, 2) *тасаввуфда* икки улуғ ўртаси, икки авлиё ораси.

[Амир Саййид Али б. ...]. Алар Шайх Шарафуддин Маҳмуд б. Абдуллоҳ Маздақонийнинг муридидурлар, аммо одоби тариқат касби соҳибуссирр, байн ал-ақтоб Тақиюддин Али Дўстий қ. р. қошида қилибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 314-б.

Байн ал-ишойн Икки намоз ораси, аср ва шом намозлари оралиғи.

Яна бирав нақл қилибдурки, Рамазон ойи байн ал-ишойн бозорга бордим, то аҳлим учун нима сотқун олгаймен.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

Байн ал-манзилайн Икки манзил ораси, икки маскан оралиғи.

... Худоё, сенинг қошинга агар менинг қадрим булса, ўлумум байн ал-манзилайнда булса эди.

Насойим ул-муҳаббат, 79-б.

БАЙРАМЛИҚ [т. *بیرم لوق*] Ҳайитлик, қурбонлик, байрамлик; байрам шарафига бериладиган ҳадия.

*Нотавон жисмимга байрамлик била бер сизҳате,
Ким кўнгул уммидвору мунтазирдур эсон санга.*

Наводир уш-шабоб, 18-б.

БАЙТ [а. *بيت*] Уй, хона, жой.

Байт ул-муқаддас 1) Қуддуси Шариф (Фаластин) шаҳри ва ундаги яҳудийларнинг зиёратгоҳи.

Чун «Инжил» Исо а. с.га нозил бўлди, учовда Байт ул-муқаддасқа келиб, Исо а. с. амри илоҳи била халқни Тенгри таоло амрига далолат қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 176-б.

2) *тасаввуфда* қалб поклиғи.

БАЛАНДЛИҚ [ф.-т. *بلند لوق*] 1 Юқорилик, баландлик.

2 Мўътабарлик; улуғлик.

*Курубон уз ҳақиру пастлигин,
Қора туфрокқа ҳамнишастлигин.
Пастликдин баландлиқ топқай,
Зурдин баҳрамандлиқ топқай.*

Сабъаи сайёр, 41-б.

БАЛОЛИҚ [а.-т. *بالا لوق*] 1 Балалиқ, офатлик, мусибатлик; аламлик.

2 Ажойиблик, аломатлик.

3 Маъшуқалиқ.

*Қут бир бодому ерим гушайи меҳроб эди,
Горати дин этти ногаҳ бир балалиқ кўзу қош.*

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

БАЛОРАКФИГАН [ҳ.-ф. *بلا راک فغان*] Қилич солувчи, ўткир қилич солувчи.

*Туқуз юз минг гул навъ новакфиган,
Не новакфиганким, балоракфиган.*

Садди Искандарий, 333-б.

БАЛОСИЗ [а.-т. *بلا سيز*] 1 Офатсиз, азоб-укубатсиз, мусибатсиз.

2 Аломатсиз.

3 Ёрсиз.

*Чун балосиз ком йуқ топмас бақо комин магар,
Кимки, ани уртамас оти фано бўлган бало.*

Ғаройиб ус-сигар, 48-б.

БАЛОХУР [а.-ф. *بلا خور*] Текинхур, баднафс, бировнинг ҳаққини егувчи.

*Танимдек дарду балохури поймоли йуқ эркандур,
умид улким булмагай ҳам, гаму кунглумдек- гаму ибтило андуҳининг ошуфтаҳоли
мавжуд эмас эркандур.*

Муншаот, 223-б.

БАЛХЛИК [ф.-т. *بلخ ليك*] Балхлик, Балх шаҳрида яшовчи, Балх шаҳридан.

Мавлоно Ҳажрий – балхликдур.

Мажолис ун-нафоис, 88-б.

БАНАҚД [ф.-а. *بنق*] Нақддай, тайёрдай, нақддек.

*Ким манга ҳоло банақд, эй зоди сарви хушхиром,
Сунбулунгдур уқдаи раъсу юзунг моҳи тамом.*

Бадоеъ ул-бидоя, 596-б.

БАНД-БАНД [ф. *بند بند*] 1 Қийма-қийма, бурда-бурда; реза-реза, порра-пора; бўгин-бўгин.

*Жавр тигидин танимни қилмадингму банд-банд,
Фурқатингдин банд-бандимни жудому қилмадинг!*

Фавойид ул-кибар, 447-б.

2 Инсон тана аъзоларининг қисмлари ёки бўғим, бўғин булақлари.

*Тош урмоқ ила тани нажсандин,
Гуёки айирди банд-бандин.*

Лайли ва Мажнун, 263-б.

БАНДАВАШ [ф. *بند و اش*] Қулдек, қулларча.

*Ки чексун келиб мол ила пешкаш,
Бажо келтуруб қуллуғинг бандаваш.*

Садди Искандарий, 215-б.

БАНДАКИРДОР [ф. *بند كردار*] Итоаткор, бўйсунган, қулдай, қул каби.

*Улуским санга бандакирдордур,
Санга доғи бир қодире бордур.*

Садди Искандарий, 548-б.

БАНДАСИЗ [ф.-т. *بند سيز*] 1 Қулсиз, хизматкорсиз.

2 Итоаткор.

3 Фақир, бечора, нотавон.

*Агар сарфароз ар сарафгандасиз,
Бори Генгрига мен киби бандасиз.*

Садди Искандарий, 106-б.

БАНИЙУЛЛОҲ [а. *بنى الله*] Аллоҳнинг фарзанди, Аллоҳнинг боласи; Аллоҳнинг уғли.

*Ибрий тил била они Обир дебдурлар. Ибрий Обирдин муштақ-
дур. Араб Худ деди. Яъни, Банийуллоҳдур. Муъжизоти кунтур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 109-б.

*Қайси тил бирла, ё банийуллоҳ,
Сени таъриф этай мене гумроҳ.*

Вақфия, 235-б.

БАННОЛИҒ [а.-т. *بنالغ*] 1 Бинокорлик, меъморлик.

Дебдурларки, ул кундуз баннолиғ касбига машғул эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 76-б.

2 Усталик, устакорлик.

*Сувйи келгач яна ясаб болчиг,
Ибтидо айлар эрди баннолиғ.*

Сабъи-сайёр, 186-б.

БАРАК [а. *برك*] Эзгулик; саодат.

Барак зарриштаси Саодат нурлари, ҳидоят нурлари.

Булубтур сарвинозим хусн шамъи, бошида онинг

Барак зарриштаси улким, ёнар бир неча тор андин.

Бадоеъ ул-бидоя, 440-б.

БАРАНДА [ф. *برنده*] Олиб борувчи.

Барандан роҳ Йул курсатувчи.

*Дарёи карам кимгаки огоҳдурур,
Билдикки, валоят аҳлига шоҳдурур,
Гумроҳларга барандаи роҳдурур,
Бу бешада яъни Асадуллоҳдурур.*

Назм ул-жавоҳир, 135-б.

БАРАСЛ [ф.-а. *براصل*] Аслиятча, ҳақиқий.

Соз этинг аввал гамимдин нагмаким, барасл эрур

Уй иморат айламак хоро била бунёд этиб.

Бадоеъ ул-бидоя, 84-б.

БАРГСИЗ [ф.-т. *برگسيز*] 1 Бебарг, япроқсиз, 2 Бенаво; фақир.

Оразингни бог аро чун курди, ҳайрон булди гул,

Баргсиз қолди, нединким, бас паришон булди гул.

Бадоеъ ул-васат, 277-б.

БАРД [а. *برد*] Совуқ, қаҳратон.

Бард ул-ажуз Совуқ, қаттиқ совуқ, қора совуқ, киш чикиши оллидан буладиган қаттиқ совуқ.

*Ул қавмиким уз кучларига мағрур эрдилар, хошокдек совуруб,
тоғ ва тошга уруб, борисин ҳалок қилди. Ва бу ҳол шаввол ойида
бард ул-ажуз вақтида эрди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 108-б.

БАРДАСТ [ф. *برداست*] Қўли юқори, ботир, жасур.

Бўс бардаст Қўлини ўпмоқ.

Анингдек очти аждар оғзига шаст

Ки, деди гурди анжум бўс бардаст.

Фарҳод ва Ширин, 147-б.

БАРДАЪ [а. *برداع*] Жой номи, Аррон ҳокимиятининг қадимий пойтахти (кейинчалик Ганжа деб юритилган).

*Низомий олса Бардаъ бирла Ганжа,
Қадам Рум аҳлига ҳам қилса ранжа.*

Фарҳод ва Ширин, 475-б.

БАРКУЧ [ф.-т. برکوج] Куч устига.

Куч-баркуч Куч устига куч, қатор-қатор, жуда куп юк.

*Черик ойини булди сарбасар куч,
Юруш булди муқаррар куч-баркуч.*

Фарҳод ва Ширин, 134-б.

БАРНОЗОД [ф. برنازاد] Барно йигит, гўзал, чиройли ёш йигит; чиройли латофатли ёр.

*Не барнозод сарви бустони,
Кўрубдур ондин осибии хазони.*

Фарҳод ва Ширин, 239-б.

БАРАКОТ [а. برکات] 1 Баракалар, фаровонлик.

2 Хайр-эхсонлар, эзгуликлар; яхшилиқ; иқбол, саодат; шарофат.

*Аммо фақирларқим аларнинг шариф зотлари баракотидин мак-
фуф ва жонбахш такаллумлари оби ҳаётидин маҳрум қолурлар...*

Муншаот, 201–202-б.

БАРПОЙ [ф. برپای] Турғун, барқарор, мустақкам, устувор, пойдор, асосли.

Ростлиқ таърифидаким, вужуд уйи бу туз сутун била барпой.

Ҳайрат ул-аброр, 200-б.

БАРСАЙР [ф.-а. برسير] Сайр устига сайр.

*Кузу кунгум баҳру барсайр эттилар ёр истабон,
Бу сафарда топтилар яғмо кунгул, гарқоб кўз.*

Фаройиб ул-сиғар, 184-б.

БАРФАТҲ [ф.-а. برفتح] Забт этишда, зафар қозонишда.

*Бир овуч су топмайин улсанг керак чун ташналаб,
Баҳр ила барфатҳида ўзни Сикандар булди, тут.*

Наводир уш-шабоб, 55-б.

БАРШИКАН [ф. برشکان] Жингалак; чигал, чувалган, тўзгиган.

*Эй Навоий, қаддингга солди шикаст узра шикаст,
Чун санга булди ватан зулфи шикан баршикани.*

Бадоеъ ул-васат, 410-б.

БАРҚАНДОН [а.-ф. برقاندان] Шаъбон ойининг ўртасида қилинадиган базм ва суҳбат (бу кун ислом динида байрам ҳисобланиб, барот ёки барот ойи ҳам деб юритилади).

*Эй Навоий, бизни ёд этгайму барқандон куни
Ичса жомии Жам тилаб сонийи Афридун қадах?*

Бадоеъ ул-бидоя, 109-б.

БАРҚВОР [а.-ф. برق وار] Чақмоқдай, яшиндай.

*... ва бу фурқат чангалидин қурбат саҳросига қадам урулса ҳам,
чун қазо ҳодийси инонкаш булғусидур, барқвор секирмакдин ўзга,
абрқирдор елмакдин ўзга чора булмағусидурур.*

Муншаот, 148-б.

БАРҚОЙИН [а.-ф. برق آئين] Яшин каби, чақмоқ каби, яшинга ўхшаш, чақмоқ монанд.

Ҳар обдор лафзи куйган кунгуллар утига таскин ва ҳар оташбор калимаси совузон юраклар ҳароратига барқойин.

Муншаот, 227-б.

БАРҚПАРВОЗ [а.-ф. *برق پروا*] Чақмоқдек учадиган, яшиндай югурик.

*Ки, етти ул барида ҳомили роз,
Қулинда бир буруқи барқпарвоз.*

Фарҳод ва Ширин, 21-б.

БАРҚСАЙР [а. *برق سير*] Яшиндек тез сайр қилувчи.

*Демай барқким, тойири барқсайр,
Қулида бир ул навъким барқтайр.*

Садди Искандарий, 25-б.

БАРҚТАЙР [а. *برق طير*] Чақмоқдек тез парвоз қилувчи; яшиндек тез ҳаракат қилувчи.

*Демай барқким, тойири барқсайр,
Қулида бир ул навъким барқтайр.*

Садди Искандарий, 25-б.

БАРҚУН [а. *برق*] Яшин, чақмоқ.

*Сорт тилида чоқин ва илдиридек мутаайин ва муътабар икки
нимага от қуймайдурлар ва араб тили била «барқун» ва «соиқа-
тун» била адо қилибдурлар.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 17-б.

БАСРАЛИҚ [а.-т. *بصره ليق*] Басралик, Басра шаҳридан.

[Ҳорис Асад Муҳосибий қ. с.]. *Асли басралиқдур ва баъдодлиғлар-
нинг пиридур.*

Насойим ул-муҳаббат, 45-б.

БАТИЙ [а. *بطي*] Оҳиста, суст, секин, аста.

Батий сайр Секин юрувчи, оҳиста кезувчи.

*Дайр сабуқравға ниғаҳбон бўлуб,
Лек батий сайру гаранжон бўлуб.*

Ҳайрат ул-аброр, 87-б.

БАХАЙР [ф.-а. *بخير*] Хайрли.

*Дайр аро тинди қулогим, роҳибо, зикринг бахайр
Ким саҳар зикр айтурида кун алоло қилди шайх.*

Ғаройиб ус-сиғар, 109-б.

БАХОВАР [ф. *بخاور*] Шарққача; кун чиқишгача.

*Ки, Искандарки олиб етти кишвар,
Ҳудуди бохтардин то баховар.*

Фарҳод ва Ширин, 168-б.

БАЯКБОР [ф. *بيگلر*] Бир бора, биратула, яна бир бор.

*Маҳжуб эди ул шўх улустин, чу май ичти,
Ҳар хайл била булди баякбор мусоҳиб?*

Ғавойид ул-кибар, 40-б.

БАЯКНОГОҲ [ф. *بيك نگاه*] 1 Тусатдан, кутилмаганда, бирданига, бе-
хосдан, баногоҳ.

*Яна бири дедики, деб эрдик, ямгур ёғиб, сероб булгунгуздур!
Шайх дедики, ямгур сизга мужда булсунки, баякногоҳ булут пай-*

до булди ва мунташир булди ва ёга киришди. Онча ёгдики, сероб булдуқ.

Насойим ул-муҳаббат, 411–412-б.

2 Иттифоқ.

[*Мир Муфлисий қ. с.*]. *Табъи назм айтурга мулойим экандур. Ба-якногоҳ анга жазбае етти ва ақлу ҳуши ҳулясидин бебахра булди.*

Насойим ул-муҳаббат, 445–446-б.

БАҚАР [а. بقر] 1 Сигир.

2 Сигир йили.

*Жавзо кўзи турт ўлуб Бақардин,
Топиб Саратон ҳам ул назардин.*

Лайли ва Мажнун, 24-б.

БАҚЛИЙ [а. بقلي] Семизўт; бир навъ опшқуқ; ейиладиган ўт тури.

Шайх ул-ислом дедиди, Абу Саид Муқрий дедиди, Абу Абдуллоҳ Рудборий била бақлий ейдур эрдим. Бир бақлий олдим яна урнига қўйдум.

Насойим ул-муҳаббат, 185-б.

БАҚЛО [а. بقلا] қ. Бақлий.

БАҚҚОЛ [а. بقال] Уй-рузғор буюмлари ва озиқ-овқат билан савдо қилувчи дўқондор, баққол.

Бир кун Миср мадорисидин бирида кезар эрдим, кўрдумки, мадраса эшикида бир қари баққол эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

БАҒДОД [а. بغداد] Ироқдаги пойтахт шаҳарнинг номи.

Бағдод ул-мавлид Туғилган жойи Бағдод, Бағдодда таваллуд топган.

[*Абубақр Шиблий қ. т. с.*]. *Ва Сулабий табақотида «Хуросоний ул-асл ва Бағдод ул-мавлид вал-маншаъ» битилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 127-б.

Бағдодий ул-асл Асл бағдодлик, ҳақиқий бағдодлик, асли келиб чиқishi Бағдоддан.

[*Абулхусайн Нурий қ. т. с.*]. *Оти Аҳмад б. Муҳаммад. Ал-Бағовийга маъруфдур. Бағдодий ул-аслдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 59–60-б.

БАҒДОДЛИК [а.-т. بغدادليك] Бағдодлик; Бағдод шаҳридан.

[*Сарий б. ...*]. *Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с.нинг устодидур ва бағдодликларнинг шайхи ва пири.*

Насойим ул-муҳаббат, 46-б.

БАҒИР [т. باغیر] Жигар; кўкрак.

Тош бағирлик Бағритошлик; бешафқатлик; тошпорақлик.

*Тош бағирлик раҳмсиз хунрези айёр истагил,
Лек дермен, даҳр аро ёри вафодор истагил.*

Наводир уш-шабоб, 484-б.

БАҲМАНИЙ [ф. بهمنی] Каёнийлар сулоласи подшоҳларига мансуб буюқ ҳукмдор ёки Исфандиёрнинг ўғли қадим Баҳман подшоҳларидан бирининг номи; шоҳларга мансуб.

*Бўлуб кўн Каёний иш эҳдос анга,
Тегиб Баҳманий мулк мерос анга.*

Садди Искандарий, 133-б.

БАҲОДИРВАШ [м.-ф. بهادر وش] Шижоатли, кўркмас, жасур; баҳодирдай, қаҳрамон монанд.

*Бас баҳодирваш эрур, лекин мулойим ҳам эрур
Ким, Навоий кўнглига тушиш анинг васвоси чўх.*

Фавойид ул-кибар, 83-б.

БАҲОНАСИЗ [ф.-т. بهانه سيز] Важ-корсонсиз, рўкачсиз, сабабсиз, асоссиз.

*Лабинг баҳонасиз эл қонини тўкар ҳар дам,
Манга чу етти иш, албатта, бир баҳона қилур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 159-б.

БАҲОРОЙИН [ф. بهار آيين] Баҳорга монанд, баҳорга ўхшаш.

*Кукартурга муҳаббат даштин ашким ёмғури бирла,
Ҳар оҳим дудидин кўк бир баҳоройин саҳоб айлар.*

Наводир уш-шабоб, 136-б.

БАҲРАМАНДЛИК [ф.-т. بهرامندليق] Баҳри олувчилик.

*Пастликдин баландлик топқай,
Зўрдин баҳрамандлик топқай.*

Сабъаи сайёр, 41-б.

БАҲРАСИЗ [ф.-т. بهراسيز] Ҳиссасиз, насибасиз, бебаҳра.

*Кўнгулу кўз санга муштоқу йўлуқсанг чиройингдин
Ани беҳудлуг этиб баҳрасиз аммо муни ҳайрат.*

Фавойид ул-кибар, 58-б.

БАҲРНИШИН [ф. بهارنشين] Утиришга муяссар бўлиш (кема ичидан жой олиш).

*Етгач-ўқ музд айлабон таъйин,
Булдилар кема ичра баҳрнишин.*

Сабъаи сайёр, 268-б.

БАҲРОМИЙ [ф. بهارمий] Баҳромга ўхшаш, Баҳром монанд.

*Гур учун очмоқ недур ҳар лаҳза баҳромий каманд,
Чун сени Баҳромдек айлар ажал зўри шикор.*

Ғаройиб ус-сиғар, 152-б.

БЕГОР [ф. بهگار] 1 Мажбур.

2 Ҳақсиз, туловсиз мажбурий иш.

*Жон фидо қилғумдурур, лаялинг қабул этсун десам,
Дерки: «Рухуллоҳ бу навъ ишларга бегор айламас».*

Бадоеъ ул-бидоя, 222-б.

БЕДАВЛАТ [ф.-а. به دولت] Камбағал, бахтсиз, бадбахт.

*Ва Жиржис а. с. уй ичидан солим чиқиб, яна бедаватлар даъва-
тига машғул бўлди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 185-б.

БЕДИЛИЙ [ф. بهدلي] Ҳиротлик форсигўй шоира таҳаллуси.

*Андоқ зоҳир бўлурким, волидаси ҳам хуш таъбдурур ва «Беди-
лий» таҳаллус қилур.*

Мажолис ун-нафоис, 134-б.

БЕДОДФАН [ф.-а. بیدادفن] Адолатсизликка, ситамгарликка, зулмга ўрганган.

Чархи бедодфан Ситамгарликка ўрганган фалак.

*Қадаҳ қалқонин истаким, чарх уқидин,
Басе ёғдурур чархи бедодфан уқ.*

Фавойид ул-кибар, 221-б.

БЕДУД [ф.-т. بى نود] О 1 Тутунсиз. 2 Оҳсиз, оҳу нолазис.

*Ким эмас бир-бирдин айру нуру зулмат, эй рафиқ,
Шуълаи шират қани бедуди меҳнат, эй рафиқ.*

Наводир уш-шабоб, 483-б.

БЕЖИГАР [ф. بى جگر] Юраксиз, қалбсиз, дардсиз.

*Бежигар булсам бало тортарга эмди, ваҳ, не тонг,
Борди кўздин чун бағир парғоласидин қурагим.*

Наводир ун-ниҳоя, 352-б.

БЕЗАБОНЛИҒ [ф.-т. بى زيان لىغ] 1 Тилсизлик, соқовлик, индамаслик.

*Дафъ ўлуб ағёр, топсам бор ул хилват аро,
Безабонлиғ бирла шарҳи дарди ҳижрон айласам.*

Бадоеъ ул-васат, 307-б.

2 тасаввуфда Рамз, ишора, сукут.

*Ва ул ва Шайх бир-бири била сирда безабонлиғ тили била сузлар
айтиштилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 341-б.

БЕЗАКЛИК [т. بىزك لىك] Ясатиқлик, зийнатлик, пардозлик.

*Қабр тошидур безаклик сарбасар гул баргидин,
Тоza-тоza доғ ила қўҳи бало бўлган таним.*

Ғаройиб ус-сигар, 326-б.

БЕИЁР [ф.-а. بى عيار] 1 Маҳак (кумуш ва олтинга суртиб, уларнинг асл-лигини аниқлайдиган топ)сиз.

2 Қадр-қимматсиз, қимматлилиқ даражаси паст; ўлчовсиз.

Ва танга ва пул сойир маскуотни нима қотиб беиёр ясар эрдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

БЕИЛОЖ [ф.-а. بى علاج] Иложсиз, давосиз, чорасиз.

*Илоҳи, беилож дардга алил қилма ва бемурувват номардга залил
қилма.*

Муножот, 298-б.

БЕИНОЯТ [ф.-а. بى عنایت] Лутфсиз, марҳаматсиз, илтифотсиз.

*Ҳар нечаки беиноят ўлуб,
Қилдинг мени безуноҳ мужрим.*

Бадоеъ ул-васат, 473-б.

БЕИНСОФЛИҒ [ф.-а.-т. بى انصاف لىغ] 1 Инсофсизлик; 2 Софдиллик-сиз, тўғрилиқсиз.

Бог гулғаштида беинсофлиғдур, гар десам,

Сарвни қаддингга, гулни оразинга ўхшатай.

Бадоеъ ул-васат, 437-б.

БЕИШТИБОҲЛИК [ф.-а.-т. بى اشتباه لىك] Хатосизлик, бешаклик, шуб-ҳасизлик, бегумонлик, аниқлик.

*Илоҳи, ул бедорлиғни огоҳликка еткур ва хушёрлиғни беишти-
боҳликка уландур.*

Муножот, 295-б.

БЕКОМ [ф. *بی کام*] 1 Умидсиз, маҳрум, бемурод, мақсадсиз, орзусиз.

2 Бахтсиз.

*Вафо аҳлини чарх беком этиб,
Жафо хайлини комрон қилдило.*

Наводир уш-шабоб, 416-б.

Беком айламак Маҳрум қилмоқ.

*Шиква қилсак сендин, эй гардун, раво эрмас дема,
Бизни беком айлаб, эл комин равому қилмадинг.*

Бадоеъ ул-васат, 255-б.

БЕКУЛФАТ [ф.-а. *بی کفایت*] Мапшаққатсиз, ранжсиз, қийинчиликсиз, меҳнатсиз, осонгина.

*Алар дебдурларки, биз биравни топалики, сизнинг мусоҳабатин-
ғиз ва хидматинғизни бекулфат қабул қилгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

БЕКУСУФ [ф.-а. *بی کسوف*] Тутилишсиз; Қуёш тутилишсиз.

*Яна бу адад бирла олтун зуруф
Қуёшдек фурузон вале бекусуф.*

Садди Искандарий, 297-б.

БЕЛБОҒЧА [т. *بېلباغچە*] Белбоғ каби, камардек, қийиқ каби.

*Най кўрунди қоматингча найшакар ширину туз,
Най анинг банди белингга боғлаган белбоғча.*

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б

БЕМАЗАЛИҚ [а.-ф.-т. *بی مزہ لیق*] 1 Мазасизлик, таъмсизлик.

2 Ярамаслик, ёмонлик, бемаънилик, номаъқуллик.

*Ҳолда асҳоб доғи пирдек,
Бемазалиқда бориси бирдек.*

Хайрат ул-аброр, 138-б.

БЕМАКР [ф.-а. *بی مکر*] Ҳийласиз, фирибсиз, мақрсиз.

Бемақру тазвир Ҳийла, фирибсиз, найрангсиз, мақру ҳийласиз.

*Яна билмақдурур бемақру тазвир,
Ки, Ҳақдиндур ямон-яхшига тақдир.*

Сирож ул-муслимин, 277-б.

БЕМАЛОМАТ [ф.-а. *بی ملات*] Маломатсиз, таънасиз, дошномсиз.

*Каъба истарсен мугилон чекса тил қайғурмағил,
Бемаломат топмади кимса саломат, эй кўнгул.*

Наводир уш-шабоб, 279-б.

БЕМАНСАБЛИҒ [а.-ф.-т. *بی مانصب لیغ*] Берутбалик, мартабасизлик, беамаллик, бемақомлик.

*Ҳеч ким йўқтурки ёр оллида йўқтур мансаби,
Бизга бемансаблиғ улмиш мансаб ул даргоҳда.*

Наводир ун-ниҳоя, 20-б.

БЕМАР [ф.-а. *بیمر*] Ҳисобсиз, сон-саноксиз, чек-чегарасиз, ҳадсиз, ҳад-дан зиёд, куп.

*Десанг, эй соқий, бадал булсун, қадаҳ тут беҳисоб,
Ким тукар қонимни беҳад, ким эрур бемар яра.*

Бадоеъ ул-васат, 28-б.

БЕМАЪНИЛИҒ [ф.-а.-т. *بى معنى لىغ*] 1 Маъносизлик, мазмунсизлик.

2 Курук сафсатабозлик, номаъкулчилик.

3 Ахлоқсизлик, ярамаслик, булмағурлик.

*Ким эрур ул маҳз бадгавҳарлигинг,
Айни бемаънилигу абтарлигинг.*

Лисон ут-тайр, 69-б.

БЕМИСЛЛИК [ф.-а.-т. *بىمىسلىك*] 1 Мислсизлик, беқиёслик, тенги йўқлик, ўхшаши йўқлик.

2 Ўз гузаллигига опшuftа бўлиб, Аллоҳни унутишлик, ғурурга берилишлик.

*Юсуф а. с. бани одам жинсининг жамилроғидур. Бир кун юзин
кўзгуда кўруб, андоқки ҳусн истигною ғурурга муқтазодур, кунгли-
га кечтиким, оё агар мен қул булсам эди, менинг баҳомни ким бера
олгай эрди. Чун бу хиёл далолат бемислликка қилур...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 122–123-б.

БЕМОНАНДЛИҒ [ф.-т. *بىمىندانلىغ*] Ўхшаши йўқлик, тенги йўқлик, мислсизлик.

*Илминг дарёсидин ҳар гавҳар нужжум дурларидин покроқ, мулкунг
сахросидин ҳар лола кўеш машъалидин оташнокроқ. Бемонанд-
лигингга «Лайсака мислиҳи шайъун» (Аллоҳга ўхшаши бирор нарса
йўқ) гувоҳи содиқ...*

Муножот, 293-б.

БЕНАМУД [ф. *بى نمود*] Куринмайдиган, кўринмас.

Намуди бенамуд Кўриниб турган нарсалар (аслида) зоҳирда йўқдир, кўриб бўлмайдиган, кўринмаган.

*Сендин ўзга мавжуд кўрунганлар намуди бенамуд, балки нобуду
номавжуд, вужуд ва мавжуддин сен мақсуд.*

Муножот, 293-б.

БЕНИҚОБ [ф.-а. *بى نقاب*] 1 Пардасиз, тусиқсиз, ниқобсиз, чачвонсиз, чодирсиз.

2 Ҳақиқатни, ҳақиқий ҳолни пардаловчи воситасиз.

*Қошу юзунгни мунажжжим чунки кўрди бениқоб,
Деди: Кўрким қавс буржидин тузуттур офтоб.*

Ғаройиб ус-сиғар, 57-б.

БЕОЗОРЛИҒ [ф.-т. *بى ازار لىغ*] 1 Беазиятлик, қайғу-аламсизлик, ранжсизлик, қийинчилиқсиз.

2 Бепикастлик.

*Биров ўзни фалак озоридин озод қилдиким,
Фано туфроғи ичра тушти беозорлиғларга.*

Наводир уш-шабоб, 414-б.

БЕПАЙВАНДЛИҒ [ф.-т. *بى بيوند لىغ*] 1 Алоқасизлик, муносабатсизлик.

2 Қариндош-уруғчиликсиз.

3 Замон ва макондаги ўзаро алоқалиқлардан мустаснолик, воҳидлик, яккалик, ёлғизлик.

Бемонандлигинга «лайсака мислиҳи шайъун» (Аллоҳга ўхшаш бир нарса йўқ) гувоҳи содиқ, бепайвандлигинга «Лам ялид ва лам юлад» (У тугмайди ва тугилмайди) далили мувофиқ.

Муножот, 293-б.

БЕПАРТАВ [ф. *بى پارتو*] Нурсиз, ёлқинсиз, ёғдусиз шуъласиз; ёруғлик-сиз.

Наби шаръидин аёқ чиқарган кажрав ва кўзи зулмат бодиясида ҳидоят шамъидин бепартавдур.

Бадоеъ ул-васат, 487-б.

БЕРАҲМЛИК [ф.-а.-т. *بى رحم لىق*] Шафқатсизлик, раҳмсизлик.

Раҳм эмас бераҳмлиқдур сурмасанг бошимга раҳи,

Ким бу кўп қатла анинг помоли бўлган бош эрур.

Наводир ун-нихоя, 168-б.

БЕРГУЧИ [т. *بىرگۇچى*] Бергувчи.

Олди жон лаълингу элга лаби жон бергучилар

Барча қул бўлсун анинг оллида жондин, ё Раб.

Фавойид ул-кибар, 38-б.

Солиқнинг атворига андом бергучи сафар, кунгулнинг ҳар сари ҳаво қилурига ором бергучи сафар.

Маҳбуб ул-қулуб, 119-б.

БЕРК-БЕРК [т. *بىرک بىرک*] Қаттиқ-қаттиқ, маҳкам-маҳкам.

Икки ёндин қул ҳамойил берк-берк андоқ чекиб,

Ким яна бир-бирдин айрилмас масаллик урмашиб.

Фавойид ул-кибар, 46-б.

БЕРМАМАК [т. *بىرما ماک*] Бермаслик, бермаганлик.

Оғзининг сирри манга маълум агар эрмас не айб,

Ҳеч кимга заррае чун бермамиш ҳақ илми гайб.

Ғаройиб ус-сиғар, 64-б.

Иё муқриму ҳужра тайёр анга,

Карамдин эмас бермамак бор анга.

Садди Искандарий 256-б.

БЕСАРУДИЛЛИК [ф.-т. *بىسرو دل لىق*] Дил ўртовчилик, кунгулни шайдо қилувчилик, кучли эҳтирослилик.

Хотири савдоомиз хаёллардин мушавваш, бесарудиллиқдин ҳар неча дилкаш суз бўлса кунгумга ноҳуш.

Ғаройиб ус-сиғар, 20-б.

БЕСАРУПОЛИК [ф.-т. *بى سروپا لىك*] 1 Бош-оёқ яланглик.

2 Кимсасизлик, бечоралик.

3 Бевошлик; девоналик, мажнунлик.

Сен нечук ўзунгни мундоқ жунуни бесаруполикка солибсенки, сени тилаб кўрсалар...

Насойим ул-муҳаббат, 72-б

БЕСАРФА [ф.-а. *بى صرفه*] Ўринсиз; беҳуда, бўлар-бўлмас, ноҳақ, бе-маъни, ножўя.

Сузидин кишиким гаму бало ҳосилдур,

Ҳар нуқтада тили деса, бало дохилдур,

*Бесарфа деган кишига тили қотилдур,
Алқиссаки, кимсанинг балоси тилидур.*

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

БЕСИФАТЛИҒ [ф.-а.-т. *بى صفتلىغ*] Уҳшапсизлик, бемонандлик; ягона ўхшапсизлик.

*Дер эмишларки, ҳар қачон қудват ул-авлиё Хожжа Мухаммад Али
Ҳаким Тирмизий руҳига таважжух воқеъ бўлур эрди, ул таважжух
асари маҳзи бесифатлиғ зуҳури эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 85-б

БЕСУТУН [ф. *بيستون*] 1 Устунсиз иморат.

2 Биҳистун – Эронда бир қоянинг номи; Эронда Ҳамадон шаҳридан тахминан 100 км ғарбда жойлашган тоғ қоялари. Унда Аҳамонийлар ҳукмдори Доро I буйруғи билан (мил. ав. 522–486) қоятошга битиклар ўйилган, уларда Доро I нинг турли ўлкаларда жанг қилиб зафар қозонганиги айтылган.

3 Юксаклик, буюклик рамзи; осмон.

*Ва гар минг Бесутундек қилсанг идрок,
Ўлуида бир кесак, бал бир овуч хок.*

Фарҳод ва Ширин, 12-б.

БЕТААБ [ф.-а. *بيتعاب*] 1 Ранжсиз, бемапаққат, қийинчиликсиз.

2 Хасталиксиз, чарчашсиз, ҳоришсиз.

*Тенгиз тулу арзин важаб-барважаб,
Топиб зарбу қисмат била бетааб.*

Садди Искандарий, 498-б.

БЕТАВАККУЛ [ф.-а. *بى نوكل*] Ишончсизлик, безътиқод; Аллоҳнинг марҳаматига ишонмаслик.

Таваккул сифатию бетаваккуллар мазаммати.

Фаройиб ус-сиғар, 544-б.

БЕТАКАЛЛУФОНА [ф.-а.-ф. *بى تكلفه*] Оддийгина, соддагина, ортиқча дабдабасиз.

Ва пашмина қияр эрди ва бетаккаллуфона таом ер эрди, анга-чаки улгайди.

Насойим ул-муҳаббат, 339-б.

БЕТАЪАЙЮНЛУҒ [а.-ф.-т. *بى تعينلوغ*] 1 Оддийлик, кўримсизлик.

2 Камтарлик, хоксорлик.

Охир бу Қусам Шайх Хожжа инқитоъий ва камоли бетаъайюнлуғидин Бухоронинг тимларидин бирида андоқ савдо ва сотиқ қилди...

Насойим ул-муҳаббат, 259-б.

БЕТАЪН [ф.-а. *بى طعن*] Таънасиз, маломатсиз, таъна-пичингсиз, таъна-дашномсиз.

*Бу сўз сидқиға дағи бетаъну танз,
Далолат қилур ояти «Кунту канз».*

Фаройиб ус-сиғар, 534-б.

БЕТАҲАММУЛЛУҒ [ф.-а.-т. *بى تحمل لوغ*] Бесабрлик, тоқатсизлик.

... ва самоъ суҳбатида бетаҳаммуллуғлар қилиб, азим сайҳалар ва саъқалар тортар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

БЕЧУН [ф. *بی چون*] Ҳшпашсиз, монандсиз.

Фано бешаси саҳатида висол шажарисидин самара топгонлар бошига фалакнинг муҳолиф ҳаракатидин ҳар жафо арраси келса, зикриёқирдор тиллари жуз холиқи бечун ҳамдига зокир булмоғусидурур.

Муншаот, 146-б.

БЕШИБҲ [ф.-а. *بی شیه*] Ҳшпашсиз, бемонанд, Ҳшпашию тенги йўқ.

Ҳар бири ўз таврида бешибҳу назир,
Бордилар барча – не айлай тадбир.

Фавойид ул-кибар, 505-б.

БЕШУУРЛИҚ [ф.-а.-т. *بی شعورلیق*] 1 Онгсизлик, сезгисизлик, ҳиссизлик; фаҳмсизлик.

2 Ҳушсизлик.

Ва жазба тариқи била ҳар қачон ҳар кимга тиласалар эркан, тасарруф қилурлар эрмиш ва ани бу оламга, ҳузур ва шуур мақомидин утқариб, беҳудлиқ ва бешуурлиқ оламга еткурур эмишлар.

Насойим ул-муҳаббат, 272-б.

БЕЪТИДОЛ [ф.-а. *بی اعتدال*] 1 Бир текисда эмаслик, мўътадил ҳолатсиз, эътидолсиз.

Майҳоран безътидол Ҳртача ҳолатни йўқотган майҳур, маст гузал.

Эй Навоий, мен худ эттим тавба, лекин нетгамен,
Ким ажаб майҳоран безътидолим бордур.

Наводир ун-нихоя, 135-б.

Девонаи безътидол Бир меъёрда бўлмаслик, бир зайлда бўлмаслик.

Сурма кунгум ҳолини, бедод ила ўлтурғуси,
Ўзин ул девонаи безътидолим бу кеча.

Бадоеъ ул-васат, 372-б.

2 Мувозанатсиз.

Ошкор этмас эдим ишқин, вале ўтган кеча
Бода зур айлаб, йиғи безътидол этмиш мени.

Бадоеъ ул-васат, 430-б.

3 Беўлчов, номутаносиб, тартибсиз.

Ичкали лағли майидин ҳушу ақлим қолмамим,
Бода маст эрди, ажаб, безътидол этмиш мени.

Фавойид ул-кибар, 418-б.

4 Адолатсиз.

Даний тажаммулу озоданинг фалокатидин,
Замон табиати безътидол эмиш – билдим.

Фавойид ул-кибар, 296-б.

БЕҚОНУН [ф.-а. *بی قنون*] Бетартиб, беқоида, қонунсиз, низомсиз, кўрсатмасиз.

Эрилиққа шуҳра бўлмоқ истамассен, айлама
Аҳли исён хизматида қадди беқонунни кўж.

Бадоеъ ул-бидоя, 216-б.

БЕГАЙРАТЛИГ [ф.-а.-т. *بی غیرت لیغ*] Гайратсизлик, танбаллик, дангасалик, ишѣкмаслик, ялқовлик, лавандлик.

*Халқ ичинда бор эди бегайрате,
Элга бегайратлигидин ҳайрате.*

Лисон ут-тайр, 67-б.

БЕГАМХОР [ф.-а.-ф. *بی غمخور*] 1 1 Беғамхур, бемехрибон. 2 Дилсуз эмас, жонкуяр эмас.

*Ғам емак бўлмиш ишим, йўқтур вале ғам ер кишим,
Турфа ишким, гарчи беғамхормен ғамхормен.*

Наводир уш-шабоб, 342-б.

БЕГАРРО [ф.-а. *بی غرا*] 1 Белгисиз, нишонсиз, аломатсиз.

2 Равшан бўлмаган, ноаник.

*Шайх ул-ислом дебдурки, бу каромат эмаски, тасаввуф тариқи-
да бегарродур.*

Насойим ул-муҳаббат, 142-б.

БЕҲАВСАЛА [ф.-а. *بی حوصله*] Бетоқат, чидамсиз.

*Разили беҳавсала мукнат кўрса, ўзин азиз тутмоқ не гариб ва
жоҳ майи нашъасидин ўзин унутмоқ не ажиб.*

Бадоеъ ул-васат, 494-б.

БЕҲАНЖОР [ф. *بی هنجار*] Йўл-йўриқсиз, тартиб-қоидасиз, равишсиз, йўсинсиз.

*Дайр тири гар деса: бору йўқунгни утқа сол,
Йўқ эса қилма йўқу борингни беҳанжор харж.*

Фавойид ул-кибар, 72-б.

БЕҲАРОС [ф. *بی هراس*] Кўркувсиз, ваҳмсиз.

*Чу сўз етти бу ерга, мен беҳарос,
Кўтуб айладим бир дуо илтимос.*

Садди Искандарий, 578-б.

БЕҲАҚИҚАТ [ф.-а. *بی حقیقت*] 1 Ҳақиқатсиз.

*Мажоздин чу ҳақиқатқа йўл топар ошиқ,
Қилур мажозни нафйи улки, беҳақиқат эрур.*

Фавойид ул-кибар, 512-б.

2 Аслсиз, келиб чиқиши ноаник, бетайин.

[Бобо Али Пойи Ҳисорий қ, с.]. ... ярим кеча Бобо ўз еридин кўтуб,
мақтул қошига келиб, кўп йиглаб, нудбалар қилиб дегандурки, Тенг-
ри сенинг жазонгни бергайки, беҳақиқат эл санга зулм қилдилар,
аммо дойим аҳли таҳқиққа жуҳҳоддин бу навъ ишлар воқеъ бўлгон-
дур.

Насойим ул-муҳаббат, 449-б.

БЕҲИЖОБОНА [ф.-а.-ф. *بی حجابته*] Бепарда, юзсизларча, уятсизларча, беҳаёларча.

*Бошлади нуқта беҳижобона
Ким, пари қилмиш эрди девона.*

Сабъаи сайёр, 320-б.

БЕҲИСОБЛИГ [ф.-а.-т. *بی حسابلیغ*] 1 Беқадр-қимматлик, ҳисобсизлик, сон-саноксизлик, зиёдалик, кўшик.

2 Ҳисоб-китоби йуқ; бебилиска.

*Яфроғи гулуси ҳижоблигидин туфроғига ҳарғиз меҳри зарфишон
анворидин бир дирам тушмаган ва муртафёе шажари беҳисоб-
лигидин сахатиға мутлақ саҳоби гуҳарафишон жавоҳиридин бир
жзола етушмаган.*

Муншаот, 147-б.

БЕХУДАЛИҒ [ф.-т. *هوده ليغ*] 1 Бекорчилик, кераксизлик; бефойда-
лик.

2 Асоссиз, бемаънилик.

*Чекиб борча олудалигдин аёқ,
Тутуб бори беҳудалигдин қироқ.*

Садди Искандарий, 38-б.

БЕХУРМАТ [ф.-а. *هي حرمت*] Ҳурматсиз, беобрӯ.

Тиладики, аларни ранжсида қилгай ва беҳурмат этгай.

Насойим ул-муҳаббат, 327-б.

БИДОЯТ УЛ-АНБИЁ [а. *بدايت الانبياء*] Пайғамбарларнинг боши, аввали,
бошланиши.

*Ҷун валоятнинг интиҳосида валининг руҳи набининг жисмиға
мушобаҳат топар, тариқатда ниҳоят ул-авлиё бидоят ул-анбиё
булгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 309-б.

БИДРУД [ф. *بدرود*] Соғлик, саломатлик.

Бидруд булмоқ Саломат булмоқ.

Бодияда бир кун уз аҳлиға айतिकим, бидруд булки, мен бордим.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

БИЁБОНҒ [ф. *بيبادنگ*] Жой, мавзе номи.

*Султон Яъқуб яҳши эъзоз ва эҳтиром қилиб Биёбонғни суюрғол
бердиким, юз минг олтунга яқин ҳар йил тегар эрди.*

Мажолис ун-нафоис, 122-б.

БИЁБОНҒАРД [ф. *بيبان گرد*] Биёбон кезувчи, саҳро кезувчи.

*Бириси Муқбили биёбонгард,
Яна бир Мудбири биҳор навард.*

Сабъан сайёр, 307-б.

БИЁБОНЛИҒ [ф.-т. *بيبان ليغ*] Саҳролик, чўллик, биёбонлик, даштлик.

*Фурқати даштида ҳам сарғашта, ҳам овораман,
Ким қуюнлугдур ишим, гули биёбонлиғ доғи.*

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

БИЁБОННИҲОД [ф. *بيبان نهاد*] Саҳроға ухшаш, биёбон каби.

*Ки Мен ваҳшиймен биёбонниҳод,
Атодин ато ваҳшию ваҳизод.*

Садди Искандарий, 442-б.

БИЙЛАМАК [т. *بيلامك*] Қайрамоқ, ўткирламоқ.

*Салотин хизматиға журъат кўргузмак, уз риштан ҳаётин уз-
моқдур... ва аларға тақарруб тиламак уз қатлиға бало тигин бий-
ламақдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 96-б.

БИКУЛЛ [а. بىكلى] қ. Бикуллий.

*Эй Навоий, шарт қилдимким, агар булсам халос,
Ишқидин ўзга бу иш зикрини бикулл қилмайин.*

Фавойид ул-кибар, 325-б.

БИКУЛЛИЙ [а. بىكلى] Бутунлай, тамоман, батамом.

*... агар амре ҳодис булсаки, мужиби тараддуди хотир булса,
даҳоналар тарафидин хотир бикуллий жамъ булса.*

Муншаот, 190-б.

БИЛГУТ [т. بىلگوت] Туркий (чигатой) уруғлардан бирининг номи.

*Эй Навоий, мени зор айлади бир лўливаши.
Ким ҳам арлот унут булди манга, ҳам билгут.*

Фавойид ул-кибар, 55-б.

*Эй Навоий, манга бас санами лўлийваши,
Бекка қипчоқу оғар, шаҳга қиёту билгут.*

Наводир уш-шабоб, 57-б.

БИЛИКСИЗ [т. بىلىكسىز] Билимсиз, илмсиз, ақлсиз.

*Сунгакка иликдур, эранга билик,
Биликсиз эран – ул сунгаксиз илик.*

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

БИЛИС [а. بىلىس] 1 Иблис, шайтон.

2 Алдоқчи, фирибгар, ҳийлагар, ярамас; найрангбоз.

Билиси лаин Лаънати иблис.

*Ул деб ани шаҳнари Рух ул-амин,
Ташлаб ани гарчи билиси лаин.*

Ҳайрат ул-аброр, 268-б.

БИКУЛЛИЯ [а. بىكلىب] Тамоман, куллиятан, батамом, бутунлай; мутлақо.

*Яъқубки, муни курди, мулкни ўзига берди ва ўзин билкуллия
шайхқа таслим қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 405-б

БИЛЛУРИЙ [ф. بلورى] Оқ шаффоф топздай, биллурдай шаффоф.

*... ва анинг қузига сангпора ушоқ тошча ва қизил олтун қаро
туфроғча курунмай, қузи чазъи биллурий дуржга тушуб, сувда
меҳри ховарийдек, биллурда ойинаи Искандарийга тушгонии...*

Фарҳод ва Ширин, 119-б.

БИЛМАКЛИК [т. بىلىكلىك] Билмоқлик, англамоқлик, тушунмоқлик; идрок этмоқлик.

*Чу анда бул-ажаб курди шамойил,
Бўлуб шаҳзода билмакликка мойил.*

Фарҳод ва Ширин, 122-б.

БИЛОЛ [а. بىلال] Соғлом.

Билол Ҳабаший Азон айтган илк муаззин.

*Кузларинг бирла лабинг андоғки урди дин йўлин,
Не балолардин Билол ўтқай, не саҳбодин Сухайб.*

Ғаройиб ус-сиғар, 64-б.

БИЛОНИҲОЯТ [а. بىلانىھىيات] Ниҳоятсиз, бениҳоя.

Киши туганмагини фараз қилса, ул фаржсалар бирла минг, балки юз минг билонихоят ортар.

Махбуб ул-қулуб, 127-б.

БИЛОХИР [а. *بالاخر*] Охиран, сўнгги, кейинги, охирги.

Мисранинг яна бир рукнининг ҳам ушбу ҳукми бор. Яна фасли билохирда ҳазрат маҳдумзода таърифиди муболага қилиб эрдингиз, ул таъриф мужсиби хушҳоллиқ...

Муншаот, 228-б.

БИЛҲОСИЯ [а. *بالخاصية*] Хосиятига кўра, хосияти жиҳатидан, моҳиятан.

Лаъли ёқути муфарриҳдур магар билхосия

Ким, хаёлидин манга йуқтур насиб илло фараҳ.

Наводир уш-шабоб, 78-б.

БИЛҲОССА [а. *بالخاصة*] Хусусияти жиҳатидан, хусусан.

Билхосса ишқи хонапардоз,

Кўнгли аро солди махфи ул роз.

Лайли ва Мажнун, 182-б.

БИЛҚИСЛИҚ [а.-т. *بالقيس ليق*] Билқислик, маъшуқалик (диний манбаларга кўра, Билқис – Сулаймон пайғамбарга никоҳ қилинган Сабо мамлакатининг маликаси).

Бир иш Билқисликқа бўлса монё,

Сулаймонга пари ҳам келди тобеъ.

Фарҳод ва Ширин, 372-б.

БИЛҲАҚИҚА(Т) [а. *بالحقيقة // بالحقيقت*] Ҳақиқатан, ростдан ҳам, чиндан ҳам.

Арзодошт улким, бу ҳақирни баъзи маслаҳатлар учунким, ул ҳазратнинг маслаҳати дағи анинг зимнидадур, агарчи билҳақиқа иккаласи бир маслаҳат – ўқдур, Хуросон вилоятига юборилди.

Муншаот, 151-б.

БИНАФШАГУН [ф. *بنفشه گون*] 1 Бинафша рангли, бинафша гул рангли, гунафша тусли.

Ёпти чу етишти буйла банди,

Гул узра бинафшагун паранди.

Лайли ва Мажнун, 280-б.

2 Мовий ранг, нилгун.

Бу гулу сабзаким, келиб зебо,

Туни лекин бинафшагун дебо.

Сабъан сайёр, 96-б.

БИНАФШАПҶШ [ф. *بنفشه پوش*] Бинафша тусли кийим кийган, бинафша ёпинган.

Эй Навоий, ул бинафшапўши гулнинг васфида

Бўлмасун ҳар не ёзарсен когазе илло бинафши.

Ғаройиб ус-сиғар, 221-б.

БИННИ [а. *بن*] Уғил, уғли.

Баҳром бинни Шопур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 219-б.

БИНТОС [а. *بىنتاس*] Сайёра номи.

*Қаронгу кеча чиққач уқи ёдин,
Утуб Бинтос фалакдин, йул Суҳодин.*

Фарход ва Ширин, 451-б.

БИРИНЖИНА [ф. *биринжине*] 1 Миснинг сариқ туслиси.

2 Биринж (мис)дан ясалган нарса; сариқ.

*Сув юкидин қад қуйи мойил анга,
Барқи биринжина ҳамойил анга.*

Ҳайрат ул-аброр, 279-б.

БИРОДАР [ф. *бирادر*] 1 Ака-ука, оға-ини.

2 Дуст.

3 Оғайни.

Ижозатномада биродар унвон била зикр қилибдур ...

Насойим ул-муҳаббат, 340-б.

БИРОДАРЗОДА [ф. *бирادرзод*] Ака ёки уканинг фарзанди.

Шайх Абу Язиднинг биродарзодасидур, анинг муридидур.

Насойим ул-муҳаббат, 210–211-б.

БИРОР-ИККИРОР [т. *бирар-иккирар*] Битта-иккитадан, битта-иккита, битта-яримта.

Тонгласи фақир алар хизматиға еттим, айттиларким: «Бу китобни гариб навъ битибдур, анга ухшарким, илтизом қилмиш булғайким, галатсиз мисраъ битмагай, баъзи ерда ҳам бирор-иккирор, балки ортуқ абёт ҳам тарк қилибтур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 24-б.

БИСМ [а. *بِسْمِ*] Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим иборасининг қисқарган шакли.

*Нуқтаи бо «бисм» учун тафсир
Юз мужаллад қила олиб таҳрир.*

Сабъаи сайёр, 42-б.

БИСЧОҚИЯ [ф. *بىسچاقىيە*] Шаҳар марказидан узок; унча катта бўлмаган овлоқ бир жой номи.

[Шайх Имодуддин...]. Дебдурларки, Макка азимати қилгонда гузари Шерозга тушубдур ва анда Бисчоқия деган зовияда нузул қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 478-б.

БИТГ'УЧИ [т. *битг'учи*] Ёзгучи, битгучи, ёзувчи.

... ва ҳар қайси ўз фаҳму идрокларига кўра баҳра олғайлар, битгучига ҳам бир дуо била баҳра етқургайлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 11-б.

БИТИКЛИК [т. *битиклик*] Ёзилган, битилган, ёзиллик.

*Анда битиклик дурур афсонае,
Ким бу навоҳий аро вайронае.*

Ҳайрат ул-аброр, 173-б.

БИТИРГУЧИ [т. *битиргучи*] Тугатгучи.

Бу золимлар – мулкни барбод бергучилардур ва мулк аҳли йигиш-тургонларин битиргучилардур.

Маҳбуб ул-қулуб, 16-б.

БИҲИШТ [ф. بهشت] Жаннат, энг гўзал боғ.

Биҳишти соний Иккинчи жаннат, жаннатга ўхшап, жаннатмонанд.

Тузуб суҳбат «Биҳишти соний» ичра,

Май ичса «Богинав» айвони ичра.

Фарҳод ва Ширин, 58-б.

БИҲОЗАЛҚИЁС [а. بهذالقياس] Шу қиёсда, пунга таққослаб, шу ўлчовда, шу андазада.

Эрур чун тафовут била ул асос,

Асофилга теграу биҳозалқиёс.

Садди Искандарий, 150-б.

БОБ [а. باب] Фарғоналик машҳур Умаршайхнинг лақаби.

[Бобо Фарғоний қ. с.]. Оти Умардур. Фарғонада булур эрди. Ул ерда улуг машойихни «Боб» дерлар.

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

БОБАШОРАТ [ф.-а. بابشورت] Хушхабарлик, муждалик, башорат қилиш-лик; башорат билан.

... илоҳий фазл ва икромига ва қалб қути ва яқин қуввати ному-таноҳий файз ва фазлга бор экан вақтда ишорат бобашорат ҳукми билаки...

Насойим ул-муҳаббат, 268-б.

БОБОБЕК [т. بابايك] Хурматли, улуг, буюк диний раҳнамо; донғи кетган шайх.

Агар Бобобек ўғли айлади нақл,

Ҳақ этсун равзани маъвоси анинг.

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

БОДАОМЕЗ [ф. باده آميز] Майга қорипшган, май аралаш, соф майли.

Эрур гул барги узра оби ҳайвон,

Лабинг ул дамки булгай бодаомез.

Наводир уш-шабоб, 153-б.

БОДАОШОМ [ф. باده آشام] Май ичувчи, маҳбуба, ёр.

Офият куйида маҳвашларга йуқтур нисбатим,

Ул муқаммиршева шўхи бодаошомим керак.

Бадоеъ ул-васат, 239-б.

БОДАПАРАСТОНА [ф. باده پرستانه] Майни яхши кўрувчи, майпарастларча, майпарастлардек.

Соқий бодаи мастона кетур,

Дайрдин бодапарастона кетур.

Фавойид ул-кибар, 475-б.

БОДАПОЛОЛИК [ф.-т. باده پالايق] Май сузгичлик, май сузиладиган матолик, докалик.

Май учун зоҳид ридоси андин улмас раҳнким,

Бодапололиққа ҳам лойиқ эмас ул порабуз.

Фавойид ул-кибар, 147-б.

БОДАСИЗ [ф.-т. باده سيز] 1 Майсиз, шаробсиз.

2 Бебахра.

*Бу чаманким, тукулур шом гул, очилса сабоҳ,
Бодасиз шому сабоҳ улмоқ эмас бизга салоҳ.*

Наводир ун-ниҳоя, 90-б.

*Эй Навоий, чун кунгул бир дам очилмас бодасиз,
Итасанг ул уйни равшан дам-бадам тутгил аёғ.*

Наводир уш-шабоб, 215-б.

БОДГИР [ф. *بادگیر*] 1 Елвизак, ҳаво ёки шамол тортадиган туйнук.

2 Инсон тана аъзосининг маълум бир қисми, бурун тешиги, бурун коваги.

*Лаъл эшиги узра ики бодгир,
Ҳайати матбуу узи дилтазир.*

Ҳайрат ул-аброр, 92-б.

БОДОМА [ф. *بادامه*] Бодомдек, бодом каби, бодомга ўхшаш, бодом шаклидаги муҳр.

*Ишқ нақди кисасининг ҳифзига бодома муҳр
Гар тилар булсанг, муносибдур бу чок улган юрак.*

Бадоеъ ул-васат, 236-б.

БОЗОРИЙ [ф. *بوزاري*] 1 Бозор ишларига мансуб киши.

2 Бозорчи, савдогар, тижоратчи.

*... мен не салоҳият била бу ишни қилурменки, бир бозорий ки-
шиман, уммий ва фуқаро тариқин ва аларнинг одобин билмасман.*

Насойим ул-муҳаббат, 406-б.

БОКЛИК [ф.-т. *باکلیک*] 1 Қурқинчлик, хавфлик, ваҳмлик.

2 Андишалик, парволик.

3 Ажаблик.

*Ҳусн аро улким насибинг қилмади жуз боклик,
Хотирим лавҳини гайринг нақшидин пок айлади.*

Наводир ун-ниҳоя, 574-б.

БОН [а. *بان*] Чиройли ва узидан хушбуй ҳид таратувчи дарахт тури, нафис барглари ёқимли ҳидга эга ва пистага ўхшаш доналари мағзидан хушбуй ёғ олинади.

*Хасталиқ давлатидин сургали келдинг бошим узра,
Заъф учун бон берурам гар сен эсанг аҳли иёдат.*

Наводир ун-ниҳоя, 65-б.

БОНУ [ф. *بانو*] 1 Хоним, ойим.

2 Алишер Навоий «Фарҳод ва Ширин» достонининг бош қаҳрамонларидан бири, Меҳинбону исмининг қисқарган шакли.

*Ул айлаб кут тазалумларки, Бону
Лекин дер жонима миннат магар бу.*

Фарҳод ва Ширин, 274-б.

БОРГИР [ф. *بارگیر*] Улов, юк тапшувчи ҳайвон ёки уловлик учун туя, от кабилар.

*[Жория Маҷхула р. т.]. Деди: эй жавонмард, тақвони озуғунг
қил ва зухони йулунг ва варағни боргиринг ва қурқунчлуглар та-
риқида сулук қил...*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

БОРДИЛ [ф. باردل] Ҳосилли, мевали.

Ёгочининг самари бордил ва самарининг таъми заҳри қотил.

Муншаот, 148-б.

БОРМАМАК [т. بارماماك] Бормаслик.

*Оби ҳайвонинг гамидин токи заъфим булди саъб,
Бормаммиш бир қатра бугзум ичра, жоно, су ҳануз.*

Наводир уш-шабоб, 160-б.

БОРМОҒЛИК [т. بارماغلىق] Бормоқлик.

*Вале айлаб Миҳинбону ҳамиша,
Анинг қошига бормоғлиқни пеша.*

Фарҳод ва Ширин, 250-б.

БОРУР-КЕЛҲУР [т. بوروركيلور] Бориб-келиш, борди-келди.

*Гофил булмаи ишингда гамдин,
Борур-келурунда бир қадамдин.*

Лайли ва Мажнун, 212-б.

БОРҒУЛУҚ, =лик [т. بارغولوق // بارغوليق] Боргулик.

*Муғ куйи азмидин мени манъ этма, эй рафиқ,
Бу йул эрур чу аҳли маломатқа боргулуқ.*

Бадоеъ ул-васат, 232-б.

*Дебдурки, ҳар ишда булсанг андоқ булки, Азроил бошинга келса,
ул ишдин ўзга ишга боргулик булмагойсен ва бори ҳолатинг сенинг
била бўлгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 242-б.

БОРҒУЧИ [т. بارغوجي] Боргувчи.

*... ва биёбон қатъ этарга маркабни восита гумон қилсанг таййи
арз била борғучилар олдида маркаб не эътибор.*

Маҳбуб ул-қулуб, 52-б.

БОТИН-ҲУСН [а. باطن حسن] Яширин ҳусн, ички ҳусн, ички гузаллик;
кўнгил гузаллиги, руҳ ботини.

[Абу Ҳафс Ҳаддод қ. с.]. Ул дебдурким, зоҳир-ҳусн адаби, бо-
тин-ҳусн адабининг унвонидур.

Насойим ул-муҳаббат, 49-б.

БОФАРРУ ЖУД [ф. بافرجود] Инъом-эҳсон билан; саховат билан; пон-
шавкат билан.

*Не янглиғки ҳукм этти, тутти вужуд,
Ижозат бериб шоҳи бофарру жуд.*

Садди Искандарий, 353-б.

БОХАРЗ [ф. باخرز] Жой номи.

Мавлоно Малик – Бохарз вилоятида Кориздиндур.

Мажолис ун-нафоис, 89-б.

БОШСИЗ [т. باشسىز] 1 Калласиз, бебош; сарбонсиз.

*Мен чу кечтим ишқ аро боштин маломат қилмангиз
Ким, ажабдур бошсиз элнинг қулогин тулғамоқ.*

Наводир уш-шабоб, 225-б.

2 Учсиз, бирор нарсанинг учсиз.

... ва Хусравнинг туги бошсиз ва боши худсиз урдусига сурмоки...

Фарҳод ва Ширин, 297–298-б.

БОҚИЙЛИГ [а.-т. *بقاييگ*] 1 Абадийлик, доимийлик, мангулик, бақолик.

2 Рухий тириклик.

*Фоний эрканнию боқийлиғни ҳам,
Маст эрканнию соқийлиғни ҳам.*

Лисон ут-тайр, 237-б.

БОҚЛА [а. *باقلا*] Дони ёки уруғлари пишириб тановул қилинадиган лоявияга ухшаш ўсимлик.

[Абубақр Кафширий қ. с.]. Ул дебдурки, Бани Исройил тухида борур эрдим. Манга парзада утмак ва боқла ҳавас бўлди. Филҳол боқла сотқучининг уни келди тухдаки қошимга келтурди.

Насойим ул-муҳаббат, 142-б.

БОҚЛИ [а. *باقلي*] қ. Боқла.

БОҒБОНО [ф. *باغبانا*] Эй боғбон.

*Даҳр боғида вафо нахли экиб, берди жафо бар,
Боғбоно, деки, не бергамен ул самаримдин.*

Фавойид ул-кибар, 304-б.

БОҒ [ф. *باغ*] Мевазор, чаманзор, бўстон.

Боғи нав Хирот атрофидаги гўзал боғлардан бири.

*Тузуб суҳбат «Биҳишти соний» ичра,
Май ичса «Боғи нав» айвони ичра.*

Фарҳод ва Ширин, 58-б.

БУ [а. *بو*] Арабча «abu», яъни «ота» сўзининг қисқарган шакли.

Бу Жаҳл Абу Жаҳл – Муҳаммад алайҳиссаломга қарши кураш олиб борган араб зодагонларидан бири.

*Ё Раб, эт бизни ҳабибинг сифатиға росих,
Айла Бу Жаҳл тариқин ичимиздин маскут.*

Фавойид ул-кибар, 195-б.

БУЗКУШ [ф. *بزکش*] 1 Эчки сўювчи қассоб.

2 Улоқчи.

3 Арзимас нарса учун тортишувчи майдакаш киши.

Шайх деди: яхши қур, онинг карами эмасмукин, бир бузкуш уғли бузурғлар садрида ултурғай.

Насойим ул-муҳаббат, 202-б.

БУЗУРГЛУҚ, -луқ//лик [ф.-т. *بزرگ لوق//بزرگ لوك*] 1 Катталик, ёши улуглик.

[Абу Али Сиржоний қ. с.]. Ул қарилуғ ва заъф ва бузурғлуки била борур эрди ва яна бир олиб келур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

2 Авлиёлик, покдомонлик, порсолик, тақводорлик, улуглик, буюклик.

Ва ул фаранги кофир йигит бу ҳолни қуруб, анинг бузурғлуқин билди ва ўз беадаблиқларидин уялиб, бош яланг қилиб, имон келтирди.

Насойим ул-муҳаббат, 336-б.

[Мир Кориз р. т.]. Ҳам Шайх Фаридууддин Аттор баъзи китобида анинг зикрин қилибдур ва адосидин баса бузурғлик фаҳм бўлур.

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

БУКАНМАК [т. *بوكان ماک*] Букилмоқ, букчаймоқ, қатланмоқ.

Бир манзил Нишобурдин Дизбодгачаки ёгин ёгар эрди. Икки буканиб ҳадис жузвин куксумда тутуб, борибменки, жузв ул бўлмагай.

Насойим ул-муҳаббат, 231-б.

БУКРАК [т. *بوكرآك*] Буйрак.

[Адиб Аҳмад р. т.]. *Ҳақ с. т. агарчи зоҳир қўзин ёнуқ яратқандур, аммо қўнгли қўзин бағоят ёруқ қилгондур: лубёга шлик суртубдур ва дебдурки, қўй букрагига ўхшайдур ва наҳудни бармоғи била силаб, дебдурки, итолзу бошига ўхшар.*

Насойим ул-муҳаббат, 426-б.

БУЛБУЛВАШ [а.-ф. *بلبل وش*] Булбулдай, булбул каби, булбулга ўхшаш, булбул монанд.

*Гулда йўқ буйи вафо, шамъда йўқ шуълаи меҳр,
Ўзни булбулвашу парвона мисол айламангиз.*

Фавойид ул-кибар, 152-б.

БУЛБУЛЛУҒ [а.-т. *بلبل لوغ*] Булбуллик.

*Булбуллуғунг булса айла парвоз,
Парвоналигингни қилгил оғоз!*

Лайли ва Мажнун, 289-б.

БУЛУЖ [ф. *بلوج*] Форс халқларидаги қабилла, уруғ; эл, элат номи.

*Ул элгаки дашт соридур майл,
Турку арабу булужу ҳар хайл.*

Лайли ва Мажнун, 43-б.

[Бобо Шиҳоб қ. р.]. *Булуж элидин эрди. Тағойиси қизига мутаалиқ бўлуб телбарар эди.*

Насойим ул-муҳаббат, 451-б.

БУЛУТЛУҒ [т. *بولوت لوغ*] Булутлик, абрлик.

*Сунбулунгни тарағанда гул уза тонгдур арақ
Ким, булутлуғ кечанинг албатта булмас шабнами.*

Ғаройиб ус-сиғар, 503-б.

БУЛЪАЛО [а. *بولعلا*] Саҳобалардан бирининг номи.

*Қаҳр барқи бирла раҳмат ёмғури гар буйладур,
Эмин эрмас Булъало, навмид эмастур Бу Лаҳаб.*

Ғаройиб ус-сиғар, 60-б.

БУЛҚОСИМ [а. *بولقسيم*] Нишопурлик Шайх Абулқосим Розий Жаъфар ибн Аҳмон ибн Муҳаммад исмининг қисқарган шакли.

*Турфа буким, Булбашар келди атоларга ато,
Лек Булқосим деди фарзанд ани бевахму бийм.*

Бадоеъ ул-васат, 279-б.

БУЛҒАНЧУҒЛУҚ [т. *بولغانچوغ لوق*] 1 Булғанчилик, ифлослик, чиркинлик, бузуқи килиқлик, рост йўлдан озишлик, бузуқ йўлга киришлик, фитна-фасодчилик.

2 Туполон, кўзғолон.

Ривоятдурки, Ҳизқил а. с.дин сунгра бани Исроил орасида миллат ҳайсийятидин кўп булғанчуғлуқ воқеъ бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 152-б.

БУЛГАТМАК [т. *بولخاتمك*] Оғритмоқ.

Хасм неча ҳақир бўлса, кўнгул кўзгатур ва хас неча ушоқ бўлса, кўз булгатур.

Маҳбуб ул-қулуб, 121-б.

БУНОГУШ [ф. *بناگوش*] Кулоқнинг исирға тақиладиган юмшюқ қисми, кулоқнинг орқаси.

*Саф шикан ул турки буногуш улуб,
Қатл хаёлига зирихиғиш улуб.*

Ҳайрат ул-аброр, 195-б.

*Эврулубон боши, озиб ҳуши ҳам,
Ёшунуб эғнига буногуши ҳам.*

Ҳайрат ул-аброр, 259-б.

БУРДБОРЛИҒ [ф.-т. *بردبوريغ*] 1 Вазминлик, оғирлик, виқорлик.

2 Сабр-тоқатлик.

... ва нафс таййиби била қиём кўргузмак ва халқ била яхшилик қилмоқ ва бурдборлиғ.

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

БУРЖ БАР БУРЖ [а.-ф.-а. *برج بر برج*] Буржма-бурж (қадимги фалакиёт илмида – қуёшнинг йиллик ҳаракат доирасидаги ўн икки нуқтанинг ҳар бири).

*Яна бир ҳуққа булғоч дуррига дурж,
Кезиб ул торам ичра бурж бар бурж.*

Фарҳод ва Ширин, 353-б.

БУРЖЛУЛУҒ [а.-т. *برجولوج*] Қоровуллик, кўриқлашлик, қарзга олинган маблағлик.

*Кисангда агар дирам йўқ, кўнгулунда кисабур гами ҳам йўқ.
Ифлос машаққатин буржстулугунг йўқидин унут, ҳар ҳолда шукр ва қаноат тариқин берк тут.*

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

БУТКАРМАК [т. *بوتكارمك*] Битказмоқ, сўнгитига, охирига етказмоқ, адо қилмоқ, тугатмоқ.

[*Абулҳусайн ҳаддод Ҳиравий р. т.*]. *Андин сўнг уч кун тирик эрди, тўртунчи кун Тенгри ҳукмин буткарди.*

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

БУТЛОНИ [а. *بطلاني*] Бузуқ-фосидга ўхшапг, бузуқ-фосид сўз, гаплар, ноҳақ, асоссиз, нотўғри, беҳуда, бемаъни.

Шайх дегандурки, жамеъ милату ниҳалда киши мундин расвороқ сўз демайдур. Ва яхши боқса, Табия ва Даҳрия мазҳаби мундин яхшироқдур. Ва сўзнинг яқини ва бутлонида кўп сўзлар битибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 345-б.

БУТМАМАК [т. *بوتمامك*] Битмаслик, ўсмаслик, кўкармаслик, унмаслик.

*Бог нахлининг қадингдек бошида гул бутмамиш,
Ҳусн богининг бўлур эрмиш ниҳоли ўзгача.*

Наводир уш-шабоб, 398-б.

БУТОВ [т. *بوتار*] Туғма кўр, туғма битилган, кўзи битик.

[Адиб Аҳмад р. т.]. Дерларки, кўзлари бутов эрмишки, асло зоҳир эрмас эмиш. Басир булуб, ўзга басирлардек андоқ эмас эрмишки, кўз булгай ва кўрмас булгай.

Насойим ул-муҳаббат, 426-б.

БУХОРОЛИҒ [т. بخارالغ] Бухоролик, Бухоро шаҳридан.

Мавлоно Сайфий-бухоролигдур, андин Ҳирий шаҳрига келди.

Мажолис ун-нафоис, 72-б.

БУЮКРОҚЛИҒ [т. بيوكراقليغ] 1 Улуғроқлик, буюкроқлик.

2 Валийлик, порсолик.

[Абдуллоҳ Ҳозир р. т.]. Анинг била Юсуф б. Хусайн орасида сўзлар борким, барчада, мартабада анинг буюкроқлиги Юсуф б. Хусайндин зоҳир булур.

Насойим ул-муҳаббат, 72-б.

БҮЮРҒУЧИ [т. بويرغوجي] 1 Амр этгучи, буюргувчи.

2 Айтгучи, гапиргучи.

Ҳунарпарвар – ишни буюргучидур,

Ҳунарвар, вале, лоф ургучидур.

Садди Искандарий, 578-б.

Айтқучи ва чалғучи зорлиғ ва ийнамак била олғучи. То буюргучида сила ва инъом бор, алар мулозимдурлар ва хизматгор.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

БҮЁҚЧИ [т. بويقچي] Бўёқчи.

Баланд ҳолат ва аржуманд каромат соҳиби эрди. Отаси буюёқчи эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 390-б.

БҮЁҒЧИЛИҚ [т. بوياغچيلىق] Бўёқчилик.

Ва алар ўн ики киши эрдилар пешалари бўёғчилик эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

БҮЎЛУК [т. بوزلوك] 1 Кўк рангли кийимлик.

Керак либоси малоҳатда маҳваш эл диткаш,

Гар эгни ҳуллалиғ улсун, ва гар тани бўзлук.

Фавойид ул-кибар, 225-б.

2 Ранги бўздай оқарганлик, ранги қув учишлик, ранги оппоқ бўлиб кетганлик, ранги ўчганлик.

Рақибдин ул ой афсун била фан урганмиш,

Парийга дев не таълим қилди кўр бўзлук.

Фавойид ул-кибар, 225-б.

БҮЙ [ф. بوي] 1 Ҳид, ис, ифор. 2 Нишон, аломат, белги.

2 Умид.

БҮЙИ ВАҒО Вафо нишонаси, вафо аломати.

Даҳр боғининг гулида йуқтурур буйи вафо,

Ўзни, эй булбул, агар парканд-парканд айладинг.

Гаройиб ус-сигар, 290-б.

БҮЎЛМАМОҚ [т. بولماق] Бўлмаслик.

Монеъ бўлмамоқ Монеъ бўлмаслик, тўсиқ бўлмаслик, қарши бўлмаслик.

*Кишидин талабсиз гино ҳосил этмас,
Яна жудга булмамоқ ҳеч монё.*

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

Мунъақид булмамоқ Боғланмаслик (дўстлик рипталари билан).

*Дўстлуғ ким қилса, душманлиқ топардин даҳр аро,
Булмамшии гуё муҳаббат аҳли ҳаргиз мунъақид.*

Бадоеъ ул-васат, 89-б.

Хам булмамоқ Хам бўлмаслик, эгилмаслик, букилмаслик.

*Ашким артилган учун хам бўлмамшии киртиқларим,
Ким ясабдур куз хаёлин чеккали қуллобар.*

Ғаройиб ус-сигар, 153-б.

Ҳарис булмамоқ Очкуз булмаслик, тамагир бўлмаслик.

*Гарчи билдимки ҳарис ўлди жаҳонда маҳрум,
Булмамоқ мумкин эмас ёр висолига ҳарис.*

Наводир уш-шабоб, 199-б.

БЎЛМАМОҒЛИҚ [т. *بولماماغلىق*] Бўлмаслилик.

Ғофил булмамоғлиқ Беҳабар бўлмаслилик, ғофил бўлмаслилик.

*... ё бу икки ишга далолат қилурдек бир амрдин гофил булмамоғ-
лиқ авлодурур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

БЎЛМАСЛИҚ, -лиғ [т. *بولماسلىق/بولماسلىغ*] Бўлмаслик.

Нокас киши булмаслиқда ва ножинс киши жинси булмаслиқда.

Наводир уш-шабоб, 521-б.

*Кунгли ранж била куюб жононига демагонин булбул куйса гули
хандонига гам булмаслигин ташбих қилиб, ишқ чаманида булбулдек
гулбонг ургони.*

Мажолис ун-нафоис, 196-б.

БЎЛМОҚЛИК [т. *بولماقلىك*] Бўлмоқлик.

Ул ошкор этти, дорга ток бўлмоқлик насиб бўлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

БЎЛМОҒЛИҚ, -лиғ [т. *بولмаغلىق/بولмаغلىغ*] қ. Бўлмоқлик.

*Бу оламда бўлмоғлиқ офоқгир,
Яна олам аҳлида жаннат сарир.*

Садди Искандарий, 124-б.

*Биров топса бир ишга мунча сабаб,
Жаҳонгир бўлмоғлиги не ажаб?*

Садди Искандарий, 125-б.

БЎЛГУЧИ [т. *بولغۇچى*] Бўлгувчи.

*Борчани ҳам, қилгучи нобуд ўзи,
Борча бориб, бўлгучи мавжуд ўзи.*

Ҳайрат ул-аброр, 102-б.

БЎРА [ф. *بور*] Кўпинча тиббиётда қўлланиладиган туз моддасининг бир тури, танокор.

*Гаҳ кўзидин ултурур, гоҳи лабидин жон берур,
Шўхлигидиндур анга ҳар дам бўрайи мунқалиб.*

Бадоеъ ул-васат, 42-б.

БҮРЕБОФ [ф. *بوربوف*] Бўйра туқувчи, бўйрасоз, бўйра тайёрловчи.

*Биров кўнгли олиндаким софдур,
Агар заркаш, ар буребофдур.*

Садди Искандарий, 51-б.

БҮРКЛУК [т. *بوركلوك*] Бош кийимлик; (қалпоқлик, телпаклик) саллалик.

Абу Абдуллоҳ Диноварий дарёда кема ичида қолди, мураққаъин кесар эрди ва тикар эрди, то бир бурклукка еткурди.

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

БҮСТОНИЙ [ф. *بوستاني*] Боғ, бустонга оид, чаман, гулзорга тааллуқли. Бустонлик, гулзорлик, чаманзорлик.

*Шаҳ қилиб хилъатини райҳоний,
Рост андоққи, сарви бустоний.*

Сабъан сайёр, 202-б.

*Гулрух андоққи сарви бустоний,
Кисват айлаб ҳарири райҳоний.*

Сабъан сайёр, 235-б.

БҮТАЛИҒ [т. *بوتالغ*] Бўталоқли, болали.

Бўталиғ тева Болалик туя, бўталоғи бор туя.

Алар ожиз бўлгондин сўнгра, Солиҳдин гариб муъжиза тилади-ларким, хора тошдин дуо қилиб, бир буталиғ тева чиқорғил. Солиҳ а. с. дуо қилиб, Ҳақ таоло ул тошни шаҳ қилиб, тева бўтаси била тош орасидин чиқти.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 109-б.

БҮТРАШМОҚ [т. *بوترشماق*] Қочмоқ.

*Бутрашти чу ҳар бириси бир ён,
Қолди орада гариб гирён.*

Лайли ва Мажнун, 229-б.

БҮТРАТМАК [т. *بوتراتماك*] Совирилмоқ.

*Бутратқали молини ҳаводис,
Қўймағай агар бор ўлса ворис.*

Лайли ва Мажнун, 59-б.

БҮШЛУҒ [т. *بوшлиغ*] 1 Бўшлик, бўш бўлиш.

2 Оч бўлиш, очлик.

Ва бу зуруф ошлиғ зуруфидур ва буларнинг қути ошлиғдур, чун қорин очлиғи, яъни бўшлуғи зоҳир бўлса, ани ошлиғ ва ҳубоб била тула қилурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

БҮЮН [т. *بويون*] Бўйин, гавданинг бош билан танани бириктирувчи қисми.

Бўюн сунмамак Бўйсунмаслик.

Ва «Нафаҳот»да мундоқдурки, ҳеч валий қолмадики, бу сўзга бўюн сунмамуш булғай.

Насойим ул-муҳаббат, 377-б.

Бўюн қўймоқ Бўйин эгмоқ, бўйинини паст қилмоқ, бўйсунмоқ, итоат қилмоқ; розиллик бермоқ.

Барча авлиё бўюн қўйғайлар. Ва Шайх Ҳаммод беш юз йигирма бешда Рамазон ойида оламдин ўтубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 376-б.

ВАДИАТ [а. وديعت] Омонат нарса.

Вадиати ниҳоний Жон омонати.

*Ҷун етти суруши осмони,
Топшурди вадиати ниҳони.*

Лайли ва Мажнун, 260-б.

ВАДОЪ [а. وداع] Алвидо, видо, хайру хуш, видолаппиш.

Мен Рамазон ойдурмен, келибменки, эттизор қилгаймен, ул умурдинки, менда санга муқаддар бўлуб эрди ва санга вадое қилгайменки, бу охир ижтимоъдур, сенинг била менинг орамда, деди ва қайтти.

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

ВАЖҲСИЗ [а.-т. وجه سيز] 1 Бесабаб, беваж (х), боиссиз; далилсиз.

2 Юзсиз, жамолсиз, чеҳрасиз.

*Чеҳра ётиб мени куйдурма, ахи,
Важҳсиз жонима ўт урма, ахи.*

Наводир уш-шабоб, 462-б.

ВАЖҲУЛЛОҲ [а. وجه الله] Аллоҳнинг жамоли.

*Юзунг лавҳида важҳуллоҳ аёндур,
Не тонг гар олмасам ул кўзгудин кўз.*

Наводир ун-ниҳоя, 192-б.

ВАЗЗУҲО [а. والضحى] Чошгоҳ билан қасам, Қуръони каримнинг «Ваззуҳо» ояти билан бошланувчи сураси маъносига ишора. Бу сурада Муҳаммад алайҳиссалом шарафланиб улуғланади.

*Ул шамъки, «ваззуҳо» қуёш юзидур,
Мазог била сурма чекилган кўзидур.*

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

ВАЙ [т. وى] Оҳ, вой.

*Эй кўнгул, ҳижрон куйидур, тортиб афгон йиғлагил,
Вай кўз, айрулгунгдур ул гулчеҳрадин, қон йиғлагил.*

Бадоеъ ул-васат, 274-б.

ВАЙРОНАЛИК [ф.-т. ويرانه ليك] Харобалик, бузуқлик.

*Туттилар аҳли жунун вайроналик ул жамъдин
Ким, парижонлиглар ичра бўлди вайрон мен кеби.*

Наводир уш-шаббоб, 439-б.

ВАЛИЙМА [а. وليمه] Зиёфат, туй, базм, никоҳ туйи.

Сўфилар кадхудо бўлдилар ва валийма берур эрдилар. Ул ҳам уй-ланди.

Насойим ул-муҳаббат, 192-б.

ВАЛЛОҲ [а. والله] Худо ҳаққи, азбаройи Худо.

*Куюнг уммиди, юзунг ҳасрати бирла, агар улсам
Ёвмай равзага валлоҳ, тиламай ҳурни биллаҳ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 422-б.

ВАРАЪПЕША [а.-ф. *ورع بيته*] Парҳез қилувчи, тақво қилувчи, покдомонлик қилувчи, тақводор, парҳезкор, покдомон, порсо.

*Ул дебдурки, отам манга васият қилдики, илм урган, зоҳир одоби
учун ва вараъпеша қил, ботин одоби учин.*

Насойим ул-муҳаббат, 152-б.

ВАСАТ [а. *وسط*] Ўрта, ўрталик.

Васат ул-ҳаёт Ҳаёт ўрталари.

*Ва учунчи девонким, васат ул-ҳаёт майхонасида ишқ била шавқ
паймонасининг юзланган бадишъ нишотлар кайфиятин ёзилиб эрди.*

Ғаройиб ус-сиғар, 19-б.

ВАСЛАЛИҒ [а.-т. *ورسله ليغ*] Ямоқ, йиртилган, ямоқлик тўн.

*Силк этак зарришта бирла гул тўқулгон жинсдин,
Ким эмас тори чу бўлган васлалиғ мошобдек.*

Ғаройиб ус-сиғар, 264-б.

ВАСОВИС [а. *وساويس*] Шайтон, иблис; васваса.

*... ва замир хилватгоҳини хавотир гавгосидин муаррову кўнгул
зистгоҳини васовис ҳужумидин мубарро қилдим.*

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

ВАСОТАТ [а. *وساطت*] Восита бўлиш, ўртага тупиш, ўртага юриш, ўр-
тақаш.

*Шайх буюрдиларки, аларнинг иродати мундин сунгра санга ма-
нинг иродатимдур, аммо сенинг васотатинг аларга нафъ қилур.*

Насойим ул-муҳаббат, 310-б.

ВАССОБИҚУН [а. *والسبق*] Куръони каримда келган оятнинг маъноси
(ҳаммадан илгари келганлардан ҳам илгари бор эди)га ишора.

*Ул эди олам элига раҳнамун,
Келди чун вассобиқун ассибиқун.*

Лисон ут-тайр, 21-б.

ВАФОЖҲҲҲ [а.-ф. *وافجوي*] Вафо истовчи, вафо қидирувчи.

*Вафо бозорининг косидлигида ва вафоҷуёлар хаёлининг фосид-
лигида.*

Наводир уш-шабоб, 513-б.

ВАФОИЙ [а. *وافئي*] Киши (шоир Аҳмад Ҳожибек) таҳаллуси.

*Аҳмад Ҳожибек – Султон Малик Кошғарийнингким, замонининг
бебадалларидин эрди, углидур. «Вафой» таҳаллус қилур.*

Мажолис ун-нафоис, 151-б.

ВАҚОР [а. *وقار*] 1 Оғир, вазмин.

2 Салобатли, улуғвор, олий мақомли.

3 Муомалали.

*Шайх Нажибуддин Сухравардий ва ғайруҳумо бир авқар вақор
ва баҳолиғ киши кирди...*

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

ВАҚТШУНОС [а.-ф. وقتشناس] Вақт (кун)нинг хосиятли ёки хосиятсизлигини билувчи, аниқловчи (вақтнинг кадр-қимматини билувчи).

Ҳукамо булдилар чу вақтшунос,

Буйла соат ишига бўлди қиёс.

Сабаи сайёр, 138-б.

ВАҲДОНИЯТ [а. وحدانيت] 1 Тасаввуф таълимотларидан бири (Ваҳдониятга кўра, ҳамма нарсанинг яратувчиси яккаю ягона Аллоҳдир); яккаю ягоналик, танҳолик.

Ваҳдоният сифатида шарикун вазирдин мубарро ва фардоният сийратида волиду валаддин муарро.

Муножот, 293-б.

2 Аллоҳнинг бирлиги, ягоналиги, ёлғизлик.

Тенгри сўзин эшитти, ваҳдоният кўнглига кашф бўлди ва инсоният сифоти маҳв бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 48-б.

3 Ёлғиз ўзига, Аллоҳнинг ягоналигига эътиқод қилиш, иймон келтириш.

Бир ўзининг ваҳдониятига ва пайгамбарининг рисолатига иқроқ қилмоқдур.

Муншаот, 221-б.

ВАҲЛ [а. وحل] Лой, батчиқ.

Дунё сориқим майл ўқин отти, ахий,

Анинг ваҳлига белича ботти, ахий,

Гумроҳ улус ичра ўзин қотти, ахий,

Дунёга бировки дунёни сотти, ахий

Назм ул-жавоҳир, 160–161-б.

ВАҲМЛИҒ [а.-т. وحم ليع] 1 Кўркувлик, ваҳималик, ҳаяжонлик.

2 Сақланишлик, хавф, хатар.

Бўлуб савру хут авжидин ваҳмлиғ,

Тубидин топиб кўп ую балиғ.

Садди Искандарий 508-б.

ВАҲМНОК [а.-ф. وحمك] 1 Ваҳимали, кўркувли.

2 Сақланишли.

Булуб эл бу ики балодин ҳалок,

Кириб нақб аро бир неча ваҳмнок.

Садди Искандарий, 274-б.

ВАҲШАТАФЗО [а.-ф. وحشتافزا] 1 Кўрқинч ортирувчи, хавф-хатар ортирувчи.

2 Ёлғизлик, одамлардан узоқлаштирувчи.

Гам туни эрмаски, оҳимдин қоронғудур ситехр,

Бу кўҳан дайр ичра беҳад ваҳшатафзо бўлди дуд.

Фавойид ул-кибар, 88-б.

ВАҲШАТОБОД [а.-ф. وحشت آبد] Дунё, жаҳон, олам.

Дема мулкким, ваҳшатободи зишт,

Тамуг билгуруб гойиб ўлғач биҳишт.

Ғаройиб ус-сиғар, 531-б.

ВАҲШИЙШИКОР [а.-ф. وحشي شكار] Ваҳшийларни қўлга туширувчи; душманни асир олувчи, ваҳимали овчи.

*Куп этти чу лутфу карам ошкор,
Деди: «К-эй адуббанд, ваҳшийшикор,
Ўзунгни аён қилки, кимсен, равон
Ки, шавқунг сенинг биздин олди тавон!»*

Садди Искандарий, 439-б.

ВИЛОҲАТАФЗОЙ [а.-ф. *ولاهت افزاي*] Саргаштлик, сарсонлик, саргардонлик; мафтунлик.

Вов ҳарфининг вилоҳатафзойларининг воқеъи «наводир» дин.

Наводир уш-шабоб, 367-б.

ВИТР [а. *وتر*] Хуфтон намозининг суннатидаан кейин ўқиладиган уч ракаатлик витр намози.

*Ики субҳу яна турт улди пешин,
Яна аср ичра бўлди турт таъйин.
Учу турт англа, мағриб-ла ашода,
Вали қил витрни вожиб арода.*

Сирож ул-муслимин, 285-б.

ВИҚОРЛИҚ [а.-т. *وقرلىق*] 1 Оғирлик, вазминлик, улғуворлик; ўзини тутган, босиқ одам; олий мақомли.

2 Сабрлик, бардошлик.

Бир тир йулиқди, яхши юзлуг, ҳайбатлик ва виқорлик.

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

ВОДИЙ [а. *ولدي خرم*] Кенг бупшлик, дара, дашт.

Водий хуррам Шодлик водийси, хурсандлик водийси, поклик водийси; дилписандлик водийси.

*Йул эмас, Ясрибда йиртибтур юзин тирноғ ила
Мақдаминг то етмади ул водийи хуррам аро.*

Бадоеъ ул-бидоя, 33-б.

Водий ул-қария Қишлоқ водийси, қишлоқ дараси; қарилек водийси; нотавонлик маскани.

Баъзи кутубда мундоқ дебдурларким, бир заифаким, оти Вазигъа эрди ва аёғ-илки мафлук ва Солиҳ а. с. га доим тил текурур эрди, улмай қолди ва тани дуруст бўлуб, ул диёрдин водий ул-қарияга келди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 110-б.

Водий ун-Намл Қадимий жой номи.

Водий ун-Намлга еттиким, баъзи Ани Тойифи Ҳадидо дебдурлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 162-б.

ВОЖИБ [а. *واجب*] Исломда ҳар бир мусулмонга Муҳаммад (с. а. в.) томонидан буюрилган, бажарилиши мажбурий, зарур бўлган амал тури.

Вожиб ул-вужуд Ўрта аср Шарқ фалсафасидаги тасаввуфий тушунчалардан бири. Форобий бутун мавжудотни 6 даражага бўлади. Шулардан биринчиси Вожиб ул-вужуд – Аллоҳ; қолган 5 таси: ақл, жон, шакл, борлик, осмон – мумкин ул-вужуд. Қуръони каримда эътироф этилганидек, вожиб ул-вужуд Аллоҳни билдиради; вужуди унинг ўз зотиға боғлангандир ва ҳеч кимга муҳтож эмас; қатъий мавжуд зот, Аллоҳ.

Таоло шаънука ва аммо эҳсонука ва ло шлоҳа гайрука. Ё вадуд ва Маъбуди вожиб ул-вужуд.

Муножот, 293-б.

ВОЖИБ УТ-ТАЪЗИМ Ҳар қанча улуғлаш, ҳурматлаш, таъзим бажо келтириш лозим бўлган Зот, Аллоҳ; таъзим бажо келтириш лозим.

Зиҳи исминг азим, раҳмонлигу раҳимлигинг – Вожиб ут-таъзим.
Муножот, 293-б.

ВОЛАЛИҒ [a.-т. *واله ليغ*] Мафтунлик, шайдолик, берилишлик, ҳайратда қолганлик, ўзини йўқотишлик.

*Даме васли ичра волалиг била рухсорим эгннда,
Яна бир дам ниёзу ажз ила бошим оёгинда.*

Ғаройиб ус-сиғар, 47-б.

ВОРАСТАЛИҒ [ф.-т. *وارسته ليغ*] Кутулганлик, халос бўлганлик, озодлик.

*Чун фано аҳлига қайд ўлди сочинг силсиласи,
Қилмади нафъ тажарруд била ворасталигим.*

Бадоеъ ул-васат, 305-б.

ВОРИССИПОР [a.-ф. *وارث سپر*] Меросхўрга қолдирувчи, варасага қолдирувчи, меросхўр.

*... ва ўз молин тамгодин узурлаб узига мазаллат етгай, ё вори
рисиитор учун йигингай...*

Маҳбуб ул-қулуб, 34-б.

ВОСЕЪАТ [a. *واسعت*] Кенгликлар, бепоёнликлар.

*Агарчи ул фаржа зоҳир бўлган такмили учун яна хишт соли(н)са,
арзи Аллоҳ восеъат юзин, балки курраи арз даврасин тамом хишт
солмоқ лозим бўла келур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 126-б.

ВОСИЛОТ [a. *واصلات*] Етишганлик, комишликка эришганлик.

[Тухфа р. т.]. Ул нисонинг солиҳоти, балки восилотидин эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

ВОСИТИЙ [a. *واسطى*] Восита, воситалик; ўрта, ўртадаги; сабабчилик.

Воситий ул-асл 1) ҳақиқий восита, асл сабабчи, бош сабабчи; 2) ҳаққа етишган, ҳаққа восил бўлган.

[Бунон б. ...]. Учунчи табақадиндур. Воситий ул-аслдур ва Миср-
да сокин эркандур.

Насойим ул-муҳаббат, 110-б.

ВОҚИФЛИҒ [a.-т. *واقف ليغ*] хабардорлик, огоҳлик, бохабарлик.

*... ва огаҳлигдур, башарият инодига воқифлигдур, нафси амора
фасодига ва кунгулга нафармонлигдин мутагайийр бўлмоқдур...*

Маҳбуб ул-қулуб, 47-б.

ВОҲИД [a. *واحد*] Якка, ягона, ёлғиз, битта [Аллоҳ].

*Ройинг ичраким келибдур ҳар ёруғлуг манбаъи,
Фарди воҳид боҳир айлаб ўз жамоли раҳматин.*

Бадоеъ ул-васат, 482-б.

ВУЗАРОТ [a. *وزرات*] Вазирлик, подшо(х) саройи.

*Қубод фарзандининг мулоқотин шугун тутуб, ҳоқон черикин ҳам
андин қайтариб, ҳарам била ўглин олиб, Мадойинга етиб, подшоҳ-
ликқа ўлтурди ва Сухрони вузаротдин азл қилмади.*

Тарихи мулуки ажам, 240-б.

ВУСУЛФИКРЛИК [а.-т. وصول فكرليك] 1 Васл хаёллик, висол ўйлик.

2 Етишганлик.

*Жамилзикрлик улган жамолинг этти таманно,
Вусулфикрлик элга висолинг улди тавалло.*

Наводир уш-шабоб, 8-б.

ВУСУҚ [а. وثوق] Ишонч, таянч, суянч, тугри, ҳақиқат.

Вусуқи тамом Тулик ишониш, бутунлай хотиржам бўлиш.

*... ва рафоҳият ҳолида ва вусуқи тамом, илоҳий фазл ва икромига
ва қалб қути ва яқин қуввати номутаноҳий файз ва фазлга бор экан
вақтда...*

Насойим ул-муҳаббат, 268-б.

ГАВҲАРАФШОНЛИҒ [ф.-т. گوارافشان لىغ] 1 Гавҳар сочувчилик, гавҳар ёғдирувчилик.

Агарчи хомамнинг гавҳарафшонлигига ниҳоят йироқдур ва лекин дуо гавҳарфишонлиги била ихтисор қилмоқ яхшироқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 22-б.

2 Чиройли маъноли сўзловчилик; ширин сўзлик, фасоҳатли нутқ; аниқ ва равшан сўзлаш.

Кунгелумга узга қувват кирди ва таъбимга узга жавдату жало-дат ҳосил бўлди, килким жардаи тезкомига узга равонлигу ҳаёлим саҳоби барқхиромига ўзга гавҳарафшонлиг юзланди.

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

ГАВҲАРКАШ [ф. گواركش] Гавҳар ташувчи, гавҳар келтирувчи.

*Пили гавҳаркашдурур ҳар ён саҳоби пилранг,
Бошида чангак ҳилолу ёнида хуришид занг.*

Бадоеъ ул-васат, 241-б.

ГАВҲАРМЕҲР [ф. گوارمهیر] Порлоқ куёши, нурли куёши, куёш.

*Илми дарёсига хубоб сипеҳр,
Йўқки, ул баҳр ичинда гавҳармеҳр,
Кашфи ҳикмат иши камоҳи анга
Ҳам табию ҳам илоҳи анга.*

Сабъаи сайёр, 41-б.

ГАВҲАРНИШОН [ф. گوارنشان] 1 Гавҳар аломатлик; гавҳар асарлик.

2 Гўзал хатлик.

... икки забоналик қилки зулфиқоридин нишона ва ул қилки забоналари суръатда дулдулидек равона бу баргузданинг назми гавҳарнишони ва насри лўълў фишонидур.

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

ГАВҲАРОЙИН [ф. گواراين] Гавҳар сифатли.

*Мурассаъ эгар бирла тазийн тотиб,
Яна гошия гавҳаройин тотиб.*

Садди Искандарий, 309-б.

ГАВҲАРСИЗ [ф.-т. گوارسىز] Дурсиз, гавҳарсиз, қимматбаҳо тошсиз.

*Гар ул бўлмаса кимсага йўқ шараф,
Анингдекки, гавҳарсиз ўлгай садаф.*

Садди Искандарий, 40-б.

Саҳосиз киши бирла гавҳарсиз садафнинг бир ҳукми бор.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

ГАВҲАРФУРУШ [ф. گوارفروش] 1 Гавҳар сотувчи.

2 Синчиклаб, танлаб сўзлайдиган шоир.

*Бу дурларниким сочти гавҳарфуруш,
Садаф оғзидек сойил ўлди хамуш.*

Садди Искандарий, 105-б.

ГАВҲАРШОДБЕГИМ [ф.-т. گوهرشاد بیگم] 1 Ҳиротдаги (Афғонистон) мадраса номи.

2 Темурийзода Шоҳрухнинг хотини.

Ҳоло маҳди улё «Гавҳаршодбегим» мадрасасида ва яна баъзи мадорисда мударрисдур.

Мажолис ун-нафоис, 117-б.

ГАДОВАШ [ф. گداوش] 1 Гадодай, тиланчи каби.

2 Фақирдек.

*Ниёзу ажзидин ар улса дам-бадам, не ажаб,
Гадовашеки, анга подшо эрур мунис.*

Бадоеъ ул-васат, 168-б.

ГАДОЛИКЧА [ф.-т. گدالیکچه] 1 Тиланчиликча, гадоликларча.

2 Фақирликларча.

*Булмаса ҳақ ёдидин огоҳлиқ,
Билки гадоликча эмас шоҳлиқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 320-б.

ГАДОПЕША [ф. گداپیشه] Гадоёликка одатланган, гадоликни касбкор қилиб олган киши, тиланчилик қилувчи.

*Деди сургон дам ул гадопеша.
«Ҳожатимдур бир арра, бир теша».*

Сабъаи сайёр, 239-б.

ГАЖДУМ [ф. گژدم] 1 Чаён.

2 Ёрнинг зулфи.

*Оразинг кофурида ул зулфи мушкин гаждуми,
Анбарин қошинг хамида холдек куз мардуми.*

Бадоеъ ул-бидоя, 597-б.

ГАЗДАСТА [ф. گزدمسته] Қамчи.

*Сойислигига зухал уруб фол,
Газдаста била қулида гирбол.*

Лайли ва Мажнун, 24-б.

ГАЗИСТОН [ф. گزستان] Юлғунзор, бутазор.

[Абу Сулаймон Ҳаввос ...]. Улдурки, бир кун бир газистон орасиндин эшак миниб борур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ГАНЖБАХШ [ф. گنج بخش] 1 Ҳазина бағишловчи, бойлик бағишловчи.

2 Бахт қуши.

... ва ганжбахшеким, рӯзафзун жаноби исмидин кишваркушойлиқ сиккасининг миръоти беҳбуд нақшин зоҳир этти.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ГАНЖ [ф. گنج] 1 Қимматбаҳо нарсалар (олтин, кумуш, лаъл ва бошқ.).

2 Бойлик, ҳазина.

Ганжи равон 1) ҳаракатланувчи ҳазина; 2) Қуръони каримдаги равон оқувчи «кавсар» сувига ишора, оқар ҳазина; диний манбаларга кўра, ер остидаги ҳаракатланувчи [ҳаракатланиб турувчи ёки ҳаракати Қорун томонидан бошқарилиб турувчи] тахти равонга туташган Қорун ҳазинаси; ганжи Қорун.

*Олиб заҳмати жисму ранжи равон,
Хирад айтибон они «ганжи равон».*

Садди Искандарий, 236-б.

ГАНЖРЕЗ [ф. گنج ريز] 1 Бойлик тукувчи, тилло тукувчи.

*Кунгли билик гавҳаридин ганжсез,
Илги саховат кафидин ганжрез.*

Ҳайрат ул-аброр, 69-б.

2 Сўз хазинасини тўкувчи.

*Ҳам ул ганжрезу ҳам ул ганжпош,
Булуб базмидин даҳр аро ганж фош.*

Садди Искандарий, 44-б.

*Ҷу қилдим қалам нугини нуктабез,
Қила бошлади нугидин ганжрез.*

Садди Искандарий, 566-б.

3 Маъноли сўз айтувчи.

*Ганжа ватан, кунгли анинг ганжсез,
Хотири ганжуру тили ганжрез.*

Ҳайрат ул-аброр, 49-б.

ГАНЖФИШОНЛИҚ [ф.-т. گنج فشانلىق] 1 Хазина сочувчилик.

2 Бебаҳо сўзлар айтишлик.

... ва Ганжа ҳақими таърифидаким, ганжи Қорун анинг «Панж ганж»и қошида ганж олида вайронадек кўрунгай – ганжфишонлиқ қилмоқ.

Лайли ва Мажнун, 29-б.

ГАНЖХЕЗ [ф. گنج خيز] 1 Хазина қадар бебаҳо.

*Бировга етишгонга қиймат пашез,
Яна бирга қиймат келиб ганжсез.*

Садди Искандарий, 44-б.

2 Сўз жавохирларини берувчи, латиф маънолар берувчи.

*Ганжа ватан, кунгли анинг ганжсез,
Хотири ганжуру тили ганжрез.*

Ҳайрат ул-аброр, 49-б.

*Кунгли билик гавҳаридин ганжсез,
Илги саховат кафидин ганжрез.*

Ҳайрат ул-аброр, 69-б.

ГАНЖХОНА [ф. گنج خانه] 1 Қимматбаҳо тошлар тўпланган жой.

2 Сўз маҳзани.

3 Маъно хазинаси.

... ўз хизонайи хотири ганжхонасидин ёқуту лаъли рангин ва гавҳару дурри самин била ул зебу зийнатқа табдил еткуруб, ҳар газални тартиб юзидин ўз ўрнига рақам қилур эрди.

Ғаройиб ус-сиғар, 17–18-б.

ГАРАВ [ф. گارو] Гаров, ваъданинг бажарилишига ишонтириш учун қолдириладиган омонат нарса.

Гарав боғламоқ Бас боғлашмоқ, гаров боғлашмоқ, гаров уйнамоқ.

*Сизга уз муддаомни собит қила олмон, аммо бир кишини ҳакам-
ликга мусаллам тутсангиз, гарав боғлармен.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 18-б.

ГАРДАНГЕЗ [ф. گردانگيز] Чанг, тўзон кўтарувчи, чангитувчи, гўбор кўзғатувчи, чанг-тўзон кўзғатувчи.

*Маркаб эрмаским сабо майдонда гардангез эрур,
Рокиб эрмас, барги гўлдурким, сабодин тез эрур.*

Наводир уш-шабоб, 141-б.

ГАРДАНГИЗ [ф. گردانگيز] қ. Гардангез.

ГАРДАНКАШ [ф. گردنكش] Бўйин товловчи, итоатсиз.

*Чун чиқиб тахти хилофат уза ҳақдин, булубон
Ҳукми гарданкашига мулкдин амри ихрож.*

Бадоеъ ул-васат, 72-б.

ГАРДЛИК, -лик [ф.-т. گردليق/الگردليغ] 1 Чанглик, гўборлик.

2 Юрувчилик, кезувчилик.

3 Ғам-гўборлик, ҳасратлик.

4 Асарлик, нишонлик, излик; фойдалик, баҳралик.

*Агар кўюнда ултурмоқ топар жонига юз миннат,
Агар йиллар Навоий бу ҳавода гардлиқ қилса.*

Бадоеъ ул-васат, 396-б.

*Гардлиг чавгон хамида ахтар улган уйлаким,
Гўйи габгаб даврида чавгон зулфи мушқбез.*

Наводир уш-шабоб, 147-б.

ГАРДУНМАҚОМ [ф.-а. گردون مقام] Баланд мартабали, осмондек баланд мартабали, олий мақомли, баланд мақомли, олий мартабали зот, буюк зот.

*Ул кеча ким, ул шаҳи гардунмақом,
Ким они ҳақ истади гардунхиром.*

Лисон ут-тайр, 16-б.

ГАРДУНМАҲАЛ [ф.-а. گردون محل] Аршдек юксак мақомли, фалакдек баланд мартабали.

*Яна сурди доройи гардунмаҳал.
Ки эй чарх ашқоли олингда ҳал.*

Садди Искандарий, 407-б.

ГАРДУННАБАРД [ф. گردون نبرد] Чархи кажорафтордек уришқок, фалак каби жангжў.

*Мураттаб қилиб шоҳи гардуннабард,
Қириб кемага, булди дарёнавард.*

Садди Искандарий, 504-б.

ГАРДУННАВАРД [ф. گردون نورد] Осмон хабарчиси, Жаброил исмли фаришта.

*Қолиб нўядин пайки афлок гард,
Қадам олмайин раҳиши гардуннавард.*

Садди Искандарий, 29-б.

ГАРДУННАЗИР [ф.-а. گردون نظير] Фалакдек, осмонга ўхшап; осмоннинг энг баланд жойи, фалакнинг авжи нуқтаси.

*Деди: «К-эй шаҳанишоҳи гардунсарир,
Сариринга йуқ авжи гардунназир».*

Садди Искандарий, 349-б.

ГАРДУННАҲИБ [ф.-а. گردون نهيپ] Фалак толон-тарожи, чарх ғорати, фалак кўрқинчи, чарх улжаси.

*Ки: Айлаб карам шоҳи гардуннаҳиб,
Бу кишварга рухсоридин берса зеб.*

Садди Искандарий, 307-б.

ГАРДУННИШИН [ф. گردون نشين] Кўкда яшовчи, кўкда ўтирувчи, осмонда яшовчи, фалакда турувчи, баландда турувчи.

*Каро юз била чархи гардуннишин,
Нечукким, харос уйи ичра чибин.*

Садди Искандарий, 10-б.

ГАРДУНРАВ [ф. گردون رو] Осмондек тез юрувчи, чархдек тез айланувчи.

*Худ риёзида фикри гардунрав,
Айириб чарх мазраин жав-жав.*

Сабъаи сайёр, 41-б.

ГАРДУНСО [ф. گردون سا] Осмонга тегувчи.

*Деди: «Шаҳридуру ул бихиштосо,
Нахли туби мисоли гардунсо.*

Сабъаи сайёр, 241-б.

ГАРДУНФИРОШ [ф. گردون فراش] Осмондек кенг ўрин, фалакдек кенг дастурхон.

*Талаттуф била шоҳи гардунфирош,
Бериб дустлардек адувсига ош.*

Садди Искандарий, 278-б.

ГАРДУНЧА [ф.-т. گردون چه] Осмонча, фалакча.

*Кўёшдектур тула куп оғзи давридин майи софий
Ки, гар бўлди кўёш авло буким, гардунча бўлғай хум.*

Фавойид ул-кибар, 278-б.

ГАРМЛИҒ [ф.-т. گرم ليغ] Иссиқлик, қайноқлик, жўшқинлик.

*Не гармлиғни қуяр, не фусурдалиғни башар
Нечаки қуёб эрур уту муз кеби қишу ёз.*

Ғаройиб ус-сиғир, 172-б.

ГАРММЕҲР [ф. گرم مهر] Қизғин меҳрли, оташин муҳаббатли, иссиқ муҳаббатли, жўшқин муҳаббатли.

*Ул кўёш ҳар дам булур бир зарра бирла гарммехр,
Меҳр шамъин сен дағи бир ўзга ой бирла ёрут.*

Ғаройиб ус-сиғар, 78-б.

ГАРМШИКОР [ф. گرم شكار] 1 Қизғин ов, овнинг қизиган палласи.

2 Ёрнинг ўткир нигоҳи.

*Жунун эрмас кийиклар суҳбати дермен манга шояд,
Бир ўқ теккай галат, ул қоши ё гармшикор ўлғач.*

Ғаройиб ус-сиғар, 97-б.

ГАРОНЖОН [ф. گران جان] 1 Ялқов, танбал, суст, бўш.

*Дайри сабуқравга ниғаҳбон бўлуб,
Лек батий сайру гаронжон бўлуб.*

Ҳайрат ул-аброр, 87-б.

2 Оғир, вазмин, босик.

*Қарида гарчи сабук рухлуғ фаровондур,
Вале йигитлар аро чун кирар, гаронжондур.*

Фавойид ул-кибар, 97-б.

ГАРОНСИЗ [ф.-т. گران سيز] Бекадр, кадр-қимматсиз.

*Жаҳонни ул куёшининг барқи хусни уртагай эрди,
Гаронсиз баҳри ашким булмаса эрди агар монеъ.*

Фаройиб ус-сиғар, 241-б.

ГАРРО [ф. گرا] Кул, ғулом, банда.

*Анинг муножотидурки, «Худовандо, ҳар кимга дунё матоиндин
сийму зар керак бергил ва ҳар кимга ер ва қул керак бергил, Хайр-
чага сен бассейн!» Шайх ул-ислом дебдурки, ул гарро ҳоли маҳалли
гайратдур, аммо Ҳақ ихтиёри бандаларга бесабабу иллатдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 239-б.

ГАРРОЙ [ф. گرای] Сартарош, қон олувчи.

*Ўлубати чин гар чин гар тилар хоқон, не тонг, гар ройи ҳинд,
Севди эрса бир малоҳат шевалик гарройни.*

Фавойид ул-кибар, 423-б.

ГЕТИ [ф. گیتی] Олам, дунё, жаҳон.

*Булуб гети аро меҳри само ул,
Ҳамул ойинаи гетинамо ул.*

Фарҳод ва Ширин, 169-б.

ГЕТИНАМОЙ [ф. گیتینامای] 1 Жаҳоннамо, жаҳонни кўрсатувчи.

2 Тасаввуфий манбаларга кўра, Жамшид исмли подшоҳнинг бир пиёласи (жоми гетинамой) бўлиб, унда дунёда юз бераётган ҳамма ишлар кури-ниб турган.

*Булуб шаҳга ул навъ ишратфизой
Ки, ёд айламай жоми гетинамой.*

Садди Искандарий, 253-б.

ГИЛАЛИК [ф.-т. گله ليك] Гиналик, ўпкалашлик; шикоятлик, ҳасратлик.

*Қурубон гайрга лутфунгни агар дам урмон,
Дема, йуқтур гилалик, айламон изҳор гила.*

Наводир ун-ниҳоя, 497-б.

ГИЛАМАНД [ф. گله مند] Ўпкалаш, гина қилиш, шикоят қилиш.

*Абнойи жинсимдин халқ гиламанд эдиларким, элдин номақдур
олурлар, нима бермас деб мендин ҳам шикоят қилурлар.*

Бадоеъ ул-васат, 502-б.

ГИЛШОҲ [ф. گل شاه] 1 Лойдан яратилган киши, балчиқдан яратилган одам.

2 Каюмарснинг нисбати. У қадимда Пешподийлар сулоласига мансуб Эрон ҳукмдори булган.

*Одам деганлар қавли била ани гилшоҳ дебдурлар, бу маъни била-
ким, балчигдин яратилди, яъни киши пуштидин эмас эрди.*

Тарихи мулуки ажам, 197-б.

ГИРДБОД [ф. گرد باد] Ҳас, тупроқларни ҳавога кўтариб кетувчи қаттиқ шамол, куюн, айланма шамол.

*Совурғил ақл уйин, гардун, мени мажнун азар ұлсам,
Таним туффрогийю оҳим елидин гирдбод айлаб.*

Наводир уш-шабоб, 48-б.

*Гирдбодки, софи ҳавода ердин қунар. Бир минора сурати била
муштатил ва ўзига чирманур. Киши анга боқса согинурки, туффрог
ўзин чирмайдуру ва тебранадуру ва андоқ эмасдуру.*

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ГИРДИБОЛИШТ [ф. *گردباشت*] Атрофига гажимлар тутиб безалган юмалоқ болиш.

*Гирдиболишт анга хуришд ўлди,
Ул эруру Исои Марям гўё.
Олам асбоби учун гам емагил,
Арзимас бунчага олам гўё.*

Фавойид ул-кибар, 25-б.

ГИРЕҲҚОРЛИҒ [ф.-т. *گرهكار ليغ*] қ. **Гириҳқорлик**

*... ва Билқиси узмо Гаваҳаршод ого «Наварра-л-лоҳи марақадаҳу»
мадрасаси сориким, кошиси гиреҳқорлигидин хирад муҳандиси сар-
гардондуру – боруру.*

Вақфия, 259-б.

ГИРЁНЛИҒ [ф.-т. *گريان ليغ*] Йиғловчилик, йиғлаб турганлик.

*Ўлтурубу тун, субҳ тиргузмак мени зоҳирдуруру,
Шомнинг гирёнлигийю субҳнинг қулгусида.*

Бадоеъ ул-васат, 392-б.

ГИРИБОНЛИҚ [ф.-т. *گريبانليق*] Ёқалик.

Чоки гирибонлиқ Ёқа йиртишлик.

*Ҳаста жоннинг сўгида девонаедуру мотами,
Кўкрагимнинг захмидин чоки гирибонлиқ қунгул.*

Бадоеъ ул-васат, 278-б.

ГИРИҲ-ГИРИҲ [ф. *گره گره*] 1 Тугун-тугун, чигил-чигил.

2 Эгри-эгри, қинғир-қинғир.

3 Ҷрим-Ҷрим соч.

*Гириҳ-гириҳ чу тугарсен етар оёгинга соч,
Гириҳларин чу очарсен, тушар қулоч-қулоч.*

Наводир ун-ниҳоя, 88-б.

ГИРИҲҚОРЛИҚ [ф.-т. *گره كار ليق*] 1 Чигаллик, мушқуллик.

*Борча чаманлар гулу гулзорлиқ,
Ҳар чамани йўли гириҳқорлиқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 311-б.

2 Кажавалилик, жингалаклик, ўрамалилик, ҳалқадорлик, бурамалилик.

*... ва Билқиси узмо Гаваҳаршод ого «Наварра-л-лоҳи марақадаҳу»
мадрасаси сориким, кошиси гириҳқорлигидин хирад муҳандиси сар-
гардондуру – боруру.*

Вақфия, 259-б.

ГИРИҲНОК [ф. *گره ناك*] 1 Тугунли.

*Сарриштаи диққати гириҳнок,
Ҳар бир гириҳида юз дури пок.*

Лайли ва Мажнун, 31-б.

2 Қийин, мушкул, чигал.

*Ҳар лаҳза ишимни чархи бебок,
Ул ришта била этиб гириҳнок.*

Лайли ва Мажнун, 15-б.

ГИРОМИЙ [ф. گرامي] 1 Қимматли, азиз, хурматли.

2 Севикли.

*Неча ул дурри гиромий шавқида ҳижрон туни,
Кўз этишгунча сиришким сайлини дарё кўрай.*

Ғаройиб ус-сиғар, 495-б.

ГОЗИРГОҲ [ф. گزیرگاه] 1 Ювиниб-таранадиган жой, кийимларни ювадиган жой.

2 Ҳиротдаги Ансорий исмли суфий шоир дафн қилинган жой номи ёки тоғ этагидаги хушманзара майдон.

*Ва алҳақ ул ередур, Ҳирот дор ус-салтанасининг равзаи эрам
зийнатлик ва байт ул-ҳарам манзилатлик балдаи фоҳирасининг
шимол ҳаддидаким, Гозургоҳнинг ушоқ тоши лаъли кони ва гавҳари
уммонийга танноз...*

Вақфия, 256-б.

ГОЗИРУН [ф. گزیرون] Кубод даврида Эронда барпо этилган шаҳар номи.

Гозируний ул-асл Асли гозирунлик.

*[Шайх Рӯзбехони Кабир Мисрий р. т.]. Гозируний ул-аслдур,
аммо Мисрда бўлубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 286-б.

ГОЗУРГОҲ [ф. گزیرگاه] қ. Гозиргоҳ.

*Ва Шайх Сайфуддин етти юз саксон учда дунёдин утубдур ва
қабри Хилватийлар гуристонидадур. Гозургоҳ, кўпруки бошида
Жаҳонорой богининг ёнидадур.*

Насойим ул-муҳаббат, 353-б.

ГУВАЛАК [т. گواهك] Куюн, уюрма, шамол, довул, тўфон.

*[Абу Абдуллоҳ...]. Будурки, жамоате била кемада эркандурким
мухалиф ел эсиб, гувалак бўлубдур ва ул жамоат тазарруъ била
назрлар қилибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 79-б.

ГУВОҲЛИФ [ф.-т. گواه لیغ] Гувохлик, шохидлик, исботлик.

*[Абуаббос Сурайж қ. т. с.]. Улким Шерозга келди ва аларнинг
мартабаю мақомин баён қилди ва алар тили била сўз айтти ва
аларнинг фазлига гувохлиғ берди.*

Насойим ул-муҳаббат, 105-б.

ГУЛГУНАЛИҚ [ф.-т. گلگونہ لیق] Қизиллик, қип-қизиллик, қизил гулранглик.

*Қон тўкар кўз оразинг гулгуналиқ кўрган маҳал,
Не учунким суйи анинг қон ила бўлмиш бадал.*

Ғаройиб ус-сиғар, 300-б.

ГУЛГУНЛУҚ [ф.-т. گلگون لوق] 1 Упа-эликлик, зийнатлик.

2 Гул ранглик, қизиллик, қип-қизиллик.

3 Чехралик, юзлик.

*Орази гулранги гули тозаси,
Гул уза гулгунлуқ анинг гозаси.*

Ҳайрат ул-аброр, 188-б.

ГУЛГУНҚАБО [ф.-а. گلگون قبا] 1 Қизил кийим кийган.

2 Чиройли, гўзал, зебо.

3 Санам, севгили, маъшуқа.

*Бир қадаҳ гулгун май, эй соқий, тула тутким, кунгул
Ул бути гулгунқабо бедодидин гамгин эрур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 175-б.

ГУЛЗОРЛИҚ [ф.-т. گلزارلىق] Гулзорлик, чаманлик, гулбоғлик.

*Борча чаманлар гулу гулзорлик,
Ҳар чамани йули гириҳкорлик.*

Ҳайрат ул-аброр, 311-б.

ГУЛРЕЗЛИК [ф.-т. گلريزلىك] 1 Гул тўқувчилик, гул сочувчилик.

2 Ўт ўйинининг бир тури бўлиб, унда ёқилган ўт учқунлари юқорига кўтарилади ва юқоридан гул тўкилгандай бўлиб тўкилади; мушак учқунларининг осмондаги гул шакли.

*Неча тикон янглиг этиб тезлик,
Тонг елидин бошига гулрезлик.*

Ҳайрат ул-аброр, 218-б.

ГУЛСИЗ [ф.-т. گلسىز] 1 Бегул.

*Ки эй гулсиз ўлгон хазондийда бог,
Ёруғ нуридин айру тушган чарог.*

Садди Искандарий, 537-б.

2 Майсиз, бодасиз.

*Токим ул гулсиз булут янглиг ҳавойий булмишам,
Базми айши ёдидин ошким қолинмас бодадин.*

Бадоеъ ул-бидоя, 412-б.

3 Ёрсиз (Аллоҳсиз).

*Каъбадин дайр сари чек мениким,
Ринд ўлур кирса порсо анда.
Фурқат ичра Навоий ул гулсиз
Булбуледурки, йўқ наво анда.*

Бадоеъ ул-васат, 25-б.

*Оразинг ҳижронидин келмас манга гулзор хуш,
Гулсиз андоққим эмас гулбунда юз минг хор хуш.*

Наводир уш-шабоб, 194-б.

ГУЛФОМИЙ [ф. گلسمى] Гул рангли, қизғиш рангли, қизил гулранг тусли.

*Ҳамул кундин сариг чехрамда гулгун ашкдур, эй шайх,
Ки бир зарбафти гулфомий кийиб чиқти гуландоме.*

Бадоеъ ул-бидоя, 532-б.

ГУЛЧЕҲРАЛИК [ф.-т. گلچهرهلىك] Гул юзлилик, гўзаллик, чиройлилик.

*Хижолатдин қизармиш, гул таҳаррук сарвдин кетмиш,
Магар бог ичрадур гулчехралик сарви хиромоним.*

Наводир ун-ниҳоя, 343-б.

ГУЛШАНОЙИН [ф. گلشن آيين] Атиргуллар экилган жой каби, гулзор монанд, гулзорга ўхшап.

*Гулу сабза айёмида бўлди тўй,
Бўлуб гулшанойин била шахру куй.*

Садди Искандарий, 400-б.

ГУМНОМЛИҒ [ф.-т. گنم ليع] 1 Номи ўчганлик, эътибордан қолганлик, биров танимаслик, номашхурлик.

2 Беномнишонлик, номаълумлик.

3 тасаввуфда ўзлигини йўқотиб, бошқача тус олишлик.

Яна мукаррар бу иш воқеъ бўлди. Шайх Абу Али Даққоқдин мунинг сиррин сурдум, деди: ул дунёда гумномлиғ ихтиёр қилиб эрди, Ҳақ с. т. ҳам ани пинҳон асрор эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 129-б.

ГУНАГУН [ф. گونه گون] Ранг-баранг, турли рангдаги; турли, ҳар хил, турли-туман.

*Ҳажр ўтида ҳам жунунга солгай,
Ҳам меҳнати гунагунга солгай.*

Лайли ва Мажнун, 122-б.

ГУРОЗ [ф. گراز] Ёввойи чўчқанинг урғочиси, дашт чўчқаси, ёввойи чўчқа.

Ва сорт барчасин «хук» ва «гуроз» лафзи била айтур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

ГУРУҲО-ГУРУҲ [ф. گروه گروہ] Гуруҳ-гуруҳ, туда-туда, даста-даста, гала-гала; саф-саф.

*Ҳар сори журм аҳли гуруҳо-гуруҳ,
Юкланибон журмлари кўҳ-кўҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 27-б.

ГУҲАРНИГОР [ф. گهرنگار] Жавоҳирлар билан безатилган, гавҳар билан зийнатланган; гавҳар безакли.

Азоси бобида дурбор қаламдин гуҳарнигор рақамким, саҳфайи кофурий нажодни нуктайи мушқин савод била оройиш бериб эрди – етишти.

Муншаот, 224-б.

Хомаи гуҳарнигор Гузал тасвир солувчи, зийнатловчи, гўзал тасвирловчи, дур-гавҳар сочувчи қалам.

Маъшуқ умидида дарду ҳасратини изҳор қилиб бетоқатлигига раҳм этмасида у матлаъда – уқ жавоб ул таъби дурарбордин ва хомаи гуҳарнигордин рақам топибдурким, васфида ақл ҳайрон ва фаҳм саргардон.

Мажолис ун-нафоис, 190-б.

ГУҲАРНИСОР [ф.-а. گهرنثار] 1 Гавҳар сочувчи, гавҳар тўкувчи, чиройли ва маъноли сўзлар сочувчи.

2 Ёмғир ёғдирувчи.

*Бу дамки гуҳарнисор хоманг,
Таҳрир этибон етишти номанг.*

Лайли ва Мажнун, 205-б.

ГУХАРПОШЛИК [ф.-т. گۇھارپوشلىق] 1 Гавҳар сочувчилик, гавҳар тўқувчилик, нур сочувчилик, гузал ва маънодор сўзлар сочувчилик.

2 Кўз ёши тўқувчилик.

... ва баъзи замонда айшу нишот била илиги зарпошу баъзи авонда тоату ибодат била кўзи гуҳарпошлиққа мутааммилу муштагил учун бу хошок дарёдек кўнглига кирмасу бу зарра қуёшдек замирига пайдо эрмас.

Гаройиб ус-сиғар, 15-б

ГУЎЎЛИК [ф.-т. گۇيا لىق] Кўп орифона сўзлар айтишлик, аниқ ва равшан сўзлашлик.

Мажалисда маориф кўп айтур эрмиш. Дер эрмишки, Мусо а. с. воқеъада манга бир аёқ шарбат берибдур, бу гўёлигим боиси улдур.

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

ГУШАНИШИН [ф. گوشه نشين] 1 Жамиятдан холи, ёлғиз ҳаёт кечирадиган киши.

2 тасаввуфда Хилватга кирувчи, хилватда ўтирувчи суфийлик ҳаётидаги киши.

*Ҳар гушанишину бенавойи,
Қилгайлар анинг учун дуойи.*

Лайли ва Мажнун, 141-б.

ГУЎЯНДАЛИК [ф.-т. گۇيىندە لىق] 1 Сўзловчилик, нотиклик; хонандалик, ҳофизлик, мутриблик, ашула айтувчилик; чолғучилик.

2 Бахшилик, жирловчилик.

Пурҳол ва пурзавқу шавқ киши эрди. Ваъз мажлисида хонандалик ва гуяндалик ва самоъ суҳбатидида бетаҳаммуллуғлар қилиб, азим сайҳалар ва саъқалар тортар эди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ДАБИҚА [ф. *حقيقه*] Мисрнинг Дабиқ номли шахрига нисбат бериб юритиладиган сифатли ва нафис ипак матонинг бир тури (ипак матонинг бу тури фақат Дабиқ шахрида тайёрлангани учун ҳам «Дабиқа» номи билан машҳур бўлган), ипақдан тайёрланган мато.

Бир кун Рай масжидида пайтобае тилади, бирав анинг олдида дабиқа солди. Бир пайтобалигин йиртуб, оёғига чирмади ва ортугин ташлади.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

ДАВЛАТҚАРИН [а. *دولت قارين*] Давлат эгаси.

*Бўлуб шод Хоқони давлатқарин,
Дуолар била айлабон офарин.*

Садди Искандарий, 349-б.

ДАВОСИЗ [а.-ф. *دواسيز*] 1 Давосиз, бедаво.

2 Чорасиз, тадбирсиз, иложсиз.

*Фироқинг зулмидекдур шони ҳажрим муддати, яъни
Давосиз дардим ул янглиздурурким, субҳи йўқ шомим.*

Наводир уш-шабоб, 306-б.

*Не рафиқеким, давосиз дарди ҳолимни десам,
Не шафиқеким, ниҳоятсиз малолимни десам.*

Бадоеъ ул-васат, 292-б.

ДАЙР [а. *دائر*] Дунё, жаҳон, олам.

Дайри кухун 1) кўҳна дунё, эски жаҳон.

*Дайр эрди биноси бесару бун,
Уйлаким бу рафъи дайри кухун.*

Сабъаи сайёр, 187-б.

2) тасаввуфда эски майхона.

*Гурдек тийра эрди дайри кухун,
Чарх ул тийраликда бесару бун.*

Сабъаи сайёр, 118-б.

ДАКЛА [т. *دكله*] Енги калта кийим.

*Ва маъҳудий албисадин мисли: дастор... ва дакла ва ялак... йўсун-
луг нималарни борисин турк тили била айтурлар.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 21-б.

ДАЛЛАТ [а. *دلالة*] Ҳийлагар, айёр хотин.

Даллат ул-муҳтола Афсоналарда ўз ҳийлакорлиги ва айёрлиги билан ном чиқарган жодутар хотин номи.

*Атаб кук пир золи хола они.
Ано деб Даллат ул-муҳтола они.
Этиб тадбир ила ул холани бикр,
Ҳар оқиом Даллат ул-муҳтолани бикр.*

Фарход ва Ширин, 397-б.

ДАЛИРЛИК [ф.-т. *دلير ليک*] 1 Шижоатлилик, жасоратлилик, ботирлик, дадиллик.

2 Пахлавонлик, баҳодирлик.

3 Уятсиз, бешарм.

... ва баъзи хушмандликда бўлса, баъзи девоналикда воқеъ бўлуб эрди; ораларида, шоядки, фоҳиш тафовут бўлғай деб жамъ қилмоғида далирлик қилинмас эрди...

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ДАМЛИК [ф.-т. *دم ليق*] Лаҳзалик, нафаслик.

Сенсиз эрур уйла дарду гамлиқ

Ким қолмишдур бир-икки дамлиқ.

Лайли ва Мажнун, 216-б.

ДАМСАРДЛИК [ф.-т. *دمسرد ليق*] Совуқ нафаслилик; номаъкул сўз юритувчилик.

Қизироқдурмен ул ой ишқида, ҳар нечаким носих

Бу иш таркида ўзни гарм этиб дамсардлиқ қилса.

Бадоеъ ул-васат, 396-б.

ДАН [а. *دن*] Катта хум.

Соқиё, ўзлук ила мушкул эрур қатъи анинг,

Дермен уздин борайин жомима қуй дурди дан.

Наводир ун-ниҳоя, 386-б.

ДАНГОНА [ф. *دنگنه*] Бир нарсани кўпчилик бўлиб сотиб олиш учун ўртада пул йиғиш, шерикчиликда тўшланган пул.

Неча муфлис истаб дедим май учун

Қалали ичин оро дангонае.

Ғаройиб ус-сиғар, 516-б.

ДАНДОНАСИЗ [ф.-т. *دندانه سيز*] Типнинг учидаги арра-арра жойисиз, дандонасиз.

Оғиз улуб дурж, вале донасиз,

Тишлар улуб «син», вале дандонасиз.

Ҳайрат ул-аброр, 287-б.

ДАРАК [а. *درک*] 1 Чуқурлик.

Дарак ул-асфал Иши пастга кетишлик, иши юришмаслик.

... ва газоби номутаноҳий била аларга ҳам не расволиғлар насиб этти ва дарак ул-асфалга кетиб, ишлари не ерга этти.

Маҳбуб ул-қулуб, 76-б.

2 Бирор нарса ёки хусусиятдан далолат берувчи нишона; аломат.

ДАРАХТИСТОН [ф. *درختستان*] Дарахтзор, сердарахт жой, дарахтлари кўп жой.

Тенгри таоло этти кун ҳавонинг ҳароратини ул мартабада қилдиким, ул қавм бетоқат бўлуб, аёл ва атфоллари била шахрларидин чиқиб, беша ва дарахтистонга юзландилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

ДАРАХШ [ф. *درخش*] 1 Равшанлик, ёруғлик.

2 Чақмоқ, яшин.

*Секкизинчи фалакка сурди чу рахи,
Нуридин собитот олди дарахи.*

Сабъаи сайёр, 24-б.

ДАРАХШАНДА [ф. درخشنده] Равшан, ярқирок, порлок, ярқировчи.

Дарахшанда булмақ Порламоқ, яркирамоқ.

Уйлақим, тугса меҳри рахшанда,

Тоқ лавҳи бултур дарахшанда.

Сабъаи сайёр, 19-б.

ДАРБ [а. درب] Дарвоза, эшик; жой, мавзе.

Мазори Ҳирий шаҳрида Хушк ва Ферузобод дарби орасидадур.

Насойим ул-муҳаббат, 241-б.

ДАРБАНДОНЛИҚ [ф.-т. دربندان ليق] Муҳосара, қамал, қуршовда қолишлик; маҳкамлик, басталик.

Ки, бу муддатки дарбандонлиқ эрди,

Фалақдин бизга саргардонлиқ эрди.

Фарҳод ва Ширин, 430-б.

ДАРВЕШСИЙРАТ [ф.-а. درويش سيرت] Юриш-туриши дарвешона, дарвеш хислатли, дарвеш равишли, дарвеш ҳолатли.

Ҳокимсурату дарвешсийрат, балки Дарвеш исми ҳукумат қисм...

Садди Искандарий, 559-б.

ДАРГАҲХИРОМ [ф. درگاه خرام] Хизматкор бўлиб юришлик; хизматкорлик.

Ёниб чун булуб урнига раҳхиром,

Яна бир булуб хоки даргаҳхиром.

Садди Искандарий, 160-б.

ДАРГОҲЛИҚ [ф.-т. درگاه ليق] Эшиклик, остоналик, бўсағалик.

Хоки даргоҳлиқ Эшик ости тупроғилик; хизматкорлик.

Санга айлабон хоки даргоҳлиқ,

Анинг отин этсам эди шоҳлиқ,

Садди Искандарий, 523-б.

ДАРДИСАР [ф. درد سر] Орғиқча ташвиш, даҳмаза.

Навоий жони сенсиз дардисардур,

Борурда они ҳам олғай эдинг кош.

Бадоеъ ул-бидоя, 234-б.

ДАРЁБОР [ф. دريبار] 1 Денгиз; катта денгизлар.

Искандарнинг ҳукамодин дарёбор вазъин савол этгони ва Суқротнинг қурраи арз даврида сувнинг не навъ эҳота қилгонин шарҳ қилгони...

Садди Искандарий, 485-б.

2 Дарё каби бой деб ўйлаш, билиш.

«Бадоеъ ул-васат» муқаттаотининг сарсуханлари Тенгрининг хазонаи карамин мамту билиб элдин тамаъ қилган дарёборида хуй суйидин дур тилаган бўлғай.

Бадоеъ ул-васат, 487-б.

ДАРЖЛИҒ [а.-т. درج ليق] Садаф қутичалик, хазиналик; фасоҳатлилик.

Ва икки мураттаб бўлган девонлардин янги айтилган абёт ада-

ди аксар ва ҳар байти лафзу маъно била даржлиг гавҳар демайким
шуълалиг озар...

Ғаройиб ус-сиғар, 11–12-б.

ДАРЗДҶҶЛИҚ [ф.-т. درزدوژليق] Девор, идиш, мато ва шу кабиларнинг
ёриғи, чокини игна ва арқон сингари ямоқчилик асбоблари билан ямамоқ;
ямоқчилик.

... ва бу фано хирқасини заъфу ифтиқор ямоқларин киртик синук
игнасига ашк узук торин тоқиб, юз дарздҷҷлиқ била ямамоқнинг
эҳтитомии ва ул меъморлиқ хижжолатидин узр хужрасига юз ур-
моқ...

Ҳайрат ул-аброр, 331-б.

ДАРМОНДАЛИҚ [ф.-т. درماده ليق] Аросатда қолганлик, аро йулда,
қийин аҳволда қолганлик, ҳайронлик, нотавонлик, мубталолик.

Кузни уюб, кунгулни уртайки, ёр истаб,
Солди кунгул мени бу дармондалиққа ё куз.

Наводир уш-шабоб, 160-б.

ДАРМОНСИЗ [ф.-т. درمان سيز] 1 Кучсиз, қувватсиз; давосиз.

2 Чорасиз, тадбирсиз, беилож.

Ёр васлида хижжрон балоси биймидин ўлум орзу қилмоққи, хиж-
жрон доғи била ногаҳ куймаки ва васл аро уртагон доғи дармонсиз
дебтур, яъни маҳзи дармон.

Мажолис ун-нафоис, 193-б.

ДАРСХОН [а.-ф. درس خوان] Дарс олиш, сабоқ ўқиш, таълим олиш, бо-
тин илмларини ўқиш.

Эй ақл, қуй фасонаки, бир вақт бор эди
Ҳар поя минбар уза мулки дарсхонимиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 202-б.

ДАРҲАМЛИҒ [ф.-т. درهم ليغ] 1 Сочилганлик, ёзилганлик, паришон
бўлганлик.

2 Чирмапганлик.

3 Ўраб олганлик.

Уйлаким тун дудини оҳим паришон айлади,
Тонг елидиндур муанбар сунбулунг дарҳамлиғи.

Наводир уш-шабоб, 456-б.

ДАСТАФШОНЛИҒ [ф.-т. دستافشان ليغ] Тарк этишлик, воз кечиллик,
қўл силташлик.

Дину дунё нақдини сочтим, чу кирдим дайр аро,
Бу эди аввал қадаҳ ичканда дастафшонлиғим.

Ғаройиб ус-сиғар, 340-б.

ДАСТБАНДИ [ф. دست بندي] Айрим суфийларнинг шеър боғлами ҳола-
тида битилган жоиз ёки ножоиз ҳукмнамо ёзишмалари, фармони.

Яъни суфийларнинг дастбандидин қутқардим. Шайх ул-ислом,
дебдурки, кўрубмен бир ердаким, суфийлар дастбанди битибдур-
ки...

Насойим ул-муҳаббат, 128-б.

ДАСТ-БАРДАСТ [ф. دست بر دست] Қўлма-қўл.

*Машаққат хайлидин булгон сойи наст,
Етиб ул хайл, хайли даст-бардаст.*

Фарход ва Ширин, 471-б.

ДАСТЗҶР [ф. دست زور] 1 Кучли қўл, забардаст, бақувват билак.

2 Паҳлавон.

*Бу янглиг чу кўрди алар дастзур,
Хаёл айлаким, тушти дарёга шур.*

Садди Искандарий, 462-б.

ДАСТЛИҚ [ф.-т. دست ليق] Қўллик.

*Соқий, эрур коми дилим мастлик,
Монеъ эрур лек тиҳи дастлик.*

Ҳайрат ул-аброр, 256-б.

ДАСТОРЧА [ф.-т. دستارچه] 1 Юз-қўл артиш ёки бирор нарсани ўраб-чирмаш учун газмол ё ипак матодан тайёрланган бир парчалик, рўмолча.

2 Рўмол, салпа.

Мавлоно енгларидин бир дасторча чиқариб анга берди. Ул хуш-дил булуб, яна кўнглига кечурдиким, агар амомасидин ҳам бир парча иноят қилсаларким, уғлум бошига чирмасам. Мавлоно дедиким, ул дасторчаниким сенга бердук, эски амомамиздин ясаббиз.

Насойим ул-муҳаббат, 368-б.

ДАСТПЕЧ [ф. دست پچ] 1 Асос, дастак, ушлаш.

2 Иштиҳон.

3 Баҳона.

4 Сабаб.

Дастпеч қилмоқ Маҳкам ушламоқ.

*Улки қаноатни қилиб дастпеч,
Ҳолига бу печ етушгайму ҳеч.*

Ҳайрат ул-аброр, 170-б.

ДАСТРАНЖ [ф. دسترانج] 1 Касб-кор; қўл меҳнати, қўл иши, қора меҳнат, машаққат.

2 Иш ҳақи.

*Айлар чу сукут топса тил осойиш,
Ҳам бўлмаса дастранж эл осойиш,
Рузини тилар таркини бир осойиш,
Рузи тилар эрмиш сени қил осойиш.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

ДАСТУРСИЗ [ф.-т. دستور سينز] 1 Ижозатсиз, руҳсатсиз.

2 Йўл-йўриқсиз, йўсинсиз.

3 Қўлланмасиз, намунасиз.

*Деди андин дастурсиз ва йўлга мутаважжсиҳ булубсиз, қайтинг,
даги анинг хидматиға боринг!*

Насойим ул-муҳаббат, 165-б.

ДАХЛСИЗ [а.-т. داخل سينز] 1 Аралашмаслик, муносабатда бўлишмаслик. алоқада бўлишсиз. 2 Бедаромад, киримсиз, бебахра.

Хато ройи унғ келмаса, дахлсизларга ширкат, балки нақиз тутқонларга зиёда тухмат.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ДАШНА [ф. دشنه] Ханжарнинг бир тури.

Дашнаи тез Ўтқир тигли ханжар, ўтқир учи калта ханжар.

*Назар Фарҳодга чун солди Парвез,
Дегил кўксига тегди дашнаи тез.*

Фарҳод ва Ширин, 300-б.

*Яна чун қатл ҳукмин қилди Парвез,
Дегон сўзлар нечукким дашнаи тез.*

Фарҳод ва Ширин, 357-б.

ДАЪ [а. عـ] Ташла, йўқ қил.

... ва башарият иқтисоси била ҳадсиз лоф зоҳир қилмоқдинким уз нафйига «Ло»дурур – уёлмоқ ва ярим учун даъво кўргузмақдинким уз манъига «даъ» дурур – хижолатқа қолмоқ.

Фарҳод ва Ширин, 468-б.

ДАЪВООМИЗ [а.-ф. دعوايمز] 1 Даъволи, исботли.

2 тасаввуфда Ҳақиқатни қарор топтиришга журъат этишлик.

Ани баъзи ҳам сиёдатқа мансуб қилибдурлар. Ва турк улусида «Ато» дерлар. Ва шухрати бағоят кўндур ва даъвоомиз сўзи ҳам кўп.

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

ДАҚОЙИҚШИОР [а. دقايق شاعر] 1 Назокатли, латиф ва нафис дидли, фасоҳатли ва нозик маъноли сўзларни теран фарқловчи, нозик таъбли.

2 Мулойим сўзли.

... ва ул ҳазратнинг дақойиқшиор таъблари назм ойини ва интишорига толиб ва ҳақойиқосор зеҳнлари шеър тартиби ва иштиҳорига роғиб ...

Мезон ул-авзон, 43-б.

Яна дақойиқшиор муҳаққиқлар хизматида ва ҳақойиқдисор муҳаққиқлар ҳазратида арзим улдурким, бу паришон абётким, шарҳ қилгондек тартиб топти.

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ДАҲАНБЎСТ [ф. دهن بوست] Оғзи очик, рўзасиз.

Авом рўзасин баён қилмоқ ва даҳанбустлар очлигин аён қилмоқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 551-б.

ДАҲРИЯ [а. دهریه] Тарикатдаги бир мазҳабнинг номи.

Шайх дегандурки, жамиғ милалу ниҳалда киши мундин расвороқ сўз демайду. Ва яхши боқса, Табия ва Даҳрия мазҳаби мундин яхшироқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 345-б.

ДЕБСАМАК [т. دبسا ماک] Тепинмоқ, депсинмоқ, ер тепмоқ, ер тепиб турмоқ.

*Дебсабу сайҳа чекиб андоққи тил,
Чангаки нафс олида хору залил.*

Ҳайрат ул-аброр, 136-б.

ДЕВЗОДА [ф. دیوزاده] Дев насаб, дев авлоди, девдан туғилган, девдан таркаган.

*Чарх мисосида булутдек гирев,
Девзода уйлаки кўрганда дев.*

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

ДЕВКИРДОР [ф. دیوکردار] Ёмон табиатли, бадкирдор, ярамас, фосик, ёмон феълли, ёмон одатли, ёмон қилиқли.

Ва ошиқ мундоқ балонинг гирифтори ва мундоқ офатнинг беихтиёри, мундоқ тўфоннинг зариқи ва бу навъ соиқанинг ҳариқи, мундоқ гаддорнинг забуни ва мундоқ паризоднинг мафтунни ва мундоқ девкирдорнинг мажнуни.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

ДЕВОНА [ф. دیوانه] Шоир Паҳлавон Ҳусайн тахаллуси.

Паҳлавон Ҳусайн – «Девона» тахаллус қилиб эрди.

Мажолис ун-нафоис, 65-б.

ДЕВОНАСОЗ [ф. دیوانه ساز] 1 Девона қилувчи, ақлу хушдан оздирувчи.

2 Ошиқ қилувчи.

*Қилиб ваҳмким ишқи девонасоз,
Анга қилмагай ногаҳ ифшоии роз.*

Садди Искандарий 226-б.

ДЕВҲУШ [ф. دیوهوش] 1 Девсифат, пайтонсифат, махлуқсифат.

2 Маккор, фирибгар.

*Чиқти бир неча девҳуш бирла,
Кинакаш, балки хиракаш бирла.*

Сабъаи сайёр, 258-б.

ДЕГУЧИ [т. دیگوشی] Гапирувчи, сўзловчи.

Кун дегучи, кун егучи – тамуз тўрига ошуқуб кетгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 105-б.

ДЕЙИЛМАМАК [т. دیل ما ماک] Айтилмаслик, дейилмаслик.

... ва бу мухасиф ҳилоллар сайрининг суръати била бир ойга дегинча ул мартабада эрдиким, ҳар бир кун минг йилчилик йул бор эмиш дейилса, мингдин бирини дейилмамиш булгай.

Муншаот, 144-б.

ДЕЙИШМАК [т. دییشماک] Айтишмоқ, дейишмоқ.

*Рашиқдин ишқинг тутармен жону кўнглумдин ниҳон,
Булмас эл сиррин дейишмак икки номаҳрам била.*

Фавойид ул-кибар, 362-б.

ДЕМАКЛИК [т. دیماکلیک] Демоклик, айтмоқлик.

*Десамки, эрур сохо анга фан,
Демаклик эрур қуёш равшан.*

Лайли ва Мажнун, 40-б.

ДЕМОҚЛИК [т. دیماқلیک] қ. Демаклик.

*Булмайин равшан онинг нурига қуз,
Ўз демоқлик бирла келмас рост сўз.*

Лисон ут-гайр, 198-б.

ДЕҲҚОНЧИЛИК [ф.-т. دهقانچیلیک] 1 Деҳқон иши, касби.

2 Ерга экин, яъни дон экиб озиқ-овқат етиштириш, экинчилик, зироатчилик.

Аммо хабарда андоқ келтирурким, чун Ҳазрати Одам Сафий (саволу лиллоҳи алайҳи) дунёга келгондин сунг Худойи таоло анинг гуноҳин бағишлади. Эrsa Жаброил (а.с.)га амр булдиким, Одамга деҳқончиликни ўзротгил.

Рисолайи тийр андохтан, 303-б.

Жаброил (а.с.) келиб айди. – Ё Одам, Худойи таоло санга айди, андин сунг амр қилдиким, деҳқончилик қилсун.

Рисолайи тийр андохтан, 303-б.

ДИГАР [ф. دىگار] 1 Ўзга, бошқа, бошқача, ўзгача.

2 Иккинчи бор, ундан сунг, кейинги, минбаъд.

Намози дигар Кун ботиш олдидан ўқиладиган намоз, беш вақт намознинг учинчиси – аср намози.

Ва Мавлоно ҳазратлари анинг бошин кўтариб, илтифот ва навози қилиб, пешиндин ва намози дигаргача Мавлоно ҳазратлари самоъда эрмишлар.

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

ДИКЛА [т. دىكله] қ. Дақла.

ДИЛАФГОРЛИГ [ф.-т. دىلافگورلىغ] 1 Ғамгинлик, қайғулик, ўйчанлик, дил хасталик, кўнгли вайронлик, маҳзунлик.

2 Ошиқлик, маҳбублик.

Хаста кўнглини Навоийнинг олиб асраки, бор
Санга дилдорлиг иш, бизга дилафгорлиг иш.

Ғаройиб ус-сиғар, 216-б.

ДИЛАФРЎЗЛУК [ф.-т. دىلافروزلىك] Дилни ёритувчилик, кўнглини очувчилик, кўнглини шод этувчилик.

Илоҳи, гул узориға дилафрўзлук ҳам сен бердинг ва булбул фиғону зориға жигарсўзлук ҳам сен бердинг.

Муножот, 297-б.

ДИЛБОНГ [ф. دىل بانگ] Дил ноласи, дил фарёди, дил садоси.

Ки то булғай жаҳон боғи бу гулшан мевазор улсун,
Ҳаримида бу булбулларга бу дилбонг бор улсун.

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

ДИЛКАШНАВО [ф. دىلكش نوا] Ёқимли, дилни ўзига тортадиган куй, наво, дилкаш наво.

Сурук турфа тутийи дилкашнаво
Ки, ҳарён тутуб беша ичра ҳаво.

Садди Искандарий, 311-б.

ДИЛОВАРСИФАТ [ф.-а. دىلوارصفت] Шерсифат, шерюрак.

Бўлуб илму ҳикматқа ҳамдаст ҳам,
Диловарсифатдур, забардаст ҳам.

Садди Искандарий, 141-б.

ДИЛОРОЛИГ [ф.-т. دىلارولىغ] Кўнглини юмшатишлик, дилоролик.

Дилоралиг анда жаҳон дар жаҳон,
Латофат ани кўздин айлаб ниҳон.

Садди Искандарий, 41-б.

ДИЛХАСТАЛИК [ф.-т. دلخاسته لىق] Кўнгли эзилганлик, кўнгли дардлик, дили вайронлик; ошиқлик.

*Кимга ким дунёгадур вобасталиқ,
Етса ул андешидин дилхасталиқ.*

Лисон ут-тайр, 146-б.

ДИЛХАШ [ф. دل خاش] Яхши, ёқимли, дилкаш, ёқимли бўлмоқ.

*Ғамимдин бўлмадинг бир лаҳза дилхаш,
Ҳамиша бор эдинг зору мушавваш.*

Фарҳод ва Ширин, 413-б.

ДИЛШИКАН [ф. دل شىکن] Хафа қилувчи, кўнгилни синдирувчи, дилни сиёҳ қилувчи.

*Ғар дил шикаста бўлса, Навоий, ажаб эмас,
Нечунки, дилшикан эруру шайх дилбари.*

Фавойид ул-кибар, 436-б.

ДИЛШИКАНЛИК [ф.-т. دل شىکن لىق] Кўнгилни синдирувчилик, дилни сиёҳ қилувчилик.

*Бедил эл дилжўйтуқ ё дилшиканлик расмини
Фаҳм қилмаслар, бу ишни дилситонлардин сурунг.*

Фавойид ул-кибар, 241-б.

ДИНОЙИН [а.-ф. دين آئىن] Дин одатли, дин равишли.

*Эй зоҳиди динойин, дайр ичра тутуб таскин,
Зуннор ипини тортиб, хирқанг ямадинг боре.*

Ғаройиб ус-сиғар, 492-б.

ДИРАМСИЗ [ф.-т. دىرم سىز] 1 Дирҳамсиз, тангасиз, тийинсиз; кумуш, тангасиз.

2 Бепул.

*Чун юди кўзлар саводин ашк ёрут юз очиб
Ким, дирамсиз элга бой эл фарздур бермак закот.*

Ғаройиб ус-сиғар, 80-б.

ДИРНО ТАЛОЛО [ф. دىرنا تالو] 1 Тўполон, қий-чув, шовқин-сурон.

Ғафлатдин авродида алоло, нечунким мастлар базмида «дирно талоло».

Маҳбуб ул-қулуб, 44-б.

2 Кўшиқда бир турли нақарот, кўшиқнинг ҳар бир бандидан сўнг қайтариладиган қисми.

*Ариғнинг икки ёнидин алоло,
Нишот аҳли тузуб дирно талоло.*

Фарҳод ва Ширин, 265-б.

ДИҚҚАТОЙИН [а.-ф. دىققت آئىن] 1 Ингичкаликка ўхшаш, нозикликка ўхшаш.

2 Синчковлик, нозик нарсаларни кўра билишлик; кўнглилик, ўткир зеҳнлик.

*Маълум булдим, сўзга маротиб бор ва ҳар мартабада хунар
маъйиб ва ул маротиб ижмоли юзидин идрок ва диққатойинлари
ва уқул хурдабинлари қошида уч қисм бирла мунқасимдурур.*

Назм ул-жавоҳир, 125-б.

ДОВАРЛИҒ [ф.-т. داوارليغ] 1 Одилона хукм чиқаришлик, ҳакам.

2 Ҳокимлик, ҳукмронлик, подшоҳлик.

3 Шикоятлик.

Саййид Ажалки, Нишобурнинг улуғи эрди, Шайх ёнида ултуруб эрди. Шайх Абулаббос Шақоний келди. Шайх ани Саййид Ажалдин юқорироқ, ултуртти. Саййид андин ранжа бўлди ва кўнглига доварлиғ кирди.

Насойим ул-муҳаббат, 218-б.

4 Худолик.

ДОВУДТИМСОЛ [я.-а. داودت تمثال] 1 Мусикадаги бир куйга ўхшаш, хушнаводек.

2 Довуд пайғамбардек.

Рухпарварлиқда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва руҳгустарлиқда анинг ҳаётосо алҳонидек довудтимсол.

Муншаот, 225-б.

ДОВУЛҒА [т. داوولغا] Жанг майдонида тиг ва ўқ ўтмаслиги учун бошга кийиладиган темир ёки пўлатдан ясалган бош кийими, шлем.

*Довулға булуб тўпти янглиз бари,
Ўтоға бош узра сариқ қуш пари.*

Садди Искандарий, 174-б.

ДОИРА [а. دائره] 1 Тўгарак, айлана; тўгарак чизик.

Доираи муштабиҳа Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.

... аларни даги бир доирага кияруб, бу мухтасарга дохил қилилдиким, ул доирадин орий булмагай ва ани «Доираи муштабиҳа» дебдурлар, бу сурат биладур.

Мезон ул-авзон, 58-б.

2 Майдон, ҳад-чегара, гардиш.

ДОМА [а. دامة] Давом этсин, доимий бўлсин.

Дома тавфиқаҳ Унинг ёрдами доимий бўлсин!

... ва туркийшиор йигитлар сархайли ёри азиз Сухайлий дома тавфиқаҳким, форсий ашъор баҳорида файз саҳобидин ёққан маоний ёмгурунинг ҳар қатраси риштасига шўхтабъ абкори бармоглари учи била юз гириҳ тугар...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ДОМҒОН [ф. دامغان] Жой номи.

Мавлоно Шомий – Домгондиндур.

Мажолис ун-нафоис, 76-б.

ДОНАДУСТ [ф. دانه دوست] 1 Дон билан озиқланувчи, дон ейишни хуш кўрувчи, донхўр; донга опшиқ.

Донадуст бўлмоқ Донга опшиқ бўлиш.

*Зулфиға тулса Навоий холи шавқидин не тонг,
Домдин йўқ чораси ҳар қушки, бўлгай донадуст.*

Фаройиб ус-сиғар, 90-б.

2 Нафсга берилиш.

ДОНАК [ф. دانك] 1 Меваларнинг данаги, данак, уруғ.

Ул дебдурки, косибеки касб ҳақиқатин риоят қилгай, ҳаргиз Абу Муҳаммад Атойидийдек кўрмадим. Ҳар кун ярим донак касб қилур эрди ва анинг қути андин эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 168-б.

2 Поклик тимсоли.

ДОНИШМАНДЛИК [ф.-т. دانشمند لیک] Билимдонлик, олимпик, донолик.

Бовужуди донишмандлик, шеър ва муаммо ва саноеда даги маҳорат пайдо қилди ва муаммога кўп машғул булур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 118-б.

ДОНИШОГОҲ [ф. دانشگاه] Билимли, донишманд, олим.

Скандар соридин доги шоҳлар,
Хирадпешау донишогоҳлар.

Садди Искандарий, 356-б.

ДОРАЙН [а. دارين] Икки дунё, бу дунё ва у дунё.

Саодати дорайн Икки дунё саодати.

Иноят қилиб доймғи дастур била ваҳийосор руқъалар била сарафроз қилилса, бу фақирнинг мужибии саодати дорайни булғусидур.

Муншаот, 168-б.

ДОРОНАЖОД [ф. دارانژاد] Доро авлоди, Доро наслидан.

Яна ҳукм қилдики, доронажод,
Қаёнким киши булса замгину шод.

Садди Искандарий, 204-б.

ДОРОСАРИР [ф.-а. داراسرير] Доро шавкатли, Доро тахтли.

Анга булди иш буйла сураттазир,
Вале шоҳи Жамқадру Доросарир.

Садди Искандарий, 248-б.

ДОРОШУКУҲ [ф. داراشكوه] Доро мартабали, Доро шавкатли.

Жаҳондори Дорошукӯҳ Доро мартабали жаҳондор.

Чу Дорони даҳр этти жондин сутуҳ,
Скандари жаҳондори Дорошукӯҳ.

Садди Искандарий, 193-б.

ДОР УС-САЛТАНА [а. دارالسلطنة] Пойтахт, подшоҳ яшайдиган жой.

Батахсис Ҳирот дор ус-салтанасининг амнободи тавсифидаким...

Ҳайрат ул-аброр, 305-б.

ДОСТОННАВОЗ [ф. داستان نواز] 1 Овозаси кетган, ҳамма хуш кўрувчи, машхур.

2 Достон айтувчи.

Менки ул шаҳр нағмасози эдим,
Базмлар достоннавози эдим.

Сабъаи сайёр, 342-б.

ДОШЛИҚ [ф.-т. داشلیق] Хумдонлик, сопол, ғишт, оҳак ва бошқа нарсаларни пиширадиган ўтхоналик.

Деди: «Ридонғи менга бер!» Анинг ридосин ўз ридосига чирмаб дошлиқ ўтга ташлади ва анинг кейнича дошқа кириб, олиб чиқди.

Насойим ул-муҳаббат, 42-б.

ДОҒЛИҒ [ф.-т. داغ لىغ] 1 Белгилик, нишноалик, излик, асарлик.

2 Куюклик, доғлик.

Недур ой сафҳаси булган қорадин доғлиғ, зўё

Жамолинг дафтарин ёзганда булмиш бир варақ ботил.

Ғаройиб ус-сиғар, 295-б.

ДОҒСИЗ [ф.-т. داغ سىز] 1 Белгисиз, нишонсиз, изсиз, асарсиз.

2 Бедоғ.

Юзун кўр, қилмагил мужгону хатту холидин нола

Ки булмас хорсиз гул, дудсиз ўт, доғсиз лола.

Наводир ун-ниҳоя, 458-б.

ДОҒЧА [ф.-т. داغ چە] 1 Белгича, нишонча.

2 Куйикча, доғча.

Равзадин дузахқа тушканинг ўтининг шиддати,

Йўқтурур куймакта ҳижронингда қўйган доғча.

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

ДУБАЙТИЙ [ф.-а. دوبيئي] Икки байтлик; ҳажзи мусаддаси маҳфуз ё мақсур [мафозийлун мафозийлун мафозийл ёки фазийлон] вазнидаги рубоийнинг бир тури.

Рубоий вазниким ани «дубайтий» ва «тарона» ҳам дерлар.

Мезон ул-авзон, 66-б.

ДУДСИЗ [ф.-т. دود سىز] 1 Тутунсиз.

2 Оҳсиз, оҳ-ноласиз.

Юзун кўр, қилмагил мужгону хатту холидин нола

Ки булмас хорсиз гул, дудсиз ўт, доғсиз лола.

Бадоеъ ул-васат, 364-б.

ДУКУЛДАМАК [т. دوکولداماك] 1 «Дук-дук» этган овоз чиқармоқ (юрак ҳақида).

2 Уйнамоқ, тез урмоқ, тепмоқ, дукилламоқ.

Не тушки, ҳажри балосин кўрарда сескансам,

Дукулдамак била қўшинини уйготур юрагим.

Бадоеъ ул-бидоя, 362-б.

ДУНЁВИЙ [а. دنلوي] Дунёга, борликқа оид, ҳаётгий.

*Анинг учунки, бизнинг қасдимиз бу изоми машоир ва адъияки,
ҳар маҳалу мақомда қилилди, барчанинг диний ва дунёвий масолиҳи
эрди ва ул қасд бу башорат муқтасоси била мақбул...*

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

ДУНЁЛИК [а.-т. دنيا لىك] Бойлик, мол-ашёлик.

Гулханийдин гулхан олотин тамаъ қилмоқдурур

Ҳар киши дунёлик этса аҳли дунёдин тамаъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 255-б.

ДУОГУЙЛИК [а.-ф.-т. دوغوي لىق] Дуо қилувчилик, дуо тиловчилик, бировнинг ҳаққига яхши ва хайрли тилақ тиловчилик, тилақдошлик; хайрихоҳлик, ошиқлик.

*Илоҳи подшоҳи Исломи муслимин бошига тутқил бардавом,
яъни бандаларнинг устига қўланкангни қил мустадом, то шоҳу га-
дога дуоғуйлиқ қилмиш булғаймен, вассалом.*

Муножот, 299-б.

ДУОСОЗ [а.-ф. دعاسوز] Дуо қилувчи, дуо тиловчи, тилақдошлик қилувчи.
*Равон ҳикмат аҳли сўз оғоз этиб,
Тилин шаҳға бори дуосоз этиб.*

Садди Искандарий, 242-б.

ДУРАНГ [ф. دورنگ] 1 Икки ранг.

2 Икки хил фикр билдирувчи; мунофиклик; саботсиз; айнимол.
*Кибр этибон эл била феълин дуранг,
Қуллаи зулм узра нечукким паланг.*

Ҳайрат ул-аброр, 267-б.

ДУРДИЙ [ф. اردى] Суюқ нарсанинг қуйқаси, қуйқум.

*Чун бода йиқар даврда не софу не дурдий,
Чун давр ўтар хоҳ аламу хоҳ танаъум.*

Наводир уш-шабоб, 318-б.

*Соқиё, ўзлук ила мушкул эрур қатъи анинг,
Дермен уздин борайин жомима қуй дурдийдан.*

Наводир уш-шабоб, 319-б.

ДУРДИЙКАШ [ф. اوردي كاش] Май қуйқасини ичувчи, майпараст.

*Ишқ сиррин ринди дурдийкаш билур, йўқ аҳли дарс,
Улча авроқ узра сабт ўлмас не билгай Мавлавий.*

Ғаройиб ус-сиғар, 496-б.

ДУРДИЙОШОМ [ф. اردى آشام] Сирқиндихўр, қуйқажўр, май қуйқумини ичувчи.

*Навоий, мен ким-у софий тараб майлу таманноси,
Муқайяд чун эмас мундоққа масти дурдийошомим.*

Наводир уш-шабоб, 307-б.

ДУРДКАШЛИК [ф.-т. اورديکش ليك] Май қуйқасини симирувчилик, ичувчилик.

*Мубоҳот этиб дурдкашлик била,
Қилиб тақвоу зуҳддин ор ҳам.*

Ғаройиб ус-сиғар, 516-б.

ДУРРМАСАЛЛИК [а.-т. اورمئل ليك] Дурдек, инжудек, гавҳар каби, дурга ўхшашлик.

*Бировким бу дарёда гаввос эди,
Манга нуктае дуррмасаллик деди.*

Садди Искандарий, 428-б.

ДУРФИШОНЛИК, =лиғ [а.-т. درفشان ليغ // درفشان ليغ] 1 Дур сочувчилик, дурафшонлик.

*Навоий, қилмоғил бас назм бирла дурфишонлиғким,
Маоний бикрига зевар ҳадисинг гавҳариндидур.*

Наводир уш-шабоб, 139-б.

Дурфишонлиғ айламак 1) дур сочувчилик қилмоқ; 2) ажойиб шеър ёзмок.

*То сўзда фалак нишонлиғ айлай,
Ахтар киби дурфишонлиғ айлай.*

Лайли ва Мажнун, 300-б.

2 Чиройли, нозик сўз айтишлик; бенуқсон гапирувчилик.

... Султони соҳибқирон мадҳида бир неча дурфишонлиқ
била музайян қилмоқ...

Садди Искандарий, 543-б.

3 Мадҳ этишлик, маддоҳлик, мақтанишлик.

*Табъинг олинда саҳоб андоқ ҳаёдин терлабон,
Ким ҳамул судин юб ўздин дурфишонлиг туҳматин.*

Бадоеъ ул-васат, 482-б.

ДУШМАНВОР [ф. دشمن وار] Дупманга ўхшап, дупманларча.

*Мен ўлар ҳолатда, душманлар курунур дўстваш,
Невчун ўлмайким, келур бошимга душманвор дўст.*

Наводир ун-ниҳоя, 68-б.

ДУШМАНДЎСТЛУҒ [ф.-т. دشمن دوست لوغ] Дупманни дўст тутишлик; дупмандан дўсти борлик.

*Дўст душмандин манга кўпрак чу текурди жафо,
Не ажаб гар эмди душмандўстлуғ бўлғай фаним.*

Ғаройиб ус-сиғар, 332-б.

ДУШМАНКОМЛИҒ [ф.-т. دشمن کام لونغ] Дупманни хоҳлаш, ёвни ис- таш.

*Неча, эй ороми жон, ҳажрингда беоромлиғ,
Дўстлуғ кургузки, ҳаддин ошти душманкомлиғ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 246-б.

*Дўстким қилғай мени бедоди душман кулгуси,
Бўйла душманкомлиғдин яхшироқдур ўлганим.*

Ғаройиб ус-сиғар, 332-б.

ДУШМАНОЙИН [ф. دشمن آئين] Дупман монанд, дупманга ўхшап.

*Мен чу асрай олмадим сирримни, найлай айб этай,
Душманойин дўстлар гар ошкоро қилдилар.*

Ғаройиб ус-сиғар, 110-б.

ДУШНОМ [ф. دشنام] Дашном, ҳақорат.

*Невчун эл душиному таънидин бўлай ошуфтаҳол,
Эй Навоий, чун неким дерлар юз онча бормен.*

Ғаройиб ус-сиғар, 374-б.

ДЎЗАХВАШ [ф. دوزخ وش] Дўзахдек, жаҳаннамга ўхшап.

*Ва дўзахваш фазосида сели балодек рудхона «жаннотин тажри
таҳтиҳал анҳору»дин нишона, бадтаъм мевалари била номақбул
ашжори «ва фавоқиҳатун ва нахлун ва руммон»дин намудор.*

Муншаот, 148-б.

ДЎЛАШМАК [т. دولا شمك] Ўралмоқ, буралмоқ.

Маҳкам дўлашмак Маҳкам ўралмоқ, маҳкам ёпишмоқ.

*Навоий туркларнинг тарки тутса, айб қилмангким,
Анга бир туркмон маҳваши гами маҳкам дўлашибдур.*

Бадоеъ ул-васат, 109-б.

ДЎСТВАШ [ф. دوست وش] Дўстдек, дўст каби, дўстга ўхшап.

*Мен ўлар ҳолатда, душманлар курунур дўстваш,
Невчун ўлмайким, келур бошимга душманвор дўст.*

Наводир ун-ниҳоя, 68-б.

ДУСТДОР [ф. دوستدار] Дуст тутувчи, муҳиб.

Ва агар мунинг била мағлуб булмаса муттафиқ аҳбоб ва мувофиқ асҳоб ва вафокеш ёрлару хайрандеш дустдорлар, дилсўз мулозимлар ва меҳрандўз ходимлар, балки хурдабин душманлар хиродойин задрфанлардин ҳар тадбиру таҳқиқ ва ҳар тазвиру тадқиқ ила англағай.

Муншаот, 226-б.

ДУСТДОРИЙ [ф. دوستدارى] Дустсеварлик, меҳрибонлик.

*Не даврида хайли дустдори,
Не олида сарви гулўзори.*

Лайли ва Мажнун, 88-б.

ДУСТ-ДУШМАНЛИҒ [ф.-т. دوست دشمن لىغ] Дуст-душманлик.

*Недур ажзим олинда тавсанлигинг
Ангаким эрур дўст-душманлигинг.*

Садди Искандарий, 412-б.

ДУСТЛУК [ф.-т. دوست لوك] Дўстлик, иноқлик.

Ул дебдурким: Мен Ҳақни дўстлук ва севуклук юзидин парастииш қилурмен.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

ДУҒ [ф. دوع] Қатик, ёғсиз қатик.

Ва дебдурки, қирқ йилдирки нафсим бир ичгуча совуқ сув ва аччиқ дуг тилар.

Насойим ул-муҳаббат, 210-б.

ЕГУЧИ [т. *يگۇچى*] 1 Егувчи, ошагувчи, озикланувчи.

Тева қумалогин сотарда қанд дегучи, маъракасидаги муътақид-лари ани сотқун олиб егучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 32-б.

2 Қўшма феъл ясапда ишгирок этадиган тўлиқсиз феъл.

Ғам егувчи Тапвиш қилувчи, ўйловчи.

Шоҳга дунёда чин сўз дегучи ва анинг охирати гамин егучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 14-б.

ЕЛЛАНМАК [т. *هلانماك*] 1 Ҳаволанмоқ.

2 Мағрурланмоқ, кеккаймоқ.

*Не елланмакдур, эй шах, мур хайлидек чирикдинким,
Сулаймондек бу водий ичра барбод ўлди чандинлар!*

Бадоеъ ул-бидоя, 138-б.

ЕМАК-ИЧМАК [т. *يماك اچماك*] Емоқ-ичмоқ.

Ер-ичари борча ҳарому ҳариш.

Бу емак-ичмакдин анга парвариш.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

Бу тоифа анга қушиш қилурким, андоққи, емак-ичмакдин бўғузга савм буюргайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 17–18-б.

ЕМАКЛИК [т. *يماك ليك*] Емаоқлик; егулик.

Шаҳи даштпаймо басл оч эди.

Бағоят емакликка муҳтож эди.

Садди Искандарий, 389-б.

ЕМАМАК [т. *يماماك*] Емаслик.

[Шайх Али Деҳистоний р. т.]. *Ва ул мақомедурки соликка андин эҳтиёж егуликка қолмас. Чун ул мақомда ўзин курди, гуруре анда пайдо бўлди ва ўзига дедики, нима емамак Ҳақ таоло сифатидур ва бу манга ҳоло ҳосилдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 312-б.

ЕНГСИЗ [т. *ينگ سيز*] Енги йўқ, беенг.

Танга тошу қўлга тиш захмики солди телбалик,

Ғош қилди элга қўнлаксиз бадан, енгсиз илик.

Наводир ун-ниҳоя, 307-б.

ЕР-ИЧАР [т. *ير اچار*] Овқатни еб-ичишлик; очофатлик.

Ер-ичари борча ҳарому ҳариш.

Бу емак-ичмакдин анга парвариш.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

ЕТАР-ЕТМАС [т. *يتار يتماس*] 1 Маълум мўлжал, меъёрдан бир оз камроқ.

2 Бирор манзилга ҳали етмасдан, яқинлашиб қолганда.
*Эй Навоий, дам бу дамдур-тут занимат, бода ич,
Ўзга бир дамга етар-етмаска чун воқиф эманг.*

Бадоеъ ул-васат, 242-б.

ЕТКУРГУЧИ [т. *يېتكورگوجي*] Етказувчи.

*Шоҳга то давлат бор – душман эрур хор ва хоксор. Давлатга
еткурғучи Тенгри ҳам олғувчи, ҳам берғучи Тенгри.*

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

ЕТКУРМАМАК [т. *يېتكورماماك*] 1 Етказмаслик, келтирмаслик.

*Давр аёгин, соқие тутгонда лаълинг қил газак
Ким, майи еткурмамиш жуз захри даврон оғзима.*

Наводир уш-шабоб, 391-б.

2 Бахраманд бўлмаслик.

*Жаҳон хокий эрур бир кесак, вале нопок,
Этак етурмамак авло мулаваас улса кулук.*

Наводир уш-шабоб, 82-б.

ЕТКУЧИ [т. *يېتكوجي*] Етгучи.

*Мен арода булгомен ҳукм эткучи,
Ёрғу айлаб, узрунгузга еткучи.*

Лисон ут-тайр, 159-б.

ЕТМАМАК [т. *يېنماماك*] 1 Етмаслик; тугулланмаслик.

*Магар шоҳ девонига кетмамиш,
Етар маҳзан ичра магар етмамиш.*

Садди Искандарий, 137-б.

2 Етмамиш эрди Ёзиб тугалланмаган.

*Бу янглиз етиб турти итмомга.
Бири етмамиш эрди анжомга.*

Садди Искандарий, 61-б.

3 Ҳалал етмамак Шикастламаслик

*Сойири аъзога халал етмамак,
Шаръ хилофига шуруъ этмамак.*

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

ЕТМАКЛИК [т. *يېتىمك ليك*] Етмок, бирор мақсадга эришмок.

*Етмаклик эрур мушқул мақсадга, нединким бор
Куз хираву тун тийра, от оқсоғу йул буртоқ.*

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

ЕТТОВ [т. *يېتتار*] Еттов, етгита, етти нафар, етти киши, еттитаси.

*Хилофи шаръ агар етти кукка чиққунгдур,
Яқинки, етти тамугдин батардур ул еттов.*

Фавойид ул-кибар, 343-б.

ЕШИЛМАК [т. *يېشىلماك*] Ечилмок, ёзилмок

*Далил эрурки, кўнгулларни қилмиш улғасен озод,
Бу ким салосилти зулфунг тугунлари ешилибдур.*

Ғаройиб ус-сигар, 134-б.

ЁВУЗ [т. ياروز] Ёмон, батгол, ярамас.
*Боштин-оёқ кимсаки, туздур сўзи,
Ёки буёлгону ёвзудур сўзи.*

Ҳайрат ул-аброр, 207-б.

ЁДАМОҚ [т. يادماق] 1 Бўшашмоқ. 2 Заифлашмоқ, кучсизланмоқ.
*Ишқим ўтида ёдарму эркин,
Ҳажрим гамида чидарму эркин?*

Лайли ва Мажнун, 138-б.

*Дардимдин ўзи ёдоб экинму,
Ҳажримдин иши хароб экинму?*

Лайли ва Мажнун, 139-б.

ЁДАТМОҚ [т. يادت ماق] Кучсизлангирмоқ, бўшашгирмоқ, заифлашгирмоқ.
*Кўруб заиф мени тухмат этма жаврунгдаким,
Ёдатти ҳажр мени йўқса жаврдин ёдаман.*

Наводир уш-шабоб, 331-б.

ЁДОМОҚ [т. يادماق] қ. Ёдамоқ.
*Дардимдин ўзи ёдоб экинму,
Ҳажримдин иши хароб экинму?*

Лайли ва Мажнун, 139-б.

ЁЗГУЧИ [т. يازغۇچى] Котиб, ёзувчи, ёзадиган.
*Фасонам ёзгучи, билким, битик узра сочар кулдек
Куюб сочилгуси когазга шгингдин қалам бир кун.*

Бадоеъ ул-бидоя, 442-б.

*Лавҳда ҳар нақшики, бўлмиш рақам,
Ёзгучи бир-бир қалам ўлмиш қалам.*

Ҳайрат ул-аброр, 224-б.

ЁЛҒОНЛИҒ [т. يالغونلىغ] Ёлғонлик.
*Ёр келгумдур дебон, борди-ю келмас, ваҳ, яна
Бевафалиғ зоҳир этти, аҳди ёлғонлиғ доғи.*

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

ЁЛҒОНЧИ [т. يالغونچى] Ёлғончи, ёлғон гапирадиган одам, алдамчи.
*Кимсага ёлғончи дебон қолса от,
Бу от ила чорласалар ўзу ёт.*

Ҳайрат ул-аброр, 209-б.

*Кирса ёлғончи куйгай андоми,
Пишгай ул сувда пайкари хоми.*

Сабъаи сайёр, 314-б.

Ёлгончи киши эмас, ёлгон айтмоқ эранлар иши эмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 124-б.

ЁЛГУЗЛУК [т. *يالغوزلوك*] Яккалик, танҳолик, ёлғизлик.

Мен дедим: Ҳеч ёлғузлик ваҳшати топмассен? Деди: [Жория Мажхула р. т.] Мендин йироқ бўл, ул менинг қўнғулумни ҳикмати-нинг латойифидин ва муҳаббатидин андоқ тула қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ЁНДУРМАМАК [т. *ياندورماماك*] 1 Ёндирмаслик; 2 Қайтармаслик.

*Қайси ҳижрон даштиким қасдимга тортиб гам сипоҳ,
Ул черикнинг утин оҳим шуъласи ёндурмаиши.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

ЁНДУРМОҒЛИҒ [т. *ياندورماغ ليغ*] Ёндирмоқлик, ёқмоқлик, куйдирмоқ-лик.

*Бу янглиз утга ёндурмоғлиғ они,
Қул улғоч кукка совурмоғлиғ они.*

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ЁНМОҒЛИҒ [т. *يанماغ ليغ*] Қайтмоқлик.

*Ким Навфал иши ажаб курунди.
Ёнмоғлиғи бесабаб курунди.*

Лайли ва Мажнун, 173-б.

ЁНЧОҚ [т. *يانشاق*] Безатилган от ёпиғининг икки ёни, ёпикнинг этаги.

*Тазарве эрди раъноликда оти,
Икки ёнчоқ бўлуб икки қаноти.*

Мажолис ун-нафоис, 150-б.

ЁНҒОҚ [т. *يانشاق*] Ёнғоқ.

Суфрада нон эрди ва ёнғоқ ва туз. Мен оч эрдим, емакка машғул бўлдум.

Насойим ул-муҳаббат, 163-б.

ЁПИШМОҒЛИК [т. *ياپيشماغ ليق*] 1 Етишмоқлик.

2 Осилмоқлик.

*Жаҳондин силкиниб чиққан этак топиб ёпишмоғлиқ
Муяссар бўлса, не ишдур талаб йўлинда хок ўлмоқ.*

Ғаройиб ус-сигар, 260-б.

Ё РАБ-Ё РАБ [а. *يارب يارب*] Эй Худо-эй Худо!

*Чарх тоқидин садо эрмас, малойик зикридур,
Чун Навоий еткурур гардунга ё раб-ё рабин.*

Фавойид ул-кибар, 311-б.

ЁРАНМАК [т. *يرانمك*] Хушомадгўйлик қилмоқ, тилёгламалик қилмоқ.

*Не назмики ўтлуғ қўнғулдин чиқардим,
Дедиким, менинг хотиримга ёрангай,
Манга онча ўт солди ҳар байтким табъ,
Гар оби ҳаёт ўлса андин ўсонгай.*

Наводир уш-шабоб, 509-б.

ЁРАСИЗ [т. *ياراسيز*] 1 Бешпикаст, жароҳатсиз.

2 Беғам. 3 Ғам-ташвишдан холи; беташвиш, хотиржам.

*Эй парий, юз ёралик кўнгул сари наззора қил,
Ёрасиз ҳар қайдаким топсанг, ани ҳам ёра қил.*

Бадоеъ ул-васат, 273-б.

ЁРМАШМАК [т. *يارماش ماک*] 1 Чирмашиб чикмоқ, ўрмалаб чикмоқ.

*Чиқти туз ҳар нарх уза бир ишқичечон ёрмашиб,
Ваҳки, бир қад ишқидин жисмимда печу ҳам ҳануз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 207-б.

2 Ёпишмоқ, тирмашмоқ, осилмоқ.

*Чиқти зулфин солгач ул чоҳи занаҳдондин кўнгул,
Анкабут ул навъким, ториға чиққай ёрмашиб.*

Наводир ун-ниҳоя, 43-б.

ЁРСИЗЛИҒ [т. *يارسىزلىغ*] Ёрсизлик, дўстсизлик; маҳбубасизлик, севги-
лисизлик.

*Ёрсизлиғдин Навоийни яна кўрқутмангиз,
Ким ба саъб ишга юрак бости кўнгул тўқтоди ҳам.*

Бадоеъ ул-васат, 294-б.

*Гаҳи ёрсизлиғлар айлаб ҳалоким,
Гаҳи дарду ғам кўргузуб ёрлиғлар.*

Фавойид ул-кибар, 110-б.

ЁС [ф. *ياس*] 1 Ёсаман (ёсамин//ёсмин) сўзининг қисқарган шакли; хуш
исли, оқ ва сариқ тусли гул, жасмин.

2 Сарғайган юз, ҳоли хароблик.

3 Юз, рухсор.

*Жафокорким мен онглабмен жаҳондин,
Вафо сендин манга голибдурур ёс.*

Наводир уш-шабоб, 494-б.

ЁСТУҒ [т. *يارستوغ*] Болиш, ёстик.

[Иброҳим Утруш р. т.] *Шайх ул-ислом қ. с. дебдурким, ул му-
тааххирларидиндур. Ул дебдурки, суфийнинг рикваси овучидур ва
ёстуғи қўли ва хазиnasi улдур, яъни Ҳақ субҳонаҳу таоло.*

Насойим ул-муҳаббат, 41-б.

ЁТМАМАК [т. *يارتمامك*] Ётмаслик, дам олмаслик.

*... ва кеча ул ерда Тарсус деган мавзедаки, кофирлар мусулмон-
лардин олиб бузубдурлар, сабоҳгача намоз қилмоқ керак ва бир за-
мон ётмамак керак, шоядки машойих кўнгли сени қабул қилгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ЁТУҒОН [т. *يارتوغان*] Мусиқа асбоби.

*Эй йиров сен ҳам ишингни кўргуз,
Ётуғон бирла улуг йирни туз.*

Фавойид ул-кибар, 484-б.

ЁТУҒОНЧИ [т. *يارتوغانچى*] Ётуғон мусиқа асбобини чалувчи, созанда,
мусиқачи.

*Ётуғончию йиров тузган ун,
Сен қадаҳ олу тўқуз қатла юкун.*

Фавойид ул-кибар, 484-б.

ЁТКУЗМАК [т. *يارتقوز ماک*] Ётқизмоқ.

*Ётқуздилар они маҳд ичинда,
Гул ёфроғи тушти шаҳд ичинда.*

Лайли ва Мажнун, 60-б.

ЁШ [т. ياش] Янги, соф; пок; ёр.
*Нақш тушимши кўзда ёшим менинг,
Ўйлаким, бормас буен ёшим менинг.*

Бадоеъ ул-васат, 519-б.

ЁШИМОҚ [т. ياشىماق] Роҳатланмоқ, подланмоқ, хурсанд бўлмоқ.
*Ёшибон заррин камар нозук белин қилсам халос,
Тортибон гулгун қабо сарви саҳи рафтوريدин.*

Наводир уш-шабоб, 336-б.

ЁҚИЛГУЧИ [т. ياقىلغۇچى] Ёқилувчи, ёндирилувчи, куйдирилувчи.
*Хусн малоҳатин идрок қилгучи ҳам, кўнгул ва ишқ ўти ёлинига
ёқилгучи ҳам кўнгул.*

Маҳбуб ул-қулуб, 92-б.

*Ким экин ул шуълага ёқилгучи,
Ё бу жароҳатқа даво қилгучи.*

Ҳайрат ул-аброр, 59-б.

ЁҒДУРМАМАК [т. ياغдорماماك] Ёғдирмаслик.
*Янаким ҳукм қилдинг тийр борон,
Санга ёғдурмамиш ўқ хайли ҳижрон.*

Фарҳод ва Ширин, 327-б.

ЁҒЛИҒ [т. ياغلىغ] Ёғли, мойли.
[Абу бакр Шаъроний р. т.]. Деди, ё Або Абдуллоҳ, бу кун сенинг
баракатингдин ёғлиқ таом еғумиздур.

Насойим ул-муҳаббат, 167-б.

ЁҒСИЗ [т. ياغسىز] Беёғ, мойсиз.
*Шайх дебдурки, муни кўрунг, ҳарисани ёғсиз еяолмас, мендин ёғ
тилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

ЖАББ [а. جب] Аруз атамаси, аруз қондаларидан бири.

«Жабб» – икки сабаби хафиф исқотидур, бас, мафъийтундин мафъ қолгай ва фаъул анинг урнига қуярлар.

Мезон ул-авзон, 48-б.

ЖАБИНФАРСОЛИҚ [а.-ф.-т. جين فرسالىق] Бошни саждага эгишлик, пешанани ерга тегизишлик.

Қут қилма намоз амрида бепарволик,
Ракъат била қил оҳ хадангин ёлик,
Қилсанг кеча саждага жабинфарсолик,
Қундузунга ул намоз эрур зеболик,

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

ЖАБХАТ [а. جہت] Олд томон, пешана, манглай.

Дулуғадин тигким ут секретиб, рангин қилиб,
Шуъласи Баҳром важҳин, дуди Кайвон жабҳатин.

Бадоеъ ул-васат, 483-б.

ЖАВ-ЖАВ [ф. جو جو] Майда-майда, муфассал синчиклаб, бир-бир, зарра-зарра.

Худ риёзида фикри гардунрав,
Айириб чарх мазраин жав-жав.

Сабъан сайёр, 41-б.

ЖАВДАТ [а. جودت] Сезгирлик, баркамоллик, нуқсонсизлик.

Қунгумга ўзга қувват кирди ва табъимга ўзга жавдату жало-
дат ҳосил булди, қилким жардаий тезқомига ўзга равонлиғу хаё-
лим саҳоби барқ хиромига ўзга гавҳарафшонлиғ юзланди.

Ғаройиб ус-сигар, 16-б.

[Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Асад қ, с.]. Зоҳир улумдин табъ
жавдатига ва фаҳм ҳиддатига шуҳрати бор эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 322-б.

ЖАВОМЕЪ [а. جوامع] Тўпловчилар, жам этувчилар; ўз ичига қамраб олганлар.

Жавомеъ ул-қалим Чуқур маъноли сўзларни ўзида мужассам этувчи, кам сўзли ҳикматли гап.

Сен булмасанг анбиёда кимдур
Ким, нутқи жавомеъ ул-қалимдур.

Лайли ва Мажнун, 18-б.

ЖАВОНА [ф. جوانه] Полапом; бола.

Жавона чикармоқ Тухум очмоқ, бола очмоқ.

Ким икки кабутари ягона,
Бир уйда чикордилар жавона.

Лайли ва Мажнун, 261-б.

ЖАВОНМАРДЛИГ [ф.-т. جوان مرد لىغ] 1 Ёшлик, ёш йигитлик.

2 Олижаноблик, ҳимматлилик, яхши хислатлилик, олийҳимматлилик, сахийлик; довиюрлик, жасурлик; ўз ёш умрини эзгу ишларга, Аллоҳ йўлида инсонларга ёрдам беришга бахшида қилишлик ва қилган эзгу амалларини унутишлик.

Маккадин Шайх Абулаббос Қассобқа келди ва сўрдиким, жавонмардлик недур? Шайх дедиким, жавонмардлик улдурки, ҳарисани ёронларга советмагайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

Кур, не жавонмардлик булгайким, умрини суфий ҳурматини тиламакка ийсор қилгай.

Насойим ул-муҳаббат, 115-б.

ЖАВОҲИРСЕВАР [а.-т. جواهر سوار] Қимматбаҳо гавҳарларни яхши кўрувчи, мол-дунёга ўч.

Жавоҳирсевар салотин инкоридаву анинг тошқа мушобаҳати изҳорида.

Ғаройиб ус-сиғар, 553-б.

ЖАВРАНДИША [а.-ф. جورانديشه] Зулм қилувчи, ситам қилувчи.

Чархи жаврандиша Золим фалак.

*Масту бехуш улмогим тун-кун, Навоий, сурмагил,
Чархи жаврандиша жуз гаддорлик билмас, нетай?*

Наводир уш-шабоб, 466-б.

ЖАДВАЛСИЗ [а.-т. جدول سيز] 1 Чизиксиз, китоб ёки дафтардаги хат чизигисиз.

2 Тусиксиз.

3 Графиксиз, белгиланган аниқ режасиз, тўғри йўлсиз.

Ва пайгамбарлиги даъвосида муъжисаси паргорсиз доира ва қалам жадвалсиз мустақим хат изҳор қилибдур.

Тарихи мулуки ажам, 232-б.

ЖАДДУ ОБО [а. جنّوآبا] Ота-боболар.

*Жадду обо санга авлоди қани,
Ота-ини санга аҳфоди қани?!*

Фавойид ул-кибар, 473-б.

ЖАДЪ [а. جدع] Аруз вазнидаги баҳр.

«Жадъ» – мафъулотунинг иккала сабабининг исқоти ва «то»сининг исконидур – лот қолур, фоъ анинг ўрнига қуярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ЖАЗАБОТ [а. جنابك] 1 Тортиш, берилиш, жалб этилиш, ҳаяжонга тутиш.

2 Жазбалар, суфийларнинг ўзидан кетиш ҳолати, жазба ҳолати, кўнгил интилиши.

Андоқки, дер эрмишларки, мабодии аҳволда бир кеча галаботи жазаботдин Бухоро мазоротидин уч мазорга етишдим.

Насойим ул-муҳаббат, 261-б.

ЖАЗАЪКОР [а.-ф. جزعكار] 1 Бесабр, тоқатсиз, қарорсиз.

2 Хавф, хатар, кўркинч.

3 Тавба-газарру.

*Бу дард ичра улким жазаякорроқ,
Ризо бермаган дарди душворроқ.*

Садди Искандарий, 536-б.

ЖАЙРАН [т. جبران] Буғу, кийик, оху.

Гавзи жайран Кийикнинг бир тури.

*Илгинга хино ёқиб муайян,
Гаҳ жайрану гоҳи гавзи жайран.*

Лайли ва Мажнун, 187-б.

ЖАЛИЛ [а. جليل] Улуғ, буюк.

Жалил ул-қадр Қадр баланд, улуғ мартабали.

*[Шайх Муфарриж р. т.]. Кун жалил ул-қадр ва кабир уш-шаън
экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 413-б.

ЖАЛЛА [а. جل] Улуғ, қудратли.

Жалла зикруҳ Унинг ёди улуғ бўлсин! (Аллоҳ сифатидан сўнг қўшиб айтиладиган жумла).

*Жалла зикруҳ зиҳе илоҳи рафеъ,
Азза қадруҳ зиҳе расули шафеъ.*

Арбаъин, 261-б.

ЖАМЖАНОБ [ф.-а. جم جنب] Жамшид мартабали, баланд мартабали.

*Хосса базмиким қуёш жомин шафақ роҳи била
Элга тутқай хусравий анжумсипоҳи Жамжаноб.*

Фаройиб ус-сиғар, 57-б.

ЖАМЛИҚ [ф.-т. جمليق] Қадимий Эрон шоҳи Жамшид исмининг қисқарган шакли, жамшидлик.

*Фано дайри гадойимен, майим эски сафол ичра,
Тамошо айлаб, эй шайхлар, қурунг ул жом ила жамлиқ.*

Фавойид ул-кибар, 216-б.

*Искандару жамлиқдур ишқингда Навоийга,
Ким рахшинг изу наълин кўзгу била жом этмиш.*

Фаройиб ус-сиғар, 214-б.

ЖАМОЛНАМОЙ [а.-ф. جمال نماي] Ғўзалликни намоён этувчи.

Ойнаи жамолнамой Ғўзалликни кўрсатувчи кўзгу.

*Зиҳи тажаллий хуснунг келиб жаҳонорой,
Жамиллар санга ойнаи жамолнамой.*

Наводир уш-шабоб, 417-б.

ЖАМРА [а. جمرة] Жой номи, оловнинг чуғи.

*Ул дебдурки, Ибн Хаббоздин эшиттимки, дедиким, азҳо ийдида
Жамра яқинида эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

ЖАМШИДВОР [ф. جمشيدوار] Жамшиддек, Жамшид каби.

*Кириб боргоҳ ичра Жамшидвор,
Бўлуб бахту давлатдин уммидвор.*

Садди Искандарий, 439-б.

ЖАМШИДЛИҒ [ф.-т. جمشيدايغ] Жамшидлик.

*Зотиға Жамшидлик ойн булуб,
Кузгу анга жоми жаҳонбин бўлуб.*

Ҳайрат ул-аброр, 255-б.

ЖАМШИДСОЗ [ф. جمشيدساز] Жамшид тайёрлаган.

Жоми Жамшидсоз Жамшид тайёрлаган қадах, май пиёласи.

*Кетур соқий, ул жоми Жамшидсоз
Ки, қилгай жаҳондин мени бениёз.*

Садди Искандарий, 77-б.

ЖАМҚАДР [ф.-а. جم قدر] Жамшид мартабали, Жамшиддек кадрли,

улуг мартабали, энг юқори мартабали.

*Анга бўлди иш буйла суратпазир,
Вале шоҳи Жамқадру Доросарир.*

Садди Искандарий, 248-б.

*Билки эрур мояи амну амон,
Хисрави Жамқадр Бадлуззамон.*

Ҳайрат ул-аброр, 318-б.

ЖАНДАЛИҒ [ф.-т. ژنده ليغ] 1 Эски либослик, жулдур кийимлик.

2 *тариқатда* Суфийлар киядиган жанда тўн ёки пўстин, дарвишлар тўнини кийганлик.

*Ишқ кўшининг гадойименким, анда тенгдурур
Шоҳ эса зарбофтлик ё сойил ўлса жандалиғ.*

Бадоеъ ул-васат, 215-б.

ЖАННАТ [а. جنت] Биҳишт, гўзал боғ, бустон.

Жаннат ул-маъво Жаннат бошпана, жаннат боғчалари, биҳишт, жаннат.

*Ҳақ таолодин ўлсун қабри турнур,
Равони жаннат ул-маъвода масрур.*

Муншаот, 224-б.

ЖАННАТМИСОЛ [а. جنت مثال] Биҳиштдек, жаннатдек, боғу бўстон-

дек.

*Жамолинг жаннатмисол айлади,
Бўюнг тубийосо ниҳол айлади.*

Садди Искандарий, 283-б.

*Яна онча товуси зебо жамол,
Латофатда товуси жаннатмисол.*

Садди Искандарий, 298-б.

ЖАРОЙИМ [а. جاريم] Гуноҳлар.

*Шояд бу маҳал бир оҳ урғай
Ким, гарди жаройимим учурғай.*

Лайли ва Мажнун, 313-б.

ЖАРРОРЛИҚ [а.-т. جرارليق] Жанговарлик, довюраклик, ботирлик.

*Тайёр қилиб ситоҳи жаррор,
Жаррорлик ичра барча тайёр.*

Лайли ва мажнун, 162-б.

ЖАСРАТХОН [а.-ф. جمرات خان] 1 Жасоратли.

2 Киши лақаби.

*Жумлаи олам ичра ҳашматрон,
Эл ани дерлар эрди «Жасратхон».*

Сабъаи сайёр, 142-б.

ЖАТУТ [х. جنوت] 1 Жатлар, Ҳиндистонда яшовчи бир халқ ёки ҳинд лўлиларининг бир тоифаси.

2 Ҳайвон ўйнатувчилар.

*Эй Навоий, айлади луливаше кунглумни қайд,
Халқни атрок асир этти, вале бизни жатут.*

Фавойид ул-кибар, 66-б.

ЖАФОГУСТАР [а.-ф. جفاگستر] Халққа жабр-зулм қилувчи; жафо қилувчи, ситамкор, жафогар.

*Гар жафоси бор-у, раҳми йуқ, анга не эътироз,
Ким Худо бермайдур ул шўхи жафогустарга раҳм.*

Фавойид ул-кибар, 294-б.

ЖАФОКАШЛИК [а.-ф.-т. جفاکش ليک] Жафо тортувчилик, эзилганлик, қийналганлик, жабру ситам кўрганлик.

*Жафогарликда йуқ эрмиш сенингдек, дерга йуқ ҳаддим,
Йуқ эркандур жафокашликда боре мен кеби ҳаргиз.*

Бадоеъ ул-васат, 153-б.

Фақирни жафокашликка нисбат қилибтурлар.

Муншаот, 229-б.

ЖАФОКОРЛИГ [а.-ф.-т. جفاكار ليغ] Жафо қилувчилик; золимлик.

*Иш вафо қилмоқ эрур, гар қила олсанги эмас,
Эй вафосиз, бу жаҳон ичра жафокорлиг иш.*

Ғаройиб ус-сиғар, 215-б.

ЖАФОКЎШ [а.-ф. جفاكوش] Жафо қилишга тиришувчи.

*Они доғи гунбази жафоқуш,
Ўз жуфтига айлади ҳамозуш.*

Лайли ва Мажнун, 261-б.

ЖАФОПАРДОЗ [а.-ф. جفاپرداز] Жафокор, жафо қилувчи, ситам қилувчи.

Чархи жафопардоз Золим фалак.

*Чарх ўртангай қуёш утига кўрганни десам,
Ул қуёш бедодию чархи жафопардоздин.*

Наводир уш-шабоб, 321-б.

ЖАФОПЕША [а.-ф. جفاپيشه] Золим, ситамкор.

*Чун жафопешалар йироқ борди, жафокаш оғзидин бир ушолгон
дирам чиқарди. Жаъмики ани кўрдилар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 57-б.

Чархи жафопеша Золим фалак, ситамкор фалак.

*Ғаме этти чархи жафопешадин,
Ҳамул анжуми хориж андешадин.*

Ғаройиб ус-сиғар, 527-б.

ЖАЪЛИ(Й) [а. جلی] Қалбаки, сохта.

*Субҳонллоҳ! Офарин ул сонёғаким, бир соҳиб давлатқа мунча
хусни хулқ ва камоли фазл ва баланд идрок ва табъ ва зеҳни пок*

каромат қилибдурки, бу афсоналарни ясаб, бировга боғласалар, эшитган киши инона олмагай, балки жаълийдур деб, айтқучининг такаллумига қулоқ солмагай.

Мажолис ун-нафоис, 209-б.

Ошуфтаваши ва девонасор киши курунур. Аммо бу таритжлари жаъли(й) ранг ҳам бор.

Мажолис ун-нафоис, 159-б.

ЖАЪФАРИЙ [а. *جعفري*] 1 Зиравор сифатида ишлатиладиган, хушбуй кўкат, опқўк. 2 Тилла рангли хушбуй гул номи. 3 Заҳарли қора илоннинг бир тури.

*Уйлаким шоҳ морга булғай мумид ҳам жаъфарий,
Ё вабоий халққа тоун ҳам улғай бир сари.*

Махбуб ул-қулуб, 15-б.

ЖАҲДСИЗ [а.-т. *جهنسيز*] Беҳаракат.

[Шайх Абу Абдуллоҳ Мавло қ. с.]. *Илоҳи, ишгинаки санга керак, қила олғайсен, яъни агар иноятинг булса, дустларингинг ишин сабабу жаҳдсиз ясарсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 187-б.

ЖАҲОНГАРДЛИҚ, □ЛИҒ [ф.-т. *جهان گردليق // جهان گردايغ*] Жаҳон-гапталық; дунё кезувчилик.

*Недур мунча лофи жаҳонгардлик,
Эрур бу сифат лофи дамсардлик?*

Садди Искандарий, 477-б.

*Ким: жаҳонгардлик эрур ҳавасим,
Йўқ ани манъ этарга дастрасим.*

Сабъаи сайёр, 145-б.

ЖАҲОНКУШОЙЛИҚ [ф.-т. *جهان کشاي ليق*] Жаҳонни фатҳ этувчилик, оламни очувчи, оламни ёритувчилик.

... жаҳондорлик кишварининг соҳиб сарири ва жаҳонкушойлик сипехрининг меҳри мунири Султон Бадруззамон баҳодир мадҳида.

Садди Искандарий, 71-б.

... ва Арастуға жаҳонкушойлик тили очилмоқ ва адл натижаси жаҳонгирлик эрканин собит қилмоқ ва одилға ул жаҳон саодати ҳам топилмоқ.

Садди Искандарий, 124-б.

ЖАҲОННАМОЛИҚ [ф.-т. *جهان نماليق*] Жаҳонни кўрсатувчилик.

*Ҳам зотингга дарж кимиёлик
Ҳам ойинаи жаҳоннамолик.*

Лайли ва Мажнун, 293-б.

*Топқоч ани бу сифат зиёлик,
Тоқти отиға жаҳоннамолик.*

Лайли ва Мажнун, 295-б.

ЖАҲОНТОБЛИҒ [ф.-т. *جهان تابليغ*] Жаҳонни ёритувчи.

... ва васл гавҳари шабчарогининг жаҳонтоблиғи ва гавҳари шабчароқ васлидек ноёблиғи.

Садди Искандарий, 445-б.

ЖАҲОНХУСРАВ [ф. جهان خسرو] Жаҳон шоҳи, жаҳон ҳукмдори.

*Жаҳонхусрав ул чоғда Доро эди,
Анга шоҳлиғ ошкоро эди.*

Садди Искандарий, 133-б.

ЖАҲФ [а. جهف] Аруз вазнидаги баҳр, аруз атамаси.

*«Жаҳф» – фозилотунни хабн қилмоқдур ва фосилани исқот қил-
моқ, тун қолгай, фаъ анинг урнига қуярлар.*

Мезон ул-авзон, 49-б.

ЖИГАРРАНГ [ф. جگر رنگ] Жигар ранг, қип-қизил.

*Жигарранг улуб қон аро ҳайъати,
Булуб боис ул ишга қон тухмати.*

Садди Искандарий, 320-б.

ЖИГАРСЎЗЛУҚ [ф.-т. جگرسوزلوق] 1 Бағрини куйдирувчилик;
изтироблилик.

2 Ғамхўрлик.

3 Қаттиқ азоб берувчилик, қийновчилик.

*Илоҳи, гул узориға дилафрузлуқ ҳам сен бердинг ва булбул фиғону
зориға жигарсўзлуқ ҳам сен бердинг.*

Муножот, 297-б.

ЖИЗЯ [а. جزيه] Мусулмон бўлмаганлардан олинадиган солиқ тури.

*Ва ул вақтда Фаластин мулки Жолутнинг итилоцидани бани
Исроил ул ерга етиб эрдиким, борча зулм қурашлар эрди. Сунгра
аларга жизя таъйин қилиб эрди...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 156-б.

ЖИЛАВДОР [т.-ф. جلودار] Жилов тутувчи, жиловбардор.

*Оғзим қуруб, дамим тутулуб, севқидим, не тонг,
Ким телба чобуқумга жилавдормен яна.*

Ғаройиб ус-сиғар, 424-б.

ЖИЛВАОЙИН [а.-ф. جلوه آئين] Жилва қилиш, жилва қила бошлаш.

*Гул этти чиқиб жилваойин яна
Тикиб жойбига ноғай чин яна.*

Садди Искандарий, 406-б.

ЖИСМЛИҒ [а.-т. جسم ليغ] Гавдалиқ, жуссалиқ, заиф кўринишлиқ.

*[Жория Маъсұла р. т.]. Дедилар: бир дайрда харобдур! Ул дай-
рға бордим, кўрдум, асру заиф жисмлиғки, уйқусизлик асари анда
зоҳир эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ЖИСМОНИЯ(Т) [а. جسمانيه//جسمانيت] Жисм; жисмоний жисмга тегишли,
жисмлилик.

*Шайх Мухйиддин Арабий баъзи расоийлда дебдурки, бу тои-
фадин биз баъзини кўрубизки, аларнинг руҳоният суратлари му-
тажассид ва мутамассил булур, жисмоният суратлариға ва ул
мутажассида суратлариға афъолу аҳвол утқарурлар, кўрганлар
соғинурларки, ул аҳвол аларнинг жисмония суварига утадур.*

Насойим ул-муҳаббат, 381-б.

ЖИҒОН [т. جیغان] Камбағал, фақир, ҳеч вақосиз.

*Тиндуруп бою жигонни ҳокими равшанзамир,
Ёрутур обод ила вайронани меҳри мунир.*

Фавойид ул-кибар, 530-б.

ЖОЙНАМОЗ [ф. *جايناماز*] Мусулмонлар намоз ўқиш учун ерга тўшайдиган мато, палосча.

[*Шайх Шайхзода Абулҳасан қ. с.*] Ҳазрат Махдумий н. м. н. ша-
рафи мажлисига мушарраф бўлуб, алардин илтифотлар топиб,
алар ўз мусаннафотларидин бир китоб ва жойнамоз ва бир рупок
анга бергандурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 424-б.

ЖОМБОФЛИК [ф.-т. *جامدبالیق*] Кийим тўқувчилик; бузчилик.

*Мавлоно Нажмий – ҳам машҳадлигдур, Жомбофлик ҳирфасига
мансубдур.*

Мажолис ун-нафоис, 99-б.

ЖОМЕЪ [а. *جامع*] Жамловчи, тўшловчи, ўз ичига камраб олувчи.

Жомеъ ул-фазойил Барча фазилат ва етукликни ўзида мужассам этув-
чи, яхши фазилат ва хислатлар соҳиби.

[*Форс шоири – Мавлоно Ривзий*]. *Жомеъ ул-фазойил ва муқавий
уд-далойил киши эрди ва етти қалам била хатни хуб битар эрди...*

Мажолис ун-нафоис, 59-б.

ЖОМИЙ [а. *جامي*] Жомлик, Жомда туғилган.

Жомий ул-асл Асл жомлик, асли келиб чиқиши Жомдан.

Кунияти Абулфазлдур. Жомий ул-асл, Нишобурий ул-мавлид.

Насойим ул-муҳаббат, 409-б.

ЖОМРАСОН [ф. *جام رسان*] Ҳаёт жомига етказувчи, завқу сафо қадаҳига
етказувчи.

*Танга ҳаёт жомидур комрасон,
Бул танга нишот комидин жомрасон,
Жонга ҳам улумдин бурун оромрасон
Ким, тугмоқ эрур улумга пайгом расон.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

ЖОНГУДОЗЛИК [ф.-т. *چنگدازلیق*] Жозибалилик, кўнгилга ҳарорат со-
лувчилик.

*Шоҳиди раънодин лаъб андузлик тила ва ринди фарзонадин
жонгудозлик ва дилсузлик иста.*

Бадоеъ ул-васат, 504-б.

ЖОНИЙ [ф. *چانی*] Журжонлик форсигўй шоирлардан бирининг тахал-
луси.

*Мавлоно Жоний – журжонликдур. «Райҳоний» тахаллус қилур
эрди, вилояти муносабати била анга «Жоний» тахаллус буюрулди.*

Мажолис ун-нафоис, 86-б.

ЖОНОНА [ф. *چانه*] Маҳбуба, севгили, маъшуқа.

*Шамъдек қомату юз шамъи ила жонона,
Қилди ўртарга кўнгуллар қулини парвона.*

Фавойид ул-кибар, 360-б.

ЖОНОНСИЗ [ф.-т. *چان سیز*] 1 Севгилисиз, маҳбубасиз, маъшуқасиз.

*Жоним ол, эй ҳажру жононсиз манга ранж истама,
Ўнки жононсиз Навоий жонидин ранжон эрур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 150-б.

2 Дўстсиз, беёр.

*Даб эдинг жононсиз улсанг, жонинг олғум, эй ажал,
Жон фидонг, ар ваъдани уткармасанг мийодидин.*

Бадоеъ ул-васат, 328-б.

3 Гувоҳсиз.

4 Аллоҳсиз, Тангри васлисиз.

*Манга жононсиз улмоқ яхшироқ, эй Хизр, юз қатла,
Кетурсанг мужда улмоқ бирла умри жовидондин ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 290-б.

ЖОНОФАРИН [ф. *جان آفرين*] 1 Жонбахш, ҳаётбахш.

2 Аллоҳнинг сифатларидан бири, Аллоҳ, Тангри таоло.

*[Шайх Малик Насируддин Маҳмуд қ. с.]. Ва шаҳодат бармогин
қойим қилиб, калимаи шаҳодат баёни қилди ва жонни жонофа-
ринга топшурди.*

Насойим ул-муҳаббат, 373-б.

ЖОНСИТОНЛИҒ [ф.-т. *جان ستان ليغ*] 1 Жонга човут солувчилик, жон олувчилик, ҳалок қилувчилик.

2 Қаттоллик, бераҳмлик.

*Бирида аждар айлаб жонситонлиг,
Дамидин қилғуси оташишонлиг.*

Ғарҳод ва Ширин, 139-б.

ЖОНФАРСОЙ [ф. *جان فرساي*] Ҳалокатли.

*Лабида асради жонимни, шиқи жонфарсой
Қурутти қонини қон ичра айлади маҳфуз.*

Бадоеъ ул-васат, 208-б.

ЖОРИЯ [а. *جارية*] 1 Қиз.

2 Чўри, канизак.

*[Шайх Имраъатун Мажхула р. т.]. ... Ул ун сунгича бордим, кур-
думки, жорияе Каъба асторига осилибдур ва айтадур...*

Насойим ул-муҳаббат, 493-б.

ЖОСУС [а. *جاسوس*] Айғоқчи, хуфия; хабарчи.

Жосус ул-қулуб Қалблар сирини билувчи, дил сирини ўғирловчи.

*[Шайх Абулҳасан Бишр Сижзий қ. с.]. Шайх ул-ислом дебдурки,
ул менинг тирларимдиндур. Бу машойихдинки, мен курубмен, уч
киши улук эди: Харақоний ва Тоқий. Ва иккаласи жосус ул-қулуб
эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 232-б.

ЖОҲВАШ [ф. *جاموش*] 1 Мансабдордек, мартабалидек.

2 Улуғлардек.

*Васл аро ўзни хаёл айлаб нишотим бордур,
Сойил андоққим ясагай ўзни аҳли жоҳваши.*

Бадоеъ ул-васат, 181-б.

ЖУВОНМАРДЛИҒ [ф.-т. *جوان مرد ليغ*] қ. Жавонмардлиг.

*Ангадур жаҳон аҳлидин фардлик
Ки, ойини булгай жувонмардлик.
Ани бил жувонмард ёхуд карим
Ки, бедодидин булмагай элга бим.*

Садди Искандарий, 315-б.

ЖУДОЛИК, **ЛИГ** [ф.-т. *جدال/جدالغ*] 1 Алоҳидалик, бир-биридан узоқлашганлик.

*Сенким, элдин қилиб жудолик,
Қилмишсен аларга ошнолик.*

Лайли ва Мажнун, 156-б.

2 Айрилик, жудолик, фироқлик.
*Жудоликқа шод улма асҳобдин,
Жафо етса айрилма аҳбобдин.
Чу гардун иши бевафалигдурур,
Саранжоми расми жудолигдурур.*

Садди Искандарий, 471-б.

ЖУЗА [а. *جز*] Булак, бошқа, ўзга, майда.
*Ишиқ дардига жуза улмак йўқ эмиш ҳеч илож,
Бош қўюб оллага анингки бу маънони билиб.*

Фаройиб ус-сиғар, 75-б.

ЖУЛДУ [м. *جلدو*] Совға, инъом.
*Ҳажр аро тузди Навоий васл мулкин берди ёр,
Андоғ иш қилгонга мундин кам керакмас жулдуси.*

Бадоеъ ул-бидоя, 521-б.

ЖУМЛАФУРУШ [а.-ф. *جملافروش*] 1 Гап сотувчи.

2 Ҳамма нарса сотувчи,

3 Бозорнинг шу ном билан юритилиши («гап сотувчилар бозори»).

*Бир ўт пайдо бўлубдур ва масжидқа, чун йиғочдин экандур, ту-
ташибдур ва андин ул бозорга тушубдурки, ани «жумлафурушлар
бозори» дер эмишлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 241-б.

ЖУМРИЙ [т. *جمري*] Саркаш.

Жумрий укунуб бийик бўлмас, учку югуриб кийик бўлмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 123-б.

ЖУНАЙД [а. *جنيد*] Киши исми, машҳур шайхлардан бўлиб, Саййид ут-тоифа Жунайд Бағдодий мақомига мушарраф бўлган.

Жунайди соний 1) Иккинчи Жунайд (ушбу байтда Ҳусайн Бойқаро назарда тутилган).

*Ҳиммат тутубон Жунайди соний,
Очтим бу хазойини маоний.*

Лайли ва Мажнун, 38-б.

ЖУНОҚ [т. *جوناق*] Эгарнинг қоши.

*Гардундин утар замон буроқи,
Ой-кун бўлубон ики жуноқи.*

Лайли ва Мажнун, 20-б.

*Пуя қилурда чобукум учти рикобида парий,
Нақш соғинма зеб учун сизган анинг жуноқиға.*

Ғаройиб ус-сиғар, 416-б.

ЖУРЖОНЛИК [ф.-т. *جورجان ليک*] Журжон шахридан, Журжон шахрида яшовчи.

Мавлоно Жоний – журжонликдур.

Мажолис ун-нафоис, 86-б.

ЖУРМСИЗ [а.-т. *جرم سيز*] Гуноҳсиз, бегуноҳ, айбсиз.

*Журмсиз ёр агар ўлтурди, Навоий, фарах этким,
Ҳусн хайлига будур шеваю ишқ аҳлига одат.*

Фавойид ул-кибар, 58-б.

*Бир ўт эсаки манга журмсиз вафони кам эттинг,
Юз ўтдур улки жиҳатсиз улусни муҳтарам эттинг.*

Наводир уш-шабоб, 261-б.

*Ёзуқсиз, журмсиз бедод этар фош,
Манга ул сурмасиз кўз, вўсмасиз қош.*

Бадоеъ ул-бидоя, 228-б.

ЖУРРАБОЗ [ф. *جرعز*] Нар лочин, лочиннинг эркаги.

*Фалак жавфида гарқ ўлуб журрабоз
Пару бол урар чун нишебу фароз.*

Садди Искандарий, 255-б.

ЖУФТЛУҒ [ф.-т. *جفت لوغ*] 1 Жуфтлик.

2 Нар ва модалик.

3 Бараварлик, тенглик.

*... ва Сулаймони замон рисолатин қушлар тили била арз қилғони
ва товусни Анқо жуфтуғига сўз солғони...*

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

ЖУҲҲОД [а. *جحد*] Инкор қилувчилар, ҳақиқатни инкор қилувчилар; мушриклар.

*[Шайх Бобо Али Ҳисорий қ. с.] ... ярим кеча Бобо уз еридин қутуб,
мақтул қошига келиб, кут йиглаб, нудбалар қилиб дегандурки, Тенг-
ри сенинг жазонгни бергайки, беҳақиқат эл санга зулм қилдилар,
аммо дойим аҳли таҳқиққа жуҳҳоддин бу навъ ишлар воқеъ булгон-
дур.*

Насойим ул-муҳаббат, 449-б.

ЖЎ(Й) [ф. *جوي*] Сўз бирикмасида «истовчи, қидирувчи» маъноларида келади.

Жўёи мақом Жой истовчи, жой қидирувчи. **Жўёи мақом бўлмақ** Ўз жойига қайтмаслик, ўз ерини қидирмаслик.

Топтилару ром бўлмади ҳеч,

Жўёи мақом бўлмади ҳеч.

Лайли ва Мажнун, 262-б.

ЖЎЛАҲА [ф. *جولها*] 1 Тўқувчи.

2 Пахтани чигирикдан чиқариб, чигитдан ажратувчи, наддоф.

ЖУЛАҲО [ф. *جولها*] қ. Жулаҳа.

*Жулаҳо гирвошида оҳордек,
Йўқки заган паррида мурдордек.*

Ҳайрат ул-аброр, 258-б.

ЖУЛИДАМУЎ(Й) [ф. *جوлиدماي* // *جوليدماي*] 1 Хаёлпараст, паришонхотир,
тарқоқ фикрли.

2 Сочлари тузгиган, девонасифат.

*Сураҳий то майи лаълинг висоли орзу қилмиш,
Ани бу мастлиг девонаи жулидаму қилмиш.*

Наводир ун-ниҳоя, 225-б.

[*Шайх Мир Фис қ. р.*]. Мир чун Маиҳадқа етти, бир кеча Имом
Али алаиҳит-таҳияту вас-салому равзасида ихё қилур эрдиким,
бир жулидамуӣ киши зоҳир булуб, анга дедиким, улча анинг тала-
бидасен, ул биздадур, деб утти.

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ЖУШКУРМАК [т. *جوشكورماك*] Алангаланмоқ.

*Субҳдин лек уйла жушкурди
Ким, дамидин ул ўтни совурди.*

Сабъан сайёр, 334-б.

ЗАВ [а. ضو] Куёш нури, нур.

*Файз кўз тутма ривзатда тешилмай юрагинг,
Очмайин равзана, уй ичра куёш солмади зав.*

Бадоеъ ул-бидоя, 473-б.

ЗАВИЙ [а. ذوي] Уста, моҳир, хосланганлик.

Завий ул-ихтисос Бирор илм, фан ёки бирор нарсага хосланган киши, мутахассис, ўз ишининг устаси.

*Мазмуни буқим, эй қадимий бандайи хосу эй бойирий ходими за-
вий ул-ихтисос, бурунги икки девонқим, бизнинг ҳукму хитобимиз
била мураттаб қилдинг...*

Ғаройиб ус-сиғар, 13–14-б.

Завий ул-ҳаёт Бирор нарсага хосланганлик, яшовчанлик.

Зол ҳарфининг завий ул-ҳаётларининг зуфунулуги «ғаройиб»дин.

Ғаройиб ус-сиғар, 121-б.

ЗАИФМИЗОЖ [а. ضيف مزاج] Сушт табиат, суштмизож, хулқ-атвори заиф; бечораҳол.

*Ҳидоятинг қулидин шарбати шифо топибон,
Аники иллати куфр айлабон заифмизож.*

Наводир уш-шабоб, 72-б.

ЗАЙД [а. زيد] 1 Фалон киши.

2 Лайпининг қабиладопи, икки ошиққа ҳамдард, уларнинг ишқий нома-ларини бир-бирига етказиб турувчи шахснинг исми.

*Ул хайл отим хитоб этиб Зайд,
Бир хайли аёл этиб мени қайд.*

Лайли ва Мажнун, 174-б.

3 Кўпайтириш, кўпиш.

4 Заргарнинг номи.

*Айлаб ул икки нукта ичра фасих,
Зайдни айламоқ учун тафзих.*

Сабъаи сайёр, 184-б.

*Бу тараф Зайд ўлуб, замин поймой,
Жонни қутқарғали қадам фарсой.*

Сабъаи сайёр, 187-б.

Зайд Заҳҳоб Зайд исмли заргар.

*Зоти аҳли ҳунар мубоҳоти,
Зайд Заҳҳоб ўлуб онинг оти.*

Сабъаи сайёр, 179-б.

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ЗАЛАЛ [а. تال] 1 Хато қилиш, янглишиш, хато, нуқсон.

[Шайх Исрофил Мағрибий р. т.]. Уч кундин сунгра дедиким, манга жавоб айттиларки, агар амалдин бурун савоб раво булса, залалдин ҳам бурун азоб раво булгай.

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

2 Аруз атамаси.

«Залал» – «ҳатм» ва «ҳарм» ижтимоидур, мафъийлунда бас фоъ қолгай.

Мезон ул-авзон, 48-б.

ЗАЛАМА [а. ظلمه] Золимлар, зулм қилувчилар.

Заламно раббано Куръони каримдан иктибос. Тангри таоло одамга жон ато этаётганида, унинг (одам) биринчи бор аксириши ва барча малоиклар истиғфор келтириши, шайтон алайҳи лаъна эса: «Мен нурдан, одам балчиқдан яралди», деб, сажда қилмай кибрга кетганлиги каби илоҳий маъноларга ишора.

*Чекмай малак лутфунг куни жуз зикр ила тасбиҳ уни
Одам дебон қаҳринг туни ҳар дам «заламно раббано».*

Фавойид ул-кибар, 7-б.

Заламно раббано анфусано Эй раббим, биз ўзимизга зулм қилдик.

ЗАЛИЛЛИК [а.-т. ظليل ليق] 1 Беъэтиборлик.

2 Хорлик, тубанлик, пастлик, фақирлик.

*Нафсни чун тақво риёзати била зеридаст қилдилар – шайтонни
залиллик била ерга паст қилдилар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 122-б.

ЗАЛЛА [а. زله] 1 Қолдик овқат, сарқит.

2 *тасаввуфда* Айрим суфийлар кўнгилдан кибрни қувиш, халқ иззасига сабр қилиш ёки ўз шахсини паст тутиш мақсадида тўй-ҳашам, зиёфат ёки умумий овқатланишдан сўнг қолган сарқит таомларни кўтаришни одат қилишган.

Залла боғламоқ Утирган жойидан ўзи билан бирга қолдик озиқ-овқатларни – сарқитни бирор нарсага ўраб-чирмаб-олиш.

[Шайх Фатҳ б. Али Мавсий қ. р.]. *Егулик келтурдилар, ончаки
матлуби эди, еди, қолганини чирмаб кутарди. Биров кўруб дедиким,
Фатҳни дерларки, мутаваккилларнинг имомидур, онак залла
боғлади.*

Насойим ул-муҳаббат, 43-б.

Залла қилмоқ Қолдик таом кўтариш, еб-ичишдан қолган егуликларни олиш.

*Ул жамъдин бировнинг хотирига кечмиш булгайки, агар Мавлононинг
каромати бор, бизинг учун кишиши келтургайки, залла
қилгайбиз.*

Насойим ул-муҳаббат, 353-б.

ЗАЛУМ [а. ظلم] Ўта золим, ортиқ зулм қилувчи.

*Парий қабул эта олмай ани, магарким мен
Қилиб отимни залуму жаҳул бирла адо.*

Наводир уш-шабоб, 7-б.

Залум айламак Зулм қилмоқ.

*Ғайри инсонким қилиб они қабул,
Ҳам залум айлаб хитобин, ҳам жаҳул.*

Лисон ут-тайр, 9-б.

Залум этмак Зулм этмоқ.

*Бўлмаса эрди Навоий сирри ишқингга амин,
Не залум эткай эдинг анинг хитобин, не жаҳул.*

Ғаройиб ус-сиғар, 300-б.

ЗАМАН [а. زمن] Замонлар (замон сўзининг бошқа шакли).

*Чаманда маст елдин, ваҳки, ҳар ён ҳам бўлур гулдек
Замоне жилва айлаб, бизни расвойи заман қилдинг.*

Бадоеъ ул-бидоя, 314-б.

ЗАМЗАМ [а. زمزم] Маккада Каъба яқинидаги мусулмонлар муқаддас ҳисоблайдиган қудуқ суви, обизамзам.

*Тийги бот-бот захм урардин зор жисмим қилди заъф,
Замзам ўлсунким, кўп ичса еткурур озор су.*

Ғаройиб ус-сиғар, 400-б.

ЗАМИНРУБ [ф. زمین روب] Ер супурувчи.

*Тош узра қилиб танини сарқуб,
Мижгонини айлабон заминруб.*

Лайли ва Мажнун, 265-б.

ЗАМИРОН [а. ضميران] Жойлапиш, жойлапиш ўрни.

Зод ҳарфининг замирон бўиларининг зиёси «наводир»дин.

Наводир уш-шабоб, 200-б.

ЗАМО [а. ظما] Бир нарсани қаттиқ орзу қилмоқлик, орзумандлик.

*Дайр тири мангаву мугбачалар
Неча урса юзига замо хирад.*

Наводир уш-шабоб, 92-б.

ЗАНБИЛ [ф. زنبيل] Сават, замбил.

*[Шайх Абулхайр Тайнотий қ. т. с.]. Занбил тўқир эрмиш. Киши
кўрмайдурки, нечук тўқур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

ЗАНГ [ф. زنگ] Қора танли, қора сочли одам, ҳабаший, ҳабаш, Ҳабашистон.

*Ғар эрур занг аҳли зулмони ва лекин қор ила
Қил тун зангисини аҳли сафову нур қиш.*

Бадоеъ ул-васат, 194-б.

ЗАНГИ [ф. زنگي] Ҳабаш, қора танли.

Зангийи хунхор Қонхўр ҳабаш.

*Ушбу ҳолатда зангийи хунхор,
Тог аро ул сифатки тийра бухор.*

Сабъаи сайёр, 229-б.

Зангийи девсор Дев сувратли қора танли, дев кўринишли ҳабаш.

*Шоҳ худ турмиш эрди майдонда,
Зангийи девсор жавлонда.*

Сабъаи сайёр, 231-б.

Зангийи наҳс Миррих сайёрасининг қора рангли белгиси.

*Зангийи наҳс куйди қалъага пай,
Саъдни гор ичинда бости май.*

Сабъаи сайёр, 230-б.

ЗАНЖИ [ф. زنجي] к. Занги.

ЗАРАНДУД [ф. زرانود] Олгин қопланган, зар югуртирилган, олгиндек ялтирайдиган.

*Базми гамиди шахмен, сариг юзумда қон ёш,
Бу лаълранг бода, ул соғари зарандуд.*

Бадоеъ ул-васат, 97-б.

ЗАРБАТ [а. ضربت] Уриш, зарб билан уриш, зарба.

Балорак зарбати Кескир қилч зарби.

*Шахс жисми лойи нафй улгай бақоси шонида,
Хасми топқоч хасм илгидин балорак зарбатин.*

Бадоеъ ул-васат, 483-б.

ЗАРДВАШ [ф. زرد و ش] Сарғиш, сариққа ўхшаш.

*Яна бир хилъате кийиб заркаш,
Зардваш уй ичра роҳи асфаркаш.*

Сабъаи сайёр, 47-б.

ЗАРДУШТ [ф. زردشت] 1 Қадимги Эронда (Гуптасп замонида) отаппара-
растликка асос солган шахс ёки файласуфнинг номи.

*Вале тутти Зардушт оййини ул,
Мажус улди истаб, алар дини ул.*

Садди Искандарий, 79-б.

2 Ўтпарастилик, оташпарастилик.

*Батахсис, булут мушқфом ҳавога қорнинг суда сиймидин ко-
фурбор ва дай шоҳи шабихунидин ўт зардуштининг хайли манқал
қургонида ҳисорий...*

Муншаот, 140-б.

ЗАРКЎБ [ф. زركوب] 1 Тилла варақлар, олгин, кумуш, нуқра безаклар
ясовчи заргарлар.

2 Тиллага қандакорлик ишловини бериш.

*Мавлоно Жалолуддин хидматлари заркублар ҳовлисидин ўтарда,
аларнинг зарби унидин аларга ҳал воқеъ булубдур ва самоъга ки-
рибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

ЗАРНИСОР [ф.-а. زرنيثر] Зар сочиш, зар чочки.

*Сарф эттим анга умр баҳорин дағи,
Бустони ҳаёту лоззорин дағи,
Оллида хазони зарнисорин дағи,
Кофурфишон қиш била қорин дағи.*

Ғаройиб ус-сигар, 19-б.

ЗАОАТ [а. زراعت] Илтижо қилмоқ.

*Сузим чун туганди дуо айлайин,
Зароат тариқин адо айлайин.*

Садди Искандарий, 555-б.

ЗАРОЙИФШИОР [а. ظرايف شعار] Нозик маънолик.

... ва сабт бўлган ашъор барча заройифшиорким, эллик, олтмиш
ё юз газалга яқин йиғилса эрди...

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

ЗАРОФАТЛИҚ [а.-т. ظرافت ليق] 1 Зейраклик, нозик фаҳмлилик, ҳозир-
жавоблик, қочирим сўзлик.

2 Ҳазил-ҳузуллик, ҳазил-мутойибалик.

[Форсигуӣ шоир – Адҳами Иброҳим]. Туркман бекларида мута-
аййин хуштабъ ва зарофатлиқ киши эрди.

Мажолис ун-нафоис, 158-б.

ЗАРРАЧА [а.-т. ذره چه] Энг кичик зарра, энг майда бўлакча.

Ул қуёш ишқи қавийроқдур, Навоий, нечаким,

Заррача ҳам қўймади ҳижронда миқдоримни заъф.

Ғавойид ул-кибар, 211-б.

Ул юзга бу ҳавойи саргашта меҳрининг,

Хуришд бирла заррача бор элга шухрати.

Ғавойид ул-кибар, 396-б.

ЗАРРОҚ [а. زراق] Макқор, хийлагар; алдоқчи.

[Мирчаи Сафолфуруш қ. с.]. Бир заифа етишти ва анга деди, эй
зарроқ, фалон киши фавт бўлди, намозиға бормассен?

Насойим ул-муҳаббат, 194-б.

ЗАРУРИЯТ [а. ضرورت] Зарурат, табиий эҳтиёж.

[Шайх Абулҳасан Кардуя р. т.]. Шерозда олтмиш йил ўз уйида
мунзавий эрдик, жумъа намозидин ўзга ва баъзи заруриятдин ўзга
ишга уйдин чиқмади.

Насойим ул-муҳаббат, 181-б.

ЗАФАРНОМА [а.-ф. ظفرنامه] Қўлга киритилган ғалабалар, зафарлар
қиссаси.

Рақам айлаган бу зафарномани,

Адо бўйла қилди бу ҳангомани.

Садди Искандарий, 203-б.

ЗАХМИЙ [ф. زخمى] 1 Яралилик, жароҳатлилик.

2 Дардлилик, аламлилик.

3 Ошиқлик.

Захмий оғзида лабинг зикрию оҳволи қатиқ.

Жон етиб оғзиға ҳол устидадур хаста кунгул.

Ғаройиб ус-сиғар, 302-б.

ЗАЪҚА [а. زعنه] 1 Бақиритиш, қичқиритиш.

Заъқа урмоқ Бақирмоқ, қичқирмоқ

[Шайх Мавлоно Шамсуддин Мухаммад Асад қ. с.]. Самосъ мажли-
сида ҳоли мутағаййир бўлуб, андоқ сайҳалар ва заъқалар урар эрдик,
асари мажлис аҳлиға сироят қилур эрди ва вақтлари хуш булур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 323-б.

2 Ун тортмоқ.

[Шайх Исрофил Мағрибий р. т.]. Муни деди ва заъқа урди ва
шўрга тушиди ва андин сўнгра уч кундин ортуқ тирилмади ва борди.

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

ЗАХРЛИК [ф.-т. زهرليك] Заҳарли.
*Ўз қатлини айламиш эди биз,
Пишхон қилиб эрди заҳрлик тиз.*

Лайли ва Мажнун, 244-б.

ЗАХРНОК [ф. زهر ناك] Заҳарли.

*Афлок ҳайъати шикоятдаким, ҳар бириси дурже курунур ва ҳар
какваби бир гавҳари пок, аммо хуққаедурур заҳрнок, балки заҳри
ҳалок.*

Ҳайрат ул-аброр, 245-б.

ЗАХРОШОМ [ф. زهر آشام] Заҳархур, заҳар ичувчи, оғу ичувчи.

*Жоми ҳижрон чеккали билдимки, жавринг саъб эмас,
Май неча талх улса, курмас ани заҳрошом талх.*

Ғаройиб ус-сиғар, 107-б.

ЗАХРПАРВАРД [ф. زهر پرورد] Заҳарли, қаттиқ жароҳатловчи.

*Қилса кўнғлум чок тизи заҳрипарварди анинг,
Қўйманғиз маҳрамки, ўлтурсун мени дарди анинг.*

Наводир ун-ниҳоя, 316-б.

ЗАХРЧАШМ [ф. زهر چشم] Қаҳр-ғазабнинг кўзда (тез) ифодаланиши.

*Оғиздин аччиг суз айтиб зоҳир этса заҳрчашим,
Айб эмастур, писта шўру, тонг эмас, бодом талх.*

Бадоеъ ул-бидоя, 111-б.

Заҳрчашм айламоқ Қаҳр қилмоқ; ғазабланмоқ.

*Нетай хуру пари базминки, қатлим ё ҳаётимга
Аён ул заҳрчашм айлаб, ниҳон бу нушханд этмас.*

Бадоеъ ул-бидоя, 223-б.

ЗАХҲОД [а. زهاد] Суфийлар; тариқат йўлига кирган солиқ.

*Эй Навоий, дайр пири нуқтасин заҳҳод аро
Демаким, ҳар кимса ҳақ сиррига маҳрам булмагай.*

Наводир ун-ниҳоя, 569-б.

ЗАХҲОКЛИҒ [а.-т. اخذك ليغ] Заҳҳок каби иш тутишлик, Заҳҳок феъл-
лилик (Заҳҳок – пешдодийлар сулоласининг бешинчи золим ҳукмдори).

*Зулмда Заҳҳоклиғи билгуруб,
Икки йшлон эғнида ҳалқа уруб.*

Ҳайрат ул-аброр, 267-б.

ЗЕБНОМА [ф. زيب نامه] Чиройли ҳуснихат, зебо хат.

*Чу йўндум хомаи мушқин шамома,
Қилай деб Ҳақ оти бирла зебнома.*

Сирож ул-муслимин, 273-б.

ЗЕБОРҲЎЙ [ф. زيبروي] Чиройли юз, гўзал чеҳра.

*[Язид бинни Маҳлойил]. Дерларким, Язид бағоят зеборўй ва ни-
сандидахўй эрди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 103-б.

ЗЕБУ ЗАЙН [ф.-а. زيب وزين] Зеб-зийнат.

*Вужудидин офоқ аро зебу зайн,
Улус хон бин хони Султон Ҳусайн.*

Садди Искандарий, 65-б.

*Даҳрга берсун мудом мақдамидин зебу зайн,
Шоҳ Мухаммад Бадиъ ибни Музаффар Хусайн.*

Муншаот, 199-б.

ЗИ(Й)БАҚ [а. *زيبق*] Симоб; кумуш суви.

*Хиром вақтида суръатидин юзики терлаб буллуб биайниҳ,
Гул узра шабнам йуқ эрса, хуришид уза сочилган сигор зийбақ.*

Наводир уш-шабоб, 227-б.

ЗИДДИЯТ [а. *ضديت*] Қарпилик, қарама-қарпилик, келиша олмаслик.

*Сув бирла ут аро зиддият улди чун азалий,
Агар ҳаёт суйидурки, утга офат эрур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 632-б.

ЗИЁДАТЛИҒ [а.-т. *زيغت ليغ*] Ортишлик, кўпайишлик.

*Лождарам оташдин дам урди ва ҳар кун қурбат зиёдатлигининг
истидъосида эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

ЗИЁЛИҚ [а.-т. *ضيا ليق*] Нурли, ёруғлик, пуғлали.

*Топғач ани бу сифат зиёлиқ,
Тоқти отиға жаҳоннамолиқ.*

Лайли ва Мажнун, 295-б.

ЗИЁРАТГОҲ [а.-т. *زيارت گاه*] Зиёрат қилинадиган жой, маскан.

[Шайх Мавлоно Калон Зиёратгоҳий қ. с.]. *Зиёратгоҳдин шаҳрга
масжиди жомаъга келур булса, уй миниб келур эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

ЗИКРИЁКИРДОР [а.-ф. *تكريدار*] Зикриё пайғамбардек, Зикриё мо-

нанд.

*Фано бешаси сахатида висол шажарисидин самара топгонлар
бошига фалакнинг муҳолиф ҳаракатидин ҳар жафо арраси келса
зикриёкирдор тиллари жуз холиқи бечун ҳамдига зокир булмагу-
сидурур...*

Муншаот, 146-б.

ЗИЛЛАЛЛОҲ [а. *ظل الله*] 1 Аллоҳнинг сояси, подшоҳ;

2 Тангрининг паноҳи; Тангрининг ҳимояси.

*Эй ким, нафсингни ҳақ деди зиллаллоҳ,
Яъни, ониким зулм қуёши ногоҳ.*

Муншаот, 227-б.

ЗИЛЛУЛЛОҲ [а. *ظل الله*] қ. Зиллаллоҳ.

*Бировким ола ичра шоҳ келмиш,
Улус бошига Зиллуллоҳ келмиш.*

Фарҳод ва Ширин, 108-б.

*Ваҳдати жовид топқай шоҳга,
Восил этгай ўзни зиллуллоҳга.*

Лисон ут-тайр, 39-б.

ЗИНДАГОНЛИК [ф.-т. *زندگانيك*] Умр кечирипшлик, яшашлик; ҳаёт кечирипшлик.

*Ва ҳам ул дебдурки, ажаб келур манга биравдинким, билгандин
сунграки, анга Тенгри сари йўлдур, анинг гайри била нечук зинда-
гонлик қилур.*

Насойим ул-муҳаббат, 152–153-б.

ЗИНДАДОР [ф. زنده دار] Яшовчи.

*Ул ой васлин тилар булсанг Навоий,
Ҳам ул шаб зиндадору ҳам саҳархез.*

Наводир уш-шабоб, 153-б.

ЗИНО [а. زنا] Беникоҳ эркак билан аёлнинг яқинлик қилиши; суҳбат, муошират.

*Журму гуноҳлардин утуб, келтурма юзга қурқутуб,
Лола агар соғар тутуб, мусича гар қилмиш зино.*

Фавойид ул-кибар, 7-б.

ЗИСТГОҲ [ф. زىست گاه] 1 Тириклик чашмаси.

2 Ҳаёт боғи.

*... ва замир хилватгоҳини хавотир гавгосидин муаррову кунгул
зистгоҳини васовис хужумидин мубарро қилдим.*

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

ЗИШТЛИК [ф.-т. زىشت لىق] Ёмонлик, қабиҳлик, чиркинлик.

*Ҳаққа муҳаббати софий булмагай, то зиштликни барча оламга
қуймагай.*

Насойим ул-муҳаббат, 73-б.

ЗОВИЯ [а. زاوريه] 1 Бурчак.

2 Чекиниш жойи.

Зовияи зуҳур Пайдо бўлиш жойи, кўриниш жойи; майдонга чиқиш бурчаги.

*... аммо баъзи вужуд анжуманида зовияи зуҳур ва бақодадурлар,
маъдумларни ҳақ раҳмати мағфиратидин баҳраманд қилсун...*

Мажолис ун-нафоис, 150-б.

ЗОЙИД [а. زائيد] Ортик, ортиқча, зиёд.

Зойид ул-ҳад Ҳаддан зиёд, ҳаддан ортиқ.

*... ва дилпазир мустазодлар, барчанинг васфи зойид ул-ҳад;
ва беназир фардлар барча лутфу равонлиқди муфрад.*

Бадоеъ ул-бидоя, 22–23-б.

ЗОЛИЗАР [ф. زال زر] 1 «Тилла кампир».

2 Киши лақаби.

*Сим кучидин булубон симбар,
Халқ лақаб айлаб анга «Золи зар».*

Ҳайрат ул-аброр, 132-б.

ЗОНАИ [а. زانائ] Аруз атамаси.

Уйла йуқ де – фошлотун вонаи фар – фошлотун – зонаи – фошлун.

Мезон ул-авзон, 60-б.

ЗОНИЙ [а. زانئى] Зинокор киши, зино қилувчи; эркак ва аёлнинг никоҳсиз ўзаро жинсий яқинлик қилиши.

*Сукр галаёни ва шаҳват тугёнидин анга майл қилди. Қиз ибо қил-
диким, агар ҳожатимни раво қилурсен, бу иш бўлур... Ул зоний бу
зония хотири учун Яҳё маъсум қатлига ризо берди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 175-б.

ЗОНИЯ [а. زانئيه] Зинокор аёл, зино қилувчи заифа; бузуқ аёл.

... Яъни Тенгри таоло санга зония хотунларнинг юзин кўргузсун.

Ва онасининг бу дуоси мустажоб булуб, жамъики анинг қасдида эрдилар, бир зонияни мол ваъдаси била фирифта қилиб, Жариҳнинг савмаасига раҳнамолиғ қилдилар. Ва ул зония Жариҳқа уз зиноти била тухмат қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

ЗОРИ-ЗАБУН [ф. زار زبون] Хор-зор, ожиз-нотавон, бечора.

Қазо амри юки оғирлиғидин фалак қадди ничундур ва қадар панжаси зуридин фалак мартабалари зори-забун.

Муншаот, 153-б.

ЗОРЛИҚ [ф.-т. زارلىق] Зор этишлик, ёлвориллик.

[Шайх Музаффар Қирмоншоҳий Қирмисий қ. с.]. ... *Ва узига зорлиқ қилиб, бу байтларни уқур эрдиким...*

Насойим ул-муҳаббат, 154-б.

ЗОТЛИҒ [а.-т. ذات لىغ] 1 Асллик, моҳиятлик.

2 Эғалик, соҳиблик;

3 Шахслик, улуг зотлик.

... ва ниғаҳбонлар анинг [Фарҳоднинг] малакий сифат ва фаришта зотлиғин билиб қайдин итлоққа бадал қилиб дашт юзлари ва тоғ қўлларида мутлақ ул-инон қилгонлари...

Фарҳод ва Ширин, 335-б.

Яъқуб Мирзо – туркман салотинида анингдек писандида зотлиғ ва ҳамида сифотлиғ йигит оз булғай.

Мажолис ун-нафоис, 167-б.

ЗОТ [а. ذات] 1 Эга, соҳиб.

2 Моҳият.

Зот ул-имод 1) устунлар соҳиби, баланд бинонинг эгаси (Боғи Эрам сифати); 2) ислом динининг асоси булган беш устунларига эга бўлишлик.

Бириси будурким, чун кишига абадий давлат ва сармади саодат ва ҳаёт чашмасининг навиди ва нажот манзилининг умиди исломнинг беш сутунлуқ зот ул-имодига кирмагунча мумкин эрмас...

Вақфия, 261-б.

ЗОҲИР-ҲУСН [а. ظاهر حسن] 1 Кўриниб турган ҳусн, ошқора ҳусн.

2 Ҳусннинг сирти.

[Шайх Абу Ҳафс Ҳаддод қ. с.]. *Ул дебдурким, зоҳир-ҳусн адаби, ботин-ҳусн адабининг унвонидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 49-б.

ЗУБДА [а. زبده] 1 Қаймоқ.

2 Бирор нарсанинг яхши қисми, сараси, қаймоғи, яхши натижаси, хулоаси, сара.

3 Сарвар, Аллюҳ.

Чун коинот зубдаси ожиз кўруб узин, Ҳамд эта олмас онча фасоҳат била санга.

Бадоеъ ул-бидоя, 31-б.

ЗУЛ-ЖАНОҲ [а. ذو الجناح] 1 Қанот соҳиби, қанотли.

2 Икки қанотли, икки қанот эгаси.

3 Учқур от.

[Шоҳ Қубод бинни Феруз]. Ва анинг замонида Яман мулкининг мулукидин Шумур зул-жаноҳ хуруж қилиб, анга юруди. Ва ул анинг била муқоваматдин ўзин оғиз кўруб, ярашти ва қолин туҳфа ва табаррук бериб уткарди ва Шумур зул-жаноҳ Жайхундин ўтуб, Мавороннаҳрни олди.

Тарихи мулуки аҷам, 241-б.

ЗУЛ-ИҚТИДОР [а. ذوالاقتدار] Қудратли, икки ҳисса, иқтидорли, бақувват, кучли.

Сипехри даввор шабнам рашошасиза анҷум зиёси берибдурур ва чархи зул-иқтидор туфроқ ажзосини куёшдин утқарибдурур.

Назм ул-жавоҳир, 133-б.

ЗУЛМАТЗУДО [а.-ф. ظلمت زدا] Зулматни тарқатувчи.

*Зулфи зулмат шомию давлат тонгидур орази,
Тийра ҳажрим шомидин зулматзудо бўлса не тонг.*

Наводир уш-шабоб, 265-б.

ЗУЛМАТОБОД [а.-ф. ظلمت ابد] 1 Жуда қоронғи жой, зимистон.

2 тасаввуфда Паст олам, жаҳон, дунё.

*Менмудурменким куёш қулбамни равшан айламиш,
Оби ҳайвон зулматободимни зулшан айламиш.*

Наводир уш-шабоб, 189-б.

ЗУЛМГУСТАР [а.-ф. ظلم گستر] Зулм тарқатувчи, ситам берувчи, озор берувчи.

*Бериб зулмгустарга фарсудалиқ,
Раиятқа еткурсун осудалиқ.*

Садди Искандарий, 108-б.

ЗУЛМКАШ [а.-ф. ظلم كاش] Зулм тортувчи, мазлум.

*Қилма бедод бурунроққи кетургайлар юз
Ангаким, зулмкаш эл чекса фиғону дод берур.*

Наводир ун-ниҳоя, 165-б.

*Не золимки, бир кимсага зулм этар,
Ики фоида зулмкашга этар.*

Садди Искандарий, 119-б.

ЗУЛОНА [а. ذلانه] Хор бўлишлик, ҳақир бўлишлик.

*Бир парийдин гар санга банди жунун тушти не тонг,
Эй Навоий, қочмагай девоналар зулонадин.*

Бадоеъ ул-васат, 346-б.

ЗУЛҚОФИЯТАЙН [а. ذوالقافيتين] Икки қофияли, икки қофияли байт.

*Зулқофиятайндур ва қофиялари тарди акским, жавоб айтмоқ
бу фақир қошида маҳолатдиндур.*

Мажолис ун-нафоис, 68-б.

ЗУЛҲАЁТ [а. ذوالحيات] 1 Икки ҳаёт, абадий ҳаёт, ҳаётлик, қувватлик.

Зол ҳарфининг зулҳаётларининг зуфунунлиги «наводир»дин.

Наводир уш-шабоб, 97-б.

2 Сувда ва куруқликда яшовчи ҳайвонларнинг бир тури, курбақа (амфибия).

*Қоҳинлар ушбу тарихда деб эрдилар, бир зулҳаёт дарёдин
чиққайким, анинг оғзи лубидин ул мараз дафъ бўлғай.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 134-б.

ЗУМРА [а. زمره] Жамоа(т), гуруҳ, тўда.

Зумраи ислом Ислом жамоати, дин аҳли.

*Ул бирига вайл бўлди мақом,
Зумраи исломга дор ус-салом.*

Ҳайрат ул-аброр, 110-б.

ЗУМУРРАДНИШОН [ю.-ф. زمردنشان] 1 Яшил кўринишли, яшил аломатли.

2 *тасаввуфда* Муқаддас файздан нафси амморанинг барҳам топиши.

*Ери сабза бирла зумурраднишон,
Анга чархи мино забаржадфишон.*

Садди Искандарий, 312-б.

ЗУННУРАЙН [а. ذوالنورين] 1 Икки нур соҳиб.

2 Муҳаммад алайҳиссаломнинг икки қизини (Руқайя, Умми Кулсум) олгани учун Усмон ибн Аффонга берилган ном.

*Ул ҳаё коники нур ул-айн эди,
Ўйлаким айнайн зуннурайн эди.*

Лисон ут-тайр, 24-б.

ЗУРУБ [а. ضروب] Зарблар, зарба уриш.

... ва вафо шажараси соясида мурод самарасидин натижа кўргонлар оёғига чархнинг мутаоқиб зурубидин ҳар ситам тешаси тегса мансурвор нутқларини гайри сонё кун фаякун шукрига тақаллум қилмоғусидур.

Муншаот, 146-б.

ЗУРУФ [а. ظروف] 1 Зарфлар, суюқлик ёки нарса солинадиган идиш, товоқ, коса.

2 Қадах, жом.

3 Ғаладон.

*Яна бу адад бирла олтун зуруф,
Кўёшдек фурузон вале бекусуф.*

Садди Искандарий, 297-б.

Ҳар ниманинг қути анга муносиб бўлғай ҳожат вақти. Ва бу зуруф ошлиг зуруфидур ва буларнинг қути ошлигдур...

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

ЗУФУНУНЛУҒ [а.-т. ذوقون لوع] Ҳунар эгасилик.

Зол ҳарфининг завий ул-ҳайтларининг зуфунулуги «бадоеъ»дин.

Бадоеъ ул-васат, 98-б.

ЗУЪМ [а. زعم] Фикр, ақида.

*Улки хато сўзига ойин эрур,
Зуъмида улким, бу хато чин эрур.*

Ҳайрат ул-аброр, 206-б.

ЗУҲАЛ [а. زحل] 1 Сатурн юлдузи (Кайвон сайёраси).

*Тоқига кўк поясидин нардобон,
Кунгури даврада Зуҳал посбон.*

Ҳайрат ул-аброр, 312-б.

*Кўюб кўнглин чу афсуну ҳиялга,
Кўёшни айлабон ошиқ Зухалга.*

Фарҳод ва Ширин, 396-б.

*Наҳсиятидин Зухал юмуб чанг,
Тунга берур эрди юзидин ранг.*

Лайли ва Мажнун, 248-б.

2 Бадий адабиётда юксаклик рамзи, буюклик тимсоли.

*Тошида муҳандис Зухал пайкари
Ичида мударрис булуб Муштарий.*

Вақфия, 234-б.

*Зухал асбобин айлади бир-бир,
Ҳиндуйидекки, булса маъракагир.*

Сабъаи сайёр, 24-б.

*Қил даватимни, эй Зухал, мамту,
Хайи рухсорадин солиб қора сув.*

Сабъаи сайёр, 59-б.

*Моҳрух бурж устида ҳозир,
Меҳри анвар Зухал сори нозир.*

Сабъаи сайёр, 231-б.

ЗУХРА [а. زهرا] 1 Чулпон юлдузи (Ножид ёки Венера сайёраси); Зухра каби порлок, чиройли.

*Меҳру моҳу муштарияю зухра чун қилди тулуъ,
Ҳеч наҳс ахтар тулуъи анда қатъо булмаса.*

Фавойид ул-кибар, 22-б.

*Зухра не укуб, не чолибон чанг,
Парда аро кирмак айлаб оҳанг.*

Лайли ва Мажнун, 248-б.

*Ки: Ҳусн ичра хуришиди тобон эрур
Яна Зухра янглиг хушилҳон эрур.*

Садди Искандарий, 439-б.

*Тунд сендин ситехр Баҳроми,
Чанган Зухранинг Дилороми.*

Сабъаи сайёр, 7-б.

2 Бадий адабиётдаги Дилором тимсоли, осмон чолғувчиси, созандаси.

*Зухра бир лаҳза чолма соз охир,
Чекмагил лаҳни дилнавоз охир.*

Сабъаи сайёр, 59-б.

ЗУРБОЗУ [ф. زوربوز] Кучли кўл, бақувват билак, билагги кучли.

*Кўнгул фано кучидин зурбозу истарким,
Ҳавос панжасини англамиш багоят шах.*

Бадоеъ ул-бидоя, 110-б.

ЗУРДАСТ [ф. زورداست] Кўли кучли, кучли, бақувват.

*Ки, ҳар ким анга кўргузуб зурдаст,
Чу зур айлабон, илги топиб шикаст.*

Садди Искандарий, 562-б.

ЗЎРСАНЖ [ф. زورسنج] Куч ўлчови.
Солиб панжаским, булгали зўрсанж,
Топиб панжа ул панжада тобу ранж.

Садди Искандарий, 562-б.

ЗЎРХОНА [ф. زورخانه] 1 Ҳарбий машқ қилинадиган бино, жой.

2 Мустақкам уй, хотиржамлик уйи.

... соҳибқиронеки, зафар пайкар ливосини «инна фатаҳно лака
фатҳан мубийнан» (маъноси: Биз сенга очиқ-ойдин қилиб очдик)...
зўрхонасида варзеш тобкон қўлдин ўзга қўл чека билмас.

Вақфия, 241-б.

ИБН [а. ابن] Уғил.

Ибн Салом Арабларнинг Бани Асад қабиласи бошлиғи, катта бойлик эгаси; Лайлига уйланмоқчи бўлган шахс [Ибн Салом].

Лайлининг сарви хиромони гулишандин уйга хиром қилгонда Ибн Салом кўнгли қуши ул сарв сори ҳаво қилғони...

Лайли ва Мажнун, 126-б.

ИБН-АММ [а. ابن عم] 1 Амаки фарзанди, амакизода.

2 Муҳаммад алайҳиссаломнинг куёвлари (Ҳазрат Али).

*Дарёйи улумиу меҳри буржи карам ул,
Олам танининг жонию жонони ҳам ул,
Султони русул бирла қадам барқадам ул,
Фарзанду рафиқу куёву ибн-амм ул.*

Назм ул-жавоҳир, 124-б.

ИБНУЛЛОҲ [а. ابن الله] Аллоҳнинг ўғли.

Баъзи ерларда ёшурун қолгонни муқобала қилдилар эрса, бир ҳарф ортуқ-ўқсуқ эмас эрди. Баъзи бу ғариб ҳолатдин Узайр а. с. ни Ибнуллоҳ дедилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

ИБОРАТЛИҚ [а.-т. عبارتلىق] 1 Баёнлик, талқинлик, ифодалик, баён қилишлик.

2 Иборалик, сўзлик. **Салис иборатлиқ** Равшан иборалик, теран сўзлик.

... ва нозук хаёллик, салис иборатлиқ, латиф адолик шеър фақир кўрмайдурмен, бовужуди улким, қасидагуларким муқаддамдурлар, қасойидларин кўп мутолаа қилибмен...

Хамсат ул-матаҳаййирин, 16-б.

ИБТИДО [а. ابتدا] 1 Ҳар бир иш ёки нарсанинг бошланиши.

2 Шеърятга оид атама; кейинги мисранинг олдинги рукни ёки сўзи.

Чун муқаддимот баёнига кирди, аммо билмак керакким... ва сунгги мисранинг бурунқи жузвин «ибтидо» дерлар ва сунгги жузвин «зарб». Ва улча «садр» ва «аруз» ва «ибтидо» ва «зарб» орасидадур, ани «ҳашв» дерлар.

Мезон ул-авзон, 63-б.

ИБТИЛОСИЗ [а.-т. ابتلاسىز] 1 Мубталоликсиз, балога дучор бўлмаслик.

2 Синовсиз, беимтиҳон.

*Нафас қатъ ўлди ул юз фурқатидин, кўзгу келтурманг
Ки, мен эмди қутулдим ибтилоосиз имтиҳондин ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 290-б.

ИБҲОМ I [а. ابھام] 1 Сўз ва ибораларнинг маъноси ноаниқ ва шубҳали бўлиши, ноаниқлик, фикр дудмоллиги.

2 Шеърятда бир-бирига зид маъноли бўлиши мумкин бўлган ибораларни бир жойда келтириш.

*Бориб келури бўлуб ики гом,
Қай бир бурун эрканида ибҳом.*

Лайли ва Мажнун, 29-б.

ИБҲОМ II [a. ايهام] Катта бармоқ, бош бармоқ.

*Яна сул пошна устида ором,
Қилмоқ қибла сори мойил ибҳом.*

Сирож ул-муслимин, 284-б.

ИДМОН [a. ادمان] 1 Ҳар кун қиладиган одатий иш.

2 Машқ, бирор ишга берилиш, ишқибоз бўлиш.

*Шоҳким, бир кийикка урди хаданг,
Десам идмонни ишга келди батанг.*

Сабъан сайёр, 109-б.

ИЁЛ [a. عيال] Аёл, хотин, бола-чақа, оила.

[Ҳожа Пир Аҳмад Наққош қ. с.]. Авойшда салотин хидматига машғул эрди, сунгралар гуша тутуб, ибодат ва иёллар маоши учун касбга машғул эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ИЁСИЗ [т. ايا سيز] Эгасиз.

*Бир иёсиз ит бўлуб эрди Навойи ёрсиз,
Булмасун, ё рабки, ҳаргиз банда султондин жудо.*

Наводир уш-шабоб, 479-б.

ИЖЛОЛ [a. اجلال] Буюклик, улуғлик.

... Ва қурадурменки вақт авлиёси барча бўюнларин санга наст қилибдурлар, ижлолу икромингдин.

Насойим ул-муҳаббат, 376-б.

ИЖТИМОЪ [a. اجتماع] Мажлис, йиғин, тўшланиш.

Хизр а. с. дедик, Мусо б. Имрон с. р. а. учун валодати кунидин анинг била ижтимоъ кунигача минг масъала анинг учун муҳайё қилиб эрдим. Ул алардин уч масъалага сабр қила олмади.

Насойим ул-муҳаббат, 397-б.

ИЗЗ [a. عز] Азизлик, иззат.

ИЗЗУ ШОН Иззат ва шараф.

*Борчаси Аҳмадда топиб иззу шон,
Уғлида уч ҳарф атодин нишон.*

Ҳайрат ул-аброр, 33-б.

ИЗОЛА [a. ازاله] Аруз баҳрларидан бири.

«Изола» – мустафъилуннинг охиридаги ватади мажмуъга бир сокин ортурмоқдур, мустафъилон бўлур.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ИЗОМАТ [a. عظامت] Катталиқ, улуғлик.

Мавлоно султонга дедиким, салтанат тожини бошингдин ол ва изомат камарин белингдин ешиб ерга сол.

Насойим ул-муҳаббат, 357-б.

ИЗОР [a. ازار] 1 Ички кийим, зержом.

Муртаъишининг бир мирзи бор эрди ва нустини. Мирзни изор қилди ва нустинни сотти ва бир табақ нон ва узум олиб, Иброҳим Қассорға йиборди.

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

2 Ишгон, шалвар.

Абу Амр Истахрий дебдурки, гусл қилур эрдим, изорим очилди, кўрдумки, икки ишг кейнимдин пайдо бўлуб, изоримни белимга маҳкам боғлади...

Насойим ул-муҳаббат, 176-б.

ИЗТИҲОР [a. الظاهر] Зоҳир бўлиш.

Имомнинг раъзи нур анвори изтиҳоридур ва шаъмлари анвори-ким, кавкабу собитот намудори.

Фавойид ул-кибар, 517-б.

ИЗҒИМОҚ [m. ايزغماق] Санқимоқ, изғимоқ.

*Васлидин, ваҳ, не суз айтайким эмас мумкин валек,
Холи изғиши ҳам эрмас ҳар замон отилмоғи.*

Наводир ун-ниҳоя, 516-б.

ИЙД [a. عيد] Байрам, ҳайит.

Ийди акбар Улуғ байрам, катта ҳайит.

*Эй, сенинг қошинг қилиб зоҳир янги ой хижлатин,
В-эй, юзунг шарманда айлаб ийди акбар талъатин.*

Бадоеъ ул-васат, 479-б.

ИЙСИ [a. عيسى] Исо алайҳиссалом.

Ийси эъжоз Исонамо муъжиза кўрсатувчи.

*Ултурди хатиби Ийси эъжоз,
Ҳақ ҳамду саносин айлаб оғоз.*

Лайли ва Мажнун, 234-б.

ИКМОЛ [a. اكمل] Комиллик, мукамаллик, камолотлик, камолга етказиш.

[Хожа Алоуддин Аттор қ. с.] ... ва алар суҳбати юмни тарбияти натижасидин кўп толиблар буъду нуқсон пойгоҳидин қурбу камол пешгоҳига етибдурлар ва такмилу икмол мартабаси толибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 265-б.

ИКАВ [m. ايكو] Икки киши.

*Хаттидин лаълига еттим, лаълидин топтим ҳаёт,
Ул икав бўлди манга, эй хаста эсон, Хизру Масих.*

Бадоеъ ул-васат, 81-б.

ИКАВЛОН [m. ايكولان] Икковимиз, иккимиз, иковлон.

*Не хуш бўлгай икавлон маст бўлсақ васл боғинда,
Қўлум бўлса анинг буйнидаву оғзим қўлогинда.*

Ғаройиб ус-сигар, 47-б.

ИЛБОС [a. البس] Кийинтириш.

Фисқ бари тарийқда ёмондур ва порсолиқ илбосида ёмонроқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 110-б.

ИЛИК-АЁҒ [m. ايليك اياغ] 1 Қўл-оёқ.

2 Қўркувдан қўл-оёқ кимирламай қолиш, ўрнидан қўзғалмай қолиш.

*Хайл ичра шукуҳидин таваҳҳум,
Андоққи қилиб илик-аёғ гум.*

Лайли ва Мажнун, 290-б.

Илик-аёғ урмоқ Ўзидан кетмоқ (тариқатга даҳлдор ҳолат) хушидан кетмоқ, беҳуш бўлмоқ.

Беҳуш бўлдим ва йиқилдим. Ва калонинг оёғи остида илик-аёғ урар эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 343-б.

ИЛИК-ИЛИК [т. ايليك ايليك] Кўл-кўл, кўлма-кўл, кўлдан-кўлга.

*Муҳтож бўлуб илик-иликка,
Сайр этсам эди эшик-эшикка.*

Лайли ва Мажнун, 121-б.

ИЛИТМОҚ [т. ايلتماق] Иситмоқ, илитмоқ.

*Юзланди атосига иситмоқ,
Тер суйини жисмидин илитмоқ.*

Лайли ва Мажнун, 259-б.

ИЛЛИК [т. ايللك] Йиллик.

*Фалак сайридин тез ором анга,
Минг илик фалак сайри бир гом анга.*

Садди Искандарий, 26-б.

ИЛМ [а. علم] Таҳлил этиш билан эришиладиган билим, фан.

Илм ул-яқин 1) ҳар нарсанинг моҳият ва кайфиятини билиш, очиш;
2) тасаввуфда ҳақиқат нурининг пайдо булиши.

*Шаҳ улдурким шиори илми диндур,
Нединким илми дин илм ул-яқиндур.*

Фарҳод ва Ширин, 464-б.

ИЛО [а. علمى] ...-гача.

Илоҳазал қиёс Шу қиёсгача, шу таққосгача.

*Жонга лаълингдин бир утмакдур қиёса илтимос,
Лаълинга ҳам жонни куйдурмак илоҳазал қиёс.*

Наводир ун-ниҳоя, 198-б.

ИЛТИҲОБ [а. التهاب] 1 Ловиллаб ёниш, ут олиш, иссиқлик, алангалик.

2 Асабийлашмоқ, қизишмоқ.

*Эсиб халқ сари насими висол,
Менга ҳажр утидин етиб илтиҳоб.*

Наводир уш-шабоб, 49-б.

*Тиг селобидин бериб бас кин,
Кин ути илтиҳобига таскин.*

Сабъан сайёр, 62-б.

ИМОМ [а. امام] Эргаштирувчи, пешво.

Имом ул-мужтаҳид Имомлик мазҳаби, раҳбарлик силсиласи, насл-насабнинг улуғлик шажараси.

[Абдураҳмон Жомий]. Аларнинг олий насаблари имом ул-мужтаҳиддин Муҳаммад бинни Ҳасан бинни Абдуллоҳ бинни Товус бинни Ҳурмуз Шайбонийга борурким...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 10-б.

Имом ул-муслимин Муслмонлар имоми, муслмонлар пешвоси.

Мавлоно анинг инонин тутуб деди: ё Имом ул-муслимин, Боязид бузургракдур...

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

Имом ул-муттақин Такводорлар имоми, раҳбари, парҳезкорлар пешвоси.

*Аҳли дин ичра амир ул-муъминин,
Тақвий аҳлига имом ул-муттақин.*

Лисон ут-тайр, 26-б.

Имом ул-умом Умматлар имоми, пешвоси, раҳбари.

*Зумраи роз аҳлига маснаднишин,
Даҳр имом ул-умами фаҳри дин-
Қилди чу Хоразмни оромгоҳ.
Курмагига келмади Хоразмшоҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 221-б.

ИМОТА [a. ائمه] Улим, ўлимга етишшик.

... ва мавто ихёси ва ихё имотаси ва жамодот ва наботот ва ҳайвонот каломининг самоғи ва маонийсига вуқуф топмоқ...

Насойим ул-муҳаббат, 22-б.

ИМРОН [a. عمران] 1 Ҳаёт.

*Лутф ишида кургузур ҳар дам яди байзо ул ой
Не ажаб гар элтса Мусойи Имрондин илиз.*

Ғаройиб ус-сиғар, 266-б.

2 Киши исми.

Икаласининг ҳарамлари эгачи-сингил эрдилар. Имронга фарзанд кўп бўлди ва Зикриё а. с. га бўлмади.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

ИНАБ [a. عناب] Узум.

Инаб ус-саълаб Тулки узум.

*[Шайх Иброҳим Мутаваккил р. т.]. Чуи бир неча қадам бордуқ,
бир миқдор инаб ус-саълаб йўлда тушуб эрди, ани олди ва юди ва
еди ва ултурди. Ва дедикм, сен борки, манга ушбу кофийдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 175-б.

ИНГ-ИНГ [т. اینگ اینگ] Мунг-мунг; мунгли-мунгли, дардли-дардли.

*Эй Навоий, дам-бадам афғор кўнглунг соғиниб
Инг-инг овуи эл кўнглини афғор айлама.*

Наводир ун-ниҳоя, 473-б.

ИНДАМАМАК [т. ايندامامك] Индамаслик.

... ва мунгланмак ва индамаммак ва тергаммак ва тевраммак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

ИНДАТМАК [т. اينداتمك] Чақиртирмак, чорлатмоқ.

*Хушвақт ўлубон кўтуб тарабноқ,
Индатти қабила аҳлини пок.*

Лайли ва Мажнун, 233-б.

ИНДУРМАМАК [т. ايندورمامك] 1 Бош эгмаслик, бош энгапирмаслик, таъзим қилмаслик.

2 Саждага бош кўймаслик.

*Қадинга сарв бош индурмамиш эмас акси
Ки, даҳр адаб қилур ани солиб су ичра ниғун.*

Ғаройиб ус-сиғар, 387-б.

*Ва шарият жодасида мардона турмоқдур. Ва бошни рийи
саждага индурмамакдур, балки андоқ тоатни хаёлга кечурмамак-
дур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

ИНЖОҲ [а. انجاح] Мақсадга етишиш, муваффақият.

*Чун Навоий ишқ розин асрай олмай қилди фош,
Отини роз аҳли туморинда инжоҳ қилмангиз.*

Бадоеъ ул-васат, 158-б.

ИНЖУЛИК [т. انجوليك] Бойлик, дур-жавоҳир.

*... ва аларнинг мухталиф муддаоси била эъзоз қилиб, номақдур
матлублари била ватанлариға юбормакнинг балоси, озодларнинг
инжуликка кирмак тамағидин ташиғи...*

Вақфия, 263-б.

ИНОНКАШ [а.-ф. عنان كاش] Етақловчи, бошқарувчи, (жиловни тутувчи).

*Ва азар ватан ҳажри айёмига муқтазий бўлуб, бу фироқ беши-
сидин висол даштига юз кўюлса ва бу фурқат чангалидин қурбат
сахросига қадам урулса ҳам чун қазо ҳодийси инонкаш бўлеусидур...*

Муншаот, 148-б.

ИНОНОМОҒЛИҒ [т. اينانماغليغ] Ишонмоқлик.

*Анинг маънисидур тил бирла иқрор,
Кунгул бирла инонмоғлиғе дағи бор.*

Сирож ул-муслимин, 276-б.

ИНСОНИЙЛИК [а.-т. انساني ليك] 1 Етуқлик, комиллик.

2 Инсоний эҳтиёжлар.

*[Абу Яъқуб Мазобиллий р. т. с.]. Андин сурдиларким, тасаввуф не-
дур? Дедиким, [тасаввуф бир ҳолдурки, унда инсонийлик аломат-
лари йўқ бўлиб кетади].*

Насойим ул-муҳаббат, 91–92-б.

ИНТИСОБЛИҚ [а.-т. انتساب ليق] Нисбатлилик, тегишлилик.

*[Шоҳ ва дарвеш Мухаммад Султон]. ... ва яна ҳам анга қаробат
ҳисоблиқ тезфаҳм шахзодалар ва мусоҳиб интисоблиқ хуштабъ
мирзодалар мутааддид савод қилиб, сойир улусга ёйилур эрди.*

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

ИНФОҚ-ЭҲСОН [а. انفاق احسان] Харж-эҳсон қилиш, сарф-эҳсон қилиш, нафақа бериш, маош бериш, совға қилиш, ҳадя-эҳсон.

*Кимки, бойлик, инфоқ-эҳсонни фақирликдин афзал деса, гуё тав-
ба шарофатидин гуноҳни тоатдин афзал билган одамга ўхшайди.*

Насойим ул-муҳаббат, 285-б.

ИНЧКАЛИК [т. اينچكە ليك] Дикқат этиш, иқир-чикиригача текшириш.

*[Шайх Арун б. Вассоба қ. с.]. Ул дебдурки, ҳисобимни қилдилар
инчкалик била, сўнгра миннат кўюб, озод қилдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 74-б.

ИНШОАЛЛОҲ [a. انشاءالله] Аллоҳ хоҳласа, Худо хоҳласа.

Иншоаллоҳ ул-азиз Улуғ Аллоҳ хоҳласа, Худо хоҳласа.

Ва анинг баъзи ҳолати Юсуф а. с. қиссасида ижмол била иншоаллоҳ мазкур бўлғай. Иншоаллоҳ ул-азиз.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 122-б.

Иншоаллоҳ ул-азизким, ўз маҳалида шарҳ била битилғай ва нақри қатирига дегинча шарҳ қилилғай.

Тарихи мулуки ажам, 236-б.

Иншоаллоҳ таоло [a. انشاءالله تعالى] Улуғ Аллоҳ хоҳласа.

Ва умидим будурким, ҳамииша ул ер бу давлатқа сазовор ва мудом бу хоксор ҳам бу иноятқа бархурдор бўлғаймен. Иншоаллоҳ таоло.

Вақфия, 257-б.

ИОНАТ [a. اعانت] 1 Кўмак, ёрдам.

2 Садақа.

*Ҳам ҳаракотидин ионат етиб,
Ётгали мақсудқа таҳрик этиб.*

Ҳайрат ул-аброр, 14-б.

ИПЛИК [m. ايبليك] Риштали.

Ул халойиқ орасида бу сўз сирҳатқа етибдурким, ҳар кишига ришта захмати бўлсаким, Турклар ани «иплик» дерлар чун бир ришта Хожанинг қабрига боғласа, тахаллуфсиз ул мараз дафъ бўлур, в. а.

Насойим ул-муҳаббат, 359-б.

ИРИМАК [m. ايري مك] Айнимоқ, чиримоқ, иримоқ.

[Шайх Абубакр Заққоқи Сағир қ. с.]. Вараъдин, очлиқдин бир кўзум ириюб юзумга оқди. Ул дебдурки, қирқ йилдурки, Жунайддин фанода бир сўз эшитибмен, ҳануз анинг чошниси жонимдадур.

Насойим ул-муҳаббат, 124-б.

ИСАВИЙ [a. عسوي] Исога мансуб, нафаси Исо; ҳаётбахш.

*Ғамидин ўлдиғу ул исавий дам айламади,
Иёдат айлагали ранжа бир қадам бизга.*

Фавойид ул-кибар, 24-б.

ИСИРҒА [m. ايسرغه] Хотин-қизларнинг кулоққа тақилладиган олгин, кумуш каби металлдан ясаладиган зираги, сирға.

*Олтун исирғаки кулоқ оғритур,
Зарҳал этукдурки, аёқ оғритур.*

Ҳайрат ул-аброр, 167-б.

ИСИТМОҒЛИК [m. ايستماغليق] Иситмоқлик, қиздирмоқлик, куйдирмоқлик.

*Ул утни тонг ели бирла дам айлаб,
Иситмоғлиқ учун қаддин ҳам айлаб.*

Фарҳод ва Ширин, 104-б.

ИСИҒЛИҒ [m. ايسغليغ] Ҳарорат, иссиқлик.

*Исиглиғдин танинг ут бўлди, тонг йуқ, неча толтинса,
Ҳароратдин қолибтур шуъла дойим изтироб ичра.*

Бадоеъ ул-васат, 376-б.

ИСКАНДАРИЙ [ю.-а. اسکندري] Искандари Зулқарнайнга тегишли.

*Не иқлим балким жаҳон кишвари
Ки, топмиш эди фатҳи Искандарий.*

Садди Искандарий, 39-б.

*Ҳирот улди алқоби Искандарий,
Дедилар авом они лекин – Ҳирий.*

Садди Искандарий, 237-б.

Хуршиди исқандарий Куёш чикиши.

*Чу хуршиди исқандарий очти чехр,
Сқандардек офоқ уза солди меҳр.*

Садди Искандарий, 342-б.

ИСКАНДАРИЯ [ю.-а. اسکندريه] Хужанд сарҳадидаги Сирдарё қирғоғига яқин жойда Искандар қурдирган таянч манзилгоҳ ёки қалъа номи.

*Мундоқ нақл қилибдурки, Шайх Нажмуддин Кубро Ҳамадонга
бориб, Ҳадис ижозати ҳосил қилди ва эшиттики, Искандарияда
муҳаддисе борки, олий санади бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 289-б.

ИСЛОМИЙ [а. اسلامي] Ислом динига алоқадор, ислом динига мансуб, Аллоҳга итоаткорлик.

*Хожа Баҳоуддин Нақибанд қуддуса сирруҳу мадҳидаким, Сунъ
наққоши ҳикмат хомаси била рӯзгор саҳифасида анинг вужуди
нақшин исломий тарҳ этти.*

Ҳайрат ул-аброр, 96-б.

Ва шайхнинг валодати отасининг исломий замонида эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 179-б.

ИСЛОМСИЗ [а.-т. اسلام سيز] Бедин.

*Ком ила исломсиз улмак, муслмонлар, не тонг,
Мендек улким қотили бир қофири худкомдур.*

Бадоеъ ул-васат, 137-б.

ИСМАТ [а. عصمت] Поклик, бегуноҳлик.

Исмат уд-дунё Оламнинг поклиги, оламнинг софлиги.

*Навоий гар куёш норанжидин беҳрак қурар, тонг йуқ,
Беҳиким лутф қилмиш маҳди улъё исмат уд-дунё.*

Бадоеъ ул-бидоя, 60-б.

ИСМ [а. اسم] 1 Ном, киши оти.

2 Нарса-буюм оти.

Исми Аъзам 1) Куръони карим сураси; 2) Аллоҳнинг номларидан бири, диний эътиқодга қура агар ҳар ким уни билса, ичида такрорлаб юрса, муваффақият қозонади.

*Уқурда «исми аъзам» тутма ором,
Уқумай «исм» қўйма йўлда бир гом.*

Фарҳод ва Ширин, 166-б.

*Ки, қалқон қуббасида мисли хотам,
Сулаймон ёздурубтур исми аъзам.*

Фарҳод ва Ширин, 149-б.

*Туш улгоҳ Аҳраманга исми аъзам,
Қўлидин зўр кетти, жисмидин ҳам.*

Фарҳод ва Ширин, 158-б.

ИСМИ-Л-ЛАТИФ [а. اسم اللطيف] Гузал исм.

*Ул сифат зотинг тенг латофат айнидин жонбахидур
Ким, ҳамоно они мазҳар қилди исми-л-латиф.*

Наводир ун-ниҳоя, 264-б.

ИСНАЙН [а. النين] Икки.

*Йўқки бу иснайн ани солис дебон,
Балки наби узига ворис дебон.*

Ҳайрат ул-аброр, 217-б.

Сонийи иснайн Ёўлдош, иккинчи одам.

*Улки султони расулнинг ёридур,
Соний иснайн азҳумо филгоридур.*

Лисон ут-тайр, 21-б.

ИСНАЙНИЯТ [а. النينيات] Икки худолик (дуализм), иккилик, жуфтлик.

*Бал келди алар демак хатодин,
Иснайният чиқиб ародин.*

Лайли ва Мажнун, 28-б.

*Ишқида мендин асар йўқ, кимга бўлса мултафит,
Токи иснайният улмас, мумкин эрмас иттиҳод.*

Фавойид ул-кибар, 88-б.

ИСОБА [а. اعصاب] Пешанабоғ, пешонабанд, пешона билан танғиб ўра-
ладиган кичик рўмол.

*Бир хотун кишининг исобаси боқий қолдики, ияси пайдо эмас эрди.
Шайх ани олди ва уз муборак эғнига солди. Солғоч филҳол ул исоба
Шайхнинг эғнидин гоийб бўлди. Ман ҳайрон қолдим. Чун Шайх мин-
бардин тулиди, анинг кайфиятин манга айттики, чун мажлис аҳли
бизинг мувофақатимизга дасторларин минбар оғзига солдилар, биз-
нинг бир синглимиз бор Исфоҳонда, ул ҳам исобасин солди.*

Насойим ул-муҳаббат, 496–497-б.

ИСОНАФАС [а. عيسى نفس] Нафаси Исо дамидек шифобахш, ҳаётбахш.

Деди нуктапардози Исонафас

Ки: Гар мен ҳақир эрсам андоқки хас.

Садди Искандарий, 556-б.

ИСОСО [а.-ф. عيسى آسا] Исо каби, Исодек; Исо нафасидек (Исо –
насронийларнинг пайғамбари. Унинг Масих//Масихо, Рухуллоҳ сингари
сифатлари бор. Масих жонлантирувчи, тирилтирувчи маъноларини ифо-
далайди). Исо мўъжизаси деганда унинг ўликларни тирилтириши кўзда ту-
тилади. Мумтоз адабиётда лирик маъшуқа лаблари жон бағишловчи Исо
нафасига ўхшатилади.

*Бу янглиг мени айлабон гунгу лол,
Аён айлади Исоосо мақол.*

Садди Искандарий, 564-б.

*Тонг насимин Исоосо айлади,
Боғ амвотини эҳё айлади.*

Лисон ут-тайр, 8-б.

ИСОСИРИШТ [а.-ф. *عيسى سرشت*] Исо табиатли, Исо хулқли, Исо на-
фасидек.

*Назоҳатда гулшан, нечукким, бихишт,
Ели борча анфоси Исосиришт.*

Садди Искандарий, 404-б.

ИСОСИФАТ [а. *عيسى صفت*] Исо хусусиятли, Исо сифатли.

*Жон берурда лаълидин Исосифат жононае,
Кунгул олурда юзидин Юсуфойин дилбаре.*

Фаройиб ус-сиғар, 509-б.

ИССИҚ-СОВУҚ [т. *اسيқ ساروق*] Иссиқ ва совуқ; ҳаётнинг оғир-енгил,
яхши-ёмон кунлари.

*Гармрав ашқу совуқ оқ эттилар ожиз мени,
Ваҳки, ишқингдин юзумга келди кун иссиқ-совуқ.*

Бадоеъ ул-васат, 227-б.

ИССИҒ-ИЛИҒ [т. *ايسغ ايلغ*] Ўз вақти-соатида, эргароқ, барвақт.

*Кўйидин қовса, Навоий, сени ёр,
Оҳу ашқинг била чиз иссиғ-илиғ.*

Фавойид ул-кибар, 209-б.

ИСТАМАКЛИК [т. *الاستماكلڪ*] 1 Чақиртирмақлик, хоҳламоқлик.

2 Қидиртирмақлик.

*Не ҳад кўнглакинг истамаклик валек
Ярам тиккали бир анинг торини.*

Бадоеъ ул-васат, 440-б.

ИСТАТМАК [т. *الاستتلك*] Чақиртирмақ.

*Истатти ҳашам уруғларин бот,
Арз этти аларга бу мақолот.*

Лайли ва Мажнун, 222-б.

ИСТЕҲКОМЛИҒ [а.-т. *استحڪام ليغ*] Маҳкамлик, мустаҳкамлик, қаттиқ-
лик.

*Кўз ёшимдин нам топибдур, гарчи меъмори қазо,
Боғлади кўк гунбади тоқини истеҳкомлиғ.*

Фаройиб ус-сиғар, 246-б.

ИСТИБЪОД [а. *استبعا*] 1 Ақлдан йироқ деб ҳисоблаш.

2 Эҳтимолдин холи ҳисоблаш.

Истибъод қилмоқ Эҳтимолдан холи деб билмоқ.

*Аммо мажзоли таманно қилиб, шайхқа арз қилдурубдурларки,
агар бу расми бажо келтурса, бир лакки юз минг дирам булғай,
ниёзмандлиғ қилгайлар. Шайх қабул қилмай истибъод қилиб, бу
байтни дебдурки...*

Насойим ул-муҳаббат, 475–476-б.

ИСТИВО [а. *استوا*] 1 Тенглик, баробарлик, ўрта даража, тенг бўлиш.

Хати истиво Экватор; кун ўртаси, туш пайти; қиёмат вақти.

2 Тўғрилиқ, барқарорлик, устуворлик.

*Икки букулган қадду мадди асо,
Чархи нигун бирла хати истиво.*

Ҳайрат ул-аброр, 287-б.

ИСТИДОМАТ [a. *استدامت*] 1 Бирор ишни давом этипини хоҳлаш, ишташ, доимо ниманидир хоҳлаш.

2 Давомийлик, дойимийлик, асослилик, устуворлик.

*Андин андуҳ ила надомати бор,
Ёки айи ичра истидомати бор.*

Сабъаи сайёр, 363-б.

ИСТИЗҲОР [a. *استظهر*] 1 Бирор кишидан паноҳ ва ҳамроҳлик хоҳлаш.

2 Тиргақлик, суянчиқлик, пушт-паноҳлик.

3 Тасдиқ қилиш, таъкидлаш, тасдиқ, таъкид.

*Қанот кўп урмоғ ила бир қори учарлари йўқ,
Учарда гарчи қоридур аларга истизҳор.*

Бадоеъ ул-бидоя, 664-б.

ИСТИКБОР [a. *استكار*] Ғурурланиш, такаббурлик қилиш, ўзини катта олишлик.

... ва нубувват сирри ҳамдамларининг эъжози аҳо саҳбосидин сархушироқ, истикбор ҳавосидин саркашироқ бўлуб, Расул ҳавориқин саҳарга тушурса...

Вақфия, 239-б.

ИСТИНШОҚ [a. *استنشاق*] 1 Сув ёки ҳаво билан бурунни қоқиб.

2 Таҳорат вақтида бурунга сув олиш ёки бурунни чайиш учун сув ишлатиш.

*Ҷу булди мазмаза қилмоқ муқаррар,
Бил истиншоқ ҳам мундоқ муқаррар.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

Истиншоқ қилмоқ Таҳорат вақтида сув билан бурунни тозаламоқ, қоқмоқ.

*Оғизга мазмаза қилмоқ билгил,
Бурунга дағи истиншоқ қилгил.*

Сирож ул-муслимин, 281-б.

ИСТИОНАТ [a. *استعانت*] Ёрдам сўраш.

Истионат қилмоқ Ёрдам сўрамоқ, кўмак сўрамоқ.

[Шоҳ Баҳром Бинни Баҳром]. Халойиқ анинг бадхўйлуғидин оғиз бўлуб, муъбадлар ва ҳақимларга истигоса кўргузуб, истионат қилдилар.

Тарихи мулуки аҷам, 227-б.

ИСТИСВОБ [a. *استعواب*] Сайланган, сараланган, бирор кишининг иштини маъқул топмоқ ва тўғри ҳисобламоқ, маслаҳат қилмоқ, маслаҳат сўрамоқ.

... бурунги икки девонким, бизнинг ҳукму хитобимиз била мурабтаб қилдинг ва куллиёту жузвиеътин бизнинг машварату таълиму истисвобимиз била тузатингким, бирининг ишқомиз абётидин бу эски дайрнинг рафиъ тоқида ушшоқнинг шўру завгосидур...

Ғаройиб ус-сиғар, 14-б.

ИСТИСҚО [a. *استسقا*] 1 Ёмғир ёғдириш дуоси номи.

Ҳам бу хушқолда Деҳли аҳлидин ақобиру ашраф Қози хидматидин истисқо дуоси илтимос қилдилар. Қози қабул қилиб, дашт азимати қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

... Мавлоно хидматидин истисқо дуоси штимос қилдилар. Мавлоно шахрнинг ийдгоҳига бориб, истисқо дуоси қилди...

Насойим ул-муҳаббат, 357-б.

Масжиди жумъага бордим. Курдумки, меҳробда ултурубдур, истисқо дуоси уқийдур. Ҳам ул замон андоқ ёгин туттиким, уюмга кела олмадим.

Насойим ул-муҳаббат, 65-б.

2 Сув хоҳлаш, сув талаб қилиш, ёгин тилаш, ёмғир талаб қилиш.

Эл истисқога чиқиб эрдилар, мен ҳам била эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 74-б.

[Шайх Саъдун Мажнун қ. с.]. Ва сўрдиким, бу не гавғодур? Дедим қаҳт ва қуроғлик жиҳатидин халойиқ истисқога чиқибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 76-б.

Дерларки, бир қатла Гилонда қуроғлиқ булди. Халойиқ истисқога чиқдилар ёгин ёлмади. Барча халқ Умми Муҳаммаднинг уйи эшикига келдилар ва ёмғир дуосини тиладилар.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

3 Сувчечак, қоринга сув йиғилиш касали.

Истисқое азим Катта сувчечак, касалликнинг оғир тури.

Аммо Мустафо с. а. в. истисқое азим ва сувсизлиг устига сувсизлиг эрди ва муборақ кўкси шарҳи била бўлуб эрди. Ложсарам оташдин дам урди ва ҳар кун қурбат зиёдатлигининг истидъосида эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

ИСТИТОАТСИЗ [а.-т. استطاعتميز] Кучсиз, қудратсиз, иқтидорсиз.

Олам элида биров саодатсиз ўлур –
Ким, фақр йулида иститоатсиз ўлур,
Иззат топмаским қаноатсиз ўлур,
Ҳар кимса ҳасуд булса, роҳатсиз ўлур.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

ИСТИФОДАТ [а. استفادت] 1 Баҳраманд булиш, фойдаланиш, илм олиш.

2 Касб қилиш.

Эй зойири қаббаи саодат,
Лутфунгдин этармен истифодат,
Ким, бизни дағи дуода ёд эт,
Бу ишқ ути шуъласин зиёд эт!

Лайли ва Мажнун, 148-б.

ИСТИҚРОР [а. استقرار] 1 Қарор топиш, ором топиш.

2 Сабот, матонат, бардош, чидам, ўз жойида, мустақкам туриш.

Ва бир қарн була бордиким, истиқлол била аморат ва истиқрор била подшоҳга наёбат қиладурким, ҳеч киши андин бир номулойим нимаким, мужибии эътироз була олғай, нақл қилмайдур.

Мажолис ун-нафоис, 151-б.

ИСТИҒНОЛИҒ [а.-т. استغناء] 1 Муҳтож бўлмаслилик, эҳтиёжсизлилик; давлатмандлилик, озга қаноат қилишлилик.

2 Ҳеч кимга муҳтож ва қарам бўлмаслилик, ўз иззатида туришлик.

3 Такабурлилик, ғурурлилик.

4 Нозилик, карапмалик.

*Булмагай эрди бу бепарволизинг,
Гафлат ичра маҳз истигнолизинг.*

Лисон ут-гайр, 193-б.

ИСТИГОСА [a. استغاثه] Ёрдамга чакириш, мадад сураш, кўмак сураш.

Истигоса қилмоқ Ёрдамга чақирмоқ, кўмак сурамоқ; дод-вой қилмоқ.

*Ул заифа бизга истигоса қилди. Иброҳим Саъд ул черизчи била
сўзлашди, сўзин қабул қилмади.*

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

*[Шайх Зайниддин Абубахр Хавофий қ. с.]. Ул буркни мендин тилади,
андоққи, фақру дарवेशлик муқтажоси бўлгай, анга бердим.
Кеча воқеъда кўрдумки, ул бурк менинг қошимда истигоса қиладур.*

Насойим ул-муҳаббат, 347-б.

ИСТИХЁ [a. استحيا] Беҳаёлик, ҳаёсизлик, уятсизлик, беавратлик.

*[Шайх Аммор Ёсир қ. р.]. Ва азм қилдимким, агар манга чиқмоқ
доияси голиб бўлса, кийганимни йиртайин, то сотири аврат қол-
магай ва то истихё хуруж манъи бўлгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 286-б.

ИСТИХЛОЛ [a. استحلال] Ҳалоллаш, бир нарсанинг ҳалол бўлишини ис-

таш, ҳалол.

*... Ул итнинг боши тилга келиб дедикки, бу ул кишининг сазосики,
Абу Зуръа уйида исланган этни емагай. Шайх сафардин қайтди ва
Шайх Абу Зуръа уйига бориб, истихлол қилди ва биҳиллик тилади
ва андин сўнгра сафарга чиқди.*

Насойим ул-муҳаббат, 222-б.

ИСҚАРМОҚ [m. ايسقارماق] Титмоқ, юлмоқ.

... ва яшқамоқ ва исқармоқ ва кунгранмоқ...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

ИСГО [a. اصفا] Кулоқ тутиш, эшитиш, сўзга кулоқ тутиш.

Исго қилмоқ Эшитмоқ, тингламоқ.

*Ҳар ким ихлос юзидин исго қилмаса, имонининг тубин ва дини-
нинг шохин кесиб, ани судрай-судрай сақар мустақаррига элтур-
лар.*

Насойим ул-муҳаббат, 335-б.

ИТИРМАК [m. ايتيرماك] Йўқ қилмоқ, йўқотмоқ.

*Ориф кўнглин дарёга нисбат берурки, анда ҳар не тушса сингу-
рур балки итурур.*

Наводир уш-шабоб, 512-б.

ИТИТМАК [m. ايتيتماك] Ўткир қилмоқ.

*Бало аро чу мен улдум, бало қиличларини,
Не тонг ититкали лавҳи мазорим улса билев.*

Бадоеъ ул-васат, 361-б.

Қора-қора мужса ханжарларин ититмак ишинг,

Ҳаёт нахлини кескан қиё-қиё боқшинг.

Фавойид ул-кибар, 234-б.

ИТЪОМ [a. اطعم] Таом бериш, ейиш-ичиш.

[Шайх Малик Насируддин Махмуд қ. с.]. Ҳамиша зиёрат тариқини маслук тутар эрди ва фуқарову гурабо итъомида қушиши кўргузур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

ИФОФ [а. عفاف] 1 Иффат, маъсумлик, поклик.

2 Номус, покдомонлик.

*Салоҳ аҳлида гарчи қўймадинг сатру ифоф, аммо
Сени ҳақ асрасин ўз пардаи сатру ифода.*

Бадоеъ ул-васат, 383-б.

ИФРОД [а. افراد] Бирор нарсадан жудо қилиш, ажратиш, ёлғизликка маҳкум этилиш.

*Сойири ифрод иши бу бўлса, улким фард эрур,
Барча элдин ҳусн аро оздур анга юз мунча ҳам.*

Фавойид ул-кибар, 269-б.

ИФТИРО [ф. افترا] Тухмат, бўҳтон.

*Нафсинга раҳмати ҳақ била иқтирон,
Муъжиз отингга сеҳру фусун ифтиро.*

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

ИФТИҚОР [а. افتقار] 1 Камбағаллик, муҳтожлик, бечоралик.

*... юз оҳу сўз била сувомоқнинг итмоми ва бу фано хирқасини
заъфу ифтиқор ямоқларин киртик синук игнасига ашк узук торин
тоқиб, юз дарздўзлик била ямамоқнинг эҳтимоми.*

Ҳайрат ул-аброр, 331-б.

2 тасаввуфда Фақирлик, тупроқ мисол ному нишонсиз бўлишлик.

*Ва «Савониҳ» фузулидин бири будурким, маъшук барча ҳоли била
маъшукдур, бас истиғно анинг сифатидур. Ва ошиқ барча ҳоли
билан ошиқдур, бас ифтиқор анинг сифатидур. Ошиққа ҳамиша
маъшук кераклик, бас ифтиқор анинг сифатидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

ИХВОН [а. اخوان] 1 Ақа ёки уқа; биродарлар.

2 Дўстлар, ёрлар, содиқ дўстлар, дўсту ёрлар, қардошлар.

*Жонинг агар ком эса ихвонинга,
Сарф эту қўй миннатини жонинга.*

Ҳайрат ул-аброр, 300-б.

ИХТИЁРСИЗ [а.-т. اختیاریز] Хоҳишсиз, беихтиёр.

*Кўнгли сабру қарорсиз булди,
Нуктада ихтиёрсиз булди.*

Сабъаи сайёр, 248-б.

ИЧГУЧИ [т. اچگۇچى] Аракхўр, майхўр, кўп ичувчи.

*Ямонроқ ичгучи анга мағлуброқ, ҳар неча ямонлиги зоҳир бўлса
анинг қошида мағлуброқ.*

Мағлуб ул-қулуб, 104-б.

ИЧМАК-ЕМАК [т. اچمك ييمك] Ичиш-ейиш, сув ва нон.

*Андух еб, этиб жафо майи нуш,
Ичмак-емаги бўлуб фаромуш.*

Лайли ва Мажнун, 152-б.

*Ҳажрингда қону гуссадур ичмак-емакларим,
Ишрат суруди нолаи зор айламакларим.*

Бадоеъ ул-васат, 289-б.

ИШВАГАРЛИК [а.-т. *عشره گرليک*] Карашмалилик, ноз қилувчилик.

*Ишвагарлик қилсалар гаммоз ўлуб,
Пардадарлик этсалар танноз ўлуб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

ИШКАМИШ [ф. *ايشك‌ميان*] Бадахшон.

[*Мавлоно Мухаммад Бадахший*]. – *Қундузнинг Ишкамиш отли кентидиндур.*

Мажолис ун-нафоис, 123-б.

ИШРАТПАРАСТ [а.-т. *عشرت پرست*] Айш-ишратга берилиш; хурсандчиликни хуш кўрувчи, дилхушликни хуш кўрувчи, маишатпараст.

*Чу Хусравга ул ики иш берди даст,
Нишот айлабон бўлди ишратпараст.*

Садди Искандарий, 398-б.

*Бу тақдир ила шоҳи ишратпараст,
Неча кун тараб жомидин бўлди маст.*

Садди Искандарий, 409-б.

ИШРАТОЙИН [а.-т. *عشرت آيين*] Айш-ишрат палласи, дилхушлик чоғи.

*Ғалат қилдим, бўлуб Фарҳоду Ширин,
Риёзи жаннат ичра ишратойин.*

Фарҳод ва Ширин, 447-б.

ИШРАТСИГОЛ [а.-ф. *عشرت سگال*] Ишратга мойил.

*Ҳаким англамиш эрди чун, барча ҳол,
Бу иқболдин бўлди ишратсигол.*

Садди Искандарий, 92-б.

ИШРОФ [а. *اشراف*] 1 Юқори бўлиш.

2 Мушарраф бўлиш, баланд мартаба соҳиби бўлиш; олий рутбали.

[*Шайх Абулхусайн Сирвоний Сағир қ. с.*]. *Ва ҳам ул дебдурки,
Абулхайр Тайнотий дедик, манга дузах аҳлига ишроф бердилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 190-б.

*Шайх Баҳоуддин Валад қ. с. нинг асҳоби ва муридларидиндур.
Анинг хавотирга ишрофи жиҳатидин Саййиди сирдонга машхур-
дур.*

Насойим ул-муҳаббат, 324–325-б.

ИШСИЗ [т. *ايشسيز*] 1 Беиш, бекорчи.

2 Вазифасиз, амалсиз.

[*Муъаммил Жассос р. т.*]. *Ҳар қачон бир мусулмон ишига машғул
бўлса, ишсиз киши саломига жавобдин ўзга сўз демас эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 171–172-б.

ИШТАРАК [а. *الشرك*] Бирлашган, шерик бўлган.

*Туз кўринур меҳр чу тургон суда,
Эгри бўлур иштарак ургон суда.*

Ҳайрат ул-аброр, 207-б.

ИШФОҚ [а. *اشفاق*] Шафқат, аяш, меҳрибонлик.

Ишфок этмак Меҳрибонлик қилмоқ.

*Ҳар гавҳари туфроғ уза бир қатра су янглиғ тушкач адам ўлгай,
Гар қилмаса ишфоқ этибон Ҳусрави Ғозий назми сари парво.*

Ғаройиб ус-сиғар, 499-б.

ИШЪОР [а. اشعر] Хабардор қилиш, маълум қилиш, огоҳ қилиш.

Ишъор қилмоқ Хабардор қилмоқ.

*Аммо дустларим насиҳат юзидин ишъор қилурлар эрдиким, ҳар
муҳра тожга тикилган била феруза бўлмайду...*

Муншаот, 216-б.

ИШҚ [а. عشق] 1 Севги, муҳаббат.

2 Кўнгилинг опшиқ томон кучли иштиёқ билан интилиши.

Ишқ булбули Фарҳод кўзда тутилган.

... балки гул иси била ул ишқ булбулининг хушин учурғони...

Фарҳод ва Ширин, 313-б.

ИШҚБОЗЛИК, -лиғ [а.-ф.-т. عشقاز ليغ // عشقاز ليك] Бировга кўнгил
боғлашлик, опшиқлик, ишққа берилганлик.

*Мавлоно ҳазратларига ҳам-ул ишқбозликким, Шайх Шамсуддин
Табризий била эрди, анинг била бунёд қилдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

*... ва хилофатлари Чалабий Низомуддинга мунтақил булди ва
ишқбозлиғ анинг била бунёд қўйдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

ИШҚИЯ [а. عشقيه] Тариқат силсиласига оид суфиёна истилоҳ; ишқия
тариқати.

*Ишқия силсиласида Шайх Абулҳасандин сунгра гўё андин улугроқ
киши йўқ эркандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 423-б.

ИШҚОЙИН [а.-ф. عشق آيين] Опшиқ, ишқ равиши.

*Ҳукамо ҳам келиб алар била рост,
Қилдилар шаҳга ер утуб дархост
Ки: Кеча шаҳга ишқойиндур,
Лек куҳ виқору тамкинду.*

Сабъаи сайёр, 367-б.

ИШҚОМИЗ [а.-ф. عشق آميز] Муҳаббатли, опшиқона.

*... Бирининг ишқомиз абётидин бу эски дайрнинг рафиъ тоқида
ушиқнинг шўру гавгосидур ва яна бирининг шавқангиз газалиётин-
дин бу қадимий маниъ гунбад равоқида муҳаббат аҳлининг хўйу
алолоси.*

Ғаройиб ус-сиғар, 14-б.

ИШҚСИЗ [а.-т. عشق سيز] Беишқ, бедард, муҳаббатсиз, андуҳсиз.

*Чу ишқсиз эди зухд аҳли келди ноболиғ,
Эрурлар атфол эл гарчи дерлар они шуҳ.*

Наводир ун-нихоя, 93-б.

*Гар солиб юз минг балога мендек ўзни булмаса
Ишқсиз бир дам санга ҳам сабру тоқат, эй рафиқ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 261-б.

*Малойик ишқисиз гар эрди сен бор улки ҳажрингда,
Туташти барчага ут шуълаи ишқим шароридин.*

Бадоеъ ул-васат, 326-б.

ИҚОБ [а. عتاب] Жазо; азоб, озор; қийноқ, уқубат.

*[Имом Аҳмад Ҳанбал р. т.]. Бағдодда Муътазила галаба қилган-
да, анга тақлиф қилдиларким, Қуръонни махлуқ дегай, демади. Ва
қари бўлуб эрди ва заиф ҳам, иқобига торттилар ва минг қамчи
урдилар, ҳеч фойда қилмади ва ҳам ул озор била оламдин утти.*

Насойим ул-муҳаббат, 33-б.

ИҚТИРОН [а. اقتران] 1 Яқин келиш, йўлиқиш, учрашиш, бир-бирига
яқин дўст бўлиш.

*Нафсинга раҳмати ҳақ била иқтирон,
Мўъжиз отингга сеҳру фусун ифтиро.*

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

*«Ре» лариким зоҳир этиб иқтирон,
Фош улуб ондин зарари бегарон.*

Ҳайрат ул-аброр, 12-б.

*... ва самин жавҳарларнинг бир-бирига иқтирони дилпазир қуру-
нуридин, назм таркибин наср тартибига тарғиж қилмоқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 57-б.

2 Икки ёки бир қанча сайёранинг бир-бирига дуч келишига ишора.

*Қарн ила даврон тоғибон иқтирон,
То бўлубон бир киши соҳибқирон.*

Ҳайрат ул-аброр, 216-б.

ЙИГИТЛИҒ [т. *يىگىتلىغ*] Ёшлиқ, ўсмирлик.

*Йигитлигда йиғ илмининг махзани,
Қарилиғ чоғи харж қилғил ани.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 194-б.

ЙИРТУҒЛУҒ [т. *يىرتوغلۇغ*] Йиртиқлик, йиртилиб кетганлик, йиртилганлик.

Дастор йиртуғлугидин гам ема, боши ёруғларга боқиб, Тенгри ҳамдидин ўзга дема.

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

ЙИТИЛМАК [т. *يىتىلمەك*] Ўсмоқ, ўсиб етилмоқ, ўсиб кетмоқ.

Алқисса, бир бузуқда имомни топмишким, паришон зоҳир била сочи, тирноғи йитилган, чопон кийиб, сару по бараҳна қибла сари мутаважжисх. Қуръон ўқуб ўлтуруб эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 72-б.

ЙИҚИЛА-ҚУПА [т. *يىقىلا قۇپا*] Йиқила-сурила, йиқила-тура.

*Чун хайга йиқила-қупа етти,
Жон оқзига етти, ҳуши кетти.*

Лайли ва Мажнун, 101-б.

ЙИҒИСИЗ [т. *يىغيسىز*] Кўз ёш тўқмаслик, йиғи-йиғисиз.

[Шайх Шайхона р. т.]. *Ул дебдурки, ул кузки, маҳбуби лиқосидин йироқ қолгай ва анинг дийдорига муштоқ бўлгай, йиғисиз яхши кўрунмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 484-б.

ЙИҒЛАҒУЧИ [т. *يىغلاغۇچى*] Йиғлағувчи.

[Шайх Абулҳасан Харақоний р. т.]. *Дебдурки, биров била суҳбат тутмангизки, сиз Ҳақ дегайсиз ва ул ўзга нима дегай ва дебдурки, андуҳ тиланг, то кўз суйи ҳосил бўлгайки, Тенгри йиғлағувчиларни суяр.*

Насойим ул-муҳаббат, 210-б.

ЙИҒМОҒЛИҚ [т. *يىغмаغلىق*] Тўтпамоқлик, уймоқлик, йиғмоқлик.

*Чун айлар хурда йиғмоғлиққа оҳанг,
Тутар бу хурдадин даҳр они дилтанг.*

Фарҳод ва Ширин, 97-б.

ЙИҒОЧЛИҒ [т. *يىغاجلىغ*] Узунлик ўлчовининг номи, масофалик, ўлчовлик.

Уч йиғочлиғ Уч қулочлик (қарийб ўн икки километрдан ортиқроқ) масофалик.

Мушкул – бир кентдур, Мисрнинг уч йигочлигида.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

ЙҮЛСИЗ [т. *بول سيز*] 1 Йўлсиз, берах.

... Алар бу ҳолни маълум қилиб, иттифоқ била шахрларидин қочиб, эл йўлқур ваҳмидин йўлсиз биёбонга тушуб, бир қўйчига учраб, қўйчи дағи аларга қўшулуб, қўйчининг ити ҳам эришиб Рақим отлиг горга кирмишлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

2 Беусул.

*Шоҳ улдурким – йулидин қойтасен,
Ҳар замон йўлсиз ҳадисе ойтасен.*

Лисон ут-тайр, 56-б.

3 Бемаслак, бетариқат.

*Ким тун-кун улгамен рафиқинг,
Йўлсиз югурурда ҳамтариқинг.*

Лайли ва Мажнун, 196-б.

*Туштилар бир йўл аро икки рафиқ,
Бир эди йўлсиз, бири соҳибтариқ.*

Лисон ут-тайр, 71-б.

ЙҮЛЧИ [т. *بولچى*] Йўловчи, йўл юривчи.

*Йўл неча туз, йўлчига мақсад қариб,
Хамлигидин тушса йироқ йўқ ажсиб.*

Ҳайрат ул-аброр, 201-б.

ЙҮНМОҚЛИҚ [т. *يونماقلىق*] Тарашламоқлик.

*Кўнгул саргаишаликдин бўлди йўқ оғзинг кеби, гуё
Ани чарх айлагандур гунча йўнмоқликқа инкора.*

Наводир уш-шабоб, 386-б.

ЙҮРҒА [т. *يورغا*] Майда қадам ташлаб тез юрадиган (от, эшак, ҳўкисиз ҳақида).

*Бу навъ ораста қилгондин сўнгра чанбаршоҳ йўрға уйга тескари
миндургайлар ва шахрнинг қўй ва маҳаллотига кездургайлар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ЙҮХСУЛЛИҚ [т. *يوخسوللىق*] Камбағаллик, бечоралик, нотавонлик; фақирлик.

*Борлигки, лутфу карами ом бўлгай, йўхсулликда анга барча элдин
ком бўлгай, ком бўлса, боре хижолат бўлмагай ва эл сарзанишидин
малолат боре бўлмагай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 103-б.

ЙҮҚСИЗ [т. *يوق سيز*] 1 Мавжуд эмас.

2 Йўқликсиз, адамсиз.

3 Фаносиз.

*Ҳар кимдаки даҳр ибтилоси кўндур,
Йўқ бок агар ҳаққа ризоси кўндур
Борлиқда агар даҳр жафоси кўндур,
Йўқсизда вале фоқа балоси кўндур.*

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

ЙУҚСУЗЛУҚ, =лик [т. *يوقسوزلوق // يوقسوزلىك*] 1 Мавжуд эмаслик.

2 Камбағаллик, йуқчилик, етишмовчилик, муҳтожлик.

3 Фақирлик.

... Бир неча вақт бизинг уйда булур эрди ва манга йуқсузлуқ даст бериб эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

... Манга деди: чун йуқсузлик даст берибдур, ул захирадинки, бу зарфлардадур, невчун қут қилмассен? Дедим: алар бушдур.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

Жаъфар Хулдий дебдурки, неча кун Ҳаммод Қурайшийни курмайдур эрдим, уйига бордим ани кургалш. Ул йуқ эрди, ул йуқсизлик заруратидин аёлининг бурунчакин олиб, бозорга элтган эрмишким, сотиб егулик келтургай.

Насойим ул-муҳаббат, 59-б.

КАВКАБМИСОЛ [а. *كوكب مثال*] Сайёралардек, юлдуз каби.

*Ул хазратнинг сипеҳроси тахти кавкабмисол сабот ва давом
гулмиҳлари бирла истиҳком топсун.*

Муншаот, 209-б.

КАВКАБАФРУЗ [а.-ф. *كوكب افروز*] Юлдуздай порлок, юлдуздай ёри-
тувчи, юлдуз каби нур сочувчи.

*Ҳар лаган дуржи кавкабафрузи,
Кавкаби гавҳари шабафрузи.*

Сабъи сайёр, 8-б.

КАВОШОНЛИҒ [ф.-т. *كواشون ليغ*] Кавошонда яшовчи, Кавошонлик.

*Ва Кавошонлиғ Бишр бобидаким, кабутархона анинг ишорати
била йиқилибдур...*

Насойим ул-муҳаббат, 234-б.

КАВСАРМИСОЛ [а. *كواثر ميسال*] Ҳаётбахшиқ хусусиятига эга сув,
биҳишгдаги кавсар булоғи каби.

*Вале бу сифат наҳри кавсармисол
Ки, андин жаҳон коми топиб зилол.*

Садди Искандарий, 236-б.

КАДУД [ф. *كادود*] 1 Бигиз.

*Ва «ёйий» мисол уч ҳаракатдин ортуқ топилмас: бийзки сорт
«кадуд» дер ва бизки «мо» ва «наҳну» маъниси биладур ва бийзки
«дарафш» дерлар.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 19-б.

2 XV асра Хуросонда яшаб ижод этган олим, форсигўй шоир Хожа
Авҳад Муставфий лақаби.

Хожа Авҳад Муставфий – анинг лақабин «Кадуд» ҳам дерлар.

Мажолис ун-нафоис, 32-б.

КАЁНИЙНАЖОД [ф. *كايي نژاد*] Каёний авлодлари, Каёний наслдан,
Каёний зот.

*Яна қавму хайлимга қилма инод
Ки, дерлар аларни Каёнийнажод.*

Садди Искандарий, 191-б.

*Атодин Скандарниҳод улғай ул,
Анодин Каёнийнажод улғай ул.*

Садди Искандарий, 192-б.

КАЁСАТЛИҒ [а.-т. *كياست ليغ*] Зийрак, ҳушёр, басир, фаросатли.

... Манзар бинни Умарким, ақду каёсатлиғ киши эрди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 164-б.

КАЖРАВОЙИН [ф. كجرواين] Тескари айланувчи дунё.

*Тузулди уйла базми хусравойин
Ки, курмай уйла чархи кажравойин.*

Фарход ва Ширин, 271-б.

КАЛЕЗ [ф. كاليز] Асалари, ари.

*Шакар тунгини айлади шаҳдрез,
Кун ул шаҳд зимнида неши калез.*

Садди Искандарий, 413-б.

КАЛЛА [ф. كاله] Бош, калла, инсон ва ҳайвонларнинг бош қисми.

*Кургузубон лола уюн ичра жуш,
Ел учуруб калласидин каллапуш.*

Ҳайрат ул-аброр, 280-б.

КАЛЛАПУШ [ф. كاله پوش] Бош кийим, қалпоқ, дўппи.

*Кургузубон лола уюн ичра жуш,
Ел учуруб калласидин каллапуш.*

Ҳайрат ул-аброр, 280-б.

КАЛО [ф. كالا] Эчки.

*Ва нима ўқумайдурмен, манга кало утлатмоқ била хуш эрди. Бир
кун пайгоҳда кало утрусидида ўлтуруб эрдим. Ногоҳ манга ҳоле мак-
шуф бўлди ва жазба заҳир бўлди ва ҳижобни қўзум оллидин олди-
лар. Беҳуш бўлдум ва йиқилдим. Ва калонинг оёғи остида илг-аёғ
урар эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 343-б.

КАЛОМ [а. كلام] 1 Сўз.

2 Қуръони карим.

Каломни мажид Шарафли Қуръон.

Ва анга воситасиз ўз каломни мажидимизга такаллум қилиббиз.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 142-б.

КАЛОҒПО(И) [ф. كلاغ پاي // كلاغ پا] Ола қарға ёки калзоғ оёғи изидек
варақни бўяб, чизиб ёзадиган бадҳат хаттот, бесавод котиб.

*Аммо ул сафҳа рақамин ўзларидин ўзга киши билмас ва ул калог-
поларни ул савод аҳлидин ўзга биров ўқумас ва фаҳм қилмас.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 11-б.

*Котибки калогтойи зоғи мулаввас аёғидин манкуброқ ўз олида
Жаъфар (изоҳ: машҳур мусаввир) ва Азҳар (изоҳ: қилқалам хат-
тот, Жаъфарнинг шогирди) хатидин маҳкуброқ.*

Маҳуб ул-қулуб, 72-б.

КАМАРДЎЗЛИҚ [ф.-т. كمردوزليق] Белбоғчилик; белбоғ тикувчилик.

Мавлоно Толеъий – камардўзликқа мансубдур.

Мажолис ун-нафоис, 30-б.

КАМБАҲО [ф. كمبها] Қадрсиз, паст.

*Илоҳи, сенинг йўлунда туфроғ етса, тўтиёдур ва кесак йулук-
са, кимёдур, зайрингдин қизил олтун қора туфроғдек беқадру кам-
баҳодур.*

Муножот, 295-б.

КАМИТ [а. كميته] Миқдор, ҳисоб, санок, ўлчов, қолип.

*Бордилар ёмгур дуосин қилгали аҳли риё,
Мен ниёз аҳли эдим, даъви камитин сурмадим.*

Наводир уш-шабоб, 520-б.

КАМИ(Й)ЯТ [а. *كَمِيَت*] қ. Камит.

*Ҳақир кўрма фано аҳлини палос ароким,
Камият ҳимматиға жул сипехри атласдур.*

Фавойид ул-кибар, 132-б.

*Андаким, ҳажр камиятин сурдум,
Бир-икки ёр санга топшурдум.*

Фавойид ул-кибар, 489-б.

КАМО [а. *كما*] Худди, пундай.

*Халқ дастури била борур эрди, камо беш-тўрт қадам борзунча
бир хатм қилдики, ҳарф-бахарф фаҳм булди.*

Насойим ул-муҳаббат, 400–401-б.

КАМСАРМОЯ [ф. *كَمَسَرْمَايَه*] Қадрсиз, бечора, нотавон, эътиборсиз; пул-сиз, сармоясиз.

*... ва ул меҳри авжи камол била бу зарраи камсармоя орасида
утган ҳолатдин бир неча варақ нигориш қилгаймен...*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 8-б.

*Гадое камсармояи баландоя ҳикоятиким, шоҳи баландояи
камсармояға насиҳатда сўз юзин ирик қилди...*

Садди Искандарий, 555-б.

КАМ [ф. *كَم*] Оз, озгина, арзимас.

Каму костлик Кам-кўстлик, етишмовчилик.

*Кимки бу давронда қилур ростлик,
Йўқтур иши гайри каму костлик.*

Ҳайрат ул-аброр, 206-б.

КАННУЖУМ [а. *كَنْجُوم*] Юлдузлар сингари, юлдузлар янглиғ; юлдузларга ўхшаш; асҳоби каннужум—менинг ҳамсуҳбат (аҳл)ларим юлдузларга ўхшашдир.

*Нубувват сипехрида қуёш эркони маълум,
Мусоҳиблар шаънида асҳоби каннужум.*

Махбуб ул-қулуб, 8-б.

КАНАРКАМАК [т. *كَنار كَمَك*] Кўндирмоқ, икрор қилдирмоқ.

... ва сирмамак ва канаркамак ва сизриқмоқ...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

КАРАГ [ф. *كَرَك*] қ. Карак.

КАРАК [ф. *كَرَك*] Булдуруқлар туркумига мансуб бўлган чўл қуши, булдуруқ қуши.

*Пардаги ўлди эгин ичра карак,
Учти очиб парадаларин шабпарак.*

Ҳайрат ул-аброр, 82-б.

КАРАМЛИҒ [а.-т. *كَرَم لِيغ*] Марҳаматлик.

*Ул қул ҳикоятиким, оёғи тойилиб, оёғлуқ ошини шоҳнинг боши
қосасиға урди ва карамлиғ шоҳ олида ўз ошин тишурди.*

Ҳайрат ул-аброр, 343-б.

КАРВОНСАРОЙ [ф. *كاروان سراي*] Карвонлар қўниши тунаши учун махсус мосланган жой, сарой, келиб-кетиш жойи; работ.

[Мавлоно Шамсуддин...]. *Охир ҳолида доим сафар қилур эрмиш ва қаро кийиз кияр эрмиш ва ҳар мулкка борса, карвонсаройда тушар эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 330-б.

Ҷун Димашққа етсанг, Солиҳияда карвонсаройдур машхур, яксар анда борки, ани анда топарсенки, бир фаранги соҳибжамол йиғит била шатранжэ уйнайдур.

Насойим ул-муҳаббат, 335–336-б.

КАРДА [ф. *كرده*] Қилинган.

Кардаву нокарда Иш, амал қилинган иш, амалга оширилган иш, амалга оширилган-оширилмаган иш.

*Ҷун чекибон лутф саропардасин,
Кечсанг алар кардаву нокардасин,
Бўлса наво бирла бори муҳтарам,
Айлама маҳрум Навоийни ҳам.*

Ҳайрат ул-аброр, 32-б.

КАРИ [ф. *كاري*] Арзимас, арзигулик эмас.

Қилмас кари Ҳўлашга арзимаиди.

*Гар ватанинг Шом дурур, гар Ҳири,
Шому Ҳири фикрга қилмас кари.*

Ҳайрат ул-аброр, 294-б.

КАРКЗҶР [ф. *كاركزور*] Каркидон номли катта ҳайвон, каркидек зўр.

*Басе тезрав, раҳиш хорошикан,
Бори каркзўру бори пилтан.*

Садди Искандарий, 309-б.

КАРОМАТҶҲЙ [а.-ф. *كرامت گوي*] 1 Каромат қилувчи, башоратгўй.

2 Хушхабар айтувчи; саҳий зот, ҳиммат қилувчи; мурувват қилувчи.

*Эй кароматгўй, ишим оғози худ исён эди,
Шамъи раҳмат партави етгайму анжомимга айт.*

Наводир ун-ниҳоя, 80-б.

КАРОНСИЗ [ф.-т. *كران سيز*] 1 Қуйисиз, чегарасиз, ҳадсиз; таши йўқ.

*Фалак жавфида бир овуч хокдек,
Каронсиз тенгиз ичра хошокдек.*

Бадоеъ ул-бидоя, 16-б.

2 Қирғоқсиз, соҳилсиз.

*Жаҳонни ул қуёшининг барқи ҳусни уртагай эрди,
Каронсиз баҳри ашким булмаса эрди агар моний.*

Бадойий ул-бидоя, 259-б.

КАРОҲИЯТ [а. *كراهيت*] Дилғашлик, нафратланиш, нафрат.

*Бир бузукқа кирдим, кўрдумки, Шайх Жаъфар Ҳаффор Бағдодий
ўтурубдур. Ранжур булдумки, анга кароҳият етмиш булғай...*

Насойим ул-муҳаббат, 116-б.

[Шайх Абу Жаъфар Мажзум р. с]. ... *Менга салом бериб дедим: эй Абулҳусайн, ҳажга озимсен? Кароҳият била дедим: Бале!*

Деди: ҳамроҳ керак? Узумга дедимки, саҳиҳ ҳамроҳлардин айрилдим, бу навъ маъюбқа йулуқтум, тийралик юзидин.

Насойим ул-муҳаббат, 119-б.

... Дедиким, сен ҳамроҳ қилмасингга онт ичтинг, менга сенинг онтингни ёлгон қилурга кароҳият келур.

Насойим ул-муҳаббат, 120-б.

КАРРАМУЛЛОҲ [а. كرم الله] Аллоҳнинг саховати, Аллоҳнинг ҳиммати, Тангрининг каромати.

Каррамуллоҳи важҳа Аллоҳнинг саховати ҳақи.

Ва гунашни Ювашъ а. с. дин бошқа Тенгри таоло Сулаймон а. с. била амир ал-муминин Али каррамуллоҳи важҳа муъжиза ва кароматидин мағрибдин машириқ сори ҳаракат берди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 150-б.

КАРХ [ф. كرخ] Бағдод жануби-ғарбида жойлашган бир маҳалла номи.

*Фано тариқида бирдек эмас бори маъруф,
Бирига Кархдурур жилвагах, бирига курух.*

Наводир упи-шабоб, 85-б.

КАСБСИЗ [а.-т. كاسبسىز] Хунарсиз.

Мулк ва мулкисиз вилояти бор ва олату касбсиз рузе ер ва элга едирур ва бу каромат эмасму?

Насойим ул-муҳаббат, 202-б.

КАСИР [а. كاسير] Синиш.

Касир ул-вуқуъ Арузда бир баҳр (вазн)нинг жузвларида бўладиган (синиш юз бериши) ўзгариш.

Ва улча бу секкиз усулдин форсий шеърда касир ул-вуқуъдур – бешдур.

Мезон ул-авзон, 47-б.

КАСРАТ [а. كسرت] Кўплик, кўпчилик, муллик, кенглик.

Касрати ҳасаб Донг таратиш, шуҳрат қозониш, ўзини улуғлаш, қадрлаш.

[Форсизуӣ шоир Мирхонд]. ... узи йигитликда улум тақмили қилди ва ҳоло бовужуди кибари син ва улви насаб ва касрати ҳасабки барча мужсиби ушб анониятдурлар, ул миқдор бетаайюн ва фоний машраб ва хуш ахлоқ кишидурким, андин утмас.

Мажолис ун-нафоис, 121-б.

КАТУН [а. كتون] Каноцдан ишланган мато, кийим.

*Ким кафанни ёд этар, андин улук огоҳроқ,
Гар либосин билсаким, эрур катон ёхуд катун.*

Бадоеъ ул-бидоя, 417-б.

КАФ [а. كاف] Аруз баҳрларидан бири.

«Каф» – бешинчи ҳарф исқотидур, бас фозилотун фозилон бўлгай.

Мезон ул-авзон, 49-б.

«Каф» – мафозийтун «нун» унинг исқотидур, то мафозийту қолгай.

Мезон ул-авзон, 48-б.

КАФТОР [ф. *كفتار*] Териси хол-хол булган итсимон улаксахур ваҳший бир ҳайвон.

Аммо анинг сўрхрўлуғига гулгуна сазовордур ва оқлиғига муносиб сапида бордурким, қари муханнас мабхут ва анинг холазодаси кафтори фартут ширкат била машиоталиқ тузгайлар...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

КАШМИРЗОД [ф. *كشميرزاد*] Кашмир зоти, кашмир авлоди.

*Канизеким ул булса ҳиндийнажод,
Не ҳиндийнажод, айт кашмирзод.*

Садли Искандарий, 413-б.

КАШОКАШ [ф. *كشاكش*] 1 Қийинчилик, мапаққат, азоб.

2 Низо, мухолифат; жанжал, ғавғо.

Бу кашокашу изтиробда не уйқум қолди ва не қарорим.

Насойим ул-муҳаббат, 418-б.

КАШТИ(Й) I [ф. *كشني*] Кема, қайиқ.

*Ваҳки, ул каштийда дарёкуш, манга худ йўқ ҳаёт
Эл дегандинким, фалоннинг кофири бебокидур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 125-б.

КАШТИ(Й) II [ф. *كشني*] Май ичадиган қадах, кема шаклидаги май идиш.

*Йўқки, май каштийси зам туфонидин айлар халос
Ким, топар андин киши бир қатра ичса умри Нух.*

Наводир уш-шабоб, 81-б.

КАШФ [а. *كشف*] Аруз атамаси.

«Кашф» – мафъулоту «то»сининг исқотидур, мафъулун анинг ўрнига қуярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

КАШФГОҲ [а.-ф. *كشفگاه*] Бир нарсанинг сирини топиш жойи, сирни очиш жойи (остона).

*Бир кунки, Шайх ҳазратлари самоъда хушҳол булуб эрдилар.
Шайх Саъдуддин Шайх Маждуддинга хабар қилди. Ул аёғ яланг келди ва бир таишда ут тулдуруб, бошига кўтариб, кашфгоҳда турди.*

Насойим ул-муҳаббат, 293-б.

КАЪБ [а. *كعب*] 1 Оёқнинг тулиғи.

2 Азиз-авлиёларнинг қадамжоси.

*Каъби ери даврани иродат,
Давр аҳлига халқани саодат.*

Лайли ва Мажнун, 35-б.

КАҲЗАН [ф. *كهن*] Паншаха.

*Тождиргаки даст топти раҳзан
Ногаҳдур анинг ёнида қаҳзан.*

Лайли ва Мажнун, 304-б.

КАҲРАБОКИРДОР [ф. *كهرابگردار*] Сарғиш, сап-сарик, сарик рангли тошдек.

*Қоҳи юз бирла улармен, Исавийдам соқие,
Бода тут хуришиди эсоми қаҳрабокирдоридин.*

Ғаройиб ус-сиғар, 354-б.

КАХФ [а. كهف] 1 Куръони каримда тилга олинган гор номи.

2 Куръони каримнинг «Кахф» сурасига ишора.

Кахф ити Куръони каримнинг ўн саккизинчи «Кахф» сурасидаги «Асҳоби Кахф» воқеасига ишора. Қадимда Дақёнус номли зolim подшоҳ замонида бир неча йигитлар мусулмон бўлиб, яширинча Тангри таоло ибодатига машғул бўлишган. Бундан Дақёнус воқиф бўлиб, уларни қатл этмоқчи бўлади. Бироқ улар бу ҳолдан хабар топиб, шаҳарларидан чиқиб, қочишади. Йўлда бир чўпон ва унинг ити ҳам уларга эргашади. Улар Аллоҳнинг иродаси билан Рақим деган ғорда 309 йил уйқуга кетишади. Бунда ит ҳам уларга доимий (вафодор) ҳамроҳлик қилади, вафодор ит.

*Итларингга нисбатимни рост қилсам, Кахф ити
Одамиларга ўзин қилган кебидур мунтасиб.*

Бадоеъ ул-васат, 42-б.

КЕВУРМАК [т. كهورمك] Киритмоқ.

*Кевурга даҳр аро солиб гиреви,
Нечукким маст бўлгай нарра деви.*

Фарҳод ва Ширин, 53-б.

КЕЗИК [т. كيزيك] Дафъа, ишда навбат-момент.

*Бас, Худойи таоло Жаброил (а. с.) дин Одами Сафийга бир ёй
ва неча ўқ йиборди. Чун Одамга ўқ отмоқни ўғротти. Андин сунг
буюрдиким, Одам бу ўқни қаргалар сари отгил. Бас, Одам (а. с.)
отти ва хато қилди. Жаброил табассум қилиб айтди: – Яна бир ўқ
отгил. Бу кезикда отган урди.*

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

КЕЙНИ [т. كيني] қ. Кийни

КЕЙНИЧА [т. كينچه] Орқасидан.

*Кейнича кунгулсиздур эришмакка Навоий,
Ул шўх чу ўз мулкига борди кунгул олгоч.*

Наводир уш-шабоб, 77-б.

*Хожа билибдурким, кўргач ташлағусидур, кейнича бориб, дас-
торни олмишлар...*

Насойим ул-муҳаббат, 19-б.

*[Иброҳим Ажурий Сағир р. т.]. Деди: ридонгни менга бер! Анинг
ридосин ўз ридосига чирмаб дошлиқ утга ташлади ва анинг кейни-
ча дошқа кириб, олиб чиқди.*

Насойим ул-муҳаббат, 42-б.

КЕКЛИК [т. ككليك] Каклик, тоғ қуши.

*Қалин кекликлар кўрдумки, ҳаргиз онча қалин кеклик кўрмайдур
эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 403-б.

КЕЛГУЧИ [т. كهلگوجي] Келгуччи.

*Келгучи бу хаста гам ободига,
Кетмаги худ келмай анинг ёдига.*

Ҳайрат ул-аброр, 334-б.

КЕЛИ [т. كيلي] Бўғдой, жўхори каби донларни майдалайдиган қадимий қўлбола ускуна, ўғир.

*Бобо оёгин узатиб, дедиким, бор, кўрай нечук борурсен? Ҳирот
Бодгисининг келидин санга берибдурлар, ёниб ўз ишинга бор!*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

КЕЛМАМАК [т. *كېلما مەك*] Келмаслик.

*Бода беранжи хумор эрмиш фано жомида лек,
Ичмак ани келмамиш ҳар булҳаваснинг шониға.*

Ғаройиб ус-сигар, 406-б.

*Хизматиға қайси юз бирла борайким, келмамиш
Тийраликдин ўзга мен юзи қародин ўзга иш.*

Фавойид ул-кибар, 179-б.

КЕЛМАКЛИК [т. *كېلماكلىك*] Келмоқлик.

*Мажнун куруб они ошноваш,
Келмаклиги келди кўнглиға хуш.*

Лайли ва Мажнун, 154-б.

КЕЛТУРГУЧИ [т. *كېلتورگۇچى*] Келтиргувчи.

*Ёлгон афсоналарда уйқу келтурғучи, ёлгончи уйқуда такаллум
сурғучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 94-б.

КЕЛТУРМАМАК [т. *كېلتورما مەك*] 1 Келтирмаслик.

2 Гапирмаслик.

*Дайр пирининг қулименким, харобот аҳлидин
Неча кўрмиш журм аларнинг юзига келтурмамиш.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

КЕНГЛИК [т. *كېنگلىك*] Эни, кўндаланг ўлчами катга бўлганлик; энли-
лик, кенглик.

*Бу чоҳ оғзи бас тордур, қаъри кенг,
Ҳамул қалға даври кенгликда тенг.*

Садди Искандарий, 268-б.

КЕНТ-БАКЕНТ [т. *كېنت بېكەنت*] Шаҳарма-шаҳар.

*Яна улким, бу дастур билаким, шаҳрда таъйин қилинур булуқот
улуғларни Хожса Фахриддин янглиғ борча бу дастур била муқаррар
қиллсаким, булуқлар кент-бакент бу навъ амал қилсалар.*

Муншаот, 188-б.

КЕРАК-ЯРОҒЧИ [т. *كېراك يراغچى*] Қурол-аслаҳачи, асбоб-анжомчи.

*Мансабда андоққи, қўрчи ва сувчи ва хазоначи ва керак-яроғчи
ва чавгончи ва найзачи ва шуқурчи ва юртчи ва шилончи ва ахтачи
йўсуллуғ кўптур.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 22-б.

КЕСМАК [т. *كېسەك*] 1 Сўймоқ, кесмоқ, қирқмоқ.

*Сайддек уқтин қатил ўлди Навоий кўнгликим
Сунди ойлар тийғ ила кесмакка ҳар ёндин илиғ.*

Ғаройиб ус-сигар, 266-б.

2 Ажратмоқ, узмоқ.

*Ўзлуғинг қайдини кесмакка Навоий билким,
Йўқтурур даҳр ирикликларидин яхши эгак.*

Ғаройиб ус-сигар, 268-б.

КЕСГУЛУК [т. كىسگولوك] Кесгилик, кесишлик.

*Ва эгрилик нафйидаким, агар эгри киши зулфдек симбарлар юзи-
да ер тутарким, боши кесгулук.*

Ҳайрат ул-аброр, 200-б.

КЕТАКУРМАК [т. كىتاكورماك] Кетмоқ, кета бошламоқ.

... ва саъй ирода қилурлар, андоқки, билакур ва кетакур ва етакур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

КЕТГУЧИ [т. كىتگوجى] Кетгучи.

*Силсила бу навъ азал то абад,
Келгучию кетгучи беҳадду ад.*

Ҳайрат ул-аброр, 249-б.

КЕТМАМАК [т. كىنماماك] Кетмаслик.

*Магар шоҳ девонига кетмамиш,
Етар маҳзан ичра магар етмамиш.*

Садди Искандарий, 137-б.

[Саул б. Абдуллоҳ Тустарий қ. с]. *Ва ул дебдурки, дарвешеки,
анинг кунглидин элнинг илгидин нима олмоқнинг чучуклиги кетма-
миш бўлгай андин фалоҳ келмагай.*

Насойим ул-муҳаббат, 55-б.

*Бермак киши хотиридин кетмамак,
Бермагу олмоқни хаёл этмамак.*

Ҳайрат ул-аброр, 241-б.

КЕТМАКЛИК [т. كىتماكارك] Кетмоқлик.

*Чу кетмаклик андин эрур ногузир
Даме хушдил улмоқ эрур дилтазир.*

Садди Искандарий, 85-б.

КЕТМОҚЛИК [т. كىتماقلىك] қ. Кетмақлик.

*Чу кетмоқлик керактур бот, агар кеч,
Ҳамул давлат била бу умр эрур ҳеч.*

Фарҳод ва Ширин, 180-б.

КЕЧКА [т. كىچكە] Пешона билан танғиб ўраладиган кичик рўмол.

*Савсаний буркунг ёпар кечкангни, эй миръоти хусн,
Кузгу янглигим, учасен қилди оҳангар бинафш.*

Фавойид ул-кибар, 185-б.

КЕЧКАМ [т.-ф. كىچكم] Саҳро [ёки жой номи].

[Аҳнаф Ҳамадоний қ. с.]. *Ногоҳ бирав кечкам тарафидин мени
чорлади. Боқтим эрса, кўрдум, аъробидур, тева минган.*

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

КЕЧУРМАМАК [т. كىچورماماك] 1 Кечирмаслик; 2 Келтирмаслик.

*Ва бошни рийи саждага индурмамакдур, балки андоқ тоатни
хаёлга кечурмамакдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

КИВУРГУЧИ [т. كىبورگوجى] Киригучи; 2 Келтирмаслик.

*Сафар маҳжурларни матлубига еткургучи ва маҳрумларни мурод
уйига кивургучи ва хомларни пиширгучи ва таомларни сингургучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 119-б.

КИВУРМАК [т. *киيورماك*] қ. Кевурмак.

*Йигиштурдилар элни таклиф ила,
Кивурмакка хандаққа тахвиф ила.*

Садди Искандарий, 461-б.

*Они чиқорғоч кивуруб ёнани,
Ўз қилибон, бир яна бегонани.*

Ҳайрат ул-аброр, 249-б.

*Чун кивуруб ҳар сори рахти нажот,
Банд бўлуб чорсуйи коинот.*

Ҳайрат ул-аброр, 99-б.

Исо иши чиққан жонни танга кивурмак дуо била...

Маҳбуб ул-қулуб, 24-б.

КИЙДУРГУЧИ [т. *киيورگوجي*] Кийдирувчи.

[Абу Ҳомид Дустон қ. с.]. Дерларки, ул ҳаргиз ўзи тўн киймас эрди. Муридлари кийдирурлар эрди... Кийдурғучи ва олғучига шшти-ёр эрди, анга йўқ.

Насойим ул-муҳаббат, 197-б.

КИЙМАМАК [т. *киيامак*] Киймаслик.

*Киймамиш ул сарв гулгун тунки, тонг эрмас бу ранг,
Нахким, кўз боғида қон бирла топти парвариш.*

Ғаройиб ус-сиғар, 214-б.

КИЙНИ [т. *киини*] Орқаси, кети.

*Чун санаме айлади эл кийнидин,
Гулни ниҳон сунбули мушкинидин.*

Ҳайрат ул-аброр, 30-б.

КИНАЖУ [ф. *кине жо*] Жангчи, қасоскор.

*Булар борча бирёну бирён бу
Ки майдон аро бордурур кинажу.*

Садди Искандарий, 439-б.

КИНАСИЗ [ф.-т. *кине сиз*] Гинасиз.

*Эви кўрдик кўрмайдур мисоли,
Нечукким кинасиз эл кўнгли холи.*

Фарҳод ва Ширин, 160-б.

КИНОЯТАНГЕЗ [а.-ф. *киноيات انگيز*] Кесатиқли, кинояли, пичингли, қо-чиримли.

Бу воқеъ булгон ишларда агарчи давлатхоҳ мушфиқ қулларга маҳал ул бор эрдиким, бирор таъномез ва киноятангез суз зоят жонлари куйгандин ва кўнгуллари таҳаммул қилмогондин арз қилгайлар.

Муншоат, 150-б.

КИНОЯТАНГИЗ [а.-ф. *киноيات انگيز*] қ. Киноятангез.

КИРКИНМАК [т. *киркинамк*] Қўзғолмоқ, купмоқ.

... ва бухсамақ ва киркинмак ва суқадамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КИРДОРЛИҚ [ф.-т. *кирдорлиق*] Хусусият.

Асад кирдорлик. Шерга ўхшаш шижоатли.

Фарридин топти кузи кучқорлик,
Саврга етти асад кирдорлик,

Лисон ут-тайр, 18-б.

КИРМАМАК [т. كرمناك] Кирмаслик.

Аммо буларнинг солимини ки, анга ҳеч зиҳоф кирмамиш бўлмай,
ҳеч доирага тартиб била забт қилмайдулар.

Мезон ул-авзон, 56-б.

КИРМОНИЙ [اكرمانسي] Қадимги Кирмон вилояти қандолатпазларни пи-
ширган думалок, яъни курут шаклидаги новот назарда тугилган.

[Хожа Муҳаммад Порсо р. т.]. Алар илтифот қилиб, бир бош
кирмоний набот илгимга бердилар.

Насойим ул-муҳаббат, 267-б.

КИРОЙ [а.-ф. كراي] Ижара ҳаққи; арзимоқ, лойиқ бўлмоқ, мушарраф
бўлмоқ.

Тирик бўлса эди Фарҳоди замгин,
Қилур эрди кирои қилмоқ мунга кин.

Фарҳод ва Ширин, 425-б.

КИРОМ [а. كرام] Карамли, саховатли; муҳтарам.

Киром ул-қотибин Инсоннинг номаи аъмоли (яхшилик ва ёмонликла-
ри) ни ёзиб боровчи фаришталар, мусулмонларнинг икки елкасида ўтир-
ган икки фаришта (ўнг елкадаги савоб ишларини, чап елкадагиси гуноҳ
ишларини ёзиб боради).

Киром ул-қотибин андин қилиб сабт,
Эл эткондин ямон-яхшини бир-бир.

Бадоеъ ул-бидоя, 663-б.

Ўғул-атога бозий бермак пешалари, дагалликларин киром ул-қо-
тибиндин ёшурмоқ андешалари.

Маҳбуб ул-қулуб, 35-б.

КИСАБУРИ [ф. كيسه بري] Ўғри.

Бу кеча бир кисабури нақбзан,
Булмиш эди масканига нақбкан.

Ҳайрат ул-аброр, 243-б.

КИСВАТЛИҒ [а.-т. كسوت ليغ] Кийимлик, уст-бошлик; либослик.

[Мавлоно Жалолуддин Муҳаммад Балхий Румий]. Атфолга деб-
дурким, ул соатки, сизга ул сўзни айтадур эрдим, кўрдумки, яшил
кисватлиғлар мени сизинг орангиздин сирмадилар ва кутариб ос-
монга элттилар ва малакут ажойибни менга кўргуздилар.

Насойим ул-муҳаббат, 326-б.

КИСРО [а. كسري] Нуширавон (Анушервон)нинг лақаби, (Анушервон-
дан кейин) Сосонийлар сулоласи подшоҳларининг лақаби.

Қаҳри кисролар бошидин олди тож,
Ваҳми қайсарларга ҳамл этти хирож.

Лисон ут-тайр, 23-б.

КИСРАВИЙ [а. كسره وي] Шоҳ Кисрога мансуб.

Расуле қасру тоқи Кисравийдин,
Не Кисроким, бисоти Ҳусравийдин.

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

КИС(С)АБУР [ф. کيسه ير] Чунтак ўғриси, ўғри.

*Киссабур била муқаммир асасларидин бозор ва қиморхонага му-
стаъжир.*

Маҳбуб ул-қулуб, 36-б.

Кисангда агар дирам йук, кунгунгда кисабур гами ҳам йук.

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

КИТОБЛИК [а.-т. كِتَاب لِيَق] 1 Бирор нарса ёза олишлик.

2 Саводхонлик.

[Саййид Ҳасан Ардашернинг уели Саййид Муҳаммад]. *Таъби хуб
ва сурати маҳбуб ва ахлоқи ҳамиди ва атвори писандида, ун турт
ёшда толиби илмлиги шогирд китоблиқга етиб эрди.*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 99-б.

КИТОБУЛЛОҲ [а. كِتَابِ اللَّهِ] Куръони карим, Каломуллоҳ, Аллоҳнинг
китоби.

[Шайх Абу Наср...]. *Бир қари киши анга йулиқиб, деди: Эй йигит,
нега йиғлайсен? Магар «Китобуллоҳ»дин ояте санга етибдурки,
анинг била амал қилмағайсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 240-б.

*Бу сифат бировга мусалламдурки юзи ҳақ йулига бўлғой ва «Ки-
тобуллоҳ»ни ўнг илқиға тутқой ва Расул с. а. в. суннатин сул илки-
га ва бу икки ёруғлуқ орасида йўл сулуки қилғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 255-б.

КИШВАР-БАКИШВАР [ф. кишвор бакишвор] Мамлакатма-мамлакат, юрт-
ма-юрт, манзил-баманзил.

*Жаҳон мулкин кезиб кишвар-бакишвар,
Ҳудуди бохтардин то ба ховар.*

Фарҳод ва Ширин, 218-б.

КИШВАРГИР [ф. кишворگیر] Мамлакат фатҳ этгувчи, мамлакат олувчи,
жаҳонгир.

*Тиги ҳиндий чиқорса кишваргир,
Олибон то Хитой, бал Кашмир.*

Сабъаи Сайёр, 141-б.

КИШВАРКУШОЙЛИҚ [ф.-т. кишворکشای لِيَق] Жаҳонгирлик, ўлка,
шаҳарларни қарам қилиш.

*Иқлимгиреким, ҳумоюн алқоби шарафидин фармонраволиқ хут-
басининг минбари пояси Муштарий авжига етти ва ганжбахше-
ким, рузафзун жаноби исмидин кишваркушойлиқ сиккасининг
мирьоти беҳбуд нақшин зоҳир этти.*

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

КИШВАРОЙИН [ф. кишвор آيين] Мамлакат бошқарувчиси, мамлакат под-
шоҳидек.

*Ўзни шоҳи кишваройин соғиниб,
Ҳар не қилса ҳазл ила чин соғиниб.*

Лисон ут-тайр, 77-б.

КИШИСИЗ [т. کيشي سوز] Ҳеч кими йук, ёлғиз, кимсасиз.

Кунгулсизга мушфиқ, кишисизга ёр,
Уммиди йўқ эл андин умидвор.

Ғаройиб ус-сигар, 525-б.

КИШИСИЗЛИК [т. *كىشى سىزلىك*] Кимсасизлик.

Дарди ҳажрингда куйар кунгуму уз ҳолимга
Кишисизликдин ўзумдурмен ўзимга дилсўз.

Бидоеъ ул-васат, 157-б.

КИШМИШ [т. *كىشميش*] Меваси майдароқ булган уруғсиз узум, киш-миш.

Ул жамъдин бировнинг хотирига кечмиш булгайки, агар Мавлононинг каромати бор, бизинг учун кишмиш келтургайки, залла қилгайбиз. Ул жамоат кўнқондин сунгра Мавлоно ул кишини тилади ва уйга кириб бир табақда қуруқ узум чиқариб, анга берди. Ва дедики, маъзур тутки бизнинг богда кишмиш йўқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 353-б.

КИШНАМАК [т. *كىشناماك*] Кишнамоқ, кишнов товуш чиқармоқ.

Ҳар ашҳабки, кўкка боқиб кишнабон,
Кўёш ашҳаби тобидек ишнабон.

Садди Искандарий, 297-б.

КОВГАР [ф. *كوارگر*] Таъсирли; қаттиқ.

Ҳар музанныйки, дардмандонароқ назма чекар, анинг назмаси захлиқ юракка ковгарроқ тегар.

Маҳбуб ул-қулуб, 30-б.

КОВ(И)ЁНИЙ [ф. *كاريانى*] 1 Ковага тегишли, Ковага оид. 2 Зийнатланган учбурчак байроқ.

Дирафши ковиёний 1 Кованинг бигизи. 2 Пешподийлар сулоласининг бешинчи хукмдори Заҳҳоки Морон зулмига қарши чиққан исфаҳонлик машхур темирчи Кованинг чарм байроғи.

Боши узра тожи Каёний бўлуб,
Дирафши анинг ковиёний бўлуб.

Садди Искандарий, 76-б.

... ва Кова оҳангарни улук тарбият қилиб, тайаммун учун анинг йиғочқа боғлаб, алам [Изоҳ: «байроқ»] қилгон сахтиёнини мурас-саъ қилдиким, дарафши ковиёний они дерлар.

Тарихи мулуки ажам, 202-б.

КОГАЛ [ф. *كگل*] 1 Зарурат.

2 Ўрин.

Ва анда тилга когал йўқ ва тақриру баёнга мадҳал йўқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

КОЁК [ф. *كياك*] Зарарқунанда қонхур ҳашарот.

Фалон масх агар чин десун, йўқса акс,
Анинг асл зотиға не бокдур
Ки, коёкни акс ҳам қилсалар,
Вуқуф аҳли оллинда коёкдур.

Бадоеъ ул-васат, 500-б.

КОЛА I [ф. *كله*] Мулк, қимматли нарсалар.

[Ҳожа Қутбиддин Яҳъё Нишобурий қ. с.]. *Ва етти қатла ҳаж гузарлабдур. Бир кун ўз кайл ва коласи бошига ёзига боргондур.*

Насойим ул-муҳаббат, 409-б.

КОЛА II [ф. کله] Қовок, шароб учун қовокдан тайёрланган идиш, шароб сақланадиган қовок.

*Пиёла бирла май оғзимга кундин қуйма, эй соқий,
Ким ул жавҳарга гуёким муносиб кайл эрур кола.*

Наводир ун-ниҳоя, 459-б.

КОЛО [ф. کول] қ. Кола I.

[Ҳожа Қутбиддин Яҳъё Нишобурий қ. с.]. *Ва етти қатла ҳаж гузарлабдур. Бир кун ўз қай ва колоси бошига ёзига боргондур.*

Насойим ул-муҳаббат, 409-б.

КОМЛИҚ [ф.-т. کلم لوق] Муродлик, мақсадлик, тилаклик.

*Дустким қилгай мени бедоди душман кулгуси,
Буйла душман комлиқдин яшироқдур улганим.*

Наводир ун-ниҳоя, 359-б.

КОМРАВОЛИҚ [ф.-т. کامر اوليق] Мақсадга етишлик.

*Гавҳар керак эрса бенаволиқ айла,
Эҳсони била комраволиқ айла.*

Назм ул-жавоҳир, 134-б.

КОРОЗМОЙ [ф. کار آزماي] Тажрибали.

*Расули хироманди корозмой,
Равон булди туфроқ узра чехрасой.*

Садди Искандарий, 329-б.

КОСИД [а. کاسد] Касод, касодга учраган, ривожсиз, харидорсиз, молнинг ўтмай қолиши.

*Эй Навоий, бу чаман ичра вафо истамаким,
Ул матоъ ўлди бу бозорда беҳад косид.*

Наводир уш-шабоб, 96-б.

КОСИДЛИҒ [а.-т. کاسد ليغ] Касодлиғ, касодга учраганлик.

Вафо бозорининг косидлигида ва вафожуйлар хаёлининг фосидлигида.

Наводир уш-шабоб, 513-б.

КОСОВ [т. کاسو] Ўт, оловни тортиш, титкилаш учун ишлатиладиган учи темир ёки ёғоч таёқ.

*Тийралар лутф айлабон тутмас сафо аҳли ерин,
Ёруган бирла учи шамъ ўрнини тутмас косов.*

Наводир ун-ниҳоя, 443-б.

КОФИРВАШЛИК [а.-ф.-т. کافروش ليک] 1 Кофирга ўхшашлик.

2 Ноаҳдлик.

Журъакашлик – динлари ва кофирвашлик – ойинлари.

Маҳбуб ул-қулуб, 17–18-б.

КОФИРКЕШ [а.-ф. کافرکش] 1 Бедин, худони танимайдиган, мункир, ислом динини инкор этувчи; гайридин.

2 Худодан кўркмайдиган, раҳмсиз, кўнгли қаттиқ.

*Кўзларинг кеши эрур кифр эмас ҳеч ажаб,
Аҳли ислом сени гар десалар кофиркеи.*

Фавойид ул-кибар, 172-б.

КОФИРОЙИН [а.-ф. كافرايين] 1 Кофирга ўхшаш, кофирмонанд.

2 Бераҳмга ўхшаш; қаттол каби.

*...кашмирийси сеҳрсозлигда дилрабову дилкаш ва румийси турк-
тозликда кофироийну фарангийваиш...*

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

КОФИЯ [а. كافيه] Араб тилининг грамматик қондасига бағишланган асар номи.

*[Форсигуӣ шоир Мир Атоуллоҳ]. Андин илм таҳсили учун шаҳрга
келди. «Кофия» ва «Мутавассит» ўқур эрди.*

Мажолис ун-нафоис, 118-б.

КОФУ НУН [а. كاف و نون (ك-ن)] Араб алифбосидаги «коф» ва «нун» ҳарфларининг номи бўлиб, улар қўшилса «кун» (كن) сўзи юзага келади. Диний манбаларга кўра, Тангри таоло азалда мавжудотни яратишда шу сўз билан амр этган, яъни Аллоҳ бўл деса бўлади; дунё яралишининг биринчи куни, рўзи азал.

*Муҳаммад «кофу нун»га қурратул-айн,
Туфайли «кавн» улуб, йўқ-йўқки, кавнайн.*

Фарҳод ва Ширин, 17-б.

КОФУРКОРЛИҚ [ф.-т. كافوركارلىق] Оқлик, опшоқ туслилик.

*[Шоҳ Баҳром]. ... ва ул кофуркорликдин ҳижрони ҳарорати тас-
кин топиб, уз газоли мулкбусидин хабар топқони.*

Сабъаи сайёр, 334-б.

КОҲ [ф. كاه] 1 Каҳрабо.

2 Сомон йўли.

Коҳи аъзам Сомон йўли.

*Шуша олтуллар эрур дурри висолингга баҳо,
Коҳи аъзам узра эскирган алифлар ҳайъати.*

Наводир ун-ниҳоя, 530-б.

КОҲИЛСАРОЙ [а.-ф. كاهل سراي] Султ гапирувчи.

*Ки, ҳар неча нутқ улса қаҳилсарой,
Битигаймен ўттуз йилин ўттуз ой.*

Ғаройиб ус-сиғар, 529-б.

КУДУРАТСИЗ [а.-т. كدورت سيز] Хираликсиз.

2 Гина-кудуратсиз; дил ғашликсиз; ғам-ғуссасиз.

3 Душманликсиз, адоватсиз.

*Ародин муртафех булсун кудурат,
Кудуратсиз сафо булгай зарурат.*

Фарҳод ва Ширин, 309-б.

КУЙГУЧИ [т. كويگچي] Куйгувчи.

*Ўт солса жаҳон элига Мажнун,
Бир куйгучи булгуси Филотун.*

Лайли ва Мажнун, 311-б.

КУЙДУРГУЧИ [т. كويدرگچي] Куйдургувчи.

*Ўтедур номус уйин куйдургучи, еледур иззат хирманин совургучи
ва виқор шамъин учиргучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 54-б.

*Соиқаедур, ақлу дин хирманин куйдургучи ва сарсаредур алар-
нинг кулин кўкка совургучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

КУЙДУРГУЛУК [т. *كويدورگولوك*] Куйдиргилик, куйдиришга лойик.

*Омий қозики май ичкай – ўлтургулукдур ва дузах утига етмас-
дин бурун куйдургулукдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

*Бу эса ошиқ, эрур ўлтургулук,
Бошдин-аёқ жисмини куйдургулук.*

Ҳайрат ул-аброр, 193-б.

КУЙДУРМАМАК [т. *كويدورماماك*] Куйдирмаслик.

*Қайси бир мажлиски, май тобию ораз барқидин
Элга утлар солиб, ул қотил мени куйдирмамши.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

КУЙМАСЛИК [т. *كويماسليك*] Куймаслик, ёнмаслик.

*Ин иҳтариқа жисми мин нори ҳавойиҳ,
Куймаслиги хаснинг чоқин етканда не имкон.*

Фавойид ул-кибар, 301-б.

КУЙМАКЛИК [т. *كويماك ليك*] Куймоқлик, ёнмоқлик.

*Не ишқ утига куймақликка тоби,
Не андин қуртулиб жони хароби.*

Фарҳод ва Ширин, 375-б.

КУЛАҲДОРЛИҚ [ф.-т. *كله دارليق*] Подшоҳлик, мустақил ҳукмдорлик.

*Сен эт маснад узра кулаҳдорлик,
Мен олингда айлай синаҳдорлик,*

Садди Искандарий, 349-б.

КУЛ-КУМАК [т. *كول كومك*] Кўм-кўк.

Кул-кўмак этмак Кўм-кўк қилиб юбормоқ.

*Урди атоси мазорига бош
Ким, кул-кумак этти бошин ул тош.*

Лайли ва Мажнун, 263-б.

КУНАСЛИК [т. *كئناسليك*] Офтбрўя, қуёш нури тушиб турадиган жой.

[Ато б. Сулаймон р. т.]. *Бир кун бемор эрди. Кунасликда ётиб
эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

КУНГУРДАМАК [т. *كونگورداماك*] Алжирамоқ.

... кунгурдамак, кинаркамак, кезармак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КУНДАЛАТМАК [т. *كئنده لاتماك*] Оёқни бўғовга солмоқ, жодига солиб
қисмоқ, чопирмоқ, майдалатмоқ.

... кундалатмак, кумурмак, йигирмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КУНДДИМОҒ [ф. *كند دماغ*] 1 Бирор нарсанинг маълум бир қисмини ерга эриб тушили; ҳид билмас.

2 Димоғи куйган.

*Етишти бурнига офатки, тутти бурнин эл,
Ёрулуги била чун шамъ бўлди кунддимог.*

Наводир уш-шабоб, 218-б.

КУНДУРМАК [т. *كوندورماك*] Тикламоқ, тўғриламоқ.

... кундурмак, сундурмак, суқлатмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КУНТУ КАНЗ [а. *كنت كنز*] Мен бир хазина (Қуръони каримдаги оятдан).

*Бу сўз сидқиға дағи бетаъну танз,
Далолат қилур ояти «кунту канз».*

Ғаройиб ус-сиғар, 534-б.

КУРАВИЙ [а. *كروي*] Думалоқ, тўгарак.

... сипехри куравий заргар кўрасидек меҳр ўтидин ул навъ қизидиким, яқиндурки, фалак тосидин савобит доналари тосдағи қалъий қаторатидек эриб, тома киришгай...

Муншоат, 135-б.

КУРАШ [т. *كوراش*] Кураш, туй ёки бирор тадбирда курапиш учун икки киши ўртасидаги маълум қойдага асосланган ўзаро беллашув.

[Паҳлавон Маҳмуд Паккаёр қ. с.]. Ҳинд мулки подшоҳининг бир курашчиси бор эрди, Паҳлавонни анинг учун тилаган эрмишки, анинг била курашга солгай.

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

КУРАШМОҚ [т. *كوراش ماق*] Кураш тушмоқ, ўзаро беллашмоқ.

Бу сўзни Паҳлавон била мулоқот қилгондин сўнгра изҳор қилиб, муқаррар андоқ бўлмишки, тонгла халойиқни мажмуъ қилиб курашгайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

КУРАШЧИ [т. *كوراشچي*] Кураш билан шуғулланувчи, кураш тупади-ган киши; паҳлавон, полвон.

Паҳлавон билибдурки, ул курашчининг онасидур, ўзи била муқаррар қилибдурки, тонгла ул курашчи илигида йиқилгай.

Насойим ул-муҳаббат, 301-б.

КУРАШЧИЛИК [т. *كوراشچي ليك*] Беллашувчилик, курашчилик.

Ёр қассобнинг ўғлидур. Курашчиликда саромад бўлуб, азим шухрат тутубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

КУРУК [т. *كوروک*] Курк товуқ, тухум қилишдан чиқиб, тухум босишга етилган товуқ курки.

*Вақти била қилди хурус ун аён,
Тинмади бир лаҳза курук макиён.*

Ҳайрат ул-аброр, 276-б.

КУФРХИСОЛ [а. *كفر خصال*] 1 Кофир хислатли, кофир сифат, бедин.

2 Ношукурлик, кўрнамаклик.

Агар ул куфрхисол – элга доғи куфр тарийқи афъол.

Маҳбуб ул-кулуб, 20-б.

КУШ [ф. *كش*] Ўлдирувчи, сўювчи, қотил.

Куши хунхора Қон тукувчи қотил, қонхўр сўювчи (жаллод).

Золи маккора, балки Фарҳод куши хунхоранинг тиги забонин тез этиб...

Фарҳод ва Ширин, 396-б.

КУХАНДИЗЛИҒ [ф.-т. *كهن دزليغ*] Арклик, қалъада яшовчилар; куҳандизлик (Мовароуннаҳрдаги бир шаҳар номи).

[Шайх Абу Исмоил Абдуллоҳ...]. Ва дебдурки, мен тазкира ва тафсир илмида Хожжа Яҳё Аммор шогирдимен ва дебдурки, мен турт ёшимда эрдимки, Хожжа Яҳё Аммор куҳандизлигларга айт-тиким, Абдуллоҳни азиз тутунгки, ондин имомлиг келур.

Насойим ул-муҳаббат, 231-б.

КЎХАНПИР [ф. *كهن پير*] Қари, ёши улуг, қари чол, кекса.

Навоий улса, кўханпиру куйса, айб этманг,

Ки мундоқ ут анга бир шўхи навжувон соладур.

Бадоеъ ул-бидоя, 188-б.

Эл оёғига тушардин бошқа чиқмоқ расмини

Май кўханпиридин ушбу дайр аро иршод бил.

Бадоеъ ул-бидоя, 324-б.

КЎДАК [ф. *كوك*] Бола, гўдак.

Ҳар неча замона аҳлининг пурфанисен,

Ё фарз айтолики, аблаҳу кўдакисен,

Ризқ иста-ю булма халқнинг душмани сен,

Истар сени чун ризқ нечуким ани сен.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 121-б.

КЎЖПУШТ [ф. *كوزپشت*] Букри.

Басо кўжпушту пароканда ҳол,

Буйида чу булғай ипе эски шол.

Садди Искандарий, 385-б.

КЎЗАЛИК [ф.-т. *كوزه ليك*] Қорни кенг, бўғзи ингичка, бир томонидан дастаси бор идиш номи, кўза; кўзалик, идишлик.

... илайлариға кўзалик сув кўйдуруб, баъзининг кафш ва дасторларин ва ёғлиқларин ва анинг учиди тугунгинаси булса, белгулукларин мулозимларға топшуруб...

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 95-б.

КЎЗАНАК [т. *كوزنك*] 1 Сузанақ, ниначи.

Андоқки, тунгук ва узук ва турлук ва босрук ва чиг ва қанот ва кўзанақ ва увук ва боғиш ва бусаға ва эркина ва ало ҳозал-қийс.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

2 Юзга тутадиған чиммат, сузанақ.

Эй Навоий, ул маҳи хиргаҳнишин ҳифзи учун

Кўзанақ эрмаски, ҳар сори тикилмиш кўзлари.

Наводир ун-ниҳоя, 520-б.

КЎЗЛУҒ [т. *كوزلوع*] Кўзлик.

*Шайх Абу Тоҳирзаким, аларнинг фарзанди эрди, васият қилдилар-
ким, менинг вафотимдин неча йилдин сўнгра бир навхат буюк буй-
луқ, азрақ кўзлуғ Аҳмад отлиғ йигит сенинг хонақоҳингдин киргай...*

Насойим ул-муҳаббат, 244-б.

КЎЗУКМАК [т. كوك كوزو] Кўзикмоқ, кўз тегмоқ.

*Қуёшким зарра кўзгаб кирса вайронимга ҳажрингда,
Кўзукма кул совурмоқ, бил они кўнглумга ўт урмоқ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 257-б.

КЎЙ-КЎЧА [т. كوي كچه] Кўча-кўй, ҳамма жойда, ҳамма ерда.

*Абнойи жински дебмен, сизни демаймен, сойир итларни дебмен-
ким, куй-кучада юрурлар.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 40-б.

*Ишқдин жаҳон ичра, афғонидин калом ва кую кучада бу досто-
наидин наём.*

Мажолис ун-нафоис, 187-б.

КЎКУРД [ф. كورد] Гугурт.

*Хирқайи зухд уртамак кўнглум шиори айладим,
Субҳа торин уздуму кукурд тори айладим.*

Бадоеъ ул-васат, 304-б.

КЎМАКЧИ [ф.-т. كوماكچي] Кўмак берувчи, ёрдамчи.

*Ким уч чодир кўмакчидек етишқай
Гадо уйига кўзлардин ниҳоний.*

Ғаройиб ус-сиғар, 549-б.

КЎНГЛАКСИЗ [т. گونگلاک سيز] Кўйлакисиз, кийимсиз.

*Танга тошгу кўлга тиш захмики солди телбалик,
Фош қилди элга кўнглаксиз бадан, енгсиз илик.*

Наводир ун-ниҳоя, 307-б.

КЎНГУЛЛУК, -лик [т. كونگول لوك/كونگول ليك] 1 Қалбли, кўнгилли, дил-

ли.

*Икки бошим булмаса, икки кўнгуллуқ ёрни
Севмагайменким, бало урсун мукаррар бошима.*

Наводир уш-шабоб, 411-б.

Темир кўнгуллуқ Темир кўнгиллилик, тошбағирлик.

*Темир кўнгуллуқ улус қармоғига сўхондур
Қаю хорошки, зоҳир булур фиғоним аро.*

Наводир уш-шабоб, 30-б.

2 Ёдли, хотирли.

3 Фикрли, хаёлли, ихтиёрли, ботинлили.

4 Майли, хоҳишли.

5 Ёрлик, дўстлик.

*Шайх ул-ислом дедик, Абусаид Муаллим ҳам рушан тире эрди,
яхши кўнгуллик ва содиқ.*

Насойим ул-муҳаббат, 236-б.

*Шайх ул-ислом дебдурки, Кошонда қавме бор эрдилар, ёруқ кўн-
гуллуқ.*

Насойим ул-муҳаббат, 191-б.

Бойқаро Мирзо – бовужуди улким, Султон Соҳибқироннинг тузқон оғаси эрди. Йиллар Балх (қуббат ул-исломий)да салтанат қилди. Ва лекин шикаста нафслиқ ва кичик кўнгуллуқ, тавозуъ ва таъзимлиқ киши эрди ва ҳақиқунослиғи аъло мартабада эрди.

Мажолис ун-нафоис, 168-б.

КЎНГУЛСИЗ [т. *كونگول سيز*] 1 Дилсиз, қалбсиз.

*Дустлар, мени кўнгулсиз деб сурарсиз, шодмен,
Булмайинму шодким, дафъ улмиш андоқ душманам.*

Бадоеъ ул-бидоя, 374-б.

2 Хотирсиз, ёдсиз, хаёлсиз.

*Кейнича кўнгулсиздур эришмакка Навоий,
Ул шўх чу ўз мулкига борди кўнгул олғоч.*

Наводир уш-шабоб, 77-б.

3 Фикрсиз, ихтиёрсиз.

*Сафарни тамугдин нишон айлабон,
Тамуг ранжин андин аён айлабон;
Кўнгулсизга мушфиқ, кишисизга ёр,
Умиди йўқ эл андин уммидвор.*

Ғаройиб ус-сиғар, 525-б.

4 Ишқсиз, муҳаббатсиз.

*Заъф булуб меваси йўқ шох иши,
Сустайиб андоққи, кўнгулсиз киши.*

Ҳайрат ул-аброр, 283-б.

5 Майлсиз.

*Кўнгулсиз роқим хомасин рақамкаш қилмоқ ва бу рақам саводи
била кўнглин хуш қилмоқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 72-б.

КЎНГУЛСИЗЛИК, =лик [т. *كونگول سيزليك // كونگول سيزليق*] 1 Қалбсизлик, кўнгилисизлик.

*Кўнгулм олди гар кўнгулсизликдин улса юз гамим,
Уйла бедилменким, дей олман ани дилдорға.*

Ғаройиб ус-сиғар, 433-б.

2 Муҳаббатсизлик, ишқсизлик.

*Новакинғ найконини то чектилар нолон кўнгул,
Айламас афғон кўнгулсизликдин андоғким жарас.*

Бадоеъ ул-бидоя, 221-б.

3 Хотирсизлик.

*Кўнгулсизлик андуҳидин ваҳ, не гам,
Киши курса ёнида дилдорини.*

Бадоеъ ул-васат, 439-б.

4 Фикрсизлик, хоҳишсизлик.

*Буйла кўнгулсизлиқ ила зорлиқ,
Етқурибон нахлга беморлиқ,*

Ҳайрат ул-аброр, 283-б.

КЎРГУЧИ [т. *كورگوجي*] Кўргувчи.

Улулар сахмноку ўйла ҳойил
Ки, айлаб кўргучи ҳушини зойил.

Фарҳод ва Ширин, 204-б.

Чун воқиа кўргучи кўз очти,
Кўздин қонлиг сиришк сочти.

Лайли ва Мажнун, 262-б.

Туз кўргучи – пок назар, ҳунар кўргучи – рост басар.

Маҳбуб ул-қулуб, 99-б.

КЎРГУЗГУЧИ [т. *کورگوزگوجي*] Кўргизгувчи.

Зулм риштасин узгучи ва авқоф бузугин тузгучи ва зироат кас-
ратида саъй кўргузгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

КЎРМАКЛИК [т. *کورماكلک*] Кўрмақлик.

Ани мен айта олмон зишт ё ҳуб,
Санга кўрмақлиги бор эрса матлуб.

Фарҳод ва Ширин, 311-б.

Элга меҳрингдин куярмен, менга қаҳринг саҳл эрур,
Дузах аҳлига эрур жаннатни кўрмақлик азоб.

Наводир уш-шабоб, 35-б.

Кўра олмаслиғ Кўролмаслик.

Ёрни агёр била кўра олмаслиғидин кўз қони деб айна рашкдин бу
матлағ ҳуб адо топибдур.

Мажолис ун-нафоис, 200-б.

КЎРМАМАК [т. *کورماماک*] Кўрмақ феълнинг, ноаниқ ва бўлишсиз
шакли; кўрмаслик.

Асл улдурки, санамлар сари кўз солмагасен,
Эй Навоий, тиласанг кўрмамак асло офат.

Бадоеъ ул-васат, 69-б.

Ато онанга раҳмат, эй уғилким кўрмамиш сендек
Не ул тўққуз ато, бал не бу тўрт асртгучи доя.

Фавойид ул-кибар, 367-б.

Англадинг утлуқ юзи кўнглум не янглиг қилди су,
Мум ароким кўрмамиштур шуъланинг таъсирини.

Наводир ун-ниҳоя, 540-б.

КЎРУКСАМАК [т. *کوروكسلك*] Кўришни, йўлиқишни истамоқ.

... кўруксамак ва бушурғанмак ва бухсамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КЎРУНМАМАК [т. *کورونماماک*] Кўринмоқ феълнинг бўлишсизлик
шакли; кўринмаслик.

Ғариб зулфу юз эрмасмуким, жаҳон элига
Кўрунмамиш бу иқининг мисоли тун билан тонг.

Бадоеъ ул-васат, 259-б.

КЎТАРТМАК [т. *کورترتمک*] Кўтартирмақ; ўртадан олдирмоқ.

Шайх дедики, сажжодайиқи сизинг ўлтурурунгизга ярамас, би-
зинг дағи ўлтурурумизга ярамас ва ародин кўтарти.

Насойим ул-муҳаббат, 397-б.

КУФАЛИК [а.-т. *كوفه ليق*] Куфа шахридан, Кўфа шахрида яшовчи, кўфалик.

[Фузайл б. Йез қ. т. р.]. *Анинг не ерлик эрканида ихтилоф бор.
Куфалик дебдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

КУФТА [ф. *كوفه*] Ҳориган, чарчаган.

Ани ул либос била Парвез гумон қилдилар. Дедиким: чун сизга гирифтор булдум багоят куфтадурмен.

Тарихи мулуки ажам, 247-б.

КУЧУН [т. *كوجون*] Шошилиш.

*Улубон халқ ул навога кучун,
Жон бериб балки андоқ улмак учун.*

Сабъаи сайёр, 338-б.

КУҲ [ф. *كوه*] Тоғ.

КУҲ то кҲ Тоғ-тоғ, тоғдан тоққа; тоғларча.

*«Қоф»ин манга айла кҲху андух,
Кунгумга гамини кҲх то кҲх.*

Лайли ва Мажнун, 145-б.

КУҲБАВОР [ф. *كوه بوار*] Тоғдек, тоғ каби.

*Ҳарзарав улди куталак кҲхбавор,
Ҳулла дурур жисмида нақшу нигор.*

Ҳайрат ул-аброр, 214-б.

КУҲЛ [а. *كحل*] Сурма.

КУҲл ул-жавоҳир Кўзнинг кўриш қувватини ошириш учун марварид кукуни билан сурманинг аралашмасидан тайёрланган жавоҳир сурма.

*Ҳоки пойингким эрур кҲл ул-жавоҳир топса кўз,
Ҳаргиз ўзга зоҳир этмас тугийга эҳтиёж.*

Фавойид ул-кибар, 71-б.

КУҲНАВАРД [ф. *كوه نورد*] Тоғда юрувчи, тоғ кезувчи.

... агар кҲхнавард ашҳабни қулла азиматиға сурулса ва анинг хоро шикоф тувогидин секриган ўт била барқ ламъасидек мунтазирлар кўзларин ёрутулса, тоғдин кўш чикқондек булгай...

Муншаот, 135-б.

КУҲПАЙКАР [ф. *كوه پيكر*] Зур от, чопқир от.

*Қиё янглиз остида кҲхпайкаре,
Вале пўяда, уйлаким, сарсаре.*

Садди Искандарий, 435-б.

ЛАББАЙК [а. لبيك] Эй Аллоҳ, Сенинг хизматингга тайёрман, ҳозирман, қабул қиламан (ҳаж зиёратига боришда кўп қўлланиладиган сўз, яъни ҳожилар ҳаж зиёратига етгунча «лаббайк» урадилар).

[Абуладён қ. с.]. *Шайх ул-ислом дебдурким ул қачон ҳажга борса эрди, уйидин эҳром боғлаб «лаббайк» урар эрди ва тебрар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 156-б.

ЛАБТАШНАЛИК [ф.-т. لبتشنه ليق] Чанқоқлик, сувсағанлик.

*Рўзада лабташналикдин қилди заъф ул моҳру,
Жон берурмен лаълига то булғуси жонимда су.*

Наводир ун-ниҳоя, 445-б.

ЛАВАНДШЕВАЛИК [ф.-т. لوند شيوه ليق] Бебошлик, ўзбошимчалик, тартибсизлик, лаванд қилмоқлик, кўркмаслик, жасурлик, довьораклик.

Ва ҳаддин утгандин сунгра андоққи, шабоб айёмининг иқтизосидур, ўзларин май ичмакка ва лавандшевалиқларга ва ошиқпешалиқларга солибдурлар.

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 91-б.

ЛАВВАТА [а. لوطه] 1 Бадахлоқлик, хунук қилиқлик.

2 Хунасалик.

Лаввата қилмоқ Хунасалик қилмоқ.

[Хантила бинни Сафвон]. *Анинг замонида эранлар лаввата қилиб, баҳойим била жамъ бўлур эрди. Ва хотунлар чарм ва теридин олат ясаб, ўзларига истиъмол қилтурлар эрди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

ЛАВКАШАФ [а. لوكشف] Биров кашф этади.

*Бўлмас ниқоб очсанг доғи чун ҳалли сирри лавкашаф,
Талибга недур айламак таҳсилги ганжи манъараф.*

Бадоеъ ул-васат, 222-б.

ЛАВКАШИФ [а. لوكشف] қ. Лавкашаф.

*Соқиё, ул кавсаросо бодадин бир журъа тут,
Ким мени ҳайронга булғай кашф сирри лавкашиф.*

Бадоеъ ул-бидоя, 267-б.

ЛАВҲ [а. لوح] қ. Лавҳа.

ЛАВҲА [а. لوحه] Тахта, ёзув тахтаси; ёйиқ нарса.

Лавҳаи маҳфуз То ҳисоб-китоб кунига қадар инсонларнинг яхши ва ёмон амаллари ёзиб бориладиган Аллоҳнинг (лавҳи) ёзув тахтаси.

*Борчаси ҳақ илмида маълум эди,
Лавҳаи маҳфузда марқум эди.*

Хайрат ул-аброр, 107-б.

*Азал субҳида малҳузунгни келтур!
Арога лавҳи маҳфузунгни келтур!*

Фарҳод ва Ширин, 16-б.

Лавҳаи хотир То даври қиёматгача одамларнинг яхши ва ёмон амаллари ёзилиб, сақланадиган Аллоҳнинг лавҳи.

*Буки сафо чашмасидин завқнок,
Айлагасен лавҳаи хотирни пок.*

Ҳайрат ул-аброр, 112-б.

Лавҳу қалам Ёзув тахтаси, доска.

*Гар қалам тутмадинг қулунга не ғам,
Азбар эттинг чу сирри лавҳу қалам.*

Сабъан сайёр, 20-б.

*Сафҳа лавҳида қаламий қилди рақам
Қим, хаттига офарин деди лавҳу қалам.*

Муншаот, 200-б.

*Фарши булуб ариш ила лавҳу қалам,
Қуймоқ учун раҳиш аларга қадам.*

Ҳайрат ул-аброр, 46-б.

ЛАЗЗАТСИЗ [а.-т. *النت سيز*] Тотлиликсиз, ширин эмас.

*Эй Навоий, даҳр аро не келса, бўлғил мунбасит,
Гарчи лаззатсиз булур куч бирла қилмоқ инбисот.*

Бадоеъ ул-васат, 205-б.

ЛАИМСИЙРАТ [а. *الئيم سيرت*] 1 Нокас, очкўз.

2 Хасис.

*Аммо бу тоифанинг сойири ҳам агарчи тарабойин ва меҳнатза-
дадурлар ва лекин филҳақиқат лаимсийрат ва гадодурлар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

ЛАМЪАШ [а. *المعش*] Порлоқлик, ёруғлик, шуъалилик, нурлик.

*Сарви нозим қошида келди Навоий туби
Ламским, суврати хатти уқидим ани ламъаиш.*

Бадоеъ ул-васат, 182-б.

ЛАТИФТАБЪ [а. *الطيف طبع*] Нозик табъли.

[Ҳаким Санайи Ғазнавий р. т.]. Соқий дебдурки, Санойи фозил ва латифтабъ киши.

Насойим ул-муҳаббат, 458-б.

ЛАТОЙИФОСОР [а. *لطائف آثار*] 1 Латиф сўзли, қимматли, маҳоратли; нозик маъноли сўзлар каби.

*... ўз латойифосор нутқи тақрири, алқобимни юқори адо қилдим-
ки, не унвон била сабт қилдишарки, муқаррор қилмоқ ҳожат эрмас.*

Муҳакамат ул-луғатайн, 39-б.

2 Ажойиб асарлар, нозик таъб асарлар.

*... яъни айтилган абёт барча латойифосор ва сабт бўлган ашъор
барча зароифишорким, эллик, олтмиш ё юз газалга яқин йигилса
эрди...*

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

ЛАТОФАТОМИЗ [а.-ф. *لطائف اميز*] 1 Латофатлилик.

2 Хушмуомалалик.

... барча латофатомиз ва нафиъ муқаттоат, барча манфаатангиз...

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

ЛАТОФАТШИОР [а. لطافت شعر] 1 Нозик сўзли, латиф сўзли.

2 Покиза сўзли, равшан сўзли.

Ва яна доғи латофатшиор нозимлар заройифи ва зарофатдисор роқимлар латойифи ҳар ёндин истимоъ тушарким...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ЛАЪБАНДУЗЛИҚ [а.-ф.-т. لعب اندوزلىق] 1 Кўнгил очипшлик.

2 Найрангбозлик, мазах қилишлик.

Шоҳиди раънодин лаъбандузлик тила ва ринди фарзонадин жонгудозлик ва дилсўзлик иста.

Бадоеъ ул-васат, 504-б.

ЛАЪЛ [а. لعلى] 1 Қизил рангли тош.

Лаъли ноб 1) соф қизил рангли қимматбаҳо тош.

Богбонга чун гино айлаб насиб эҳсонинг илги,
Хуша-хушаки зумуррад, гоҳ лаъли ноб осиб раз.

Наводир ун-ниҳоя, 176-б.

2) соф қизил рангли май, лаъл топидай рангли шароб.

Соқие кун кунжидин тут бизга лаъли нобким,
Бу боринда майл булмас ганжи Афридун сари.

Наводир ун-ниҳоя, 560-б.

Лаъли обдор Тиник, порлоқ лаъл, тоза лаъл, тиник, соф май, қизил ёқутдай тоза май.

Боиси гамдур лаби ҳажрида лаъли обдор,
Май дебон рангин су ичган айламас пайдо фараҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 92-б.

2 Қип-қизил лаб.

Лаъли руҳафзо Рухлантирувчи қип-қизил лаб, жонлантирувчи лаълдек лаб, тирилтирувчи қизил лаб.

Ғунчалар очилса, ўлганлар тирилса не ажсаб,
Айлай олмас кулгудин чун лаъли руҳафзоти забт.

Ғаройиб ус-сиғар, 232-б.

3 Қизил сиёҳ билан ёзилган хат.

4 Қизил рангли май.

5 тасаввуфда Ваҳдат майи.

ЛАЪЛПОРА [а.-ф. لعلى پاره] Қип-қизил томчи.

Куксумни чунки қилди лабинг ҳажри яралар,
Ҳар яра қон кеби оқизур лаълпоралар.

Наводир уш-шабоб, 114-б.

ЛАЪЛФОМ [а.-ф. لعلى فوم] 1 Қип-қизил, лаъл каби, қизил ёқут сингари.

Сипеҳ узра эмас гулгун булут, ҳар сариким тушмиш,
Фалак миръотига акси сиришки лаълфомимдин.

Фавойид ул-кибар, 315-б.

2 Тиник қизил.

Бодои лаълфом Тиниқ қизил май.
*Алардин бири ул дурахшанда жом,
Ичинда тўла бодаи лаълфом
Ки, ҳар нечаким ичса кам булмайин,
Ича олмайин кимса, хам булмайин.*

Садди Искандарий, 252-б.

*Бодадин юзни лаълфом айлаб,
Қунгул айвонида хиром айлаб.*

Сабъаи сайёр, 33-б.

ЛАҲЗАЛИҚ [а.-т. *الحظه ليق*] Бирдамлик, бир нафаслик, бир онлик, бир лаҳзалик.

*Сабр кун қилсанг фавойид кун дединг, носих, не суд,
Ким кунгулни ҳажр аро бир лаҳзалиқ йўқ тоқати.*

Наводир ун-ниҳоя, 548-б.

ЛАҲЗАТАН [а. *الحظتان*] Дамбадам, муттасил.

Лаҳзатан филиҳзатан Шу сониядан, шу вақтдан.

*Ул соатан фисоатан ишида исигроқ бўлгай ва лаҳзатан филиҳ-
затан қилмишида қизикроқ бўлгай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

ЛАҲНСОЗ [а.-ф. *لحن ساز*] Куй-оҳанг; жур-наво; чалғувчи, нағмачи.

*Наво ичра минг лаҳнсозинг қани,
Дасотини хотирнавозинг қани?*

Садди Искандарий, 58-б.

ЛИЛЛОҲИЛҲАМД [а. *الله الحمد*] Аллоҳга шукр, Худога шукр.

*Лиллаҳилҳамдким, яна иқбол
Кавкаби бахтим этти фарруҳфол.*

Сабъаи сайёр, 387-б.

ЛИ [а. *لى*] ...-гача.

Лимааллоҳ 1) соф, пок.

2) Лимаоллоҳ бўсағаси, лимаоллоҳ мақоми, лимаоллоҳ манзили.

*Эй Навоий, мосиваллоҳдин кесилмак кимсани,
Лимааллоҳ манзилига еткурур аввал қадам.*

Фавойид ул-кибар, 269-б.

*Ишқ маҳв этти мени, сен чиқ ародин, эй сабо,
Лимааллоҳнинг мақомида не ҳожат Жабраил?*

Бадоеъ ул-бидоя, 595-б.

3) Аллоҳнинг ҳузурндаги арш остонасига ёстонмоқ; Аллоҳ билан бирга бўлиш.

*Лимааллоҳ остонин ёстониб,
Қоба қовсайн иттиҳодин қозғониб.*

Лисон ут-тайр, 19-б.

4) поклик мақоми.

*Қилиб майл уммат низомига ҳам,
Ёниб «Лимааллоҳ» мақомига ҳам.*

Садди Искандарий, 31-б.

ЛИМАН [а. *لمن*] ...-га хос.

Лиман ил-мулк Сўз мулки Ун (Аллоҳ)га хос.

*Сўз «Лиман ил-мулк» ўлуб ул дам анга,
Ким ангадур мулк мусаллам анга.*

Хайрат ул-аброр, 25-б.

Лимуфиз ил-карам Файз бахш этувчи Парвардигори олам.

*«Хайра саноин лимуфиз ил-карам»,
Ким карамидин эрур эл мухтарам.*

Хайрат ул-аброр, 15-б.

ЛИСОН [а. لسان] Тил.

Лисон ул-вақт 1) вақт тили; 2) замонасининг алломаси, замона сирларини билувчи.

[Аб ул-Хусайн Хусрий р. т.]. Шайх Суламий дебдурки, машойих орасида андин тамомҳолроқ ва ширин забонроқ, улук сўзроқ кўрмадим. Лисон ул-вақт эди ва машойих ягонаси.

Насойим ул-муҳаббат, 163-б.

[Шайх Абу Али Даққоқ р. т.]. Лисон ул-вақт эди ва бу фанда вақтнинг имоми эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 204-б.

ЛИҲИЯ [а. لحيه] Соқол, эркак кишининг юз, чакка туклари.

*Яна таҳлил қилмоқ лиҳияга зам,
Оёғ бирла илик бармоғлари ҳам.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

ЛОЖУВАРДИЙНИШОН [ф. لاجوردی نشان] Тўқ кўк-ложувард тусли.

*Суроҳий келиб ложувардийнишон,
Қилиб они зарҳал била шустмон.*

Садди Искандарий, 312-б.

ЛО [а. ل] Йўқ, эмас.

Ло илониҳоя Шу топда, охир-оқибат.

Ва мунинг шакар гуфторлигига ло илониҳоя муждасин еткургай.

Муншаот, 181-б.

ЛОЛАГУНЛУК [ф.-т. لاله گون لوق] Лолага ўхшаганлик, лоларанглик, кизил ранглик.

*Ҳар нечаким юз ўлса ҳижронда заъфарони,
Ғам йўқ берур чу қон ёш ул юзга лолагунлук.*

Фавойид ул-кибар, 215-б.

ЛОЛАКОР [ф. لاله کار] Лоладай қизил, лоларанг, лоладай таъсир қилувчи.

*Бир гул юзи фироқида хуноби ашк ила
Юз заъфарони ичра қузум лолакордур.*

Наводир уш-шабоб, 138-б.

ЛОЛЛИК [а.-т. لال ليق] Лол ва ҳайрон бўлиб қолишлик.

*Лутфу хулқидин икки ахзар пўш,
Лоллиқдин бор эрдилар хомуш.*

Сабъаи сайёр, 204-б.

ЛОМ-АЛИФ [а. لام الف] Араб алифбосидаги лом ва алиф ҳарфларини, уларнинг «бахри лом-алиф» да бирикма тарзида келиши, қўл қовуштириш, қайчи.

Лом-алифнинг лоларухларининг лобаси «Фавойид» дин.

Фавойид ул-кибар, 388-б.

ЛОРАЙБ [а. لرايب] Илоҳийлик.

Илми лорайб Улуҳият илми.

Анга ҳамдким илми лорайб эрур,

Ҳамул илм ила олимул-ғайб эрур.

Муншаот, 153-б.

ЛОФАТО [а. لافتا] Қуръони карим сузи, утмадими?

Ул Тенгрики, жовид бақо келди анга,

Ончаки баҳо жуду ато келди анга,

Бир дустга нукта «Ҳал ато» келди анга,

Ким, зот аро васфи «Лофато» келди анга.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

ЛОФИЯ [а. لافيه] Лоф, ёлғон гап, муболаға.

Не сафо лофия урар ҳиндуи оташдони,

Уи ёрутмас кӯсов, ун қатла ёрутсанг они.

Фавойид ул-кибар, 530-б.

ЛОШАЙЪ [а. لاشيء] Ҳеч нарса, ҳеч нарсага арзимайди (сарик чақага ҳам арзимайди).

Нимаки айласа бўлғай анга шай итлоқи,

Кўзунга олма нединким жаҳон эрур лошай.

Наводир ун-ниҳоя, 529-б.

ЛОЯ [ф. لويه] Хитойи ипак тўқимасидан қилинган беқасам тўн.

Сенинг гулгун тўнунгим, нақш эрур зарриштадин ҳар ён,

Бияйних уйладурким, зарварақ остидаги лоя.

Фавойид ул-кибар, 366-б.

ЛОҒ I [т. غل] Жой, манзил.

Хаёлинг этти Навоий бошинда манзилгаҳ,

Нединки бир тепада жорий эрди икки бу лог.

Наводир уш-шабоб, 218-б.

ЛОҒ II [т. غل] Ҳазил, эрмак; найранг.

Ёр аёгин суға солди, кўзум тўлди сиришк,

Эй Навоий, бўйла балиғқа керак мундоқ бу лог.

Наводир уш-шабоб, 216-б.

ЛОҒ-ДОҒ [ф. لغ داغ] Ловуллаб доғланиш, ловуллаб куйиш.

Демаким, не доғдур кунгундаким, утлуг кўзунг,

Куйди анда кургузуб юз лоба бирла лог-доғ.

Наводир уш-шабоб, 217-б.

ЛУЪБФИГАН [а.-ф. لوب فغان] Уйин қилувчи, ўйновчи.

Демайин муҳрабози шуъбадафан,

Балки луъбатнамойи луъбфиган.

Сабъаи Сайёр, 45-б.

ЛУҚМАХОҲ [а.-ф. لقمة خواه] 1 Еб-ичишни хоҳлаш, инъом-эҳсон хоҳлаш.

2 Таъмагир.

*Шаҳ чу тамаъ қилди эрур лўқмаҳоҳ,
Қонеъи дарвеш эрур подшоҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 165-б.

ЛУҚТА [а. لقطه] 1 Кишиларнинг йўқолган буюмларини бошқа бир киши топиб олиши; йўқолган буюм.

2 Вақф моли.

[Бунон б. Муҳаммад Ҳаммоқ қ. т. с.]. *Ишим суубатқа етканда, борадургонда бир парча олтун тушуб ётур эрди. Олай дедим, олмадимки, лўқтадур.*

Насойим ул-муҳаббат, 111-б.

ЛУҒОМ [а. لغام] Тоғ номи.

[Абу Али Ворижий қ. с.]. *Дедиким, Луғом тоғида эрдим, ириг на-лос кийиб эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 176-б.

МАВАДДАТХИСОЛ [а. مودت خصال] Дўстлик фазилати, хислати, сифати.

*Магар Шом мулкида эрди бу ҳол
Ки, ики рафиқи маваддатхисол.*

Саҳди Искандарий, 154-б.

МАВЖСИЗ [а.-т. موج سيز] Тўлқинсиз, тошқинсиз.

*Сув вужудидин тенгиз бўлди тенгиз,
Булса ул гар мавжлук гар мавжсиз.*

Лисон ут-гайр, 269-б.

МАВИЗ [ф. موز] Майиз.

*Анга ичмак булуб ноком янгли,
Мавизу шираи бодом янгли.*

Фарҳод ва Ширин, 68-б.

МАВОИД [а. مواعيد] 1 Сўз бериш, ваъда, ваъда қилинган нарсалар.

2 Ваъда вақти, аҳд-паймон пайти.

*Яна андаги элга фармон қилиб,
Бориға мавоид эҳсон қилиб.*

Саҳди Искандарий, 205-б.

МАВОЛИД [а. مواليد] 1 Туғилганлар.

2 Фарзандлар.

3 Юзага келган нарсалар.

Маволиди салос Жонсиз табиат, наботот ва ҳайвонот.

*Булса маволиди салос ул учи,
Бу ети обонинг ишин қилғучи.*

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

МАВОСИҚ [а. موافق] Аҳд-паймон, қасамёд, ваъда.

[Шайх Саъдуддин Ҳуммуий қ. с.]. Шайх Садруддин Қунявий анинг суҳбатига етар экандур. Дебдурки, ул дедики, мавосиқ еттидур.

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МАВТ [а. موت] 1 Улим, дунёвий лаззатлардан тийилиш.

Мавти абыз 1) оқ ўлим, 2) очлик. **Мавти асвад** 1) қора ўлим, 2) сабр;

3) одамларнинг тухмат ва бўҳтонларига сабр қилиш. **Мавти аҳзар** 1) яшил ўлим, 2) жулдур кийимдан жанда тикмоқ. **Мавти аҳмар** 1) қизил ўлим,

2) нафсни енгил.

[Ҳотам Асамм қ. с.]. Ва ҳам ул дебдурки, ҳар ким бу йўлга кирар, тўрт ўлумни ўзига тутмак керак: мавти абыз – ва ул қорин очлиғидур ва мавти асвад – ва ул халқ изосига сабр қилмақдур ва мавти

аҳмар – ва ул нафс мухолофатидур ва мавти аҳзар – ва ул хирқага юрунлар тикмакдур.

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

МАВЪИЗАПАРДОЗ [а.-ф. *موعظه پرداز*] Ваъз айтувчи, уғит айтувчи, на-
сиҳат қилувчи.

*... бу байтларнинг насиҳатсоз воъизлари ва мавъизапардоз но-
сиҳлари монёъ бўлгайлар.*

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МАВЪИЗАТАНГИЗ [а.-ф. *موعظت انگيز*] Насиҳатомиз, ўғитона; панд-
насиҳат берувчи.

*... анда маърифатомиз бир газал топилмагай ва газал бўлгайким,
анда мавъизатангиз бир байт бўлмагай.*

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МАВЪИЗАТОСО [а.-ф. *موعظت اسا*] Ваъзга ўхшаш, уғитдек, насиҳатга
ўхшаш.

*... бирор-иккирор насиҳаторо ва маъизатосо байт иртикоб
қилиндиким, аларнинг ламъайи рухсори иффат бурқаъидин қуп
ташқари ломиъ бўлмагай...*

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МАДАДКОРЛИК [а.-ф.-т. *مد نكار ليق*] Мададкор бўлишлик.

*Не ҳикмат анга етқурур ёрлик,
Не ойини дониш мададкорлик.*

Садди Искандарий, 412-б.

МАДХУЛИН [а. *مد خولين*] Компонент, кириш.

*– «Аз калбуҳим» таркибида «аз» – «мин» маъноси биладур, «мин»
хуруфи жоррадиндур ва мадхулин мажрур қилур ва бу таркибда ўз
амалин қилса, қофия галат булур.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 22-б.

МАЖБУБ [а. *مجبوب*] Аруз атамаси.

... фаул-мажбуб, фоъ-асалл; фаъ-абтар.

Мезон ул-авзон, 48-б.

МАЖЛИСНИШИН [а.-ф. *مجلس نشين*] Мажлисда ўтирувчи.

*Ки, уч кимсадур садри мажлиснишин,
Қилиб шарҳ бир-бир аларнинг ишин.*

Садди Искандарий, 573-б.

МАЖНУНВАШЛИҒ [а.-ф.-т. *مجنون وش ليغ*] Мажнунга ўхшашлик; жу-
нун сифатлик.

*Гоҳи мажнунвашлиғи бирла бўлурмен музтариб,
Гоҳ бехол улмоғидин заъф аро бехолмен.*

Наводир ун-ниҳоя, 415-б.

МАЖНУНКИРДОР [а.-ф. *مجنون كردار*] Мажнун табиатли; мажнунвор.

*Сабрсиз қунглининг ишқ ва жунунин ва нотавон ҳолининг дарду
шавқи бир-биридин фузунин девонавор дегони ва мажнункирдор
адо қилғони.*

Мажолис ун-нафоис, 194-б.

МАЖОЛИС [а. مجلس] Алишер Навоий «Мажолис ун-нафоис» асарининг қисқартма шакли.

*Ўзгасин қилмадим андин мазкур,
Ки, «Мажолис»да эрурлар мастур.*

Фавойид ул-кибар, 506-б.

МАЖҲУЛВОР [а.-ф. مجهول وار] 1 Номажълумга ўхшаш, танилмаган.

2 Бегона.

3 Бездатибор.

[Хожжа Аҳмад б...]. Чун уйгонди, уч мувофиқ ёр пайдо қилди ва мажхулвор андоққи, эл танимагай.

Насойим ул-муҳаббат, 227-б.

МАЗАЛИҒ [а.-т. مزه ليع] Таъмлиқ, мазалиқ.

[Шайх Райҳон қ, с.]. Шайх анинг илигидин риквани олиб, ул судин ҳариса устига қуюбдур, латиф мазалиғ ёғ экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

МАЗАРРАТ [а. مزارت] Зарар, зиён; мусибат, офат.

Оз сўз демакнинг манфаатидаву кўп сўзнинг мазарратида.

Ғаройиб ус-сиғар, 549-б.

Ва ул ҳуққа лаолиси мазарратидин қалам тили лол ва бу золнинг жамъи завол дурур.

Ҳайрат ул-аброр, 245-б.

МАЗАСИЗ [а.-т. مزه سيز] Бемаъни, маъносиз.

Ул ерларда бу навъ ухшаши йўқ, мазасиз муқобаралар гоҳи воқеъ булур.

Мажолис ун-нафоис, 64-б.

МАЗДАК [ф. مزدك] 1 Ут, олов.

... ва дай шоҳи шабихунидин ут зардуштининг хайли манқал қургонида ҳисорий ва баҳман чериги чопқунидин шарора маздакиннинг сипоҳи тош бирла темур қалъасида мутаворий.

Муншаот, 140-б.

2 Тарихий шахс номи (маздакийлик таълимотининг асосчиси, зардуштлик эволюцияси жараёнидаги босқичлардан бири), у Эрон шоҳи Кубод I (488–531) замонида яшаб ўтган.

... ва Маздаки лаин Кубод замонида пайдо бўлуб, кубувват даввоси ошкор қилди ва элни бир-бирининг моли ва аёлига шарикликка рухсат берди.

Тарихи мулуки ажам, 240-б.

МАЗМАЗА [а. مضمضة] Оғиз чайиш.

Мазмаза қилмоқ Ғарғара қилмоқ; таҳорат қилиш вақтида сув билан оғиз-томоқ йўлларини чайиш.

*Чу бўлди мазмаза қилмоқ муқаррар,
Бил истиншоқ ҳам мундоқ муқаррар.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

*Оғизга мазмаза қилмоқ билгил,
Бурунга дағи истиншоқ қилгил.*

Сирож ул-муслимин, 281-б.

МАЗОРЕЪ [а. مزروع] Экинзор.

*Ки, ободу бум ичра воқеъдурур,
Жазорки анда мазореъдурур.*

Садди Искандарий, 487-б.

МАИС [ф. ميس] Май, ваҳдат майи, майхона.

*Бу зухд шайхи худписанд иши, ул узр ринди ниёзманд иши. Бу
бири умиди жовидага сармоя ва ул бири маиси муаббадга тироя.*

Маҳбуб ул-қулуб, 100-б.

МАЙГУНЛУҒ [ф.-т. ميگون لوغ] Май ранглик, қип-қизил ранглик.

*Агар майгунлуғидин ранг айлар эрса машишота,
Кузумнинг мардумин қўйгул уюб ул турфаҳол узра.*

Фавойид ул-кибар, 372-б.

МАЙДОННАВАРД [ф. ميدان نورد] Майдон кезувчи, жанг майдони.

*Чопиб Барбарий булди майдоннавард,
Мубориз тилар эрди истаб набард.*

Садди Искандарий, 180-б.

МАЙМАНА [а. ميمنه] 1 Кўшиннинг ўнг қаноти.

2 Киши исми.

*Май булубон қути ҳаёти анинг,
Халқ ичида Маймана оти анинг.*

Хайрат ул-аброр, 265-б.

МАЙОЛО [ф. مای آلا] Май юққан, май аралаш, май, ваҳдат майи.

*Мусалло гаравда майоло булуб,
Ридо гушаси бодаполо булуб.*

Садди Искандарий, 18-б.

МАЙОЛУД(А) [ф. مای الود/مى الوده] Май аралаш, май юққан, май теккан.

*Майга ашким лағлидин олудалиг гар истамас,
Не учун соқий лаби лағлин майолуд айлади.*

Фаройиб ус-сиғар, 482-б.

*Чоклик жон қолур ўти су аро,
Ўн майолуда булур ул ики лаб.*

Фавойид ул-кибар, 36-б.

МАЙРУҚ [т. مبروق] Эгри-бутри.

*Бинафшанинг нега булмиш димоғи мунча улук,
Ки, ул сенинг хатинга ҳиндуйидурур майруқ.*

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

МАЙСИЗ [ф.-т. مای سيز] 1 Шаробсиз, бодасиз.

2 Шароб қадахисиз, жомсиз, пиёласиз.

*Базм эмас бог ичра майсизким, ҳунарвар илгидин
Булди рангин мум ҳар қолаб била ҳайъатпазир.*

Фаройиб ус-сиғар, 167-б.

3 тасаввуфда Бирлик майисиз, ваҳдат майисиз.

*Ўзунгни асрама бир лаҳза мутрибу майсиз,
Десаг бу гамкада ичра бўлай сурур била.*

Бадоеъ ул-васат, 395-б.

4 Художўйлик.

5 Нашъасиз.

*Кеча хонақаҳ ичра сармаст эдим,
Бугун майсиз шити қарорим менинг.*

Бадоеъ ул-бидоя, 606-б.

6 Суфийликда бирликсиз, бирикмиб кетмаслик.

*Айи айладилар неча туну кун
Ким, не кун майсиз эрди, не тун.*

Лайли ва Мажнун, 242-б.

МАЙСУР [а. *ميسور*] Муяссар бўлган, мумкин бўлган, енгиллашган, унғай.

*Ва ҳеч кишига фазлу хунар аҳлидин майсур, балки купрак навъи
башарға мақдур эмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

МАКРУМАТ [а. *مكرمت*] 1 Ҳурмат, шараф, иззат.

2 Сахийлик; улуглик.

Макрумат волидайн Ота-онани ҳурмат қилиш.

Бири эрур макрумат волидайн,
Билки мунинг қилмогидур фарзи айн.

Ҳайрат ул-аброр, 160-б.

МАКТУБОТ [а. *مكتوبات*] Мактублар, ёзишмалар, ёзувлар, хатлар.

*Айн ул-қузот мактуботидин бирида дебдурки, оз киши бу то-
ифадин зоҳирий улум билғай, Хожжа Имом Абу Ҳомид Ғаззолий ва
қардоши Шайх Аҳмад Ғаззолий бу жумладиндур.*

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

МАЛАИЛ-АЪЛО [а. *ملاءالاعلى*] Арши аъло, энг юксак арш.

*[Хожжа Абдуллоҳ Ансорий қ. с.]. Аларнинг мутаҳҳар руҳи чун ма-
лаил-аълога азимат қилди ва асҳобнинг ҳаёти куши ҳамул тойири
қудсийдин ирашти, фазаи акбар малаи аълога етишти, чун ул пок
муҳиб ўзин пок маҳбуб висолига солди – олам жонсиз бадандек холи
қолди.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 77-б.

МАЛАК [а. *ملك*] 1 Фаришга.

2 Гузал.

Малак ул-мавт Ўлим фаришгаси; ажал фаришгаси, Азроил фаришгаси-
нинг сифатларидан бири.

*[Имом Аъзам қ. т. с.]. Дебдурларким, замон халифаси Малак
ул-мавтни туш кўрди ва сурдиким: менинг умрумдин неча қолиб-
дур?*

Насойим ул-муҳаббат, 32-б.

МАЛИКЗОДА [а.-ф. *ملك زاده*] Подшоҳзода, хонзода.

*Ва душманлар Сакина тобутидин неча пайгамбарзода ва малик-
зода била торож ва асир элттилар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 155-б.

МАЛИК [а. *ملك*] Подшо, ҳукмрон, султон.

Малик ут-тужжор Савдогарлар султони.

Чун бу мавзун ҳаракатлик дилкашлари бу матбуъ сифатлик шухвашилар эллик, олтмиш ё юзга яқин булсалар эрди, бу фақир савдоий бир тожирдекким, малик ут-тужжор деса бўлғай.

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

МАЛОМАТИЙ [а. *ملاعتى*] Маломатийлик, маломатия тариқатига мансуб (киши).

Саломат аҳлининг малаквалиққа майли ва узидек маломатийларни шайтон хайле дебтур.

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

[*Мира Нисобурий р. т.*]. *Пире эрди, бузург суфийлардин ва маломатий эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 184-б.

МАЛОМАТИЯ [а. *ملاعتيه*] IX асрда Нишопурда пайдо булган тариқат. Бу тариқатни қабул қилганлар ўзларининг малакаларини ошириш, кўнгилларини покиза тутиб, сунний мазҳабга қатъий риоя қилишлари шарт булган.

Ҳамоноки, сўз маломатия зикрига етти, бирав айттиким, маломатия сўзи бизинг шонимиз эмас, биз бу сўзнинг кими бўлурбиз?

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

[*Абу Мансур Говкулоҳ қ. т. с.*]. *Шайх ул-ислом дебдурки, Маломатия машойихидиндур.*

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

МАЛОҲАТЛИҒ [а.-т. *ملاحت لىغ*] Ёқимчилик, пиринчилик, малоҳатчилик.

Дам урма рақиб, ул десун, сўзки бор.

Малоҳатлиғ элдин ҳикоят малиҳ.

Фавойид ул-кибар, 79-б.

МАНЗАЛА [а. *منزله*] Мақом, мартаба; юксак даража.

Чун арабий тил ва мақол била... ва улувви манзаладин ва бири ниҳоятти наҳусат ва динувви мартабадин орадин чиқтилар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 11-б.

МАНЗАР [а. *منظر*] 1 Кузатиб турилган жой, объект, кўриниш, шакл.

Кофири золим сиритти ишвагар

Ёна ул манзардин ўлди жилвагар.

Лисон ут-тайр, 111-б.

2 Тарсо қизи кўзда тутилган.

Ул ғарибу ошиқу зору қари,

Йўл уза ётиб кўзи Манзар сари.

Лисон ут-тайр, 110-б.

3 Осмон, фалак.

Турфа манзардин чу ҳуснунг бўлди фош,

Уйлаким, тўртинчи манзардин қуёш.

Лисон ут-тайр, 113-б.

Эй етти манзар тарҳига меъмори сунъунгдин бино,

Маснуълар фоний, вале маслуби сонёдин фано.

Фавойид ул-кибар, 7-б.

МАНЗАРЛИҒ [а.-т. *منظرليغ*] Күринишлик, назар тапшайдиган жойлик.

Ва жаҳл шоми тийра манзарлигидаким, гафлат чоҳини залолат кечасида зоҳир қилиб, бу кечада шақоватдин фасона айтур.

Ҳайрат ул-аброр, 212-б.

МАНЗИЛ-БАМАНЗИЛ [а.-ф.-а. *منزل بمنزل*] Манзилдан-манзилга; юрт-ма-юрт, работма-работ, маррама-марра, йулма-йул.

*Икки кўз манзилинг, эй моҳи маҳмил,
Кунгулга азм қил манзил-баманзил.*

Наводир ун-ниҳоя, 337-б.

*Ики кун турмайин бир ерда маҳмил,
Азимат айлабон манзил-баманзил.*

Фарҳод ва Ширин, 134-б.

*Кесарлар эрди йўлни гом-баргом,
Юруб манзил-баманзил тутмай ором.*

Фарҳод ва Ширин, 223-б.

МАНОМ [а. *منام*] 1 Ётоқхона, ухлаш жойи.

2 *тасаввуфда* Туш кўриш, тушида кўриш, баъзи бир ҳолатлар туш орқали шоён бўлиши.

Ва маном тақлилида эътидол тариқи била қўшиш қилмақ...

Насойим ул-муҳаббат, 270-б.

МАНОФИЙ [а. *منافى*] Хилоф, зид.

*Йуқ эрса қуссақим, қон келса софий,
Икисидур таҳоратқа манофий.*

Сирож ул-муслимин, 281-б.

МАНОҲИЙ [а. *مناهى*] Ман қилинган нарсалар, шариатда ман этилган нарсалар.

Базмига май келтурғали муҳтасиб рози ва майга бодапола риши қози, кишварки, анда маноҳий мундоқ беҳисоб бўлғай, ислом ва шариатга не иззат ва не ҳисоб бўлғай.

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

МАНСУБЛУҚ, =лук [а.-т. *منسوب لوق // منسوب لوك*] 1 Тегишлилик, доирлик; тааллуқлилик.

2 Қариндошлик, яқинлик.

*Чу топтуқ жанобингга мансублуқ,
Фузун бўлди ҳайратқа мағлублуқ.*

Садди Искандарий, 304-б.

Бу таъриф қилгон ишқ ва бу баён этган аҳли ишқ маъшуқ вужуди бирла қойимдурлар ва бу адо топқон ҳолатга мансублуқлари дойим.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

МАНСУРВОР [а.-ф. *منثوروار*] 1 Паришон ва тартибсиз каби.

2 Йпга тизилган каби.

3 Наср билан ёзилган, равондек.

... ва вафо шажраси соясида мурод самарасидин натижа кўрганлар оёғига чархнинг мутаоқиб зурубидин ҳар ситам тешаси

*тегса мансурвор нутқларини гайри сонё кун фаякун шукрига та-
каллум қилмоғусидур.*

Муншаот, 146-б.

МАНФААТАНГИЗ [а.-ф. *منفعت انگيز*] 1 Манфаатли.

2 Даромадли; фойдали.

*... барча латофатомиз; ва нафиз муқаттаот, барча манфаа-
тангиз...*

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

МАНФААТЛИК [а.-т. *منفعت ليق*] 1 Манфаатлик, фойдалик.

2 Даромадлик.

*Аммо ул ҳазратнинг кимё хосиятлиқ штифотларидин ва икфир
манфаатлиқ мурутларидин мулозаматда беихтиёр ва убудиятда
девонавор эрдим...*

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

МАНҚАЛОЙИН [а.-ф. *منقل آيين*] 1 Утдондек, отащдонга ўхшап;
манқалдаги утдек.

2 Сихлик кабоб пишпиришга мулжалланган хумдон ёки (кўра) ўчокдек.

*Анинг манқали шийра тазйин келиб,
Мунинг шийраси манқалойин келиб.*

Садди Искандарий, 223-б.

МАНҚАНАЪ [а. *من قاع*] Қаноат қилиш.

*Қоққил, Навоий, ушбу эшикни лажсож ила,
Ким собит улди фақрда мазмуни манқанаъ.*

Бадоеъ ул-васат, 209-б.

Азза манқанаъ Кимки қаноат қилса азиз бўлади. «Залла ман тамаъа,
азза ман қанаъа» ибораси маъносига ишора.

*Элни хор айлаган тамаъ билгил,
Доимо азза манқанаъ билгил.*

Фавойид ул-кибар, 531-б.

МАНҚАРИБ [а. *منقريب*] Тақдир этиш, тақдир бўлиш.

*Ул ошкор этти ва мен ёшурдум. Менким ёшурдум, тождорлик
манқариб бўлди.*

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

МАОРИФНИГОР [а.-ф. *معارف نگر*] Мапқур, донг таратган, довруғи
кетган, таниқли, буюклик.

*... ул ҳазрат ўз пок таъълари натижасидин зоҳир булгон рисола-
ки, ўз маорифнигор қилки таҳрири эрди...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 39-б.

*... ва соликнинг розилиққа мутаассир булгони тавсифида варақ
юзига маорифнигор хома урубтур...*

Маҳбуб ул-қулуб, 65-б.

[Шайх Шамсуддин Муҳаммад Ҳофиз Шерозий қ. с.]. Чун алар-
нинг ашъори маорифнигори андин машхурроқдурки, иродга эҳти-
ёж булғай.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

МАОСИЙ [а. *معاصي*] 1 Гуноҳкор, айбдор, гуноҳга ботган, осий.

2 Дин ва шариат қонун-қоидаларига ҳилоф йўсинда иш тутуш.

*Қодиро, ул заифи осиймен
Ки, бошимдин-оёқ маосиймен.*

Сабъаи сайёр, 14-б.

*Бировким Ҳақ амрига осий бўлур,
Неким қилса журму маосий бўлур.*

Садди Искандарий, 118-б.

МАРДИМАРДОНА [ф. *مرد مردانه*] 1 Қахрамон, баҳодир эр, мардларнинг марди.

2 Тўғри сўз, содиқ.

*Шайх дедик, Жунайд ва Боязид бу аҳдда бўлсалар эрди ул мар-
димардонанинг гошиясин кутаргойлар эрди ва миннат жонларига
қўйгайлар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 329-б.

МАРДУМАКВОР [ф. *مردمگ وار*] 1 Кўз қорачиғига ўхшаш, кўз қорачиғи-дек.

2 Кўйдек.

*Юзу мардумаквор холим сузи,
Дегил гул уза тушти булбул кузи.*

Садди Искандарий, 415-б.

МАРДУМШИКОР [ф. *مردم شكار*] Одам овловчи.

*Чу аҳволида бўлди заъф ошкор,
Белидин тутуб гурди мардумшикор.*

Садди Искандарий, 183-б.

МАРЗУҚ [а. *مرزوق*] Насиб этилган, ризқ-рўз этилган, ризқланган, ризқи берилган, ризқли.

*Мундоқ деҳқон Одамнинг фарзанди халафидур, балки марзуқлар
анга фарзанд ва ул Одами сафийдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 38-б.

МАРМАР [а. *مرمر*] Ҳар хил рангда учрайдиган қимматбаҳо тош.

*Совурди чун шажар баргини сарсар,
Сунинг сиймобини дай қилди мармар.*

Фарҳод ва Ширин, 104-б.

*Бир вақт етибки тунд сарсар,
Ёпқай сув ҳарири узра мармар.*

Лайли ва Мажнун, 278-б.

МАРМАРИЙ [а. *مرمري*] Мармарга ўхшаган, мармардек.

*Қуёш лаъли чекиб тоғ узра авранг,
Фалакни субҳ қилди мармарий ранг.*

Фарҳод ва Ширин, 89-б.

МАРМУЗ [а. *مرموز*] Рамзли, рамз қилинган, кинояли.

[Шайх Саъдуddин Ҳуммий қ. с.]. *Ва мусаннафотида мармуз
сўзлар мушқул калимоту арқом ва ашқолу давойир қўндурки, ақлу
фиқр назари анинг кашфу ҳаллидин ожиздур.*

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МАРТУБ [а. *مرطوب*] 1 Рутубатли, намли.

2 Табиатда рутубат устун келган киши.

*Кўзум ашқини йўқ, лекин қурутмоқ баҳрни мумкин
Ки, хилқат ваъжидин табъи мунунг мартуб эмас анга.*

Фавойид ул-кибар, 23-б.

МАРҲАМСИЗ [а.-т. *مرهم سيز*] Малҳамсиз, бедаво.

*Кунгул гамини деб аҳбоб, раҳм қилди ҳабиб,
Менинг жароҳатим эрдик, қолди марҳамсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

МАСБУТ [а. *مئبوت*] Исботланган, асосланган.

*Ва Исо а. с. нинг муъжизоти бағоят гариб ва кўптур. Мусбу-
троқ кутубдин маълум қилса бўлур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 180-б.

МАСИҲОВАШ [а.-ф. *مسيحواش*] Исо-Масиҳо нафасидек, Масиҳ «куф-
суф» қилгандек.

*Масиҳоваш алқисса юз дам тузуб,
Кеча андоқ ултурганин тургузуб.*

Садди Искандарий, 225-б.

МАСИҲМИСОЛ [а. *مسيح مثل*] Масиҳдай, Масиҳ сингари, Масиҳ на-
фасли.

*Рухпарварликда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва руҳгу-
старликда анинг ҳаётосо алҳонидек довултимсол.*

Муншаот, 225-б.

МАСИҲОМИСОЛ [а. *مسيحا مثل*] Исодек.

ҲАКИМИ МАСИҲОМИСОЛ Арастудек.

*Яна қатла доройи дарёнавол
Деди: К-эй, ҳақими Масиҳомисол.*

Садди Искандарий, 230-б.

МАСИҲЧА [а.-т. *مسيحه*] Масиҳ каби, Масиҳ нафасича.

*Сабо дебон хабар ул гулдун элни тиргузди,
Масиҳча деса бўлғай анинг рисолати бор.*

Наводир ун-ниҳоя, 128-б.

МАСКУКОТ [а. *مسكوكات*] 1 Олгинлар.

2 Олгиндан зарб қилинган ақча, тангалар.

*Ва танга ва пул сойир маскукотни нима қотиб беиёр ясар эрди-
лар. Ва ўғрилиқ ва қароқчилик қилур эрдилар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

МАСНАДГОҲ [а.-ф. *مسندگاه*] 1 Хобгоҳ, жойгоҳ; подшоҳларнинг ухлаши
ва дам олиши учун тайёрланган махсус хобгоҳ.

2 Тахт, авранг.

3 Юксак ўрин.

*Яна уйқу нишоти истади шоҳ,
Солдилар оқ уй ичра маснадгоҳ.*

Сабъаи сайёр, 335-б.

МАСНО [а. *مئنا*] Иккинчи.

*Бир била топмай бу жаноҳ инқитоъ,
Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.*

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

МАСОФИЙ [а. *مصافى*] 1 Саф тортиш жойи, сафлик.

2 Жанг майдонилик; жанглик, жанговорлик.

*Не пайкардурки, айлар ножсихин тез,
Ўзи бирладурур масофий.*

Бадоеъ ул-васат, 512-б.

МАСРУЪ [а. *مصروع*] 1 Хушсизланиш.

2 Куёнчик (тутканок) дардига йўлиққан киши, асаб касалига мубтало бўлган киши.

*Мен бўлуб беҳолу масруъ уйлаким кўргай ҳилол,
Оби ҳайвондек кўруб жонбахи лафзи лийнатин.*

Бадоеъ ул-васат, 480-б.

МАСТ-МУҒ [ф. *مست مغ*] Маст-мажусий, майхўр-оташпараст.

*Маст-муғ ашжоридин абвоб анга,
Кухбаи тарсо қоши-меҳроб анга.*

Ҳайрат ул-аброр, 135-б.

МАСТОНАЛИҒ [ф.-т. *مستقله لغ*] Мастлик; шўхлик.

*Айлайин дайри фано аҳли била ҳамхоналиғ
Ким, маломат жомидин ҳосил этай мастоналиғ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 510-б.

МАСТУРЛУҚ [а.-т. *مستور لوق*] 1 Беркитилганлик, пардаланганлик, яширинганлик, махфийлик.

2 Тўсиқлик, пардалик, иффат пардалик.

3 Такводорлик, художўйлик, порсолик.

4 Унутилганлик, четда қолганлик.

*Кўзи булғоч ул шуъладин нурлуқ,
Сув аҳлига рафъ улди мастурлуқ.*

Садди Искандарий, 510-б.

*... ҳар қачон ҳусн султони маҳбублуғ ниқобларидин ва мастурлуғ
ҳижобларидин чиқмоқ асбобин тузса...*

Маҳбуб ул-қулуб, 66–67-б.

МАСХАРАЛИК [а.-т. *مسخره لغ*] Масхарабозлик, кулгига қолганлик; ўз айбларини очиш ва масхара бўлишлик билан хокисорлик йўлини маҳкам тутишлик.

*Кишиликдин секримоқлар била қочиб, яхшилиғдин масхаралиғлар
била маломат эшигин юзларига очиб.*

Маҳбуб ул-қулуб, 39-б.

МАСЪАЛАҒУ [а.-ф. *مسئله گو*] 1 Масъала айтувчи, баҳс қилувчи, мунозара қилувчи.

2 Сўрагувчи, илтимос қилувчи.

*Чун масъалағу қолиб муаттал,
Ўз шубҳаларин ўзи қилиб ҳал.*

Лайли ва Мажнун, 41-б.

МАТВОРИ [а. *متواري*] Яшириниш, кўздан пана бўлиш.

*Каъбада матвори ўлдилар бори,
Ҳар бири бориб уётдин бир сори.*

Лисон ут-тайр, 122-б.

МАФОИЛОН [a. مفاعيلان] Аруз атамаси, луғавий маъноси булмаган, вазн курсатувчи арабча шартли сўзлардан бири.

... мафоилон – ватвийи музол...

Мезон ул-авзон, 50-б.

МАФРАШ [a. مفرش] Ерға тўшаладиган гилам, кигиз, полча каби нарса-лар, палос.

Мафраш айламак Тўшамок, ёймоқ.

Ўларда тенгдурур шоҳ айласун гулшан гулин мафраш,

Вагар гулхан кули узра гадо соҳибфирош улсун.

Наводир уш-шабоб, 366-б.

МАФТУНЛУҒ [a.-т. مقنون لوع] 1 Фитна қўзғашлик; ғавго солувчилик, узига тортувчилик.

2 Ошиқлик, шайдолик.

... ва номий муаммолар, барчаси от ёшурмоқда сотир; ва киро-мий луғзлар, барчанинг мафтунлуғи зоҳир...

Бадоеъ ул-бидоя, 23-б.

МАХБУН [a. مخبون] Аруз атамаси.

Ва сариғи матвий ва жадиди махбун ва мақбуз ва қарийби мак-фуф ва матвий ва хафифи дифис махбун ва мақбуз ва мушокили макфуфу мақсурки мусаддас ул-ажзодурлар...

Мезон ул-авзон, 54-б.

Рамали мусаддаси махбуни мақсур.

Мезон ул-авзон, 74-б.

МАХЗАН [a. مخزن] Хазина.

Махзан ул-асрор Сирлар хазинаси.

Чун рақам қилди «Тухфат ул-аҳрор»,

Сочти оламга махзан ул-асрор.

Сабъаи сайёр, 43-б.

МАХЛУҚЛУҚ [a.-т. مخلوق لوق] Яратилганлик.

Шайх Абу Саъид қ. с. дебдурки, сўзики, ул айтибдур, андоқ эма-ски, кишига махлуқлуқда тушмиш бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 491-б.

МАХОЗИН [a. مخازن] Хазиналар.

... ва бу махозин тилисимотини истехком била итмомга еткур-макнинг таҳрири...

Садди Искандарий, 561-б.

МАХОРИЖ [a. مخارج] 1 Чиқиш жойи, чиқиш.

2 Нутқ товушларининг чиқиш жойи.

Гунбади рукнига махориж бўлуб,

Шайх йўлидин йўли хориж бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 92-б.

МАХТУТ [a. مخطوط] 1 Ёзиш.

2 Ажратиш, фарқлаш.

... ё хомам тили таҳрир қилса эрди, филҳол ани мушкбор қалам бирла кофуркирдор сафҳага рақам қилиб, оқу қарони андин мах-тут қилур эрди...

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

МАХФИЙНАМО [a.-ф. مخفی نما] Яппиринган.

Сутурлоби махфийнамо Япирин нарсаларни курсатувчи устурлоб (астрономик улчов бирлиги).

*Ул улди сутурлоби махфийнамо,
Бу бир бўлди миръоти гетинамо.*

Садди Искандарий, 396-б.

МАШВАРАСИЗ [a.-т. مغنوره ميز] Кенгапсиз, бемаслаҳат.

*Ройинга ҳар амрики, келди савоб
Машварасиз этма културга шитоб.*

Ҳайрат ул-аброр, 326-б.

МАШИЯТ [a. مشیت] Хоҳиш, истак, ирода, орзу.

*Махлас иши барчага ниятдадур.
Топмоқ ани лек машиятдадур.*

Ҳайрат ул-аброр, 108-б.

МАШКУЛ [a. مشكول] Боғланиш, тугилиш, танғилиш.

*То бўлди сенинг хуснунга ошиқ уза ошиқ,
Иш бўлди менинг кунгума машкул уза мушкул.*

Фавойид ул-кибар, 257-б.

МАШОИР [a. مشاعر] 1 Йўл-йўрик.

2 Ислои дини расм-русуми, Маккада ҳаж ўтказиш жойи, мусулмонларнинг ибодат қилиш жойи.

Анинг учунки, бизнинг қасдимиз бу изоми машоир ва адъяки, ҳар маҳалу мақомда қилилди...

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

МАШОҲИД [a. مشاهد] 1 Жамоат жойи, ҳозир бўлиш вақти.

2 Бирор кимсанинг шаҳид бўлган жойи, қабристон.

3 Шаҳодат бўлиш.

*Ёр чун барча замон нозир эрур ҳолингга, бўлгил
Бори ҳолатда машоҳид, бори эл бирла муваддаб.*

Наводир ун-ниҳоя, 42-б.

МАШШОТАЛИҚ [a.-т. مشاطه لوق] Қиз ва келинларнинг сочларини тараб, оро берувчи, безантирувчи, пардозчи, зийнатгар, тарақчи.

... ва анинг холазодаси кафтори фартут ширкат била машшоталиқ тузгайлар ва бу келин зебу зийнатида сеҳрлар кургузгайлар...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

*Даҳр арусинки, томошо қилиб,
Мақр ила машшоталиқ ифшо қилиб.*

Ҳайрат ул-аброр, 246-б.

МАШЪАЛАЧИ [a.-т. مشطه چي] Чироғчи, машъалачи.

*Ушишқ базми машъали бас оҳ шуъласи,
Ғам шоми қилма машъалачи ҳар сори сўроғ.*

Бадоеъ ул-васат, 217-б.

МАШҒУЛЛИҒ [a.-т. مشغول لىغ] 1 Эгаллашлик, қўлга киритишлик.

2 Бирор иш билан шуғулланишлик, машғул бўлишлик.

... аммо шоядки туфроғи бошида ҳеч машғуллиғидин таважжухда тақсире воқеъ бўлмиш бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 307-б.

МАЪДАЛАТШИОР [a. معذات شاعر] Адолатли, инсофли.

*Шаҳзодаи маъдалатишиор ул,
Етти ато шоҳу шаҳриёр ул.*

Лайли ва Мажнун, 300-б.

МАЪДУД [a. معنود] 1 Саналган, санокли.

2 Сафдош.

*Кишвари исломки маъдуд эрур,
Халқи анинг ҳар неки мавжуд эрур.*

Ҳайрат ул-аброр, 110-б.

МАЪДУЛЛУҚ [a.-т. معنولوق] Боқийлик, давомийлик.

*Ва баъзи тилга ул амрдин маъдуллуқ дебдурлар ва кўнгулга мудо-
вадат ва машгуллуқ.*

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

МАЪМУРИЙ [a. معموري] Обод, байти маъмурий-обод хона, уй.

*Яна бирнинг либоси кофурий
Ҳам бу ранг ичра байти маъмурий.*

Сабъи сайёр, 47-б.

МАЪНИСИЗ [a.-т. معني سيز] 1 Бемаъни, мазмунсиз; шарҳсиз.

2 Фикрсиз, ғоясиз.

3 тасавуфда Рухсиз.

*Ва баъзи кишининг балиғ маънилиқ алфозини маълум қилмас,
балки, маънисиз алфозини сурмакдин ҳам гарази бемаъни эрканин
билмас.*

Назм ул-жавохир, 126-б.

МАЪНОЛИҚ [a.-т. معناليق] 1 Мазмунлик.

2 Фикрлик, ғоялик.

3 тасавуфда Рухлик, шавқу завқлик, шавқу завқ ҳолатидалиқ; ўзидан кетиш ҳолатидалиқ.

*Ул дебдурки, чун муддаи кўрсангиз этакин берк тутунгки, маъ-
нолиқлар ва муҳаққиқлар кетибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 204-б.

МАЪНОСИЗ [a.-т. معني سيز] қ. Маънисиз.

МАЪШУҚШЕВА [a.-ф. معشوق مشوه] Маъшукнамо, маҳбубнамо, ошиқларча.

*... ва ошиқпеша беқарорларнинг жалиси меҳнати ва маъшукшева
гулғуздорларнинг аниси суҳбати бўлуб...*

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

МАЪҚУЛСИНМАҚ [a.-т. معقول سينماق] Маъқул кўрмоқ.

*Ул бу сўзни маъқулсиниб, яхши ислик ашғёни икки қош орасига
қўюб, нафасин юқори тортар эрди.*

Мажолис ун-нафоис, 131-б.

МАҚБУЛЛУҚ [a.-т. مقبول لوق] Қабул қилинганлик, мақбуллик.

*Бода бу мақбуллуқ зотимда мавжуд айлади,
Ким мени зўду риё аҳлига мардуд айлади.*

Фаройиб ус-сиғар, 481-б.

МАҚДАС [a. مقداس] Муқаддас.

Байти мақдас Байт ул-муқаддас (Қуддуси Шариф ва ундаги яхудийлар-
нинг зиёрат жойи).

*Агар Зобулистонга солди футур,
Вале Байти мақдасқа берди сурур.*

Садди Искандарий, 79-б.

МАҚДУРСИЗ [a.-т. مقذورسىز] 1 Қудрат ва имконга мувофиқ келмаслик;
шожииз, эҳтимолдан ташқари.

2 Қудратсиз; имкониятсиз.

3 Тақдирсиз.

*Вале бўлди Бориқ иши нурсиз
Ки, кушиш қилиб эрди мақдурсиз.*

Садди Искандарий, 183-б.

МАҚСАД [a. مقصد] Ният, истак, тилак.

Мақсади аслий Энг асл ният, мақсад, асл тилак.

*То бу васила била топиб қабул
Мақсади аслий сори бўлгай нузул.*

Ҳайрат ул-аброр, 163-б.

МАҚУЛОТ [a. مقولات] 1 Сўз, сўзлаш, гап.

2 Тур, хил, қисм.

*[Шайх Нажмуддин Розий...]. Ва бу рубоий анинг мақулотидин-
дур.*

Насойим ул-муҳаббат, 302-б.

МАҲБАРА [a. محبرة] қ. Меҳбара.

МАҒБУНЛИҒ [a.-т. مغبوليغ] 1 Алданганлик, зарар кўрганлик.

2 Одамгарчиликдан чиққанлик.

*Мумсик ажзи асаридин кўпракдур,
Мағбунлиги ҳам фақирдин кўпракдур,
Гар моли ҳисобу тирдин кўпракдур,
Фақри гани ҳақирдин кўпракдур.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 84-б.

МАҒЗ [ф. مغز] 1 Мағиз, данакли ёки пўчоқли меваларнинг ички қисми.

2 Ўзақ.

3 Мия.

4 Ақл.

Мағзу пўст Эт ва тери, бир тан-бир жон.

*Бири-бири бирла бўлушуб ўйла дўст,
Ким кишиким кўрса дегай мағзу пўст.*

Ҳайрат ул-аброр, 227-б.

МАҒЛУБЛИҒ [a.-т. مغلوب ليغ] 1 Енгилганлик, мағлублик.

2 Тасаввуфий ғолиблик, сулук йўлида кўзланган мақсадга етишишлик,
яхши натижага эришишлик.

*... бу иш баракатидин аларнинг жазбаси анга асар қилиб, бу навъ
мағлублиг ва беҳудлиг анга даст берур.*

Насойим ул-муҳаббат, 272-б.

МАҒЛУЛ [a. مغلول] Ғул солинган, бўйнига занжир солинган, бандга
олинган (гуноҳкор ҳақида).

*Иблис сифат эл сари майл этма Навоий,
То булмагасен зарку риё қайдида маглул.*

Наводир ун-ниҳоя, 336-б.

МАҒОРИБА [а. مغاربه] 1 Кун ботар, ғарб.

2 Ғарблик, мағрибга мансуб.

3 Мағриб заминда яшовчи.

*[Шайх Абулмакорим...]. Ҳам алар дебдурларки, Ҳаким Тирмизий
ва жамоате мағорибадин дебдурларки, (авлиёликнинг бошланиши
пайгамбарликнинг охиридур).*

Насойим ул-муҳаббат, 309-б.

МАҲБИТ [а. مهبط] Бориб тушиладиган жой, жойланиш фурсати.

*Лекин учунчиси будурким, кунгул
Чунки эрур маҳбиту анвори кул.*

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

МАҲБУБ [а. محبوب] Тасаввуфга доир асар номи.

*[Шайх Саъдуддин Ҳуммуйй қ. с.]. Зоҳирий ва ботиний улумда
ягона эрмиш, кун мусаннафоти бор. «Маҳуб» дек ва «Сажанжал
ул-арвоҳ» ва булурдин узга даги.*

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МАҲБУЛ [а. محبول] Мубтало бўлган, гирифтор бўлган, тузоққа тушган,
арқон била боғланган.

*Ҳар неки ҳадис этти қуюб барчаси мавзӯ
Нақлеки машойихдин этиб, бориси маҳбул.*

Наводир ун-ниҳоя, 336-б.

МАҲВИЙ [а. محوي] 1 Йўқотишлик; тозалашлик.

2 Орадан кўтарилишлик.

3 Ҳайратда қолиб ўзидан кетишлик.

4 тасаввуфда Фоний бўлишлик.

*Солики фоний таважжухдин тараддуд айламас,
Етсалар маҳвий шухуд бўлган замон Хизру Масиҳ.*

Бадоеъ ул-васат, 81-б.

МАҲЖУБЛУҚ [а.-т. محجوب لوق] Беркинганлик, пардаланганлик.

*Тенгри таолодин маҳжублуқ андин қаттиқроқдур ва кунгул кур-
луки Ҳақ с. т.нинг муроди муҳиммида анинг амрларида қаттиқроқ.*

Насойим ул-муҳаббат, 484-б.

МАҲЖУРОН [а.-ф. محجوران] 1 Айрилган, жудо бўлган, мосуво бўлган.

Сари маҳжурон Айрилган томон.

*Ҳазрат Шайх Абулқосим Гургоний р. т. ҳаргиз иблис демас эрди.
Ҳар қачон анинг оти мазкур бўлса эрди, Хожсаи хожсагон ва Сари
маҳжурон дер эрди. Шайх Барака чун эшитти, дедики, сари маҳ-
журон дегани яна бир фикра яхишироқдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

2 Шайтонинг сифати.

МАҲКАМВОР [а.-ф. محكموار] Тутдириш, боғлаш.

*Тиқибон тухта қилди маҳкамвор,
Зарфларнинг ароларин ҳамвор.*

Сабъаи сайёр, 194-б.

МАҲКУМЛУҒ, - луқ [а.-т. محكوم لوع // محكوم لوق] 1 Тобелик, мутелик (мутельлик), фармонбардорлик.

*Шоҳ базмидур дағи маҳкумлуғ, ваҳ, дайр аро
Ҳоким айлар бир қадаҳ бирла гадони майфуруш.*

Ғаройиб ус-сиғар, 220-б.

2 Маҳкам булиш.

*Ғараз нафсдин анга бу шумтуқ,
Йуқ улким, санга қилса маҳкумтуқ.*

Садди Искандарий, 317-б.

МАҲМИЛКУШОЙ [а.-ф. محمل كئاشاي] Кўнишлик, тушашлик, утириш-лик.

*Деди: «Қай сари бўлсангиз раҳнамой,
Булоли бу қиш анда маҳмилкушой».*

Садди Искандарий, 308-б.

МАҲОБАТЛИҒ [а.-т. مهابت ليغ] 1 Ҳайбатлик, шукурлик, виқорлик, сав-латлик.

2 Кўрқинчлик; ваҳималик.

*[Бобо Жалил қ. т. с.]. Бағоят маҳобатлиғ шакли бор эрдиким,
кўрган кишига андин ваҳм голиб бўлур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 451-б.

МАҲОМ [а. مهم] 1 Аҳамиятли иш, муҳим иш, улуг иш.

2 Зурурлик.

*[Имом Аъзам қ. т. с.]. Аларнинг манокъиби беҳаддур ва маҳомида
беадад, мунча била хатм қилилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 32-б.

МАҲОФИЛ [а. محافل] 1 Базм жойи, мажлис; анжуман.

2 Жамият, ҳалқ.

*Ва дурарбор тилига мажолисда баъзи абётим мазкур ва гавҳар-
нисор илгига маҳофилда баъзи газалиётим мастур бўлур эрди.*

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

МАҲРАМВАШ [а.-ф. محرم وش] 1 Энг яқин, қариндошдек; маҳрам.

2 Энг яқин самимий дўст, ҳамдам.

*Буюрдик, маҳрамваш эл эттилар.
Ўлукни ҳамул ерда дафн эттилар.*

Садди Искандарий, 88-б.

МАҲРУҚЛУҚ [а.-т. محروق لوق] Ёнганлик, куйганлик.

*Келди чу бу ҳирқату маҳруқлуқ,
Булди аён ошиқу маъшуқлуқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 189-б.

МАҲФУФ [а. محفوظ] Ихота қилинган, тўсилган, ураб олинган, чирмал-ган.

*Султон Аҳмад мирзо ва Музаффар Ҳусайн мирзо бошлиғ салотин
ва подшоҳзодалар бир-бирига навбат беришмай, алар[Абду-
раҳмон Жомий]нинг маҳфуф маҳофасин эгинларига кутариб, Му-
саллога элттилар.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 78-б.

МАҲШУР [а. محشور] 1 Бир жойга тутланган, бир ерга тутланиш.

2 Диний-гасаввуфий қарашларга кура фоний дунёда ким-ким билан кўпроқ яқин ва суҳбатда бўлса, қиёмат кунидан сўнг доимо у билан бирга бўлади, яъни бадан машхури бўлади.

Яна бир буки, ҳар нечаки руҳда ҳижоб йўқдур ва барча олам бир-дур, аммо баданеки тамом тириклик айёмида анинг била суҳбат тутмиш булғай ва анинг бадан маҳшури булғайки, ҳаширдин сунгра абад ул-абадки, булғусидур...

Насойим ул-муҳаббат, 307-б.

МЕВАЗОР [ф. ميوه زار] Мевали боғ; мева берадиган.

*Ки то булғай жаҳон боғи бу гулшан мевазор улсун,
Ҳаримида бу булбулларга бу дилбонг бор улсун.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

МЕВАЛИК [ф.-т. ميوه ليک] Ҳосил.

Ул уйда бир сутун бор эрди, бир мевалик азим дарахт бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 185-б.

МЕВАСИЗ [ф.-т. ميوه سين] Беҳосил, бесамар.

Мевасиз йиғоч ҳамону ўтун ҳамон ва ёгинсиз булут ҳамону тун-тун ҳамон.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

МЕГАЖИН [м. ميگجين] Ёввойи чўққанинг модаси, урғочиси, урғочи тўнғиз.

Ва бир шуру шайнлиг овки, тўнгуз овидур, анинг ҳам эркагини «қобон», тишиисин «мегажин» ва ушогин «чўрпа» дерлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

МЕЗОНЛИҒ [а.-т. ميزان ليغ] 1 Тарозилик, ўлчовлик.

2 Тўғрилиқ, баробарлик.

*Каффажон мезонлигин айлаб аён,
Заҳрини тарёк этиб ондин чаён.*

Лисон ут-тайр, 18-б.

МЕШ [ф. ميش] Сув ва суюқлик нарсалар солиб қўйиладиган идиш, меш.

Оз вақт утмади, ёгин тутти, андоққи дегайларки, мешларнинг оғзин очиқ қўяберибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 491-б.

МЕЪЖАР [а. معجر] Рўмол, дурра; хотин-қизлар ўрайдиган кичик рў-мол; ёпинчиқ; чачвон, чиммат.

*Раз қизи то нардадарлик айлағай талбис учун,
Шиша меъжардур ангаву мавжи онинг Чин эрур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 126-б.

МЕҲБАРА [а. محبره] Сиёҳ куйиб қўйиладиган идиш, сиёҳдон, давот.

*Чарх дабирига ушолиб қалам,
Меҳбаранинг кейнига солиб қалам.*

Ҳайрат ул-аброр, 332-б.

МЕҲМОНЛИК [ф.-т. مهمان ليک] Меҳмонлик.

[Абдуллаҳ Набозоний қ. т. с.]. Ул Ҳазрат буюрдиким, ул қавм би-лаки, меҳмонликка борурлар, яъни дарवेशлар, йўқ ул қавм билаки, элни меҳмонликка тиларлар, яъни тавонгарлар.

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

Бу суздин сунгра ул хожасаро иккаласин уйига олиб борди ва меҳмонлик қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 368-б.

МЕҲМОННАВОЗ [ф. مهمان نواز] Меҳмонни яхши иззат-икром билан кутуб олувчи, меҳмонсевар, меҳмондўст, меҳмондор; меҳмон қилиш.

Бечора улусқа чорасоз ул,
Хон густару, меҳмоннавоз ул.

Лайли ва Мажнун, 58-б.

Бас, авло буқим ҳар қачон аҳли роз.
Очиб базл уйин бўлса меҳмоннавоз.

Садди Искандарий, 385-б.

Булунг моҳазар бирла меҳмоннавоз
Ки, андин наво топқай аҳли ниёз.

Садди Искандарий, 389-б.

МЕҲНАЛИҚ [ф.-т. مهنة ليق] 1 Хизматчилик, ходимлик.

2 Меҳналиқ, Меҳнада яшовчи.

Шайх дедиким, бале, утган оқшом нисорлар бор эрди ва барча бу
Меҳналиқ йигитнинг насиби булди, муборак бўлсун анга!

Насойим ул-муҳаббат, 212-б.

МЕҲНАТАФЗО(Й) [а.-ф. محنت افزاي / محنت افزاي] 1 Мусибат орттирувчи.

Ваҳ не ҳижрондур буқим, айлай десам зикри висол,
Дам-бадам оғзимга оҳи меҳнатафзойим келур.

Бадоеъ ул-васат, 129-б.

2 Ғам орттирувчи, дард туғдирувчи.

Висолим шомича йўқ ҳажри субҳи меҳнатафзойи,
Ки равшанроқдурур анинг куёшидин мунунг ойи.

Фавойид ул-кибар, 392-б.

Тараб шамъи, ажабким нур зоҳир айлагай бу навъ,
Ки мен кўрдум қорангу ҳажр шоми меҳнатафзойин.

Бадоеъ ул-васат, 317-б.

3 Машаққат орттирувчи, қийинчилик туғдирувчи.

Дустлар, қочинг Навоийдинки, зулми ҳажр аро,
Дарди дил айтурдин элга меҳнатафзомен букун.

Бадоеъ ул-васат, 348-б.

МЕҲНАТПАРВАР [а.-ф. محنت پرور] 1 Мусибат чекган.

2 Ранж билан ўсган, азоб-уқубатга дучор бўлган.

Оҳ шояд куйи сари элтгай деб шодмен,
Гарчи гард ўлди йулинда жисми меҳнатпарварим.

Бадоеъ ул-васат, 291-б.

Дустлар бирла тутуб ишрат баҳорин мугтанам,
Бир нафас осуда бўлгай жони меҳнатпарвари.

Наводир уш-шабоб, 461-б.

МЕҲНАТХОНА [а.-ф. محنت خانه] 1 Мусибатхона, бахтсизлик уйи.

2 Ғамхона, дард уйи.

3 Азоб-уқубат уйи.

*Сурма ҳажрингда Навоий ёрину сарманзилин,
Ёр анга дардинг, ватан бир кунжи меҳнатхонадур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 135-б.

МЕҲРАФРӮЗ [ф. مهر افروز] 1 Оламни ёритувчи куёшдек, офтобдай.

2 Оламни обод этувчи абадий ишқ-муҳаббатдек.

*Зулфи васлин истасам рухсори меҳрафрузидин,
Йуқ ажаб, чун йил келиши билгурур наврузидин.*

Бадоеъ ул-бидоя, 589-б.

*Рамз аро барқи тиги оламсӯз,
Базм аро шамъи ройи меҳрафруз.*

Сабъаи сайёр, 61-б.

МЕҲРМИСОЛ [ф.-а. مهر منال] Куёшдай, офтобмисол.

*Тослар зарнигору меҳрмисол,
Сиймгун дастадин бошида ҳилол.*

Сабъаи сайёр, 246-б.

МЕҲРОБВАШ [а.-ф. محراب وش] 1 Меҳробга ўхшаган, масжид ичида имом турадиган тепаси қайрилма жойга ўхшаш.

2 Қайрилмадек.

*Оти туйногидин меҳробваш из қайдаким курсам,
Муҳол улгай агар олсам бошим бор неча бош андин.*

Наводир уш-шабоб, 357-б.

МЕҲРОЙИН [ф. مهر آيين] Куёш табияти.

*Кишилар топти оқибат таъйин,
Чарх суръат валек меҳройин.*

Сабъаи сайёр, 367-б.

МЕҲРОМИЗ [ф. مهر آميز] Куёшга ўхшаган.

*Йиғлабон бошларида икки каниз,
Кутариб бошларини меҳромиз.*

Сабъаи сайёр, 302-б.

МЕҲРОРАЗ [ф.-а. مهر عارض] Куёш юзли.

*Меҳрораз ёри чехра очиб жон ўртарининг тазарруи ва ошкоро
лутф кўргузуб кўнглини пинҳон ўртарининг тазаллуми.*

Мажолис ун-нафоис, 199-б.

МЕҲРОСО [ф. مهر آسا] Куёшдек, офтобдай.

*... ва ул меҳросо жабин ҳирмонида не шамъ шўғласи ёруқ ва не
кўз шамъи айни йигидин очуқ...*

Муншаот, 141-б.

МЕҲРПАРВАРД [ф. مهر پرورد] 1 Муҳаббатли, ишқли.

2 Лутф-марҳаматли.

*Чун кўзум тушти нотавонларга,
Меҳрпарвард меҳрибонларга.*

Сабъаи сайёр, 360-б.

МЕҲРПЕША [ф. مهر پيشه] Меҳрибон.

Золи меҳрпеша Меҳрпеша кампир.

*Мактаб аро золи меҳрпеша,
Кўнглини сўруб анинг ҳамеша.*

Лайли ва Мажнун, 102-б.

МЕХРСИЗ [ф.-т. مهرسيز] 1 Муҳаббатсиз, ишқсиз.

2 Куёшсиз, офтобсиз.

3 Бемехр.

Ғам туни меҳрсиз улдики, сипехр анжумидин

Меҳр рухсорини реиш эткали тирноғ этадур.

Ғаройиб ус-сиғар, 135-б.

Куруб туртунчи манзарни чу холий

Добон: К-эй, меҳрсиз гардуни олий.

Фарҳод ва Ширин, 352-б.

МЕХРХИСОЛ [ф.-а. مهرخمسال] 1 Меҳрли, муҳаббатли.

2 Куёш сифат, офтоб монанд; куёшдай нур сочувчи.

Тун-кун бўлғил маҳравишу меҳрхисол,

Даҳр аҳлиға нурбахишу фархунда жамол.

Бадоеъ ул-бидоя, 655-б.

МИА [а. منه] Юз сони (100).

[Ҳазрати Амир Қосим Анвор]. Вафотлари санаи хамса ва салосина ва самона миада воқеъ бўлубдур.

Мажолис ун-нафоис, 11-б.

... алар ситта ва тасъина ва самона миа тарихидаким, бу мухтасар битиладур...

Мажолис ун-нафоис, 31-б.

МИЁНЧИЛИҚ [ф.-т. ميانچى لىق] Ўртада турувчилик, воситачилик, далолатчилик.

Ва сабтларга миёнчиликдин узр қулмоқдур ва сабаб ва узрсиз мусаббибқа банда бўлмоқдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 51-б.

МЕЗБОНЛИҚ [ф.-т. ميزبان لىق] Меҳмон кутувчилик; меҳмондорлик.

Топиб чу бу навъ камронлиқ,

Юз меҳр ила қилди мезбонлиқ,

Лайли ва Мажнун, 128-б.

МИЛ-БАМИЛ [а.-ф.-а. ميل باميل] Мил-бамил.

Ёнди ул хайл ҳам қилиб таъжил,

Қатъ ўлур эрди дашт мил-бамил.

Сабъаи сайёр, 91-б.

МИНАЛ-МУФРАД [а. من المفرد] Ягоналардан, танҳолардан.

... Шайх Абдулқодир ани Муфрад ул-ҳазрат дер эрмиш ва деб-дурки, Муҳаммад б. Қоид мин ал-муфрадин.

Насойим ул-муҳаббат, 382-б.

МИННАТСИЗ [а.-т. ملت سيز] Беминнат.

Машаққати миннатсиз ва суубати қулфатсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 99-б.

МИНОГУН [ф. مينگون] 1 Шиша тусли.

2 Кўк ранг, ҳаво ранг.

Субҳидамким, сипехри миногун,

Ерни байзодин этти байзогун.

Сабъаи сайёр, 207-б.

МИНЪАҲД [а. *منعہد*] Мажбуриятли, ваъдали.

... ва махдумзоданинг ҳеч ишига минъаҳд эрмас эрдим... Бар тақ-
диреким, минъаҳд булгон булсам, доғи одамезод мараз айёмида фа-
ройиз ва вожиботдин маофдурур то ўзга ишларга не етгай?

Муншаот, 229-б.

МИНҲАЖ [а. *منہج*] 1 Туғри йул.

2 Маслак, йўл.

Биравки даҳр мозиқидин айлагай махраж,
Фаною фақр тариқи эрур анга минҳаж.

Фавойид ул-кибар, 70-б.

МИНҲОЖ [а. *منہج*] қ. Минҳаж.

МИРВАҲА [а. *مروحه*] Елпигич.

Тоби муҳаббат чоғи ул ажниҳа,
Ўтлари тугёни учун мирваҳа.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

МИРЗ [а. *مرز*] Куйлак, кийимлик.

[Шайх Абдуллоҳ б. ...]. Муртаъишининг бир мирзи бор эрди ва пў-
стини. Мирзни ийзор қилди ва пўстинни сотти...

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

МИСБОҲ [а. *مصباح*] 1 Чироғ; мапғал.

2 Май косаси.

Рух сафолик не ажаб роҳ (راح) дур,
Тийра кўнгул кўнжиги мисбоҳдур.

Ҳайрат ул-аброр, 62-б.

Ройиҳаи жаннати аъло ҳам ул,

Партави мисбоҳу тажалло ҳам ул.

Ҳайрат ул-аброр, 73-б.

МИСБОҲЛИҚ [а.-т. *مصباح ليق*] 1 Чироғ; фонус; мапғал.

2 Май ичишлик, «сабуҳий» (тонг маҳалида ичиладиган май) ичишлик.

Этти сенинг шомингга мисбоҳлиқ,
Қилди сенинг шонингга маддоҳлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

МИСРИЙ [а. *مصري*] Мисрлик.

Эй Навоий, сен не ҳад бирла анга қул булғасен

Ким, беганмас айламакка Юсуфи мисрийни қул.

Фавойид ул-кибар, 253-б.

МИСРИЙ УЛ-МАВЛИД [а. *مصري الولد*] Мисрда туғилган, Миср

шаҳрида таваллуд топган.

Ҳамавий ул-асл эрмиш ва Мисрий ул-мавлид.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

МИСРЛИҒ [а.-т. *مصرليغ*] Миср шаҳрида яшовчи.

[Абубақр Шиблий қ. т. с.]. Шайх ул-ислом дедик, ул мисрлигдур.

Насойим ул-муҳаббат, 126-б.

МИСРОЪ [а. *مصراع*] 1 Мисралар.

2 Эшиқнинг табақаси.

*Ажаб кимсасенким, ҳам аввалги мисроъ,
Сенинг давлатингдин дедим турт ёлгон.*

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

МИТҲАРА [а. مطهره] Обтова, обдаста; таҳорат ва бет-қўл ювиш учун ишлатиладиган узун ва ингичка жўмракли, бўғзи тор идийш.

Қиз қардоши митҳарасин сут била тўлдирди, таҳорат вақти митҳарасидин сут қуйилди.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

МИҚАТ [а. ميفت] Ваъда юзасидан тайин қилинган вақт.

*Хомадек гарчи қурубмен қатл учун шақ қилгали,
Куксум ул шўх истамайдур тизгим, истар миқат.*

Бадоеъ ул-васат, 205-б.

МИҲОР [ф. مهر] 1 Жилов, юган, занжир; тизгин, ип, арқон.

2 Туя бурундуғи.

*Маоф эрмас қаён гом урса раҳрав ноқайи жисми,
Нафас торин қазо чун бурнига онинг миҳор этмиш.*

Бадоеъ ул-бидоя, 230-б.

МОАДО [а. ماعدا] Ғайр, мосуво; ўзга, ундан бошқа.

*Токи ул майдин кўнгул жсомида бўлгач жилвагар
Чеҳрайи мақсуд, маҳв ўлғай ҳамул дам моадо.*

Бадоеъ ул-бидоя, 29-б.

МО-АМКАНА [а. ما امكان] Имкони борича.

Яна бири: шафқати муфритки, барча риндларни азиз тутқайлар ва мо-амкана риоятларини вожиб кўргайлар...

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 94-б.

МОЛАСИЗ [ф.-т. ماله سيز] Асбоб-ускунаси (қишлоқ хўжалик асбоби).

*Моласиз ул тухмки, деҳқон сочар,
Сувни тенг ичмас неча яксон сочар.*

Ҳайрат ул-аброр, 207-б.

МОЛИДА [ф. مالايد] Силлик, мулойим.

*Молида танинг инак кийиб жум,
Остингда инак ерига қоқум.*

Лайли ва Мажнун, 256-б.

МОЛИХУЛИЁ [ю. مالخورليبا] 1 Ваҳимали хаёллар туфайли бемор руҳининг безовталаниши, восвос бўлиш.

2 Хаёлпараст бўлиш, ёмон-нохуш хаёлларга берилиш.

[Турондўхт – Эрон шоҳи Ҳисрав Парвезнинг қизи]. Ул бечора даги бир ойгача хаёлига салтанатдин кўп молихулиё йўл берди. Бир ойдин сўнгра оламдин ўтди.

Тарихи мулуки ажам, 252-б.

МОН [ф. من] Ўхшаш.

*Гадолар силкидин қуйи харобат ичра хориждур,
Бировким илкига тушса қуруғ нон бодага монмас.*

Наводир ун-ниҳоя, 196-б.

МОНАНДАЛИҒ [ф.-т. مائندالغ] Ўхшашлик, монандлик.

*Не фаришта покликда хуснунга келди шабих,
Не парийга одамилигда санга монандали.*

Бадоеъ ул-васат, 215-б.

МОНУВИЙСОЗ [ф. *منووي ساز*] 1 Монийга тегишли – мапхур наққош
ва рассом.

2 Монийча қилиб ишлаш.

3 Моний издоши.

Кунгул қасрига булғоч нақшпардоз,

Қилибон коргоҳи Монувийсоз.

Фарҳод ва Ширин, 11-б.

МОСАДАҚ [а. *مصداق*] Исбот, тасдиқ, тасдиқланган.

Булбулу гул де Навоий бирла дилдориниким,

У ики мафҳумга йуқ бу иккидек мосадақ.

Наводир ун-ниҳоя, 276-б.

МОТАМАНГИЗ [ф. *ماتم انگيز*] Мотам келтирувчи.

Булмаса ул икки мотамангиз,

Бошимга ики балойи хуриз.

Лайли ва Мажнун, 121-б.

МОТАМЕ [ф. *ماتمي*] Азадор, мотам тутган кишилар.

... Бир шахр халқи шоҳдин гадогача ул сабабдин мотаме эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 20-б.

МОТАМЗУДОЙ [ф. *ماتمزداي*] Мотам тарақатувчи.

Аёғчи, бер ул жавҳари гамзудой,

Дема гамзудо, жоми мотамзудой.

Садди Искандарий, 94-б.

МОТАМИЁНА [ф. *ماتميانه*] Азадорлардай, мотамчиларча.

Чекайин мотамиёна ошуб,

Хаста кунглумни қилай хороқуб.

Фавойид ул-кибар, 495-б.

МОТАМИЙ [ф. *ماتمي*] қ. Мотаме.

МОТАМИ(Й)ВОР [ф. *ماتمي وار*] Мотам тутгандек.

Айлаб ани бўйла мотами зор,

Фарёд кутарди мотамивор.

Лайли ва Мажнун, 144-б.

МОТАМОЙИН [ф. *ماتم آيين*] Мотамчи (мотамда).

Чу ул ёрингиз борди, гамгинмусиз,

Анинг ҳажрида мотамойинмусиз.

Садди Искандарий, 540-б.

МОТАМСАРОЙ [ф. *ماتم سراي*] Мотамхона.

Бу мотамсарой ичраги навҳагар,

Тешар элга бу лавҳа бирла жигар.

Садди Искандарий, 533-б.

МОТАМСИЗ [ф. -т. *ماتم سيز*] Мотамсиз, қайғусиз.

Хуш улки, ёр фироқию ё кунгул гамидин

Тамом умрида бир лаҳза эрди мотамсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

МОТАҚАДДАМ [a. ماقدم] Собик.

... ва мотақаддам шуароси малик ул-каломлари дастури била жамъу тартибда саъй қилганимнию...

Ғаройиб ус-сиғар, 9-б.

МО [a. ما] Сув.

Мо халқи Аллоҳ Аллоҳ томонидан яратилган.

Ва ул машғуллуқ «ма халақа Аллоҳ» фаносидур ва «мо халқи Аллоҳ» холиқининг бақосидур.

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

МОШОАЛЛОҲ [a. ماشاءالله] Худога шукур; офарин, аъло, жуда аъло.

[Айн ул-қузот Ҳамадоний қ. с.]. ... ва анинг суҳбатида йигирма кунда манга бир нима зоҳир бўлдики, мендин ва талабимдин ўзга ҳеч нима боқий қўймади, шло мошоаллоҳ.

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

МОЯТАҲАЛЛАЛ [a. مياحتلال] Ҳал бўлган иш, ҳал бўлган, ҳазм бўлган.

Тутқил бадали моятаҳаллал майи соф,
То маст қилай гам черики бирла масоф.

Бадоеъ ул-бидоя, 653-б.

МОЪНУС [a. مانوس] Гапириш.

Тўтийи моънус Гапиришга ўргатилган тўти.

Пастиди турт тўтийи моънус,
Байики узра турт улуб товус.

Сабъаи сайёр, 181-б.

МОҲ-БАМОҲ [ф. ماه بماه] Ойма-ой.

Закотчилар ишидин тавочи моҳ-бамоҳ, балки ҳафта-баҳафта вуқуф топиб арза еткурсалар.

Муншаот, 191-б.

МУАДДАЛ [a. معدل] Мўътадиллик, ростлик, барқарорлик; тенг ва барбарлик.

Минтақаси бирла муаддал хатин,
Яъни ўшул икки ҳамойил хатин.

Ҳайрат ул-аброр, 250-б.

МУАЗЗАБ [a. معذب] Азоб бериш, азоблаш.

Исо а. с. ни ул иш туҳмати била муаззаб тутар эрдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 175-б.

МУАЙЯД [a. مؤيد] 1 Таъкидланган, мустаҳкамланган, қўлланилган.

2 Масъуд, саодатли.

Бу таснифот барча оёти Қуръоний ва Расул с. а. в. ахбор ва аҳодиси била муқайяд ва муайяддур.

Насойим ул-муҳаббат, 243-б.

МУАЙЯНА [a. معينه] 1 Тайинланган, муқаррар.

2 Аниқ, равшан.

[Абубақр Сусий қ. т. с.]. «Кашф ул-маҳжуб» китобининг соҳиби дебдурким, мен муайяна кўрдумки, Озарбайжон тоғлари орасида бир дарвеш бу қавмнинг баъзи абъётин ўқур эрди, ногоҳ йиқилди ва охир бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 138–139-б.

МУАККИЛ [а. مؤكل] қ. Муваккил.

МУАММАР I [а. معمر] Узоқ умр кўрган киши; қари, ёши улуг.

Ижозатномада биродар унвони била зикр қилибдур, анинг учунки, муаммар бўлгон экандурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 346-б.

МУАММАР II [а. معمر] Сокин; турғун.

Мустиқан еттинчи дайр ичра муаммар ҳиндуе,

Рангу сайри кўргузуб ушшоқ шоми фурқатин.

Бадоеъ ул-васат, 478-б.

МУАРРИХ [а. مؤرخ] қ. Муваррих.

МУБИН [а. مبین] 1 Ошкор қилувчи.

2 Соф, пок.

Қуйдум отининг аёғига жабин,

Дедим: аё носири шаръи мубин.

Ҳайрат ул-аброр, 278-б.

3 Қуръони каримдаги «мубин» ояти маъносига ишора.

Сидрани минбар этиб, нукта десанг эрди Русул,

Жамъи бўлган эди эшиткали оёти мубин.

Бадоеъ ул-васат, 310-б.

МУБОЛАҒАЛИҚ [а.-т. مبالغه ليق] Орттириб айтишлик, муболағалик.

Агарчи Тенгерининг бу навъ муболагалиқ амридин алар узларин маоф тутубтурлар...

Муншаот, 221-б.

МУБОРИЗШЕВА [а.-ф. مبارز شیوه] Яккама-якка курашувчи, паҳлавон жангчилар.

Тутуб ҳар кунгири кейнида ором,

Муборизшевае андоқси Баҳром.

Фарҳод ва Ширин, 299-б.

МУБРИМШЕВА [а.-ф. مبرم شیوه] Қистовчиликка одатланган, нотавонларча.

Васлин истаб кўп инолдим, қовди куйидин мени,

Бўлса мубримшева, албатта, гадо мардуд эрур.

Бадойиъ ул-бидоя, 125-б.

МУБТАЛОВОР [а.-ф. مبتلاوار] 1 Мубтало бўлган каби, мубталолик.

2 Ғамгинлик.

Сен тортма нола мубталовор

Ким, нола эрур манга сазовор.

Лайли ва Мажнун, 92-б.

МУВАЖЖАҲНАМОЙ [а.-ф. موجه نماي] 1 Далил бўлган, асос бўлган.

2 Маъқул бўлган, маъқулона, мақбулона.

Неча бўлса элга хирад раҳнамой,

Ҳар ишта тариқи муважжжаҳнамой.

Садди Искандарий, 451-б.

МУВАККИЛ [а. مؤكل] 1 Гумафта; тайинланган, бирор иш топширилган киши.

2 Вакил, намоянда.

Неча кишини муваккил қилдиларки, чун сувга муҳтож бўлса
чиққай, олиб элтгайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

3 Зиндон қоровули, зиндонбон, посбон, соқчи.

Чунки зиндон муаккили билди,

Югуруб шоҳга хабар қилди.

Сабъаи сайёр, 197-б.

МУВАЛЛАД [а. مولد] Туғишган.

Шоҳрух султон бузуғлигида фақирнинг волиди жамоати касир
била рузгор ҳаводиси фитнасиндин Хуросондин қочиб, Ироққа бо-
рурда Тафтгаким Мавлоно[Мавлоно Шарафиддин Али Яздий]нинг
мувалладидур, ярим кеча етиб тушдилар.

Мажолис ун-нафоис, 31-б.

МУВАЛЛИД [а. مولد] 1 Туғилувчи.

2 Сўнгра пайдо бўлувчи.

Ўтқариб туққуз фалак бошидин оҳим дудини,

Ул муваллидларга они парчам эттинг оқибат.

Наводир ун-нихоя, 78-б.

МУВАРРИХ [а. مورخ] Тарих ёзувчи, тарихшунос, тарихнавис.

Лаъли ёқути муваррихдур магар бил хосият

Қим, хаёлидин менга йўқтур насиб илло фараҳ.

Наводир ун-нихоя, 92-б.

МУВАХҲИД [а. موحد] Аллоҳни яқка ва ягона деб билиш, ёлғиз Аллоҳга
эътиқодли бўлиш.

[Абул Ҳусайн Қарофий р. т.]. Авом била сунний ва хавос била
ориф ва ўзлукида муваҳҳид эрди ва нишони худ гум!

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

МУВОЛОТ [а. موالات] 1 Бир-бири билан дўст бўлиш, дўстона муноса-
батда бўлиш.

2 Бирор ишни узлуксиз равишда кетма-кет бажариш.

Бурун ният, яна билгил муволот,

Бори бош масҳию тартиби одот.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

Биров ул жумладин келди муволот,

Ю(в)моқ, яъни паёнай узвни бот-бот.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

МУВОХАЗА [а. مواخذة] 1 Қўлга олиш, мусодара қилиш.

2 Суриштириш, кетига тушиш, итоб.

... ва шайх ҳуффоз ва сойир амаласидин номаируъ амре содир
бўлса, икки қатлағача шаръан ҳар мувоҳазага муставжиб бўлса-
лар, анга қура таъзир ва ихтисоб қилсунлар.

Вақфия, 269-б.

МУВОХОТ [а. مواخت] Дўстлик, ака-укаларча дўстлик.

Шавволнинг еттинчи кечаси келди ва менинг била мувохот аҳди
боғлади, разиёллоҳу анҳумо.

Насойим ул-муҳаббат, 417-б.

МУДАРРИЖ [а. مدرج] Киритувчи, қайд этувчи.

Жамъи писандида сифот ва мустаҳсан ҳолат эҳсонга тобеъдур ва анинг зимнида мударриж ва воқеъдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

МУДРИК [а. مدرک] Идрок қилувчи, тушунувчи.

*Хавоси хамс ила мақсуд бўлмади мудрик,
Кунгулни топ ики-уч узв, беш эмас бу бешов.*

Фавойид ул-кибар, 343-б.

МУЖАДДАД [а. مجدد] Янгитдан яратилш, бошқатдан яратилш.

*[Шайх Нуриддин Абдурахмон...]. Аммо чун Ҳақ с. т. бу тоифа-
нинг баракотин боқий тилар эрди, анинг била мужаддад қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 305–306-б.

МУЖАЛЛАД [а. مجلد] 1 Жилдианган, муқоваланган.

2 Жилд, том.

*Алар мақри таърифида кун улумда доно ва кун диққатлиг ҳукамо
китоблар тасниф этибдурлар ва мужалладлар битибдурлар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 43-б.

МУЖАЛЛИДЛИҒ [а.-т. مجلد ليغ] Муқовачилик, муқовасозлик, саҳҳоф-
лик.

*[Мавлоно Муҳаммад Чоҳу р. т.]. Мужаллидлиг санъатиға
маишгул эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

МУЖАННИН [а. مجنون] Жинни қилувчи, ақлдан оздирувчи, мажнун қи-
лувчи.

*Ул пари ишқида чун ўлди Навоий, англандиз,
Ким мужанниндур Исо қабрига бутса ҳар чечак.*

Наводир ун-ниҳоя, 289-б.

МУЖМАЛОТ [а. محلات] 1 Қискартирилган.

2 Тафсилотлар, қисқача қилиб айтилган сўзлар.

*Искандар ишларининг тафсилини ижмол била дейилмак ва ул
ижмолнинг мужмалотин тафсил қилмоқ...*

Садди Искандарий, 126-б.

МУЖОВАРАТ [а. مجاورت] 1 Яқинлик, ҳамсуҳбатлик.

2 Турғунлик, муқимлик, бир жойда яшашлик, истиқомат қилиншлик.

*[Абулхайр Ҳабаший қ. т. с.]. Ул дебдурки, олтмиш йил Макка ва
Мадинада мужоварат қилдим ва кун қатигликлар кўрдум, ҳаргиз
кишидин нима тиламадим.*

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

МУЖОВИРЛИҒ [а.-т. مجاورليغ] 1 Яқинлик, қўшнилик.

2 Муқимлик, доим ўз жойида яшовчи.

*Улуғ Сирвонийнинг шогирди Хаввоснинг соҳиби, Мисрда бўлур
эрди. Маккада мужовирлиг қилди ва анда дунёдин ўтти.*

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

МУЖОДИЛ [а. مجالد] 1 Баҳс, тортишувчи, талашувчи.

2 Уруш, жанг.

*Сен иста файзи фано дайр гунгу лолидин,
Ки ишқ дарсини билмас мужодилу боҳис.*

Бадоеъ ул-васат, 69-б.

МУЖОҲАДАТ [а. *مجاهدات*] 1 Саъй-ҳаракат.

2 тасаввуфда Жидду жаҳд, нафсни енгиш йулида астойдил саъй-ҳаракат қилиш, уруниш.

3 Ислом дини йулида ранж-машпаққат чекиш ва жидду жаҳд қилиш.

Ондин сунграки, менга қаттиқ риёзатлар ва мужоҳадатлар буюруб эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 248-б.

МУЖОҲАДОТ [а. *مجاهدات*] қ. Мужоҳадат.

Ва анга мукошафоту мужоҳадот кун экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 489-б.

МУЖТАМИА [а. *مجتمعه*] Аруз атамаси.

*... яна бир мисраъдин ҳам истихроҷ қилиб ул «Доираи мужта-
миа» дейилди.*

Мезон ул-авзон, 56-б.

МУЗАВВИР [а. *مزور*] Алдамчи, хийлагар, фирибгар; найрангбоз, риё-кор.

*Музаввир мақри бўлди муъжиби қайд,
Нечукким, тулки лаъби боиси сайд.*

Бадоеъ ул-бидоя, 685-б.

*Чун Ҳариф сода киши эрди ва ҳариф музаввир Обидқа бир исм
урғатдиким, беморларга мужиби шифодур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 187-б.

МУЗАККИРЛИК [а.-т. *مزكرك*] 1 Воизлик.

2 тасаввуфда Зикр қилувчилик.

[Абулмузаффар Тирмизий р. т.]. Тирмизда музаккирлик қилур
эрди ва Хизр а. с. била суҳбат тутар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

МУЗАХРАФ [а. *مزخرف*] 1 Тағи бўш маъносиз сўз.

2 Сохта, қалбаки, ёлғон.

*Ҳарза музахрафники бунёд этиб,
Аҳли иродатқа ҳам иршод этиб.*

Ҳайрат ул-аброр, 135-б.

МУЗАҲҲИБ [а. *مزهيب*] Зарҳал қилувчи уста.

*Музаҳҳибки хитойиси хатодур ва фарангиси қалам аҳлининг
нанги, Аторидга таън урмоқдур сўзининг ранги.*

Маҳбуб ул-қулуб, 72–73-б.

МУЗДВОР [ф. *مزدوار*] 1 Хизмат ҳақи олувчидек, бадал олувчидек.

2 Мукофот олувчидек.

*Мен ани бийму умид била парастии қилмасмен муздорлардек,
анинг муҳаббати даъвосига дағи парастии қилмасменким, парас-
тишким, анинг сазоси бўлғай...*

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

МУЗИЙҚ [а. *مضيق*] Сиқадиган, сиқувчи.

*Қачонгача бўлай узлук музийқи ичра батанг,
Хуш улки, жилвагаҳим водийи фано кўрсам.*

Бадоеъ ул-васат, 297-б.

МУЗИР [а. *مضر*] Зарарли.

*Бот булки ҳариф мунтазирдур,
Бу амрда макс бас музирдур.*

Лайли ва Мажнун, 193-б.

МУЗЛИМ [а. *مظلم*] Қоронғи, қоронғилик, зулмат.

*Не навъ барқни дейким, буроқи янглиг эрур,
Ким, ул батийдуру музлим, бу бир муниру сареъ.*

Фавойид ул-кибар, 203-б.

МУЗМИН [а. *مزمين*] Дарди бедаво, сурункали касал, тузалмайдиган эски касал, эски касалга мубтало бўлган киши, фалаж, шол.

*Майга ҳарис, бадмаст ва музмин, мажлисига гирифтор булгон-
нинг қутулмоги номумкин.*

Маҳбуб ул-қулуб, 74-б.

МУИЗ(З) [а. *معز*] Иззат қилувчи, ҳурмат кўрсатувчи.

*Бор эди шаҳи сипеҳр тамкин,
Яъники, муиззи давлату дин.*

Лайли ва Мажнун, 39-б.

*Эй Навоий, нега маъюс улгай улким, шоҳидур
Ҳусрави Ғозий муиззи мулку дин Султон Ҳусайн.*

Фавойид ул-кибар, 302-б.

МУКАММИЛ [а. *مكمل*] тасаввуфда Етишган, етук ва камолотга эришган, шайх тарбиясида вояга етган, тарбият топган муршид.

*... Саъдуддин Кошгарийким, «Нақибандия» хоҷалари силсила-
сининг ул замонда комил ва мукаммил муришид ва халифаси эрди.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 12-б.

МУКОТАБОТ [а. *مكتابات*] Ўзаро хат ёзишувлар, ёзишмалар.

[*Амир Қивомуддин Синжоний р. т.*]. Шайх Зайнуддин Хавофий
қ. с. била муосир эрмиш. Ораларида мукотабот ва мурасалот бор.

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

МУКОШАФА [а. *مكاشفة*] 1 Ошқора дushmanлик қилиш, очикчасига уруш қилиш.

2 Ғайб сирларининг ошқор бўлиши, авлиё кўнглида ғайб сирларини ошқор бўлиши.

[*Шайх Абу Амр Сарифиний қ. т. р.*]. Ҳар ҳолга ва мақомга ва мукошафаю мушоҳадагаки еттим, андин бурунроқ мени воқиф қилди...

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

*Шайх Нажмуддинга айттимки, не булгайки, баъзи мукошафотингдин хотир анга келтурсангки, менинг отам ҳолидин мутта-
леъ бўлуб, манга даги хабар берсанг!*

Насойим ул-муҳаббат, 407-б.

[*Умми Муҳаммад волидаи Шайх...*]. Ва анга мукошафоту му-
жоҳадот кўп экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 489-б.

МУКОШАФОТ [а. مكاشفات] қ. Мукошафа.

МУЛАҚҚАБ [а. ملقب] Лақабли (лақабланган), лақабдор, лақаб олган.

Ва бу лақаб била мулаққаб булганида ақвол кўптур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 154-б.

Аммо баъд мундоқ арз қилтур жаҳл водийсининг марҳалапаймойи Алишер мулаққаб Навоий...

Насойим ул-муҳаббат, 11-б.

МУЛАҚҚИН [а. ملقین] 1 Талқин қилувчи.

2 Жанозачи.

Ҷун мулаққинки, фуқаҳо киборидин эрди, қабри бошига ўлтурди талқин қилгали... Шайх зажр қилди, сўнгра айттики, мулаққин талқин оғоз қилганда, қабр соҳиби деди: ҳеч таажжуб қилмассизки, ўлук тирикка талқин қилтур.

Насойим ул-муҳаббат, 407-б.

МУЛКБАХШ [а.-ф. ملك بخش] Мулк бағишловчи, ўлкалар бағишловчи.

*Ўзи бирла олди, доғи сурди раҳи,
Анга тегруким хусрави мулкбахи.*

Сади Искандарий, 356-б.

МУЛКИСТОН [а.-ф. ملكستان] Мамлакат забт этувчи, жаҳонгир, ўзга юртларни босиб олувчи.

*Демагил куйини беному нишонларга малоз,
Ким эрур тождеҳу, мулкистонларга малоз.*

Ғаройиб ус-сигар, 123-б.

Соҳибқиронеким, тийғи суйидин разм бустонида фатҳ гуллари очилди, мулкистонеким, азми асаридан базми анжуманида иноят саҳобидин зафар дурлари сочилди.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

МУЛКИСТОНЛИҚ [а.-ф.-т. ملكستان لىق] Мамлакат забт этувчилик, жаҳондорлик.

... ул жаҳондор салтанати асосин барҳам урди ва ел таҳаррук-лук сипеҳр ул комгор шамъи ҳаётин ўчурди, мулкистонлиқ тахти бир шаҳоншоҳ мақдами била тафоҳур қилдиким...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

МУЛКОНА [а.-ф. ملكانه] Жаҳондорларча, шоҳларча.

*Ҳамул сўғ рафъига шоҳи заман,
Мулукона соз айлабон анжуман.*

Сади Искандарий, 278-б.

МУЛКРОН [а.-ф. ملكران] Эга, соҳиб, молик.

Искандарнинг Доро мамоликига мулкрон бўлуб, қунуз ва хазонидин меҳр ва саҳобдек зартош ва дурафшонлиқ қилиб...

Сади Искандарий, 203-б.

МУЛКСИЗ [а.-т. ملك سيز] 1 Бемол-мулк.

2 Подшоҳликсиз.

Мулк ва мулксиз вилояти бор ва олату касбсиз рўзе ер ва элга едирур ва бу каромот эмасму?

Насойим ул-муҳаббат, 202-б.

МУЛОАБА [а. *ملاعبه*] 1 Уйин.

2 Ҳазил, масхара.

Магарки жсон талашур вақт учун аён булғай
Мулоаба юзидин хублар била талашим.

Ғаройиб ус-сигар, 315-б.

МУЛОЙИМ-МУЛОЙИМ [а. *ملايم ملايم*] 1 Муносиб-муносиб.

2 Мулойим-мулойим.

Мулойим-мулойим суруб ҳар нафас,
Анингдек Хоқонга бир-бир ҳавас.

Садди Искандарий, 357-б.

МУЛОЙИМАТ [а. *ملايمت*] Уйғунлик, мувофиқлик.

[*Шайхзодаи Ансорий – форсигуӣ шоирлардан*]. *Кичик ёшидин таҳсилга яхши машғулдур ва муаммо фанида кўп мулойимат андин зоҳир булур...*

Мажолис ун-нафоис, 134-б.

МУЛТАЖО [а. *ملانجا*] Бошпана.

Ҳаводисдин паноҳ ҳар кимга бир ер,
Манга майхона кунжи мултажо бас.

Фавойид ул-кибар, 165-б.

МУЛТАҲИБ [а. *ملتهب*] Шуълаланувчи, алангаланувчи.

Кўрмаган мушкин саҳоб ичра паёнай соиқа,
Дуди оҳимдин дамо-дам шуълалар кўр мултаҳиб.

Бадоеъ ул-васат, 42-б.

МУЛҲИД [а. *ملحد*] Аллоҳга, ислом динига мункир келиш, динсиз, даҳрий.

... Абдуллоҳ менинг ўрнумга ўлтурсай ва мулҳидлар ва мубтадеълар димоғига урсай...

Насойим ул-муҳаббат, 232-б.

МУМАРРАД [а. *ممراد*] Мармарли, мармар топдан ишланган.

Ул қавм буюргондек қилдилар. Ва ўткон балиёт асносида Фиръавн сарҳи мумаррадни Ҳомонга буюрдиким, осмонга чиқиб, Мусо а. с.нинг Тенгриси била урушай...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 138-б.

МУМОРАСОТ [а. *ممارسات*] Амалиёт, доим иш билан машғул бўлиш.

... ва бу китоб муморасотига машғуф бўлгон аҳли тамайюзлар кўнглин мастур бўлгон ахёр футуввати шамойимидин мунаввар ва аржуманд этгайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 498-б.

МУМСИК [а. *ممسك*] Утакетган хасис, бахил, зикна.

Мумсик ажзи асаридин кўпракдур,
Мағбунлиги ҳам фақирдин кўпракдур,
Гар моли ҳисобу тирдин кўпракдур,
Фақири гани ҳақирдин кўпракдур.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 84-б.

МУНАВВИР [а. *منور*] Ёруғ қилувчи, равшан қилувчи.

Гулининг шамъини мунаввир қил,
Атридин даҳрни муаттар қил.

Сабъаи сайёр, 34-б.

МУНГАЙМАК [т. مونگا يماك] Ғам ёмоқ, алам чекмоқ, қайғуланмоқ.

Мунгайди кунглум анингдек, ҳазл нағмасидин,
Ки элга қулғу этар, ошқор йиғлармен.

Бадоеъ ул-бидоя, 421-б.

МУНКИРОТ [а. منكرات] 1 Инкор этувчилик, рад этувчилик.

2 Аллоҳни рад этувчи.

[Шайх Алоуддин Хоразмий қ. с.]. Дедиларки, неча йилдурки, мункирот жисҳатидинки кўрар, ихтиёрсиз ҳажга келурки, анга буюрубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

МУНКИРСИЗ [а.-т. منكر سيز] 1 Инкорсиз, тонувчисиз.

2 Худони инкор этувчисиз.

Юз қизиллик йўқтурур, эй аҳли зуҳд,
Токи мункирсиз майи гулғуна сиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 681-б.

МУНОФИР [а. منافر] Нафратланувчи.

Заъфи кўлуктин Навоийнинг кам ўлмас ноласи,
Не мунофидур фигон булбулга булмоғлик оруқ.

Бадоеъ ул-васат, 231-б.

МУНОФИС [а. منافس] Мақбуллик, дам урувчи, жон топувчи, нола тортувчи.

[Мавлоно Хусайн Хоразмий – Хожя Абулвафо – форсигуӣ шоир]. Аммо ахлоқ ва сифоти ботин илмида ёруғлик топқоннинг мунофисидур.

Мажолис ун-нафоис, 13-б.

МУНТАЗИА [а. منتزهه] Аруз атамаси.

... бир доирага кўюб, ул доирани «Мунтазиа» атабдурлар.

Мезон ул-авзон, 54-б.

МУНТАСИФ [а. منتصف] Ўрта, ярим, бирор нарсанинг ўртаси.

... Шайх Мухаррамнинг мунтасифида борди ва Шайх Абулҳасан мухаррамнинг охирида ва Шайх Али сафарнинг ўртасида...

Насойим ул-муҳаббат, 181-б.

МУНФАТИҲ [а. منفتح] Очиқ, очилган.

Мунфатих бўлмоқ Очилмоқ.

Ва ҳамоноки, то басират кўзи кашф нури била мунфатих бўлмагай, аларнинг идроки мутаъаззирдур.

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МУНҲАРИТ [а. منخرط] 1 Тизилиб туриш.

2 Жой олиш.

3 Бирор гуруҳ ичига кириш.

Шаҳлар демаки, қуллуғума бўлди мунхарит,
Гар қулларингнинг ўртасида топсам инхирот.

Наводир ун-ниҳоя, 246-б.

МУНЪАДИМ [а. *منعم*] Йўқ; йўқ бўлган.

Филҳол ҳар атрки, ул дуқонда эрди мунъадим булди.

Насойим ул-муҳаббат, 402-б.

МУНЪИМЛИҒ [а.-т. *منعم ليغ*] 1 Неъмат соҳиби, бадавлатлик.

2 Неъмат берувчилик, ризқ берувчилик; саховатлилик.

*Эй Навоий, халқдин ранжинг кут эрса гам ема,
Фақрнинг мунъимлиги сурби Маридин кам эмас.*

Наводир ун-ниҳоя, 202-б.

МУНҚАВИЙ [а. *منقوي*] Маҳкам, собит.

*[Хожса Алоуддин – форсигуӣ шоир]. Улви ҳимматдин дунё мо-
фийҳога этак силкиб мақсуд каъбасида мунқавий булубдур...*

Мажолис ун-нафоис, 158-б.

МУНҚАЗИЙ [а. *منقضي*] Тамомланган, тугатилган, охирига етказилган.

*Ки, ҳар сузга бўлса маҳал муқтазий,
Керак бўлмаса ул маҳал мунқазий.*

Садди Искандарий, 215-б.

Мунқазий ўлмоқ Тамомланмоқ, тугалланмоқ.

*Зоти вужудига булуб муқтазий,
Нуқс, камолидин улуб мунқазий.*

Ҳайрат ул-аброр, 102-б.

МУОД [а. *معاد*] Қайтганлик.

*Бу танаъумлар аро хотирима
Тушти андишаи мабдаъю муод.*

Фавойид ул-кибар, 462-б.

МУОЛАЖАПАЗИР [а.-ф. *معالجه پذير*] 1 Даво қабул қилувчи, даволанув-
чи.

2 Чора истовчи.

*[Мавлоно Анварий – форсигуӣ шоирлардан]. Ошуфтамизозжроқ
йигитдур. Гоҳи савдоси андоқ голиб булурким, мизожси сиҳат қону-
нидин муҳариф бўлур, яна кут заҳмат била муолажапазир булур.*

Мажолис ун-нафоис, 82-б.

МУОЛАЖАТ [а. *معالجه*] 1 Даволаш, беморга дори-дармон қилиш.

2 Илож, чора.

*Йўқ эрди муолажатда беҳбуд,
Чун етти ажал илож несуд?*

Лайли ва Мажнун, 275-б.

МУОМАЛАЛИҒ, -лик [а.-т. *معامله ليغ // معامله ليق*] Муомалалик, ширин
сузлилик, муносабат ўрнатишлик; розилик.

*[Хожса Али б. Ҳасан Кирмоний қ. с.]. Дорухонаси бор эрди ва иши
тартиб ва низом билар эрди ва қалиң муридлиг ва яхши муомалалиг
даъвиси бор эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 184-б.

[Хусайн Шайх а. р. ...]. Мустаҳсан муомалалиқ киши эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

МУРОИЙ [а. *مرواني*] Мунофик, риёкор.

[Абулхайр Тайнотий қ. т. с.]. Ул дебдурки, ҳар ким илмин зоҳир қилса, муроийдур ва ҳолин зоҳир қилса, муддаий.

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

МУРЗИ(Ъ)А [а. مرضعه] Сут берувчи, доя.

[Ибнул-Фориз Ҳамавий Мисрий қ. с.]. Ва баний Саъд қабиласидиндурларки, Ҳалима р. а. Ҳазрат Рисолат с. а. в. нинг мурзиъаси андиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

МУРИДЛИҒ, =лик // =лик [а.-т. مریدلیق // مریدلیق // مریدلیغ] 1 Толиблик, муридлик.

2 Эргапувчилик, тақлид қилувчилик; суфий ёки шайхга қўл бериб эргапишлик; тақлид қилишлик.

Ул подшоҳ таън юзидин дегандурки, сен элни муридлизинг учун тилайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 424—425-б.

[Абулҳасан Али б. ...]. Аммо ҳар киши отиники Лавҳи Маҳфузда кўрмас эрди, муридликқа қабул қилмас эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 390-б.

[Муҳаммад Шайх р. т.]. Султонлар анга муридлик ҳайсиятидин иродат келтурубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 423-б.

МУРОСАЛОТ [а. مراسلات] 1 Бир-бирига хат ёзишлик, узаро хат ёзишув.

2 Мактублар, хатлар.

Ва анинг била Шайх Имом Аҳмад Фаззолий қ. с. орасида кун мукотабот ва муросалот бор.

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

Шайх Зайнуддин Хавофий қ. с. била муосир эрмиш. Ораларида мукотабот ва муросалот бор.

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

МУРОФАҚАТ [а. مراقات] Дўстлик, бир-бири билан дўст бўлишлик, сирдошлик, суҳбатдошлик.

Шайх Абу Мансур ва Шайх Абулқосим бир-бири била мусоҳиб эрмишлар ва мурофақат тариқининг додин бермишлар...

Насойим ул-муҳаббат, 108-б.

МУРОҲИҚ [а. مراهق] Балоғат ёшига яқинлапишлик, балоғатга етишлик, камолотга етишлик.

[Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. ...]. Ул дебдурки, ҳануз мактабда эрдим ва муроҳиқ бўлмайдур эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 330-б.

МУРТАСИМ [а. مرتسم] Нақшланганлик, чизилганлик.

Бу доғи уч қисм иладур мунқасим,

Авали бу расм иладур муртасим.

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

МУРУР [а. مرور] 1 Ўтиш (замон, вақт ҳақида).

2 Ўтадиган жой, гузаргоҳ, йўл.

*Бақо дашти нечук қатъ улмусун айлаб мурур айём,
Ки ҳар манзил анга бир кундуру, ҳар дам анга бир гом.*

Наводир уш-шабоб, 304-б

МУСАББАЪ [а. *مصبع*] Аруз атамаси, еттилик, етти бурчакли, етти карра.

Аммо фуруъи: фошлоту;... фаълон – муқтуми мусаббаъ...

Мезон ул-авзон, 49-б.

МУСАВИЙ [а. *موسوي*] 1 Мусога ўхшаш.

2 Яхудий, Мусо динидаги.

*Бўлмаса фиръавлигининг пайрави,
Қолмас ондин жуз сифоти мусавий.*

Лисон ут-тайр, 269-б.

МУСАДДАС [а. *مسنس*] 1 Олти каррали.

2 Олти қиррали.

3 Олтилик

4 Шеърятда асли икки мисрага тўрт мисра қўшиб, олтилик қилиш.

Мусаддас ул-ажзо Аруз атамаси.

... ва мушоқили макфуфу мақсурки мусаддас ул-ажзодурлар...

Мезон ул-авзон, 54-б.

МУСАЛЛАС [а. *مئلت*] 1 Уч қават.

2 Уч бурчакли.

Мусаллас ун-наъмо 1) уч қатла эҳсон; 2) Идрис пайғамбарга берилган сифат, Идрис лақаби.

[Идрис а. с.]. Ва ани халқ мусаллас ун-наъмо дейдиларким, учунчи пайғамбар ва учунчи ҳаким ва учунчи подшоҳ эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 103-104-б.

МУСИБАТНОМА [а.-ф. *مصيبةنامہ*] Фаридиддин Атторнинг «Мусибатнома» асари кўзда тутилган; унда инсон нафсининг турли хил мусибатларга дучор бўлганлиги баён қилинган. Агар киши кўнглига бирор нарсадан озор етса, у мазкур асардан ўзига таскин топади.

*Ҷун «Мусибатнома» айлаб баён,
Юз мусибат нафсқа айлаб аён.*

Лисон ут-тайр, 29-б.

МУСИЧА [т. *موسیچه*] Қумрига ўхшаш (инсонларга яқин яшайдиган) бир қуш, мусича.

*Журму гунаҳлардин утуб, келтурма юзга қўрқутуб,
Лала агар соғар тутуб, мусича гар қилмиш зино.*

Фавойид ул-кибар, 7-б.

МУСМИР [а. *مئمر*] 1 Самарали, мевали, ҳосил берувчи.

Шажари мусмир Мевали дарахт, мевали боғ.

*Булди раият галаву сен шубон,
Ул шажари мусмиру сен боғбон.*

Ҳайрат ул-аброр, 123-б.

2 Фойдали, самарбахш.

*... мужиби фазилату камолдур ё ибодатқаму иштигол кўргузайки,
мусмири ҳаловату дофеъи қийлу қолдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 417-418-б.

МУСОМОТ [а. *مسلك*] Инсон баданидаги тер чиқарадиган майда тешикчалар.

... ва ут хоро мусомотида ниҳон булурда Мажнуннинг утдек изтироб... ва ҳаводек шитоб била...

Лайли ва Мажнун, 179-б.

МУСОФИРАТ [а. *مسافرت*] 1 Мусофирлик.

*Кеча ул ғамда бўлди савдойи,
Жазм қилди мусофират ройи.*

Сабъаи сайёр, 207-б.

2 Сафар қилиш.

Андин Рум ва Миср ва Ҳалаб, балки ул талафнинг кунрак мамоликига мусофират қилиб, олти-етти йил қолиб арабий тилни равон қилиб мутабаррук мазоратга етиб...

Мажолис ун-нафоис, 126-б.

МУСОФИРОНА [а.-ф. *مسافروانه*] Мусофирларча.

*Чун тун араби мусофирона,
Ҳар сори тушурди хайлхона.*

Лайли ва Мажнун, 172-б.

МУСТАЛАҲОТ [а. *مصطلحات*] 1 Истилоҳлар.

2 Мажозий маънода қўлланиладиган иборалар.

[Шайх Муҳиддин Муҳаммад б. ...]. Ва ҳамоноки, аларнинг таънининг манишаъи ё таассубдур, ё иттилоълари адами, аларнинг мусталаҳотиға ё маоний ё ҳақойиқ румузики таснифларида дарж қилубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 395-б.

МУСТАМИР(Р) [а. *مستمر*] 1 Доимий; устувор; давомли; кетма-кет.

2 Муқаррарлик, кутилган нарса.

Ва дебдурки вақт машойихидин сўрарбизки, бу мустамир вақт булғай? Дерларки йуқ, мустамир булмағай!

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

МУСТАФАВИЙ [а. *مصطفوي*] 1 Сайланган, танланган, афзал ҳисобланган.

2 Муҳаммад алайҳиссалом сифатларидан бири.

Кўнгли Каломуллоҳ аҳкомидин қавий ва ҳукмида муқтадо аҳодиси мустафавий.

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

МУСТАФЪИЛОТУН [а. *مصطفئنة*] Луғавий маъноси бўлмаган, вазн кўрсатувчи шартли сўз.

«Тарфил» – мустафъилуннинг ватади мажмуъига бир сабаби хафиф изофа қилмоқдур, мустафъилотун булур...

Мезон ул-авзон, 50-б.

МУСТАЪСИЛ [а. *مستئيل*] 1 Илдизидан қўпорилган, юлинган; тугаш, битиш.

2 Ташвиш, дард-ҳасрат орқасида ҳолдан тойиш, тамом бўлиш.

Мустаъсил бўлмоқ Адою тамом бўлмоқ.

*Эмас ул иш мурувват иқтисоси,
Бўлур ул гамда мустаъсил атоси.*

Фарҳод ва Ширин, 132-б.

МУСТАЪСИМУН-БИЛЛОҲ [а. *مستقيم بالله*] Ҳижоз аҳли Каъбага этикод қилгани каби Мустаъсим (Бағдодда 1268 йилда вафот этган аббосий халифа) ҳам унга кўп ихлос қилди.

*Мустасим ун-биллоҳ этиб кўп ниёз,
Каъбага ул навъки аҳли Ҳижоз.*

Ҳайрат ул-аброр, 231-б.

МУСТАҚАР(Р) [а. *مستقر*] 1 Жой, манзил, маскан, қароргоҳ.

2 Пойтахт, мамлакат, марказ.

Ҳарким ихлос юзидин исго қилмаса имонининг тубин ва динининг шохин кесиб, ани судрай-судрай сақар мустақаррига элтурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 335-б.

МУСТАҒАЛЛОТ [а. *مستغلات*] Ғалла экиладиган ерлар, ғалла ҳосили.

[Мир Ёдгорбек – форсигуӣ шоир]. Фониваи ва бетакалуф киши эрди, жузъий мустагаллоти ҳосили била қаноат қилиб эрди.

Мажолис ул-нафоис, 37-б.

МУСТАҲАБ [а. *مستحب*] 1 Мақбул, маъқул.

2 Ислом динидаги таҳорат олиш билан боғлиқ шаръий амаллар, таҳорат олиш учун авратларни ювиш.

*Таҳорат ичра олти мустаҳабдур,
Эшитсин ҳар киши аҳли талабдур.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

МУСТАҲДАС [а. *مستحدث*] 1 Янги пайдо бўлган.

2 Аруз баҳрларидан бири.

Учунчи доиранинг бешинчи баҳри мушокилдур ва бу ҳам мустаҳдас баҳрдур.

Мезон ул-авзон, 84-б.

МУСТИҚАН [а. *مستيقان*] Гинали, шикоятли, ҳасратли.

*Мустиқан еттинчи дайр ичра муаммар ҳиндуе,
Рангу сайри кўргузуб ушшоқ шоми фурқатин.*

Бадоеъ ул-васат, 478-б.

МУСҲАФ [а. *مصحف*] 1 Китоб.

2 Куръони карим.

Мусҳафи нотик Тангри таоло, Аллоҳ.

*Жамолинг буки мусҳафдур ҳадисинг Ҳақ каломи ҳам,
Дей олур мусҳафи нотик сени ҳамким эрур оғаҳ.*

Наводир ун-ниҳоя, 461-б.

МУТААББИД(А) [а. *متعبد/متعبده*] Ибодат қилувчи, риёзат чекувчи, обид.

[Абу Жаъфар Саммок қ. т. р.]. Мунзавий ва мунқатеъ ва мутааббид экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 47-б.

[Жорияи Маъжҳула р. т.]. Ҳам Зуннун қ. с. дебдурки, манга бир канизакни ўгдилар, мутааббида.

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

МУТААЛЛАҚОТ [а. *منعلقات*] 1 Тааллуқли нарсалар, тегишли нарсалар.
2 Хеш-акраболар.

Луқмон ҳикоятим, жаҳон мутааллақотидин ганждек бир бузугни ихтиёр этти...

Садди Искандарий, 518-б.

МУТАБОИНИЯ [а. *متباينه*] Тафовутли, бир-бирдан жудо бўлишлик.

... бу махфий ганж юзига тортибсен, таъайюноти мухталифа касрати ва осари мутабоиния воситасидин бўду ҳижрон ва гафлату пиндор ва гайрат гирфтори бўлубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 460–461-б.

МУТАВАЗЗО [а. *متواضا*] Таҳоратхона, масжид яқинидаги мустаҳаб қилиш жойи.

Ҳазрат Шайх ани аввал мутаваззо хидматига амр қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 292-б.

МУТАВАККИЛ [а. *متوكل*] Таваккал қилувчи, Аллоҳга таваккал қилувчи, ўз ҳаракатидан тапқари Аллоҳнинг берганига умидвор бўлишлик.

Фатҳни дерларки, мутаваккилларнинг имомидур, онак залла боғлади.

Насойим ул-муҳаббат, 43-б.

МУТАВАРРИЪ [а. *متورع*] Парҳезкор, покдомон, порсо.

[Абубақр Тоҳир Абҳарий қ. т. с.]. Олим ва мутаварриъ Юсуф б. Ҳусайн била сўхбат тутубдур...

Насойим ул-муҳаббат, 130-б.

Аҳмад Ҳарб шогирдларидин, мутаваккил ва зухҳоддиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 64-б.

МУТАВАССИТ [а. *متوسط*] 1 Восита бўлган, орага кирган.

2 Ўрта, яхшилик ва ёмонликнинг ораси.

*Кимники қилсанг мутавассит хаёл,
Асра анинг ҳурматида эътидол.*

Ҳайрат ул-аброр, 161-б.

МУТАВАХҲИМА [а. *متوهمه*] Ваҳима қилувчи, кўрққан, ваҳимага тушган.

Пас «Ло илаҳа», яъни бу суvari мутаваҳҳима гайрати манфийдур...

Насойим ул-муҳаббат, 277-б.

МУТАВАХҲИШ [а. *متوحش*] Кўрқувга тушган, кўрққан.

Мутаваҳҳиш бўлмоқ Кўрқувга тушмоқ, кўрқмоқ.

Ва Ардувон бу сўздин мутаваҳҳиш булуб, бу ишининг тафаҳҳусидадурким, ул кишини топиб, дафъ қилгай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 223-б.

... ва ҳумоюн зотиға мутаваҳҳиш булди...

Муншаот, 149-б.

МУТАЖАММИЛ [а. *متجمل*] 1 Зийнатли, ораста, зебу зийнатли.

2 Шон-шавкатли.

Фақрнинг нофеъроги улдурким, сен онинг била мутажаммил булгайсен...

Насойим ул-муҳаббат, 68-б.

МУТАЖАССИД [а. *متجسد*] Баданга кирувчи, жасадга кирувчи.

Арабий баъзи расойилда дебдурки, бу тоифадин биз баъзини куруббизки, аларнинг рухоният суратлари мутажассид ва мутамассил булур...

Насойим ул-муҳаббат, 381-б.

МУТАЖАССИС [а. *متجسس*] Қидирувчи, изловчи, хабар истовчи, хабар олувчи.

... ва Расул с. а. в. ва асҳоби киром р. а. ахбору осорига мутафаҳҳис ва мутажассис бул!

Насойим ул-муҳаббат, 262-б.

МУТАЛЛЕЪ [а. *مطلع*] Огоҳ бўлиш, хабардор бўлиш, воқиф бўлиш.

Тавбаи ҳақиқий мазмуми афъол қабоҳатиға муталлеъ булмоқдур...

Маҳбуб ул-қулуб, 47-б.

МУТАМАВВАЛ [а. *متمول*] Бой, бадавлат, молдор.

*Ҳар кимки насиб анга фазойил эрмас,
Қунглиға гино махзани ҳосил эрмас,
Ким ганжи фазойил била комил эрмас,
Бўлсун Қорунким мутамаввал эрмас.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий), 119-б.

МУТАМАННИЙ [а. *متمّني*] 1 Таманно қилувчи.

2 Орзу қилувчи.

Осонликча эришмоқчи булган мутаманний [орзу қилувчидир].

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

МУТАНАФФИС [а. *متنّفص*] Нафас олувчи, тирик жон инсон.

... ва бу ишта чун ҳеч мутанаффисқа муришиди комил мулозамати ва иродатидин гузир йўқдур...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 12-б.

МУТАОЛ [а. *متعل*] 1 Юксак, баланд, олий, юксаклик, мукаммаллик.

*Мундин гофил қолибки, ҳаййи мутаол,
Келтурғуси тонгла анинг олтиға не ҳол.*

Ғаройиб ус-сиғар, 11-б.

Аямай андин эзиди мутаол

Ҳеч шида камол, хоссаки мол.

Сабъаи Сайёр, 243-б.

2 Аллоҳнинг сифати.

*Ҳол тили бирла мақол айлабон,
Ҳамди карими мутаол айлабон.*

Ҳайрат ул-аброр, 88-б.

МУТАРОДИФ [а. *متراّف*] Радифдош, қофиядош, маънодош.

Осори мутародиф булмоқ Шиорлар маълум булмоқ; келажак олдиндан маълум булмоқ.

Футух аввоби юзумға очилди ва осори мутародиф булди.

Насойим ул-муҳаббат, 392-б.

МУТАСАВВАР [а. *متسوّر*] 1 Тасаввурланган, зеҳнға келтирилган.

2 Мумкин.

3 Тасвирланган.

Нодон пандида галат муқаррардур ва душман насиҳатида фириб мутасаввардур.

Маҳбуб ул-қулуб, 91-б.

Тош қозондин гайри нафъ ҳеч нима мутасаввар эрмаским, лализ ва мулавван атъима анда пишарким, хосу ом андин мунтафеъ бўлурлар ва лаълдин халойиққа анвои зарар мутасаввардур.

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 100-б.

МУТАСАВВИФА [а. منصوفه] Тасаввуф аҳли, суфийлар.

[Абулфазл Ҳасан Хатмий р. т.]. *Узун умр топти ва яхши оёту каромот ияси бўлди. Ва мутасаввифа либосида эмас эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 219-б.

МУТАСАЙЙИД [а. متسيد] Ўзини саййид (Пайғамбар авлоди) ҳисоблаган, ўз шахсини ҳаммадан юқори қўйган.

Мутасаййиди нопок, нодон, фосиқ бобида.

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

МУТАФОЪИЛУН [а. متفاعل] Луғавий маъноси бўлмаган шартли вазн кўрсаткич сўздир.

Мутафоъилун – фосилаи суғро тақдими била ватади мажмуъа.

Мезон ул-авзон, 47-б.

Ва комил ажзоси ҳам мусаддасда олти қатла «мутафоъилун» дур...

Мезон ул-авзон, 52-б.

МУТАХАЛЛИС [а. متخلص] Таҳаллусли; Навоий таҳаллусли.

Алишер ал мутахаллис бин-Навоий...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

МУТАЪАББИДОТ [а. متعبادات] Ибодат қилувчилар, риёзат чекувчилар, обидлар.

[Райҳонаи Волиҳа р. т.]. *Басранинг мутаъаббидотидин эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

МУТАҚАССИР [а. متقصر] Қусурли, нуқсонли, айбдор.

Шариат била маъмур бўлгон умурда ва тариқат била маҳқум бўлгон аҳкомда узин мутақассир ва мужрим билиб...

Муншаот, 226-б.

МУТАҒАЙЙИР [а. متغير] Ўзгарган, ўзгарувчи.

Мутағаййир ул-лавн Ўтли, ғазабли, инсон кайфияти ўзгарган ҳолат, ранг ўзгариши.

Уч кундин сўнгра кўрдукки, масжид эшикидин кирди, мутағаййир ул-лавн.

Насойим ул-муҳаббат, 174-б.

МУТАҲАВВИР [а. متهور] 1 Қўрқмас, жасур, ботир.

2 Раҳмсиз, ғазабли.

Иккинчи навъ – бу жамоатдин мутаҳаввиirroқ ва бу гуруҳдин худписандроқ ва мутакаббирроқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 75-б.

МУТАҲАҚҚИҚ [а. متحقق] Ҳақиқат қилувчи, мутлақ ҳақиқат.

Мен дедимки, чун валий вилоятда мутаҳаққиқ бўлгай ва ул маънодаки, анинг руҳонияти яна бир сурат била мусаввар бўлгай, мутамаккин бўлгай.

Насойим ул-муҳаббат, 414-б.

МУТОВААТ [а. مطاوعت] Итоат, муте ва тобе бўлишлик, итоаткорлик.

Мавлоно Шамсуддин буюрдиким, мен Мавлононинг мutowaати кувати ва машираби вусъатин имтиҳон қиладур эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 331–332-б.

МУТОЛААСИЗ [а.-т. مطالعه سيز] 1 Тушуниксиз, фаҳм этмаслик.

2 Қироатсиз.

Юзунг наззорасидин кўзки қолди, ёптингким,

Эмас мутולהасиз расм мушаф улмоқ очуқ.

Фавойид ул-кибар, 215-б.

МУТОЛАБА [а. مطالبه] 1 Талаб қилиш, Худо ҳақини талаб қилиш, текшириш.

2 Тафтиш, текшириш.

Бу сўз била анга мутולהаба ва муохаза қилди ул ишга.

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

МУТОРАҲА [а. مطارحه] 1 Музокара қилиш, кенгашиш.

2 Режа тузиш.

... бу саодат тархларининг мутораҳаси ва хаёл баҳрида маоний тухафи савдоси учун масоҳат қилмоқ...

Фарҳод ва Ширин, 41-б.

МУТОЯБАОМИЗ [а.-ф. مطايبه آميز] 1 Ҳазиломиз, шухлик.

2 Қочирим сўзлик.

... ва мутоябаомиз эътирозда ул Ҳазрат била фақир орасида таворуд воқеъ бўлгони.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 22-б.

МУТТАФАҚУН [а. متفق] 1 Бирлашган, иттифоқлашган.

Муттафақун алайҳ Бирор нарса устида бир овоздан, яъни бир дил-бир тил билан қабул қилинган фикр ва қарор.

Биз ул сўзниким, муттафақун алайҳдур, адо қилоли.

Тарихи мулуки ажам, 218-б.

2 Аруз баҳрларидан бирининг номи.

... ва бу икки баҳрни бир доирада қуюб, отин «Муттафиқа» деб дурлар.

Мезон ул-авзон, 55-б.

МУТТАФИҚА [а. متفقه] қ. Муттафиқун.

МУФАРРАҲ [а. مفرح] 1 Шод, хурсанд.

2 Ширин ва хуш исмли дори.

Нашъа ёқутли муфарраҳдин гар эрмас дам-бадам,

Дуржи лаълингда недин кулгу эрур кулгу уза.

Наводир ун-ниҳоя, 478-б.

МУФАТТИН [а. مفطن] Фитна кўзговчи, шўр-шар солувчи, ғавғо солувчи, фитначи.

*Олмаган дин нақди бирла йиқмаган мехроб йуқ,
Эй мусулмонлар, не кофир кўз, муфаттин қош эрур?!*

Бадоеъ ул-бидоя, 175-б.

МУФАТТИШ [а. *مفتش*] Текшириш.

Муфаттиш ҳол Ҳаяжон.

*Сурди чун ровий ул дақиқ мақол,
Анга ҳам бўлди шаҳ муфаттиши ҳол.*

Сабъаи сайёр, 274-б.

МУФОРИҚ [а. *مفارق*] Айрилиш, жудо булиш, ажралиш, бир-биридан айрилиш.

*... чун бу баданга туфроқта идрок йўқдур ва руҳ андин муфориқ
бўлубдур ва арвоҳ оламида ҳижоб йўқдур...*

Насойим ул-муҳаббат, 306–307-б.

МУФРАД [а. *مفرد*] 1 Тоқ, ягона.

2 Мураккаб эмас.

Муфрад ул-ҳазрат Улуғларнинг ягонаси.

*[Мухаммад Авоний...]. Шайх Абулқодир ани муфрад ул-ҳазрат
дер эмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 382-б.

МУФРАДАҲ [а. *مفردة*] 1 Тоқ, якка.

2 Алоҳида байтлар.

Жавоҳири муфрадаҳ.

Фавойид ул-кибар, 529-б.

МУФРАДУН [а. *مفرد*] 1 Якка, танҳо.

2 Алоҳида.

*[Мухаммад Авоний...]. Ҳам «Футуҳот» соҳибидин нақл қилиб-
дурларки, муфрадун жамоатидиндур, қутб дойирасидин хориж.*

Насойим ул-муҳаббат, 382-б.

МУФТАТАҲ [а. *مفتتح*] Бошлаш, ибтидо.

Онинг муфтатаҳи бу абётдурким...

Насойим ул-муҳаббат, 467-б.

МУХАЛЛИС [а. *مخلص*] 1 Қутқарувчи, халос этувчи.

2 Ташқарига чиқарувчи.

*Чун Юсуф а. с. мухаллиси учун Тенгри таолога илтижо қилмай,
махлуқни васила қилди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 125-б.

МУХАММАР [а. *مخمر*] Туришланган, хамир қилинган, қорилган, опшган хамир; яратилиш, хислат.

*Вафо бирла мухаммар хилқатингиз,
Мураккаб мехр бирла тийнатингиз.*

Фарҳод ва Ширин, 409-б.

*Ишқ утидин анга мухаммар сиритт,
Ишқ хуруфидин анга сарнавишт.*

Ҳайрат ул-аброр, 198-б.

Мухаммар айламак Қорилмоқ, туришланмоқ.

*Кавсар майини шаҳд узра сунъ илги томизиб,
Лаълинг мухаммар айлади ул обу гил била.*

Бадоеъ ул-бидоя, 482-б.

МУХАННАСВАШ [а.-ф. *مخنت وش*] 1 Хунасадек.

2 Номарддай.

3 Разил сифат, пасткаш.

*Худнамо муханнасвашиларнинг дунё зийнати иктисобида ҳийла-
созлиқлари...*

Ҳайрат ул-аброр, 266-б.

МУХОЛИФАТ [а. *مخالفات*] 1 Келишмовчилик, тескарилапиш, қара-
ма-қарши, зидлик.

2 Юзма-юз.

*Агар хусну жамоли урта чоғлигдур ва мувофақати риштаси му-
холифатқа боғлуқдур...*

Маҳбуб ул-кулуб, 43-б.

МУХОЛИФЛИК [а.-ф. *مخالف ليك*] 1 Муқобиллик, зидлик, қаршилиқ.

2 Душманлик.

[Форис б. Исо Бағдодий қ. с.]. *Ва ҳам ул дебдурким, (ҳақиқий хо-
тир шуки, унга бошқа фикр мухолифлик қилмаса).*

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

МУХОЛИФМАЗОҚ [а. *مخالف مذاق*] 1 Мухолиф сифат.

Сипеҳри мухолифмазоқ Тескари айланувчи фалак.

2 Душман сифат.

*Сени ҳам сипеҳри мухалифмазоқ,
Ўқуш рев ила солди мендин йироқ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 534-б.

МУХТАЛ [а. *مختل*] Барбод бўлиш, яксон бўлиш, халал топиш.

*Чун ишим мухтал ўлди якбора,
Айладим ўз ишимга бир чора.*

Сабъаи сайёр, 342-б.

Мухтал айламак Бузмок, барбод айламок, яксон айламок, вайрон ай-
ламок.

*Навоий даҳрнинг кун юзи, тун сочиға майл этма,
Ки охир умр нақдин мухтал айлар ушбу мухтола.*

Бадоеъ ул-бидоя, 500-б.

МУХТАЛАФ [а. *مختلف*] Ихтилоф қилинган.

Мухталафун фик Ихтилофга боис бўлган сўз ёки фикр.

*Сунгра ул сўзларниким мухталафун фикдур, зикр қилиб, ҳар ни-
магаким ўхшаши кўпракдур, қарор бероли.*

Тарихи мулуки ажам, 218-б.

МУХТАЛИФА [а. *مختلفة*] 1 Ҳар хил, турлича, турли-туман, хилма-хил.

*... Ҳақ субҳонаху ва таоло тасбеҳин мухталифа тил била айта-
дурлар, анвоъи тақдис била.*

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

... таъайюноти мухталифа касрати ва осори мутабония воситасидин буъду ҳижрон ва гафлату пиндор ва гайрат гирифтори булубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 461-б.

2 Аруз атамаси.

... махбунники, мусамман ул-ажзодурлар бир доирага қуюб, ул доирани «Мухталифа» дебдурлар.

Мезон ул-авзон, 53-б.

МУХТАЛИФВАШ [а.-ф. *مختلف و ش*] Ҳар турли каби, хилма-хилдек, турли-туманга ўхшаш.

Тавойиф чунки булди мухталифваш,
Бу ердек наст, ул утдек тунду саркаш.

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

МУХТАЛИФРОЙ [а.-ф. *مختلف رای*] Хилма-хил фикр, ҳар хил истақлар-га раъй билдириб турувчи.

Ки, бизниким, сипехри мухталифрой,
Бу кишвар сори қилди дашт паймой.

Фарҳод ва Ширин, 136-б.

МУХТАСАРЛИФ [а.-т. *مختصر لوف*] 1 Қисқартирилганлик, ихтисор қилинганлик, қисқачалик.

2 Қисқа муддат.

3 Кичиклик, майдалик.

Ройиҳа учун гулоб ва олма қазонининг кичикликка жиҳат айтур
ва мухтасарлигига муносабат.

Бадоеъ ул-васат, 504-б.

МУХТАФИ(Й) [а. *مختفی*] Махфий, ниҳон, бекинган, яширин.

Сенки ичим ўртади меҳринг тафи,
Чунки улугроқ сен эрур мухтафи.

Ҳайрат ул-аброр, 291-б.

МУЧА [т. *موجه*] Бўлак, қисм; аъзо.

Гар аёзинг чиқти ашқингининг суйидин тойилиб,
Эй Навоий, шукр, ул куй ичрадур анинг мучи.

Фавойид ул-кибар, 406-б.

МУШАББАҲ [а. *مثنیه*] Ўхшатишган, менгзалган, тапбиҳ этилган.

Мушаббаҳун бих [а. *مثنیه به*] Ўхшатишган нарса.

Ва ул мушаббаҳ ва мушаббаҳун бих аросида бу тафовут ҳам борким ул фариқа шуруъ ва таркидин фошлага суд ва зиёники, айтса бўлғай, йўқтур.

Маҳбуб ул-қулуб, 128-б.

МУШАВВАШЛИҚ [а.-т. *مشوش لبق*] 1 Тапвишланганлик, паришонлик.

2 Беҳаловатлик.

... ҳар шурангиз газалдинким, истимоъи маҳваашларга мужсиби саркашлик ва ғамкашларга боиси мушаввашлиқ бўлғай...

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МУШАЪБАД [а. *مشعبد*] Маккор, ҳийлагар.

*Амн ила замонаи мушаъбад,
Атрофиза даҳрнинг чекиб сад.*

Лайли ва Мажнун, 247-б.

МУШКИНФОМ [ф. مشکين. قام] Мушк ранг, хушбўй сиеҳ ранг.

*Йуққи, ҳавро ёйиб жаҳон уза дом,
Юз сори ҳалқа мўйи мушкинфом.*

Сабъаи сайёр, 22-б.

МУШКПОШ [ф. مشكپوش] Мушк сепувчи, қора тусли хушбўй модда сочувчи.

*Муроди субҳи висолингни тийра қилмоқ эрур,
Ки ҳажр шомин этар мушкпошу анбарбез.*

Бадоеъ ул-васат, 146-б.

МУШКСОРО [ф. مشک سارا] Соф, тоза мушк, тоза ипор.

*Хаёлингда савдо тишурганда айлаб,
Димоғимни ошуфта ул мушксоро.*

Наводир ун-ниҳоя, 10-б.

*Шоми ҳажрим зулфи мушкиндин улсун тийрароқ,
Гар эмас кунгумга зулфунг мушксородин гараз.*

Наводир ун-ниҳоя, 243-б.

МУШКУЛПИСАНД [а.-ф. مشکل پيسند] Қийин ишларни ёқтирувчи, кадрловчи; мушкул ишларни ҳал қилувчи; муаммоли масалаларни ҳал қилишга қизиқувчи.

*Бу сўзким суруб шоҳи мушкулписанд
Жавобин бағоят топиб дилписанд.*

Садди Искандарий, 346-б.

*Ёр агар мушкулписанд улмиш курунг мушкулки, бор,
Менда юз мушкул иш, ул қилмас бирин аммо писанд.*

Фаройиб ус-сиғар, 114-б.

*Яна сурди дароғи мушкулписанд:
К-эй, борча мушкулларинг дилписанд.*

Садди Искандарий, 473-б.

МУШОАРА [а. مشاعر] Шеър айтиштиш, икки ёки ундан ортиқ шоирларнинг бир-бирларига жавобан шеър айтишлари.

*Андоққи, «муораза» ва «муқобала» ва «мушоара» ва «муколама»
ва куллий бобдур ва мунда азим фавоид ҳосил.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 21-б.

МУШОЯЪА [а. مشايحه] 1 Йўналтириш.

2 Ҳамкорлик қилиш, эргапувчилик, пайравлик қилиш.

[Абдулғаним Баҳроний қ. с.]. Анга мушояъа қилдим ул дарвоза сарики, ул борур йўлда эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 177-б.

МУШТАБИҲА [а. مشتبه] Арузшуносликка доир атама.

... ул доирадин орий булмагай ва ани «Доираи муштабиҳа» деб-
дулар...

Мезон ул-авзон, 58-б.

МУШТАҲИР [а. مشتهر] Овоза бўлиш, маълум бўлиш, машҳур бўлиш.

Алқисса, бу мудҳиш хабар шаҳрға муштаҳир бўлгоч, акобир ва жавониб ва атрофдин етиштилар.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 78-б.

МУШТОҚВОР [а.-ф. *مشئاق وار*] Муштоқларча, муштоқлар сингари, орзумандларча.

*Қўлуб узр, қўчтум яна устувор,
Қадам қўйдум ул сори муштоқвор.*

Садди Искандарий, 572-б.

МУШФИҚОНА [а.-ф. *مشفقانه*] Шафқатлилардек, меҳрибонлардай, марҳаматлилар каби.

*Сафҳа уза қилк этиб равона,
Ёзгай неча панди мушфиқона.*

Лайли ва Мажнун, 301-б.

МУЪАНЪАН [а. *معنعن*] Анъанага ўхшаш.

*Ҳазрат Пайгамбар с. а. в. га Ҳадис дуруст муттасил муъанъан
била...*

Насойим ул-муҳаббат, 399-б.

МУЪЗИН [а. *مؤذن*] Азон айтувчи, одамларни номозга чақирувчи, муаззин.

*Чекти завго баланд бодапараст,
Булди муъзин била имом уни наст.*

Сабъаи сайёр, 105-б.

МУЪОФ [а. *معف*] Афв этилган, гуноҳи кечирилган.

Муъоф бўлмоқ Афв этилмоқ.

[*Шоҳ Али Фароҳий қ. т. с.*] *Ўзели Шоҳ Алини замон подшоҳининг
ўрдусига юбордики, ҳукумат нишонин уз отига олгай ва ул муъоф
бўлгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 320-б.

МУЪТАЛИФА [а. *مؤتلفه*] Уйғунлашган, қўшилган, аруз атамаси.

*Чун ҳажаз ва ражаз ва рамал баҳри бурунқи доирага кирдиким,
«муъталифа» га тасмия топти...*

Мезон ул-авзон, 63-б.

... ва ул доирани «Муъталифа» дебдулар.

Мезон ул-авзон, 53-б.

МУЪТАФИКОТ [а. *مؤتفكات*] 1 Шаҳар, хароб этилган шаҳарлар.

2 Ёлгончилар шаҳри.

*Малоикани Ҳақ таоло йигитлар суратида Лут а. с. га меҳмон
юбордиким, Муътафикотни бузгайлар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 117-б.

МУЪТАҚАД [а. *معقّد*] Эътиқод, ишонч, мулоҳаза.

*Олти дурур шаръда гўё адад,
Ҳар неки муъминга керак муътақад.*

Ҳайрат ул-аброр, 101-б.

МУҚАВВИМ [а. *مقوم*] 1 Баҳо берувчи, нарх қўйувчи.

2 Абадий, доимий, барқарор турувчи.

... ул нима биладур, вужуди ҳақиқий ангадур ва муқаввим вужуди андин орият важҳи била будур...

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

МУҚАДДАСА [а. *مقدسه*] Муборақ; пок, тоза, азиз.

[Мавлоно Саъдуddин р. т.]. *Ва қирқ йилга яқин Маишҳади муқаддасаи ризавияда сокин эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 435-б.

МУҚАДДИМИН [а. *مقد مين*] Аввал, бурун.

Фақир муқаддимин малик ул-каломлардин ҳеч қайсидин андоқ қасида эшитмайдурун.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 16-б.

МУҚАММИРВАШ [а.-ф. *مقروض*] Қиморбоздек, қимор ўйновчи каби.

*Анжум истар чарх тосида тугонлар ишқдин,
То қурубтур ул муқаммирваши қулида каъбатайн.*

Фавойид ул-кибар, 302-б.

МУҚАММИРПЕША [а.-ф. *مقريبشه*] Қиморни одат қилган қиморбоз киши, қимор ўйновчи.

*Эй сабо, ушшоқ нақди жонларин еткур йиғиб,
Қайда топсанг ул муқаммирпешайи қаллошни.*

Бадоеъ ул-бидоя, 552-б.

МУҚАССАМ [а. *مقسم*] Тақсимланган, айрилган, бўлинган.

*Авжсида бир қасрки меъмори сунъ,
Айлаб ани муқассам паргори сунъ.*

Ҳайрат ул-аброр, 92-б.

МУҚОТАЛА [а. *مقتله*] Жанг, уруш; қотиллик, хунрезлик.

... ва Скандар ҳам ул дарёйи офат муқобаласида сели бало ва қўҳи махофат муқоталасига барқи разм ва ваго ясаб юзлашгани...

Садди Искандарий, 157–158-б.

МУҚТАДИР-БИЛЛОҲ [а. *مقتدر بالله*] Қодир Аллоҳ ҳақи.

Дерларки, муқтадир-биллоҳ халифанинг вазири Али б. Исо киши йибордиким, Шайх Абу Али Ҳайронни келтурай.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

МУҚТАЗИЁТ [а. *مقتضيات*] 1 Зарурий нарсалар; лозим бўлган ва талаб қилинган ишлар.

2 Сабаб, боис; тарз.

... ва тўрт қасри Хаварнақ тимсолнингким, тўрт фасл муқтазиётти ранги билан бино қўюлуб эрди...

Фарҳод ва Ширин, 88-б.

МУҚЪАД [а. *مقعد*] Жойида қолмоқ, ҳаракатдан қолмоқ.

*Шайх Аҳмад «муқъад» булди ва урнида қолди, ул вақтқачаким,
Тенгри раҳматига восил булди.*

Насойим ул-муҳаббат, 407-б.

МУҒАЙЛОН [ф. *مغیلان*] Арабистон чўлларида ўсадиган тиконли бир дарахт номи.

... Ҳақ субҳонаху ва таоло барча йироглиқ муғайлонлари аро саргардонларни яқинлик Каъбаси тавофига мушарраф қилгай, омин!

Муншаот, 148-б.

МУҒАННИЙЛИК [а.-т. مغنى ليك] Мутриблик, ашулачилик, созандалик.

Бир гурфада бир улук киши ултуруб эрди ва илайида бир канизак муғаннийлик қиладур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 136-б.

МУҒКИРДОР [ф. مغ كردار] 1 Порсо бачча, муғ равишли.

2 Майхона соҳиби.

Жоми муғкирдор Муғ, маъшуқа тутган қадаҳ.

Диним аҳволига очиг йиғларамким, муғбача

Нуш этар дайр ичра ҳар дам жоми муғкирдор талх.

Бадоеъ ул-васат, 86-б.

МУҒОЯРАТ [а. مغارت] Қарама-қаршилиқ, муҳолифлик, муқобиллик, келишмовчилик.

... Солиҳ била ноқаси ўртасида не муғоярат булғай эрди.

Назм ул-жавоҳир, 125-б.

МУҒАББАТКАШ [а.-ф. محبت كاش] Ишқ дардини тортувчи, муҳаббатли, севувчи, ишқ учун ўзини фидо қилувчи.

... ва жон фидо муҳаббаткашларнинг дин қуввати ҳисобида сар андозлиқлари.

Ҳайрат ул-аброр, 266-б.

МУҒАББАТОМИЗ [а.-ф. محبت آميز] Ишқ фунунли, муҳаббатли, дардли.

[Марям Басрия р. т.]. Ва муҳаббатомиз суз эшитса эрмиш, беҳол бўлуб, йиқилур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

МУҒАВВИС [а. مهوس] 1 Кишининг табиатига ҳавас, эғалиқ қилиши, ҳавасманд, ҳаваскор.

Анинг зотиға чун табъи муҳаввис,

Таносубсиз хунарлар қилди мунис.

Фарҳод ва Ширин, 49-б.

2 Кишига шавқ-завқ бахш этадиган, завқли.

Муҳаввисеки, маошини ақл ила туздунг,

Фано йўлида аядинг берурга ақл маош.

Бадоеъ ул-бидоя, 228-б.

МУҒАЙЯН [а. مهيا] Тайёрланган, ҳозирланган.

Уқунгуз Фарҳоду Мажнун достонин завқ учун

Ким, менинг қиссам киби муҳлик муҳайян ҳам эмас.

Наводир ун-ниҳоя, 202-б.

МУҒАММАД [а. محمد] 1 Мақталган.

2 Сўнги Пайғамбар исми [Муҳаммад (с. а. в.).]

Муҳаммади арабий Муҳаммад Пайғамбар алайҳиссалом сифатларидан бири.

Муни дерлар: «Муҳаммади арабий»,

Ул бирининг «Масиҳ» эрур лақаби.

Сабъаи сайёр, 33-б.

МУҒАНДИСВОР [а.-ф. مهندسوار] 1 Ҳандаса (геометрия) илмини яхши билувчилар каби.

2 Муҳандислик, бинокор мутахассис.
*Муҳандисвор айлар эрди аввал,
Ариғнинг икки ёнин икки жаadwal.*

Фарҳод ва Ширин, 252-б.

МУҲАҚҚАРИЙ [а. محقرى] 1 Таҳқирланганлик, ҳақоратганлик.

2 Озгина, бироз; озгиналик, арзимаслик.

Улча ҳосил қилса эрди, кеча ондин муҳаққарий баҳра олур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 76-б.

МУҲЗАЛ [а. مهزل] Масхара бўлиш, ўйинчоқ бўлиш.

Мастки феъли бори муҳмал дурур,

Куйнинг атфолига муҳзал дурур.

Ҳайрат ул-аброр, 257-б.

МУҲШИШ [а. موحش] Ваҳшатта солувчи, одамлардан узоқлашишлик, ваҳшийлар билан дўст бўлишлик.

Эй хуш улким, тутмиш эрди ваҳш ила саҳрода унс,

Муҳшиш аҳволе мангаким, бор ўзумдин ваҳшиятим.

Ғаройиб ус-сиғар, 313-б.

МУҲҚАМ [а. محكم] 1 Мустақкам, маҳкам, пухта, қаттиқ.

Гар ул шаҳ базмида бир журъа май топмон ажаб эрмас,

Ки май шўхи кириттур ширадин муҳкам ҳисор ичра.

Наводир уш-шабоб, 399-б.

Гул аҳмар, савсан азрақ бу чаман ичра бўлуб андин

Ки, елдин тарбият кожсин аларга еткуруб муҳкам.

Наводир уш-шабоб, 286-б.

Муҳкам бўлмоқ Ёпишмоқ, маҳкам бўлмоқ.

Тулуттур кунгул ишқинг уқидин андоқ,

Ки кун уқ дағи уққа муҳкам булуттур.

Наводир уш-шабоб, 125-б.

2 Ёпмоқ, бекитмоқ.

Элга расво бўлмоғи булдум не суд эмди, агар

Юз туман мисмор ила оғзимни муҳкам айладим.

Наводир уш-шабоб, 299-б.

Муҳкам қилмоқ Бекитмоқ, ёпмоқ; бандламоқ.

Ҳар бино раҳнасини тутса бўлур турфа буким,

Мумкин эрмас бу ики раҳнани қилмоқ муҳкам.

Наводир уш-шабоб, 305-б.

Қароғ эрмаски, қилмишмен кузум сайли йўлин муҳкам,

Сиришк эрмаски, ул йул беркимай қилмиш тарашшух нам.

Наводир уш-шабоб, 310-б.

3 Узилмас; боғлиқ (маҳкам боғлиқ).

Тори умрум ажал илгидин узулса гам эмас,

Тори зулфунга агар муҳкам эрур пайвандим.

Наводир уш-шабоб, 303-б.

Ҳаво қилганда зулфунг ҳалқа домидин кунгул, билдим,

Бу қушинг ҳам аёғ, ҳам буйнида муҳкам эмиш илмак.

Наводир уш-шабоб, 238-б.

4 Куччи.

*Иштиёқим хирқатиға чорае қил, эй рафиқ,
Ким хароб айлабтурур ҳолимни муҳкам иштиёқ.*

Наводир уш-шабоб, 231-б.

МУҲОРАБА [а. محاربة] Жанг, уруш.

*Шайх Абу Абдуллоҳ Ҳафиф дебдурки, Абу Заҳҳок дедиким, бир
қатла менинг била шайтон орасида муҳораба бўлди...*

Насойим ул-муҳаббат, 173-б.

МУҲОФИЗАТ [а. محافظت] 1 Муҳофаза этувчилик, сакловчилик.

2 Муолажа қабул қилишлик.

*[Мавлоно Байзодий – форсигўй шоир]. «Дор уш-шифо» да муҳофи-
затин қилгондин сунгра сиҳат топиб, яна Ҳисорга борди.*

Мажолис ун-нафоис, 161-б.

МУҲР [ф. مهر] Муҳр; тамға; шуларнинг изи.

Муҳри бодома Бодом шаклида ясалган муҳр.

*Кўзунг хаёли кўнгул маҳзанин тасарруф этиб,
Магарки ҳифзи учун бости муҳри бодома.*

Бадоеъ ул-васат, 368-б.

МУҲРАБОЗ [ф. مهره باز] 1 Найрангбоз, кўзбойлогич.

2 Шахматчи.

*Демайин муҳрабози шуъбадафан,
Балки луббатнамоиш луббфиган.*

Сабъаи сайёр, 45-б.

МУҲТАРИҚ [а. محترق] Куйган, ёнган.

*Субҳи иқболу саодат келди ул фархунда энг,
Тонг бошида муҳтариқ кавкаб киби энг узра менг.*

Наводир ун-ниҳоя, 302-б.

*Жисмим аро янги тугон ҳар сариму курунди ё,
Ҳар бири ишқи авжсининг муҳтариқ ахтаримудур?*

Наводир ун-ниҳоя, 138-б.

*Эй жамолинг шамъига жон бирла кўнгул муҳтариқ,
Гаҳ муҳолиф айланиб бошинга, гоҳи муттафиқ.*

Фавойид ул-кибар, 214-б.

МУҲТОЛА [а. محتله] Ҳийлагар, маккор, айёр.

*Навоий даҳрнинг кун юзи, тун сочиға майл этма,
Ки охир умр нақдин мухтал айлар ушбу муҳтола.*

Бадоеъ ул-бидоя, 500-б.

МУҲТОЛАЛИҚ [а.-т. محتله ليق] Маккорлик, айёрлик, ҳийлагарлик.

*Зоҳир этиб ўртада даллолалиқ,
Айтма даллолаки, муҳтолалиқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 248-б.

МУЪЖИЗНАМОЙ [а.-ф. معجزه نماي] Муъжиза кўрсатувчи.

*Ҳазрат рисолатнинг муъжизанамой бармоги таърифидаким қа-
мар шақийда яди байзо кургузди.*

Фавойид ул-кибар, 511-б.

МУРЧА I [ф. مورچه] Чумоли, қумурсқа.

*Саводи хами анинг лаъли руҳпарвар аро,
Магарки мурча нисфи узулди шаккар аро.*

Наводир ун-ниҳоя, 26-б.

... мурча минг шери жиён қила олмаган ишни нечук қила олғай...

Гаройиб ус-сиғар, 15-б.

МЎРЧА II [ф.-т. *مورچه*] Кумурскаларча, чумолиларча.

*Дашти фаноки мурча йуқ шерларга саф,
Гарчи махуф йулдурур, эт азму лотахаф.*

Бадоеъ ул-васат, 218-б.

МЎРХАТ [ф.-а. *مورخط*] Кумурсқа бел, бели ингичка гўзаллар.

*Ажаб кур ишқ ароким, мур этарга аждаҳоларни
Фусундин мурхатлар қайди зулфин аждаҳо қилмиш.*

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

МЎ(Ъ)МАН [а. *مؤمن*] Ислом динига эътиқод қилувчи киши, мусулмон.

Мў(ъ)ман биҳи Имонли, эътиқодли, художўй, имон келтирувчи.

Мў(ъ)ман биҳиларининг тафсили.

Сирож ул-муслимин, 276-б.

МЎҒИЛҶАБИН [м.-а. *مغياجين*] Чаққон, чапдаст.

*... ва шомнинг мушкбуй сипоҳ жардалари субҳнинг мўғилжабин
чобуксувори турктозидин эмин...*

Вақфия, 236-б.

НАБАРДОЗМОЙ [ф. *نبرد آزماي*] Тажрибали жангчи, марди майдон жангчи.

*Камингаҳда беш минг набардозмой,
Ниҳоне қуюб шоҳи фархундарой.*

Садди Искандарий, 461-б.

НАВАРДАНДА [ф. *نور دنده*] Айланиб юрувчи, кезувчи, сайр этувчи.

*Не гирдобким, чархи гардандадек,
Не игрим, сипехри навардандадек.*

Садди Искандарий, 428-б.

НАВЖАВОНИЙ [ф. *نوجواني*] Ёшгиналик, кичкиналик, ёш йигитлик, йигитчалик.

Навжавоний келиб Ёш йигитча бўла туриб.

Ва ул бу нав эркандурки, навжавоний келиб, қавволлик қиладур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

НАВИДА [ф. *نويده*] Хушхабар, севинчли хабар.

Агарчи саъб мараз ниҳоятида улмак бийми бор, ранжур маризга жон умиди, балки ҳаёти жовидон навида етишти.

Муншаот, 174-б.

НАВИСАНД [ф. *نويسند*] Котиб, хаттот, мирзо, ёзувчи.

[*Амир Қивомуддин Синжоний р. т.*]. *Бидоят ҳолда Хавоф вилоятининг Синжон отлиг кентида шарiku нависанд эрмиш...*

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

НАВКАРСИЗ [ф.-т. *نوكرسىز*] Аскарсиз, йигитсиз.

... алар бирин-бирин усрук бошига етиб, мулозимлик элни мулозимларига топшируб, навкарсиз номуродларни муҳофазат қилиб...

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 95-б.

НАВМИДЛИҚ [ф.-т. *نوميد ليق*] Умидсизлик.

Ва Тенгри таолодин навмидлик куфрдур...

Насойим ул-муҳаббат, 145-б.

НАВОЗАНДАЛИҚ [ф.-т. *نوازنده ليق*] Шафқату марҳаматлар, лутфу марҳаматлар.

*Солиб ул камоли навозандалиқ,
Анинг бўйнига рибқаи бандалиқ.*

Садди Искандарий, 442-б.

НАВОЗИР [а. *نوازر*] Овоз чиқариш, китир-китир қилиб овоз чиқариш.

*Не лудидурки, чун ҳангома тутса,
Қадам боштин қилиб тортар навозир.*

Бадоеъ ул-бидоя, 663-б.

*Зухра йўлида тузуб навозир,
Мутриблардек бўлуб миёнгир.*

Лайли ва Мажнун, 24-б.

НАВОИЙ [ф. *نواوي*] 1 Куйга, мақом ва оҳангга тегишли.

2 Куйчи; ашулачи.

*Тори ишқингни десангким чарх даври узмасун,
Хаста кунглинг жуз навоий дарду меҳнат тузмасун.*

Наводир уш-шабоб, 484-б.

НАВОМУЗ [ф. *نوا موز*] Янги ўргатилган (қуш).

*Янги ўрганди кунгул булбули ул гул юзига,
Тонг эмастур, агар ул қушни навомуз дедим.*

Бадоеъ ул-васат, 309-б.

НАВОФИЛ [а. *نوافل*] 1 Бажарилиши мажбурий бўлмаган иш, ихтиёрий иш.

2 Ислоҳ динидаги нафл намозлари.

*Навофилда вале ниятни қилмоқ,
Санга жоиздурур туштин бурунроқ.*

Сирож ул-муслимин, 286-б.

НАВФАЛ [а. *نوفل*] 1 Бирор ишни мустақил, ўз ихтиёри билан бажарувчи.

2 Тарихий шахс номи (Араб қабиаларидан бирининг бошлиғи).

Навфали меҳр Куёш навфали.

*Чун навфали меҳр юз ёшурди,
Мажнуни фалак ёшин ошурди.*

Лайли ва Мажнун, 221-б.

НАВХАТ [а. *نوحط*] 1 Мўйлови энди сабза уриб келаётган ёш,

2 Янги етишган, ўспирин.

*Шайх Абу Тоҳиргаким, аларнинг фарзанди эрди, васият қилди-
ларким, менинг вафотимдин неча йилдин сўнгра бир навхат буюк
буйлуқ, азрак кўзлуқ Аҳмад отлиғ йигит сенинг хонақоҳингдин кир-
гай...*

Насойим ул-муҳаббат, 244-б.

НАВҲААНГЕЗ [а.-ф. *نوحه انگيز*] 1 Йиғи-сиғи қилувчи, мунгли нола тор-
тувчи.

2 Азада мунгли овоз билан шеър ўқувчи.

*Чеҳрам тилаб ўлса навҳаангез,
Айларму экин сиришки гулрез?*

Лайли ва Мажнун, 138-б.

НАЖАНДЛИҒ [ф. *نژد لىغ*] 1 Ғамгинлик.

2 Хорлик, пастлик.

*Ва олимнинг бовужуди фалокат қуёшдек сар баландлиғи ва
жоҳилнинг бовужуди ганжу мол туфғроғ аро нажандлиғи.*

Ҳайрат ул-аброр, 212-б.

НАЖАФ [а. *نجف*] Муҳаммад алайҳиссаломнинг кувлари ҳазрат Али-
нинг сифати.

*Шояд Навоий айлағай ул тухфалар била
Тортиб назм манқабати шаххатун Нажаф.*

Бадоеъ ул-васат, 219-б.

НАЖИБ [а. نجيب] 1 Азиз, асл.

2 Оқил, ҳурматга сазовор, муътабар.

Ҳақ с. т. санга фарзанде бергусидур, нажиб ва солиҳ.

Насойим ул-муҳаббат, 339-б.

НАЖИС [а. نجس] Ҳаром, чиркин, ифлос.

Неча лаванд олида борча нажис,

Бирида не ақту не идроку ҳис.

Ҳайрат ул-аброр, 269-б.

НАЖИСХОР [а.-ф. نجس خوار] Ҳаромхур, мурдор нарсаларни егувчи, нажосат егувчи.

Гулхану юз зоги нажисхордек,

Е заган атрофида мурдордек.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

НАЖМ [а. نجم] Юлдуз, сайёра.

Нажму шиҳоб Думли юлдуз, ҳавода ялт этиб утадиган юлдуз.

Тийра назарларга бериб нуру тоб,

Ҳар бириси уйлаки нажму шиҳоб.

Ҳайрат ул-аброр, 99-б.

НАЖОШИЙ [а. اجاشى] 1 Имон келтирувчи, ислом дини ва унинг Пайғамбарига имон келтирувчи (яхудий ва насроний) ларга ишора.

2 Диний манбаларга кўра, яхудий ва насронийлардан булган Абдуллоҳ ибн Салом, Ҳабашистон подшоҳи Нажоший каби айрим тарихий шахслар Куръони карим (Муҳаммад с. а. в. га) нозил бўлганидан хабар топишгач, ўзларининг китоблари Таврот ва Инжилдаги Тангри таоло ўзининг охириги Пайғамбарини юбориши борасида берган ваъдаси амалга ошганидан шодланиб, Муҳаммад алайҳиссаломга имон келтирган эканлар [5, 13:86, 36].

Файз ар утдин етар, Парвез этиб ул ер тутар,

Чун наби сари хаёл ичра Нажоший эврлулур.

Фавойид ул-кибар, 112-б.

НАЗЗОРАЛИҒ [а.-т. نظاره لىغ] 1 Томошабинлик.

2 Қарашлик, назар ташлашлик, кўз солишлик.

Тан губорин жон юзидин рафъ қил, эй дардким,

Кузни ул ён гаҳ-гаҳе наззоралиғ кунглум тилар.

Ғаройиб ус-сиғар, 157-б.

НАЗИҲ [а. نزيه] қ. Низих.

НАЗМСОЗЛИҒ [а.-ф.-т. نظم ساز لىغ] Шеър тузувчилик, назм битувчилик.

... мунда ҳар навъ суҳангузорлиғ фасихуғфторлиғ ва назмсозлиғ ва фасонапардозлиғ осонроқ бўлғай ва воқеъ осонроқдур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

НАЗОР [ф. نزار] Хаста, бемор; заиф.

Мен ул кӯешсизки заъфарон риштасидек улдум, ажаб эрмастур

Далили ишқ улки, ранги асфар доғи бадан ҳам назор бўлғай.

Фавойид ул-кибар, 427-б.

НАЙСОНИЙ [ф. *نيسانی*] 1 Румий ойларнинг еттинчиси булиб, апрель ойига тўғри келади.

2 Найсон ойи ёмғири, баҳорий.

Найсоний булут Ҳамал ёмғири, баҳорги еғувчи булут.

*Саросар ул булут гавҳар ародур
Ки, найсоний булут янгли қародур.*

Фарҳод ва Ширин, 29-б.

НАҚҲАТСИЗ [а.-т. *نکته سيز*] 1 Бехушбуй оғиз.

2 Хушбуйлиги йуқ, ҳидсиз.

*Жаҳон гулшани вафо гулидин зийнатсиздур ва башарият гули
вафо ройиҳасидин нақҳатсиз.*

Маҳбуб ул-қулуб, 82-б.

НАМНОК [ф. *نمک*] Намли, ҳўлланган, рутубатли.

*Кукрагимдур субҳнинг пироханидин чокрок,
Киртиким шабнам тукулган сабзадин намнокрок.*

Бадоеъ ул-бидоя, 292-б.

*Оҳким, гам тийгидин кўксумни қилди чок ишқ,
Дуди оҳимдин кўзумни айлади намнок ишқ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 255-б.

НАМОЗ(И)ДИГАР [ф. *نامزديگر*] 1 Намоздигар, кун ботиш олдидан ўқиладиган намоз (беш вақт намознинг учунчиси).

*Шайх Абубақр Тусий Шайх Маликёр Парронга дедиким, кел, то
сунинг ул юзига бориб намоздигарни адо қилали!*

Насойим ул-муҳаббат, 369-б.

2 Кун ботиш олдидаги пайт.

Бир кун намоздигарга яқин иккаласи дарё яқосида ўлтуруб эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 369-б.

НАМОЙИШСИЗ [ф.-т. *نمايش سيز*] Кўринишсиз.

*... ва адоси рангин фиқаротдин намойишсиз ва мазмуни рангин
абётдин оройишсиз...*

Муншаот, 133-б.

НАМСИЗ [ф.-т. *نمسيز*] 1 Ҳўл эмас, бенам.

2 Ёшсиз, йиғисиз.

*Рафиқлар, мени маҳзун нечук бўлай гамсиз?
Ки, кўнгул эрмас аламсиз, кўзум эмас намсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

НАМУДОРЛИҚ [ф.-т. *نمودارلىق*] 1 Кўринишлик, намоёнлик, зоҳирлик; намуналик, мисоллик.

*Тун кун ила муҳра намудорлиқ,
Анжум ила тахта садафкорлиқ,*

Ҳайрат ул-аброр, 16-б.

2 Ўхшап.

3 Фикрлик, мулоҳазалик.

*Эрур лек бу ишта душворлиқ,
Ки, бор даҳр эли бир намудорлиқ,*

Садди Искандарий, 196-б.

НАНГ [ф. ننگ] Ор, уят, номус.

Нангу ном 1) ор-номус; 2) номусу шараф; 3) расволик, хунуклик.

*Хар кишиким ному бенанг улса, кирсун дайр аро,
Хонақах тутсун ганимат, улки нангу номи бор.*

Наводир уш-шабоб, 135-б.

*Менмен узлук юкидин эмди халос,
Негаким қолмади нангу номим.*

Наводир уш-шабоб, 307-б.

*Гар тариқи эътидол осон эмастур, хуштурур,
Дайр аро тарк айламак ойини нангу номни.*

Наводир уш-шабоб, 440-б.

НАРМРҮЙ [ф. نرم روي] 1 Юмшоқ табиатли.

2 Оҳиста сўзловчи.

*Керак ул насиҳат доғи нармрӯй,
Ки, то мустамиғ булмагай тундхуй.*

Садди Искандарий, 157-б.

НАРРА [ф. نرره] Жониворларнинг эркаги.

Нарра дев Эркак дев.

*Кевурга даҳр аро солиб гиреви,
Нечукким маст булгай нарра дев.*

Фарҳод ва Ширин, 53-б.

НАСИБА [а. نصيبه] 1 Ҳисса, баҳра, улуш.

2 Қисмат, ёзиқ.

Дунё бир кесакдур ва ул кесакдин бизнинг насибамиз бир гард.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

НАСИҲАТОРО [а.-т. نصيحت آرا] Уғитона, насиҳатона.

... бирор-иккирор насиҳаторо ва мавъизатосо байт иртиқоб қилдиндиким...

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

НАСИҲАТСОЗ [а.-ф. نصيحت ساز] Насиҳат қилувчи, носих, насиҳатгӯй.

... бу байтларнинг насиҳатсоз воизлари ва мавъизапардоз носихлари монё булгайлар.

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

НАСИҲАТШУНАВ [а.-ф. نصيحت شنو] Насиҳат эшитувчи, насиҳат тингловчи, насиҳатга амал қилувчи.

... бу рузафзун давлатнинг насиҳатшунав қулогига мувофиқ ва сазовор топтим.

Назм ул-жавоҳир, 135-б.

НАСОРИЙ [а. نعلري] 1 Исо дини издоши, христиан динига мансуб, насроний, торсо.

2 Насоро, ғайридин.

*[Жорияи Мажхула р. т.]. Дедим: насорий масканида булурсен?
Деди: кўз очгач, Тенгри таолодин узга икки дунёда киши кўрарсен?*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

НАСР [а. نسر] 1 Тарқоқ, сочилган, пароканда.

2 Сочма асар.

Наср ул-лаолий 1) сочма дурлар, пароканда марваридлар; 2) асар номи.
... батахсис «Насри ул-лаолий» ким, ул Ҳазратнинг валоят дарё-
сидин чиққан самин лаълилардур...

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

НАСРИНБАР [ф. نسرین بر] 1 Оқ бадан; чиройли бадан.

2 Ғўзал, дилбар.

*Неча насринбару гулрух эсанг қилгил вафо майли,
Ки гул ҳам бевафолиг кўрди бу гулшанда, насрин ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 313-б.

НАСРИНУЗОР [ф.-а. نسرین عذار] 1 Оқ очиладиган бир хил гулдек.

2 Ғўзал чехрали, оқ юзли, насрин юзли.

*Чобуке, раъноқади, нушинлабе, хородиле,
Маҳваше насринузоре, гулрухе, сийминбаре.*

Ғаройиб ус-сиғар, 509-б.

НАСРОНИЙ [а. نصرانی] 1 Насроний динига мансуб киши, тарсо.

2 Насоро, ғайридин.

... қизимни санга никоҳ қилурмен, бу шарт билаки, ўз динингдин
чиқиб, насроний бўлгайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 377-б.

НАСС [а. نص] Далил, ҳукм.

Насси Қуръон Қуръони каримдан далил, Қуръон ҳукми, ояти.

*Қаю кимсақим, сўзни ёлгон дегай,
Инонмаслар ар насси Қуръон дегай.*

Садди Искандарий, 359-б.

НАССОЖ [а. نساچ] Туқувчи.

*Игирди риштаи наътинг Навоий кўз учи бирла,
Агар боқсанг, мутий ўлгай анга нассож ила саррож.*

Фавойид ул-кибар, 70-б.

НАСУҲ [а. نصح] 1 Чин кунгилдан қилинган тавба.

2 Илоҳий тавба; диний манбаларга кўра, қадим замонда бир подшоҳ-
нинг ҳарамига қарашли аёллар ҳаммомида аёл қиёфали, хушсурат бир
йигит хизмат қилган экан. Унинг исми Насуҳ бўлган. У ўзининг ташқи
кўринишидан фойдаланиб, подшоҳ ҳарамига ўрнашиб олган. Бир куни ҳа-
рамдаги аёллардан бирининг узуги йўқолиб қолади. Подшоҳ мулозимлари
ҳарам аёлларини бирма-бир тафтиш қила бошлайдилар. Насуҳ энг орқа
қаторда бўлади. Мулозимлар ҳарам ҳаммомидаги ҳар бир аёлни текшир-
ганда Насуҳнинг жони гўё ҳалқумига келади, жони танасидан чиқаёзади.
Навбат Насуҳга етганида мулозимлардан бири узук топилди, деб қолади.
Тафтиш тўхтатилади. Насуҳнинг сири опшор бўлмай сирлигича қолади.
Лекин, жони омонда қолган Насуҳ Аллоҳга минг бора шукроналар кел-
тиради. «Бу ҳарамни елкамнинг чуқури курсин, то тирик эканман, ҳаргиз
бу ишни бошқа тақрорламайман», деб онг ичиб, тавба қилади ва ҳарамга
бошқа йўламайди. Насуҳ умрининг охирига қадар шу ваъдасига содиқ қо-
лади. Шунинг учун ҳам Қуръони каримда «Ё айюҳаллазина оману тубу
илаллоҳи тавбатан Насуҳан» – Эй имон келтирганлар, агар тавба қилсала-
ринг худди Насуҳ тавбасидай чин тавба қилинлар» дейилган. [66:8]. Та-

саввуфий манбаларда ҳам аслида ҳақиқий тавба Насух тавбасига нисбатан айтилиб, илоҳийдир дейилади. Зотан Нақшбандия тариқатининг машҳур намояндаларидан бири булган Хожа Аҳрор Валий ҳам «Барча дунёвий, ухровий, маънавий ва суварий азобларга мустаҳиқ бўлган солиқ – бу ба-лодан «Тавбаи Насух»га эришиш орқали фориг бўлади», деган фикрни илгари сурган.

*Буюрма тавба яна, носихоки, муғбачалар
Ҳавоси қилди мени тавба тавбасида Насух.*

Бадоеъ ул-бидоя, 106-б.

*Дайр пири онча тутти элга жоми файзбахи,
Ким қадаҳ буила ушатқай тавба булса юз Насух.*

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

*«Тубу илаллоҳ» ила топса футух,
Булса бу тавбаки, топибдур Насух.*

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

НАС(И)Я [а. نسيه] Насия, тўлаш шарти билан бўлган савдо муомаласи.

*Навоий, чу эмас нася нақд бирлан тенг,
Беҳишит воизи пургўгаву Ҳирот менга.*

Наводир ун-ниҳоя, 31-б.

*Куюнг-уқ истар Навоий, нася жаннат аҳли зухд.
Мунча-уқ бўлғай тафовут ошику жоҳил аро.*

Бадоеъ ул-бидоя, 42-б.

НАФАҲОТ [а. نفاحت] 1 Хушбўй ҳиднинг тарқалиши, роиҳа, ис, ҳид, бўй.
2 Тасаввуфий тазкира номи.

*Чун «Нафаҳот айласа, ёзмоқ қабул,
Нафҳаи унс» этса кўнгулга шумул.*

Ҳайрат ул-аброр, 230-б.

*... ва баъзи амлокин анга вақф қилибдур, анга мансубдур. «На-
фаҳот» да мундоқдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 282-б.

НАФОСАТ [а. نفاست] Нозиклик, латифлик, латофатлик, нафислик; гўзаллик.

... ва анинг нафосатин бу илмда билгайлар...

Насойим ул-муҳаббат, 465-б.

НАФС [а. نفس] 1 Қалб, кўнгил.

2 Инсон.

3 Мақсад, интилиш.

Нафси лаим Паст истак, тубан нафс.

*Субҳоналлоҳ, бу не нафси лаим,
Нафси кўйил, не азоби алим.*

Ҳайрат ул-аброр, 137-б.

4 Гурур, мағрурлик.

НАФСФАРМОЙ [а. -ф. نفس فرماي] Нафси тийиш, ейиш-ичишдан маълум муддатда тийилиш, нафсга эрк бермаслик.

*Чу руза бўлди йилда бир ой,
Анинг ижросида бўл нафсфармой.*

Сирож ул-муслимин, 286-б.

НАХХ [ф. نَخ] Ип, тола.

Нахху насеж Матолар. **Рахти нахху насеж** Уй жиҳозлари.

*Яна минг туқуз рахти нахху насеж,
Очилмай, нечуким топиб тобу печ.*

Садди Искандарий, 371-б.

НАХШАБ [ф. نَخْشَب] 1 Қарши шахрининг қадимий номи, Насаф. Моҳи Нахшаб Қарши яқинида Муқанна томонидан ойга ўхшатиб ясалган ва бир мунча масофагача ёруғлик бериб турган асбоб (баъзи манбаларда бу Сиём, яъни Сом ойи ёки Кеш ойи деб ҳам юритилган.

2 Гўзал (айн. Нахшаб ойи).

*Бултур шом ул моҳи Нахшаб равона,
Каманди зулфин очиб шаб равона.*

Наводир ун-ниҳоя, 476-б.

НАШВ [а. نشو] Завқ, ўсиш.

*Чун тегуруб бода димоғига нашв,
Сўз мутаоқиб демайин гайри ҳашв.*

Ҳайрат ул-аброр, 269-б.

НАШР [а. نشر] Ёйиш, тарқатиш.

Нашр қилмоқ Тарқатмоқ, ёймоқ.

[Ҳамдун Қассор қ. т. с.]. *Нишобурда маломат тариқин ул нашр қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 51-б.

НАЪТИЖ [а. نَتِيح] Чақирик, чорлов.

*Навоий, набий наътижин жамъ қилгил,
Паришон эса хотири ҳарзагардинг.*

Фавойид ул-кибар, 234-б.

НАҚД [а. نقد] 1 Сайланган, танланган.

2 Қимматбаҳо нарсалар.

Нақд ул-ғанж Кўзга ташланиб турган нозу карашма.

*Боши куйидурур озода савсан оллида,
Чу нарғис ўлди чаман махзанида нақд ул-ғанж.*

Бадоеъ ул-бидоя, 101-б.

НАҚЛИЙ [а. نقلی] Анъанавий, нақлий.

[Айн уз-замон Жамолуддин Гилий қ. с.]. *Авойилдаки, Ҳазрат Шайх суҳбати азимати қилди, китобхонага кирди ва улуми ақлий ва нақлий латойифидин мажмуае интиҳоб қилдики...*

Насойим ул-муҳаббат, 296–297-б.

НАҚШГАР [а.-т. نقش گر] Нақш қилувчи, нақш (гул) ишловчи.

*Дема асо, балки ани хома де,
Нугин анинг нақшигари нома де.*

Ҳайрат ул-аброр, 224-б.

НАҚШЛИК [а.-т. نقش لیک] 1 Зийнатлик, безаклик.

2 Тарҳлик.

3 Намуналик, тимсоллик, шакллик.

*Бу яқиндурким жамол аҳли ёлонглиқдин баса,
Яхшироқдур бўлса қоши нақшлиқ эғнида тўн.*

Наводир уш-шабоб, 514-б.

НАҚШПАЗИР [а.-т. نقش بنير] 1 Нақшни қабул қилувчи, сингувчи.

2 Тарҳлик.

*Ҳар не кунгумда эрди нақшпазир
Ки, менга эрди мужиби тағйир.*

Сабъаи сайёр, 404-б.

НАҲАЖ [а. نهج] Туғри йул, очик йул.

*Сен тушубон йул наҳажидин йироқ,
Купраги сендин юрубон яхшироқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 122-б.

НАҲЖ [а. نهج] қ. Наҳаж.

НАҲОРАН [а. نهارا] Кундуз.

Лайлан ва наҳоран Кеча-кундуз, эртаю кеч.

*[Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. ...]. ... ва уч ой муддате бир
хилватда лайлан ва наҳоран висол савми била ултурдиларки, асло
чиқмадилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

НАҲС [а. احسن] 1 Бахтсизлик; мусибат.

2 Ғул қилмаган, нопок.

Наҳси асғар Марс (Миррих) сайёраси (бахтсизлик юлдузи).

*Чопиб Баҳрамга раҳмин чу яқсар,
Булуб ул наҳси асғар саъди акбар.*

Фарҳод ва Ширин, 22-б.

НЕБОК [ф. نبي بک] Нима ваҳм, қандай кўркув; қандайин андиша.

*Чу ошиқ бордур уз қатлига бебок,
Яналар қатлидин кунглида небок.*

Фарҳод ва Ширин, 436-б.

*Ишқ аҳли бу навъ улсалар пок,
Гар васл муаббад улса небок?*

Лайли ва Мажнун, 250-б.

НЕКАҲДЛИГ [ф.-а.-т. نيك احد ليغ] Ваъдалилик, сўз беришлилик, аҳди-га содиқлик, яхши аҳдлик.

*Одилеким, ҳар некаҳдиг шажарасига мурод самарасин берди,
то ул шажарни эккан киши бу самарани терди.*

Муншаот, 149-б.

НЕКХОҲЛИК [ф.-т. نيك خواه ليك] Хайрихоҳлик, яхши тилаклик, яхши ниятлик, яхши хоҳишлик.

Ва бизга бу маъъизат боиси сизнинг некхоҳлигингиздур.

Насойим ул-муҳаббат, 94-б.

НЕСТ [ф. نېست] Йўқ, мавжуд эмас.

Нести ҳастнамой тасаввуфда Йўқ эди бор каби.

*Бас, туфроғ муҳарриклигда нести ҳастнамойдур ва ҳаво ҳастни
нестнамой.*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

НЕСУД [ф. نې سود] Нима фойда.

*Йўқ эрди муолажатда беҳбуд,
Чун етти ажал шлож несуд?*

Лайли ва Мажнун, 275-б.

НЕШЛИК [ф.-т. *نېش لیک*] Заҳарли жонворларнинг чақиш аъзоси, нешлик, найзалик.

... бовуждким, урьён жисмимга захролуд нешлик чибин хужуми булғай, қоварга шик дағи тебрата олмагаймен...

Вақфия, 264-б.

НИГОҲДОШТ [ф. *نگاه داشت*] тасаввуфда Зикр қилиш, зикр қилиш вақти, ҳар хил фикрлардан халос бўлиш, ташқи моддий оламдан ажралиш учун интилиш бўлиб, «калимаи тоййибани» бир нафасда неча марта айтса, ўша пайтда хаёлни бошқа нарсалардан халос қилиш лозим.

[Абу Амр Нусайд қ. с.]. *Ҳол талбиси ва вақт нигоҳдоштида анга хуш тариқи эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 159-б.

НИГУНҚАД [ф.-а. *نگون قاد*] Эгилган қад, букилган қад.

Шижоат даштида раҳшинга булса,

Рикоб ўпмак учун Рустам нигунқад.

Бадоев ул-бидоя, 614-б.

НИЗИҲ [а. *نزیه*] Пок, тоза, мусаффо.

Не назоҳатдурур ул гулшани рухсордаким,

Равзаи хулд анинг шабнамидин бўлди низиҳ.

Фавоийд ул-кибар, 355-б.

НИЗОМИЙНИЗОМ [а. *نظامی نظام*] 1 Тузилган; сарбоздек саф тортган.

2 Шоир Низомийдек интизомли.

Суз дурлари назмида низомийнизом...

Садди Искандарий, 48-б.

НИЗОМ [а. *نظام*] Тартиб, қоида.

Низом ул-мулк Мамлакатни обод қилувчи; юртни тартибга солувчи.

Соҳиби аъзам Низом ул-мулк, чунким бўлди азал,

Ҳажвлар қилди Уторуд чархи кажрафторни.

Бадоев ул-бидоя, 638-б.

НИКИСО [ф. *نکیسا*] Хусрав Парвезнинг хос машҳур машшоқларидан бири.

Никисойи замонга чун бериб соз,

Замона аҳлин айлаб айшпардоз.

Фарҳод ва Ширин, 12-б.

НИМЎР [ф. *نیم گور*] 1 Ярми бузилган қабр, ярим гур.

2 Киши лақаби.

Ва ани Нимўр анинг учун дерларки... менинг қабрим сойир эл қабридек баланд бўлмаса... Чун дунёдин ўтти, қабрини ясадилар, тонгла кўрдиларки, ярми бузулубдур...

Насойим ул-муҳаббат, 367-б.

НИМЖОН [ф. *نیم جان*] Кучсиз, заиф, нимжон.

Нимжон паиша кунгум айла гумон

Зури нафсим нечукки тили дамон.

Сабъаи сайёр, 15-б.

НИСБАТСИЗ [а.-т. *نسبت سوز*] 1 Яқинликсиз; алоқасиз, муносабатсиз.

2 Қиёссиз.

... бу навъ заъф айёмида нисбатсиз қайгулалардин шод...

Ғаройиб ус-сиғар, 21-б.

НИСВАТ [а. نِسْوَات] Хотинлар, аёллар.

Нисват ун-обидот Ибодат қилувчи аёллар, обида аёллар.

Шайх Абдураҳмон Сулабий тобақоти машойихнинг соҳиби р. т. нисват ун-обидот ва нисо ун-орифот аҳволи зикрида ало ҳаддиҳи китобе жамъ қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

НИСВОН [а. نِسْوَان] Хотинлар, аёллар, хотин-қизлар, заифалар, ожизалар.

Зуннун қабул қилмадиким, нисвондин нима қабул қилмоқ мазалатдур ва нуқсон.

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

НИСО [а. نِيسَا] Хотин, аёл.

Нисо ун-орифат Маърифатли аёллар, ориф аёллар.

Шайх Абдураҳмон Сулабий тобақоти машойихнинг соҳиби р. т. нисват ун-обидот ва нисо ун-орифот аҳволи зикрида ало ҳаддиҳи китобе жамъ қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

НИСФИЧА [а.-т. نِسْفِيچَا] Ярмича.

Бузудектур чарх уйин ашким, ҳамоно йуқ эмиш Нисфича оламни вайрон айлаган туфонда су.

Ғавойид ул-кибар, 345-б.

НИСФ [а. نِصْف] Ўрта, ора.

Нисф ун-наҳор Кун ўрталари, кундузи, туш, қиём вақти, пешин вақти.

[Мавлоно Зайнуддин Абубакр Тойбодий қ. т. с.]. Мавлоно етти юз туқсон бирда муҳаррам ойининг салҳида панжшанба куни нисф ун-наҳорда оламдин утубдурлар...

Насойим ул-муҳаббат, 351-б.

НИФОЗ [а. نِفَاذ] 1 Нуфуз, таъсир, нуфузлилик, таъсирлилик.

2 Ижара этишлик, бажаришлик.

Нифози ҳукм шаҳи комрондин элга булур, Не ҳукм ул етса шаҳи комронгадур нофиз.

Наводир ун-ниҳоя, 114-б.

НИШОБУРИЙ [ф. نِشَابُورِي] Нишопурлик, Нишопурдан.

Нишобурий ул-асл Асл нишопурлик, ҳақиқий нишопурлик; асли, келиб чиқиши Нишопурдан.

[Абу Амр Зужож қ. т. с.]. Ва Иброҳим ҳам дебдурлар. Нишобурий ул-аслдур.

Насойим ул-муҳаббат, 157-б.

НИШОБУРЛУҒ [ф.-т. نِشَابُور لَوْع] Нишопурлик, Нишопур шаҳрида яшовчи.

[Абу Ҳамза Хуросоний қ. т. с.]. Ва дебдурларки, нишобурлуғ эркандур.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

НИШОНАЛИҒ [ф.-т. نِشَانَالِيغ] Эсдалик, ёдгорлик.

... фақир бу варақда битилган сузлардин нишонлиг сузлар топар ва мундоқ давлатга абнойи замондин оз киши, балки ҳеч киши мушарраф булмайдур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 56-б.

НИШОНЛИГ =лик [ф.-т. نشان/نشان/نشان لىق] 1 Белгилик, аломатлик.

2 Тамғали, излик, асарлик.

Беному нишонлиг Дом-дараксизлик; ном-нишонсизлик, белгисизлик, асарсизлик.

3 Дом-дараклик.

4 Фанолик.

Асар йуқ кунглида ул шўхнинг ному нишонимдин,

Натижа акс берди бизга беному нишонлиглар.

Бадоеъ ул-васат, 145-б.

НИШОПУРИЙ [ф.-а. نشاپوري] к. **Нишобурий.**

НИШОТАНГЕЗ [а.-ф. نشاط انگيز] Шод қилишлик; хурсандликни қўзғатувчи, шодлик келтирувчи.

Замонда боғики, гулбаргидур нишотангез,

Не барги гулки, туташиши тиканга шуълаи тез.

Бадоеъ ул-васат, 146-б.

Юзи гул-гул бўлуб нишотангез,

Шохнинг хорхорин айлаб тез.

Сабъаи сайёр, 251-б.

НИШОТАНГИЗ [а.-ф. نشاط انگيز] к. **Нишотангез.**

Нишот аҳли бўлуб ҳар ён навосоз,

Нишотангиз дастон айлаб оғоз.

Фарҳод ва Ширин, 74-б.

НИШОТАФЗО(Й) [а.-ф. نشاط افزاي/نشاط افز] Шодлик, ҳосил қилишлик; хурсандлик пайдо қилишлик.

Дема, афғонимда булбул ноластидек йўқ нишот,

Бу ҳам андуҳзо эмас, гар ул нишотафзо эмас.

Фаройиб ус-сиғар, 193-б.

Курди қасре равоқи гардунсой,

Умр қасри киби нишотафзой.

Сабъаи сайёр, 317-б.

НИҲИ [а. نهی] Ман этиш, қайтариш.

Савми эмас доғи машаққат ниҳи,

Муждада бўлса «Ана ажзо биҳи»

Хайрат ул-аброр, 115-б.

НИҲИБ [ф. نهيب] Ваҳм, қурқув, даҳшат, ҳайбат.

Умр бу ишлар сунгича кетти тут,

Марг ниҳиби бошингга етти тут.

Хайрат ул-аброр, 128-б.

НИҲОНРОЗ [ф. نهانراز] Маҳфий гаплар айтиш, яширин (пинҳоний) сир-асрорлар айтиш.

Ани қайтариб қуп ниҳонроз ила,

Анга лойиқ ойини эъзоз ила.

Садди Искандарий, 418-б.

НИҲОЯТ [а. نہایت] 1 Охир, чек, чегара; сунгги.

2 Ғоят, жуда.

3 Охир-оқибатда.

Ниҳоят ул-авлиё Авлиёларнинг охиргиси, валийларнинг ниҳояти.

Чун валоятнинг интиҳосида валининг руҳи набининг жисмига мушоҳбаҳат топар, тариқатда ниҳоят ул-авлиё бидоят ул-анбиё бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 309-б.

НОВА [ф. نلو] Ўртаси уйиқ ёғочдан ясалган махсус лой идиш, ғуладон, сувоқчиларнинг лой оладиган асбоби.

[Шайх Жамол Нуқоний қ. с.]. Нова ташийдур эрмишлар. Мурид балчиғ новага солиб, Шайх кутариб ерига элтур эрмиш, чун намоз вақти бўлбдур.

Насойим ул-муҳаббат, 429-б.

НОВАКЗАН [ф. نارك زن] Ўқ урувчи, ўқ отувчи.

... ва хитойиси хунрезлигда новакзану шершикор...

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

НОВЛИҚ [ф.-т. نولق] 1 Ариқлик.

2 Тарновлик (ёғочдан ишланган тарнов).

3 Тепиклик, ёриқлик.

*Новакинг еткач, ики нов очти ашқим суйидин,
Гўйи ул новакнинг икки новлиқ пайкони бор.*

Бадоеъ ул-васат, 141-б.

НОВ-НОВ [ф. نلو نلو] Ариқ-арик, тепик, ёриқ.

*Ҳар ўқунгунг захмидин қон оқса, тонг йуқ, нов-нов,
Хосса икки нов ҳам топқай ул ўқ пайконидин.*

Фавойид ул-кибар, 316-б.

НОДИРАН [а. ندران] Яктоликда тенги йуқ; ягоналигича, тенги йўқлигича.

Пир Будог Ҳирий шоирларин Шерозга элтганда ул ҳам борди, нодиран бу матлаи яхши воқеъ бўлубтурким...

Мажолис ун-нафоис, 49-б.

НОДОШТ [ф. ناداشت] 1 Ҳеч вақоси йуқ, камбағал, қашпоқ.

2 Ҳаёсиз, бешарм.

[Иброҳим-б. Миъсор Жаъбарий қ. с.]. Мазҳаби маҳви қулли ва нафй вужуд ва ифлосу нодошт эмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

НОДУРУСТ [ф. ندرست] 1 Бемаза, яхши эмас.

2 Носоғлом.

*Лафзлари бемаза, таркиби суст,
Носара маънию адо нодуруст.*

Ҳайрат ул-аброр, 64-б.

НОЖИҲ [а. ناجح] Улгирадиган, ҳар нарсага тез улгирадиган, муваффақият қозонувчи.

*Не пайкардурки, айлар ножиҳин тез,
Ўзи бирладурур масофий.*

Бадоеъ ул-васат, 512-б.

НОЗОСО [ф. نازاسا] Ноз-карашма каби, ноздек.

*Чиқарди шишаи май доғи бир соғар тула қуйди,
Ичиб, тутти менга, юз навъ нозосо итоб айлаб.*

Фавойид ул-кибар, 47-б.

НОЗУКХАЁЛ [ф.-а. نازك خيال] Уткир фикрли, тезфаҳм, зийрак.

*Неким бўлса меъмори чобукхаёл,
Яна доғи устоди нозукхаёл.*

Садди Искандарий, 460-б.

НОЗ [ф. ناز] Таннозлик, карашма, истиғно.

Нозу ниёз Ноз ва эҳтиёж.

*Беадад нози била беҳад ниёзим шарҳида,
Дафтаре ёзиб, отин қуймоқ булур «Нозу ниёз».*

Фавойид ул-кибар, 152-б.

НОЛАНДА [ф. نالنده] Нола қилувчи, нола тортувчи, сайроқи.

*Эй, кунгул гулзори васлинг субҳида ноланда қуш,
Йўқки, атфоли фироқинг шғидин парканда қуш.*

Фавойид ул-кибар, 172-б.

НОМА [ф. نامه] Хат, мактуб; битик.

Номаи сунъ 1) Аллоҳнинг амри, 2) тақдир.

*Азал субҳики қилди хомаи сунъ
Таҳарруксиз хороши номаи сунъ.*

Фарҳод ва Ширин, 55-б.

НОМАБАРҚУШ [ф.-т. نامه بر قوش] Каптар, хат тапшувчи каптар.

*Сўзунг номабарқуш йиғар айлагандек
Наби нуктасин Жабраили амин жамъ.*

Бадоеъ ул-васат, 210-б.

НОМАЗБУТ [ф.-а. نامه، روضه] Аниқ эмас, ноаниқ, мустаҳкам эмас.

*Димоғим паришонлиғидин сўзум номарбуту хаёлим ошуфта-
лиғидин ҳалим номазбут.*

Ғаройиб ус-сиғар, 20-б.

НОМАРДУМ [ф. نامردم] Одам эмас, нокас; пасткаш одам.

*Гул била номардум эл андоққи узгай гунчани,
Еб итинг юз пора бағримни, тамаъ қилдинг юрак.*

Наводир ун-ниҳоя, 289-б.

НОМАРДУМЛУҒ [ф.-т. نامردم لوع] 1 Одамгарчилиги йўқлик, андиша-
сизлик, нокаслик.

2 Очқузлик.

*Дунки мажруҳ этти уз ёрин хушунат бирла бор,
Итки, номардумтуғидин ошиносин тишлади.*

Наводир ун-ниҳоя, 574-б.

НОМАСТУР [ф.-а. نامستور] Тўсилмаган, пардаланмаган, ифбатли эмас.

*Орияти дасторин бошига бурунчак қилгайларки, аруси мастура-
дур ва гардизи номастурдур...*

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

НОМУЯ [ф. نامويه] Биттадан ортиқ эркак кўрмаган ва уни яхши кўрган.

*Ишқдинким жсонима юз гул очилмиш, эй ҳаким,
Жаҳл эрур гар номуя руҳига иснод этгасен.*

Наводир ун-ниҳоя, 428-б.

НОМУЛТАФИТ [ф.-а. *ناملفت*] Илтифотсиз, аҳамиятсиз.

*Элга дилбар илтифотидин мени айлаб гамин,
Элни булгандин манга намултафит шод этгасен.*

Фавойид ул-кибар, 328-б.

НОМУНОСАБАТ [ф.-а. *نامناسب*] Номуносиб, номувофик, муносиб бўлмаган, нолойиқ.

*Яна бир буки анда баъзи иш,
Зоҳиран номуносабат тушимш.*

Сабъаи сайёр, 54-б.

НОМУТТАФИҚ [ф.-а. *نامتفق*] Ноиттифоқ, дўст бўлмаган, ҳамфикр бўлмаган, бирлашмаган.

*Буким даҳр аҳлига номуттафиқсен,
Муҳиқсен, биллаҳу валлаҳ муҳиқсен!*

Фарҳод ва Ширин, 399-б.

НООДАМИЙЛИҚ [ф.-а.-т. *نالامى لىق*] Ноинсонийлик.

*То ишқ шиддатида тавшалмас одамизод,
Ноодамийлик андин кетмас йироқу дунлуқ.*

Фавойид ул-кибар, 215-б.

НОПАРВОЛИҚ [ф.-т. *ناپروالىق*] Эйтиборсизлик, бепарволик, нописандлик.

*Умр эликка чу етти яна эликдин эмас,
Ёғилиқ Тенгизгаву амрига нопарволиқ.*

Наводир уш-шабоб, 229-б.

НОПАРМОН [ф.-т. *ناپارمان*] Нафармон, оч бинафша, қизғиш бинафша рангли.

*Не бинафшадур не нопармон гули не савсани
Туниким, ул кийгали лойиқ эмастур ҳар бинафши.*

Наводир ун-ниҳоя, 227-б.

НОПОЙДОР [ф. *ناپايدار*] 1 Асоссиз, барқарорсиз, ноустувор, вафосиз.

2 Бақосиз, давомсиз, фоний.

Ва озким пойдор булгай кубдин яшироқни нопойдор булгай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 192-б.

НОРАНЖИЙ [ҳ. *نارنجى*] Норанжга мансуб; сариғ тусли.

Норанжий либос Сарик тусли либос.

*Шухи норанжий либосе ҳажри кунглум уртади,
Шарбати норанж эта алмас манга дафъи аташ.*

Фаройиб ус-сигар, 217-б.

НОРАСИДА [ф. *نارسيده*] Етишмаган, камолотга етмаган.

*... Деди: – савол қилгонингда нима берган кишиму сенга дўстроқ-
дур ё бермаган? Деди: – берган. Деди: – ҳануз норасидасен.*

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

НОРБУН [ф. *نارين*] Анор дарахти.

*Нахли қаддинг кийди сориг хулла андин сўнг яшил,
Норбундекки, хазон қилгай қукармастин бурун.*

Наводир ун-ниҳоя, 393-б.

НОРИЗОЛИҒ [а.-т. نازصالغ] Норозилиқ.

*Ҳақ таоло ўз қурби бисотида ўлтуртқай, ҳар не анга етса, ани
рози ва хушнуд қилгай, нечукки, қурб бисотида норизолиғ ва нохуш-
нудлуғ бўлмазгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

НОСАРА [ф. ناسره] 1 Сийқа, сохта, қалбаки.

*Лафзлари бемаза, таркиби сушт,
Носара маънию адо нодуруст.*

Ҳайрат ул-аброр, 64-б.

2 Нолойиқ.

*Булгон эрмиш борча нақдинг носара,
Нафс ила шайтонга зотинг масхара.*

Лисон ут-тайр, 56-б.

НОСИЯ [а. ناصيه] 1 Пепона, манглай.

2 Қисмат, тақдир, ёзмиш.

3 Иқбол, саодат, бахт.

*Бовужуди бу ғариб ҳолат ва турфа мақолот чун анда бўлмаг-
лиқ рўзгорим носиясида қазо қаламидин таҳрир топмиш ва носиям
сафҳасида қадар хомасидин шашпазир бўлмиш...*

Муншаот, 148-б.

НОСИҲО [а. ناصحا] Эй насиҳатгўй!

*Носихо, ишқу жунундур хунарим, тарки буюрма,
Санга ор улса, манга фахрдурур бу хунаримдин.*

Фавойид ул-кибар, 305-б.

НОТИЖ [а. نتيج] қ. **Наътиж**.

НОТИҚИЙ [а. ناطقى] Нотиқлик, сўзловчилик.

*Улки ҳаду расм қўяр мантиқий,
Токи бу ҳайвони била нотиқий.*

Ҳайрат ул-аброр, 100-б.

НОУМИД [ф. نامليد] Умидсиз; маъюс.

*Ноумид улсам, вале навъи уммидим доғи бор,
Барча ушшоқига раҳм этмак ул ой, ило манга.*

Фавойид ул-кибар, 14-б.

НОУМИДЛИҒ [ф.-т. نامليلغ] Умидсизлик, маъюслиқ.

*Номуродлиғлар зиндони будур ва ноумидлиғлар байт ул-эҳзони
ҳам будур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 115-б.

НОФАКУШОЙ [ф. نوافكشاي] Хушбўй ҳид таратувчи, мушк-анбар.

*Чаман аройиси зебиға бўлди хуснунгдин,
Зулол ойинадору насим нофакушой.*

Наводир ун-ниҳоя, 506-б.

НОФАРОҲАМЛИҒ [ф.-т. *نافراهم ليغ*] Носаранжомлик, саранжом эмаслик; бир жойга тўпланмаслик.

*Менинг доғи бу ишта йуқ камлигим,
Масо амрида нофароҳамлигим.*

Садди Искандарий, 330-б.

НОФИЯ [а. *نافيه*] Инкор қилувчи, узоқлаштирувчи, рад қилувчи.

*Нофия «ло» сидин айтиб «Ло илоҳ»,
Нафй неким, мумкин эрур мосивоҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 111-б.

НОХУШЛУҒ [ф.-т. *ناخوشي لوع*] 1 Ёқимсизлик.

2 Дилтанглик, таъби хиралик, ношодлик.

*Маълум қилгондин сунгра анинг кейнича бориб, нохушлуғ била
ўглин шайх қошидин дўконга келтурди...*

Насойим ул-муҳаббат, 130-б.

НОХУШНУДЛУҒ [ф.-т. *ناخوشنود لوع*] 1 Ёқимсизлик, ёмонлик.

2 Хафалик, ношодлик.

[Абулхусайн б. Ҳинд Форсий қ. с.]. *Ул дебдурки, ҳар кишини Ҳақ
таоло ўз қурби бисотида ултуртқай, ҳар не анга етса, ани рози ва
хушнуд қилгай, неучунки, қурб бисотида норизолиғ ва нохушнудлуғ
булмагай.*

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

НОШИ(Й) I [а. *ناشي*] Тажрибасиз, билимсиз.

*Тонглоғи кавсар учун, дерсен, букун май ичмагил,
Тек тур, эй заҳид, Навоий сен кеби ношиймудур.*

Бадоеъ ул-васат, 129-б.

НОШИ(Й) II [а. *ناشي*] Ёмонлик.

*Ки мендин булмайин ҳеч амр ноши,
Манга бўлди сенинг қасдинг хороши.*

Фарҳод ва Ширин, 303-б.

НОШИНОСЛИҚ [ф.-т. *ناشناسن ليق*] Танимаслик (Аллоҳни танимаслик),
Худо беҳабарлик.

*... то иш анга етгайким, неъмат куфрони орога тушгай ва Ҳақ
ношинослиқ тугёни можарога сурушгай...*

Маҳбуб ул-қулуб, 41–42-б.

НОШУКУРЛУҒ [ф.-а.-т. *ناشكروغ*] Нопукрлик.

*Тан уйин дард ўқи кўп захм этти, аммо шукурким,
Кирмади ношукрлуғ сайлоби бу вайронима.*

Бадоеъ ул-бидоя, 477-б.

НОҚИСРАВИШ [а.-ф. *ناقص روش*] Ёмон хулқли, телбасифат.

*Онда эрди шаҳки, боғлаб устувор,
Мудбири ноқисравиш, не хожавор.*

Лисон ут-тайр, 72-б.

НОҒУЛУВ [ф.-а. *ناغلو*] Ғалвасиз, қий-чувсиз, тўполонсиз, хужумсиз.

*Бошимга кўйида ҳар дам гулув қилур итлар,
Гар улмасам бу гулувени ногулув қилур итлар.*

Наводир ун-ниҳоя, 134-б.

НУЗУЛ ОЯТ [а. نزول آیت] Муқаддас оят.

*Шаънида нузул ояти шаръ,
Адли булубон ҳимояти шаръ.*

Лайли ва Мажнун, 39-б.

НУЗҲАТ [а. نزعت] 1 Кунгул очиш, ҳузур қилиш, хурсанд бўлиш.

2 Покизалик, бегуноҳлик, айбсизлик.

3 Безаниш.

*Эй жанобинг паст этиб гардуни воло поясин,
В-эй, замиринг синдуруб фирдавси аъло нузҳатин.*

Бадоеъ ул-васат, 481-б.

НУКТА [ф. نكته] Ўткир, донолик билан айтилган гап, моҳият.

Нукта(й)и тавҳид Тавҳиднинг маъноси, тавҳид (бирлик)нинг сир-асрори.

*Нуктаи тавҳидни билган қила олмас баён,
Ким баён қилдим деса билгилки қилмайдур билиб.*

Ғаройиб ус-сиғар, 67-б.

НУКТАБЕЗ [ф. نكته بيز] 1 Маъно сиёҳдони.

2 Нозик маъноли сўзлар сочувчи.

*Чу қилдим қалам нугини нуктабез,
Қила бошлади нугидин ганжрез.*

Садди Искандарий, 566-б.

НУКТАГУШ [ф. نكته گوش] Сўз эшйтиш (сўз юритиш).

*Сен доғи шаҳдин қилурсен нуктагуш,
Согинурсен лек ноқилни Суруш.*

Лисон ут-тайр, 93-б.

НУКТАПОШ [ф. نكته پاش] Маъно сочувчи (чиройли маъноли сўзлар сочувчи).

*Навоий сеҳр эмас, гуё Калимуллоҳ асосидур,
Бу муъжизларки, зоҳир бўлди қилки нуктапошимда.*

Фавойид ул-кибар, 383-б.

НУКТАПОШАНДАЛИҚ [ф.-т. نكته پاشنده ليق] Маъно сочувчилик, сўз гавҳарлари сепувчи.

*Аён айлаган нуктапошандалиқ,
Бу навъ этти когаз хорошандалиқ.*

Садди Искандарий, 431-б.

НУКТАСАРОЛИҒ [ф.-т. نكته سراليع] Чиройли сўзлар айтувчи; гўзал сўзловчи.

Товус хитобида Худҳуднинг нуктасаролиғи.

Лисон ут-тайр, 45-б.

НУР [а. نور] 1 Нур, ёруғлик, ёғду.

2 Ҳақиқат.

Нуран ало нур Нур устига нур.

... балки ул рокибнинг пок зоти остидаги пок оти била «нуран ало нур»дин хабар берди...

Фарҳод ва Ширин, 20-б.

Нурун ало нур. қ. **Нуран ало нур.**

*Юзунг равшан, энгинг ҳам равшан, эй хур,
Аларнинг шонида нурун ало нур.*

Фавойид ул-кибар, 116-б.

*Сочиб лақаби жаҳон аро нур,
Зоти била нурун ало нур.*

Лайли ва Мажнун, 36-б.

НУСУС [а. *نصوص*] Абдурахмон Жомий «Нақд ун-нусус» асарининг қисқарган шакли.

*Навоий англаки, боби вафо ёзилмайдур,
Агар Фусусдурур, гар Нусус йўқса Фикук!*

Фавойид ул-кибар, 222-б.

НУСХАТ [а. *نسخت*] Нусха; намуна.

*Гар десанг ҳар ён қизил гуллар қилай нусхат анга,
Куксим очиб, тоза қонлиг доғи ҳижронимни қил.*

Фавойид ул-кибар, 256-б.

*Гунчалар гул ёнида тикмак тахайюл айласанг,
Анга нусхат кунгул отлиг зори ҳайронимни қил.*

Фавойид ул-кибар, 256-б.

НУХОЛА [а. *نخلة*] 1 Пусти майдаланган буғдой.

2 Арпа ёки бошқа майдаланган нарсаларнинг ғалвирдан ўтмай қолган қолдиғи.

[Абу Муҳаммад Атоийдин р. т.]. *Икки ҳаббага нухола сотқун олур эрди ва андин икки нон пиширур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 168-б.

НУХОЛЕ [а. *نخلة*] 1 Чопилган.

2 Чиқинди.

3 Дайди.

4 Ҳеч нарсага арзимайдиган.

*Салтанат кўрким, нухоле меҳрдин арз эттилар,
Жуз фано майхонасининг кертичин ёстанмадим.*

Ғаройиб ус-сиғар, 331-б.

НУЪМОУҲ [а. *نعماء*] Раҳмон, Аллоҳнинг сифатларидан бири.

*Жала олуаҳу не ҳаййи қадим,
Аммо Нуъмоуҳу не фарди азим.*

Сабъаи сайёр, 14-б.

НУҚТА-НУҚТА [а. *نقطة نقطة*] 1 Нуқта-нуқта; доғ-доғ.

2 Хол-хол.

*Кўнгулда нуқтаи холинг хаёли туш-туштин,
Ёгин асарларидур нуқта-нуқта аҳгар аро.*

Наводир ун-ниҳоя, 26-б.

НУҚТАСИЗ [а. -т. *نقطة سيز*] 1 Нуқтаси йўқ, бенуқта.

2 Холсиз.

*Ёзилгон жон анингдекким алифсиз, нуқтасиз булмас,
Эрур холу қадинг нақши бу зору хаста жонинда.*

Наводир уш-шабоб, 387-б.

Чун дедим: холинг била куз мардумининг холи бор,

Деди улким: хол дейсен, нуқтасиз ҳам хол эрур.

Ғаройиб ус-сиғар, 169-б.

НУХУСАТШИОР [ا. نحرست شعور] Бадбахтлик, наҳс одатли, шум қилиқли.

*Мундоқ наҳсининг чун эрур юзи ямонлиқ сари, бу нуҳусатшиор
қутлук, уйдин ташқари.*

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

ОБИДА [а. عابده] Ибодат қилувчи (заифа).

Ва Жариҳнинг онаси бор эрди – солиҳаи обида.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

ОБО [а. أبا] 1 Ота(лар).

2 Фалақкиёт.

*Чу обога бу навъ бердинг сифот,
Алар тахтида айладинг уммаҳот.*

Садди Искандарий, 12-б.

ОБОДОНЛИҚ [ф.-т. آبادان ليق] Ободонлик, маъмурлик.

Тамом кеча йўл юруб, сабоҳ бир ободонлиққа етиб, они орқасидин тушуруб, қайтибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 80-б.

ОБ [ф. آب] Сув.

Обу тоб Тобланиш, яшнап, етиганик; порлаб туришлик, ловиллаб туришлик.

*Ким: жаҳон баҳри ичра ҳар луғлу
Ки, эриб обу тобидин мамлу.*

Сабъаи сайёр, 71-б.

Обу тобсиз [ф.-т. آب و تاب ميسز] Яшнамаслик, тобланмаслик.

*Бог аро рухсору қаддинг жилвасин то кўрдилар,
Бўлди обу тобсиз гулбарги ҳам, шамшоди ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 298-б.

ОБХЎРА [ф. آبخوره] Сув соладиган, сув сақлайдиган.

Обхўра кўза Сув сақланадиган кўза.

[Муҳаммад Шайх р. т.]. Шайхнинг оллида обхўра кўза турган экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 423-б.

ОВЛАМОҒЛИҒ [т. اولماغليغ] Ов қилмоқлик, пиқор қилмоқлик.

*Яна беша атрофида дому дад,
Киши овламоғлиғ учун беадад.*

Садди Искандарий, 313-б.

ОВОРАВАШ [ф. اواره وش] 1 Сарсон-саргардондек, дайдига ўхшаш.

2 Мубтало сифат.

*Дегайсенким, ул зори овораваш
Ки, ҳижрон майидин бўлуб журъакаш.*

Ғаройиб ус-сиғар, 527-б.

ОД [а. عاد] Нуҳ Пайғамбар авлодигига мансуб қабила ёки қавм номи.

*Ва бешинчи ўзги Овадурким, Од ва Самуд қавми анинг наслидин-
дурлар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 107-б.

ОДАМИЙСИЗЛИҚ [а.-т. *الدمي سيزليق*] Кишисизлик.

*... ва бу одамийсизлик қочмоққа мунжар бўлғай, адув эшигига бо-
рурга муқараб бўлғай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ОДИЙ [а. *عادي*] Од қавмига мансуб.

*... ва Самуд қавми Одийлардин бурун Ҳижардаким, Ҳижоз ва
Шомнинг орасидадур...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 109-б.

ОДМИЁНА [т.-ф. *أدميانه*] Оддий, одми, одмиёна.

*Фақир таажжуб қилдимким, девонани не нима мунга тутуб эр-
кинким, одмиёна ва хушмандона сўзлар андин зоҳир бўладур.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 74-б.

ОЁТ [а. *آيت*] Оят сўзининг қўлиги. қ. **Оят.**

Оёти шифо Куръони каримдан иқтибос; шифо ояти.

*Ваъдалар қатлимгаким қилдинг, танимдин кетти заъф,
Гўйий алфозинг эди дардимга оёти шифо.*

Наводир уш-шабоб, 29-б.

ОЖИЗКУШ [а.-ф. *عاجزکش*] Заиф қилувчи; хаста қилувчи.

*Яна рузгор ҳаводисидин ул фикрлар барча кунгумдин борди ва
ишқи ожизкуш зулму бедоди ул хаёлларни хотиримдин чиқарди...*

Ғаройиб ус-сиғар, 11-б.

ОЗАРИЙ [а. *أزاري*] Озарлик.

Бути озарий Иброҳим Пайғамбар алайҳиссаломнинг отаси – Озар тарошлаган чиройли санам; гузал маҳбуба.

*Ўйга ҳануз кирмайин динима тутти юз ҳалал,
Бу ки келур кўр, эй кўнгул, ул бути озариймудур.*

Наводир ун-ниҳоя, 138-б.

ОЗОДАЛИҚ [ф.-т. *آزاده ليق*] 1 Эркинлик, халослик.

2 Покизалиқ;

3 Тарки дунёлик.

*Умри жовид истасанг фард улки, бустон Ҳизридур
Сарвким, даъб айлади озодалиқ бирла маош.*

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

ОЗОДАМАРД [ф. *آزاده مرد*] қ. **Озодмард.**

ОЗОДМАРД [ф. *آزادمرد*] 1 Ҳақиқий, шариф, нажиб, яхши хислатлар соҳиби бўлган йигит.

[Мавлоно Жалолуддин Муҳаммад Балхий Румий қ. с.]. *Ва алар
дебдурларки, озодмард улдурки, биров ранжсин қилгандин ранжи-
да бўлмагой. Ва жавонлар улдурки, ранжида қилурга муставжиб
бўлгонни ранжида қилмагой.*

Насойим ул-муҳаббат, 326-б.

2 Жавонмард.

[Али б. Саҳл Азҳар Исфаҳоний р. т.]. Шайх ул ислом дебдурки, Али Саҳл ул ишни узрхоҳлик ва шукргузорлиг юки биймидин қилдики, ҳеч озодамард они торта олмас.

Насойим ул-муҳаббат, 75–76-б.

ОЗОДИЙ [ф. ازادى] Ростлик; тик ўсишлик.

Сарви озодий – Чиройли ва тик ўсган сарв дарахтига ўхшап.

Ростликда сарви озодий йигитлик боғидин,

Покликда лаъли раҳионий эранлик конидин.

Бадоеъ ул-бидоя, 431-б.

ОЗОРСИЗ [ф.-т. ازارسيز] 1 Ранжсиз, азобсиз, хафаликсиз; қайғусиз, аламсиз.

2 Дардсиз, ғамсиз, андуҳсиз.

Тонг эмастур, гар диёру ёрсиз озурдамен,

Ким эмас булбул гулу гулзорсиз озорсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 204-б.

ОЗРОҚЧА [т. ازراقچه] Озгина; бир озроқча-бир талай.

Ҳар ойинаким, бу байтдин бошқа эл ичида газалидин бир озроқча бор.

Мажолис ун-нафоис, 21-б.

ОЗУРДАЖОН [ф. ازرده جان] Озор чекувчи, ранж чекувчи.

Аҳли ишқ озори эсонин истабон тишлар лабин,

Мендин ушбу қиссада, озурдажонроқ йўқ киши.

Бадоеъ ул-бидоя, 525-б.

ОЗУРДАТАН [ф. ازرده تن] Ранж чекувчи, озор чекувчи; ранж чеккан вужуд.

Кириб кулбам ичра кулу шуъла кўрсанг,

Бу сўзон кўнгул ул бир озурдатандур.

Наводир ун-ниҳоя, 140-б.

ОЙИНАСОЗ [ф. айينه ساز] Ойна ясовчи.

Скандар агар келди ойинасоз,

Замири анинг булди миръоти роз.

Садди Искандарий, 544-б.

ОЙИНАСОЙ [ф.-т. айينه ساي] Ойнадай, ойнага ўхшап.

Лули улмоқ тонг эмас, бор эса шаҳларга ҳавас,

Гар, бу юз кўзгусига илги бўлур ойинасой.

Бадоеъ ул-васат, 407-б.

ОЙСИЗ [т. ай سيز] 1 Моҳсиз, сайёрасиз.

2 Ғўзалсиз, маҳбубасиз, дилбарсиз; беёр.

Ул ойсиз ун чекса Навоий,

Ўтгай гардундин афғони.

Фавойид ул-кибар, 430-б.

Не ул ойсиз анга қарор эрди,

Не илигинда ихтиёр эрди.

Сабъан сайёр, 105-б.

Буким кўнгулнинг ул ойсиз не саъб ҳолати бор,

Ул англагайки биров ҳажридин малолати бор.

Наводир ун-ниҳоя, 127-б.

ОЙЧИЛИК [т. *الچىلىق*] Ойчилик.

Бир ойчилик Бир ой давомида, бир ойларча.

*Борғали шах, ойда бир май ичмадим моҳим била,
Кошки, бир ойчилик борғай эдим шоҳим била.*

Фавойид ул-кибар, 383-б.

*Сўз тергучи гар дурри адн зоҳир этар,
Ҳар дурри анинг санга миҳан зоҳир этар,
Ҳар соат аро ки элга фан зоҳир этар,
Бир ойчилик ошуб ва фитан зоҳир этар.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 120-б.

ОЛ [а. *ال*] 1 Авлод, насл оила, аҳд; 2 Сароб.

Оли або Беш кишининг лақаби: Муҳаммад Пайғамбар (с.а.в.), у кишининг куёвлари Ҳазрат Али, қизлари Фотима ва набиралари Имом Ҳасайн ва Имом Ҳусайн.

*Бўлмагай эрди муяссар «Ҳамса», яъни панж ганж,
Қилмаса эрди мадад ҳолимга беш оли або.*

Наводир уш-шабоб, 11-б.

ОЛАМ [а. *عالم*] 1 Дунё, жаҳон; коинот.

2 Бутун мавжудот, борлик.

Олами кубро 1) энг улуғ олам, у дунё, охират, бутун коинот; 2) шоир Жомий тимсоли; 3) *тасаввуфда* инсон қалби.

*Жаҳон йуқ, олами кубро де они,
Жаҳонда мақсади ақсо де они.*

Фарҳод ва Ширин, 32-б.

Олами суғро 1) кичик олам; 2) *тасаввуфда* бу дунё.

*Ки, ҳарне олами суғрода мавжуд,
Бори бу олами куброда мавжуд.*

Фарҳод ва Ширин, 32-б.

Олам ул-ғайб Ғайб сирлари олами; сир билиш, кўрилмаган нарсаларни билиш олами.

*Ҳунар кўп бериб олам ул-ғайб анга,
Вале бор эди бир ажсаб айб анга.*

Садди Искандарий, 199-б.

*Анга ҳамдким илмлари тайб эрур,
Ва шул илм ила олам ул-ғайб эрур.*

Вақфия, 233-б.

ОЛАМСАРО [а.-ф. *علم سرا*] Фоний дунё, бу дунё.

*Булма бустону саро қайдида олам ичраким,
Йўқ вафо қилсанг назар оламсаро бўстониди.*

Ғаройиб ус-сиғар, 436-б.

ОЛАТСИЗ [а.-т. *الت سيز*] 1 Асбобсиз, асбоб-ускунасиз; 2 Узвсиз.

[Абу Абдуллоҳ Динаварий қ. с.]. *Чун ҳомил ва кўтаргуси улдур,
була олурки, олатсиз ҳам кўтаргай.*

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

ОЛДОРОТМОҚ [т. *الدار اتماق*] Гаранг қилиб қўймоқ, шоширмақ, довдиратмоқ.

*Қиш олдоротиб хумуми элни,
Ёз элпоротиб самуми елни.*

Лайли ва Мажнун, 54-б.

ОЛДУРМАМОК [т. *الدورماماق*] Олдирмаслик.

*Жаҳон раъносига берма кунгулким,
Анга олдурмамиш кунглин хирадманд.*

Бадоеъ ул-васат, 90-б.

ОЛИЁТ [а. *عاليات*] Жаноб, хурматли, юқори мартабали.

Ва ҳазароти олиёт маҳди улё Бикабегимки, сойир абнойи жинсдин фазлу камол ва ақлу ҳамида хисол била мумтоздурлар...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 78-б.

ОЛИЙНАЖОД [а.-ф. *علي نژاد*] Олий мартабали.

*Менинг келганимдин бу эрди мурод
Ки, гар лутф этиб шоҳи олийнажод.*

Садди Искандарий, 137-б.

ОЛИЙНИШИН [а.-ф. *علي نشين*] Энг юқорида ўтирувчи, ҳаммадан баяндда ўтирувчи.

*Чу товус улуб шоҳи олийнишин,
Булуб сирда шоҳида руҳ ул-амин.*

Садди Искандарий, 312-б.

ОЛИЙСАРИР [а. *علي سرير*] Олий мартабали.

*Ки: Искандари ул шоҳи олийсарир,
Эрурмен не ҳукм этса фармонпазир.*

Садди Искандарий, 218-б.

ОЛИЙСИФОТ [а. *علي صفات*] Юқори хусусиятли, юксак даражали.

*Чу ҳолим дедим, шоҳи олийсифот,
Жавобимга ҳам қилмади илтифот.*

Садди Искандарий, 178-б.

*Анга лутф этиб шоҳи олийсифот,
Яна ошкор этти кўп илтифот.*

Садди Искандарий, 444-б.

ОЛИЙҲАСАБ [а. *علي حسب*] Олий мартабали, юксак шараф ва эътиборга сазовор бўлиш.

*Бу сифат сафийваши олийҳасаб,
Ким Сафий келди анга Ҳақдин Лаҳаб.*

Лисон ут-тайр, 149-б.

ОЛИМЧА [а.-т. *علمچه*] Доноларча, донишмандек.

*Қайси жоҳилга надомат булгай ул олимчаким,
Ҳар не билди, қилмади, ҳар неки қилди, билмади.*

Ғаройиб ус-сиғар, 482-б.

ОЛИШМОҚ [т. *اليشماق*] Урушмоқ, курашмоқ, жанг қилмоқ.

*Кузларни олишмоққа чекиб тийги ситам,
Эл кўзини ҳам уйгаю ўз кўзини ҳам.*

Ғаройиб ус-сиғар, 581-б.

ОЛИЯ [а. *عاليه*] 1 Аёл жинсли.

2 Олий хислат; юксак, улуғ, буюк, баланд, яхши.

3 тасаввуфда Олий даража, юксак мартаба.

[*Хожа Али Ромитаний қ. с.*]. *Ва аларга олия мақомот ва зоҳир каромот кўп эркандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 255-б.

[*Мавлоно Жалолуддин Абуязид...*]. *Ва анинг риояти ва суннат мутобаати жиҳатидин олия мартабга етиб эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 352-б.

[*Шайх Абулғайс...*]. *Олия мақомот ва сония ҳолоту каромот эгасидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 401-б.

ОЛМАМОҚ [т. المامق] Олмаслик.

... ва ул қилгоннинг тилга келтурмамоқ ва оғизга олмамоқ ва ул кишига миннат қўймамоқ...

Маҳбуб ул-қулуб, 81-б.

*Қонима ҳижрон агар хат олмамиш, не важҳдин
Ашк гулгундин аён қилмиш сариг рухсор хат.*

Бадоеъ ул-васат, 204-б.

ОЛМАСИЗ [т. الماسيز] Атиргулшилар оиласига мансуб кўп йиллик мевали дарахт, шу дарахтнинг ҳосилсиз.

*Зиҳи, ҳилолинг улуб ой бошига тиги бало,
Бир олмасиз икки ёргон сену қуёш масало.*

Фавойид ул-кибар, 11-б.

ОЛМАСЛИҒ [т. الماسليغ] Олмаслик.

Айта олмаслиғ Айта олмаслик, гапира олмаслик.

Баъзеки, айттилар – лат едилар, баъзе айта олмаслиғига муътариф бўлдилар.

Мажолис ун-нафоис, 199-б.

*Ёрни агёр била кўра олмаслиғидин кўз қони деб айна рашқдин бу
матлаъ хуб адо топибдур.*

Мажолис ун-нафоис, 200-б.

ОЛМАШТУРМОҚ [т. الماشتور ماق] Алмаштирмақ, чалиштирмақ.

*Қачон аёлларин олмаштурурлар, ул соат
Қанот урарга бўлурлар туюрдек тайёр.*

Бадоеъ ул-бидоя, 664-б.

ОЛМОҒЛИҚ, =лиғ//=-лик [т. الماغليق // الماغليق] 1 Олмоқлик, баҳраланганлик.

*Хаттинг эл кўнглини кўтрак олди, гўё хат эмас
Юз уза қилдинг кўнгул олмоғлиқ афсунин савод.*

Наводир уш-шабоб, 90-б.

... ва хаёллари мисбоҳига изоҳ қила олмоқликларининг боиси ул бўла олғайким...

Вақфия, 233-б.

2 Кўлга киритмоқлик, забт этмоқлик.

*Сабру қарору ҳушни олмоғлигинг недур,
Эй жонлар офати, санга жонимдур олғулук.*

Бадоеъ ул-васат, 231-б.

*Гарчи азёрдин олмоғлиг эмастур сени мумкин,
Турмоғумдур боқибон, анчаки имкон, талашурмен.*

Бадоев ул-васат, 332-б.

ОЛОВ [т. *الاور*] Аланга, ут, олов.

*Ишқинг ути шуъласин муфрит тилар мажнун кунгул,
Уйлаким доим тилар девоналар қилмоқ олов.*

Наводир ун-ниҳоя, 444-б.

ОЛТУН [т. *الآتون*] Тилла, олтин.

Олтун аёқ Тилладан ишланган идиш, тилла қадах, тилла пиёла.

*Аҳли айш олтун аёқ софин ичиб, кийдиг ҳарир
Ким, сафоли фақр дурди басдурур шоле манга.*

Наводир уш-шабоб, 14-б.

Олтун тугма Тилладан ишланган тугма, тилла тугма.

*Яшил тун бирла олтун тугмалардин зебу фар анда,
Қадинг норанжи раъно нахлидур буткан самар анда.*

Наводир уш-шабоб, 22-б.

ОЛУДАВАШ [ф. *الوده وش*] 1 Аралашганлик; булганчиқлик.

2 Бадқирдордек, ифлосдай, фосиқ каби, мунофиқдай.

*Покрав нисо таърифидаким инсон онсиз хolidур ва олудаваш ри-
жолким нурсизлиқдин дажжолои бемисолдур.*

Наводир уш-шабоб, 507-б.

ОЛГУЧИ [т. *الغوجي*] Олгучи.

*Хаста дилларга не жон олгучи юздур улким,
Қолибин қилди тихи, кургач ани аҳли қулуб.*

Фавойид ул-кибар, 36-б.

Давлатга еткурғучи Тенгри, ҳам олгучи, ҳам бергучи Тенгри.

Махбуб ул-қулуб, 18-б.

ОМИЙЛИК [а.-т. *عمى ليك*] Умумийлик.

*Фано тариқида комил ва сўзи бағоят муассир эрди, андоққи бо-
вужуди омийлик.*

Насойим ул-муҳаббат, 430-б.

ОМИРИЙ [а. *عمري*] Араб қабилаларидан бирининг номи (Мажнун шу қабиллага мансуб бўлган).

Саййиди омирий Омирлик саййид, Омир қабиласининг саййиди (Пай-
гамбар авлоди).

Ноқилга дедики: Тез уруб гом,

Қил саййиди омирийга эълom.

Лайли ва Мажнун, 113-б.

ОНАК [ф. *آنك*] 1 У, ўша.

2 Бирор нарсага ишпорат қилиш.

*Ул заифа икки кўзини ўюб, бир табаққа солиб, анинг қошига йи-
борибдурки, онак махбубингга наззора қил.*

Насойим ул-муҳаббат, 25-б.

ОРАЛИК, -лиғ [т. *آراليق//آراليغ*] Ўрталик, оралик.

Соқие, ҳажру хумор ичра етибмен жонима,

Бир қадах бирла мени қил бу оралигдин халос.

Наводир уш-шабоб, 199-б.

... Ажаб амри иттифоқий бизнинг ва сизнинг оралиқда воқеъ булгон эрмиш.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 15-б.

ОРАМИДА [ф. *ارمیده*] 1 Тинч, ором олган, тинч турган.

*Хар доли анинг қади хамида,
Дард икки ёнида орамида.*

Лайли ва Мажнун, 306-б.

2 Бетапвиш, хотиржам.

*Яъни Мажнуни дил рамида
Борур эди булмаи орамида.*

Лайли ва Мажнун, 173-б.

Орамида бўлмоқ Тинчланмоқ, ором олмоқ.

ОРАСТ [ф. *ارست*] 1 Ором, тинч, осуда.

2 Барпо бўлган, вужудга келган.

3 Обод булган.

*Навоий андин эрур гусса туфроғи ораст,
Ки кунглин олгали олийжанобдур асру.*

Наводир уш-шабоб, 378-б.

ОРИФОТ [а. *عارفان*] 1 Донолар, олимлар.

2 тасаввуфда Орифлар, тасаввуф аҳллари, суфийлар, солиқлар.

[Фотима Нисобурия р. т.]. Хуросон нисосининг қудамосидиндур ва орифот киборидин.

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

ОРОЙИШСИЗ [ф. *ارايш سيز*] 1 Зийнатсиз, безаксиз, бепардоз.

2 Расмсиз, одатсиз, бетартиб, усулсиз, беушпов.

... ва адоси рангин фиқаротдин намойишсиз ва мазмуни рангин абётдин оройишсиз...

Муншаот, 133-б.

ОРОМИЖОН [ф. *ارامي جان*] Жонга, танга ором берадиган, хузур, роҳат бағишлайдиган.

*Менга номехрибон ёр узгаларга меҳрибон эрмиш,
Менинг жоним олиб, агёрга оромижон эрмиш.*

Бадоеъ ул-васат, 189-б.

*Латофатда юзунг ҳам гул эмиш, ҳам гулситон эрмиш,
Ҳаловатда лабинг ҳам жону ҳам оромижон эрмиш.*

Бадоеъ ул-васат, 192-б.

ОРОМСИЗ [ф. *ارام سيز*] Ороми йўқ, беором, нотинч.

*Шаҳ андин доғи бор эди комсиз,
Бале хотири эрди оромсиз.*

Садди Искандарий, 399-б.

ОРТМАМАК [т. *ارتماماك*] Ортмаслик.

Фавойид ул-кибар муқаттаотининг сарсуханлари раззоқ алал-итлоқ банда рўзисин муқаддар қилибтур саъй била ортмасида айтур.

Фавойид ул-кибар, 511-б.

ОРТУҚ-ЎКСУК [т. *ارتوق اوکسوک*] Кўп ёки кам, ортиқча ёки оз.

Баъзи ерларда ёшурун қолгонни муқобала қилдилар эрса, бир ҳарф ортуқ-ўқсук эмас эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

ОРТУҚЧИЛИК [т. ارتوقچى ليك] Ортиқчалик, устунлик.

Агар жунг десам, қайси жунгда юз дарё топилибдур ва агар дарё десам, қайси дарёнинг ҳар дурри куёи гавҳарига ортуқчилик қилибдур.

Назм ул-жавоҳир, 128-б.

ОСИЛМАМАК [т. اسيلمamak] Осилмаслик.

*Осилмамиш қулогингдин юз узра гавҳарлар,
Ки айрилибтур ул ўт шуъласидин аҳгарлар.*

Бадоеъ ул-васат, 133-б.

ОСОЙИШГОҲ [ф. اسويشگاه] Тинчлик уйи, оромгоҳ, фароғат маскани.

Шукру сипос ул қодиргаким, чун адам осойишгоҳидин вужуд оройиши огоҳларига жилва берди, инсонни сойир маҳлуқотдин кутқ шарафи билла мултоз қилди.

Ғаройиб ус-сиғар, 9-б.

ОСМОҚ [т. اسماق] 1 Осмоқ, тақмоқ, илмоқ.

*Не тонг, богламоқ кофери ишқ улуб,
Киши белга зуннору осмоқ салиб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 608-б.

2 Кўп, ортиқ, дим кўп, («кўю кўзиси ҳисобдин кўп»).

*Осмоқдин анинг қозони тушмай,
Тун-кун ўти учгали ёвушмай.*

Лайли ва Мажнун, 58-б.

ОСУДАВАШ [ф. اسوده وش] 1 Озод бўлгандек, фориг бўлгандай.

2 Беғамга ўхшаш.

*Уммаҳони ҳужрасида эрди ҳуш,
Даҳри дун ашголидин осудаваш.*

Лисон ут-тайр, 17-б.

ОТАШПОРА [ф. اتش پاره] Ўт бўлаги, олов парчаси.

*Тургани бирла бир оташпорадур ул шўхким,
Йўқу боримни анинг боштин аёқи куйдурур.*

Фавойид ул-кибар, 105-б.

ОТОНМОҚ [т. اتنماق] Аталмоқ, ном чиқармоқ.

*Ит ўлуми бирла ўлса яхшироқ,
Эр отониб душманига ёлина.*

Мажолис ун-нафоис, 165-б.

ОФАТСИЗ [а.-т. افت سيز] Безиён, зарарсиз.

*Анбарин хат бирла ул юз бўлди олам офати,
Олам офатсиз эмас хуришд бўлгач мункасиф.*

Ғаройиб ус-сиғар, 248-б.

ОФАТШАКЛ [а. افت شكل] Офат кўринишли.

*Навоий бода ичмас, лек чун соқий қадаҳ куйди,
Ул офатшакл эрур мужиб, бу дилкаш ун эрур боис.*

Наводир уш-шабоб, 71-б.

ОХИРАТ [а. آخرت] 1 Сўнг, ниҳоя, тамом бўлиш.

2 Нариги дунё, у дунё, охират.

Охират ул-умр Умрнинг охирлари, кексалик пайти.

[Хантила бинни Сафвон]. *Охират ул-умр ва вусъат салтанат-дин димоғига гурур юзланди, тенгрилик даъвоси қилди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

ОХИРЗАМОН [а. آخر زمان] Ҳаётнинг сўнги дамлари, қиёматга яқин қолган замон.

*Қиёмат эрди онсизким, юз очти, эй мусулмонлар,
Булунг воқифки, булди фитнаи охирзамон пайдо.*

Фавойид ул-кибар, 29-б.

ОЧИЛМОҒЛИК, -ЛИҒ [т. اچيلماغلىق//اچيلماغلىق] 1 Очилмоқлик, ажралмоқлик, айрилмоқлик.

2 Ечилмоқлик, фoш бўлмоқлик.

3 Ҳал бўлмоқлик; ечилмоқлик.

*Кўнгул чун сендин уздум шодлиг эмди муҳол улгай,
Очилмоғлиқ узулган гунчага не эҳтимол улгай.*

Фавойид ул-кибар, 393-б.

*Назм анга гулшанда очилмоғлиги,
Наср қаро ерга сочилмоғлиги.*

Ҳайрат ул-аброр, 61-б.

ОЧМОҚЛИҒ [т. اچماقلىغ] Очмоқлик.

*Вале очмоқлиги мушкулдур асру,
Гудози жисму ранжи дилдур асру.*

Фарҳод ва Ширин, 124-б.

ОЧЧИҚ-ОЧЧИҚ [т. اچيق اچيق] Аччиқ-аччиқ, талх-талх.

*Ҳол кўрмайдур эди мундин қотиқ,
Навҳа бирла йиғлади оччиқ-оччиқ.*

Лисон ут-тайр, 223-б.

ОЧГУЧИ [т. اچغۇچى] Очгучи.

Эрам очгучи ҳам (Аллоҳ) Ул.

Маҳбуб ул-қулуб, 7-б.

ОШИҚ [а. عاشق] 1 Севувчи, севиб қолган.

2 Хуштор, мужлис.

3 Ҳақсевар, маърифатга шайдо.

Ошиқу маъшук 1) бир-бирини севган, бир-бирига кўнгул қўйган икки ошиқ-маъшук; 2) Қуръони каримнинг «Юсуф» сурасидаги «Юсуф ва Зулайҳо» муҳаббатига ишора.

*Чун рақам қилди «Ошиқу маъшук»,
Булди ишқ аҳли ўтидин маҳруқ.*

Сабъаи сайёр, 43-б.

ОШИҚПЕША [а.-ф. عاشق پيشه] Дўстсевар, ошиқ, муҳаббатли.

... ва ошиқпеша беқарорларнинг жалиси меҳнати ва маъшукпеша гулгузорларнинг аниси суҳбати булуб...

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

ОШУФТАРУЗГОР [ф. *اشقه روزگار*] Бахтсиз, бадбахт, шўрпешона, манглайи қаро, толеи паст.

[*Мавлоно Муҳаммад Хуросоний а. р.*] *Авоилда лоуболи ва лаванд ва ошуфтарузгор ва хаммор киши эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 439-б.

Мавлоно Садр Котиб – ошуфтарузгор киши эрди...

Мажолис ун-нафоис, 53-б.

ОЯ [а. *آيه*] 1 Нишон, аломат.

2 Далил, ҳужжат.

3 Мўъжиза, каромат.

4 Куръон жумласига ишора.

*Зулфунга товус пари холингга олтун варақ,
Мусхафингга бўлди зеб ушр била оядин.*

Наводир уш-шабоб, 354-б.

ОЯТ [а. *آيت*] 1 Нишон, белги.

2 Мўъжиза.

3 Куръон жумлалари.

Ояти раҳмат Куръони каримнинг раҳмат оятига ишора.

*Топиб ҳаёти зулоли хатинг қорасинда,
Ёзилди ояти раҳмат юзунг сафосинда.*

Наводир уш-шабоб, 404-б.

ОҚ [т. *أق*] 1 Оқ, сафид.

2 Тамиз, тоза, пок.

Оқ сўнғак 1) оқ суяк, оқ устхон (оқ сўнғак уйини); 2) аслзода.

*Андин кечалар атрок зуафоси иши ўргуштак ва атфол варзиши
оқ сўнғак.*

Маҳбуб ул-қулуб, 12-б.

ОҚАР-ТОМАР [т. *اقر تاملر*] Оқар-томар (бирор томчи ёки май қолдиги).

*Оқар қадаҳга, томар ерга боданг, эй соқий,
Хумор аҳлига тегмасму ҳеч оқар-томари.*

Наводир уш-шабоб, 430-б.

ОҚИБАТАНДИШ [а.-ф. *عاقبت انديش*] Охиринаи ўйловчи, бирор ишни охири нима билан тугашини олдиндан билиб мулоҳаза қилиш, андиша қилиш, узокни кўрувчи.

Вазир оқибатандиш киши эрди, ултурурда қиз айттиким, подшоҳдин ҳомиламен.

Тарихи мулуки ажам, 224-б.

ОҚЛИК, -лик [т. *اقلق/اقلق*] Оқ бўлишлик, оқлик.

... ва қайси ҳуруфқа ружуъ қилмоқ саҳифаи рухсорга мужибии оқлик дурур ва роқимга сафид авроқлик.

Ҳайрат ул-аброр, 223-б.

Аммо анинг сўрхрулуғига гулгуна сазовордур ва юз оқлигига муносиб сапида бордурум...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ОҒАШТА [ф. *اغشته*] 1 Аралашган.

2 Қоришган, буланган.

3 Хўл бўлган.

4 Мубтало.

*Сиришким қони қилди кўйининг туфрогин оғашта,
Итига шояд ул балчиғ била бир уй ясалгай деб.*

Ғаройиб ус-сиғар, 72-б.

ОҒИЗЛИҒ [т. اغزليغ] Оғизлик.

Ғунча оғизлиғ Ғунча даҳанлик.

*Наргис кўзлук ва гунча оғизлиғ гулғузори кўзу оғзин наргис била
гунчага таржеҳ қилғони ажиб навъ воқеъ бўлубтур.*

Мажолис ун-нафоис, 182-б.

ОҒИРЛИК [т. اغيرليك] Оғирлик.

*... ё ҳеч жинс маълумдин нима борким, оёғим оғирлик қиладур,
бора олмон.*

Насойим ул-муҳаббат, 41-б.

ОҲ [т. о] 1 Кувонч, завқ, қойил қолиш каби ҳис-туйғуларни ифодалайди.

2 Соғиниш, интизорлик каби маъноларни ифодалайди.

3 Ачиниш, дард-алам, ҳасрат туйғусини ифодалайди.

4 Оғриқ, дард туйғусини ифодалайди.

5 Дард-фиғон, нола, афғон, зорланиш.

Оху вовайло Ох-воҳ. **Оху вовайло солмоқ** Дод-вой солмоқ.

... ва базмафрўз газалиётим хароботийларга оху вовайло солди.

Муҳокамат ул-луғатайн, 34-б.

ПАЗИРА [ф. پازيرا] Истикбол, бирор кишининг хузурига пешвоз чиқиш.
Пазира қилмоқ Кутуб олмоқ, қарши олмоқ.

[Абулқосим Насрободий қ. с.]. *Умри охирида Маккага борди ва Абу Усмон Мағрибий анга пазира қилди...*

Насойим ул-муҳаббат, 161–162-б.

ПАЗМОН [ф. پازمان] Ғамгин.

*Деди: «Эй жисминга фидо жоним!
Жонинга садқа жисми пазмоним!»*

Сабъаи сайёр, 265-б.

ПАЙВАНДСИЗ [ф.-т. پايواندسيز] 1 Бепайванд, боғлиқликсиз; дахлсиз.

2 Алоқасиз, муносабатсиз.

[Шайх Луқмон Сарахсий қ. с.]. ... *ҳеч кимни ондин пайвандсизроқ ва покизароқ кўрмасменки, борча оламда ҳеч нима била пайванди йўқдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 208-б.

ПАЙКАРТИРОЗ [ф.-а. پيکار طراز] Ҳайкал ясаш, ҳайкалгарош.

*Арода нақш банди ҳийласози,
Муҳандис шеваи пайкартирози.*

Фарҳод ва Ширин, 85-б.

ПАЙКОНСИЗ [ф.-т. پيکان سيز] 1 Камон ўқисиз.

*Оҳким, дард юзидин чиқмас,
Ўқ эмас бўлса эрур пайконсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 214-б.

2 Киприксиз.

*Тўғуз фалакдин утар гарчи новаки оҳим,
Қишурмен ани ул ойга чекарда пайконсиз.*

Наводир уш-шабоб, 157-б.

ПАЙМОЛИҒ [ф.-т. پيما لوع] 1 Кезувчилик.

*Туфроғ ўлдум ул қуёш ҳажриндаю суд этмади,
Чархи сойирдек ани истай жаҳон паймолиғим.*

Наводир ун-ниҳоя, 376-б.

2 Қайтганлик.

Фарҳоднинг Ҳоқон била Чин азмига дашт паймолиғи...

Фарҳод ва Ширин, 184-б.

ПАЙМОНГУСИЛ [ф. پيمان گوسيل] Аҳдида турмовчи, ваъдасини бузувчи.

*Жон олса найлай ул бути паймонгусил била,
Чун бермишам кўнгулни анга ишқи дил била.*

Ғаройиб ус-сиғар, 412-б.

ПАЙМОНШИКАН [ф. پيمان مئڪن] 1 Аҳдини синдирувчи, ваъдасидан қайтувчи; аҳдини бузувчи.

*Асар қур ишқи комилғаки, захми менда зоҳирдур,
Не қамчиким, тушубтур ул бути паймоншикан узра.*

Фавойид ул-кибар, 381-б.

2 Ваъдасига вафо қилмовчи, бевафо ёр.

*Мени айлабтурур бир қотили паймоншикан ошиқ,
Ки тиги зулмидин ўлмиш менингдек юз туман ошиқ.*

Наводир ун-ниҳоя, 272-б.

3 Ёлғон ваъдали.

*Аҳли дин паймоншикандур, қилса бўлмас дўстлуқ,
Бас манга муғ дайрида улким, тутар паймона, дўст.*

Фаройиб ус-сиғар, 90-б.

ПАЙТА [ф. پينه] Питта ип.

*Илойимда кесак кўҳи балодур,
Кўзумга пайта ришта аждаҳодур.*

Фарҳод ва Ширин, 383-б.

ПАНИР [ф. پندر] Кўй сутидан махсус тайёрланадиган сутли нонхурак, пишлок.

*[Ҳасан б. Ҳаммавияҳ...]. Дедимки, айюҳаши-шайх, миқдоре тоза
панир бор, майл борму, келтурсак? Ва анинг тоза панирга майли
кўп бўлур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 174-б.

ПАРВАРИШТА [ф. پوروشته] Вояга етказиш, меҳр бериб парваришлаш.

*Ул мевани меҳр парваришта,
Айлаб бори хом эканда кишта.*

Лайли ва Мажнун, 181-б.

ПАРГОРСИЗ [ф.-т. پارگارسيز] 1 Доира чизишга, чизиқлар узунлигини ўлчашга хизмат қиладиган асбоб (циркуль).

2 Асбобсиз, анжомсиз.

3 Йўлсиз, равишсиз.

4 Чорасиз, беилож, тадбирсиз.

*Дема тифл, Монийки афзорсиз,
Чекиб юз тумон давр паргурсиз.*

Садди Искандарий, 404-б.

ПАРДА [ф. پرده] 1 Парда.

2 Хотин-қизлар чачвони, чиммат, ҳижоб.

3 Сақловчи, муҳофазачи.

4 Ғайб сирларини беркитувчи.

Пардаи исмат Поклик пардаси.

*Жунун йўлида бу расвога ёпма пардаи исмат
Ки, эл қолур агар андоғ оғир либос ёпиндим.*

Наводир уш-шабоб, 288-б.

Пардаи ихфо Япириш пардаси, сир тутуш пардаси, махфий парда.

*... агарчи баъзи адам макманида пардаи ихфодурлар, аммо баъзи
вужуд анжуманида зовияи зухур ва бақодадурлар...*

Мажолис ун-нафоис, 150-б.

Пардаи иззат Азизлик пардаси.

Келдилар ва пардаи иззат кейнидин анга шаҳодат арза қилурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 92-б.

ПАРДАГИ [ф. *پردگی*] Пардали; яширин.

*Пардаги ўлди эгин ичра карак,
Учти очиб пардаларин шабпарак.*

Ҳайрат ул-аброр, 82-б.

ПАРДАДАРЛИК [ф.-т. *پرده دارايك*] 1 Опшора этувчилик, фош қилувчилик.

2 Намоён қилувчилик; шарманда қилувчилик.

*Риштаи жонни тугуб, зулфидин очқанда гириҳ,
Пардадарликлар этиб, юзига ётқанда ниқоб.*

Фавойид ул-кибар, 34-б.

ПАРДАЛИК [ф.-т. *پردايك*] 1 Ҳижоблик, тўсиқлик, пардалик.

2 Қават, қат, қатлам.

... савобитнинг тўққуз пардалиқ манзаридин ошурди.

Вақфия, 242-б.

ПРИВАШСИЗ [ф.-т. *پري وش سيز*] Ёрсиз, маҳбубасиз.

*Телба итдекдур Навоий ул паривашсиз не тонг,
Оғзидин гар ўт сочиб аъзоси гардолуд эрур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 128-б.

ПАРИ(Й)ВОР [ф. *پري وار*] Парига ўхшаш, паридек; малаксифат.

*Мени ишқдин уртаган мугбача
Ки, девонавашдур, парийвор ҳам.*

Ғаройиб ус-сиғар, 517-б.

ПАРИЛИК [ф.-т. *پري ليك*] Парилик, гўзаллик, маҳбубалик.

*Агар Билқис бўлмақ йўқса ҳаддим,
Парилиқдин худ ўлмақ қилса раддим.*

Фарҳод ва Ширин, 372-б.

ПАРИУЗОР [ф.-а. *پري عذار*] Паричеҳра, парирўй, парирухсор.

*Илоҳи, париузорларга мени девона қилдинг ва шамъи рухсорларга
кунгумни парвона қилдинг...*

Муножот, 296-б.

ПАРИХОНА [ф. *پري خانه*] 1 Парилар маскани, парилар яшайдиган жой.

2 Наққошлар уйи, суратхона.

*Соз этар эрди базми шоҳона,
Равза ул хурдин парихона.*

Сабъаи сайёр, 98-б.

ПАРИШОНВАШ [ф. *پريشان وش*] 1 Ёйилгандек, сочилгандек; парокандадай, бетартибдай.

2 Нотинчдай.

*Ҳар тариқ аҳли сари юз кўйдум,
Бас, парিশонвашу ошуфта ниҳод.*

Фавойид ул-кибар, 462-б.

ПАРИШОНТАБЪ [ф.-а. *پريشان طعب*] Парিশон табиатли.

*Бир паришонтабъ мажнун бор эди,
Ким биров савдосидин кут зор эди.*

Лисон ут-тайр, 271-б.

ПАРКАНДА [ф. *پارکده*] Паришон, пароканда, ўзидан айрилган, тарқоқ;
йук булган.

*Эй, кунгул гулзори васлинг субҳида ноланда қуш,
Йуққи, атфоли фироқинг илгидин парканда қуш.*

Фавойид ул-кибар, 172-б.

ПАРКПАЙВАНД [ф. *پارک پيوند*] Улаш, бириктириш.

Паркпайванд айламак Маҳкам бириктирмоқ, ёпиштирмоқ, уламоқ.

*Ғам тошин жисмимга пайконинг била банд айладинг,
Ул самарни бу йиғочқа паркпайванд айладинг.*

Бадоеъ ул-бидоя, 321-б.

ПАРЛО [ф. *پارل*] Қуш.

*Бир сори сориг парлову мен тутсоғ йул,
Не тоғу, не туз, десанг не ободу, не чул.*

Бадоеъ ул-бидоя, 654-б.

ПАРСИЗ [ф.-т. *پارسيز*] 1 Патсиз, қанотсиз.

2 Ҳимоясиз, паноҳсиз.

*Парлар ўрнига балийят ўқларининг захмидур,
Менки парсиз қуш кеби ҳажрингда урэнмен бугун.*

Ғаройиб ус-сиғар, 389-б.

ПАРҒОЗА [ф. *پارغازه*] 1 Чиройли пат-қалам.

2 Қип-қизил.

*Ул пари сувратини чекса Навоий не ажаб,
Қалама топса малойик юнгидин парғоза.*

Наводир ун-ниҳоя, 466-б.

ПАРҲЕЗКОРЛИҒ [ф.-т. *پارhezkorlig*] Сақланувчилик; ўз нафсини тивов-
чилик, порсолик, поқдомонлик; тақводорлик.

[Абулҳасан Ҳақимий қ. с.]. *Дедиким, агар анда бир парҳезкорлиғ
ва ҳалол қут талаби топарсен, иқтидо қилса бўлур ва агар топ-
массен, ани қўйғил!*

Насойим ул-муҳаббат, 178-б.

ПАС [ф. *پاس*] 1 Сўнг, кейин; ундан сўнг.

2 Демак.

3 Орқа.

4 Шу пайт, шу ҳолда.

5 Оқир, оқибат.

*Ва ул ҳар лаҳза ўз камолин кўрарга бир кўз очқай, пас, шайхнинг
ранжи зоеъ отига қушиш қилғай ўз ҳаққида.*

Насойим ул-муҳаббат, 308-б.

Пас Нурий менинг илгимни тугиб, ул ердин чиқди...

Насойим ул-муҳаббат, 488-б.

[Имраъатун Хоразмия р. т.]. *Пас ул кеча биздин айрилди ва кет-
ти.*

Насойим ул-муҳаббат, 496-б.

Ва андин кутига етишмайдурбиз. Пас, биз жоҳилларбиз, алад-да-вом.

Насойим ул-муҳаббат, 385-б.

Сойил дедики, пас Аллоҳ сотир ул-уюб булмагай.

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ПАСТ-БАЛАНД [ф. پست بلند] Паст-баланд, катта-кичик.

Паст-баланд ҳақойиқ Турли икир-чикир (паст-баланд) ҳақиқатлар.

[Шайх Иззуддин...]. «Авориф» таржимасининг соҳибидур ва «Тобияи Форизия» нинг шориҳи ва паст-баланд ҳақойиқ ва аржуманд маориф бу икки китобда дарж қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 344-б.

ПЕЛТАК [ф. پيل تک] қ. **Пилтак.**

ПЕРОСТА [ф. پيراسته] 1 Форсча ўтган замон феълининг сифатдоши.

2 Гузал, чиройли.

3 Зийнатланган, безалган, тартибли.

Пероста этмак Ясангирмоқ, безамоқ; тартибга солмоқ.

Ва йигитлик баҳори латофатидаким, райҳоний хат била ораз гулин гулу райҳонга ўт салгудек пероста этар.

Ҳайрат ул-аброр, 279-б.

ПЕРОЯЛИҚ [ф.-т. پيرايه ليق] қ. **Пироялиқ.**

ПЕШВОЛИҒ [ф.-т. پيشوالىغ] 1 Пешволик, раҳнамолик.

2 Муршидлик.

Пешволиғ айлагач Ҳудҳуд қабул,

Барчасига муддао топди ҳусул.

Лисон ут-тайр, 137-б.

ПЕШНИҲОД [ф. پيشنهاده] Ҳозир, биринчи навбатда.

... ва аввалги табақаким пешдодийлардурур пешниҳод алар ишлари шарҳин қилинди.

Садди Искандарий, 74-б.

ПЕШОНИЙ [ф. پيشاني] 1 Пешона.

Арақи пешоний Пешона тери.

2 Бахт, саодат.

Саҳобдек нафъ расонлар бобидаким, арақи пешоний била раёҳин зеболари бошига гавҳар афшон булурлар.

Ҳайрат ул-аброр, 233-б.

ПЕШХОНА [ф. پيشخان] 1 Қабулхона, қабул қилиш уйи, киравериш жойи.

2 Пештоқ.

Гар фалак хиргоҳи булса пешхонанг, не осиг,

Умр хайли чунки кундин-кунга келмас илгари.

Бадоеъ ул-васат, 412-б.

ПИЖИР [х. پيژير] Осмон, кўкнинг сифати.

Муганний, улуг йир садосини туз,

Пижир кукка пийпо садосини туз.

Садди Искандарий, 383-б.

ПИЙПО [х. پيپا] Уд мусиқа асбобининг хитойча номи.

*Муганний, улуг йир садосини туз,
Пижир кукка пийто садосини туз.*

Садди Искандарий, 383-б.

ПИЛАФКАН [ф. پيل افکن] 1 Кучли, зур; филдек зур.

2 Паҳлавон, баҳодир.

*Ишқ водийси ажаб водий эрурким, ҳар мўр
Анда шерафкану ҳар пашша эрур пилафкан.*

Наводир уш-шабоб, 319-б.

ПИЛНИҲОДИЙ [ф. پيل نهادي] 1 Филга ўхшашлик, зўрлик, қувватлилик, кучлилик, ғолиблик.

2 Баҳодир, паҳлавон.

*Бу турфаки, дафъини ярим пашшага қўйдунг,
Ҳар пилниҳодийки санга қилди такаббур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 120-б.

ПИЛПЎШ [ф. پيل پوش] 1 Фил ёпинчқили.

2 Катта ёпинчик.

*Ёғдуруб новак бузуг кунглум иморат айладинг,
Гўйиё пилпўш этиб қўйдунг анга ҳар ён сутун.*

Наводир уш-шабоб, 320-б.

ПИЛРАНГ [ф. پيل رنگ] Фил сингари, филдай.

*Пили гавҳаркашдурур ҳар ён саҳоби тилранг,
Бошида чангак ҳилолу ёнида хуришд занг.*

Бадоеъ ул-васат, 241-б.

*Баҳорий булут тилдек бедаранг,
Қилур жилва ҳарён, бори тилранг.*

Садди Искандарий, 402-б.

ПИЛТАК [ф. پيل تگ] Дудук, чучук тили.

*Навоий ул юзу лаб шавқидин ногаҳ наво чекса,
Дам урмас булбулу тўти будур качча ул пилтак.*

Наводир уш-шабоб, 235-б.

ПИРЛИҚ [ф.-т. پيرلىق] 1 Кексалик.

2 тасаввуфда Муршид ва тариқат раҳнамоси, муршидлик, пирлик, шайхлик.

*Булма бу пир олида тақсирлик,
Истар эсанг давлат ила пирлик.*

Ҳайрат ул-аброр, 328-б.

ПИРСИЗ [ф.-т. پيرسىز] Муршидсиз, суфилар раҳнамосисиз.

*Пирсиз кезма бу водий ичраким топмас калим,
Тайра шамин равшан амр этмай анга хизмат Шуайб.*

Наводир ун-ниҳоя, 53-б.

ПИРОЯЛИҚ [ф.-т. پيروايلىق] Зебу зийнатлик, давлатманд.

Пироялик қилмоқ Бой қилмоқ.

*Яно қилди тожирни пироялик,
Бурундин фузун нақду сармоялик.*

Садди Искандарий, 322-б.

ПИСАНДИДАХҲҲЙ [ф. پسندیده خوي] Хушхулқ, яхши хулқли, мулойим тоибатли, нозиктаб(ъ).

[Язид бинни Маҳлойил]. Дерларким, Язид бағоят зеборуй ва писандидахуӣ эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 103-б.

ПИСАР [ф. پسر] Кичик, ёш, бола.

[Мир Фиёс қ. р.] Шайх Ахий Муҳаммад Жомий Мирнинг писар вақтига етиб, анинг тарбиятига машғул бўлди...

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ПИСТОН [ф. پستان] Бирор нарсанинг қисми; бўлаги, анор доналаридек қушилиб кетган; нор(и) пистон.

Сарва жилвагоҳ гулистондур,
Хосса сарвики, нор пистондур.

Сабъаи сайёр, 114-б.

ПИЧОҚЧИЛИҚ [т. پيچاقچى لىق] Пичоқчилик, пичоқ ясовчилик.

Ва Шайх Муҳаммад Саккоқ қ. с. ким, ўз замони машойихининг яғонаси эрмиш, пичоқчиликқа мансубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

ПИШИҚ [т. پيشىق] Пухта, пишиқ.

Соғинма барча пишиг сўзни таъб этар ошом,
Бўлур муқаййиғу ҳозим чу иккиси матбух.

Бадоеъ ул-васат, 84-б.

ПИШҚОРМОҚ [т. پيشقارماق] 1 Пишиқламоқ, пишқармоқ, такрорламоқ.
2 Ёдламоқ.

Сўзни кунгунда пишқормагунча тилга келтурма, ҳарнаким кунгунда бўлса тилга сурма.

Маҳбуб ул-қулуб, 125-б.

ПОБАРЖО [ф. پارجا] Бир жойда мустаҳкам оёқ босиб турувчи, қимирламай турувчи, собит қадам, саботли, чидамли.

Ёр агар ҳамтову побаржо эса бу давр аро,
Бошига ҳар лаҳза эврулмак бўлур паргордек.

Ғаройиб ус-сиғар, 273-б.

ПОБАСТА [ф. پاسته] 1 Оёғи боғли; гирифтор, мубтало.

2 Асирлик, тутқунлик.

Побастаи ҳижрон бўлмоқ Айрилиққа мубтало бўлмоқ.

Соқиё, бодаки ё васли керактур, ё май,
Махлас истар эса побастаи ҳижрон булган.

Наводир уш-шабоб, 353-б.

ПОБАСТЛИҚ [ф.-т. پاست لىق] 1 Гирифтор булганлик, мубталоллик.

2 Асирлик, тутқунлик.

Ўнғача зафлат била побастлик,
Жаҳл йиғирмигачау мастлик.

Ҳайрат ул-аброр, 289-б.

ПОДПО [ф. پادپا] Тез юрар, шамолдек елувчи от, учқур от.

Жаҳон богида йўқ ул подподек,
Бўлуб гул баргин элтурга сабодек.

Фарҳод ва Ширин, 235-б.

*Утуб ул подполарнинг аёгин,
Тушуб йўлга тутуб икки қулогин.*

Фарҳод ва Ширин, 258-б.

ПОЁНСИЗ [ф.-т. *پايان سيز*] 1 Чегарасиз, интиҳосиз, охирсиз.

2 Тубсиз.

*Ишқ дарёсига, эйким, кирдинг,
Билки, бу баҳр эрур поёнсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 214-б.

ПОЖАНД [ф. *پژند*] Жанд (Занд) томонидан ёзилган утпарастлар дини ҳақидаги китобнинг номи.

*Йуқ бўлди каломингдин асфори само барча
Асфори самовийдин бўлган кеби йуқ пожанд.*

Ғаройиб ус-сиғар, 111-б.

ПОЙГОҲ [ф. *پاي گاه*] 1 Хонанинг эшикка яқин томони.

2 Жой, мақом, рутба даража.

*[Хожса Алоуддин Аттар қ. с.]... ва алар суҳбати юмни тарбияти
натижасидин кун толиблар буъду нуқсон пойгоҳидин қурбу камол
нешгоҳига етибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 265-б.

ПОЙТОБАЛИҒ [ф.-т. *پانتابا ليغ*] Махси ёки кунжли пойафзал кийганда оёққа ўраладиган мато, пайтава.

*[Абу Ҳамза Хуросоний қ. т. с.]. Бир пойтобалигин йиртуб, оёзига
чирмади ва ортугин ташлади.*

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

ПОКВАШ [ф. *پك وش*] 1 Покдек, софдай.

2 Тақводорга ўхшаш.

*Утқа тушуб пок булур кимки гаи,
Покроқ ўлгай ўт аро покваи.*

Ҳайрат ул-аброр, 197-б.

ПОКИЗАРЎЗГОР [ф. *پاکزه روزگار*] Умрини покиза, тақводорлик билан ўтказганлик, поклик билан ўтган вақтлар.

Мавлоно Масиҳий – Покиза рўзгор ва мусулмонваи киши эрди.

Мажолис ун-нафоис, 26-б.

ПОКНАФАС [ф.-а. *پك نفس*] Тўғри сўз, ростгўй.

*... Меҳрижисниким, Парвезнинг хонсолори эрди ва бағоят рой ва
тадбирга мансуб эрди ва покнафас ва некандишликка машхур.*

Тарихи мулуки аҷам, 250-б.

ПОКРОЙ [ф. *پا كراي*] Яхши ниятли, яхши фикрли, билимдон, тўғри фикр юритадиган, фикр эгаси, доно, маслаҳатдон.

*Яна дебдурким шаҳи покрой,
Агар булса бу навъ хилватнамой.*

Садди Искандарий, 343-б.

*Расул айтти: «К-эй, шаҳи покрой,
Адувбанд, йуқ-йуқки, кишваркушой».*

Садди Искандарий, 344-б.

*Ки, чун покрой улди беиштибох,
Ва лекин хато ҳам қилур 20ҳ-20ҳ.*

Садди Искандарий, 366-б.

ПОКТАБЪ [ф.-а. *پك طبع*] Пок табиатли, яхши хислатли.

*Яна сурди Искандари поктабъ,
К-эй, ҳикматойину дарроктабъ.*

Садди Искандарий, 365-б.

ПОКТИЙНАТ [ф.-а. *پك طينت*] 1 Соф фитратли; пок хулқли, покиза табиатли пок кунгили.

Чун Мир Махдум поктийнат ва соҳибдавлат йигит эрди.

Мажолис ун-нафоис, 12-б.

ПОШАНДА [ф. *پاشنده*] Сочувчи, сепувчи; сўз тарқатувчи.

*Чу фалак боиси гамдур, хуш бул,
Сийм пошандаю согаркаш бул.*

Фавойид ул-кибар, 474-б.

ПУВЛАМОК [т. *پولامك*] Пуфламок.

*Баҳор фарроши нафас-нафас эсган насимлар пувламоки била
лола чарогин ёрутқонда...*

Лайли ва Мажнун, 76-б.

ПУРГУЛ [ф. *پرگل*] Гулга тўла, гулга бурканган.

ҲАДИҚАИ ПУРГУЛ Гулга бурканган боғ, гулзор, гуллари кўп гулзор.

*Ёраб! Ушбу ҳадиқаи пургул,
Ким анга нутқ айладинг булбул.*

Сабъаи сайёр, 34-б.

ПУРЗАВҚ [ф.-а. *پرنوق*] Ўта завқли, ҳаяжонли, хушқолли, туйғули, сурурли.

*[Мавлоно Рашидуддин...]. Бир кеча пурҳолу пурзавқ эрди ва амри
маъруф ва наҳйи мункар баёнида сўз айтур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 363-б.

[Дарвеш Баҳлул а. р.]. Пурҳол ва турзавқ шавқ киши эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ПУРЗИЙНАТ [ф.-а. *پرزينت*] Жуда зеб-зийнатли.

*Топти жаннатда қасри пурзийнат,
Қаср ичинда вале яна жаннат.*

Сабъаи сайёр, 94-б.

ПУРСАДО [ф.-а. *پرمصدا*] 1 Жуда кўп садоли, кўп овозли.

2 Кўп ғавғоли, сершовқин.

*Чунки ҳар суқбадин чиқиб бир лаҳн,
Бўлубон пурсадо етинчи саҳн.*

Сабъаи сайёр, 99-б.

ПУРФИТНА [ф.-а. *پرفتنه*] Кўп ғавғоли, кўп фитнали, фитна кўзғовчи, ғавғо солувчи.

*Ул кўзу қоши қарога ойни ташбиҳ айламанг,
Ойнинг офатлиг кўзи пурфитна қоши қайдадур.*

Наводир уш-шабоб, 145-б.

ПУРФУТУХ [ф.-а. *پرفتح*] Файз-баракали, кўшойишли.

Пурфутух рух Пок руҳли, тоза рух.

*Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ҳар замон юз қандил нур ва ҳар дам минг
маишъл берур, пурфутух руҳига нозил қилсун...*

Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад, 120-б.

ПУРХАМЛИҚ [ф.-т. *پرخم ليق*] Ҳалқа-ҳалқалик, бурам-бурамлик; кўп буралганлик.

*Керакмас гарра булмақ шоҳиди давлат бош индурса,
Ки пурхамлиқ эрур онинг салому хайрбоди ҳам.*

Бадоеъ ул-бидоя, 387-б.

ПУРХАТО [ф.-а. *پرخطا*] Кўп хатоли, жуда иштибоҳли.

*Эшиттимки, Ҳоруни дарё ато
Демшиким, чу афв айласам пурхато.*

Садди Искандарий, 18-б.

ПУРХУМОР [ф.-а. *پرخمور*] Хуморли, жуда хуморли; кўзи сузилган.

*Эй гул, тукасен хумордин қон,
Ул наргиси пурхумор сендек.*

Наводир уш-шабоб, 246-б.

ПУРЧОШНИЙ [ф. *پرجاشني*] Жуда ширин, кўп латофатли; жуда жозибали.

*... ва ҳам ҳақиқат аҳлининг ширину файзосор сўзларида андин
равонроқ ва пурчошнийроқ ва шурангезроқ ва шавқомизроқ назм
айтса булғайки йўқдур!*

Насойим ул-муҳаббат, 466-б.

ПУРШИКАСТ [ф. *پرشكست*] Кўп синиш.

*Лоту уззога пуришикаст булуб
Ким, бори тийра ерга маст булуб.*

Сабъаи сайёр, 19-б.

ПУРШУРХОТИР [ф.-а. *پرشورخاطر*] Кўп ташвиш ва қўрқувлар билан, серғавғоли.

*Қутуб чун кирдилар пуришурхотир,
Қунгул уйига андоққим хавотир.*

Фарҳод ва Ширин, 175-б.

ПУТРАТМАК [т. *پوتراتماک*] Таратмоқ, анқитмоқ, тарқатмоқ, ёймоқ.

*Насим ул мушк исин путратти ҳарён,
Ҳаво раъноларига сотти ҳазён.*

Фарҳод ва Ширин, 20-б.

ПУЧЛУҒ [ф.-т. *پوچ لوغ*] Пучлик, бупшик, холилик, мағзсизлик.

*Оғзи била ниста ўчашур пучлуғидин,
Билманки ўшул оғзи очуқ қайда бутуттур.*

Фаройиб ус-сиғар, 154-б.

ПУШАЙМОНЛИК [ф.-т. *پوشيمان ليک*] Надоматлик; ўтган ишга ачиниш-лик.

Пушаймонлик суд қилмайдур.

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

ПУШТ-БАРПУШТ [ф. *پشت بر پشت*] Авлоддан-авлодга, сулоладан-сулолага (бутун сулола билан дунё тахтига эгалик қилиш).

*Каёнийлар ўрнида афоқгир,
Келиб пушт-барпушти соҳиб сарир.*

Садди Искандарий, 133-б.

ПУШТАКАШ [ф. *پشته ك-ش*] Буғдойпоя, похол ва шу каби нарсаларни орқалаб ташувчи.

Барзагарга андин ком ҳосил, пуштакашга андин мурод восил.

Маҳбуб ул-қулуб, 37-б.

ПУСТПУШ [ф. *پوست پوش*] Тери кийган, девона.

*Лабинг шавқида бир девонаи бандий наботи Миср,
Сочинг савдосида бир пўстпўше нофаи Чин ҳам.*

Наводир ун-ниҳоя, 368-б.

ПЎЯСАНЖ [ф. *پويه سنج*] Югуришни улчовчи.

*Югурмоқда чунким бўлуб пўясанж
Назар пайки қолиб, тутуб они ранж.*

Вақфия, 243-б.

ПЎЯСИЗ [ф.-т. *پويه سيز*] Юришмаслик, ҳаракатсиз.

*Буроқин тушуб пайкига топишуруб,
Қадамсиз юруб, пўясиз гам уруб.*

Садди Искандарий, 30-б.

РАББ [а. رب] Аллоҳ таоло, Тангри таоло, Парвардигор.

Раббил-оламин (Раббул-оламин) 1) Оламлар раббиси, дунёлар тангри-си, ярагувчиси.

Анга сипеҳри салтанат авжсида мадор насиб қилгай то синуклар иши андин бутгай ва йиқилганларга андин дастгирлик етгай. Омин, ё Раббил-оламин.

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

2) Куръони каримнинг биринчи «Фотиҳа» (очувчи) сураси маъносига ишора (зеро, бу сурада жуда кўп фазилатлар бор).

Алҳамду лиллаҳи раббил-оламин Барча мақтов, шукрлар оламларнинг тарбиячиси Аллоҳга бўлсин.

... ва агар шамъ учса маъмул улдурким, хушиид оламтоб тобанда ва мустадом булгай, омин, ё Раббил-оламин!

Муншаот, 224-б.

*Ким етишти олига Рухил-амин,
Арз этиб пайгоми Раббил-оламин.*

Лисон ут-тайр, 17-б.

РАБТСИЗ [а.-т. ربطسىز] 1 Боғланишсиз.

2 Тартиб-интизомсиз; назоратсиз.

*Мулк иши забту рабтсиз бўлди,
Салтанат амри забтсиз бўлди.*

Сабъаи сайёр, 104-б.

РАБЪ [а. ربع] Аруз атамаси.

«Рабъ»-фойлотунда қатъ ва ҳабн ижтимоидурким, фаул қолгай.

Мезон ул-авзон, 49-б.

РАВЗА [а. روضه] Жаннат, биҳишт.

Равзаи хазро Жаннат боғчалари, яшил жаннат (боғ), яшил боғ; кўклам боғ.

*Гулшани бор эди жаҳон оро,
Қуюб отини «Равзаи хазро».*

Сабъаи сайёр, 235-б.

РАВЗАНА [ф. روزانه] 1 Тешилган жой, ковак, уйик, тешик.

2 Туйнук.

3 Дарича.

4 Токка солинадиган тол ходалар, бағаз.

*Урён баданим захмлари ичра эмас қон, юз пора кунгулдур.
Бу равзаналардин қиладур ҳар бири, яъни хуснунга тамошо.*

Фаройиб ус-сиғар, 499-б.

*Файз куз тутма риёзатда тешилмай юрагинг,
Очмайин равзана, уй ичра куёш солмади зав.*

Бадоеъ ул-бидоя, 473-б.

... ва ул нур анинг уйининг равзанаси хурдида эрди.

Насоийим ул-муҳаббат, 331-б.

РАВНАҚСИЗ [а.-т. رونق سيز] 1 Жилосиз, ялтирмаслик, порламаслик.

2 Гаровотсиз; бекўркам.

Ёшимдин обрўюм борди, билдим

Ки, равнақсиз қилур олтуни сиймоб.

Бадоеъ ул-васат, 37-б.

РАВОҚЛИК [а.-т. رواقلىك] 1 Айвонлик, пепайвонлик, мадрасаларнинг олд томонига баланд қилиб ишланган кўркам ва маҳобатли қисм.

2 Гумбазлик.

... малакут оламининг муқарнас тоқлиқ ва муқаддас равоқлик мадрасасида каррубийлар ифода ва истифодаси учун ижлос қилди.

Вақфия, 233-б.

РАВШАНЗАМИР [с.-а. روشن ضمير] 1 Ёрқин фикрли, равшан фикрли; пок кўнгил.

Тугатгач сузин шоҳи равшанзамир,

Улус чектилар ҳар тарафдин нафир.

Садди Искандарий, 108-б.

2 Абдурахмон Жомий (назарда тутилган) сифати.

Бу иштин доғи пири равшанзамир,

Мени бархабар қилса, ўзни хабир.

Садди Искандарий, 570-б.

РАГЗАН [ф. رگ زن] 1 Томирдан қон олувчи табиб каби.

2 Музыка чалувчи, чолғу торини чертувчи.

Рагзан ўлуб мутриби ҳажжжомваш,

Раглар аро қон йўқидин налакаш.

Ҳайрат ул-аброр, 84-б.

Узи ҳам ул раглар ила ҳамсадо,

Раглару рагзан қилибон шукр адо.

Ҳайрат ул-аброр, 85-б.

РАЖАЗ [а. رجز] Аруз баҳрларидан бири.

... ва ражаз ажзоси саккиз қатла «мустафъилун» дур...

Мезон ул-авзон, 52-б.

Ражази мусаддаси музол Аруз вазидаги ражаз баҳри туркимининг бир вази.

... ва «ражази мусаддаси музол» воқеъ бўлубдур.

Мезон ул-авзон, 45-б.

РАЗИЛЛИҒ [а.-т. رذيل لىغ] Пастлик, қабиҳлик, нокаслик, тубанлик.

Мундоқ киши хожжа эмас, муздурур ва ўз разиллигининг ҳамшиша ранжурдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 34-б.

РАЗИЁЛЛОҒ [а. رضى الله] Аллоҳ рози бўлсин.

Разиёллоху анху Аллоҳ ундан рози бўлсин.

Амир ул-муъминин Абу Бакр Сиддиқ разиёллоҳу анҳу таърифиди.
Лисон ут-тайр, 21-б.

Амир ул-муъминин Али разиёллаҳу анҳу ҳазратида.

Лисон ут-тайр, 25-б.

РАЗЛ [а. رذل] Паст, тубан хор.

*Чу разл ҳавсаласиздур, не тонг, агар ногаҳ
Етишса мукнат анга, аржуманд тутқай узин.*

Бадоеъ ул-васат, 494-б.

*Ул киши разл ўлсун, агар бахтиёр,
Ким мунга йўқ шафқатидин ихтиёр.*

Ҳайрат ул-аброр, 178-б.

РАЗМОЗМОЙ [ф. رزم آزمای] Жанговор, жанг кўрган.

*Сипоҳин тузуб шоҳи размозмой,
Сурон солдию тушти ҳазмозмой.*

Садди Искандарий, 335-б.

*Гум айлар ёмон кунда бир яхши рой,
Тумон хасмни борча размозмой.*

Садди Искандарий, 361-б.

РАЙБ [а. ريب] Шак, пубҳа, гумон, иккиланиш.

*Сухбатиди ҳар неча бешакку райб,
Жилва қлиб шоҳиди раъноий гайб.*

Ҳайрат ул-аброр, 98-б.

*Оразинг узра ики зулфунгни очмоқ не эди,
Ким яқин хуришидига ёптинг саҳоби шакку райб.*

Наводир уш-шабоб, 42-б.

РАЙҲОНИЙ I [а. ریحانی] Райҳон рангдаги.

Роҳи райҳоний Кўкимтир ва хуш исли май.

*Соқиб, тут қадаҳи султоний,
Ичиди роҳи анинг райҳоний.*

Фавоийд ул-кибар, 486-б.

РАЙҲОНИЙ II [а. ریحانی] Араб хат турларидан бири.

*Ва йигитлик баҳори латофатидаким, райҳоний хат била ораз
гулин гулу райҳонга ўт солгудек пероста этар.*

Ҳайрат ул-аброр, 279-б.

РАМАЛ [а. رمل] Аруз вазнига доир атама.

Рамали мусаддаси маҳзуф Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.

*Андоққи, Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг каломи мажсидида кўп ерда
назм воқеъ бўлубдурки, аруз қавоиди била ростдур... Ул жумладин
бири бу оятдурким: «Лан таноллуваал бирра ҳатто тунфиқуна» –
дур, «рамали мусаддаси маҳзуф» воқеъ бўлубдур.*

Мезон ул-авзон, 45-б.

Рамали мусаммани солим Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.

*Рамали мусаммани солим
Келки ишқингдин кунгулда йўқтурур сабру қарорим
Бошимма еткур қадамким, ҳаддин ошти интизорим.
Фоилотун // фоилотун // фоилотун // фоилотун.*

Мезон ул-авзон, 72–73-б.

РАМИДАДИЛЛИК [ф.-т. رميده دل لوق] Кўнгилини кутаришлик.

Куп буйла қилиб рамидадиллик,

Ўнги аёгин тилаб бихиллик.

Лайли ва Мажнун, 177-б.

РАНГЛИК [ф.-т. رنگ ليک] Туслик, буёқлик, ранглик, чиройлик.

... ҳеч ким ул нақшу ранглик қуш қурмаган эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

РАНГСИЗ [ф.-т. رنگ سيز] 1 Туссиз, буёқсиз.

2 Тароватсиз.

Рангсиз холинг эрур ул орази дилжу уза,

Занг ул янглиғки қурғузгай асар қўзғу уза.

Наводир ун-ниҳоя, 478-б.

3 Уҳшапсиз.

Рангсиз холинг жамолинг хонида, эй сиймбар,

Ё адасдур, ё ғушмиш бир адас чоғлиғ шакар.

Наводир уш-шабоб, 101-б.

4 Қонсиз.

Рангсиз холи юзининг зебидур, ваҳким дегай:

Ҳусни хониға кераклик мунча бўлғай бир адас.

Ғаройиб ус-сигар, 199-б.

РАНЖКАШ [ф. رنج کش] Заҳматкаш, меҳнаткаш, ранж чекиш, машаққат чекиш.

Ранжкаш бўлким, чу тортар қузг вайрон ичра ранж,

Аждаҳодин бийми йуқ, аммо эрур уммиди ганж.

Бадоеъ ул-бидоя, 686-б.

РАНЖОЗМОЙ [ф. رنج آزماي] Ранж машаққат чекиш, қийинчилик кўрган.

Биров бўлса бу навъ ранжозмой,

Анга солим улғайму тадбиру рой.

Садди Искандарий, 286-б.

РАНЖ [а. رنج] 1 Кўнгилига етган озор, алам.

2 Меҳнат, машаққат.

Ранж ул-ақим Наслдан бебахралик, келгуси авлоддан бебахралик (бе-пуптглик касали); бесамар машаққат, беҳуда меҳнат.

Тенгри таоло Ҳуд алайҳис-саломни йиборди. Анинг даъватин

Шаддод қабул қилмади. Тенгри таоло ани ва қавмини ранж ул-

ақим била ҳалок қилди...

Тарихи мулуки ажам, 201-б.

РАСМИЙ [а. رسمي] 1 Қарор қилинганлик, собитлик; удумли, қоидали.

[Шайх Низомий қ. т. с.]. *Аларга зоҳирий улуми ва расмий исти-*

лоҳотдин баҳраи тамом бор эмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 469-б.

Расмий қалақу изтиробни қурғузгандин сунгра уелининг холин

сўрди...

Насойим ул-муҳаббат, 356-б.

2 Вазифали, амалдор, хизматкор, ходим, аскар.

[Абулҳасайн Ҳаддод...] ... ул умрининг охирида расмий суфилардин малул бўлуб эрди...

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

РАСОНАНДАЛИҚ [ф.-т. رساننده ليق] Етказувчилик.

Насиҳат расонандалиқ Насиҳатгуйлик фазилатини етказишлик.

Санга Тенгри чун берди донандалиқ,

Ўзунга насихат расонандалиқ.

Садди Искандарий, 538-б.

РАСТАЛИҚ [ф.-а. رسته ليق] 1 Халос бўлганлик, қутилганлик.

2 Дукондорлик.

Расталиқ яхшироқки басталиқ? Шайх ул-ислом дебдурки, еру кук аҳлида ҳар кимдин раста булғайсен, суд қилғайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

РАСУЛИ [а. رسول] Аллоҳнинг вакили, элчиси, Муҳаммад (с. а. в.)нинг сифати.

Расули алайҳиссалом Пайғамбар алайҳиссалом (унга саломлар бўлсин), Пайғамбар сифати.

Улусни тутти Навоий сўзи анинг бирла,

Магар Расули алайҳиссалом қилди ҳадис.

Фаройиб ус-сиғар, 92-б.

Навоий, уйла тирилким, уятдин улмагасен

Агар Расули алайҳиссалом булса шафъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 259-б.

Расули аъзам Буюк Пайғамбар, Пайғамбар сифати.

Расули аъзам шаънидаким, куёшдин оламройроқдуру нафй қилгон хуффошдин тийраройроқ.

Фаройиб ус-сиғар, 541-б.

Расули кордон Ишбилармон элчи (Хусрав Парвезнинг вазири Бузург уммид назарда тугилган).

Расули кордон сўзнинг тамомин,

Чу қилди фаҳм, тез этти хиромин.

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

Ки, айтинг бу расули кордонга

Ки, десун Хусрави хусравнишонга.

Фарҳод ва Ширин, 294-б.

РАСУЛЛУҚ [а.-т. رسول لوق] Пайғамбарлик, элчилик.

Чун қавмга Ашмуил булди ҳоди,

Жазм улди анга расуллуқ исноди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 156-б.

РАТАБНУШ [а.-ф. رطب نوش] Хурмодай мазалик.

Шаҳд икки лаби, вале ратабнуш,

Бадр икки юзи, вале қасабнуш.

Лайли ва Мажнун, 64-б.

РАТЛИ [а. رطل] 1 Коса, пиёла.

2 тасаввуфда Илоҳий муҳаббат жомига ишора.

Ва бу умрда машхурдурки, гояти риёзатдин ун ратлдин ортуқ таом емайду.

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

РАФЕЪ [а. رفيع] 1 Кенг.

2 Баланд, олий.

Рафеъ ул-бино Кенг бино; баланд бино.

Ва абнойи замондин ва афозили даврондин баъзидинким, табъи қасри рафеъ ул-бино... булгай.

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

РАФЕЪМАРТАБА [а. رفيع مرتبه] Баланд, олий мартаба, олий даража.

... ва шоҳ Шужоъдек олий қадр подшоҳлар ва рафеъмартаба анжумситоҳлар рангин абёт ва ширин газалиёт айттилар...

Муҳокамат ул-луғатайн, 35-б.

РАФЗ [а. رفوض] Рад этиш, тарк этиш, инкор этиш.

Борлар дер эмишларки, то мен Шайх Зайнуддин Алиий Кулол суҳбатига етмадим, рафздин қутулмадим ва то Хожа Аттот мажлисига уланмадим, Тенгрини танимадим.

Насойим ул-муҳаббат, 266-б.

РАФРАФ [а. رفرف] 1 Фарш, тўшак, гилам, палос.

2 Жой, мақом, диний манбаларга кўра, «ломакон» дан кейинги жой (мақом).

*Ўтти рафраф мақомидин чун тез,
Тез ҳамроҳи булди узрангез.*

Сабъаи сайёр, 26-б.

3 Зинапоя.

*Гузаргоҳи улдамки раф-раф бўлуб,
Юзидин дамодам мушарраф бўлуб.*

Садди Искандарий, 29-б.

РАФЪ [а. رفيع] Аруз атамаси.

«Рафъ»-мафъулотунинг бурунқи сабабининг исқотидур, улоту қолур, мафъулу анинг урнига қуярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

РАХНАГАР [ф. رخنه گر] 1 Тешувчи, туйнук очувчи.

2 Рахна солувчи, халал берувчи.

Қозийи ришвахур – ислом ҳисорига рахнагар.

Маҳбуб ул-қулуб, 22-б.

РАШОДТАЛҚИН [а. رشاد تلقين] Тўғри йўлни кўрсатиш, тўғри йўлдан боришни тушунтириш.

... ва ҳидоят осоридин навое иршодойин ва садое рашодталқин изҳор этар...

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

РАШОША [а. رشاشه] Бирор нарсанинг томчиси.

Шабнам рашошаси Шабнам томчиси.

Сипехри даввор шабнам рашошасига анжум зиёси берибдурур ва чархи зул-иктидор туфроқ ажзосини қуёшдин утқарибдурур.

Назм ул-жавоҳир, 133-б.

РАШХ [а. رشح] Сизиш, томиш.

Рашх ул-бол 1) юрак томчиси, 2) асар номи.

... ва ул гариб қасидадур ва анга «Рашх ул-бол» от қуюбтурлар ва матлаи будурким...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 9-б.

РАҚАМ-БАРАҚАМ [а.-ф.-а. رقم برقم] Бирма-бир; ҳарфма-ҳарф.

... ва ул роқим бобида ҳамки мунинг хатти маънисин рақам-барақам билди...

Фарҳод ва Ширин, 26-б.

РАҒИФ [а. رغويف] Кулча нон, айлана нон.

Чун оқишом булди, кукдин бир табақ инди, анда олти рағиф сиркаву сабзи била.

Насойим ул-муҳаббат, 495-б.

РАҲЛ [а. رحل] Махсус Куръон китоб куйиб ўқиладиган лавҳ (курси), ўқиш пайтида китоб кўядиган курсича.

Андаки мусҳаф варақин куйдуруб,
Раҳлни ўт ёқмоқ учун синдуруб.

Ҳайрат ул-аброр, 190-б.

РАҲЛА [а. رحله] Емак, озиқ-овқат.

Зоду раҳла Йўл озиғи, сафар озиқ-овқати.

[Шайх Жамол Нуқсоний қ. с.]. Богдодқа етганда чун зоду раҳласи йуқ эркандур, муздурлиққа борибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 429-б.

РАҲЛАСИЗ [а.-т. رحله سيز] Озиқсиз, емак-ичмаксиз, озиқ-овқатсиз.

Зоду раҳласиз Йўл озиғисиз.

[Шайх Низомуддин...]. Чун тонг отди, зоду раҳласиз юз Ҳазрат Шайх Фаридуддин Шаққарганж хидматиға куйди.

Насойим ул-муҳаббат, 355-б.

РАҲМАТ [а. رحمت] 1 Меҳрибонлик.

2 Гуноҳларни кечирувчи; Куръони каримдаги бир оят мазмунига ишора, оят номи.

Ул саводи хатмудур ё сабзаи жаннатмудурур?

Ё қуёш узра ёзилган ояти раҳматмудур?

Наводир уш-шабоб, 123-б.

Хат эрмас улки, чиқариб суйини меҳригияҳнинг

Қуёш саҳифасида раҳмат ояти битилибдур.

Ғаройиб ус-сиғар, 134-б.

РАҲМЛИК, -лиғ [а.- [т. رحمة ليق // رحمة ليق] Раҳмлиқ, меҳрибонлик.

Ва Иброҳим Абу роҳимдур, яъни раҳмлиқ ота.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 119-б.

Зиҳи исминг азим, раҳмонлиғу раҳимлигинг – вожиб ут-таъзим.

Муножот, 293-б.

РАҲМОНЛИҒ, -лиқ [а.-т. رحمن ليق // رحمن ليق] Раҳм қилувчилик; шафқат қилувчилик.

Исминг жамъи сифоти – асмои ҳусно, раҳмонлиғ ва раҳимлигингга юз минг ҳамду сано.

Муножот, 293-б.

РАҲМСИЗ [а.-т. رحم سيز] Бераҳм, ачинмаслик, шафқатсиз.

*Булмамиш пайдо менингдек зору сендек раҳмсиз,
Тенгри то меҳру муҳаббат раҳми пайдо айламиш.*

Наводир ун-ниҳоя, 220-б.

*Мотам уз ҳолимгадурким, ултурур ул раҳмсиз,
Тийра идборим палосидин кўрунг буйнумда киз.*

Наводир уш-шабоб, 151-б.

*Тош бағирлик раҳмсиз хунрези айёр истагил,
Лек дермен, даҳраро ёри вафодор истагил.*

Наводир уш-шабоб, 484-б.

*Раҳмсиз бўлгай кўнгул кўффори хайбар кўнглидек,
Мумкин эрмас булмоқ ул шуҳи ситамгар кўнглидек.*

Бадоеъ ул-васат, 242-б.

РАҲОВАРД [ф. اره آورد] Ҳадя, совға; сафар совғаси.

*Мубориз тилаб туккали қонини,
Раҳовард учун олгали жонини.*

Садди Искандарий, 434-б.

РАҲХИРОМ [ф. اره خرام] Юриш, қайтиш.

Раҳхиром бўлмоқ Қайтмоқ.

*Ёниб, чун бўлуб урнига раҳхиром,
Яна бир бўлуб хоки даргаҳхиром.*

Садди Искандарий, 160-б.

РИБО [а. ربا] Ҳузур, гапг, ортиқлик; судхўрлик, фойда.

*Карам тарғиби айлр мажлис аҳлига фиғон айлаб
Рибо важҳини элдин олмаса, айлар карам воиз.*

Ғаройиб ус-сиғар, 235-б.

РИЁЗАТЛИГ [а.-т. رياضت لىغ] 1 Ранж чекканлик, машаққатлик.

2 Нафс хоҳишларидан тортинишлик, риёзатлик.

[Бобо Хокий қ. с.]. *Ва бағоят тариқи риёзатлиғ киши эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 446-б.

РИЁЗАТСИЗ [а.-т. رياضت سيز] 1 Ранжсиз, машаққатсиз.

2 Парҳезкорликсиз, покдомонликсиз.

*Эй Навоий, кўнглунга етмас риёзатсиз сафо,
Қулба равшан истасанг ҳасрат суйидин рўза оч.*

Наводир уш-шабоб, 75-б.

РИЁСИЗ [а.-т. ربا سيز] Ўзини ёмонликлардан сақлаган қилиб кўрсатишлик, мунофиқликсиз.

*Эрур маҳз тақвою лекин риёсиз
Убудият сарфу айни талаттуф.*

Ғавойид ул-кибар, 211-б.

РИЖОЛУЛЛОҲ [а. رجال الله] Аллоҳнинг мардлари, Аллоҳнинг эркаклари.

*... ва онинг шайхи Шайх Абу Исҳоқ Шомий аларнинг орасида ва
ул жамоат Рижолуллоҳ эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

[Шайх ул-ислом... Жомий қ. р.]. «Футуҳоти Маккий» нинг етмиш учунчи бобида, андин сунграки, Рижолуллоҳ табақотидин баъзини зикр қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

РИКВА [а. ركهو] 1 Чармдан ишланган сув идиши, суфийлар кутариб юрадиган идиш, качкул, қовға, сув идиш.

[Иброҳим Утруш р. т.]. Ул дебдурки, суфийнинг рикваси овучидур ёстуғи қули ва хазинаси улдур, яъни Ҳақ субҳонаҳу таоло.

Насойим ул-муҳаббат, 41-б.

[Шайх Райҳон қ. с.]. Шайх анинг илиғидин риквани олиб, ул судин ҳариса устига қуюбдур, латиғ мазалиғ ёғ экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

Шайх ул-ислом дебдурки, уч юз мурид Абу Туроб Наҳшабий била бодияга кирдилар риквалар била.

Насойим ул-муҳаббат, 80-б.

РИКВАДОР [а.-ф. ركهو دار] Узоқ чул сафарларида кутариб юрадиган сув идиши ёки качкулли суфилар; качкулли, қовғали.

Абу Туроб қ. с. уч юз риквадор била бодияга кирди.

Насойим ул-муҳаббат, 45-б.

[Абулҳасан Наҳжжор р. т.]. Бир вақт ани Маккада курубдурлар, эллик риквадор била анинг муридларидин.

Насойим ул-муҳаббат, 237-б.

РИШГОВ [ф. ريشگلو] Аҳмоқ, тентак, бемаъни, нодон, аблаҳ; лақма.

[Шайх Барака р. т.]. Андин сурдики, эй фарзанд, ҳаргиз ришгов булубсен? Ул дедики, ришгов кимдур? Деди улдурки, ҳар сабоҳ уйидин чиқса, айтурки, бу кун бир ганж топсам! Дебдурки, эй ота, то мен бор эканмен, ришгов эканмен.

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

РИШТАКАШ [ф. ريشته كاش] Капга тикувчи, моҳир тикувчи, гул тикувчи чевар.

Ёғлиғи ул ҳуллаи зарриштакаш,

Ким анга жонлар чекибон риштакаш.

Ҳайрат ул-аброр, 269-б.

РИҲЛИ [а. رحلي] Туякаш, сорбон.

... Ҳазрат Расул с. а. в. нинг соҳиби риҳли эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 228-б.

РОБАТ [а. رباط] Алоқа, боғланиш, муносабат, занжир.

Туффроқ ўлмоқ авло аввалдин, чу гардун оқибат

Тенг қилур туффроғ шиа гар чарх уза робат чекай.

Наводир ун-ниҳоя, 579-б.

РОЗА [ф. رازو] Уста, бинокор уста.

Фалак тоқигача боғлаб хавоза,

Зухал янглиғ чиқиб устига роза.

Фарҳод ва Ширин, 85-б.

РОЗИЁНА [ф. رازيانه] Арпабодиён.

Шайх когаз ва давот ва қалам тилади ва битидики: Асал ва розиёна. Ва анга бердики, муни подшоҳ илгиза бергайсен. ... Филҳол [подшоҳ] асал ва розиёна тилаб еди ул озриқ дафъ булди.

Насойим ул-муҳаббат, 297-б.

РОЙГОН [ф. *رایگان*] Йўлдан топилган, текин, текинга келган нарса.

... Куръонким уқидим, барчадин тавба қилурман, мени ройгон ёрлига!

Насойим ул-муҳаббат, 165-б.

РОЙИҲАСИЗ [а.-т. *رایحه سیز*] Ҳидсиз, иссиз, бўйсиз.

Саховатсиз киши – ёгинсиз абри баҳор ва ройиҳасиз мушки тотор.

Маҳбуб ул-қулуб, 79–80-б.

РОСТИЙ [ф. *راستی*] Тўғрилиқ; баробарлиқ; сидк, садоқат, адолат.

Бошимга еттию улган таним равон тонди,

Бу ишни ростий этти каромат ул қомат.

Наводир уш-шабоб, 66-б.

Ростию расти ёки Ростию русти 1) Куч – тўғрилиқда, куч ҳалолликда.

Турфа буқим, хаттин анинг рўзгор

«Ростию расти» этиб ошкор.

Ҳайрат ул-аброр, 205-б.

2) Тўғри булсанг қутуласан, адолат узугига баланд осмон «Ростлик – ҳалоллик» деган сўзларни нақшлаган. Бу сўзлар Амур Темур узуги ёки муҳрига битилган эди.

Хотами адлинга сипехри баланд,

«Ростию русти» билан нақшбанд.

Ҳайрат ул-аброр, 122-б.

РОСТКИШ [ф. *راست گیش*] 1 Ҳақиқатга одатланган; тўғрилиқка одатланган; покликка одатланган; ҳақиқатлик.

2 Муносиблиқ, мувофиқлик.

Лек чун ақл росткиш эрмас,

Иш анга бир далил беш эрмас.

Сабъаи сайёр, 9-б.

РОҲАТОМЕЗ [а.-ф. *راحت آمیز*] Роҳатланиш, ҳузурланиш.

Чун кўзлари булди роҳатомез,

Курғузди хаёли суратангез.

Лайли ва Мажнун, 261-б.

РОҲИМ [а. *راحم*] Раҳмли, шафқатли, меҳрибон.

Ва Иброҳим Абу роҳимдур, яъни раҳмиқ ота.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 119-б.

РУБОЪ [а. *رباع*] Тўрттадан.

Бир била топмай бу жаноҳ инқитоъ,

Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

РУБУБИЯТ [а. *رُبوبيت*] Раббонийлик, Худога мансублиқ.

[Абулҳусайн Нурий қ. т. с.]. *Ва ҳам анинг сўзидурким, [убудиятнинг софлиги сени мағрур қилмасинки, унда рубубиятни унутиш бордур].*

Насойим ул-муҳаббат, 60-б.

РУМИЙЧЕХР [ф. *رومي چهر*] Оқ юзли.

*Жилва қилди нигори румийчеҳр,
Сариғ олтун аро нечукким меҳр.*

Сабъаи сайёр, 178-б.

РУМУЗ [а. *رموز*] 1 Рамзлар, имо-ишоралар.

*Ул мактаб ароким ўқудунг ноз румузин,
Гуйёки, вафо илмин унутмуш эди устод.*

Ғаройиб ус-сиғар, 113-б.

2 Ўзаро келишилган яширин белгисиз, сирли белгилар.

*Ема бу лужжайи мийно румузи ҳаллига гам,
Май ички, топмади ҳеч ким бу сафҳага мазмун.*

Ғаройиб ус-сиғар, 372-б.

3 Тағмаъноли сўзлар.

*Ё қошифи асрори ниҳон бўлса киши,
Ҳаллоли румузи осмон бўлса киши.*

Ғаройиб ус-сиғар, 585-б.

4 Илоҳий рамзлар.

*Тилинг ҳамеша ладуний улумига нотик,
Мудом кўнглунг илоҳий румузидин огоҳ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 405-б.

РУФАҚО [а. *رفقا*] Рафиқлар, йўлдошлар.

*Жамъи ҳам бирдурур инак фуқараву руфақо,
Сийғаи муфради ҳам айни фақир улди рафиқ.*

Наводир уш-шабоб, 512-б.

РУФУ [а. *رفو*] Бирор буюмни тўқиб ямаш.

Руфу қилмоқ Ямамоқ, тикмоқ.

*Ғамминг жон пардасин чок айлагач, гардун, не янглиғким
Лабинг ориттинг анинг риштаси бирла руфу қилмиш.*

Бадоеъ ул-бидоя, 232-б.

РУЪЯТ [а. *رؤيت*] 1 Кўриш, кўз билан кўриш, мушоҳада.

2 тасаввуфда Басират кўзи билан кўриш.

*Не хуснига руъяту не ишқимга мақол,
Биллаҳ, мену ошиқлик эрур амримаҳол.*

Бадоеъ ул-бидоя, 654-б.

РУЪЯТУЛЛОҲ [а. *رؤيت الله*] Аллоҳнинг мушоҳадаси, Аллоҳнинг зикри.

*Яна икки малакнингдур саволи,
Яна ҳам Руъятуллоҳ эҳтимоли.*

Сирож ул-муслимин, 278-б.

РУҲГУСТАРЛИҚ [а.-ф.-т. *روح گسترليق*] Руҳлантирувчилик, жонлантирувчилик, руҳ берувчилик.

Руҳпарварлиқда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва руҳгустарлиқда анинг ҳаётосо алҳонидек довудтимсол.

Муншаот, 225-б.

РУҲОШОМ [а.-ф. *روح انعام*] Руҳбахш, ҳаётбахш.

*Лаъли руҳафзосини кўрсун биравким, курмамиш
Руҳошом айлабон сармаст бўлгудек муле.*

Бадоеъ ул-бидоя, 564-б.

РУҲСИЗ [а.-т. روح سيز] 1 Бежон, нафассиз.

*Оёқ-илигини ештилар филҳол,
Руҳсиз жисмдин эди тимсол.*

Сабъаи сайёр, 266-б.

2 Ҳаетсиз, тирикчиликсиз.

... ва бадансиз руҳни руҳсиз баданга кивургони...

Лайли ва Мажнун, 242-б.

*Кетиб мағзидин фаҳму хушу хирад,
Қолиб руҳсиз бир қуруқ колбад.*

Садди Искандарий, 528-б.

*Ҳимматсиз киши эр сониде эмас, руҳсиз баданни киши тирик
демас.*

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

РУАСО [а. رؤسا] Раис, сардор идора бошқарувчи, ислом дини аҳкомла-
рини ижро этувчи масъул шахс.

*[Абу Али Рудборий қ. т. с.]. Вузаронинг руасойи абносидиндур ва
насаби Касрийга етар.*

Насойим ул-муҳаббат, 143-б.

РУАСО [а. رؤسا] қ. Руасо.

РУЙТАН [ф. رويتن] Бронза бадан, зирҳли тана (жанг чоғида уқбоз ва
қиличбозлар киядиган махсус зирҳли жавшан (совут) билан қопланган
ҳарбий кийим).

*Бори новакафган, бори тизган,
Булуб борча жавшан била руйтан.*

Садди Искандарий, 333-б.

РУПОК [ф. رويك] Сочик.

*[Шайхзода Абулҳасан қ. с.]. ... Ҳирий шаҳрига етганда ҳазрат
Маҳдумий н. м. н. шарафи мажлисига мушарраф булуб, алардин
илтифотлар топиб, алар ўз мусаннафотларидин бир китоб ва
жойнамоз ва бир рупок анга бергандурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 424-б.

РУШАН [с. روشن] 1 Нуроний, файзли, покдомон.

2 Очик, опшкор.

*[Кокко Абулқаср Бустий қ. с.]. Ва рушан пирлар эрдилар ва азим
нағралари бор эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 233-б.

САББОУҒЛИҒ [а.-т. صبغ لىغ] Бүөкчилик.

[Шайх Абулхасан Али б. ...]. *Отаси буюкчи эрди. Тилар эрдики ул хам саббоуғлиғни ургангай...*

Насойим ул-мухаббат, 390-б.

САБЗАГУН [ф. سبزگون] Яшил ранг.

*Сабзаву гул истамон то вусмаву гулгунадин
Қошни айлаб сабзагун, оразни гулфом айладинг.*

Бадоеъ ул-бидоя, 316-б.

САБЗДАВОЖ [ф. سبز دواج] Яшил тўнши, яшил либосли.

*Кўнглумни олибдур ул шаҳи сабздавож,
Ким гамза била олур мамоликдин бож.*

Бадоеъ ул-бидоя, 645-б.

САБЗИ [ф. سبزي] Сабзи, сабзавот ўсимлиги.

Подшоҳ мулозимларни ҳар сари таъжил била юбордиким, сабзи келтургайлар. Сабзифурушлар дуқонларида мутлақо сабзи йўқ эрди.

Насойим ул-мухаббат, 363-б.

САБЗИФУРУШ [ф. سبزي فروش] Сабзи сотувчи.

Бозордин утуб борурда курдики, бир сабзифуруш сабзиси қурумасун деб, дам-бадам сабзлариға овуч била сув олиб сепар эрди.

Насойим ул-мухаббат, 372-б.

САБЗШИРИН [ф. سبز شيرين] 1 Ширин, мазали.

2 Ғўзал, чиройли.

*Кўп малаҳат бобида Шириндин айтур Кўҳкан,
Сабзиширинимча ул бор эрди эркинму малиҳ.*

Наводир уш-шабоб, 79-б.

САБРСИЗ [а.-т. سبر سبز] Тўзимсиз, тоқатсиз; чидамсиз, бардошсиз.

*Ҳажрдин етмак висал ичра не мумкин сабрсиз
Ким, тамуғдин утти учмоғ сари қатъ этмай сирот.*

Бадоеъ ул-васат, 205-б.

Сабрсиз кўнглининг ишқ ва жунунин ва нотавон ҳолининг дарду шавқи бир-биридин фузунин девонавор дегони...

Мажолис ун-нафоис, 194-б.

САБУКСОРЛИҚ [ф.-т. سبکسوزلىق] 1 Енгитгаклик, калтафаҳмлиқ; саёқлик.

2 Ноустуворлик, саботсизлик.

3 Саркашлиқ.

Кўюндек туфроғни ҳавоға совурурлар ва сабуксорлиқ била бошларин кўкка еткурурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

САБУХИЙ [а. *صباحي*] Шоир тахаллуси.

Мир Ҳайдар – «Сабухий» тахаллус қилур.

Мажолис ун-нафоис, 144-б.

САБҚ [а. *سبق*] 1 Таълим.

2 Етуклик, баркамоллик.

*Ва Шайх Абулаббос анинг фазлу сабқиға эътироф қилган экан-
дур.*

Насойим ул-муҳаббат, 223-б.

САВДОИЁНА [а. *سودائيه*] Девоналарча, савдойиларча.

Жунун таъбида кўргузди нишона,

Сўз айта бошлади савдоиёна.

Фарход ва Ширин, 195-б.

САВДОЙИЛИҒ [а.-т. *سودايي لىغ*] 1 Шайдолик.

2 Хаёллик, ҳаваслик.

3 Мажнунлик.

*... лоладек савдойилиғдин тоғ ҳавоси қилиб, булутдек ҳавойилиғ-
дин қаё савдоси бошқа тутти.*

Муншаот, 134-б.

САВОБНАМОЙ [а.-ф. *ثواب نماي*] Савоб қилувчи, савоб кўрсатувчи.

Ройи савобнамой Савобли фикр бағишловчи.

*... ва ройи савобнамой асариким, меҳри оламородек жузвий ҳара-
кат била куллий ерни ёрутур...*

Садди Искандарий, 359-б.

САВОД [а. *سواد*] 1 Қоралик, қора тус.

2 Қоронғи.

3 Қоралама, ёзув.

4 Ўқиш-ёзишни билиш.

5 Шаҳар, ўлка; теварак.

6 Узокдан кўринган белги, нишон.

Савод ул-важҳ Юзи қоралик, гуноҳқорлик, шармандалик.

Савод ул-важҳ фид-дорайн Икки дунёда юзи қоралик.

Ошиқ иши чун савод ул-важҳи фид-дорайн эрур,

Бу маломат куйида юз қоралиқ кунглум тилар.

Бадоеъ ул-бидоя, 153-б.

САВОНИҲ [а. *سوانح*] 1 Вокеалар, ҳодисалар.

2 Аҳмад Ғаззолийнинг форс тилида ёзилган ишқ ҳолатлари баёнидаги
рисоласи (латиф ва ғўзал наср билан назм омихта яратилган).

*Биз «Савониҳ» мутолаасида дағи мунча хушҳол бўлмайдур эр-
дукки, мунда, деб айтурлар эрди.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 56-б.

[Шайх Аҳмад Ғаззолий р. т.]. *Ва муътабар таснифоти ва таъ-
лифоти бор. Ва алардин бири «Савонех» китобидурким, Шайх
Фахруддин Ироқий «Ламаъот» ни анинг суннати била тортиб бе-
рибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

САВТ I [а. *سوت*] Қамчи.

САВТ II [a. صوت] 1 Товуш, овоз, шовқин.

2 Оҳанг, куй, мақом.

Савтин-нокус [a. صوت الناقوس] Аруз баҳрларидан бири (катта қўнғироқ овози).

Тўртунчи доиранинг иккинчи баҳриким, мутадорик баҳридур ва ани «ракъ ул-хайл» ва «савт ин-нокус» ҳам дерлар...

Мезон ул-авзон, 87-б.

САГ [ф. سگ] Ит, ов ити; йиртқичлик.

Асад ўзни саги шикоре этиб,

Сунбула донасин нисоре этиб.

Сабъаи Сайёр, 24-б.

САДАМАТ [a. صدمت] 1 Тусатдан етган зарба.

2 Зиён, зарар, кулфат.

*Шайх ул-ислом дедиким, вужудда лаззат йўқдурки барча сада-
мат ва ушалмақдурки, ҳавас туганур.*

Насойим ул-муҳаббат, 166-б.

САДАФСИЗ [a.-т. صنف سيز] 1 Садафсиз.

2 Ота-онасиз.

Гавҳари зотингга садафсиз не бийм,

Итти садаф, чиқти чу дурри ятим.

Ҳайраг ул-аброр, 36-б.

САДОЛИҒ [a.-т. سدالغ] Овозлик, унлик, товушлик.

*... бир равзанабини бу мавзун наволиқ балобил ва матбуъ садолиғ
анодил гул бонгидин рашки нигорхонаи Чин ва гайрати фирдавси
барин қилибдур...*

Мажолис ун-нафоис, 8-б.

САДОД [a. سداد] Тўғри ва яхши сузлик; адолатлилик.

*[Мавлоно Калон Зиёратгоҳий қ. с.]. Азиз киши эрмиш, зухду
тақво била маъруф ва салоҳу садод била маишқурдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

САЁМ [a. صيام] Руза.

Бу савм илаки, малак они ёзмагай жуз фисқ, –

Зиҳи малакваш сойим зиҳи хужаста саём.

Бадоеъ ул-бидоя, 635-б.

САЖАДОТ [a. سجدات] Саждалар.

Фажр сажадоти Тонг саждалари.

*Бу «Хамса» тақмилидаким, саловоти хамса адосидек аввал
фажр сажадотидин «Сиймоҳум фи вужухиҳим мин ассариссу-
жуд» (маъноси: уларнинг аломатлари юзларидаги сажда асари-
дан) зумрасига кирилди...*

Садли Искандарий, 34-б.

САЖДАСОЗ [a.-ф. سجده ساز] Сажда қилувчи, таъзим қилувчи.

Бўлди мусаллони солиб саждасоз,

Ҳар қадам айлаб ики рақъат намоз.

Ҳайрат ул-аброр, 118-б.

*Қатл айларида даҳр эли бош куйдиларму эркин?
Ё қиблаи жамолига эл саждасоз экинму?*

Наводир уш-шабоб, 371-б.

САЙДСИЗ [а.-т. *سید سیز*] Овсиз, пикорсиз.

*Сайдсиз булмас эрди ороми,
Анда руду суруд эди коми.*

Сабъаи сайёр, 78-б.

САЙЁФЛИК [а.-т. *سيف ليک*] 1 Қиличбозлик.

2 Жаллодлик.

[Қилич ато (а. р.)]. Азим қурбатлиг киши экандур ва сайёфлик санъатиға машгул экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 421-б.

САЙИИД [а. *سید*] 1 Мустақил.

2 Ҳукмдор, бошлик, етакчи, жаноб.

Сайиид ул-орифин Орифларнинг улуғи, сайииди, суфийга шарият ва тариқат илмларини бир-бирига боғлагани учун берилган унвон.

Шайх ул-Ислом дебдурки, буким Боязидни Сайиид ул-орифин дебдурлар, Сайиид ул-орифин Ҳақ субҳонаҳу таолодур ва одамийлардин Мухаммад Арабийдур с. а. в. ва бу тойифадин Абу Саид Харроздур.

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

3 Мухаммад (с. а. в.) авлоди.

Сайиид ус-содот Пайғамбар авлоди, авлиёлар ичида Абулҳусайн Қарофий р. т.га берилган нисбат.

Ҳам шайх ул-ислом дедиким, Сайиид ус-содот Қарофий дебдурким, чун санга бир нима берсаларки, хилофи шаръ бўлгай, вожибдур ани яширмак.

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

Сайиид ут-тоифа Авлиёлар ичида фақат Жунайд Бағдодийга берилган нисбат, солиққа зоҳирий ва ботиний илмларни бир-бирига боғлагани учун берилган сифат.

... бу калимаи воҳидаки, Сайиид ут-тоифи Жунайд қ. с. дин воқеъ бўлди...

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

[Сарий б. Мугаллас Сақатий қ. р.]. Сайиид ут-тоифа Жунайд қ. с. нинг устодидур...

Насойим ул-муҳаббат, 46-б.

САЙИИДИЙ [а. *سیدی*] Сайиид авлодига мансублик, Мухаммад Пайғамбар авлоди, улуғ, йўлбошчи.

... Дебдур ё сайиидий, мунӣ ёғсиз емағумдур.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

САЙИДИНО [а. *سیدنا*] Сайиидимиз (бирор кишини улуғлаш).

Абу Али Котиб ҳар қачон Абу Али Рудборийни ёд қилса эрди «Сайиидино» дер эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 143-б.

САЙРАФ [a. صيراف] Пул алмаштирувчи, сарроф; қимматбаҳо тошларни баҳоловчи, заршунос.

Ва жавоҳири манзумаким, хирад сайрафиси басорат айнакин қузиға қўюб, ихлос нуқудин оллиға тўқуб...

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

САЙРОФ [a. صيراف] Заршунос.

... ва тадвир буталаридин сайроф сийми сув булуб, сиймобдек оқиб, арз конига етишгай.

Муншаот, 135-б.

САЙФАЛҒУДЕК [т. سيفالغوديك] Сарф қилгудек; сарф қилишга арзигулик.

*Эй кунгул, нақди ҳаётинг қил фано йулида сарф,
Ҳайф эрур гар булса умри Нух учун сайфалгудек.*

Ғаройиб ус-сиғар, 270-б.

САЙПАЛҒУДЕК [т. ساپالغوديك] қ. Сайфалгудек.

САКИНА [a. سكينه] 1 Ором олувчи.

2 Бир жойда муқим яшовчи.

3 Тарихий шаҳс номи.

Ва душманлар Сакина тобутидин неча пайғамбарзода ва маликзода била торож ва асир элттилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 155-б.

САККОКИЯ [a. سكاكيه] Пичоқчилик, хонақоҳ номи.

[Шайх Абулмакорим...]. Ва етти юз йигирмада Саккокия хонақоҳида ун олти йил муддатда юз қирқ арбаъин чиқардилар.

Насойим ул-муҳаббат, 306-б.

САКРАМОҚ [т. ساكراماق] Ирғимоқ, сакрамоқ.

Сакраб қўймоқ Тез сапчиб, ирғиб турмоқ, дик этиб турмоқ.

Азизе сакраб қўпти ва деди: алайкассалом нечуксен?

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

САКРАТ [a. سكرات] қ. Сакре.

САКРАТ [a. سكره] Ўзидан кетишлик, беҳудлик, беҳушлик; тасаввуфда ҳолга кириш, ботиний ва зохирий хасталикларни тарк этиб, фақат Аллоҳга юзланиш.

Дерларки, Шайх Маждуддин бир кун дарвешлар била ултуруб эрди. Анга сакре волиб булди.

Насойим ул-муҳаббат, 293-б.

САЛМ [a. سلم] Аруз вазнидаги баҳр.

«Салм» – мафъулоти ватадининг исқотидур – мафъу қолур, фаъълун анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

«Салм» – фаулунда «фо» исқотидур, улун қолур; фоъълун анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 51-б.

САЛМО [a. سلمى] 1 Арабларда гўзал аёлнинг сифати.

2 Маъшуқа.

*Лав лам йакуни-р-ройихати-л-манзили салмо,
Юз қатла банд манзилидин кетмиш эди жсон.*

Фавойид ул-кибар, 301-б.

САЛОБАТЛИК [а.-т. *صلايت ليك*] 1 Қаттиқлик, мустақкамлик.

2 Тез ва шиддатлик; салобатлик, ҳайбатлик.

[Абу Мансур Сухта р. т.]. *Содиқ киши эрди ва салобатлик.*

Насойим ул-муҳаббат, 234-б.

САЛО [а. *سلا*] Чақирик, мурожаат, нидо.

Салойи ишқ Ишқ чақирғи, ишқ мурожаати, ишқ нидоси.

Демакка зикринг эрур хонақоҳ ичинда ҳаё ҳуй,

Салойи ишқинг ила аҳли дайр ичра алоло.

Наводир уш-шабоб, 8-б.

Ҷу жилва айлади ул ҳусн истабон ошиқ,

Салойи ишқин этиб офариниш ичра нидо.

Наводир уш-шабоб, 7-б.

САЛОС [а. *ثلاث*] Уч.

Бир била топмай бу жаноҳ инқитоъ,

Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

САЛОҲАНДЕШ [а.-ф. *صلاح انديش*] 1 Яхши фикрли, тўғри иш тутувчи, тўғри ўйловчи.

Ўзни тутқойсиз салоҳандеш ҳам,

Бир-бирингизни дебон дарвеш ҳам.

Лисон ут-гайр, 124-б.

2 Зухду такволик.

Не асар ислому имон кешидин,

Не нишон ақли салоҳандешидин.

Лисон ут-гайр, 126-б.

САЛҲ [а. *سلاخ*] Ойнинг охириги куни, қамарий ойнинг охириги куни, янги ойнинг кўрина бошлаш куни.

Шайх Аҳмад олти юз олтмиш туққузда рабби ул-охир ойининг салхида дунёдин утти.

Насойим ул-муҳаббат, 305-б.

[Мавлоно Зайнуддин...]. *Мавлоно етти юз туқсон бирда муҳаррам ойининг салхида панжшанба куни нисф ун-наҳорда оламдин утубдурлар...*

Насойим ул-муҳаббат, 351-б.

[Шайх Баҳоуддин Умар р. т.]. *Саккиз юз эллик еттида рабби ул-аввал ойининг салхида сешанба куни дунёдин утубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 322-б.

САМАДИЯТ [а. *صمدية*] 1 Абадийлик, мангулик, барҳаётлик.

2 Аллоҳ.

[Ахий Али Деҳистоний р. т.]. ... *то андин сунгра неча вақтдин сунг самадият тажаллиси била мутажалле булди.*

Насойим ул-муҳаббат, 312-б.

САМАНБЕЗ [ф. *سامنيز*] Гул еғдирувчи, оқлик тарқатувчи, хушбуй хид тарқатувчи.

*Елга рухсору танинг очиб, магар бердинг ҳаёт
Ким, умид аҳлига гултошу саманбез эсти ел.*

Фавойид ул-кибар, 267-б.

САМАРҚАНДЛИҒ [а.-т. *سمرقندليغ*] Самарқанд шаҳрида яшовчи, Самарқанддан.

Мавлоно Жавҳарий – ҳам самарқандлигдур, собунхона муширфи эрди...

Мажолис ун-нафоис, 58-б.

САМЕЪ [а. *سميع*] Эшитувчи, тингловчи.

Самеъ Аллоҳу Намозда «самеъаллоҳу лиман ҳамидаҳу»ни айтмоқ.

*Яна бил тасмия андин сунг омин,
Қил андин сунг «самеъ Аллоҳу» таъйин.*

Сирож ул-муслимин, 284-б.

САМУД [а. *سمود*] Қадимий қабила ёки қавм номи.

Ва бешинчи ўзели Овадурким, Од ва Самуд қавми анинг наслидин-дур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 107-б.

САМҒ [а. *صمغ*] Дарахт елими, шилим.

*Бежасб сариг эрур риёлиқ,
Самғ айлай олурму каҳраболиқ,*

Лайли ва Мажнун, 297-б.

САНАВБАРВАШ [а.-ф. *صنوبروش*] қ. Санубарваш.

САНДАЛОГИН [ҳ.-а.-ф. *صندل اگن*] Сандалли (сандал – иссиқ минтақаларда ўсадиган хушбўй ҳидли дарахт).

*Сандалогин уй ясаб, элдин кўрарсен сарзаниш,
Ким бу янглиз кўрду сандалники, еткургай судоъ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 254-б.

САНДАЛОЛУД [ҳ.-а.-ф. *صندل الود*] Сандал ҳиди аралашган, сандал ҳидли ва сандал рангли.

*Насимеки сандал саридин етиб,
Димоғ уйини сандалолуд этиб.*

Садди Искандарий, 309-б.

САНДАЛОМЕЗ [ҳ.-а.-ф. *صندل اميز*] Сандал ҳидли, сандал рангли.

*Остонингда бош урмоқдин агар топтим судоъ,
Ашқу ул туфроғдин ани сандаломез айладим.*

Фавойид ул-кибар, 293-б.

САНИН [а. *سنين*] Йиллар, кўп йиллар.

*Дайр аро мен не сабоҳу не масо,
Масти майимен не санину не шухур.*

Фавойид ул-кибар, 466-б.

САНУБАРВАШ [а.-ф. *صنوبروش*] Қайин дарахтидек, қарағайга ўхшаш хуш қомат, санавбар сингари келишган.

Бу шавқ достонининг «алиф»лари сарвқадлар буйидек санубарваш...

Фарҳод ва Ширин, 8-б.

САНЧИЛМАМАК [т. *سچيلماک*] Санчилмаслик.

*Санчилмамиш гажакким жону кунгул чекарга,
Ойирди икки куллоб ул анбарин кулола.*

Наводир уш-шабоб, 381-б.

САНЪАТВАР [а.-ф. *صنعت ور*] Хунарманд уста, моҳир уста.

*Равон ҳукм қилдики, санъатвар эл,
Қилиб чуст кишти йунар ишга бел.*

Садди Искандарий, 479-б.

САНЪАТОРО [а.-ф. *صنعت آرا*] Санъаткор.

*Анга бор эрди неча ҳампеша,
Санъаторою чобукандеша.*

Сабъаи сайёр, 183-б.

САНЪАТПАРДОЗ [а.-ф. *صنعت پرداز*] Санъаткор, уста хунарманд.

Хунарвар ва санъатпардоз ёлгонлари кундин-куну чинлари оз-дин-оз.

Маҳбуб ул-қулуб, 35-б.

САОДАТОЙИН [а.-ф. *سعادت آيين*] Саодатли, бахтли, толеи ёр.

Ул саодатойин қофилаким, ул бодия сориким, шоҳроҳи жўйбори-да сароб ҳайъати чашмаи ҳаёт зулоли...

Вақфия, 262-б.

САОДАТПАЙВАНД [а.-ф. *سعادت پيوند*] Бахтли, саодатманд.

... сироти мустақим кўргузмак учун баъзи масъуд фотиҳалик са-одатпайвандлар ва Маҳмуд хотималиқ давлатмандларнинг фар-хунда фарқларига нубувват тожсин қўюб...

Вақфия, 238-б.

САОДАТСИЗ [а.-т. *سعادت ميز*] Бахтсиз, толесиз, иқболсиз.

*Олам элида биров саодатсиз ўлур –
Ким, фақр йўлида иститоатсиз ўлур.*

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

САРВАРСИЗ [ф.-т. *سرورسيز*] Йўлбошчисиз, етакчисиз.

Сузким, дард чошнисидин ҳарорати бўлмавай, нурсиз шамъ бил ва сарварсиз жамъ гумон қил.

Маҳбуб ул-қулуб, 69-б.

САРГАРОНЛИҚ [ф.-т. *سرگران ليق*] Гангиганлик, довдираганлик, боши айланганлик, мастлик.

*Ҳавас булса қарига навжавонлиқ
Хижолат зоҳир айлар саргаронлиқ.*

Фарҳод ва Ширин, 112-б.

САРГАШТАСИФАТЛИҚ [ф.-а.-т. *سرگشته صفت ليق*] 1 Овора сифатлик, сарсон-саргардонлик.

2 Ошифтаҳоллик, паришонхотирлик.

*Кунгулм сайди узуб улустин пайванд,
Саргаштасифатлиғ била эрди хурсанд.*

Фаройиб ус-сиғар, 568-б.

САРГУМ [ф. *سرگم*] Ўзини йўқотган, довдираган.

Саргум бўлмоқ Бош йўқотмоқ, довдирамоқ.

*Бу хирқа бодага раҳн ўлди булмишам сарғум,
Гаровга навбати дасторму экин, оё?*

Наводир ун-ниҳоя, 35-б.

САРИМУЙ [ф. *سر موي*] Соч толасича, соч ёки тук учича, қилча.

*Эйки, дерсен зулфи чун тўлганди урма тобу печ,
Хар саримўюмга боғлиқ булса бир тори, нетай.*

Фавойид ул-кибар, 416-б.

*Баён айлаб анинг фавтин чекиб ҳуй,
Демакда фавт қилмай бир саримуй.*

Фарҳод ва Ширин, 359-б.

САРКАНД [ф. *سرکند*] Учи узилган, боши узилган, боши узуқ, синдирилган.

*Шўхлар синдурдилар нақди ҳаётим шохини,
Ул сифатким, булғай атфол шгидин сарканд шох.*

Фавойид ул-кибар, 84-б.

САРМ [а. *سرم*] Аруз қоидаларидан бири.

«Сарм» – фаулунда «фо» ва «нун» исқотидур, ул қолур, фаълу анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 51-б.

САРМАСТОНА [ф. *سر مستانه*] Сархушларча, мастларча.

*Бошлаб ул мажмаъда асрори шигарф,
Фош қилди бўйла сармастона ҳарф.*

Лисон ут-тайр, 43-б.

САРПАРОЗ [ф. *سرپراز*] к. Сарфароз.

*Салотиннинг ҳам андоқ сарпарози
Эрур гўё азалдин Шоҳи Ғозий.*

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

САРСАБЗЛИҚ [ф.-т. *سر سبز ليق*] Кукарганлик, яшнаганлик.

*Ҳамду сано ул сониъагаким олам бустонида салтанат гулбуни-
нинг сарсабзлигин адл жўйборидин қилди...*

Муншаот, 148-б.

САРСАРОЙИН [а.-ф. *سر سار آيين*] Совуқ, куччи ва қаттиқ шамолга ўхшаш.

*Сарсаройин ҳар қуюн қилғай бадан туфрозининг
Жузв-жузвин бир-бир ушбу гунбади гардон аро.*

Наводир уш-шабоб, 10-б.

САРФА [а. *سرفه*] Фойда, манфаат.

*Бевафолиғ гар будурким, қилди ул шўх, эй қўнгул,
Сарфа қилмас ошнолиғ Одам авлоди била.*

Ғаройиб ус-сиғар, 431-б.

САРФАРОЗ [ф. *سرپراز*] 1 Сара, мумтоз, ифтихор, донгдор.

*Салотиннинг ҳам андоқ сарпарози
Эрур гўё азалдин Шоҳи Ғозий.*

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

2 Юксак.

*Эй гулиани мулк сарви нози!
Қай нозки, сарви сарфарози!*

Лайли ва Мажнун, 301-б.

САРХАШ [ф. سرخاش] Сархуш, маст, озгина маст.

*Нечук улмай ул абраш узра маҳваши кургачким,
Ҳамул абраш эрур саркаш, ҳамул маҳваш эрур сархаш.*

Бадоеъ ул-бидоя, 242-б.

*Тун ҳам кечу йул дағи йироқ, сен дағи сархаш,
Ўлтурки даме ўлтурали, эй бути маҳваш.*

Наводир уш-шабоб, 183-б.

*Ул кўзга эмас ҳожати соғар, негаким бор
Қон ичмак ила масту майи ноз ила сархаш.*

Фавойид ул-кибар, 177-б.

САРХУН [ф. سرخون] Хундор; бедав (туёғи қонли).

*Фалоннинг сархун отики гар эрур берк,
Қишур таъвил ақли нуктаомуз.*

Бадоеъ ул-васат, 505-б.

САРҚУТ [т. سرقوت] Майнинг куйқаси, шаробнинг сиркиндисиди, ҳар нарсанинг қолдиғи, бировлардан қолган сарқит ичкилик ёки егулик.

*Тура бирла бош уруб тут хонга,
Сарқутин бер мени бесомонга.*

Фавойид ул-кибар, 484-б.

*Ўзни ул сарқут ила маст қилай,
Сўзни хон базмида пайваст қилай.*

Фавойид ул-кибар, 485-б.

САТВАТ [а. سطوت] 1 Шиддат билан босиш, қаттиқ хужум.

2 Қувватлилик.

3 Шукуҳ.

*... ва камоли висол майи зуридин кўнгуллари беҳуд ва маст, мута-
оқиб тажаллиёт сатватидин аъзоларида шикаст.*

Маҳбуб ул-қулуб, 70-б.

САФИЙВАШ [а.-ф. صفي وش] Одам Сафий алайҳиссаломдек; Одам Сафийуллоҳга ўхшаш.

*Бу сифат сафийваши олийҳасаб,
Қим Сафий келди анга Ҳақдин лақаб.*

Лисон ут-тайр, 149-б.

САФИНА [а. سفينة] 1 Шеърлар тўплами, баёз.

2 тасаввуфда Инсон баданига ишора.

*... ва бу заройиғ сафинаси жунге дурур фавоиди лаолиси анда
гуноғун.*

Ҳайрат ул-аброр, 317-б.

САФАРОЙЛИҚ [а.-ф.-т. صفا رأي ليق] Одамларни тартиб билан сафга тортувчи, сафга тизишлик, сафга тортишлик.

*Қилиб неча даққур сафоройлиқ,
Қиймдин қилиб зийнатафзойлиқ.*

Садди Искандарий, 431-б.

САФРОВИЙ [a. صفراوي] 1 Тиббий касалликнинг бир тури, балгам қусишлик, ярақон ёки зардча касаллиги.

2 тиббиётда Тўрт хилтнинг бири, ўт-заҳра.

Агар сенинг уғлунга сафровий иситма ташвиш берса, мен дору ул қулларга берсам, ул сижҳат топарму?

Насойим ул-муҳаббат, 292-б.

САФҲА-САФҲА [a. صفحه صفحه] Саҳифа-саҳифа, варақ-варақ.

... балки ҳар тарих жунгин сафҳа-сафҳа ахтариб дарёзада аж-носқа рад илигин урмоқ...

Фарҳод ва Ширин, 41-б.

САХЛАМОҚ [m. ساخلا ماق] Сақламоқ, асрамоқ.

*Эй Навоий, дерсин ўзни сахла, курсанг ёрни,
Неткамен беихтиёр афғони ногоҳим била.*

Фавойид ул-кибар, 383-б.

САХОВАТСИЗ [a.-m. سخاوت سيز] Бахил, зикна.

Саховатсиз киши – ёгинсиз абри баҳор ва ройиҳасиз мушки то-тор.

Маҳбуб ул-қулуб, 79–80-б.

САХОСИЗ [a.-m. سخاسيز] Бахил, зикна; саховатсиз.

Сахосиз киши бирла гавҳарсиз садафнинг бир ҳукми бор.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

САЪД [a. سعد] Бахт, саодат, иқбол.

Саъди акбар Муштарий (Биржис ёки Юпитер) сайёраси, бахт юлдузи, юксакликдаги жой, фалак қозиси.

*Чотиб Баҳромга раҳшин чу яқсар,
Булуб ул наҳси асгар саъди акбар.*

Фарҳод ва Ширин, 22-б.

САЪД УЛ-МИЛЛАТ [a. سعد الملت] Миллатнинг саодати.

... Мавлоно Саъд ул-миллати вад-дин Қошғарий қ. р. а. муриди кўргузурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

СА(Ъ)ИД [a. سعيد] Бахт, толе.

Са(ъ)иди абадий Абадий бахтли, абадий бахтиёр, абадий толе ёр.

*Музбачалар дайрда қилгон ҳалок
Булса саъиди абадий қайда бок.*

Ҳайрат ул-аброр, 107-б.

САЪТАРИЙ [a. سعترى] Жинсий мойишликни қондиришга мансуб.

*Ва баъзи ўзларини бир-бирига суртуб таскин берурлар эрдиким,
аларни саътарий ҳам дерлар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

САҚИЛГОМ [a.-ф. تقيل گام] 1 Оғир қадам, вазмин қадам босувчи, секин юрувчи.

2 Ранж-машаққат билан юрувчи.

Самандедур қоҳилхиром, аммо манзилга еткурғучи ва бухтиедур сақилгом, лекин маъманга тушурғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

САҚИФА [а. *ساقفة*] Баланд, шарафли, осмон қадар юксад.

Улки зотингда балоҳат чоғламиш,

Санга бу янглиз сақифа боғламиш.

Лисон ут-тайр, 82-б.

САҚЛАМОҚ [т. *ساقلاماق*] қ. Сахламоқ.

САҚЛАГУЧИ [т. *ساقلاغۇچى*] Сақлагувчи.

... бул ҳаваслар ҳарзаси тундбод совурмоқдин сақлагучи.

Маҳбуб ул-қуллуб, 83–84-б.

САҚЛОВ [т. *ساقلاو*] Сув итлари.

Наҳанг атрофида сақловидин шур,

Нечукким аждаҳо атрофида мур.

Фарҳод ва Ширин, 205-б.

САҲАРА [а. *صحراء*] Сеҳргар, соҳир афсунчи, кўз боғлагич, жодугар.

*Биров дедиким, сиз Жиржис а. с. ни соҳир дерсиз, соҳир ҳаргиз
ўлукни тиргуза олурму? Саҳара дедиларким, йўқ.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 184-б.

САҲАРҲАНГОМ [а.-ф. *صحارہنگام*] Саҳар вақти, тонг чоғи, азон вақти.

Булма бот усрук, ганимат тут бу янглиз кечани,

Жомий май тун аввалидин то саҳарҳангом тут.

Наводир уш-шабоб, 56-б.

САҲВСИЗ [а.-т. *صحوصيسز*] Хушёр булишшиқ, огоҳлиқ.

Ҳақнинг эрур саҳвсиз иш лозими,

Саҳв эрур лозимаи одами.

Ҳайрат ул-аброр, 129-б.

САҲИҲ [а. *صحیح*] 1 Соғлом.

Саҳиҳ ун-насаб Улуғ, насаби олий зотли.

*[Мир Бузург ва Мир Хўрд...]. Бу икки ога-ини саҳиҳ ун-насаб со-
дотдин эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 367-б.

2 Тўғри, чин.

3 Ҳақиқий, ишончли.

4 Тузатилган, хатосиз.

5 Имом ал-Бухорий нисбати.

Билди чу ҳадисингни Саҳиҳ эмди Навоий,

Маскан чу тилар булса не Батҳо не Бухоро.

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

САҲУР [а. *سحور*] Саҳарлиқ, рўзада саҳар туриб овқат ейиш.

*[Иброҳим Мутаваккил р. т.]. Бир кеча анга дедиким, қўп, саҳур
қилали! Дедиким, ул суфрани тушур!*

Насойим ул-муҳаббат, 175-б.

СЕБАК [ф. *سبيك*] Сарғиш олма; олмача.

Себакедур оразин ранги бирав ҳижронидин,

Олмадек бўлмиш қизил ҳар ёни ашқим қонидин.

Фавойид ул-кибар, 311-б.

СЕВАР [т. *سيور*] Суюкли, яхши кўрган, ардокли.

... Ва севар ўғли хаста булди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 152-б.

СЕВИНЧИ [т. *سيونچي*] Шодлик, суюнчи.

*Ваҳ не кун булгайки, ул зойиб сафардин келди деб,
Истабон мендин севинчи, етса ҳар ёндин хабар.*

Бадоеъ ул-васат, 122-б.

СЕВУКЛУК, -луғ [т. *سيووك لوغ // سيووك لوك*] Севиклик, яхши кўришлик.

[Абу Ҳошим Суфий қ. с.]. Дедимким, ўзунгни нечук кўрасен?
Деди: азим балода кўрадурмен, аммо ҳаво, яъни меҳру севакжук ба-
лодин ортқудур...

Насойим ул-муҳаббат, 28-б.

[Фузайл б. Иёз қ. т. р.]. Ул дебдурким: Мен Ҳақни дустлук ва
севакжук юзидин парастии қилурмен.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

Деди: анинг меҳру севакжуғу мени ибодату тоатиға тутар.

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

СЕВУНДУРМАК [т. *سيوونдорماك*] Севинтирмак, хурсанд қилмак.

*Аларни чу мундоқ севакжудилар,
Шаҳ олинда тўқуз юкундурдилар.*

Садди Искандарий, 279-б.

... руҳини ул дуо футуҳи била севакжудилар.

Маҳбуб ул-қулуб, 11-б.

СЕВУНМАКЛИК [т. *سيوونماك ليك*] Севинмаклик, хурсанд бўлмаклик,
шод бўлмаклик.

*Ул паридин лутф агар зулм улса андоқ телбамен,
Ким шуурим йўқ севакжукликка, қайғурмоққа ҳам.*

Наводир уш-шабоб, 295-б.

СЕМИЗ [т. *سيميز*] Тўла, семиз.

*Танинга маскаву қаддинга нахл ухшашмас
Ки, будур асру семиз, лек улдур асру оруқ.*

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

СЕМИЗЛИК [т. *سيميز ليك*] Тўлалик, семизлик.

[Абубакр Шиблий қ. т. с.]. Анга дедилар: хуш семизсен ва муҳаб-
батыки сен даъво қилурсен, тақозое семизлик қилмас.

Насойим ул-муҳаббат, 127-б.

СЕНЛИК [т. *سينليك*] 1 Сенлик, сенга тегишли.

*Ҳамл қилдинг менлику сенликка йўл,
Бу иккилик васфидин пок эрди ул.*

Лисон ут-тайр, 236-б.

2 тасаввуфда Суфий «менлик»ни йўқотиб, ёр ихтиёрига ўтиб қолиши,
ихтиёри ўзида қолмаслик.

*Олами тавҳиддин топқон хабар,
Менлику сенликдин ул топмас асар.*

Лисон ут-тайр, 291-б.

*Булса сенлик, васл йўқтур ҳар неча қилсанг талаб,
Булмаса, матлуб эрур ул дам талабгор эй кўнгул.*

Бадоеъ ул-бидоя, 349-б.

СЕНСИЗ [т. *سين سيز*] 1 Сенсиз.

*Ҳам аҳли равзага фирдавс сенсизин чаҳи вайл,
Ҳам аҳли вайл иши ҳажринг ўтида вовайло.*

Фавойид ул-кибар, 11-б.

2 Ёрсиз.

*Сенсиз ашким ёмғури сайлини туффон айладим,
Ки анинг тугёнидин оламни вайрон айладим.*

Ғаройиб ус-сиғар, 339-б.

3 Тангри таоло назарда тутилган.

*Васлингда ишрат хўб эрур, айшу тараб марғуб эрур,
Сенсиз манга матлуб эрур танда алам, жонда ано.*

Фавойид ул-кибар, 7-б.

СЕРГАК [т. *سيرگك*] Тез, дарҳол сезадиган; зийрак, хушёр, сезгир.

*Мен улдум ноладин, ноз уйқусидин ёр очмас куз,
Не суд андинки ҳижрон шоми булғай кўзларим сергак.*

Наводир ун-ниҳоя, 284-б.

*Дема уйқусиз кўзунг ҳажрим туни очилмади,
Не қила олғай ажал уйқуси бирла сергагим.*

Наводир ун-ниҳоя, 351-б.

СЕРОБЛИҒ [ф.-т. *سيراب ابغ*] 1 Етарли даражадалик, кўшлик, мўл-кўл-лик.

2 Серсувлик.

*Дедим: Боязид сувсизлиги бир журъадин ултурушти, сероблиг-
дин дам урди, идрокининг кўзаси анинг била тўлди...*

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

СЕРПАМАК [т. *سيرپماك*] Серпамок, зарб билан урмоқ.

Андоқки, қувормоқ... ва қимирдамоқ ва серпамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

СИБО [а. *سبا*] Ёшлик, ёш болалик даври.

*Сибо субҳининг сабоҳати таърифидаким, нафас-нафас андин
ёруғлуқ юзланур...*

Садди Искандарий, 282-б.

СИВОК [т. *سيواك*] Севикли.

*Дема ким, эркин Навоий хаста кўнглига талаб,
Эй кўнгул, захмига марҳам айни матлуби сивок.*

Наводир ун-ниҳоя, 286-б.

СИДРАМОҚ [т. *سيدراماق*] Судрамоқ.

*Эй, келиб минбаринг уч поя била сидрагасен,
Сен чу анда тутуб ором, бўлуб сидранишин.*

Бадоеъ ул-васат, 309-б.

СИЁҲСИЗ [ф.-т. *سيهه سيز*] Рангсиз.

*[Сайдий Аҳмад б. ...]. ... ул когазни олиб сиёҳсиз анга таъвизни
рақам қитурлар эрди. Бир қатла бирав учун ушбу мазкур булгон да-
стур била сиёҳсиз битиб эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 388-б.

СИҶОЖИН [а. *سجن*] Ҳибс, зиндон.

Эмди Хусайн Мансурнинг руҳин иллийинда ва Фиръавн руҳи сижжсиндадур, мунда ҳикмат недур?

Насойим ул-муҳаббат, 310-б.

СИЖИЛМОҚ [т. سجيل ماق] 1 Ўзиб кетмоқ.

2 Фарқланмоқ.

Ва бу фасоҳат била сорт фусаҳосидин тамом сижжилибдурлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 22-б.

СИЖН [а. سجن] қ. **СИЖЖИН**

СИЖОФ [а. سجايف] 1 Кийим.

2 Парда.

Хулла сандал насими турфа сижсоф,

Сар-басар даврасида сандал боф.

Сабъаи сайёр, 306-б.

СИЙМИСУДА [ф. سيم سوده] Майда-майда кумуш.

Бизнинг шоҳ хонга лаълугун аёз берганда айтилибдур ва ҳаводин сиймисуда ёгарда рақам қилибдур.

Наводир уш-шабоб, 508-б.

СИ(Й)РИЛМОҚ [т. سيريلىماق] Сийрилмоқ, ишқаланмоқ, сидирилмоқ.

[Абу Сулаймон Хаввос Мағрибий р. т.] *Маркаб секриди ва анинг аёғи юлгун дарахтига сийрилиб мажруҳ булди.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

Риёи хонақаҳа келмасам, эй шайх, тут маъзур

Ки, гом урғон сойи ул ён кейинрак сирштур гомим.

Наводир уш-шабоб, 307-б.

СИЛКИНЧАК [т. سىلكىنچاك] Бўйинга тақадиған зийнат асбоби.

Не хуш уммидеким урён нигун қад бирла урсам так,

Парилариға жунун туморидур буйнумда силкинчак.

Наводир уш-шабоб, 237-б.

СИЛСИЛА [а. سلسله] 1 Заъжир.

2 Қатор, саф.

3 Сулола, шажара.

4 Абдурахмон Жомий «Силсилат уз-заҳаб» («Олтин заъжир») асарининг қисқарган шакли.

Чунки таҳрик топти «Силсила»си,

Телбалик булди ақл масъаласи.

Сабъаи сайёр, 43-б.

Силсилат уз-заҳаб «Олтин заъжир» сўзи (ибораси) талқини.

Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Қошғарийни дебдурларки, хожалар силсиласидаки, «Силсилат уз-заҳаб» иборат андиндур, толибларга талқину иршод сажжодасидадурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 443-б.

СИМНОНЛИҚ [ф.-т. Симнон لوق] Симнон шаҳридан, Симнонда яшовчи.

Мир Асадуллоҳ – симнонлиқдур.

Мажолис ун-нафоис, 103-б.

СИМОТ [а. سمت] Нақш, аломат, нишон, сифат.

... ва бу латофати сифоти хўблар ва малоҳати симоти маҳбу-
блар била яна икки девон тартиб берса булурдек маълум бўладур.
Ғаройиб ус-сигар, 14-б.

СИМОҚ I [т. سيماق] I Сикмоқ.

2 Шилмоқ.

[Абу Али Ворижий қ. с.]. Дедиким, Лугом тоғида эрдим, ириг па-
лос кийиб эрдим. Бўйнушни сиди.

Насойим ул-муҳаббат, 176-б.

СИМОҚ II [т. سيماق] Синиш, вайрон бўлиш.

Авжиси битиб фалак симогин,
Қоплондин олиб қамар тувагин.

Муншаот, 134-б.

СИНАЛМОҚ [т. سنالمق] Бирор йусинда текширилмоқ.

Невчунки, ҳар қайсини борлар маълум қилибтур ва синалибдур.

Муншаот, 217-б.

СИНГУРГУЧИ [т. سينگورگوجي] Сингдиргувчи, ҳазм этувчи.

... ва хомаларни пиширгучи ва таомларни сингургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 119-б.

СИНДУРМАМАК [т. سيندورمامك] Синдирмаслик; узмаслик.

Қайси дамким хотиримга чун утуб гулзори васл,
Ғунчадек кўнгулмда ҳижрон юз тикон синдурмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

СИНУҚТУРМОҚ [т. سينوقتورماق] Шикастлантирмоқ, қийнамоқ.

Қим вафо аҳли синуқтурса, билурмен ончаким,
Қўп зиён қилмаса, боре қилмагай қўп суд ҳам.

Бадоеъ ул-бидоя, 376-б.

СИПАМОҚ [т. سپاماق] Сийпамоқ; гап-сўз билан юмшатмоқ, текисла-
моқ.

Агарчи тилни асрамоқ, кўнгулга меҳнатдур, аммо сўзни сипамоқ
бошқа офатдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 125-б.

СИПЕХРБАРИН [ф. سپهربارين] Осмон каби баланд, фалак қадар юксак.

Назми рифъат аро сипехрбарин,
Нукталар анжуми сипехрнишин.

Сабъан сайёр, 38-б.

СИПЕХРЖАНОБ [ф.-а. سپهرجناب] Фалакдек баланд мартабали.

Ул шаҳзодаи сипехржаноб мадҳиким...

Садди Искандарий, 543-б.

СИПЕХРИҚТИДОР [ф.-а. سپهر اقتدار] Фалакдек кудратли, фалакдай
ҳамма ишни бажаришга қодир.

... ва ҳавоқани сипехриқтидор хусусияти таманноси ботинимда
зуҳур этмайдурур эрди.

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

СИПЕХРНИШИН [ф. سپهرنشين] Фалакда ўтирувчи, осмонда яшовчи,
осмондаги.

*Назми рифъат аро сипехрбарин,
Нукталар анжуми сипехрнишин.*

Сабъаи сайёр, 38-б.

СИПЕХРСИТЕЗ [ф. *سپهر سستيز*] 1 Осмонни ёндургудек, фалакни куй-диргудай.

2 Дунёни ёндургудек.

*Шавқ ути икки ёндин андоғ тез
Ки, булуб шуълаи сипехрситез.*

Сабъаи сайёр, 354-б.

СИПОРА [ф. *سى پاره*] Ўттиз пора, Қуръони каримнинг ўттиз пораси.

[*Шайх Мўхаммад Яманий қ. т. р.*]. Ул ҳар кун келар эрди ва бир сипора уқуб борур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 342-б.

Дастур бу эмишки, Шайх масжидида таровиҳда сипора Қуръон-ни бир хатм қилур эрмишлар.

Насойим ул-муҳаббат, 433-б.

СИПОҲГАР [ф. *سپاه گر*] 1 Сипоҳгарлик.

2 Амалдорлик.

... ва наззорагар эл таъну ташниъ билаким, «чор донг сипоҳгари говмиш тохтан аст», - деб фарёд қилгайлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

СИПОҲИЙ [ф. *سپاهي*] Шоир таҳаллуси.

Ёмғурчибек – «Сипоҳий» таҳаллус қилур.

Мажолис ун-нафоис, 147-б.

СИПОҲЛИҚ [ф.-т. *سپاه ليق*] 1 Аскарлик.

2 Амалдорлик.

Ҳам ушбу тарихда эрдиким, фақир сипоҳлиқдин мутанаффир бўлуб, маносибни тарк қилиб, мулозиматни уқутуб эрдим.

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 20–21-б.

СИРДОН [а.-ф. *سردان*] 1 Сир сақлаш, сир сақловчи.

2 Сукут.

[*Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ қ. с.*]. Анинг хавотирга иширофи жиҳатидин Саййиди сирдонга машхурдур.

Насойим ул-муҳаббат, 324–325-б.

СИРИЛМОҚ [т. *سيريل ماک*] 1 Сурилмоқ, тисарилмоқ.

2 Тойилмоқ.

*Риёи хонақаҳға келмасам, эй шайх, тут маъзур,
Ки гом урғон сойи у лён кейинрак сирилур гомим.*

Наводир уш-шабоб, 307-б.

СИРИҚМОҚ [т. *سيريق ماق*] Изғимоқ, тентимоқ, дайдимоқ.

*Булмаса эрди хаёли бир парийваиш васлига,
Телбадек вайроналар сари сириқмоқ не эди?*

Фавойид ул-кибар, 423-б.

СИРИҒ [т. *سيرغ*] Зеб, безаш, нақшлаш.

*Пардадарлиғ чу эрур зоҳир иши,
Хирқа узра не осиг мунча сириғ.*

Фавойид ул-кибар, 209-б.

СИРКА [ф. سرکه] Бошқача тусга кирган мазали ёғ, узум ёки бошқа ме-
валарнинг пирасидан ҳосил қилинган ичимлик суви, узум сувини ачитиши
йули билан тайёрланадиган ўткир ҳидли, тузсиз суюқлик.

Фуқаро сирка ва душоби андин, агниё нуқта майи ноби андин.

Маҳбуб ул-қулуб, 38-б.

*Ҷун оқшом бўлди, кўкдин бир табоқ инди, анда олти рағиф сир-
каву сабзи била.*

Насойим ул-муҳаббат, 495-б.

СИРОЖ [а. سراج] 1 Чирок.

2 Ёруғлик, нур.

Сирож ул-муслимин 1) муслмонлар чироғи, 2) асар номи.

Ҷу равшан айлар ислом аҳли зотин:

«Сирож ул-муслимин» кўймишмен отин.

Сирож ул-муслимин, 289-б.

СИТАМАНДЕШ [ф. ستم انديش] Жабр-зулм қилувчи, одамларга озор бе-
рувчи, жафокор.

*Бечора ул мазлумким, бу зулмкешларга гирифторм ва бу ситаман-
дешларга фармонбардор бўлгай...*

Маҳбуб ул-қулуб, 79-б.

СИТАМПЕША [ф. ستم پيشه] Золим, зулм-ситам қилувчи, эзувчи.

Қилиб ҳукм сенким, ситампешае,

Чопиб бошини қилмай андешае.

Садди Искандарий, 317-б.

СИТТА [а. سته] Олти.

Ситтаи зарурия Зарурий олти [тароф]; юқори, кўйи, унғ, чап, олд, орқа.

Фаноий маҳз етар «Ситтаи зарурия»

Нединки йўққа зарурат эмас бу навъ олтов.

Фавойид ул-кибар, 343-б.

СИТТАЗИЙНАТ [а. سته زينت] Олти безак, олти зийнат.

*... ҳар навъ шеърдин, масалан, руҳафзо мухаммаслар... ва равоно-
со мусаддаслар, барча ситтазийнат...*

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

СИФАТИЛЛОҲ [а. صفت الله] Аллоҳ сифатлари.

Муттасиф бўлсанг сифатиллоҳ ила,

Жазм этарсен хотири огоҳ ила.

Лисон ут-тайр, 269-б.

СИФАТЛИҒ [а.-т. صفت ليغ] Хусусиятлик, сифатлик.

Хайли гардун сифатлиғ айладилар,

Хасмига якжисҳатлиғ айладилар.

Сабъаи сайёр, 75-б.

СИЧМОҚ [т. سچماق] Ёзилмоқ (чичмоқ).

Биайниҳ анингдекки, сичқай чибин,

Оқ узра қораю қора узра оқ,

Фавойид ул-кибар, 518-б.

СИЯ КИРИШМАК [т. سیه کیریشمک] Сия бошламоқ, сиймоқ, ковуқни
бўшатмоқ, ёзилмоқ, бавл қилмоқ.

[*Мира Нисобурий р. т.*]. *Бир бийик устига чиқти ва иштонининг боғини ечиб, ел сари сия киришди.*

Насойим ул-муҳаббат, 184-б.

СИЯХБОЛ [ф. *سيه بال*] 1 Қора қанот, қаноти қора.

2 Бахтсиз.

*Дудидин улуб малак сияҳбол,
Тулидин улуб фалак қўхансол.*

Лайли ва Мажнун, 118-б.

СИЯҲГИЛИМ [ф. *سيه گليم*] Бадбахт, бахти қаро, мақсадига етмаган.

*Юзига асли ёмоннинг куп очма гулшани хулқ,
Сияҳгилемга албатта меҳр айлама фош.*

Ғаройиб ус-сиғар, 547-б.

СИЯҲПЕЧ [ф. *سيه پچ*] Қора зулф; жингалак соч.

*Солди бошига улуг фитналар эл қатли учун,
Ғарчи шўхона сияҳпечинг кўрунур асру кичик.*

Ғавойид ул-кибар, 226-б.

СИҚОЯ [а. *سقايه*] Сув бериш; сув қуйиш; сув қуйиш амали.

[*Маълано Шамсуддин Муҳаммад б. ...*]. *Ва дебдурки, бирав дерки,
сиқояда Тенгри отин тутмамак керак ва Қуръон ўқумамак керак,
магар оҳиста.*

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

СИҚТАМОҚ [т. *سيفتاق*] Ёлвориб йиғламоқ, йиғи-сиғи қилмоқ, сиқтамоқ.

Ва сиқтамоққим йиғламоқда муболагадур...

Муҳокамат ул-луғатайн, 14-б.

СИҒОР [а. *سغار*] Кичкиналар, ёш болалар, гўдақлар, вояга етмаганлар.

*Олам аро мунча сиғору кибор,
Мен булса-ю, сен булу ҳаркимки бор.*

Ҳайрат ул-аброр, 109-б.

СИҲҲАТЛИҚ [а.-т. *صحت ليق*] 1 Саломатлик, тансиҳатлик, соғломлик.

2 Тўғрилиқ, ростлик.

*Истама лаълин, Навоийким, маразда эмганур,
Табъини сиҳҳатлиқ эл шарбат била муътод этиб.*

Балоеъ ул-васат, 47-б.

СКАНДАРНИШОН [ю.-а.-ф. *اسکندر نشان*] Султон Қусайн Бойқаронинг шоҳлик ва саркардалиқ салоҳиятига ишора; Искандар каби.

*Ало, то Скандардин улғай нишон,
Муни тут жаҳонда Скандарнишон.*

Садди Искандарий, 70-б.

СКАНДАРНИҲОД [ю.-а.-ф. *اسکندر نهاد*] Шоҳ Искандар табиатли, Искандар хислатли, Искандарга ўхшаш.

*Атодин Скандарниҳод улғай ул,
Анодин Каёнийнажод улғай ул.*

Садди Искандарий, 192-б.

СКАНДАРСИФАТ [ю.-а. *اسکندر صفت*] Шоҳ Искандар сифат; Искандар хислатли, шоҳ Искандар монанд.

*Бори шоҳлар сарфарозини бил,
Скандарсифат Шоҳи Ғозийни бил.*

Садли Искандарий, 544-б.

СОАТАН [a. *ساعة*] Шу лаҳзадан, шу соатдан.

Соатан фи соатан Ҳар соат, ҳар замон, дам-бадам, тез-тез.

Ул соатан фи соатан ишида исигроқ булғай ва лаҳзатан филиҳ-затан қилмишида қизикроқ булғай.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

СОВУРГУЧИ [т. *ساورگوجي*] Сочувчи, тўзитувчи, совургувчи.

Соикәедур, ақлу дин хирманин куйдурғучи ва сарсаредур аларнинг кулин кукка совурғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

Утедур номус уйин куйдирғучи, еледур иззат хирманин совурғучи ва виқор шамъин ўчурғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 54-б.

СОВУРМАМАК [т. *ساورماماك*] Совурмаслик.

*Қайси ҳижрон шамиким ҳар лаҳза ҳижрон сарсари,
Бир-бир авроқин фалакнинг ҳар тараф совурмамши.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

СОВУРМОҚ [т. *ساورماق*] Учирмоқ, ҳавога отмоқ.

*Муҳолиф нафслар сарсари учурмоқдин асрағучи ва мунофиқ,
булҳаваслар ҳарзаси тундбоди совурмоқдин сақлағучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 83–84-б.

СОВУҒЛИҒ [т. *ساووغ ليغ*] Хунуклик, ёмонлик, келишмаганлик, совуқ-лик.

[Абуладён қ. с.]. Айтиларким, совуғлиғ қилма, ҳаждин эмди келибсен.

Насойим ул-муҳаббат, 156-б.

СОИҚАТУН [a. *صاقتة*] Яппин, чақмоқ, йилдирим.

... ва араб тили билар «барқун» ва «соиқатун» била адо қилиб-дурлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 17-б.

СОИҚАКИРДОР [a.-ф. *صاقتة گردار*] Чақмоқ кўринишли, яппин тарзли.

*Хирмани ҳушума куймак ҳам эрур кўнғлумнинг
Ҳажр аро соиқакирдор дамидин ориз.*

Фавойид ул-кибар, 192-б.

СОЙ [т. *ساي*] Сой, икки тоғ ёки адир оралиғидаги сув йўли.

*Бош тушуб ул рудда сой тошича,
Бош кесибон ҳар киши ўз бошича.*

Ҳайрат ул-аброр, 186-б.

СОЙИЛЛИҚ [a.-т. *ساول ليق*] 1 Гадолик, тиланчилик.

2 Савол қилувчилик, сўровчилик, истовчилик.

3 тасаввуфда Ҳидоят талаб қилишлик.

*Фано дайрида сойиллиқни султонлиқдин ортуқ тут,
Ки ўлмақликда тенгдурлар агар сойил, агар султон.*

Фавойид ул-кибар, 306-б.

- СОЙИҒ** [а. *صايغ*] Заргар; жавҳаршунос; жавҳарфуруш.
 ... *Шайх Ибн Сукайнаҳ ва анинг сойиғ муриди ҳикоятини деди-
 ларки, басти замон қобилидиндур ва ғариб ҳикоятлардиндур.*
 Насойим ул-муҳаббат, 401-б.
- СОЛ** [т. *سالو*] Бир-бирига маҳкамланиб, сувда оқизиладиган ходалар.
Солу гул [т.-ф. *سالو*] Кеманинг тик ёғочи шаклидаги гул.
*Ҳусну раънолиқ била дастори узра сончибон,
 Ваҳки, шафтолу гулидур ё эрур солу гули.*
 Бадоеъ ул-васат, 497-б.
- СОЛИМЛИҒ** [а.-т. *سلم ليغ*] Аруз баҳрларидан бири, солимлик.
*Энди ҳар бирининг солимин ва ё зиҳофиким, анга кириб, ани со-
 лимлигидин чиқорибдурки, андин баъзи матбуъ тушибдур...*
 Мезон ул-авзон, 63-б.
- СОЛИҲОТ** [а. *صالحات*] Яхшилар, азизлар; яхши амаллар қилувчи.
 [Тухфа р. т.]. Ул нисонинг солиҳоти, балки восилотидин эрмиш.
 Насойим ул-муҳаббат, 490-б.
- СОЛМАМОҚ** [т. *سالمامق*] 1 Солмаслик.
 2 Ташламаслик; қолдирмаслик, қўймаслик.
 3 Суртмаслик, тушириб қўймаслик.
 ... ул кишига миннат қўймамоқ ва анинг юзига солмамоқ.
 Маҳбуб ул-қулуб, 81-б.
*Меҳру вафо айбидин покдур абнойи даҳр,
 Пок назардурким ул сари назар солмамиш.*
 Ғаройиб ус-сиғар, 219-б.
*Ҳақ кавнга солмамиш эди пай,
 «Коналлоҳу ламякун мааҳ шай».*
- Лайли ва Мажнун, 30-б.
- СОЛҲҶРДА** [ф. *سال خورده*] Кўп яшаган, эски, қадимий.
*Узуб, чирмоғоч солҳурда чинор,
 Йиқиб, туртгач сидраосо минор.*
 Садди Искандарий, 295-б.
- СОЛЧА** [т. *سالجہ*] Чупдек.
*Қон қолмай солча рағларига,
 Жилди ёпишиб сўнгақларига.*
 Лайли ва Мажнун, 184-б.
- СОЛҒУЧИ** [т. *سولغوجي*] 1 Солғувчи.
 2 Ташлагувчи.
 3 Тушириб қўйғувчи.
*Дониш элига солғучи торожи ақлу хуш,
 Ислом элига қилғучи яғмойи дин йигит.*
 Фавойид ул-кибар, 61-б.
*Кўз қани ул ой юзига солғучи!
 Ул қуёш анворидин нур олғучи!*
 Лисон ут-тайр, 105-б.
*Ошиқ кўнглига маъшуқ ҳавосин солғучи ҳам ул ва бир жилваси
 била нақди ҳаётин олғучи ҳам ул.*
 Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

СОМОНЛИК [т. سامان لىق] 1 Тартиблик.

2 Имкониятлик.

3 Иқтидорли, истеъдодли, қобилиятли.

[Мавлоно Муҳаммад Бадахший.]. *Холо табъ аҳли орасида андин сомонлироқ киши йўқтур.*

Мажолис ун-нафоис, 124-б.

СОНИЯ [а. تانبه] Дақик, нафис, гўзал, нозик, латиф.

[Шайх Абулғайс...]. *Олия мақомот ва сония ҳолоту каромот эга-сидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 401-б.

СОСОНИЙНАЖОД [ф. سونىي نازاد] Сосоний (Эрон ҳукмдорлик қилган сулолалардан бири) насабли, Сосоний сулоласидин чиққан.

Ардашер Бобак андин бири сосонийнажод салотиндин халойшққа ҳар неча шафқат ва адолат етти.

Тарихи мулуки ажам, 234-б.

СОТИР [а. ساتر] Беркитувчи, яширувчи.

Сотир ул-уюб [ساتر العيوب] Айбларни яширувчи, гуноҳларни беркитувчи.

[Шайх Абуали Сиёҳ қ. с.]. *Шайх ул ислом дебдурки, бирав андин сурдики, ҳеч киши бўлғай, элнинг айбин билғай? Ул шайх деди: бўлғай! Сойил дедики, пас Аллоҳ сотир ул-уюб бўлмағай.*

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

СОТИҚ-САВДО [т. ساتىق سودا] Савдо-сотик, тижоратчилик.

[Шайх Саъд Ҳаддод...]. *Чун озод булди, бозорда сотиқ-савдо қилур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 405-б.

[Мавлоно Доий – форсизўй шоирлардан.]. ... *ва гоҳо сотиқ-савдога ҳам иштигол кўргузур.*

Мажолис ун-нафоис, 89-б.

СОТИҒ-ОЛИҒ [т. ساتىغ الىغ] Олди-сотти.

*Олғали дунё арусин, эйки, соттинг нақди жисм,
Умр сотиб марг олмоқ англа бу сотиғ-олиғ.*

Наводир ун-ниҳоя, 260-б.

СОТИҒ-САВДО [т. ساتىغ سودا] қ. Сотик-савдо.

СОФЛАНМОҚ [а.-т. صافلان ماق] Тозаланмоқ, покланмоқ, софланмоқ.

[Абу Амр Димшқий қ. т. с.]. *Ва ҳам ул дебдурки, (арвоҳ Ҳаққа яқинлашиб софланса, олам жисмларига тоат нури билан таъсир қилади).*

Насойим ул-муҳаббат, 110-б.

СОЧ-СОҚОЛЛИК [т. ساج ساقاللىك] Соч-соқоллик.

Қабр шақ бўлуб, бир оқ, соч-соқоллиқ киши чиқти ва элга дедиким, Исо руҳуллоҳ Пайғамбардур, анинг динига киринг ва занимат тутунг.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

СОЧИЛМОҚ [т. ساجىلماق] 1 Сепилмоқ.

2 Ҳар томонга тарқатиб ташланмоқ.

Сочила киришмоқ Сочила бошламоқ.

... мунинг натойижи гуллари рузгор аҳлига беҳадду миқдор очила бошлади ва бошларига беихтиёр сочила киришди.

Муҳокамат ул-луғатайн, 25-б.

СОЧИЛМОҒЛИҒ [т. ساجيلماغليغ] Сочилмоқлик.

Назм анга гулишанда очилмоғлиги,

Наср қаро ерга сочилмоғлиги.

Хайрат ул-аброр, 61-б.

СОЧМАМОҚ [т. ساجماماق] 1 Сочмаслик; ёймаслик, тарқатмаслик.

2 Ташпамаслик.

Ўзга қулоқ солмоқу оғиз очмамоқ, гаваҳарни териб, ўз гаваҳарин сочмамоқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 546-б.

СОЧМАМАҒЛИҒ [т. ساجماماغليغ] Сочмаслик.

Жавоҳирни термак анга саъб эса,

Эрур сочмамағлиғ худ осон мунга.

Бадоеъ ул-васат, 493-б.

СОЧМОҒЛИҒ [т. ساجماغليغ] Сочмоқлик.

Суханварлиғ асбобини соз этиб,

Дури назм сочмоғлиғ оғоз этиб.

Садди Искандарий, 38-б.

СОЧҚУЧИ [т. ساقچوچي] 1 Сочгувчи.

2 Ташпагувчи.

Сийми сочқучи мингдин бирдур,

Ўзгаларнинг иши келди термак.

Наводир уш-шабоб, 518-б.

3 Оқиргувчи, тўкгувчи.

Нилуфар юзига шабнам сочқучи ҳам ул ва шабнам суйидин нилуфарзор, балки гулистони Эрам очгучи ҳам ул.

Маҳбуб ул-қулуб, 7-б.

СОЯСИЗЛИК [ф.-т. سياه سيزليك] Қўланкасизлик.

Ул нубувват қуёшининг соясизлигининг пояси, балки қуёш булмоқ анинг сояси...

Хайрат ул-аброр, 37-б.

СОҒИНДУРМОҚ [т. ساغيندورماق] Эслатмоқ, эсга солмоқ; эсга олмоқ.

Яна бир дуо била ўзни соғиндурмоқ вожиб кўрунди.

Муншаот, 170-б.

Бу учурдаким, Мавлоно Худойбердини бу иш учун қўлуққа юборилиб эрди, дойим қиладургон иноят ва саъйни бир қатла соғиндурмоқ вожиб эрди.

Муншаот, 213-б.

Ҳар кимсаки, матлуби кўнгул соғлигидур,

Тун эҳёси илож қилмоғлигидур.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

СОҒЛИҒ I [т. ساغليغ] Ҳушёрлик; мастнинг зидди.

Соғлигида қутуз ит ва усруклигида қочиб андин юз ит.

Маҳбуб ул-қулуб, 38-б.

СОҒЛИҒ II [т. *ساغليغ*] Нумератив сўз, санокли нарса.

Фалон бойким, кўйи беш мингдин ўтмиш,

Яна ҳам мингдин ортуқ, соғлиғ учку.

Бадоеъ ул-бидоя, 637-б.

СОҲИБ [а. *صاحب*] 1 Ҳамроҳ.

2 Дўст.

3 Эга, тасарруф этувчи, хўжайин.

Соҳиби аъзам Буюклик эгаси, Аллоҳ.

Соҳиби аъзам Низомулмулк, чунким булди азал,

Ҳажвлар қилди Уторуд чархи кажсрафторни.

Бадоеъ ул-бидоя, 638-б.

Соҳиб ус-сирр Сир-асрорлар эгаси, яширин сирларни билувчи.

[*Амир Саййид Али б. ...*] ... аммо одоби тариқат касби соҳиб ус-сирр, байнал оқтоб Тақиюддин Али Дустий қ. р. қошида қилибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 314-б.

Соҳиб ул-ҳижоб Парда соҳиби, иффат соҳиби, иззат эгаси, шарофат соҳиби.

[*Абубақр Шиблий қ. т. с.*] *Отаси халифанинг соҳиб ул-ҳижоби эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 127-б.

СОҲИБВИҚОР [а. *صاحب و قار*] Чидамли, оғир.

Аммо ел агар кукка етсун сабукбордур ва бемиқдор ва тоғ агар туфроққа ботсунки соҳибвиқордур, ҳилмишор.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

СОҲИБДЕВОН [а.-ф. *صاحب ديوان*] Девон эгаси, шеърлар гўшлами соҳиби.

... ва ҳар қайси уз хурди ҳолига кўра ширингуфтор ва соҳибдевон ва ашъордурлар.

Мажолис ун-нафоис, 151-б.

СОҲИБДИЛЛИҚ [а.-ф.-т. *صاحب دل ليق*] 1 Пок кўнгиллик.

2 Орифлик, аҳли маърифат, аҳли тасаввуф.

Кўнгул таърифидаким, кўнгул тилагандек қиллмайдурур ва анинг васфин соҳибдиллиқга мавсуф булгон кишидин узга киши билмай дурур.

Ҳайрат ул-аброр, 72-б.

СОҲИБМЕЪРОЖ [а. *صاحب معراج*] Пайғамбарлар ичида фақат Муҳаммад алайҳиссаломга берилган нисбат, зеро, Муҳаммад алайҳиссалом меърожга чиқаётган кечада кўкдан нурли нарвон тушади ва шу нарвон ёрдамида кўкка кўтарилиб, Таңгри таолога икки қош оралиғича яқинлашадилар; меърож (нарвон) соҳиби.

Нубувват тахтида ҳумоюн фарқи узра тож, анбиёву расул хайлида соҳибмеърож, аввалину охирин халқи анинг шафоатиға муҳтож.

Муножот, 294-б.

СУБУЛ [а. *سبيل*] 1 Йўл, хатти-ҳаракат, тарик.

2 *тасавуфда* Тариқат йўли.

Ҳодийи субул Йўл бошловчи, сорбон,
*Эй Навоий, қадам урмоқ бўлмас,
Раҳнамой улмаса ҳодийи субул.*

Фавойид ул-кибар, 257-б.

СУБҲ [а. *صباح*] Эрталаб, тонг, тонготар.

Субҳи аласт Дунё пайдо бўлган куннинг биринчи тонги; азалият тонги.
*Кетур соқий, ул майки, субҳи аласт
Анинг нашъасидин кунгул эрди маст.*

Фаройиб ус-сиғар, 513-б.

СУБҲА [а. *سبحه*] Абдураҳмон Жомий «Субҳат ул-аброр» (яхшилар тасбеҳи) достони номининг қисқарган шакли.

*«Субҳа» иқдига берди чун тавзиҳ,
Солди хайли малак аро тасбиҳ.*

Сабъан сайёр, 43-б.

*Чун «Субҳа» ни килкинг этти тавзиҳ,
Солдинг малак ичра зикри тасбиҳ.*

Лайли ва Мажнун, 37-б.

Субҳан ақиқ Ҳақиқдан ясалган тасбеҳ, ҳақиқати тасбеҳ.

*Билмай дединг узулмиш экан субҳайи ақиқ,
Лаълинг гамида қон кеби ашким қаторидур.*

Наводир уш-шабоб, 140-б.

СУБҲДАМ [а.-ф. *صباحدم*] Тонг чоғи.

*Эсар субҳдам руҳпарвар насим,
Топар жон йиғочқа изоми рамим.*

Садди Искандарий, 402-б.

СУБҲОН [а. *صباحان*] 1 Ҳамду сано.

2 Шуҳрат, номдор.

Раҳм ҳам сен, раҳмон ҳам сен, азим ҳам сен, субҳон ҳам сен.

Муножот, 293-б.

СУБҲСИЗ [а.-т. *صباح سيز*] Тонгсиз; бомдодсиз; юз ёруғлигисиз.

*Гарчи ҳижрон шами ўткач субҳи васл уммиди бор,
Шоми ҳажримдек кишига субҳсиз шом улмасун.*

Наводир уш-шабоб, 351-б.

СУВЛУК [т. *سولوق*] Сувлик.

Дардлик кунгул-шуълалиг чарог, ёшлиг кўз-сувлук булог.

Маҳбуб ул-қулуб, 121-б.

СУВОЛ [а. *سوال*] Савол, сўроқ.

*Ранжу заъфим бўлмиш андоқким сўрар келган улус,
Ҳолим айларлар сувоал, аммо эшитмаслар жавоб.*

Фаройиб ус-сиғар, 56-б.

СУДРАТМАК [т. *سودراتمك*] Сирпантириб тортмоқ, сургатмоқ, судрат-моқ.

*Ишқ кўп солди мену дарду балият чоҳига,
Ваҳки, эмди судратур ҳижрон сиёсатгоҳига.*

Фавойид ул-кибар, 379-б.

СУДСИЗ [ф.-т. *سودسيز*] Наф йук, бeфойда.

*Судсиз эрди чунки ул ошуб,
Ҳам ватан сори булдилар раҳкуб.*

Сабаи сайёр, 152-б.

СУЛАҲО [а. *سلاحا*] Салоҳиятли киши, софдил, покдомон, порсо, яхши сийратли, азизлар.

*[Абулхусайн Солбиҳ р. т.]. Ва уламою сулаҳодин жамъи касир
анинг хонақоҳида мужовир эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

*Ва Бағдоднинг Низомиясида ибодатка машғул эрдук ва сулаҳони
зиёрат қилур эрдук.*

Насойим ул-муҳаббат, 376-б.

*... Шайх Ҳаёт Ҳарроний қ. т. а. Сулаҳодин бири дебдурким,
Ямандин кемага ултурдук.*

Насойим ул-муҳаббат, 389-б.

СУЛБИ [а. *صلبي*] Пушти камар, насл, зот.

*[Абулаббос Арзизий қ. с.]. Отасига ул ҳол маълум булгач, шукр-
лар қилиб айттиким, баҳамдиллаҳки, менинг сулбумдин андоқ
киши вужудга келди.*

Насойим ул-муҳаббат, 100-б.

СУЛОС [а. *ثلاث*] Учдан.

Сулосу рубоъ Уч-тўртдан.

*Бир била топмай бу жанох инқитоъ,
Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.*

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

СУЛС [а. *ثلاث*] Араб хат турларидан бири.

*Анбарин қошинг хамида холдек куз мардуми,
Мушки тардин нуқтаи сулсидурур нун устина.*

Фавойид ул-кибар, 451-б.

СУЛТОН [а. *سلطان*] Олий ҳукмдор, подшо.

Султон ул-уламо 1) олимлар султони, уламолар султони, 2) киши лақаби.

... Ҳазрат Рисолат с. а. в. анга Султон ул-уламо лақаб берди.

Насойим ул-муҳаббат, 324-б.

СУЛТОННИШОН [а.-ф. *سلطان نشان*] Подшоҳ аломатли, подшоҳ нишонли.

*Салотиндин ул султони султоннишон замонида, балки олий
остонида қуллуқга машғулмизким...*

Вақфия, 241-б.

СУМАНБАР [ф. *سمنبر*] Ширин назарда тутилган (оқ бадан гўзал).

*Суманбар худ эшитур эрди они,
Булуб бу нуқтадин осуда жони.*

Фарҳод ва Ширин, 276-б.

СУМУРМАК [т. *سومورماک*] Ичмоқ, симиrhoқ, узига сингдирмоқ.

*Қуёшдек титрамак дафъин саҳаргаҳ орзу қилсанг,
Қуёшдек жомни титраб сумурмак фарз эрур аввал.*

Ғаройиб ус-сиғар, 294-б.

СУРАТБИН [а.-ф. صورت بين] 1 Шакл кўрувчи, ташқи ҳолатни кўрувчи.

2 Юзаки.

*Қил, Навоий, сўз аро маъни қасд,
Истама уйлаки сураатбин лафз.*

Фавойид ул-кибар, 198-б.

СУРАТЛИК [а.-т. صورت ليک] Сураатлик, кўринишлик, шакллик.

Агар ул ойда яхшилик эрди, яхши сураатлик киши шакли била келур эрди ва агар ямон эрди, ямон чиройлиг киши шакли била келур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

СУРАТНИГОР [а.-ф. صورت نگار] Расм солувчи, сураатгар, рассом, мусаввир, наққош.

*Не сураат ангаким бўлур ошкор,
Ани англаса сунъи сураатнигор.*

Садди Искандарий, 424-б.

*Чу ул хомани қилди сураатнигор,
Ажойиб сувар булди кун ошкор.*

Садди Искандарий, 254-б.

СУРАТХОНА [а.-ф. صورت خانه] Расмлар хонаси, наққошлар уйи, Чин (Хитой) расмлари хонаси.

Чин сураатхонаси Машҳур афсонавий рассом ва наққош Монийнинг «Аржанг» номли санъаткорона безатилган қасри назарда тутилган.

*Бу янглиг турт сураатхонаи Чин,
Ичинда турт қасри равза ойин.
Қаю бир қаср ҳар айвон сипехри.
Не сураатхонаким, ҳар шамса меҳри.*

Фарҳод ва Ширин, 94-б.

*Бу янглиг қаср топиб зебу ойин,
Латофат ичра сураатхонаи Чин.*

Фарҳод ва Ширин, 256-б.

СУРБ [ф. سرب] Кўрғошин.

*Эй Навоий, халқдин ранжинг кун эрса гам ема,
Факрнинг мунъимлиги сурби Маридин кам эмас.*

Наводир ун-ниҳоя, 202-б.

СУРГУЧИ [т. سورگوجي] 1 Ёзгучи.

2 Юригучи.

3 Айтгучи.

*Назоирхон била сургучи мақол – дастийёр била йирлагучи қаввол.
Маҳбуб ул-қулуб, 32-б.*

Ёлгон афсоналарда уйқу келтургучи, ёлгончи уйқуда такаллум сургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 94-б.

СУРГУЛУК [т. سورگولوك] (От) суришшик, (отда) боришшик.

*Деди: ул ён жанибат сургулукдур,
Бу иш гар воқеъ улса кургулукдур.*

Фарҳод ва Ширин, 234-б.

СУРИЙ [ф. سورى] 1 Қизғиш ранг, қизғимтир ранг, тиллага ухшаш ранг.
Гули сурий Қизил гул.

*Эй гули сурий жамалинг дафтаридин бир варақ,
Сабзаву райхон сенинг хаттингдин элтурлар сабақ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 503-б.

2 Махбуба, ёр.

*Сепибсенму гулоб ул юзга ёхуд
Гули сурий уза шабнам тушуттур.*

Наводир уш-шабоб, 124-б.

СУРКАНМОҚ [т. سوركانماق] Ишқалмоқ, суйкалмоқ, суркалмоқ.

Андоққи, қувормоқ... ва қораламоқ ва сурканмоқ...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

СУРМА [ф. سورمه] Қорамтир буюқ модда.

Сурма(й)и мозоғ 1) Муҳаммад алайҳиссалом васфлари мадҳ этилган ояти каримага ишора.

*Эй қароғингга сурмаи «мозоғ»,
«Мотага» маркабингга қўймай доғ.*

Сабъаи сайёр, 29-б.

2) Пайғамбар икки кўз қорачиғининг табиий гўзал ва тим қоралигига ишора.

*Эл кўзин нури шафоат била ёритқанингга
Тортқан сурмаи мозоғ икки кўздур гуваҳинг.*

Ғаройиб ус-сиғар, 274-б.

Сурмаи ғуфрон Гуноҳларни кечирувчи ёки гуноҳлардан асрагувчи сурмадек; савоб учун мусулмонлар (Пайғамбар кўзларининг гўзал ва тим қоралигига менгзаш қилиб) кўзларига сурма суртилганлигига ишора.

*Қилгил агар кўзунга кирса ғубор,
Сурмаи ғуфронча ани эътибор.*

Ҳайрат ул-аброр, 273-б.

СУРМАМАК [т. سورماماك] 1 Жилдирмаслик, силжитмаслик.

2 Ҳайдамаслик, итариб чиқармаслик, қувмаслик.

*Қайси водийким танимни ашк сайли сурмаиши,
Қайси тоғ авжизаким мавжи бошимни урмаиши.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

СУРМАСИЗ [ф.-т. سورمه سيز] Савоб учун кўзга суртиладиган сурма, сурма суртмаслик, бесурма.

*Ёзуқсиз, журмсиз бедод этар фош
Манга ул сурмасиз кўз, вусмасиз қош.*

Фавойид ул-кибар, 181-б.

*Сурмасиз ул кўз қарову пурфусун,
Ондин улуб кўзга жаҳон сурмагун.*

Ҳайрат ул-аброр, 196-б.

СУРМАСИФАТ [ф.-а. سورمه صفت] Сурмадек, сурма рангли, сурма тусли.

*Чарх юз минг кўзи гўё ёруди, тортилибон
Сурмагун тун ичида сурмасифат гарди раҳинг.*

Ғаройиб ус-сиғар, 274-б.

СУРРА [a. *صره*] Тилла ва танга (пул) лик чунтак.

Бир сурра ёрмоқ Бир ҳамён тилла танга, бир кисса олтин.

[*Мавлоно Жалолуддин Маҳмуд ...*]. *Хирот малики бир сурра ёрмоқ юборибдур, қабул қилмайдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 352-б.

СУРУЛМОҚ [т. *سورول ماق*] Ёзилмоқ.

Шаммаи сурулмоқ Қисқача ёзилмоқ, мухтасар баён қилинмоқ.

... *яғонаи аср Хожжа Ҳофиз Шерозийдекки, буларнинг таърифи юқорироқ чун шаммаи суруллубдур...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 35-б.

СУРУШМАК [т. *سوروشماک*] Ҳайнамоқ, чопишмоқ.

Ғаминг доғи жонимга лабинг холи янглиғдур,

Не бўлди сурушсоқ биз мунг доғи, сен они.

Бадоеъ ул-васат, 414-б.

СУРХ [ф. *سرخ*] Қизил.

Сурх қалб Қизил қалб.

Ва рангининг ҳурмати бор учун мутойиблари ани «сурх қалб» дерлар.

Мажолис ун-нафоис, 137-б.

СУСПАЙМОНЛИК [ф.-т. *سوست پیمان لیک*] Сусп ваъдалик, аҳдини бу-

зувчилик, лоқайдлик.

Богладим паймонадин пайман, фижонким, ақлу дин

Булди бу паймонаву ул суспаймонлиқда ҳайф.

Бадоеъ ул-бидоя, 266-б.

СУТУНЛУҚ [ф.-т. *ستون لوق*] Асослик, таянчлик, устунлик.

... *ва нажот манзилининг умиди исломнинг беш сутунлуқ зотулу-модига кирмагунча мумкин эрмас...*

Вақфия, 261-б.

СУТУНСИЗ [ф.-т. *ستون سيز*] Устунсиз, беустун.

Чекиб кўкнинг сутунсиз боргоҳин,

Муҳайё қилди алам коргоҳин.

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

Миху сутунсиз тикибон чодарин,

Давр этиб чодарининг пайкарин.

Ҳайрат ул-аброр, 246-б.

СУТУРЛОБСАНЖ [ю.-ф. *اسطرلاب سنج*] Мунажжим, юлдузшунос

(астроном), астрономик жадвал (қуёш ва юлдузларнинг юксаклигини ўл-чаш учун) тузувчи.

Ҳамул ҳикмат аҳли сутурлобсанж,

Чекиб яхши соат зухурига ранж.

Садди Искандарий, 482-б.

СУФИЛИҒ [a.-т. *صوفي لىغ*] қ. Сўфилиғ.

СУФЛИ [a. *سفلى*] Куйи, тубан, паст.

Ва кўз ва қулоқ ва барча қуво била ул хаёл била кўнгулда мута-важжсиҳ бўлғайларки, ҳақиқати жомийаи инсоний иборат андин-дурки, мажмуъ коиноти улви ва суфлидин анинг муфассалидур.

Насойим ул-муҳаббат, 276-б.

СУХАН [ф. سخن] Сўз, нутк, ифода.

[Мавлоно Лутфий р. т.]. Тўқсон ёшидин тажовуз қилгонда, Хазрат Махдуми н. м. н. отига радифи «Сухан» сажъ қасидае айтиб эрдик, замон хушгўйлари барча хўблукқа мусаллом туттилар...

Насойим ул-муҳаббат, 476-б.

СУХАНВАРЛИК [ф.-т. سخنورлик] Сўзга усталик, гўзал сўзлилик, пиринсуханлик.

Ҳамул чошмадин чун су бермак тузуб,
Суханварлик ўлган танин тиргузуб.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 67-б.

СУХАНОРО [ф. سخن آرا] Ширинсўз, хушгап.

Деди: «Йўқтур манга ҳаду ёро,
Нукта демак бўлуб суханоро».

Сабъаи сайёр, 233-б.

СУЮҚ [т. سويق] Суюқ овқат ёки бирор суюқ егулик нарса.

[Жаъфар Ҳаззор р. т.]. Ондого эл илтимос қилдиларки, анга ни-
магина едур! Кўп жаҳд қилдимким, озгина суюқ едурдум.

Насойим ул-муҳаббат, 168-б.

СУҚАДАМАК [т. سوقداماك] Қитиғламақ.

Андоққи, қувармак... ва киркинмак ва суқадамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12–13-б.

СУҚ(У)М [а. سقم] Беморлик, хасталик, носоғлик.

Чарх зулмидин не тонг суқум сабуҳий вақтиким
Субҳ ҳам бу гуссадин йиртар яқосин ҳар саҳар.

Наводир ун-ниҳоя, 129-б.

СУҒАРМОҚ [т. سوغارماق] 1 Қониктирмақ, суғормок.

2 Сув ичирмоқ.

Ишқ кўнглумни шиёр айлабу кўздин суғариб,
Магар ул гул юзининг ҳасратидин боғ этадур.

Ғаройиб ус-сиғар, 135-б.

СЎЗАНГАР [ф. سوزانگر] Игна ясовчи, игна билан ишлайдиган киши.

[Абу Али Сиржоний қ. с.]. Дебдурларки, анга мусофире етишти,
бир игна учун ани етмиш қатла бозорга йибордики, мундин яхши-
роқ керак... Етмиш қатладин сўнгра бир сўзангарни олиб келдиким,
нечукким ул тилагай, саранжом қилгай.

Насойим ул-муҳаббат, 146–147-б.

СЎЗЛАГУЧИ [т. سوزلاگوجي] Сўзлагувчи, гапирувчи.

Хушнавис котиб сўзга оройиш берур ва сўзлагучига осойиш ет-
карур.

Маҳбуб ул-қулуб, 26–27-б.

СЎЗЛУК [т. سوزلوك] Сўзлик.

Чучук сўзлук Ширин сўзлик.

Ачиқ-чучукка лабингнинг мутеиенким, ул
Агарчи йиғлатур аччиқ, эрур чучук сўзлук.

Фавойид ул-кибар, 225-б.

*Озгиким сўзда Масиходек қилур элни тирик,
Бас улуг сўзлукдурур, гарчи эрур асру кичик.*

Бадоеъ ул-васат, 235-б.

СЎЗСИЗ [т. *سوزسىز*] Сўзлари бўлмаган, ҳеч қандай эътирозсиз.

*Тенгри ёмгур бермадиким, сўзсиз эрди талаб,
Манга кулгу келди, ашким ёмгурин ёгдурмадим.*

Наводир уш-шабоб, 520-б.

СЎЙДУРМОҚ [т. *سويدورماق*] 1 Сўйдирмоқ, ўлдирмоқ.

*Ва дузахқа етмасдин бурун баъзини куйдурдилар ва баъзини сўй-
дурдилар ва кулини кўкка совурдилар ва аларнинг фитнаси утин
учурдилар.*

Маҳбуб ул-кулуб, 75–76-б.

2 Кестирмоқ; шилдирмоқ.

*... [Баҳром бинни Хурмуз]. Бу ҳужжат била Монийнинг терисини
ни сўйдуруб, сомон тиктирди ва атбоин қатл қилди.*

Тарихи мулуки ажам, 227-б.

СЎНГАКСИЗ [т. *سونگك سىز*] Суяксиз, устухонсиз.

*Сунгакка шикдур, эранга билик,
Биликсиз Эран-ул сунгаксиз илик.*

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

СЎРДУРМОҚ [т. *سوردورماق*] Сўратмоқ; аниқламоқ.

*... ва рўз афзун давлатқа истиқомати сармадий ниҳоятсиз эр-
конни сўрдурмоқ лозим.*

Муншаот, 176-б.

СЎРМАСЛИҒ [т. *سورماسلىغ*] Сўрамаслик.

*[Хусайн Бойқаро шеърояти ҳақида]. Матлубин истаб, топол-
маслиғидин ва ҳеч ҳамдам ани бу мусибатда зорлиғин сўрамаслиғи-
дин ўз-ўзи била гиламандлиғ изҳор қилибдур...*

Мажолис ун-нафоис, 201-б.

СЎРҒУЧИ [т. *سورغوجي*] 1 Сўрагувчи; савол берувчи.

2 Даракловчи, излагувчи.

*Қоматинг ҳажринда кўнгул сўргучи носих тили
Ништаредурким, ёрар уқ захмини пайкон учун.*

Фаройиб ус-сиғар, 365-б.

*Сўргучига зоҳир ўлуб изтироб,
Дедики: Эй хуршеди олийжаноб.*

Ҳайрат ул-аброр, 108-б.

*Аммо ул ҳазратдек сўргучи бўлса, кўнгул гамидин не гам ва хо-
тир аламидин не алам.*

Муншаот, 202-б.

СЎФИЛИҒ [а.-т. *صوفي لىغ*] Суфийлик, тақводорлик.

*[Абу Сулаймон Нилӣ қ. с.]. ... Андин сўнгра ани Мағрибда ҳоким
қилдилар, сўфилиғидин.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

СЎЮЛМОҚ [т. *سويولماق*] Шилтинмоқ, сўйилмоқ, шилиб олинмоқ.

Андоққи, бошдин-аёғи жароҳат бўлди ва бари аъзосининг териси сўюлди.

Маҳбуб ул-кулуб, 57-б.

СЎҚМОҚ [*т. سوقماق*] Туширмақ, солмоқ.

[Абулаббос Ниҳовандий қ. т. с.]. Ниҳовандий дебдурки, аввалки, манга бу иш дарди пайдо бўлди, ўн икки йил бошимни ёқамқа сўқтумки, қунгумнинг бир гўшасин манга кўргуздилар.

Насойим ул-муҳаббат, 103-б.

ТААЙЮНОТ [а. تعينات] Борлик, мавжудот, дунёда бор нарсалар.

*Таайюнот ичида ишқ бир ҳақиқат эрур,
Гар ўлса булбулу парвонадин вагар мендин.*

Наводир ун-ниҳоя, 402-б.

... ва утган матлаъ шарҳида бу навъ битибдурларки, эй улки, уз юзинки зоҳир нуридур, таайюнот ва сувар бурқаъи била ёшуруб, ёширун зухур бозорига келиб, халқе бу сувар тилисмидинки, бу махфий ганж юзига тортибсен, таайюнот мухталифа касрати ва ...

Насойим ул-муҳаббат, 460–461-б.

ТААЛҶУМСИЗ [а.-т. تعلم سيز] Илм ўрганмаслик, билимсиз.

Тенгри афзалидин бири улдурки, таълиму таалтумсиз бировни андоқ қилгайки, агар бизга дин усулида ва тавҳид дақойиқида мушкул бўлса андин сўрғайбиз...

Насойим ул-муҳаббат, 201-б.

ТААММУЛСИЗ [а.-т. تأمل سيز] 1 Фикрсиз, бемулоҳаза, беандиша; уйловсиз (уйтамасдан).

*Чу сўз топти ниҳоят, тўкти ярмоғ,
Тааммулсиз нечукким тошу туффроғ.*

Фарҳод ва Ширин, 82-б.

*Вале ҳар киши бўлса аҳли уқул.
Тааммулсиз иш ақли этмас қабул.*

Садди Искандарий, 323-б.

2 Шопқалоклик.

*Тааммулсиз ўлса бугун беғуноҳ,
Санга ҳолини тонгла билганда, оҳ!*

Садди Искандарий, 317-б.

ТААММУҚ [а. تعمق] Бирор нарсанинг ҳақиқатига етишиш, бирор ишда юқори натижага эришиш, чуқур фикр юритиш.

Воқеан ише қилибдурки, назм аҳли анинг тааммуқида ҳайрон ва тааммулида саргардондурлар...

Муҳокамат ул-луғатайн, 31-б.

ТААССУБОЙИН [а.-ф. تعصب ائین] 1 Тарафдорлик.

2 Мутассиблик, бирор нарсага кўр-кўрона амал қилишлик; бировга кўр-кўрона эргашишчилик.

*Ҳар бир араби таассубойин,
Равшан қилиб онча шуълаи кин.*

Лайли ва Мажнун, 165-б.

ТААТТУШ [а. تعطش] Чанқоқлик, тапналик, тапша бўлишлик.

[Шайх Баҳоддин Умар р. т.]. Авойили ҳолда андоққи, бу тоифага гоят шавқу тааттуш булур мақсудқа ҳеч етмакдин тағойиси қошида изҳори малол қилтур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 321-б.

ТАБЖИЛ [а. *تاجيل*] Хурмат-иззат қилиш, улуғлаш, хурматлаш; эҳтиром. [Мавлоно Маждуддин Ҳожжи қ. с.]. Султон таъзиму табжил шарти бежо келтурди ва ўз оллидин бирён кабутар Мавлоно хидматиға юборди.

Насойим ул-муҳаббат, 362-б.

ТАБИИЯ [а. *طبيعيه*] Тасаввуфдаги бир мазҳаб ёки маслак номи.

Шайх дегандурки, жамиғ милату ниҳалда киши мундин расвороқ сўз демайду. Ва яхши боқса, Табия ва Даҳрия мазҳаби мундин яхшироқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 345-б.

ТАБОЙИН [ф. *تابين*] 1 Фарқ, тафовут.

2 Қарама-қаршилик, келишмовчилик.

Бу густоҳлиққа афв умидидур ва ул густоҳлиқларга ислоҳ умиди, то турт табойин мухталиф инсон хилқатидаким, офаринишнинг хазойини маонисидур-мувофиқ булгайлар.

Муншаот, 174-б.

ТАБОНЧА [т. *تابچه*] 1 Милтиқ (тўптонча).

2 Шаппати, шапалоқ.

Пашиаки эл бўйнида булди муҳил,
Булди табонча била уқ музмаҳил.

Ҳайрат ул-аброр, 234-б.

ТАБОРАК [а. *تبارك*] 1 Тангрининг сифатларидан бири.

2 Қуръон сураларидан бирининг номи.

Васлига етушкунг неча саъб эрса Навоий,
Гар қилса карам Тенгри таборақ ва таоло.

Бадоеъ ул-васат, 29-б.

ТАБУ ТАВОН [ф. *تابوتوان*] Куч-қувват, қудрат.

Бермагай эл чекарга табу тавон,
Бу экин олам ичра «тахти равон».

Сабъаи сайёр, 182-б.

ТАБЪСИЗ [а.-ф. *طابع سيز*] 1 Табъсиз, табиатсиз, феъл-атворсиз; 2 Ихти-ёрсиз.

Вафосиз, табъсиз ноаҳл анга хуш,
Вафо аҳли била биттабъ нохуш. .

Фарҳод ва Ширин, 37-б.

ТАВАККУЛСИЗ [а.-ф. *توكل سيز*] Таваккалсиз, бирор нарсага умид боғламаслик; Тангрига умид боғламаслик.

Гарчи таваккулсиз эрур азм суст,
Машварасиз қилма таваккул дуруст.

Ҳайрат ул-аброр, 326-б.

ТАВАКҚУФСИЗ [а.-ф. *توقف سيز*] 1 Тик турмаслик; танаффуссиз; дам олмасдан.

2 Бетухтов, тухтаб қолмасдан, тухтовсиз.

3 Дарҳол, тез.

*Ҳамул кунки қочмоққа майл эттилар,
Таваққуфсиз ўз мулкига кеттилар.*

Садди Искандарий, 204-б.

*Иноят қилиб шоҳи олий мақом,
Таваққуфсиз илгаррак айлаб хиром.*

Садди Искандарий, 327-б.

ТАВБЕХ [a. توبخ] Маломат, танбех, койиш.

[Абу Мухриз Шерозий р. т.]. Мени буюрдиким, йул бошида қофила гузаргоҳида асрагайлар, то ҳар киши ўтса, тавбех ва сарзаниш қилгай.

Насойим ул-муҳаббат, 170-б.

ТАВВОБ [a. تواب] 1 Тангри таолонинг сифатларидан бири, гуноҳларни кечиргувчи.

2 Тавбаларни қабул қилувчи.

*Илоҳи, мен тавба қилдим дегандин не суд, сен тавба берилки,
ҳам Таввабсену ҳам Маъбуд.*

Муножот, 298-б.

ТАВҚ [a. طوق] 1 Бўйинга боғланадиган боғ, тасма.

2 Баъзи қушларнинг бўйинларидаги ҳалқа шаклидаги чизик.

3 Маржон шодаси.

Тавқи саодат Бахт бўйинбоғи, саодат тавқи, толе ҳалқаси.

*Қайди зулфини чу ёр айлади занжири иродат,
Тушти ҳар ҳалқасидин бўйнума бир тавқи саодат.*

Наводир ун-нихоя, 65-б.

ТАДВИР [a. تدوير] Айлана айланиши, чарх уриб айланиши.

... яқиндурки, фалак тосидин савобит доналари тосдаги қалъий қатаротидек эриб, тома киришгай ва тадвир буталаридин сайраф сийми сув бўлуб, сиймобдек оқиб, арз конига етишгай.

Муншаот, 135-б.

ТАДРИС [a. تدریس] Дарс бериш, таълим.

[Ҳужжат ул-ислом Муҳаммад б. ...]. Ва Бағдодда Низомия мадрасаси тадрисин анга тафвиз қилдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 249-б.

ТАЖАЗЗИЙ [a. تجزئى] Бўлак-бўлак қилиш, майда-майда қилиш, майда бўлақларга бўлиниш.

Тажаззий пазир Бўлинишга қобил бўлак.

*Борғону келган анга жузви сагир,
Қим эмас ул жузв тажаззий пазир.*

Ҳайрат ул-аброр, 48-б.

ТАЗКИЯ [a. تزكیه] 1 Поклаш, пок қилиш, тоза, покиза сақлаш.

2 Мақтов, мадҳ.

[Мавлоно Низомиддин Хомуш қ. с.]. Ва нафс тазкияси ва кўнгул тасфиясига кўп жидд кўргузур эркандур.

Насойим ул-муҳаббат, 275-б.

[Қози Раис р. т.]. Илм ҳияяси била ва нафс тазкияси била музайян ва муқаррар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 361-б.

ТАЙ [а. طى] Аруз баҳрларидин бири.

«Тай»-мустафъилуннинг тўртунчи ҳарфининг исқотидур, мустаъшун қолур, муфтаъшун анинг урнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 49-б.

«Тай»-мафъулотуда мафъилоту бўлур, фоилоту анинг урнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ТАЙБАТ [а. طيبت] қ. Тийбат.

ТАКАФФУЛ [а. تكفل] Кафил бўлиш; кафиллигини олиш, мутасадди бўлиш.

Такаффул қилмоқ Кафил бўлмоқ.

Ўз намозин мақбул тахайюл қилгон жамоат намози қабулиятини ҳам такаффул қилгон.

Маҳбуб ул-қулуб, 28-б.

ТАКАЛЛУФСИЗ [а.-ф. تكلف سيز] 1 Саъй-ҳаракатсиз.

2 Мулозаматсиз; бетакаллуф.

3 Ҳашаматсиз.

Такаллуфсиз айлаб ер узра мақом,

Аларни доғи кўп қилиб эҳтиром.

Садди Искандарий, 301-б.

ТАКУПУ [ф. تگپو] Югурҳо-югур, тезлик билан келиб-кетиш, югуриш-елиш.

Тақупу айламак Елиб-югурмоқ, чопмоқ.

Етиб ориққа кўп айлаб тақупу,

Ҳаё теридин андоқ оқизиб сув.

Фарҳод ва Ширин, 247-б.

ТАЛАМОҚ [т. تلامق] Талон-торож қилмоқ, ғорат қилмоқ, шилмоқ.

... Самарқанд яқинида бир бўлук отлиглар чиқдиларки, аларни талагайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 373-б.

ТАЛАБСИЗ [а.-ф. طلب سيز] 1 Хоҳишсиз, сўровсиз; беистак, илтимоссиз, беталаб.

2 Саъй-ҳаракатсиз.

Кишидин талабсиз гино ҳосил этмас,

Яна жудга бўлмамоқ ҳеч монё.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

ТАЛАЗЗУЗОТ [а. تلذذات] Лаззатланадиган нарсалар.

Агар бу фарш хаёлин тамом кўнгулдин чиқарилса, киши ул маҳол тасаввурдин ҳам тинар ва халос ҳам бўлур ё уйга фарш бўлмаса танаъумоти ва талаззузотидин не ўксугай.

Маҳбуб ул-қулуб, 127–128-б.

ТАЛАЪЛУЪ [а. تالؤ] Ярқираш, порлаш.

Сафодин ҳавз сийми ноб янглиз,
Талағлуьдин суйи симоб янглиз.

Фарҳод ва Ширин, 93-б.

ТАЛИЪ [а. *طليح*] Аломат берувчи, белги берувчи, дарак берувчи, хабар берувчи.

Гар булубон ногаҳон талиъ мусоид, бахт ёр,
Топсанг ул ой бирла сўзлашгунча миқдор, эй кўнгул.

Бадоеъ ул-бидоя, 348-б.

ТАЛҲИС [а. *تلخيص*] Саралаш, хулосалаш.

Қил фано дарси аро мулаххаски, эмас
Суд кашфида бу маънининг уқумоқ «талхис».

Наводир уш-шабоб, 199-б.

ТАМАЙЎЗ [а. *تميز*] Фарқ пайдо қилиш; фарқли бўлиш; фарқли.

[Абу Абдуллоҳ Турузбадий р. т.]. Ва ҳам ул дебдурки, йироқ бул
хидматда тамайюздин, не учунки, жамъики аларни хидматда
мумтоз қилурсен...

Насойим ул-муҳаббат, 185-б.

... ва бу китоб муморасотига машъуф булгон аҳли тамайюзлар
кўнглин мастур булгон ахёр футуввати шамоийимидин мунаввар ва
аржуманд этгайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 498-б.

ТАМАННОСИЗ [а.-т. *تمنا سيز*] Бетиплак, беистак, орзусиз, беумид, ил-тимоссиз.

[Мир Ғиёс қ. р.]. Бир анбонда тула утмакдур. Мир га ҳавола қи-
либ, дедики, улаш, закотсиз ва таманносиз.

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ТАМАРРУД [а. *تمرد*] Саркашлик, бўйин товлашлик, итоатсизлик, му-холифлик.

Ҳамул замон хитоб келдиким, эй Мусо, неча бу қавм бизинг возиҳа
оёт ва лойиҳа баййинотимизни кўруб, тамарруд ва исён қиғайлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 144-б.

ТАМАЪСИЗ [а.-т. *طمع سيز*] Бировдан бирор нарса кутмаслик, бетама; илинжсиз.

Эй Навоий, олам аҳлида тамаъсиз йуқ киши,
Ҳар кишида бу сифат йуқтур анга бўлғай шараф.

Бадоеъ ул-васат, 500-б.

ТАМОМЛИҒ [а.-т. *تمام ليغ*] 1 Бутунлай, тўлиқлик; мукаммаллик.

2 Комиллик; ҳаммалик, барчалик.

Шафқат тамомлиғ Ҳаммага меҳрибонлик.

[Абу Абдуллоҳ Солимий қ. с.]. ... ҳарким, узр этса қабул қилғай ва
шафқат тамомлиғи била барча элга хоҳ солиҳ ва хоҳ толиҳ.

Насойим ул-муҳаббат, 86-б.

ТАМОМҲОЛ [а. *تمام حال*] Комилроқ.

[Абул Ҳусай Ҳусрий р. т.]. Шайх Сулабий дебдурки, машоийих
орасида андин тамомҳолроқ ва ширин забонроқ, улук сўзроқ кўр-
мадим.

Насойим ул-муҳаббат, 163-б.

ТАМУЗ [ф. *تاموز*] 1 Жавзо ойининг жазирама вақти, саратон ойи; июл.

*Кун туш эдию тамуз фасли,
Жавзо била меҳр тоб васли.*

Лайли ва Мажнун, 180-б.

2 Ёз, ёзнинг энг иссиқ палласи.

*Тамуз ўтидин эрди оламга жўш,
Сувлар айлабон қайнамоқтин хуруш.*

Садди Искандарий, 513-б.

ТАНАДИРНО [а. *تندرينا*] 1 Алпула айтмасдан узоқ чалиш.

2 Кўшиқда бир турли нақорат.

*Нақида ҳар неча талоло деса,
Ё амал ичра танадирно деса.*

Ҳайрат ул-аброр, 59-б.

ТАНАЪУМОТ [а. *تتعيمات*] Ноз-неъматлар ичида яшап, неъматланиш, баҳраманд бўлиш, роҳат-фароғатда яшап.

Сабр ўзни чиқармоқдур ҳузус нафсонидин ва танаъумот жисмонидин ва нафсни ҳабс қилмоқдур ибодат меҳнатида...

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

*Яна ул эрдимким, ул ҳазратнинг давлатидин бовужуди улким,
жамии танаъумоти жисмоний ва муродоти нафсонийзаки, даст-
расим балки ҳавасим бор эди...*

Вақфия, 252-б.

ТАНБУРА [ф. *طنبوره*] Мусиқа асбобларидан бири, танбур.

*Хуш улки, базмда айлар топарда арғуштак,
Шаҳ анда танбура чолиб, Навоий деса қўшуқ.*

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

ТАНВАШ [ф. *تن و ش*] Жуссадек.

Юз рўйи танваш Юзта ҳайкал.

*Йиқилгоч бу ҳамул юз рўйи танваш
Ки, бору узра эрдилар камонкаш.*

Фарҳод ва Ширин, 167-б.

ТАНГАЛИК [т. *تنگه ليک*] 1 Тангалик, пуллик.

2 Савдо устида олдиндан берилган пуллик.

*... ҳар куни ўтмак юз ададким, йигирми ботмон уч тангалик эт
билан мураттаб қилгайлар...*

Вақфия, 268-б.

ТАНГДАСТ [ф. *تنگ دست*] 1 Фақир, ҳеч вақоси йўқ, қамоқ.

2 Имконияти оз ёки чекланган, қурби етмаган, қўли калталиқ ёки қисқалиқ.

*Ҳаводис солиб ишлариға шикаст,
Маош амрида бўлдилар тангдаст.*

Садди Искандарий, 259-б.

ТАНГЛИК [ф.-т. *تنگ ليک*] 1 Танглик, торлик.

2 Мушкуллик; ночорлик, иложсизлик.

Баъзи сафардаким, емакка танглик воқеъ эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

ТАНЗ [а. طنز] Масхара бўлиш, масхаралаш, кулги қилиш, истехзо, масхара.

*Бу сўз сидқига дағи бетаъну танз,
Далолат қилур ояти «кунту канз».*

Ғаройиб ус-сигар, 534-б.

ТАНИМОҒЛИҚ [т. تانيموغلوق] Танимоқлик, билмоқлик, англамоқлик.

*Анғаким эрур нуқтадону зариф,
Улуғ ишдурур тонимоғлиқ ҳариф.*

Садди Искандарий, 139-б.

ТАНИР-БИЛУР [т. تانير بيلور] Таниган-билган.

*[Мавлоно Муҳаммад Табодгоний] Аксар ани танир-билур эл ўзни
соҳиб азо туттилар.*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 99-б.

ТАНОСУБСИЗ [а.-т. تانسوب سيز] 1 Номуносиб, муносиб бўлмаган, номувофиқ.

2 Пропорциясиз.

3 Шеърятда таносиб санъати ҳосил қилиш.

*Анинг зотиға чун табъи муҳаввис,
Таносубсиз хунарлар қилди мунис.*

Фарҳод ва Ширин, 49-б.

ТАНСИҲАТЛИК [ф.-а.-т. تانساحت لىك] Тани-жони соғлик, саломатлик.

*... Мустафо с. а. в. дебдурким, (тансиҳатлик ва хотиржамлик –
икки неъматдурки, кун одамлар унинг қадрига етмайдулар).*

Насойим ул-муҳаббат, 77-б.

ТАНСУҲА [ф. تانسوخه] қ. Тансуқа.

*[Шайх Абу Саид Абулхайр]. Ҳазрат Шайх ул-ислом қ. р. дурким,
Ҳирида саккиз ботмон нон бир тансуҳа эрмиш ва алар ёз гиёҳи бир-
ла кун кечурур эрмишлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 22-б.

ТАНСУҚА [ф. تانسوقه] Нодир нарса, қимматбаҳо нарса, инъом.

ТАНУҚЛУҚ [т. تانوق لوق] Нишонлик, белгилилик.

*Шайх ул-ислом дебдурки, бу Али р. а.га нуқс эмасдурки, та-
нуқлуқдур, ул мазкур бўлғай уч нимага.*

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

ТАНҲОЛИҒ [ф.-т. تانهاغ] 1 Танҳолик, яккалик; алоҳидалик, жудолик.

2 Фақатлик, биргиналик.

*Ҳусн аро чун уйла фард улдунги йуқ ҳамто сенга,
Ишқинг ичра хуш келур халқ аҳлидин танҳолигим.*

Наводир ун-ниҳоя, 376-б.

ТАП(П)ОНЧА [т. طپانچه] қ. Табонча.

ТАРАДДУДСИЗ [а.-т. تاردد سيز] 1 Бирор масалада иккиланмаслик; тай-ёргарликсиз, бетараддуд.

2 Саъй-ҳаракасиз.

*Эй Навоий, пора-пора бўлса кунгунг яхшидур,
Ким тараддудсиз олишқайлар ани дилхоҳлар.*

Наводир уш-шабоб, 112-б.

ТАРАКА [a. ترکه] Мерос; вақфлик.

[Абдурахмон Жомий]. ... қисмат хохида илми ун оламча эрканлардин изтирор ортуқроқ тарака олгон ва уламо умматига к-анбиёйи исроил комида юз йигирма тўрт минг ҳариф аросида ўзини тариқат элининг муқтадо ва имоми ...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

ТАРАҚҚУБ [a. ترقب] Интизорлик тортмоқ, мунтазир бўлмоқ, эртаю кеч хизматда бўлмоқ.

... ва ҳукумат маҳкамасида додхоҳ сўрдум ва гоҳ: подшоҳ наёба-тида тараққуб туздум ва наззорагар элга ўзумни комрон кўргуз-дум.

Маҳбуб ул-қулуб, 10-б.

ТАРДОМАНЛИҚ [ф.-т. تردهمن ليق] Фосиқлик, ахлоқсизлик, бадахлоқ-лик, бузуклик.

Ҳар фисққим, пушаймонлиқ ўтин ёрутқай, ул ўт тардоманлиқ олудалигин қурутқай.

Маҳбуб ул-қулуб, 100-б.

ТАРЖУМОН [a. ترجمان] Таржимон, таржима қилувчи.

Таржумон ул-асрор 1) сирлар таржимони; 2) шайхларга берилган нис-бат.

[Шамсуддин Муҳаммад Ҳофиз Шерозий қ. с.]. Алар лисон ул-ғайб ва таржумон ул-асрордурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 479-б.

ТАРЗИҚ [a. تزيق] Бир-бирига муносабатсиз равишда бириккан сўзлар ва улар иштирокида шеър битиш (тарзиқ) санъати.

[Мир Сарбараҳна – форсигуӣ шоирлардан]. Ғоят шух таълиғи-дин тарзиқ айтмоқ қондасин Мир пайдо қилди.

Мажолис ун-нафоис, 115-б.

ТАРИМОҚ [т. تارماق] Эқмоқ.

Қўксини қилди Навоий чу шиёр,
Тухми меҳрингни бу мазрағда ториб.

Наводир уш-шабоб, 53-б.

ТАРИҚАТОСОР [a. طريقت اسور] Тариқатлик, тариқат асарлик.

Мундоқ киши олиме керак исломтаноҳ ва орифе керак муқарраби даргоҳ, хирадманди шариатишиор ва фақрға хурсанд ва тариқато-сор.

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

ТАРИҒ [т. تاريغ] Буғдой, тарик.

Тариғ киби суюлур талхкомлик бирла,
Тариғ-тариғки йигиштурди алтунин норанж.

Бадоеъ ул-бидоя, 101-б.

Бир куни Хожжа Музаффар Нуқонда айтур эрдик, бир паймона тариғдин бир дона Шайх Абу Саид Абулхайрдур, боқи барчаси мен.

Насойим ул-муҳаббат, 214-б.

ТАРИҒ-ТАРИҒ [т. تاريغ تاريغ] Хирмон-хирмон.

*Тариг киби суюлур талхкомлик бирла,
Тариг-таригки йигиштурди олтунин норанж.*

Бадоеъ ул-бидоя, 101-б.

ТАРОВАТЛИГ [a.-т. طراوت ليغ] Япнашлик, сафоланишлик, тароват-лик.

Қаноат натижаси мундин комилроқ оз зухур қилиб эркин ва хурсандлик бозчасининг раёҳини мундин тароватлигероқ кам очилиб эркин.

Маҳбуб ул-қулуб, 55-б.

ТАРОНА [ф. ترانه] 1 Апула, суруд.

2 Икки байтлик (дубайтий), аруз илмида рубоий вазнининг номи.

Рубоий вазником, ани «дубайтий» ва «тарона» ҳам дерлар.

Мезон ул-авзон, 66-б.

ТАРОНАГУСТАР [ф. ترانه گستر] Апулачи, оҳанг тарқатувчи, чалувчи, хониш қилувчи.

Сархуш таронагустар бўлмишсен, эй Навоий,

Соқий, сен эмди тут май мутриб, сен эмди туз уд.

Бадоеъ ул-васат, 97-б.

ТАРОНГУ [т. ترانغو] Бир турли ёввойи дарахт, тўронги.

Қоматинг нозуку туби нозук.

Сарв раънову таронгу раъно.

Бадоеъ ул-васат, 31-б.

ТАРОҚ [т. تراق] Бирор нарсанинг тушиб ёки синиб кетиши каби ҳолатлардан юзага келган товуш.

Тоғу фалакларда тароқо тароқ,

Барча тароқида аён алфироқ.

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

Тароқо тароқ Икки нарсанинг бир-бирига урилишидан чиққан овоз.

Тоғу фалакларда тароқо тароқ,

Барча тароқида аён алфироқ.

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

ТАРРА [ф. تره] Овқатга қўшиб ейиладиган кўкат, сабзавот, нонхўрак учун айрим ўсимликлар баргидан тайёрланган масаллик.

Сабзаси нон узра зумуррад бўлуб,

Тарраси хон ичра забаржад бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 168-б.

ТАРРАФУРУШ [ф. تره فروش] Сабзавотфуруш, кўкағфуруш, сабзавот экинларини сотувчи.

*Қози бу ҳолни кўргач борадургон тарафдин қайтти ва дедики,
бир таррафуруш сабзилари гамин еб, қурумасун деб, анга дам-бадам сув сепар бўлса, ҳошо Тенгри карамидинки бандалари сабзазори ҳаётин сувсузлукдин қуругали раво кўргай?*

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

ТАРРОҲЛИГ [a.-т. طراح ليغ] 1 Наққошлик.

2 Бино ва иншоотларни қурувчи мутахассис, меъмор.

*Бу етти гулиани жаннатосо ва етти қасри сипехрфарсо тар-
роҳлигининг жиҳати ва меъморлигининг кайфияти...*

Сабъаи сайёр, 45-б.

ТАРФИЛ [а. *ترفيل*] Шеър баҳрларидан бири.

*«Тарфил» – мустафъилуннинг ватади мажмуъиға бир сабаби
хафиф изофа қилмоқдур, мустафъилотун бўлур, мустафъилотун
анинг урнига қуярлар.*

Мезон ул-авзон, 50-б.

ТАРҚАШМОҚ [т. *ترقا شموق*] Тарқашмоқ, тарқамоқ.

*Зулфи эл кўнглин паришон айламакка жамъ ғуб,
Турфароқ буқим, кўнгулларни йиғарға тарқашиб.*

Ғаройиб ус-сиғар, 71-б.

ТАСАДДУҚ [а. *تصادق*] 1 Садақа қилиш, Аллюҳ йулига садақа қилиш,
садақа йули билан бировга бирор нарса бериш, худойи қилиш.

2 Хайрот.

Тасаддуқ қилмоқ Хайрот қилмоқ; садақа қилмоқ.

*Бу сийм аҳкомидур қилмоқ тасаддуқ,
Яна ашёда мундоқ бил таҳаққуқ.*

Сирож ул-муслимин, 285-б.

ТАСКИНПИЖУҲ [а.-ф. *تسكين پروه*] қ. Таскинпужуҳ.

ТАСКИНПУЖУҲ [а.-ф. *تسكين پروه*] Ором олиш, ором олувчи.

*Элин ҳам айириб деди: Сиз гуруҳ,
Булунг ушбу манзилда таскинпужуҳ.*

Садди Искандарий, 503-б.

ТАСЛИК [ф.-т. *تسليك*] Ёмонлик.

*[Шайх Нуруддин Абдурахмон Исфаройиний...]. Толиблар тасли-
ки ва муридлар тарбияти ва аларнинг вақоеъи кашфида азим шони
бор эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 305-б.

ТАСМА [ф. *تسمه*] Чармли бўғов, банд, кишан, камарбанд.

*Қулумда банди жунун тасмаси, не фикр эткай
Паривашеки, миниб дев, қўлга олса жилов.*

Бадоеъ ул-васат, 361-б.

ТАТБИҚ [а. *تطبيق*] Мувофиқлаш, солиштириш, уйғунлаштириш.

*Мену шайтонга татбиқим, эрур
Мендек ул доғи маломат аҳли.*

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

ТАТМИМ [а. *تتميم*] Охирига етказиш, тугаллаш, тамом қилиш, поёнига
етказиш.

*... ва Шайх Саъид шайхнинг битконин биайниҳи табаррук ва та-
яммум жиҳатидин шарҳининг дебочасида келтурубдур ва сониян
фойда таъмиму татмими учун арабий иборатқа нақл қилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 398-б.

*[Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий қ. с.]. Чун инзивоси гояти қувват ва
нияти тахмилу татмимга етибдур...*

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

ТАФАРРУД [а. *قرد*] Якка қолишлик, танҳолик, яккалик, ўзини ёлғизликда тутишлик; покланиш, яккаланиш.

... *ва эътиқод поклиги ва тажарруд ва тафарруд таврида ва оламда ҳар не келса, хуш бўлмоқ ва хуш ўтқармоқ...*

Насойим ул-муҳаббат, 472-б.

ТАФЗИЛ [а. *تفضيل*] Афзал тутиш, ортиқроқ берилиш.

Ва икки жаҳон жамоли кошфу ризодур ва олам нохушлиги ҳижобу саҳатда ва бу возиҳ бағнидур, фақрнинг гинога тафзилининг, валлоҳу аълам.

Насойим ул-муҳаббат, 68-б.

ТАФОВАТ [а. *تفاوت*] 1 Айирма, фарқ, ажратиш, тафовут.

2 Ажратиб турувчи оралик, ўртасидаги масофа.

*Кимгаки биззот саховат дурур,
Фақру гинодин не тафоват дурур.*

Ҳайрат ул-аброр, 236-б.

ТАФОВУТ [а. *تفاوت*] қ. Тафоват.

ТАХАЛЛУФСИЗ [а.-т. *تخلف سيز*] 1 Бехилоф, ихтилофсиз; қаршиликсиз, номувофиқликсиз.

2 Орқада қолмаслик.

Ва ҳар неки, Ибн Нуқта бобида деди, тахаллуфсиз воқеъ бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 381-б.

ТАХЛИЪ [а. *تخلع*] 1 Ечиб олиш (кийимни).

2 Шеър баҳрларидан бири.

«Тахлиъ»-мустафийлунда «хабн» ва «қатъ» ижтимоидур, мустафийл қолур, фаъулун анинг ўрнига қуярлар.

Мезон ул-авзон, 49-б.

ТАХТАГИЗ [ф.-т. *تخته گيز*] Тахта кигиз.

*Шаҳеким кукка чиққай тахту жоҳи,
Гадоким, тахтагиз бўлғай паноҳи.*

Фарҳод ва Ширин, 61-б.

ТАХТАС-САРИ [а. *تخت السري*] Пойтахт.

*Ул авж узраким сочилиб сўз дури,
Сурайё келиб анда тахтас-сари.*

Садди Искандарий, 40-б.

ТАХТПЎШ [ф. *تخت پوش*] 1 Тахт ёпинчиги.

2 Тобут ёпинчиги.

*Поя етти зиналиг тахтинга, етти чарх ўлуб,
Тахтпўшунг зинати тарсиё ахтар бўлди тут.*

Бадоеъ ул-васат, 55-б.

ТАШАББУҲ [а. *تشبه*] Ўхшашлик, ўхшалиш.

Ташаббуҳ айламак Ўхшатмоқ.

*Хайлу асҳоби ташаббуҳ айламак,
Тенгрига лекин таважжух айламак.*

Лисон ут-тайр, 124-б.

ТАШАРРУЪ [а. *تشرع*] Киришганлик, бошлаш.

[Хожса Абдурахмон Гахворагар қ. с.]. *Ва буюк сўзлар айтур эрди ва мавлоно Разиюддин Али хидматлари гоят ташарруда эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 317-б.

ТАШАХХУД [а. تشاهد] 1 Намозда ўқиладиган дуолардан бири, намознинг «қаъдаи охир» ида ўқиладиган дуолардан бирининг номи, «Аттахитту лиллоҳи вас-саловоту ват-таййибот. Ассалому алайка айюҳан-набийю ва раҳматуллоҳи ва баракатуҳ. Ассалому алайка ва ало ибодиллоҳис-солиҳин. Ашҳаду ан ло илоҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу»ни айтмоқ.

*Киши бу ерга истар булса маъни,
Ташаххудгача қилмоқ макс яъни.*

Сирож ул-муслимин, 283-б.

*Бирин эл қаъдаи аввал тааххуд,
Бири бу қаъдадин сунгра ташаххуд.*

Сирож ул-муслимин, 283-б.

2 Намозда «қаъдаи охир» ҳолати ёки вақти.

[Адиб Қумандий р. т.]. *Дебдурларки, йигирма йил кўпрак авқот аёғ устига туруб ерди, магар ташаххуд вақтики, ултурур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 220-б.

ТАШДИД [а. تشديد] 1 Шиддатлантириш, иккилантириш.

2 Ундош товушларни икки қайталаб айтиш (карра, аммо каби).

*Зулфунг устида гажак қуллоблар тақдидидур,
Йуқса қилки сунъдин ул турранинг ташдидидур.*

Фавойид ул-кибар, 127-б.

ТАШИ [т. تاشي] Ташқари.

Али Моёний қ. с. уз кенти Моёдин Абардиҳқа ташириф келтурдилар ва кентнинг ташида тушуб, мени тиладилар.

Насойим ул-муҳаббат, 317-б.

ТАШЛАМОҚЛИҚ [т. تاشلا ماق ليق] қ. Ташламоғлик.

*Ўт ичра ташламоқлик ўйлаким барқ
Ки, бўлгай шуъла тўфони аро гарқ.*

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ТАШЛАМОҒЛИҚ [т. تاشلا ماغ ليق] 1 Ташламоқлик; тушириб юбормоқлик.

2 Қўймоқлик.

*Есун итинг жигаримни узуб-узуб, негаким
Кесиб-кесиб қошига ташламоғлик эрмас адаб.*

Наводир уш-шабоб, 38-б.

3 Тушириб қўймоқлик.

4 Тушириб қолдирмоқлик.

ТАШНАЛАБЛИҒ [ф.-т. تاشنه لبلغ] Лаби қуриганлик, чанқоқлик.

*Соқие, ратли гарон бирла мени сероб қил,
Ким қурубтур ташналаблиғдин манга бисёр оғиз.*

Фавойид ул-кибар, 154-б.

ТАШНАЛИҒ [ф.-т. تاشنه لغ] Ташналик, чанқоқлик, сувсаганлик.

*Рузада лаб ташналигдин қилди заъф ул моҳру,
Жон берурмен лаълига то булғуси жонимда су.*

Бадоев ул-васат, 356-б.

ТАЪВИҚ [а. تعويق] Қайтариш, кечиктириш, ман этиш, пайсалга солиш; банд солиш.

*Эмдиким, маҳал топиб, бу мазкур булгон муддаони арз қилдим
– гариб даст бердиким, аларнинг ҳам муборак хотираларига би-
айниҳи ушбу навъ утар эрмиш, аммо баъзи мавонё сабабидин
тавқиф ва таъвиққа қолур эрмиш.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 49-б.

ТАЪЗИБ [а. تعذيب] Қийнақ; азоб бермоқ, озор бермоқ.

*Ҷун таъзиб шиддатидин ҳордилар, ул мажмуъдин судраб чиқор-
дилар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 57-б.

ТАЪЛИФОТ [а. تاليفات] 1 Икки ёки ундан ортиқ ижод намуналарини бир-бирига боғлаб тартибга келтириш.

2 Ижод намуналари, асарлар; муаллифлик.

*[Шайх Аҳмад Ғаззолий р. т.]. Ва муътабар таснифоти ва таъ-
лифоти бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

ТАЯММУМ [а. تيمم] 1 Ислом дини шариати қоидаларига кўра мусул-монлар сув бўлмаган жойда тупроқ ёки қум зарралари билан юз-қўл ва бошқа яширин аъзоларига таҳорат олиши мумкин; намознинг таяммум фарзлари.

*Таяммум фарзи аввал бўлди ният,
Илик туфроққа урмак икки навбат.*

Сирож ул-муслимин, 282-б.

*Таяммум ноқисин айлай ишорат,
Эрур ҳар неки нуқс этгай таҳорат.*

Сирож ул-муслимин, 282-б.

*Заъфда ултуруб ва кунрак заъфда ётиб ва назъ ҳолатида ишо-
рат била муқаррар булутур, сув булмағонида таяммум била,
аммо маоф бўлмайду.*

Муншаот, 221-б.

2 Кўнгил таҳорати.

*Поклик даъби гар эрмастур сулук ичра, не суд,
Баҳру барда гар таҳорат, гар таяммум айларам.*

Ғаройиб ус-сиғар, 339-б.

*Ҳам «Футуҳот»дадурки, халойиқ илиғларин Шайх Абу Мадянга
суртуб, табаррук ва таяммум жиҳатидин юзларига суртарлар
эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 384-б.

ТАЯРОН [а.-ф. طياران] Учиш, парвоз қилиш.

*Ўқки, туз ўлди таярони анинг,
Булса ер эгри, не зиёни анинг?*

Ҳайрат ул-аброр, 201-б.

ТАҚБИЛ [а. *تقبيل*] 1 Ўпиш, ўпич олиш.

2 Мусулмон киши ҳаж ёки умрага Маккатуллоҳга борганида зиёрат қилиш амалларидан бирини адо этиш, яъни Каъба деворларидан бирига ташқаридан жойлаштирилган Ҳажар ул-асвад (қора тош-жисмли хусусиятига кўра ҳам у бошқа тошлардан фарқли улароқ сувда чуқмайди) ни зиёрат қилганда унга пешона, юз, кўзларини суртиб ўпиши ва тавоф қилиши.

Курдумки, Ҳажар ул-асвад тақбили қилди ва Фотиҳадин тиловат бунёд қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 400-б.

ТАҚДИРСИЗ [а.-т. *تقديرسىز*] 1 Қургилликсиз; 2 Фараз қилмаслик, тахмин қилмаслик.

3 Қимматсиз.

4 Қазосиз, қадарсиз.

*Ҳамла кетур размда тақсирсиз,
Билки киши ўлмади тақдирсиз.*

Ҳайрат ул-аброр, 327-б.

ТАҚДИС [а. *تقدیس*] Муқаддас ҳисоблаш, пок ва муборак ва қутлуғ санаш, азиз ва ҳурматли билиш, поклик билан эшлаш.

Эшиттимки, олам ва ҳар не андадур, Ҳақ субҳонаҳу ва таоло тасбеҳин мухталифа тил била айтадурлар, анвоъи тақдис била. Яқин эрдик, ақлим зойил бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

ТАҚЛИДИЙ [а. *تقليدي*] 1 Тақлидлик, тақлидчилик.

2 Мажбуриятлик.

3 Масъулиятлик, жавобгарлик.

Бир қатла Ҳазрат Амир ул-муъминин Алининг имони тақлидий экандур деганга, ул ҳазратнинг руҳидин зариб сиёсат ва шиканжалар курди.

Мажолис ун-нафоис, 120-б.

ТАҚЛИЛ [а. *تقليل*] Кам қилиш, озайтириш, камайтириш, озгин бўлиш.

Ва маном тақлилида эътидол тариқи била қушиш қилмоқ, алал-хусус...

Насойим ул-муҳаббат, 270-б.

ТАҚСИРЛИК [а.-т. *تقسیرلیق*] Қусурлик; сусткашлик.

*Булма бу пир олида тақсирлик,
Истар эсанг давлат ила пирлик.*

Ҳайрат ул-аброр, 328-б.

ТАҚСИРСИЗ [а.-т. *تقسیرسىز*] Сустлик қилмаслик, камчиликсиз, енгиллик қилмаслик; беқусур, бенуқсон, бейб.

*Ҳамла кетур размда тақсирсиз,
Билки киши ўлмади тақдирсиз.*

Ҳайрат ул-аброр, 327-б.

ТАҒМОЧ [т. *تغماچ*] Тағмоч (элат, халқ).

*Ўзбак, мўғул ўлғай анинг оллида мусулмон,
Билман ани қалмоқмудур, йўқ эса тағмоч.*

Наводир уш-шабоб, 77-б.

ТАҲ [ф. تَه] 1 Таг, ост қабат.

2 Териб, тахлаб қўйилган нарса ёки унинг ҳар бир тахлами, тах.

Бир тах нон Бир тах нон.

[Абунаслр Саррож р. т.]. *Ва таровиҳда Қуръонни беш хатм қилди. Ва ходим ҳар кеча бир тах нон анинг ҳужрасига элтар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 199-б.

Бир тах ўтмак Бир тах нон.

[Шайх Абуали Сиёҳ қ. с.]. *Кундуз икки тах ўтмак олиб, уйдин чиқар эрди, йўлда фуқарога яширин берур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ТАҲАЙҲОРОТ [а. تحيرات] Ҳайратланиш, ҳайрон бўлиш, шошиб қолиш, ҳайронлик.

... *ва бухайрот шарҳидин елга таҳайюрот солиб ва анҳор можа-росидин сойилни баҳрдек хушқаблқидин сероб қилғони.*

Садди Искандарий, 485-б.

ТАҲАККУМ [а. تحكم] Зўравонлик билан ҳукмронлик қилиш; устун чиқиш.

Таҳаккум қилмоқ Ҳукмронлик қилмоқ.

*Эй қазо ҳукмига ожиз, бу сифат маҳкум ўлуб,
Фақр атворида ҳеч иш жуз таҳаккум қилмадинг.*

Бадоеъ ул-бидоя, 282-б.

ТАҲАММУЛСИЗ [а.-т. تحمل سيز] 1 Бесарб, чидамсиз, бардошсиз, оғир ва қийинчилик дамларда сабр-бардошли бўлмаслик.

2 Мажбуриятсиз.

*Таҳаммулсиз бўлуб топти сўзим гул,
Халойиқ қилмасун ваҳмига маҳмул.*

Фарҳод ва Ширин, 332-б.

*Таҳаммулсиз бўлуб уй сори бориб,
Эшик очилмогондин сўнг қўнғориб.*

Фарҳод ва Ширин, 447-б.

ТАҲАММУЛСИЗЛИК [а.-т. تحمل سيزلىق] Бесабрлик, чидамсизлик, бардошсизлик, бетоқатлик.

... *ва дилфуруз газаллар иштиғоли била таҳаммулсизликқа ит-мийнон берурлар эрди.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 13-б.

ТАҲАРРУКЛУК [а.-т. تحرك لوك] Ҳаракатлик, қимирлашлик, тебраниш-лик.

... *то рўзгор ҳаводиси ул жаҳондор салтанати асосин барҳам урди ва ел таҳарруклук сипеҳр ул комгор шамъи ҳаётин ўчурди...*

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ТАҲАРРУКСИЗ [а.-т. تحرك سيز] Қимирламаслик, тебранмаслик, ҳаракатсиз.

*Азал субҳики қилди хомаи сунъ
Таҳарруксиз хароши номаи сунъ.*

Фарҳод ва Ширин, 55-б.

ТАҲАҚҚУҚ [а. تحقق] Исботга етишмоқ, ҳақиқат бўлмоқ.

*Бу сийм аҳкомидур қилмоқ тасаддуқ,
Яна ашѐда мундоқ бил таҳаққуқ.*

Сирож ул-муслимин, 285-б.

ТАҲЗИР [а. *تحذير*] Ҳазар қилувчи, қурқилшиқ, қочип, четлашиқ.

*Маҳлуқ мулозаматидин танфиру ғайри ҳақ мулозаматидин таҳ-
зир.*

Ғаройиб ус-сиғар, 545-б.

Таҳзир қилмоқ Ҳазар қилмоқ, қочмоқ.

*Душмандин таҳзир қилмоққим, бийми бўлғай, хусусанқим, ул
душмани қадимий бўлғай.*

Ғаройиб ус-сиғар, 547-б.

ТАҲҲИР [а. *تحير*] Ўзгартириш.

*Яна тартиб, яъни улча таҳрир,
Қилинди берма лек анга таҳйир.*

Сирож ул-муслимин, 280-б.

ТАҲМТАНЕ [ф. *تومتاني*] 1 Қувватли, кучли, қудратли, шижоатли бир паҳлавон киши.

2 Шижоатли паҳлавон Фирдавсий «Шоҳнома» сидаги қаҳрамон Баҳман ва Рустами Золнинг лақаби.

*Чун яна майдон сори кўргузди хез,
Таҳмтане тортиб эди тиги тез.*

Ҳайрат ул-аброр, 86-б.

ТАҲНИЯ(Т) [а. *تهنيه/تهنيت*] Қутлаш, табриклаш, муборакбод этиш.

*... сўё бу ун [ўлмасдан бурун ўлинглар] ҳадиси ҳукми ишорат ан-
гадурки, ўлумнинг таҳниясиди бўлғай, чун вақт етган эрқандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 433-б.

ТАҲНИЯТОМИЗ [а.-т. *تهنيت آميز*] Муборакбод этишли, табриклашли, қутлашли.

Таҳниятомиз руқъа ҳам битиб эрдим.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 39-б.

ТАҲОВУН [а. *تهاون*] Хор саналиш, ҳақирлик.

*[Шайх Аҳмад Чиштиий...]. Ҳеч навъ шаръда сустлик раво кўрмас
эрдилар, таҳовунга не етқай?*

Насойим ул-муҳаббат, 234-б.

ТАҲОРАТСИЗ [а.-т. *طهارة سيز*] 1 Бетаҳорат, покланмаслик, поклик-сиз, тозаликсиз.

2 Намоздан олдин таҳорат билан қилинадиган амалга риоя қилмаслик, ювинмаслик, ғусул қилмаслик.

*Улки эрмас ишқи поку сажда айлар курса хусн,
Ўйладурқим, айлағай фосиқ таҳоратсиз намоз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 215-б.

*Ўзин пок айламай ошиқни, ёр оллинда қўйғай бош,
Эрур ул навъ, зоҳидқим таҳоратсиз намоз этқай.*

Бадоеъ ул-васат, 426-б.

ТАҲРИМА [а. *تحريمه*] Намознинг бошланишида «Аллоҳу акбар» деб айтиш.

[Абу Язид Бистомий қ. с.]. «Аллоҳу акбар» деб тақбири таҳрима боғлагондин сўнгра, ҳар туки тубидин бир қатра қон бош урубдур.
Насойим ул-муҳаббат, 17-б.

ТАҲТАС-САРО [а. تحت الثرى] Ер ости.

Кимки фавқус сурайё эди манзили,
Тобеъинг бўлмагач кирди таҳтас-саро.

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

ТАҲТАШ-ШУОЪ [а. تحت الشعاع] Ҳар ойнинг охирларида пайдо бўлади-ган, ҳилол, фалак нури, осмон чироғи.

Бурунгидаким ойга қилди видоъ,
Қамар манзили бўлди таҳташ-шуоъ.

Садди Искандарий, 27-б.

ТАҲҚИҚИЙ [а. حقيقى] Ҳақиқатига етувчи, текширувчи.

Аҳли таҳқиқий Такводорлар, художўйлар, порсолар.

Илми адвору фанни мусиқий,
Мендин ул илм аҳли таҳқиқий.

Сабаи сайёр, 336-б.

ТАҲҚИҚОТ [а. تحقيقات] Бирор нарсанинг ҳақиқатини излаш, текшириб кўриш ва ҳақиқатига етиш; ҳақиқатлар, кузатишлар; кашфу кароматлар.

[Заҳириддин Абдурахмон б. ...]. Анинг таносифидин бири «Авори-риф» таржимасидурки, анда кашфу илҳомдин содир бўлгон таҳқиқоти кўндур.

Насойим ул-муҳаббат, 341-б.

[Шайх Садруддин...]. Ва Шайхнинг мақсуди вужуд масъаласи ваҳдатиди бир важ булаки, ақлу шаръ мувофиқи бўлгай, анинг таҳқиқоти татаббуъидин айру фаҳм бўлмоқ муяссар эмас.

Насойим ул-муҳаббат, 396-б.

ТЕБРАНМАКЛИК [т. تيرانمك ليك] Қимирламоқлик, ҳаракатга келмоқ-лик, чайқалмоқлик.

Қолмамен гам юки остида ул навъ,
Ки тебранмаклик эрмас эҳтимолим.

Наводир уш-шабоб, 308-б.

Қўлмоғи мумкин эмастур, балки тебранмаклиги,
Топмаса жонбахш лаълинг нуктасидин жон сабо.

Бадоеъ ул-васат, 33-б.

ТЕБРАТГУЧИ [т. تيرتگوجي] Қимирлатғувчи, ҳаракатга келтирувчи.

Дегайсенки, аларнинг дўстларидинмен ва сўзларин эшитсанг,
агарчи маъносин билмасанг, бош тебрат, то тонгла дегайсенки,
аларнинг бош тебратгучиларидинмен.

Насойим ул-муҳаббат, 206-б.

ТЕВРУК [т. تيروروك] 1 Теварак, тўгарак.

2 Улоқ, қурок, тешиқ, йиртиқ.

Қўнлакига пора тугондин ўрун,
Хирқаи ибборига теврुक йўрун.

Ҳайрат ул-аброр, 193-б.

*Доғи кўп танники хирқам ёлмиш, эй сийминбадан,
Англа ҳар теvрук юрун остида бир теvрук туган.*

Бадоеъ ул-васат, 314-б.

ТЕВУРУК [т. *تيوروك*] қ. **Теврук.**

*Шайхнинг уйлаки, ошуққа момуз остида доғ,
Тевурук руқъалар остида тикилмиш дирами.*

Фавойид ул-кибар, 401-б.

ТЕГМАСЛИК [т. *تېگمەس لىك*] Тегмаслик.

Шикоят тегмаслик Шикоят егмаслик.

*Роз гавҳарин кўнгул махзанида ёшураолмаганга, яна биров фош
қилгандин шикоят тегмасликда.*

Бадоеъ ул-васат, 501-б.

ТЕЗБОЗОРЛИҚ [ф.-т. *تېزبازارلىق*] Сўз бозори, тез бозорлик, киши қадр-қимматини жойига қўймоқлик.

*Сўз ичра анга тезбозорлик,
Бу бозор аро турфа атторлик.*

Садди Искандарий, 46-б.

*Ва лек истасам тезбозорлик,
Алар зоҳир этмай харидорлик.*

Садди Искандарий, 558-б.

ТЕЗВАҚТ [ф.-а. *تېزوقت*] 1 Тез фурсат.

2 Ўтқир, комил.

*[Абулхусайн Нурий қ. т. с.]. ... ва Жунайд қ. с. ақронидиндур ва
андин тезвақтроқ дебдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 60-б.

ТЕЗГОМ [ф. *تېزگام*] Илдам, тез юрувчи, чаккон.

*Яна минг хачир, барчаси тезгом,
Ситехри ҳарундек борига хиром.*

Садди Искандарий, 371-б.

ТЕЗФАХМ [ф.-а. *تېزفەم*] Тез идрокли, фаҳми тез; қобииятли, фаҳм-фаросатли.

*Андоқ маълум бўлурки, турк сортдин тезфаҳмроқ ва баланд
идрохроқ ва хилқати софроқ ва покроқ махлуқ бўлубдур...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 11-б.

ТЕЗҲУШ [ф. *تېزھوش*] Зийрак, ҳушёр, фаҳми ўтқир.

*Урарга зулм тизин тезҳуш ул,
Демайким, тезҳуш, Фарҳодкуш ул.*

Фарҳод ва Ширин, 397-б.

ТЕЛБА [т. *تېلبە*] 1 Ақлдан озган, девона, жунунвап.

2 Бирор нарсага, кимсага ортиқ даражада берилган; савдойи, шайдойи.

Телба қуш Фарҳод назарда тутилган.

*... ва ул ҳийлагар афсун риштаси домин очиб тазвир ашқи донна-
син сочиб ул телба қушни гирифтор қилгони...*

Фарҳод ва Ширин, 313-б.

3 Телбага хос, телбаликни акс эттирувчи; маъносиз.

4 Жиловланмаган, асов, «кутурган».

ТЕМОР [ф. تیمار] 1 Дард, ғам, андух, ғусса.

2 Ғамхўрлик, севишлик.

Ранжу темор Дард-машаққат, бирор ишни юзага чиқариш йўлидаги ҳаракат.

*Йиглаб кўруб онча ранжу темор
Ким, заъф қилиб нечукки бемор.*

Лайли ва Мажнун, 91-б.

*Ул навъ ну ҳуфта ранжу темор,
Бистар уза жисмин этти бемор.*

Лайли ва Мажнун, 241-б.

ТЕМУРБАНД [ф.-т. تیموربند] Темир билан кишанбанд қилинган; темир кишан.

*Ҳам сингон эмиш йигочга пайванд,
Ҳам чиқмиш аёғидин темурбанд.*

Лайли ва Мажнун, 125-б.

ТЕМУРЧИЛИК [т. تیمرچی لیک] Темирни боғлаб, ундан турли буқомлар ясайдиган уста, темирчилик.

Ва Шайх Абу Ҳафз Ҳаддод қ. р. темурчилик қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

*Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Жабфар Ҳаддод ўн этти йил Ми-
срда темурчилик қилиб, анинг музидин ҳеч нима ўз нафсига та-
сарруф қилмас эрди ва фуқарога нафиқа қилур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 118-б.

ТЕНГАШМАК [т. تينگلا شماک] Тенглашмоқ.

[Саййид ато а. р.]. *Иши ул ерга етган экандурки, дебдурки, мен
ва Аҳмад тенгаштук, мен бийикрак эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

ТЕНГЛИК [т. تينگليک] 1 Тенг, тенглик.

*Тенглик анга худ гумон эмастур,
Ҷун яхшидурур, ёмон эмастур.*

Лайли ва Мажнун, 33-б.

*Ва Муҳаммад б. Абулҳаворий анинг қардоши, зухду тақвода
анинг била тенглик қилур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 54-б.

2 Ҳақ-ҳуқуқда бараварлик.

*Шайх ул-ислом Шайх Амудин нақл қилибдурким, бир чоқ Макка-
да тенглик тушти.*

Насойим ул-муҳаббат, 192-б.

ТЕНГРИ [т. تينگري] Аллоҳ, Ҳақ.

Тенгри таоло Ҳақ таоло; Аллоҳ таоло.

*... ва Ҳақ субҳонаҳу ва таоло қошида дағи тағбалар қилиб, аҳдлар
боглаб онлар ичиб, борчани бузуб, Тенгри таслодин кўрқмадинг.*

Муншаот, 216-217-б.

ТЕНГСИЗ [т. تينگ سيز] 1 Тенги, мисли йўқ, бемисл, тенг эмас, баробар эмас, кам.

Тўла куй жами гардунвашиқа май, эй соқийи маҳваши
Ки, ғам хайлини гарқ айлар тенгсиз бу навъ аёғ ўлмиши.

Наводир уш-шабоб, 192-б.

2 Бир-бирига мос эмаслик, номуносиб.

Деса Хусравни ўздин кам эмастур,
Ўзин тенгсиз деса, ул ҳам эмастур.

Фарҳод ва Ширин, 290-б.

ТЕНГТУШЛУК [т. *تينگ توشلوق*] Ёш жиҳатдан тенглик, тенгқурлик, тенгтушлик.

[Шаҳридоод]. Чун подшоҳлик тахтига ўлтурди, чун андин улугроқ
ва тенгтушлик эл бор эрдилар.

Тарихи мулуки ажам, 251-б.

ТЕПРАНМАК [т. *تپران ماک*] Тебранмоқ, ҳаракатга келимоқ.

[Фузайл б. Йёз қ. т. р.]. Шайх ул-ислом қ. с. дедиким, ҳар ким ани
бийм юзидин парастииш қилур ўзин парастииш қилур ва ўз нажоти
тамаъига тепранур, йўқ, муҳаббату фармон итоатқа.

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

ТЕРАНГ [ф. *تيرانگ*] қ. Тийранг.

Фарқа бўлди нотавон жисмим сиришким баҳрида,
Гарчи су неча теранг бўлса, чўмурмас коҳни.

Бадоеъ ул-васат, 448-б.

ТЕРМА [т. *تيرمه*] Саралаб сайланган, энг сара нарса, энг сара буюм,
саралаб-саралаб йиғиб, бирлаштириб тапшил этилган, тузилган.

[Зайтуна р. т.]. Ва анинг қошидин чиқдим, бир ерга еттим, бир
хотун киши манга ёпуштики, мунда бир терма тўн эрди, сен эл-
тибсен!

Насойим ул-муҳаббат, 488-б.

ТЕШАКОР [т.-ф. *تیشه کار*] Бинокор уста; дурадгор.

Туруб хайли санноъдин тешакор,
Йиғач кесгали неча минг пешакор.

Садди Искандарий, 481-б.

ТЕШУКЛУК [т. *تیشوک لوك*] Яралик, захмлик, тешиклик, доғлик, ғам-
ғуссалик.

Гар десамким, куйи туфрогин айлай кўз ҳалқасин
Минг тешуклук пардаи жон бирла гарбол эткамен.

Фавойид ул-кибар, 320-б.

... ва бу янглиз қаттиг кечада тешуклук боғрининг қонга бўял-
могиким, хора ичинда ёқути аҳмардин нишона кўргузур эрди...

Фарҳод ва Ширин, 344-б.

ТИЙБАТ [а. *ظبيت*] 1 Хушбўйлик; хуш ислик.

2 Ёқимлилик; покизалик.

Сочинг қорасида юз мушк тийбату тотор,
Қадинг ҳавосида минг сарви Учаву Халтух.

Фавойид ул-кибар, 85-б.

3 Яхшилик, хушгабиатлик.

... ва Абу Усмон Мағрибий анга назира қилди ва тийбат била анга дедик, Макка не сенинг ерингдур?...

Насойим ул-муҳаббат, 161–162-б.

ТИЙРА [ф. تيره] 1 Қоронғи, қора.

2 Ғам-андуҳли.

Тийра бухор Қоп-қора булутдек.

Ушбу ҳолатда зангийи хунхор,

Тог аро ул сифатки тийра бухор.

Сабъан сайёр, 229-б.

ТИЙРАНГ [ф. تيرنگ] Чуқур.

ТИЙРАЖОНЛИК [ф.-т. تيره جانلىق] 1 Жаҳолатда қолганлик.

2 Ғам-ғуссалик.

Ки: – Фалон, бу не тийражонлиқдур?

Не бало ажзу нотавонлиқдур?

Бадоеъ ул-бидоя, 19-б.

ТИЙРАНДОЗЛИК [ф.-т. تيراندازلىق] Ўқ отишлик, камондан ўқ отиш-лик; ўқ отмоқлик.

Ҳар ким тарк қилса тийрандозлиқни ўғригондин сўнг бас тарк қилмиш бўлғай менинг суннатимни, ул мендин эмас.

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

ТИККА [ф. تىكە] Нумератив сўз; луқма, бир нарсанинг маълум бир қисми, парча; бир мунча, бир қисм.

Уч тикка ҳалво Уч луқма ҳалво.

[Мавлоно Муҳий қ. т. с.]. *Кичик ёшида бозордин отаси била ўтуб борурда Бобо Сунғу а. р.ки, замоннинг мажзубларидин эрмиш, илгин тутуб ҳолвапаз дўқонига тортиб уч тикка ҳалво оғзига солибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 436-б.

ТИКИКЛИК [т. تىكىكلىك] Тикиклик, ямоқлик.

Дедим: қирқ олтин. Деди: Қани? Дедим: тўнумда тикикликдур.

Насойим ул-муҳаббат, 374-б.

ТИЛАГУЧИ [т. تىلاگوچى] Тилагувчи.

[Зуннун Мисрий қ. т. с.]. *Шайх ул-ислом қ. с. дебдурким, ул ўз тилагучисининг йўлдошидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 30-б.

ТИЛЛИК [т. تىللىك] Тиллик.

Қаро тиллик Ёмон тиллик.

Ва агар юз қаролиғидин уёт ва қаро тиллик бўлурдин ҳижоб бўл-маса анга муносиб ҳарифлар мастур...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ТИЛИСМОНА [а.-ф. طليسمانه] Тилсимона, тилсим билан, тилсимларча.

Айлаб бу тилисмона оғсиз,

Соҳир нетгай чу кўрди мўъжиз.

Лайли ва Мажнун, 33-б.

ТИНДУРМАМАК [т. تيندورماماك] 1 Тиндирмаслик, тинчитмаслик.

2 Тинч кўймаслик, ором бермаслик.

*Май тутуб кўнглумни тиндур бир замон, эй мугбача
Ким, замон бедоди ани лаҳзаи тиндурмамиш.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

ТИРАЛМОҚ [т. *تيرالمق*] 1 Тиралмоқ, таянмоқ.

2 Бирор нарсага ёки бир-бирига бориб тақалмоқ, тегмоқ; санчилмоқ.

Бағирдинки кўксумга пайкон тиралмиш,

Ғаминг ўқидин нўғи пайкон эрур бу.

Наводир уш-шабоб, 371-б.

ТИРИЛМАМАК [т. *تيريلممامك*] Тирилмаслик.

[Абутолиб Хазраж б. Али р. т.]. ... *ва дарду нокомлиг била тирилмамиш бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 175–176-б.

ТИРИЛМАКЛИК [т. *تيريلمك ليك*] Тирилишлик; жон ато этишлик.

Лабинг жонбахш, аёғдин бишинга қотил, не айб ўлсам,

Тирилмакликдин ўлмакликка чун афзун эрур боис.

Наводир уш-шабоб, 71-б.

ТИРНОҒЧА [т. *تيرناغچه*] Озгина, жиндай, тирноқча.

Барги гүлдек оразингнинг шавқидин тирноғ ила

Юз тараф кўксумни сўйдум, ҳар бири тирноғча.

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

ТИРСАК [т. *تيرسك*] Қўлнинг билак суяги билан суяги кўпиладиган, букилиб бурчак ҳосил қилинадиган жойи, бўғими.

Қаро қайғу мени элтиб қаро зулфунг учун ҳар тун,

Қаро бошни тутуб овуч қаро ерга кириб тирсак.

Наводир ун-ниҳоя, 285-б.

Ю(в)моғ уч қатла қўл тирсакка тегру,

Яна бир мазмаза уч қатла ҳам бу.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

ТИТРАМАК [т. *تيتراماك*] 1 Қалтирамоқ.

2 Қимирламоқ, тебранмоқ.

3 Дирилламоқ, зирилламоқ.

Қуёшдек титрамак дафъин саҳаргаҳ орзу қилсанг,

Қуёшдек жомни титраб сумурмак фарз эрур аввал.

Ғаройиб ус-сиғар, 294-б.

ТИТМОҚ [т. *تيتماق*] 1 Тўда ҳолидаги нарсани уёқ-буёқка сочмоқ, ағдармоқ, тўзитмоқ.

2 Кавлаштириб, ағдар-тўнгар қилиб қарамоқ, титқиламоқ.

Титу пит Остин-устин.

Титу пит айламак Остин-устин қилмоқ.

Мен киму ислам ким, сажжода бирла хирқани

Айлади ул бутнинг атфол хаёли титу пит.

Наводир ун-ниҳоя, 71-б.

3 Юлиб, саваб, қоқиб ёки бошқа йўллар билан юмшатмоқ ва чанг, хас-хашакдан тозаламоқ.

4 Пора-пора қилмоқ, дабдала қилмоқ, мажағини чиқармоқ.

ТИФЛОҒА [а.-ф. *طفلان*] Гўдаклардек; ёш болаларча.

*Ушатти шишау жому қадаҳни базм ичра,
Ўюн тариқини тифлона айлади ул шўх.*

Наводир ун-нихоя, 96-б.

ТИҒАФҒАН [ф. *تیغ افغان*] Қилич тортиш, ханжар тортувчи.

*Рахш уза ҳар хидеви тизафган,
Рустаму Қўҳа бирла Рўйинтан.*

Сабъаи сайёр, 61-б.

ТИҲА [а. *تیہ*] 1 Чул, биёбон, сахро.

2 Қурғоқчилик.

*Мусо а. с. дуо қилиб... Аммо қудрат кўргузуб, тиҳада бўлгон
авлод ва атбоъларин аларнинг адади била мувофиқ биёбондин на-
жот берди...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 145-б.

*Баъзи таворихда Ҳорун а. с.нинг воқеасин тиҳа балийясининг
учунчи йилида дебдурлар...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 146-б.

ТОБАКАЙ [ф. *تابکي*] Қачонгача, токайгача.

*Эй Навоий, гунгу лол истар эсам тонг йўқ, сени
Тобакай озурдаи фарёду афгонинг бўлай.*

Наводир ун-нихоя, 595-б.

ТОБАКОН [ф. *تابکون*] Темирдан ясалган; темир идиш, темир лаганча.

*Эйки бу гавҳарга тиларсен макон,
Билки анинг кони эрур тобакон.*

Ҳайрат ул-аброр, 141-б.

ТОБАНДА [ф. *تابنده*] Нурланувчи, ярқировчи, товланувчи; нурли, пор-
лок.

*Гулишани давронга бериб зебу фар,
Ҳар гулини айлади тобанда ҳур.*

Ҳайрат ул-аброр, 238-б.

*... ва ул ахтари баланд сояни Ҳақ субҳонаҳу ва таоло Мирзом
била хоним учун тобанда асрасун.*

Муншаот, 199-б.

*... ва агар шамъ ўчса маъмул улдурким, хуршеди оламтоб тобан-
да ва мустадом бўлғай омин, ё Раббил оламин!*

Муншаот, 224-б.

ТОБДОН [ф. *تابدون*] Ташқи томони нақшланган ва рангли пишпалар би-
лан ишланган маҳаллий уй тоқчаси.

*Шишадек кўнглумдадур гулзори хуснунг ёдидин,
Тобдоннинг аксидек алвон қизил, сариг, яшил.*

Наводир ун-нихоя, 331-б.

ТОБИИН [а. *تابعين*] Эргапувчи, изидан борувчи.

[Муҳаммад Восиъ р. т.]. Ўз замонининг бенезири эрди ва тоби-
индин кўнга хизмат қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 26-б.

ТОБ [ф. *تاب*] Тоқат, куч-қувват; чидам, бардош; таҳаммул.

Тобу тавон Кудрат, қодирлик.

*Не қарору сабру не тобу тавон, не тоқате,
Не кўнгул, не жону не руху равон, не пайкаре.*

Наводир уш-шабоб, 421-б.

ТО [а. ط] Араб алифбосидаги ط (итқи) ҳарфининг яна бир номи.

Тову мимия Шайх ибн Форизнинг фикҳга оид «Тоия» қасидасига Абду-рахмон Жомий битган шарҳ, рисола.

«Тову Мимия»гаки чекти рақам.

Ибни Фориз равони дедики там.

Сабъан сайёр, 43-б.

ТОВУС [а. طوس] Қирғовуллар оиласига мансуб, ранг-баранг патли қуш.

Товус ул-Фуқаро тасаввуфда Юқори даражага эришиб, Аллоҳнинг лутф-марҳаматига сазовор бўлган суфийлар нисбати, лақаби.

[Абунаср Саррож р. т.]. Ани Товус ул-Фуқаро дерлар.

Насойим ул-муҳаббат, 199-б.

Товус ул-Ҳарамайн тасаввуфда Юқори рутбага эришган суфийлар лақаби.

[Абубақр Тарғусий қ. с.]. Ва ни Товус ул-Ҳарамайн дер эрдилар...

Насойим ул-муҳаббат, 135-б.

. Оти Иқбол ва лақаби Товус ул-Ҳарамайн.

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

ТОЖ [ф. تاج] 1 Шоҳларнинг ҳукмронлик рамзи.

2 Баъзи қушларнинг бошидаги этдор ўсимта.

3 Бирор нарсанинг юқори устки қисми.

Тожи зуҳур Майдонга чиқиш тожи, кўриниш тожи.

Навъи башар бошига рабби гафур,

Қўйди тафовут била тожи зуҳур.

Ҳайрат ул-аброр, 60-б.

ТОЖБАХШ [ф. تاجبخش] Тож соҳиби (шоҳ); тож берувчи.

Хирож олмоқ андин эмас дилпазир

Ки, ҳам тожбахш улса, ҳам тахтгир.

Садди Искандарий, 139-б.

ТОЖДЕХ [ф. تاج ده] Кучли ва қудратли шоҳ.

Демагил қўйини беному нишонларга малоз,

Ким эзур тождеху, мулкситонларга малоз.

Ғаройиб ус-сиғар, 123-б.

ТОЖДОРЛИҒ [ф.-т. تاجدارليغ] Подшоҳлик, тождорлик.

Менким ёшурдум, тождорлиғ манқариб бўлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

ТОЖОНМОҚ [т. تاجناماق] Тўймоқ.

Муз пири май бериб, тилади жонни музбача,

Ҳар неки дедилар қилуридин тожонмадим.

Наводир ун-ниҳоя, 362-б.

ТОЗИЙНАЖОД [ф. تازي نژاد] Бедов от, араби от, чопқир от.

— Яна тилча хинги тозийнажод,

Демай девзоду, дейин девбод.

Садди Искандарий, 296-б.

ТОЙ [ф. تاي] Нумератив сўз; катта тўп қилиб тахлаб ёки босиб боғланган мол ва шу тарздаги мол ўлчови.

[Шайх ул-ислом Аҳмад Номақий...]. Ва уч юз той коғоздин ортуқ-дурки, тавҳиду маърифат илмида ва сирру ҳикмат маърифатида ва тариқат равишида ва ҳақиқат баёнида тасниф қилибдурки, ҳеч олим ва ҳаким анга эътироз қилмайдур ва қила олмайдур.

Насойим ул-муҳаббат, 243-б.

ТОЙИЙ [а. طايي] Той номли қабилага мансуб, той қабилиаси.

... ва Қазовий ва Ашъарий ва Оздий ва Тойий Сибо наслидидур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 107-б.

ТО(Й)ИФ [а. طاييف] Ҳижоздаги бир шаҳар номи.

Тушуб ул тахта сайрининг гузори,
Яман мулкию Тойиф ҳадди сори.

Фарҳод ва Ширин, 211-б.

ТОКЧА [т. طاكچه] қ. Тоқча.

ТОЛИБ [а. طالب] Изловчи; талаб қилувчи, хоҳловчи.

Толиб ул-илмлиқ Илм талаб қилувчи, талаба.

[Мир Муфлисий қ. с.]. Ул толиб ул-илмлиқ қилиб, сойир халойиқ-дек эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 445-б.

Толиби илмлиқ, □лиғ//□лик Талаба, мадраси ўқувчиси, илм талабго-ри.

Мавлоно Зойирий – ҳам машҳадлиғдур. Толиби илмлиққа мансуб-дур.

Мажолис ун-нафоис, 106-б.

Мир Ҳошимий – кўфтагарлик била машҳурдур ва толиби илм-лиги даги бор.

Мажолис ун-нафоис, 87-б.

Мир Ҳоҷ – саййид кишидур, толиби илмлиқ ҳам қилур.

Мажолис ун-нафоис, 83-б.

ТОЛИҚМОҚ [т. تاليقماق] 1 Чарчамоқ, ҳоримоқ, толиқмоқ.

2 Зорикмоқ.

Чобуқум тез сурар тунд саманд узра чиқиб,
Мен сўнгича ета олмай, югурурдин толиқиб.

Фавойид ул-кибар, 48-б.

ТОМ(М)А [а. طامه] Комил, етишган.

Томмат ул-Кубро Шайх Нажмиддин Кубро лақабларидан бири.

[Шайх Нажмуддин Кубро қ. т. р.]. ... унга «Томмат ул-Кубро» лақабини бердилар.

Насойим ул-муҳаббат, 287-б.

ТОМУР [т. تامور] Инсон танасида қон оқадиган найчасимон аъзо, то-мир.

Шайх дедики, агар Ҳорис Муҳосибийнинг илгида бир томур эрди-ки, шабҳалиқ таом илайига қўйсалар эрди, ҳаракатқа келур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 404-б.

ТОМГУЧИ [т. تامغۇچى] Томгучи, оқгучи.

*Бағридин қон тамғучи уишоқ захмин билмағай,
Тигидин қон томғучи бераҳм олий жоҳлар.*

Бадоеъ ул-васат, 113-б.

*Улки қаҳр этса, қиличидин дамо-дам қон томар,
Бағридин қон тамғучилар бирла не жинсияти.*

Фавойид ул-кибар, 437-б.

ТОПИЛМАСЛИҚ [т. تاپيلماس لىق] 1 Топилмаслик.

2 Мавжуд эмаслик.

*Ўпмакка юзи хўбдурур, габгаби ҳам хўб,
Чун оғзи топилмаслик аро олмоқ, учун бож.*

Наводир уш-шабоб, 77-б.

ТОПМАМОҚ [т. تاپماق] 1 Топмаслик; қўлга киритмаслик, олмаслик.

2 Кашф этмаслик, очмаслик.

3 Натижа олмаслик.

Вуқуф топмамоқ Билмаслик, хабардор бўлмаслик.

*Мушкул иштур уйда бир гойибни ҳар дам йўқламоқ,
Лек муҳлик йўқлагандин сўнгра истаб топмамоқ.*

Наводир ун-ниҳоя, 279-б.

*Оғзи рамзига агар йўл топмадим, эрмас ажаб,
Ғайб сиррига не тонг эл топмамақ осон вуқуф.*

Бадоеъ ул-васат, 220-б.

ТОПМАМОҒЛИҒ [т. تاپماماغلىغ] 1 Топмаслик.

2 Кашф этмаслик.

3 Хабардор бўлмаслик.

*Истамак ранжи кўнгулни зор этар,
Топмамоғлиғ руҳни афгор этар.*

Лисон ут-гайр, 214-б.

ТОПОЛМАСЛИҒ [т. تاپالماس لىغ] 1 Топа олмаслик.

2 Кашф эта олмаслик.

*Матлубин истаб, тополмаслиғидин ва ҳеч ҳамдам ани бу муси-
батда зорлигин сўрмаслиғидин ўз-ўзи била ғиламандлиғ изҳор қи-
либдур.*

Мажолис ун-нафоис, 201-б.

ТОПУҚ [т. تاپۇق] Бўйсунити, итоат.

Топуқ айламоқ Таъзим қилмоқ.

*Захмига ер кўрсатурмен чиқса ул бадмастким,
Манглай узра бармогимни элтиб айлармен топуқ.*

Наводир уш-шабоб, 233-б.

ТОПШУРМАМАК [т. تاپشورماماك] 1 Топширмаслик, бермаслик.

2 Бирор кимсанинг ихтиёрига қолдирмаслик.

*Зулф аро асра Навоий кўнглин элдин истама,
Телбани банд ичра зоминга киши топишурмамши.*

Наводир уш-шабоб, 194-б.

ТОПКУЛУҚ [т. تاپقولۇق] Топишлик, учратиб қолишлик, учратиб қўлга киритишлик.

... То иш анга еттиким, бир уйким ўрта ёшлиг, ранги сориг, зирот ва юк захматин кўрмаган бўлгай ва нопок ерда ўтламамиш бўлгай ва умрида анга машаққат етмамиш бўлгай, топқулук бўлдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 141-б.

ТОПКУЧА [т. تاپقۇچە] Топиб олишликча, топиб олгунча.

Топқуча ганжинани асрорлиқ,
Кўп қилибон солики атворлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 73-б.

ТОРЛИҒ [т. تارلىغ] 1 Сиқиклик, чекли.

2 Қоронғилик, нотўғрилиқ.

[Жория Мажхула р. т.]. Дедим: сени ҳокима кўрармен, мени бу йўл торлиғидин чиқар ва туз йўлни манга оч!

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ТОРТМОҒЛИҒ [т. تارتماغلىغ] Тортмоқлик.

Илик тортмоғлик Барча (шариатга хилоф) ишлардан қўл тортишлик.

Қулоқ карлигидур моло, яъни масъумўотдин илик тортмоғлиг-дур барча номашруотдин.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

ТОРТҚУЧИ [т. تارتقۇچى] Тортгувчи.

Бу ҳарфқа дағи туркий алфоз гўҳарин назм силкига тортқучи шуаро таарруз қилмайдурлар...

Мажолис ун-нафоис, 177-б.

ТОСБОЗ [ф. طاس باز] 1 Найрангбоз, кичик жом косачалар билан ўйин кўрсатувчи.

2 Ҳийлагар, лўттибоз.

Чарх урубон рева ила найранг соз,
Ўйлаки кўк хирқа била тосбоз.

Ҳайрат ул-аброр, 245-б.

ТОТ [т. تات] Ислонни қабул қилмаган уйғур ёки хитойлар.

Чаҳдағи тухм арнасини оти еб,
Уйда товугларни сурук тоти еб.

Ҳайрат ул-аброр, 227-б.

ТОТМАМОҚ [т. تاتماماق] 1 Татиб кўрмаслик, тотмаслик.

2 Синамаслик.

[Абдуллоҳ б. Мўҳаммад Манозил қ. т. с.]. Ва ҳам ул дебдур: ҳеч нима йўқтур ул кишидаким, касб зулли ва савол зулли ва рад зулли таъмини тотмамиш бўлгай.

Насойим ул-муҳаббат, 148-б.

ТОШҚИЛИҒ [т. تاشقىلىغ] 1 Узокдалиқ, йироқдалиқ.

2 Кўрғон тапқарисиди ҳаёт кечиришлик.

Тошқилигининг бу сифат ҳоли бор,
Бўлса тақарруб анинг ашколи бор.

Ҳайрат ул-аброр, 162-б.

ТОШ I [т. تاش] Тапқари, саккиз чақирим узунликдаги масофа.

*Ёғди жаврунг ўқи ҳажринг тошидек,
Қилди қон кўнгулум ичин ҳам тошидек.*

Бадоеъ ул-васат, 519-б.

ТОШ II [т. *تاش*] Устки, устки садаф.
*Сочқали моҳим аёғига сипеҳр,
Кўз ёшимнинг лаълу дуррин тошидек.*

Бадоеъ ул-васат, 519-б.

ТОШУРМОҚ [т. *تاشورماق*] Қирғоқдан ошиб агрофга ёйилтирмақ,
қирғоқдан оширмақ, тоширмақ.
*Қуёш акси тушиб дарё ичинда,
Не мумкиндур анинг суйин тошурмоқ.*

Наводир уш-шабоб, 512-б.

ТОЪИН [а. *طاعن*] Маломат қилувчи, таъна қилувчи, танбеҳ берувчи.
*Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафоҳат ул-унс» да бу навъ дебдур-
ларки, тоъинларнинг улугроқ таъни аларга «Фусус ул-ҳикам» ки-
тобидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 395-б.

ТОҚАТСИЗ [а. *т. طاقتمسيز*] Бетоқат, кучсиз, қувватсиз, нотавон, бесабр,
чидамсиз, бардошсиз.
*[Абубақр Жавзақий қ. т. с.]. Ул дебдурки, бир кун бодияда оғзим
сўвсизлиқдин қуруб эрди ва тоқатсиз бўлуб эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 139-б.

ТОҚИЛМОҚ [т. *توقلماق*] Тақилмоқ (бирор нарсани тананинг бирор
жойига ўтказилиши ёки боғлаб қўйилиши).
*Навоийдек халосим йўқ эди ул гамза куфридин,
Хусусан, зулф зуннори доғи бўйнулга тоқилмиш.*

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

ТОҚЛИҚ [а. *т. طاقلىق*] 1 Гумбазлик; меҳроблик; биноларнинг тепа
қисмидаги гумбаз ёки эшик дераза, тоқчалари устидаги ярим доира шакли-
да ишланган қисм.

2 Баландлик.

Тоқи муқарнас Осмон.

*... малакут оламининг муқарнас тоқлиқ ва муқаддас равоқлик
мадрасасида каррубийлар ифода ва истифодаси учун ижлос қилди.*

Вақфия, 233-б.

ТОҚТА [т. *تاقته*] Тахта, ясси тахта.

*[Қурбанж р. т.]. Бир ҳафтаким ўтти, Хуросон ҳокими ани ту-
туб, қўргонига юбордики, бир тоқта кивуруб эшикин қўпордилар,
то анда дунёдин ўтти.*

Насойим ул-муҳаббат, 238-б.

ТОҚЧА [т. *طاقچه*] 1 Маҳаллий уйларда идиш-тавоқ ва бошқа анжомлар
қўйиш учун деворга ўйиб ишланган махсус жой, тоқча.

*[Шайх Абулқосим Бишр...]. Чун савмаъага кириб, қошига ўл-
турдук. Бир бийик тоқча эрди. Пир отамга айттиким, бу Саидни
эзининга қўтар. Ул тоқда бир нондур.*

Насойим ул-муҳаббат, 207-б.

[Шайх Зайнуddин...]. *Ва Шайхнинг хилватига кириб, зиёрат қилурда ўз ижозатномаларининг саводини кўрубдурларки, бир тоқчада эрмиш олибдурлар ва ҳам-ул дастур била толиблар ва муридларга тарбиятга машғул бўлубдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 346-б.

2 Уя, ин.

Ободлар анинг зулмидин вайрона, кабутар тоқчалари бойқушга ошиёна.

Махбуб ул-қулуб, 15-б.

ТОҒЧА [т. تاغچه] Тоғ каби, тоғдек, тоғларча.

*Лаълидин бир сўз синуқ кўнглумни айлар тоғча,
Нақди жон берсам, йўқ анинг оллида туфроғча.*

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

ТУБИЙ [а. طوبىي] қ. Тубо.

Тубий ризвон Жаннат дарахти.

*Борурида нечукки сарви равон,
Лек ёнзонда тубийи ризвон.*

Сабъаи сайёр, 28-б.

ТУБИЙОСО [а.-ф. طوبىي-اسا] Жаннат дарахти каби, тубий дарахтидек гўзал.

*Жамолингни жаннатмисол айлади,
Бўюнғ тубийосо ниҳол айлади.*

Сади Искандарий, 283-б.

ТУБО [а. طوبىي] 1 Диний эътиқодга кўра, жаннат дарахти деб фараз қилинган гўзал дарахт.

2 Гўзал, келишган қомат.

ТУБУИЛАЛЛОҒ [а. توب الله] Илоҳий тавба.

*«Тубуилаллоғ» ила топса фўтуҳ,
Бўлса бу тавбаки, топибдур Насуҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

ТУЗГУЧИ [т. توزگوجى] Тузатгувчи.

Зулм риштасин узгучи ва авқоф бузугин тузгучи ва зироат касратида саъй кўргузгучи.

Махбуб ул-қулуб, 17-б.

ТУЗЛАНМАК [т. توزلانماك] 1 Тўғри бўлмақ.

2 Мувофиқлашмоқ, келишмоқ.

*Фақр атворида ё чиқмоқ керак офоқдин,
Ё керак тузланмак офақ аҳлининг атворича.*

Бадоеъ ул-васат, 379-б.

ТУЗСИЗ [т. توزسىز] 1 Мазасиз, тузи йўқ ёки паст.

2 Маъноси йўқ, бемаъни, тутруксиз.

*Зоҳид ўлдум деб, Навоий ишқни тарк этмаким,
Бўлмаса ул шўр тузсиз лўқмадур зуҳди фақат.*

Ғаройиб ус-сиғар, 232-б.

ТУЗУКСИЗ [т. توزوكسىز] Ўғитсиз, нотўғри, ғализ.

Харакотлари тузуксиз сўзларидек ва калимотлари ҳашв ва маҳалсиз нозларидек.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

ТУЙГУН [т. *تويغون*] Қирғий ёки қарчиғайнинг эркаги.

Қора қузғунни оқ туйғун деса, қозни яхши олур демаган муқассир.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ТУКУРМАК [т. *توكورماك*] Тупламақ, тупурмоқ.

Анжум эрмас чарх зулмин ҳолимда англаб қазо,

Тийра рухсорига минг қатла тукурди бу кеча.

Наводир ун-ниҳоя, 483-б.

ТУЛҒИ [т. *تولغي*] Куйқа, қолдик, куйқум.

Май тулғининг ҳар нашшаси тиледурур хартумлуқ,

Дафъ этгали дайр аҳлига гар чекса дарду гам синаҳ.

Бадоеъ ул-бидоя, 507-б.

ТУМТАРОҚ [т. *طمطراق*] Хавф-хатар, таҳлика, бирор нарсадан қўрқиш.

Ҷун буридин қўйга етса тумтароқ,

Ул шабондин онда бир ит яхшироқ,

Лисон ут-тайр, 187-б.

ТУМУШМОҚ [т. *توموشماق*] Тумсаймоқ, тумтаймоқ, шумшаймоқ, бир четда ўксиган киёфада ўтирмақ; жунжикмоқ, тумшаймоқ.

Азалда ринд хушҳол ўлди майдин

Вале хилват аро зоҳид тумушти.

Бадоеъ ул-васат, 406-б.

Ишрат этким, чарх оллинда тафовут йўқтурур,

Хоҳ базм ичра симоъ эт, хоҳ кунж ичра тумуш.

Наводир уш-шабоб, 181-б.

ТУНБАК [ф. *تينبک*] Дастасиз кўза шаклидаги сополдан ясалган мусиқа асбоби, кичик ноғора (дўмбира).

Раъдни деб базмида тунбак уни,

Барқ кабоби утининг учқуни.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

ТУРКВАШ [т.-ф. *ترك و ش*] 1 Туркга ўхшаш.

2 Шўхдай.

[Мавлоно Сойиший – форсигўй шоир.] *Туркваш сода йигит кўрунур. Аммо кўрунгандек эмас.*

Мажолис ун-нафоис, 155-б.

ТУРКИЙШИОР [т.-а. *تركي شعلر*] 1 Туркий нишонли.

2 Шўх феълли.

... ва туркийшиор йигитлар сархайли ёри азиз Сухайлий дома тавфиқаҳким...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ТУРКИЯ [т. *تركيه*] 1 Канизак, севгили.

2 Аёл.

[Юсуф б. Ҳусайн Розий қ. с.] *Аммо бир туркияси бор эрмиш, жамилаким, они ўзи била элта олмас эрмиш...*

Насойим ул-муҳаббат, 71-б.

ТУРКМОНИЙ [т. ترکمنی] Туркманча.

[Саййид Насимий қ. р.] Румий ва туркмоний тил била назм ай-тибдур ва назмида ҳақойиқ ва маориғ бағоят кўп мундариждур.
Насойим ул-муҳаббат, 478-б.

ТУРЛАНМОҚ [т. تورلانماق] 1 Бир-бирига мос уйғунлаштириб танланган, хилланган.

2 Ҳар хил тусда кўринмоқ, товланмоқ.

Пардалар бир-бирига айлангон,

Дуру анжумдин инжу турлангон.

Сабъаи сайёр, 67-б.

ТУРМАМАК [т. تورماماك] 1 Тик турмаслик.

2 Кутмаслик; сабр қилмаслик.

3 Япшамаслик.

4 Тўхталмаслик.

Эй кўнгул, дайри фано азми муборақ азм эрур.

Куй қадамким, топқон ул йўлни ватанда турмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

[... Абдурахмон Жомий қ. р.] ... бу умматда аларнинг камоли су-вари ва истикмоли маънавийлари жомеъияти била турамамиш бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ТУРРАҲОТ [а. ترهات] Бехуда гаплар, ноҳақ сўзлар, валдираш, асоссиз вайсоқи гаплар; бузук гаплар.

Абу Абдуллоҳ Хафиф анинг хидматиға борди қайтурда Рувайм илгин анинг эгниға кўюб дедиким, эй ўгул, бу иш жон фидо қилмоқ-дур, зинҳор суфиянинг турраҳотиға машғул бўлмагайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 70-б.

ТУРФАҒҮ [а.-ф. طرفه گو] Турфа сўзлар айтувчи, ажойиб, нодир сўзлар айтувчи.

Уй равнақи мулойим ҳамзонудиндур ва рўзгор турфалиғи турфағу бонудин.

Фавойид ул-кибар, 523-б.

ТУРФАСОЗ [а.-ф. طرفه ساز] Кишини ажаблантирадиган ажойиб нарса-лар; ажойиб бир ихтиро.

Не гул рангу бўйин кўруб турфасоз,

Топар санъати ичра бир ўзга роз.

Садди Искандарий, 424-б.

Ки: бу бир тилисмедурур турфасоз,

Ёсогон били ҳикмат аҳли бу роз.

Садди Искандарий, 393-б.

ТУРФАҲОЛ [а. طرفه حال] Ажойиб ҳолат, ҳайрон қоларли ҳол.

Агар майғунлуғидин ранг айлар эрса машшота,

Кўзумнунг мардумин кўйгул ўюб ул турфаҳол узра.

Фавойид ул-кибар, 372-б.

ТУРШИЗЛИК [ф.-т. ترشيزليك] Таршизда яшовчи, Таршиз вилоятидан.

Мавлоно Али-ҳамоноки туршизликдур ва табъи муаммо фанида кўп мулоийм тушубтур.

Мажолис ун-нафоис, 127-б.

ТУТМОҚ [т. *توتماق*] 1 Ушламоқ.

2 Бермоқ, тақдим этмоқ.

Тута бермак Бирор кишига бирор нарсани кўл билан ушлаб бермоқ ёки изидан қувиб бориб бермоқ.

Андоққи иродат аҳлининг одатидур, ниёз била бир дирам анга тута бердим, олмади...

Насойим ул-муҳаббат, 446-б.

3 Эгалламоқ.

4 Ҳисобламоқ.

5 Кўлламоқ.

ТУТМАМОҚ [т. *توتماق*] 1 Тутмаслик.

Ором тутмамоқ Дам олмаслик.

*Чиққач-ўқ тутмамоқ керак ором,
Айламаклик керак сув узра хиром.*

Сабъаи сайёр, 323-б.

Ва дебдурки, бирав дерки, сиҳояда Тенгри отин тутмамак керак...

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

2 Бажо келтирмаслик.

Аза тутмамоқ Аза тутмаслик.

*Моҳвашилар шоми зулфи не учун ошуфтадур,
Тутмамиш бўлса вафо аҳлига мотам, эй рафиқ!*

Ғаройиб ус-сиғар, 253-б.

3 Ушлаб турмаслик.

*Тутмамиш рангин булут кўкники, оламни тутуб,
Акс кўк миръотиға солган сирिशким қонидур.*

Фавойид ул-кибар, 100-б.

ТУТМОҒЛИҒ [т. *توتماغلىغ*] (Ҳажр қийноғида) қолганлик.

Ниҳон тутмоғлиғ Яширин тутмоқлик, яширмоқлик.

*Васл давронин унутмоғлиғлари,
Ҳажр ойининг тутмоғлиғлари.*

Лисон ут-тайр, 52-б.

*Гар ниҳон тутмоғлигин қилсам хаёл,
Йўқтурур жон элтурумга эҳтимол.*

Лисон ут-тайр, 248-б.

ТУТҚУНЛУҚ [т. *توتقونلوق*] 1 Асирлик, бандилик, тутқунлик.

2 Асоратлик.

*Банду тутқунлуқ бас эрмас эрдиким, беморлиғ
Бир йўли солди аёқдин ул фақири зорни.*

Бадоев ул-бидоя, 638-б.

ТУТҚУЧИ [т. *توتقوجي*] 1 Тутқувчи.

2 Ҳисоблагувчи, санагувчи.

*Бу қадар манзилату қурбу буюк поя била,
Ўзини тутқучи туфроғ ила ҳамвор қани?*

Наводир уш-шабоб, 499-б.

*Хилват аро қилғучи маҳрам ўзин,
Хизр била тутқучи ҳамдам ўзин.*

Ҳайрат ул-аброр, 135-б.

Канора тутмоқ Четламоқ, ўзини олиб қочмоқ, холи бўлмоқ.

*Елгончи – унутқучи ва тааммул ва эҳтиёт йўлидин канора
тутқучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

Қулоқ тутқувчилар Тинглагувчилар, қулоқ солувчилар.

*Яна «Хамса» балки «Ҳафт Авранг»ларининг кўпрагин муқобала
дастури била алар ўқугонда қулоқ тутулубтур ё қулоқ тутқучилар
мадади учун алар мажлисида ўқулубтур.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 73-б.

ТУФАЙЛ [а. طفيل] 1 Чақирилмаган меҳмон, ўзи чақирилмаган бўлса ҳам, чақирилган кишилар қаторида, уларга эргашиб, тўй-маъракаларга борувчи. 2 Сабаб, бонс, баҳона, важ-корсон, восита. 3 Араблар қабиласига мансуб Умайя авлодидан бўлган Туфайл исмли шахс – у жуда камбағал, фақир бўлганлиги туфайли бировларникига меҳмондорчиликка ҳам бора олмаган.

*Қилса жонон оллида жоним Туфайл ўлмоққа майл,
Кош юз жон ўлсаким, ҳар дам бирин қилсам туфайл.*

Наводир ун-ниҳоя, 332-б.

ТУФРОҒЧА [а.-т. توفراغچه] Чангларча, ғуборча, тупроқча; тупроғдек (паст).

*Лаълидин бир сўз синуқ кўнглумни айлар тоғча,
Нақди жон берсам, йўқ анинг оллида туфроғча.*

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

*Нечаким келиб рифъатинг тоғча,
Вале келмай олингда туфроғча.*

Садди Искандарий, 576-б.

ТУШМАМАК [т. توشماماك] 1 Тупмаслик; киши бошига мушкул савдо тупмаслик.

2 Дуч келмаслик, учрамаслик (гам-ташвиш ҳақида).

3 Мос келмаслик тўғри келмаслик.

4 Кўринмаслик, пайдо бўлмаслик.

*Тариқи ишқ аро безътидол эсам, йўқ айб
Нединки, тушмамиш эрди бу иш манго ҳаргиз.*

Бадоеъ ул-васат, 148-б.

*Ярим йўлда қолмоқ эрур мушкул иш,
Манга тушган иш кимсага тушмамиш.*

Садди Искандарий, 37-б.

ТУШМАКЛИК [т. توشماك ليك] 1 Бирор нарса устидан пастга тушишлик.

*Мил уза чиқмоқ ангаким воядур,
Чиқмаку тушмаклик учун поядур.*

Ҳайрат ул-аброр, 324-б.

2 Тушмоқлик (гул аксининг сувга тушмоқлиги).

3 Пайдо бўлмоқлик, кўринмаслик.

*Сафо аҳлига гулрухлар хаёлидин тагайюр йуқ,
Қачон гул акси тушмаклик била гулранг бўлгай су.*

Наводир уш-шабоб, 367-б.

4 Дўст ёки ёрдан айри (айро) тушмоқлик.

5 Дуч келмоқлик, учрамоқлик (айрилиқ, ғам-ташвиш ҳақида).

*Бири айру тушмаклик аҳбобдин,
Киши бағри ўртанмак ул тобдин.*

Садди Искандарий, 448-б.

ТУШУРГУЧИ [т. *توشورگۇچى*] Туширгувчи, еткиргувчи.

*Самандедур қоҳилхиром, аммо манзилга еткурғучи ва бухтиедур
сақилгом, лекин маъманга тушурғучи.*

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

ТУҒЁНСИЗ [т. *طغيان سىز*] 1 Ғулғуласиз, исёнсиз.

2 Сув тошқинисиз.

*Жаҳонни тутти висолида шодлиғ ашким,
Баҳор сайли кам ўлмиш жаҳонда тугёнсиз.*

Наводир ун-ниҳоя, 181-б.

ТҶДА-ТҶДА [ф. *توده توده*] Бирор ерга уйиб қўйилган нарса; уюм, тўда (изоҳ: «Бу суяклар чўлдаги қуриган ўт каби тўда-тўда бўлиб ётарди»).

*Сўксўк кибиким чу бўлди пуда,
Ётқай ёзи узра тўда-тўда.*

Лайли ва Мажнун, 52-б.

ТҶЗ [т. *توز*] Ғубор, чанг.

*Ёлманғиз Фарҳод ила Мажнунниким, меҳнат тўзи
Сатр учун басдур манга ҳам, ул ики урёнга ҳам.*

Ғаройиб ус-сиғар, 338-б.

ТҶК(К)АСИЗ [т. *توكاسىز*] Ғўрсиз, қабрсиз, мозорсиз.

*Базм аро ёдим била туфроққа гоҳи май тўкунг,
Ким эрур ул ҳам яқинким, тўккасиз туфроғима.*

Бадоеъ ул-васат, 368-б.

ТҶКТУРМАК [т. *توك تورماك*] 1 Тўкмоқ.

2 Оқизмоқ, оқизишга мажбур этмоқ.

*Рақибингга десам лаънат, ери борким сенга ноҳақ,
Менинг қонимни тўктурмакка ул малъун эрур боис.*

Наводир уш-шабоб, 71-б.

ТҶКУЛДАМАК [т. *توكولداماك*] 1 Дукилламоқ.

2 Ҷўнамоқ, тез урмоқ, тепмоқ.

*Не тушки, ҳажри балосин қўрарда сескансам,
Тўкулдамак била қўшинини уйғотиб юрагим.*

Ғаройиб ус-сиғар, 318-б.

ТҶЛА-ТҶЛА [т. *تولا تولا*] Тўла-тўла; лиммо-лим, лим-лим.

*Қуюб олига гуна-гуна таом,
Ёгач-ўқ туттилар тўла-тўла жом.*

Сабъан сайёр, 81-б.

ТҮЛО-ТҮЛО [т. *تولا تولا*] қ. Тула-тұла.

*Етишса ишқ аро юз меҳнату бало қадаҳ ич,
Нафас-нафас куюбон май тӯло-тӯло қадаҳ ич.*

Наводир ун-ниҳоя, 89-б.

ТҮЛҒАНДУРМАҚ [т. *تولغاندورماق*] 1 Тўлғантирмоқ, тўлқинлантирмоқ.

2 Айлантирмоқ.

*Ҷун қуюнни дашт аро айлантуруб,
Сувда изримни доғи тўлгандуруб.*

Лисон ут-тайр, 8-б.

ТҮПА [т. *توپه*] Тепа, тепалик, баландлик.

*Ки, қўзни бас рафеъ айвонга солдинг,
Бийкрак тўпанинг туфроғин олдинг.*

Фарҳод ва Ширин, 43-б.

*Тўпамни сарзаниш илғи тенг этти ер бирла
Ки, ҳар кишики, етиб, куйида бошингга қоқиб.*

Наводир уш-шабоб, 51-б.

ТҮРТАР [т. *تورتلار*] Тўрттадан, тўртгар минг-тўрт мингтадан.

Ул жумладин икки кишики, қавм улуглари эрдилар, анга истидъо қилдиларки, ҳар қайсимиизнинг бирор қизимиз бор ва ҳар бирининг тўрттар минг қўйи бор.

Насойим ул-муҳаббат, 172-б.

ТҮРТУНЧ [т. *تورتونچ*] Тўртинчи.

*Уч қўйи, уч юқори қилди шитоб,
Шуълаи тўртунч уй аро солди тоб.*

Ҳайрат ул-абро, 305-б.

ТҮСИЛМОҚ [т. *توسيلماق*] 1 Тўхтатилмоқ.

2 Пардаланмоқ, паналанмоқ.

[Шайх Нуриддин Абдуссамад Натанзий қ. с.]. Айтди: қасрат туфайли ваҳдатдин тўсилдим ва ундан узоқлашдим.

Насойим ул-муҳаббат, 344-б.

ТҮТАГИ [ф. *طوطگي*] Кўк, сабза, зангор.

Тўтагий ранг Кўк ранг, сабза ранг, тўтиёйи ранг.

*Гар тўти улурга қилмас оҳанг,
Айлар нега ерни тўтаги ранг.*

Лайли ва Мажнун, 76-б.

ТҮШАНМАҚ [т. *توشانماق*] Тўшалмоқ, оёқ остига тапшанмоқ.

*Кеча уйқу бировда бўлмаса не тонгки, кўюнгда
Тўшанмиш хорни остидаю хорони ястанмиш.*

Фавойид ул-кибар, 182-б.

ТҮШАСИЗ [ф.-т. *توشه سيز*] Озиқ-овқатсиз, йўл озигисиз, ҳеч вақосиз.

*Фано даштига қўйма тўшасиз юз,
Вале тўшанг керак бўлса таваккул.*

Наводир уш-шабоб, 268-б.

ТҮШМАМАҚ [т. *توشماماق*] 1 Тўшама солмаслик, босмоқлик, ётқизмас-

лик.

2 Оёқ остига ҳеч нарса солмаслик, ёзмаслик (тўшак, гилам ҳақида).

Эмди келдук мушаббаҳақим, фарш тўшмамакдур, ул даги андоқ
хишти ушотқон била, зовия қилгон била кўп мушкуллиги осонликка
юз қўяр.

Маҳбуб ул-кулуб, 127-б.

ТЎШ-ТЎШ [т. توش توش] Ҳар тараф, тоғ-тош.

*Тўш-тўшқа чиқиб бори қабила,
Мажнунга топиб йигор васила.*

Лайли ва Мажнун, 115-б.

ТЎҚСАМАК [т. توشماك] Занг босмоқ.

*Умр ўтуб бир учрабон ҳолимни сўрса, вой ким,
Айта олмасмен жавоб ошуфта кўнглум тўқсабон.*

Наводир ун-ниҳоя, 391-б.

ТЎҚУНМАК [т. توقونماك] 1 Тўқинмоқ, тўқнашмоқ.

2 Тегмоқ.

*Вале невчунким, кичикдур ёшинг,
Тўқунмайдурур тошқа ҳаргиз бошинг.*

Садди Искандарий, 144-б.

УБАЙДУЛЛАҲИЙ [a. عبيداللهى] Хожа Аҳрор Валий номига мансуб, нақшбандия тариқатининг етук намояндаларидан, буюк мутасаввиф [1404–1490].

*Қўймасун айвони жаҳонни тухи,
Дабдабаи кўси Убайдуллаҳий.*

Ҳайрат ул-аброр, 99-б.

УББОД [a. عباد] Обидлар, тоат-ибодат қилувчилар; сиғинувчилар.

[Шаъвона р. т.]. *Ва зуҳҳод ва уббод ва арбоби қулуб анинг мажжлисида ҳозир бўлур эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 484-б.

*Уббод аро бўлгон мойил ибодатга етар,
Бўлгон киши мустаид ифодатга етар.*

Назм ул-жавоҳир, 181-б.

УБУВВАТ [a. ابوت] Оталик, ота бўлишлик.

*Уйлаки қонуни убувват бўлур,
Тифл сори элга муҳаббат бўлур.*

Ҳайрат ул-аброр, 291-б.

УВАМОҚ [т. اواماق] Уқаламоқ, ишқаламоқ, уваламоқ.

[Абуладён қ. с.]. *Аҳмад дебдурки, кеча оёгин увалар эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

УВАЙС [a. اويس] 1 Бўри боласи.

2 Рух орқали тарбияланган.

3 Муҳаммад алайҳиссаломнинг хирқа (фақирлик тўни, дарвешлар кийими) ларини кийиш бахтига мушарраф бўлган дастлабки суфилардан бири, Увайс Қараний; Алишер Навоийнинг «Насойим ул-муҳаббат» асарида Увайс Қараний ҳақида бундай ёзган: «Гоҳ-гоҳ Хожаи олам с. а. в. муборак юзин Яман сори қилиб дер эрдиким, «Мен Худонинг нафасини Яман томонидан туймоқламан». Юқоридаги талмеҳ орқали ана шу ҳақиқатга ишора қилинган.

*Йўқ, йўқки, Увайс кўнгли тоби,
Қилгай қора тунни моҳтоби.*

Лайли ва Мажнун, 51-б.

УВЛАМОҚ [т. اولاماق] қ. Увамоқ.

УВУҒ [т. اوروغ] Эски пахта, латга-путта, эски-туски, увада.

... *Андоқки, тунгук ва узук... ва кўзанақ ва увуғ...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

УДВОН [a. عدوان] Хусумат, душманлик, адоват.

*Гаҳ хаёл айлабки қоплон бошини,
Ёнчқай отиб макру удвон тошини.*

Лисонут-тайр, 74-б.

УД-ДАХР [а. الذهر] Йил бўйи рўзадор.

Ўтуз йил эрдиким, жамиъи зоҳир танаъумотидин бебахра эрдиким, қойим ул-лайл, уд-дахр эрди.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

УЖУЗ [а. عجز] 1 Қари, жуда қариб, ишдан чиқиб қолган, қариллик, кексалик.

2 Суфилар бошлиғи.

3 Қари хотин, айёр кампир.

4 Фалак, осмон.

5 Дунё.

*Кўзга солдим жон бериб олиб оёғи туфрогин,
Англамон қадрини колонинг чу олмишмен ужуз.*

Фавойид ул-кибар, 144-б.

УЗАНГУ [т. اوزانگو] Узанги, металдан ясалган от абзали.

*Шоҳлар тожиза лойиқ тугмадур гар берса даст,
Гуйиким кўргузди ул чобук узангу остида.*

Наводир ун-ниҳоя, 22-б.

УЗГУЧИ [т. اوزگوشي] Кесгувчи, узгувчи.

Зулм риштасин узгучи ва авқоф бузугин тузгучи ва зироат касратида саъй кўргузгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

УЗЗИ [а. عزي] Санамнинг номи.

*Маккада дин аҳлига мукнат бўлуб,
Уззи ила лотқа узлат бўлуб.*

Ҳайрат ул-аброр, 35-б.

УЗЗО [а. عزي] қ. Уззи.

Лоти уззо Ислождан илгари араблар чуқинган бутларнинг номи.

*Лоту уззога пуришкаст бўлуб
Ким бори тийра ерга наст бўлуб.*

Саъбаи сайёр, 19-б.

УЗМАКЛИК [т. اوزماك ليك] Узмаклик.

Кўнгул узмаклик Баҳридан ўтмоқлик, кечмоқлик, ажралмоқлик.

*Васлинг хўй бериб қовма эшикдин мениким,
Кўнгул узмаклик иши саъбдурур ўрганибон.*

Наводир уш-шабоб, 329-б.

УЗМОҚ [т. اوزماق] Узмоқ, кесмоқ.

Ўз риштаи ҳаётин узмоқ Ўз тириклик ипин узмоқ.

Салотин хизматиға журъат кўргузмак, ўз риштаи ҳаётин узмоқдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 96-б.

УЗРСИЗ [а.-т. عرسيز] Бесабаб; кечиримсиз.

Ва сабтларга миёнчиликдин узр қўлмоқдур ва сабаб ва узрсиз мусаббиха банда бўлмоқдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 51-б.

УЗУБАТ [а. عذوبت] 1 Ширинлик, ширин бўлган.

2 Дилкаш ва ширин суханлик.

*Шаккарга узубатда нутқунг не ажаб кулса,
Ким эрнингга эш бўлмиш ахлоқ аро шаккарханд.*

Ғаройиб ус-сиғар, 111-б.

УЙҚУЛАМОҚ [т. *اويغولا ماق*] Ухламоқ.

*[Ҳишом б. Абдон р. т.]. Бир кун уйқулаб, уйғонгач кўрдиким, қўйи
бироз зироатига кирибдур. Ани ул зироат иясига берди ва андин
беҳиллик тилади.*

Насойим ул-муҳаббат, 169-б.

УЙҚУСИЗ [т. *اويقسيز*] 1 Бедор.

*Кўзума ул важҳдин дермен юзунг афсонасин,
Ким севарлар уйқусизлар доимо афсонани.*

Бадоеъ ул-бидоя, 541-б.

*Йўқ кўнгул султони ҳифзигақим, ул ой йўлида
Уйқусиз кўзлар тонг отқунча тутар ҳар кеча пос.*

Бадоеъ ул-васат, 170-б.

2 Огоҳ, ғафлатда қолмаган.

*Дема уйқусиз кўзунг ҳажрим туни очилмади,
Не қила олғай ажал уйқуси бирла сергазим.*

Наводир ун-ниҳоя, 351-б.

УЙҚУСИЗЛИК [т. *اويقسيزليك*] Бедорлик.

*[Жорияи Мажхула р. т.]. Ул дайрға бордим, кўрдум, асру заиф
жисмликки, уйқусизлик асари анда зоҳир эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

УЛВИЙНАСАБ [а. *علوي نسب*] Олий насаб, зоти улуғ.

*[Мирхонд – форсиғўй шоир]. ... ва улвийнасаб ва қасрати ҳасабки
барча мужиби ужб анониятдурлар, ул миқдор бетаайюн ва фоний
машраб ва ҳуш ахлоқ кишидурқим андин ўтмас.*

Мажолис ун-нафоис, 121-б.

УЛВИЙХИРОМ [а.-ф. *علوي خرام*] Юқори даражада чиройли юриш;

юқорида юрувчи, ўзини ерга урмовчи.

*Масиҳ дам ура олмас анга уруж туни,
Магар бизинг маҳи улвийхиром қилди ҳадис.*

Бадоеъ ул-бидоя, 98-б.

УЛДАМ [т. *اولدم*] Ўша лаҳза, ўша вақт.

*Ки, андин бўлмаса хотир ҳаросон,
Бўлур кўргонни олмоқ улдам осон.*

Фарҳод ва Ширин, 315-б.

УЛЁН [т. *اوليان*] У томон, ўша томон.

*Мени майхонага бординг дебон ёзғурма, эй зоҳид
Ки, усрук шаҳнадек улён қазо илги тутар элтур.*

Наводир уш-шабоб, 134-б.

*Чу раҳшин сурди улён бемадоро
Қиёмат кўрди бўлгон ошкоро.*

Фарҳод ва Ширин, 85-б.

УЛ [т. *اول*] У, учинчи шахс бирликни ифодаловчи кишилиқ ва кўрсатиш
олмошлари.

Улу бу У-бу.

*Хуру жаннатдин муродим давлати дийдор эрур,
Ёрсиз богу канизи беш эмастур улу бу.*

Наводир ун-нихоя, 449-б.

УЛУВ(В) [а. *علو*] 1 Олий, юқори, баланд.

2 Юқорилик, баландлик, улуғлик.

Улуви қадр Олий даража, олиймақом.

*Улуви қадринг айлаб кукка оҳанг,
Шукуҳи ҳилмдин зотинг гаронсанг.*

Фарҳод ва Ширин, 406-б.

УЛУҒ [т. *اولوغ*] 1 Эгаллаган ўрни, ҳажми ғоят йирик; жуда катта, улкан.

2 Куч-қудратга эга.

3 Қадр-қиймати, аҳамияти юқори даражада.

Улуғ йир Қадимги узоқ чалинадиган туркий куйлардан бирининг номи.

*Муғанний, улуғ йир садосини туз
Пиҷир кукка пийто садосини туз!*

Садди Искандарий, 383-б.

Эй йиров сен ҳам ишингни кўргуз.

Ётуғон бирла улуғ йирни туз.

Фавойид ул-кибар, 484-б.

Улуғ-кичик Катта-кичик.

*Улуғ-кичикдин ҳар тўрлукда гадойи муваҳҳиш, фосид хавотири-
дек софий кўнгулга мушаввиш.*

Маҳбуб ул-қулуб, 40-б.

[Мавлоно Мирзайн қ. с.]. Мулкнинг халойиқи улуғ-кичикдин барча
анга муҳлис ва муътақид эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 442-б.

УММОЛ [а. *عمل*] 1 Амал қилувчи.

2 Ҳоким, вакил.

[Фаридун – Пешдодийлар сулоласига мансуб подшоҳ]. Олам аҳ-
лин адолат била хушҳол қилиб Заҳҳок жавридин топқон заҳмла-
рига адл била марҳам қўйди ва қолгон уммолқаким, оъдийлар эрди-
лар, дафъ қилди...

Тарихи мулуки аҷам, 201–202-б.

УММОНБАХШ [а.-ф. *عمان بخش*] 1 Денгизга ўхшаш, дарёдай.

2 Арабистондаги бир денгиз номи.

*Бу жиҳатдин ҳадисидур жсонбахш,
Кафининг баҳри дурри Уммонбахш.*

Сабъаи сайёр, 68-б.

УМ(М) [а. *ام*] Она.

Умм ул-китоб 1) китобларнинг онаси, 2) асосий ва муҳим китоблардан бири, Қуръони карим; 3) асл китоб.

*Бал эти обо мунга умм ул-китоб,
Сабъи масоний топиб андин хитоб.*

Ҳайрат ул-аброр, 104-б.

УМРОН [а. *عمران*] қ. Имрон.

Икаласининг ҳарамлари эгачи-сингил эрдилар. Умронга фарзанд кўп бўлди ва Зикриё а. с. га бўлмади.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

УМРФАСОЙ [а.-ф. *عمر فرساي*] 1 Жон азоби, умр эгови.

2 Асоссиз, бебақо, вақтинча.

Султон Абу Саид Кўрагон... ва тизги умрфарсойи била кўп элга ошуб солди...

Садди Искандарий, 198-б.

УНАТМОҚ [т. *اوناتماق*] Кўндирмоқ, унатмоқ; рози бўлмоқ, хўп демоқ.

Муяссар ўлмади жон бермақу лабин ўлмак,

Нединки қолмади жоним ани унатқунча.

Бадоеъ ул-васат, 385-б.

УНДУРРАК [т. *اوندورراك*] Баландроқ.

Эй Навоий, хўблар қаддида йўқтур эътидол,

Нега ўхшар сарвдин ундуррак инсон қомати.

Бадоеъ ул-васат, 444-б.

УННОБГУН [а.-ф. *عنان بگون*] Қизил, қизил ранг.

Ул лаби уннобгун кўнглумда эккан тухми меҳр

Кўнглум ичра ёшурун дурдонадек унноб аро.

Бадоеъ ул-бидоя, 41-б.

УНСУРИЁТ [а. *عنصريات*] Моддий олам, борлиқ; унсурлар (ўт, сув, тупроқ, ҳаво).

Ва коинот бозорининг завғоси ва унсურიёт чорсусининг алолоси бу тақалтум ва тараннум биладур...

Маҳбуб ул-қулуб, 69-б.

УНТУЖ [ф. *اونتوج*] Қарз, омонат.

Оллига бош қўйдум, аммо тиз ила айирмади,

Бош эмас, буқим эрур бўйнулга анинг унтужи.

Наводир ун-ниҳоя, 541-б.

Жавру бедодинг туганмай қолган эрса жонимда,

Чархдин ҳам унтуж олсанг, ол демон, қолганча қил.

Бадоеъ ул-васат, 268-б.

УНТУЧ [ф. *اونتوج*] қ. Унтуж

УНУТҚУЧИ [т. *اونوتقوجي*] Унутқувчи; эсдан чиқариб юборғувчи.

Ёлгончи – унутқучи ва тааммул ва эҳтиёт йўлидин канора тутқучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

УНФ [а. *عنف*] 1 Дағаллик, кўполлик.

2 Жабр, зулм.

Захм элдин ўлуб зоҳиру сендин бори марҳам,

Эл унф аён айлабу сен барча мадоро.

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

[Халил Ота қ. р.]. *Гоҳи лутф ва гоҳи унф била менга хизмат адосин таълим қилур эрди ва ул жиҳатдин кўп фавоид менга етар эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 260-б.

УРМАМОҚ [т. اورماماق] 1 Урмаслик; дўтпосламаслик.

*Қайси водийким танимни ашк сайли сурмамши,
Қайси тоғ авжизаким мавжи бошимни урмамши.*

Наводир уш-шабоб, 193-б.

2 Дам урмамоқ Гапирмаслик.

*Бу дарёга кирган гавҳари мақсуд тиласа дам асрамоқ керак ва бу
ҳарамга йўл топқон маҳрамлик тиласа дам урмамоқ керак.*

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

*Мақсудки, пир иршодидин айру бу йўлга қадам урмамоқ керак,
балки дам.*

Маҳбуб ул-қулуб, 118-б.

УРУЛМОҚ [т. اورولماق] 1 Урилмоқ.

Қалам урулмоқ Қалам тегизилмоқ, қалам юргизилмоқ.

2 Асар ёзмоқ.

... васфлариға қалам урулубдур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 35-б.

УРҒУЧИ [т. اورغوجي] 1 Ургувчи.

Таёқ урғучи Таёқловчи, калтакловчи; бел ургувчи (бел билан ер кав-
лавчи).

*Токим икки йиғоч ушолди дуруст,
Бўлди икки йиғоч урғучи суст.*

Сабъаи сайёр, 262-б.

*Бўлур ҳар дойгар гардунга пайваст,
Қолиб бел урғучи балчиқ аро наст.*

Фарҳод ва Ширин, 83-б.

2 Бўрттириб гапирувчи.

*Ҳунарпарвар – ишни буюргучидур,
Ҳунарвар, вале лоф урғучидур.*

Садди Искандарий, 578-б.

УСБУЪ [а. اصبوع] 1 Бармоқ.

2 Марта.

Эллик усбуъ Эллик маротаба.

*[Абу Абдуллоҳ Маъруф...]. Мақкада мужовир эрди. Ҳар кеча-кун-
дуз илтизом қилиб эрдик, эллик усбуъ тавоф қилгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 411-б.

УСТОД [ф. استاد] Устоз, муаллим, ўргатувчи.

Устои азал 1) Аллоҳ; 2) тақдир, қазо, олдиндан белгилаш.

*Қаддида гулгун либос эрмаски, устои азал
Барги гулдин хулла қилмиш сарви раъноси учун.*

Бадоеъ ул-васат, 339-б.

УСТУРЛОБ [ю. اسطرولاب] Куёш ва юлдузларнинг юксаклигини ўлчайди-
ган [Астрономияда узунлик ва кенгликларни аниқлаш учун XVIII асргача
қўлланилган бурчак ўлчаши асбоби] асбоб.

*Ул куёштин айру сариг чехрам устурлобдек,
Кургузур тирноз ила беҳад рақам, бисёр хат.*

Бадоеъ ул-васат, 204-б.

УТОРИД [a. عطار] 1 Меркурий (форсча Тир) сайёраси.

*Онча фарёд этти мутриблар Навоий назмидин,
Ким Уторид шеърдин чарх узра Ноҳид этмагай.*

Наводир уш-шабоб, 455-б.

Ё Уторуд килкида зарҳал туганди, кўкта чун

Ёзди айни ийднинг аввалги жузвий сувратин.

Бадоеъ ул-васат, 477-б.

2 Бу сайёра мумтоз адабиётда «илми нужум»га асосланиб осмон ёки фалак котиби, ижодкорларнинг ҳомийси деб юритилади.

Чун Уторуд чархига еттим, табиат қилди майл,

Кўргали назминки зоҳир қилди табъи жавдатин.

Бадоеъ ул-васат, 479-б.

Фоидага аҳли чу очиб варақ,

Гарчи Уторид эса айтиб сабақ.

Ҳайрат ул-аброр, 310-б.

Агар толеъида юз иқбол эрур,

Аторид вале анда бадҳол эрур.

Садди Искандарий, 202-б.

УТОРУД айн. Аторид.

УФТОДА [ф. اوقتاده] 1 Йиқилган, ташландик; нотавон, заиф; бечора.

2 Мубтало.

3 Хоксор.

Заъфдин махмурлуғ йиқти Навоий жисмини,

Ёр айши базмида ёд айланг ул уфтодадин.

Гаройиб ус-сиғар, 361-б.

УФТОДАЛИФ [ф.-т. اوقتاده لوف] Йиқилганлик, ташландиклик; хокисорлик.

... бу уфтодалиғ айёмида боре ул остонада йиқилгаймен.

Гаройиб ус-сиғар, 22-б.

УЧУЗ [т. اوچوز] Арзон.

Фаҳр кўйи туфрогиким, улдур иксири ҳаёт,

Жон бериб кўз ёритурча олсанг – олмишсен учуз.

Бадоеъ ул-васат, 160-б.

УЧКУ [т. اوچقو] Учиб кетарлик, учар.

Бўю жисмин деёлмон кучку янглиз,

Паридек чустлуқдин учку янглиз.

Фарҳод ва Ширин, 238-б.

УШМОҚ [т. اوשמق] Хаёлга ботмоқ, хаёлга чўймоқ.

Бу деб: «Анга турфа ҳол тушмиш»

Ул дебки: «Ажаб хаёл ушмиш».

Лайли ва Мажнун, 96-б.

УЮЛУРМАК [т. اوولورماك] Ивимоқ, ивиб оқмоқ.

[Зайтуна р. т.]. *Илигининг ҳар еригаки, сут тегар эрди, қораси уюлурур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 488-б.

УЮРМАК [т. اويورماك] 1 Айлангирмоқ; ағдармоқ.

2 Варақламок.

Қалам жардаи хушхиромининг инонин бу равишдин уюрмак керак.

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 97-б.

3 Тарқалмоқ.

*Уйга еткунча етар юз қатла жоним оғзима,
Чун уюр ранжу алам руху равонимдин кетар.*

Фавойид ул-кибар, 120-б.

УҚДАКУШОЙ [а.-ф. عقده گناي] 1 Тугун ечувчи, муаммони ҳал қилувчи.

2 Тадбиркорлик.

Султон Абу Саид Курагон... ҳикоятим, ройи уқдакушойи била кун мамлакат олди...

Садди Искандарий, 198-б.

УҒАР [т. اوغر] Қашқа.

Уғар қилмоқ Қашқа қилмоқ.

*Қилди уғар утоғасин ул қотили шижсоъ,
Хуришид оразига ҳамоно хати шиоъ.*

Наводир ун-ниҳоя, 252-б.

ФАВОҲИШ [а. فواحيш] Фоҳишалар, хунук қилиқли аёллар.

Биров ул фавоҳишдин бири била зино қилғоч ороларига тоун тушти.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 149-б.

ФАЗИҲАТЛИК [а.-т. فضيحات ليق] Расволик, ёмонлик, шармандалик, бе-
обрулик; маломатлик.

*Мунча фазихатлик эмас эрди бас,
Ким ура олмай чоғир ўлмай нафас.*

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

ФАЗЛ [а. فضل] 1 Ортиқлик, устунлик.

2 Кадр-қиммат.

Фазлу карам Марҳаматлик ва карамлик.

*... ва мусташор тадбирдин йўқки, кирдиғор тақдиридин эрқанин
билиб, ўзунгизни Тенгри таолонинг фазлу-карами ҳимоятига қо-
чургайсиз.*

Муншаот, 150-б.

2 Илм-фан, хунар.

ФАЙЙАН-НАЗАР [а. في النظر] Ниғоҳнинг сояси.

Андишаи файйан-назар Соялик мулоҳазаси.

*Ёрутуб айинини мозог ал-басар,
Раф ўлуб андишаи файйан-назар.*

Лисон ут-тайр, 19-б.

ФАЛАКИЙ [а. فلکي] 1 Осмоний, фалакка мансуб; осмоний тақдир.

2 Юксак мартабалилик.

*Ёзар фаришта қуёш сафҳасига васфингни,
Магарким ул фалакий топмас обдон коғаз.*

Ғаройиб ус-сиғар, 123-б.

ФАЛАКМИҚДОР [а. فلک مقدار] Юксак даражали, осмондек.

*Назм мулкин тил чекиб олмиш Навоий ўйлаким
Чекса оламни олур шоҳи фалакмиқдор тийғ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 266-б.

ФАЛАКРАФТОРЛИҒ [а.-ф.-т. فلک رفتار ليغ] Фалакдек тез юрадиган,
фалакдай тез айланадиган.

*Ғар қуёш зангин фалакрафторлиғ раҳшингга ос,
Ким тузар ул занг навҳанг назмасин афғон аро.*

Бадоеъ ул-бидоя, 41-б.

ФАЛАКСАЙР [а. فلک سيز] Фалакни сайр қилувчи, фалакни кезувчи.

*Агар етса сарвақтига комиле,
Күёшдек фалаксайру равшан диле.*

Садди Искандарий, 258-б.

ФАЛАКТУМТАРОҚ [а.-т. *فلك طمطارق*] Фалакдай дабдабали.

*Деди: мезбони фалактумтароқ,
Ки: Отланса Хоқон ҳам эрмас йироқ.*

Садди Искандарий, 358-б.

ФАНОИЙ [а. *فنائى*] Фанолик.

*Фаноий маҳз етар «Ситтаи зарурия»
Нединки йўққа зарурат эмас бу навъ олтов.*

Фавойид ул-кибар, 343-б.

ФАРАҲАФЗО [а.-ф. *فراغ افزا*] Кўнгил очувчи, кўнгилни шод этувчи, кўнгилни хуррам этувчи, сурурли.

Бу фақирга Ҳазрат Мавлононинг бу фараҳафзо ва руҳосо талкалумидин ниҳоятсиз хушҳоллик даст бериб, хаёлга келдиким, бу масъалани Ҳазрати Маҳдумдин илқо қилгай.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 29-б.

ФАРАҲРЎЛИҚ [а.-ф.-т. *فراغ رولىق*] Хурсандчилик.

[Абубақр Қасрий қ. т. с.] ... Алар шиг торттилар биз ўттуқ. Ва мен ботинимда анинг била хусуматдаким, аввалги не фараҳрўлиқ эди ва сўнги ноҳуш эҳтисоб не эрди?

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

ФАРДОНИЯТ [а. *فردانيه*] Яккалик, танҳолик, ёлғизлик; ягоналик, бе-назирлик.

Ваҳдоният сифатида шарикун вазирдин мубарро ва фардоният сийратида волиду валаддин муарро.

Муножот, 293-б.

ФАРЗИЯТ [а. *فرضيه*] Аллоҳ йўлида буюрилган фарзлар, бажарилиши фарз бўлган ишлар, фарз баёнлари, вожиб амаллар.

*Вале фарзиятида шартлар бор,
Қулоқ тутким, қилай борини изҳор.*

Сирож ул-муслимин, 288-б.

ФАРИЗ(А) [а. *فريضه/فريض*] 1 Диний зарурият, Аллоҳ буюрган намоз, рўза каби диний амалларни бажариш.

2 Тугалланган иш.

[Абу Амр Димишқий қ. т. с.] Ул дебдурки, андоқки, фаризадур анбиёга ояту муъжизат изҳори, фарздур авлиёга хавориқи одоту каромат ихфоси, то халқ фитнага тушмагайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

*Хаттинг малоҳати қошида сабзайи Эрам,
Бил сабзаи Эрам ёнида шуълалиқ фариз.*

Наводир уш-шабоб, 156-б.

ФАРОСАТОЙИН [а.-ф. *فراست آئين*] Фаросатли; ақл-идрокли.

Ҳар ойинаким салтанат корхонасидаги маносибдин ҳар мучага лойиқ фаросатойин хушмандларни...

Вақфия, 244-б.

ФАРРУХАНЖОМ [ф. فرخ انجام] Бахтиёр.

*Қушеким санга бастаи дом эмиш,
Азозилдек фарруханжом эмиш.*

Садди Искандарий, 23-б.

ФАРРУХСИРИШТ [ф. فرخ سرشت] 1 Аслзодалик, олий насаблик.

2 Муборак хилқатлик.

3 Очиқ юзлилиқ, ёқимлилиқ.

Яна деди Букроти фаррухсиришт

Ки: «Эл чун кўрар ҳар недур сарнавишт».

Садди Искандарий, 550-б.

ФАРҲОР [ф. فرخار] 1 Ҳамма жойи ораста ва чиройли.

2 Бутхона.

3 Қадимда Моварауннаҳрдаги бир шаҳар номи. У ўз бутхонаси билан дунёга машҳур бўлган.

Ким, ул бути чину моҳи фарҳор,

Бу бозда гар гул ўлса, гар хор.

Лайли ва Мажнун, 160-б.

ФАРХУНДАЖАМОЛ [ф.-а. فرخنده جمال] Муборак юзли, кутлуғ чехрали.

Тун-кун бўлеил маҳравишу меҳр хисол,

Даҳр аҳлига нурбахшу фархундажамол.

Ғаройиб ус-сиғар, 580-б.

ФАРШОВ [а. فرشاو] Бисот, борлик; таянч.

[Шайх Амур. т.]. Менинг тири фаршовимдур, яъни суфия одоб ва русумин андин ўрганибмен.

Насойим ул-муҳаббат, 236-б.

ФАС [а. فاص] 1 Узук кошига ўтказиладиган қимматбаҳо топи.

2 Узук.

Лаълинг нигини шарҳидадур зўйиё фусус,

Ҳар жузвида нишонан вақф айлади бу фас.

Наводир уш-шабоб, 198-б.

ФАСД [а. فاسد] Қон олувчи, томир уришини кўрувчи, жарроҳ.

Фасд қилмоқ Томирдан қон олмоқ.

[Абу Яъқуб Зизий қ. с.]. Ногоҳ бўйин рагларидин қон равон бўлди, фасд қилгондек ва йиқилди.

Насойим ул-муҳаббат, 93-б.

ФАҲР [а. فخر] 1 Мамнунлик ҳисси, мамнуният.

2 Ғурур.

Фаҳр ул-миллат Миллатнинг фаҳри, халқнинг улуғи, қувончи.

... ва бебок бу тоифанинг беназиру адил ва тоқи фаҳр ул-миллату вад-дин Шайх Ироқийдурким, ишқ сифотиға муттасифдур...

Маҳбуб ул-қулуб, 68-б.

ФАҚИРЛИК [а.-т. فقيرليك] 1 Камбағаллик.

2 Дунё ноз-неъматларидан кечганлик.

3 Хокисорлик, камтарлик, фақирлик, мискинлик.

Ирфон ва фақирлик шарофати билан фахрланган Муҳаммад алайҳиссаломга салоту саломлар йўллаймизки, у зот туфайли замон аҳлига иймон шарофати етишиди.

Насойим ул-муҳаббат, 11-б.

ФАҚОҲАТ [а. فقاهت] 1 Фикҳ илмининг олими, диний ҳуқуқ илмининг билимдони, фикҳшунос, дин ақидалари билимдони.

2 Илоҳият.

[Шайх Имодуddин Фақиҳ қ. т. с.]. *Агарчи фақоҳатқа машҳурдур, аммо соҳиби важду ҳол эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 478-б.

ФАҒФУР [ф. اغفور] 1 Қадимги Чин (Хитой) подшоҳларидан бирининг лақаби.

2 Хитой идишлари.

*Кўрар ондин футур ар бўлса фағфур,
Топар ондин қусур ар бўлса Қайсар.*

Бадоеъ ул-бидоя, 611-б.

ФАҲВО [а. فحوي/فحوا] Мазмун, маъно, мақсад.

Ниёз рафъидин сўнгра эълом улким, бу учурда ул соридин келганларнинг каломлари фаҳвосидин...

Муншаот, 225-б.

ФАҲМСИЗ [а.-т. فهم سيز] Бефаросат, гидроксиз, ақлу-хушсиз, бефаҳм.

Фаҳмсиз мулозимлар гафлатида ва алар била маош ўткармак меҳнатида.

Наводир уш-шабоб, 506-б.

ФЕЪЛ [а. فعل] Амал (номоз ўқиш амаллари), вожиб амал.

Намоз суннатларидин ўн феълиси баъни.

Сирож ул-муслимин, 284-б.

ФЕЪЛИЙ [а. فعلی] Амаллик, вожиблик, вожиб амаллик.

*Яна феълий бировгаким, биликдур,
Қулоққача бийик қилмоқ иликдур.*

Сирож ул-муслимин, 284-б.

ФИДОК(А) [а. فداکه/فداک] Киши ўз ихтиёри билан бирор мақсад ёки Ҳақ йўлида ўзини фидо қилиши.

Руҳи фидок Сенга фидо!, Сенга жоним фидо!, Сенга (жоним) қурбон бўлсин!, Сенга руҳим фидо!

*Айтким, эй боштин-аёқ руҳи пок,
Жисм санга руҳки, руҳи фидок.*

Ҳайрат ул-аброр, 183-б.

*Бедилинг хайли русули сенсен аларга дилрабо,
Ё набий руҳий фидока аҳлан ва саҳлан марҳабо.*

Наводир ун-ниҳоя, 11-б.

ФИКРАТНАМОЙ [а.-ф. فکرت نامای] 1 Фикр юритувчи, ўйлаб иш кўрувчи, мулоҳазали, андишали.

2 Тушунчали.

*Неча май била кўнгли ишратфизой,
Ул уч мулк бобида фикратнамой.*

Садди Искандарий, 222-б.

*Ки, ҳар бир чаманким кӯрар дилкушой,
Булур бозбонига фикратнамой.*

Садди Искандарий, 424-б.

ФИКРИЙ [а. فكري] 1 Ҷулашлик, фикрлашлик, тасаввурлик.

2 Тушунчалик.

*Яна дақойиқишор муҳаққиқлар хизматида ва ҳақойиқдисор му-
даққиқлар ҳазратида арзим улдурурким, бу паришон абётким,
шарҳ қилгондек тартиб топти... ва баъзи фикрий бўлса, баъзи ба-
диҳа...*

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ФИЛЖАВОБ [а. في الجواب] Жавобга кӯра.

Филжавоби бигайриҳи...

Мажолис ун-нафоис, 199-б.

ФИЛОТУНМАНИШ [ф. فلтон منش] Афлотун даражали; Афлотун та-
биатли.

*Бори ҳикматойину донишпужух,
Филотунманиш, бал Арастушукух.*

Садди Искандарий, 298-б.

ФИЛОТУНШУКУХ [ф. فلтон شكره] Афлотун шукухли.

*Яна қатла доройи гардушукух,
Деди: «К-эй ҳақими Филотуншукух».*

Садди Искандарий, 200-б.

ФИЛ-ФАВР [а. فيالفور] Тезда, тезлик билан, дарров, дархол.

*Пас, Яъқуб намоз қилди ва ёмғур талабига дуо қилди, фил-фавр
иҷобат асари зоҳир бўлди ва ёгин туташти.*

Насойим ул-муҳаббат, 405-б.

ФИЛҒОР [а. في الغار] Мушкулот ғори.

*Улки султони расулнинг ёридур,
Соний иснайн азҳума филғоридур.*

Лисон ут-тайр, 21-б.

ФИЛ-ҲАҚИҚА [а. في الحقيقة] Дарҳақиқат, ҳақиқатан.

*Фил-ҳақиқа мосиваллоҳдин ул Ҳазрат с. а. в. менинг сари боқиб,
табассум қилиб дедиким, чун бизни севарсен, бизинг биласен!*

Насойим ул-муҳаббат, 117-б.

ФИРДАВСТАЗҲИЙН [ф. فردوس تزيين] Жаннат сифат боғ, жаннат каби
безалган.

*Бу Султони Соҳибқироннинг эрамойин суҳбатларида ва фирдав-
стазӣин хилватларида бу навъ гариб латойиф ва ажиб заройиф...
зоҳир бўлур...*

Мажолис ун-нафоис, 209-б.

ФИРЕФТАЛИҒ [ф.-т. فريفته ليغ] 1 Опшифталик, мафтунлик, берилган-
лик.

2 Алданганлик.

*Такаллуф аҳлининг дунёга шефталигидаву дунёликка фирефта-
лигида.*

Ғаройиб ус-сиғар, 549-б.

ФИРИБОМЕЗ [ф. *فريب آميز*] Айёрона, макрли, алдамчи.

*Тушмагай эрди фирибомез лутфунг билмайин,
Нотавон кунгтумга васлингдин таманно кошки.*

Наводир уш-шабоб, 480-б.

ФИТНАОМЕЗ [а.-ф. *فتنه آميز*] Фитнали, ғавғоли.

[Абубақр Розий Бажалий р. т.]. *Абубақр Розийдин сурдиким, са-
моъда не дерсен? Дедиким, бас фитнаомезу тарабангездур, ўзни
фитнадин асрамак керак.*

Насойим ул-муҳаббат, 162-б.

ФИТНАЛИК [а.-т. *فتنه ليک*] Фитналик, ғавғолик, тўпалонлик.

*Фитна солди олам аҳлига қулогинг гавҳари,
Халқ таскини учун ул фитналик ахтарни ёп.*

Фавойид ул-кибар, 53-б.

ФИҚАРОТ [а. *فقرات*] Парчалар, бандлар, бўлимлар.

Рангин фиқарот Чиройли парчалар, гўзал бандлар.

*... ва адоси рангин фиқаротдин намойишсиз ва мазмуни рангин
абётдин оройишсиз...*

Муншаот, 133-б.

ФИҚРА [а. *فقرة*] 1 Карра.

2 Тегишли гапдан қатра; жумла.

*Шайх Барака чун эшитти, дедики, Сари маҳжурон дегани яна
бир фиқра яхшироқдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

ФИҒОНЛИҒ [ф.-т. *فغان ليغ*] Нолалик, оху зорлик, дод-фарёдлик, афғон-
лик.

*Фиғонлиг кунглуму утлуғ дамимни саҳл тутмангким,
Олибмен ишқ иқлимини бу таблу алам бирла.*

Бадоеъ ул-бидоя, 476-б.

ФОЖИР [а. *فاجر*] Бадкор, бузгунчи; фосик, бадахлок.

[Мавлоно Муҳаммад Амин р. т.]. *Ҳар неча фориқу фожир ва ноу-
мид киши алар суҳбатига етса эрди, умидвор чиқар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 437-б.

ФОИДАЛИҒ [а.-т. *فائده ليغ*] 1 Баҳралик, нафлик.

2 Натъжалик.

[Қози Шарафуддин Бухайро р. т.]. *Қозини отаси қошига элтиб,
дедики, бу ўгулни ўзга фоидалиг ишга топишурки, анинг мартабаси
андин бийиқкракдурки, баззозлигқа бош индургай.*

Насойим ул-муҳаббат, 360–361-б.

ФОЙИЗ [а. *فايض*] 1 Файзли, баракатли.

2 Мўл ва фаровон қилувчи.

Фойиз ул-анвор 1) нурлар файзи, нурлар баракоти; 2) нурлар кони.

*Ул маърифат кунжининг валоятосор ҳолати зикридин ва фойиз
ул-анвор мақолоти фикридин аҳли арбобларга нафълар ва шавқу
иродат аҳлига файзлар етишти.*

Насойим ул-муҳаббат, 12-б.

ФОРИҚ [а. *فارق*] Ўзидан жудо бўлган; фарқланган.

[Мавлоно Муҳаммад Амин р. т.]. *Ҳар неча форику фожир ва ноумид киши алар суҳбатига етса эрди, умидвор чиқар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 437-б.

ФОРУҚ [а. *فروق*] 1 Ҳақ билан ноҳақни ажратувчи, адолатли, ҳаққониётли, одил.

2 Чорёрлардан бири Умарнинг лақаби.

[*Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний қ. т. р.*]. *Барча форуқнинг мақбулидурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 253-б.

ФОРСИЙ [ф. *فارسي*] 1 Форс тили.

2 Форс тилида айtilган ёки ёзилган, форсча.

3 Форсларга хос, алоқадор.

Форсий ул-асл Асл форсларга хос, ҳақиқий ажамлик, асли, келиб чиқishi Ажамдан.

[*Абу Исҳоқ Иброҳим Шаҳриёр Гозируний қ. [т.]. Форсий ул-асл-дур ва мавлиду манишағи Гозирун наварди.*

Насойим ул-муҳаббат, 179-б.

ФОСИДЛИҒ [а.-т. *فاسد لىغ*] 1 Бузуклик, фисқ ишлар қилишлик, ёмон ишлар билан шуғулланишлик, ахлоқсизлик.

2 Ёмонлик; вайроналик.

Вафо бозорининг косидлигида ва вафожўйлар хаёлининг фосидлигида.

Наводир уш-шабоб, 513-б.

ФОТЕХ [а. *فتاح*] қ. **Фотих**.

ФОТИХ [а. *فتاح*] 1 Фатҳ этувчи, очувчи, забт этувчи.

2 Ғалаба келтирувчи, бўйсундирувчи, музаффар, ғолиб.

Тили хуруфқа эврулмаган, басо, ҳинду

Ки, бўлди нуктаси кўп гайб ҳазига фотих.

Фавойид ул-кибар, 76-б.

ФОЪИЛОТУН [а. *فواعلّت*] Аруз атамаси.

Фоъилотун – ватади мажмуъ кивурмак била икки сабаби хафиф орасига.

Мезон ул-авзон, 47-б.

ФОЪИЛУН [а. *فواعل*] Аруз атамаси.

Фоъилун – сабаби хафиф тақдими била ватади мажмуъқа.

Мезон ул-авзон, 47-б.

ФУЗУЛЛУҒ [а.-т. *فضول لوع*] 1 Ортиқчалик, бехудалик, нокерак ва ортиқча гап-сўзлик.

2 Ҳар нарсага аралашишлик, ўз ҳаддидан ошишлик.

3 Телбалик.

[*Шайх Абу Али Даққоқ р. т.*]. *Шайх деди: сенинг бу фузуллуғ била не ишинг борки, кеча намоз қилгайсен, санга дунё мурдорин ўзунгдин аритмоқ керак.*

Насойим ул-муҳаббат, 205-б.

ФУЛКИЁНА [а.-ф. *فلکیانه*] Кемача, қайиқча.

... ул Ҳазрат сочқон дуррлар олдида не кўрунгай ва анинг ҳиммати жанобида бу фулкиёна муҳаққар не бўла олгай.

Назм ул-жавоҳир, 134-б.

ФУРУТАНЛИК [ф.-т. فروتن لیک] Хокисорлик, камтарлик.

Ва Аҳмад б. Абулвард дебдурки, чун Тенгри таоло валийга уч иш ортургай, ул дағи уч иш ортургай, чун жоҳида ортургай, ул тавозуъ ва фурутанликда ортургай...

Насойим ул-муҳаббат, 90-б.

ФУСУНПАРДОЗЛИҒ [а.-ф.-т. فسون پردازليغ] Сеҳргарлик, афсунгарлик, хийлагарлик.

... ва адоси таркибида фусунпардозлиғлар ҳосилки, туркча тил била бу навъ девонки, мазкур бўлди...

Муҳокамат ул-луғатайн, 38-б.

ФУСУНСОЗЛИҚ [а.-ф.-т. فسون سازليق] Найрангбозлик, афсунчилик.

Рўзи учун мунча фусунсозлиқ,
Мансаб учун мунча дағобозлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 137-б.

Муҳандислар айлаб фусунсозлиқ,
Масоҳат била корпардозлиқ.

Садди Искандарий, 465-б.

ФУСУС I [ф. فسوس] 1 Афсус, надомат, пушаймонлик.

2 Масхаралик, истехзо.

Навоий, тилинғ асрағил зинҳор,
Десангким, емай даҳр ишидин фусус.

Бадоеъ ул-бидоя, 633-б.

ФУСУС II [а. فصوص] 1 Узук қошига ўтказилган қимматбаҳо топш.

2 Илми каломга даҳлдор китоб номи.

Лаълинг нигини шарҳидадур гўйиё Фусус,
Ҳар жузвида нишонан вақф айлади бу фас.

Наводир уш-шабоб, 198-б.

3 Муҳиддин Ибн ал-Аъробийнинг тасаввуфга доир «Фусус ал-ҳикам» [ҳикматлар топши] номли асари. (Пайғамбарлик бурч-ухдалари борасида мажоз ва имо-ишораларга тўла араб тилида ёзилган китоб).

[Шайх Садриддин Равосий]. Бадахшон шоҳизагим, анга мурид бўлуб эрди, «Фусус» дарс айтур эрди, кўнғумни баса сайд қилди.

Мажолис ун-нафоис, 35-б.

[... Ҳофиз Бухорий р. т.]. Бир кун аларнинг мажлисида Шайх Муҳиддин Аъробий қ. т. с. зикри ва анинг мусаннафоти ўтар эрди. Бузургвор оталаридин ривоят қилдиларки, алар дер эдиларки, «Фусус» жондур ва «Футуҳот» кўнғул.

Насойим ул-муҳаббат, 271-б.

ФУТА [ф. فوته] 1 Ўрама белбоғ.

2 Ҳаммомда белдан пастга тутиладиган лўнги.

Футалар мушқу анбар оғушта,
Тортилиб ип ерида зарришта.

Сабъаи сайёр, 247-б.

ФЎТА [ф. فوته] қ. Фута.

ХАБАРДОРЛИҚ [а.-ф.-т. *خبردارلىق*] Хабар олувчилик, билувчилик, хабардорлик.

*Вожиб эрур борчасига ёрлик,
Яхши-ёмон ишда хабардорлик.*

Ҳайрат ул-аброп, 158-б.

*Не тўрт аслдин кўнглига ёрлик,
Не олти тарафдин хабардорлик.*

Садди Искандарий, 30-б.

ХАБАРСИЗ [а.-т. *خبرسىز*] Беҳабар, дараксиз, огоҳ эмас.

*Ул ишқ балосидин хабарсиз,
Кўнгли бу забонадин шарарсиз.*

Лайли ва Мажнун, 117-б.

Хабарсиз бўлмоқ Беҳабар бўлмоқ.

*Оху ашқимдин хабарсиз бўлманг, эй олам эли,
Ким, берурлар ул бири сарсар, бу тўфондин хабар.*

Наводир ун-ниҳоя, 159-б.

Хабарсиз этмак Хабар бермаслик.

*Буқим фироқи ўзумдин хабарсиз этти мени,
Ўзи бирорта хабардорму экин оё.*

Фавойид ул-кибар, 29-б.

ХАВВОС [а. *خواص*] 1 Хосиятлар, хоссалар.

2 Улуғ зотлар, хос кишилар.

Хаввос ул-ишқ 1 Хослар ишқи (хос кишилар ишқи), Аллоҳ марҳамати-га етишган улуғ зотлар ишқи.

2 Ишқи илоҳий.

Хаввос ишқидурким, хаввос ул-ишққа мансубдурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 68-б.

ХАВОНИҚ [а. *خوانىق*] Суфиларнинг йиғиладиган жойи, шайх ва дарвишларнинг зикр ўтказадиган жойи, хонақоҳ.

*Масождда тоат била нур йўқ,
Хавониқда нон расми дастур йўқ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 531-б.

ХАВОТИН [т. *خواتين*] Туркий сўзнинг (хотун) арабча кўпиғи, аёллар, хотинлар.

[Бибичаи Мунажжима р. т.]. Замон подшоҳи илтифот ва таъзим кўп қилур эрди ва подшоҳ ҳарамлари узмо хавотин бағоят ҳурмат тутарлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

ХАДСИЗ [а.-т. *خادسيز*] Юзсиз, ёноқсиз, юзнинг кизариб турган жойи, бетсиз.

*Не печу тоби хадсиз доми зулф эркинки, очилгач,
Демай кўнгулм қушиким, ўйла юзни мубтало қилмиш.*

Наводир ун-ниҳоя, 225-б.

ХАЖАНГ [ф. *خجنگ*] Бало булути.

*Парранда хажанги жавзи хурдум,
Сайр амрида ражъат ичра анжум.*

Лайли ва Мажнун, 164-б.

ХАЗЛ [а. *خزل*] 1 Бебахралик.

*Хазлу завқ айларга туттунг дашт, бир сўз қот менга
Ким, тилаб топмас киши гули биёбон мен киби.*

Наводир ун-ниҳоя, 564-б.

2 Бахтсизлик, бахти қаролик, толесизлик, бадбахтлик, бечоралик.

ХАЗЛОН [а. *خزلان*] қ. Хазл.

*Тенгри тавфиқларидиндур ва аларнинг зийрақларидиндур ва
улуғлар майли кичиклар сўхбатига хазлон аломати ва аларнинг ҳа-
моқат ва нодонлиғларидиндур.*

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

ХАЗОНОСО [ф. *خزان آسا*] 1 Куз фаслидек.

2 Дарахтнинг кузда сарғайиб тўкилган барги каби.

*Ҳар ойинаким, ул хушиди авжи камол олтун жом ичра асфар
май била сархуш ва анинг кайфияти ҳароратидин олам аҳлига зар-
фишонлиги хазоносо, балки хушидвашидурким, айши мустадоми
мудом бўлсун.*

Муншаот, 139-б.

ХАЙБАРСИЗ [ф.-т. *خايبارسيز*] 1 Мустаҳкам эмас, қалъасиз, қўрғонсиз.

2 Хайбар қалъасиз.

*Ишингиз жону дин олмоқдур, эй муг дайри атфоли,
Агар куффори хайбарсиз ва гар турки хитодурсиз.*

Бадоеъ ул-васат, 150-б.

ХАЙЁТЛИК [а.-т. *خياطليق*] Тикувчилик, кийим тикувчилик, ямоқчилик.

*... ва ул меъморлиқ хижолатидин узр хужрасига юз урмоқ ва бу
хайётлиқ узридин хижолат ёқасига бош яшурмоқ...*

Ҳайрат ул-аброр, 331-б.

ХАЙЛИ [ф. *خايلى*] Кўп, ортиқ, бисёр, зиёд.

*Қавми-қавм ичра кўруб меҳнатлар
Хайли-хайл ичра чекиб шиҳдатлар.*

Фавойид ул-кибар, 503-б.

ХАЙЛОН [ф. *خيلان*] Эл, жамоалар; бола-чақалар.

*[Абу Абдуллоҳ Мухтор б. ...]. Ул дебдурки... тўнни андоқ кийки,
руунат ва фахр ва хайлони сенинг ниҳодингда куйдургай.*

Насойим ул-муҳаббат, 242-б.

ХАЙР [а. *خير*] Яхшилик, инъом-эҳсон.

Хайри нос Кишиларнинг яхшиси, одамларнинг энг яхшиси.

*Қайда адо айлагасин бу сипос,
Ким сени деб хайри башар, хайри нос.*

Ҳайрат ул-аброр, 234-б.

*Нафъ етурмакни чу қилди қиёс,
Кўрки, қиёс этти сени хайри нос.*

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

ХАЙРМАНД [а.-ф. *خير مند*] Хайрли, инъомли.

*То ичиб, арбада бобин очайин,
Хайрманд ариғидек каф сочайин.*

Фавойид ул-кибар, 478-б.

ХАЙРМАОЛ [а. *خير مال*] Охири хайрли.

*Ҳамд ангаким, каломи хайрмаол
Қилди элга расулидин ирсол.*

Арбаъин, 261-б.

ХАЙРОТ [а. *خيرات*] Яхшиликлар, хайр-саховатлар, савоб ишлар.

*Қунглиники, шаръ бўлуб муназзаҳ,
Хайроти била улус мураффаҳ.*

Лайли ва Мажнун, 42-б.

ХАЛ [а. *خل*] Узум ёки бошқа мевалар сувини ачитиб йўли билан тайёрланадиган ачитки суяқлик, сирка.

*Қуёш нигинининг остида захридин хал этар,
Кишига меҳр била ким эзиб берур шарбат.*

Наводир ун-ниҳоя, 64-б.

ХАЛАҚ [а. *خلق*] Йиртиқ, тўзиган; эски, жанда, кўҳна.

[Абу Сулаймон Нилий қ. с.]. *Қарофий анга боқиб дедиким, ё Абу Сулаймон, сенинг тўнунгни халақ кўрармен.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ХАЛИЛУЛЛАҲОСО [а.-ф. *خليل اللهاسا*] Пайгамбар Халилуллоҳга ўхшаш.

*Халилуллаҳосо очиб хони базл,
Қамар қурсидек синдуруб нони базл.*

Садди Искандарий, 384-б.

ХАЛЛУХ [ф. *خلخ*] Ривоятларга кўра, қадим Туркистондаги шаҳарлардан бирининг номи; бу шаҳарнинг одамлари чиройли бўлишган, у ерда тайёрланган тоза, сифатли хушбўй ҳидли мушк (атир)лар дунёнинг бошқа ўлкаларига келтириб турилган. Ана шу сифатлари билан хушбўй ҳидли мушклар «Халлух» номи билан ҳам машҳур бўлган.

*Малоҳат ўлса олур жонни лўлию ҳинду,
Гар ўлмаса қочурур моҳи ўқчаву Халлух.*

Наводир уш-шабоб, 85-б.

ХАЛОСЛИФ [а.-т. *خلاص ليغ*] Нажотлик.

[Сайдий Аҳмад б. ...]. *Деди: буки, осмондин дўзах ўтидин халослиг баротим тушгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 388-б.

ХАЛЪ [а. *خلع*] қ. Хуль.

ХАМЁЗА [ф. *خمبزه*] Киши оғзининг ихтиёрсиз очилиши, эсноқ.

*Захмим озги бутмасидин уйкум учмиш, эй рафиқ,
Гўйиё бу ўзга уйку келтирур хамёзадур.*

Бадоеъ ул-васат, 140-б.

ХАММОРСИЗ [а.-т. *خمارسيز*] Майсиз, бодасиз, ичкиликсиз.

*Аҳли зухд ичра Навоий топмади мақсадқа йўл,
Вақтингизни хуш тутунг, эй жамъким, хамморсиз.*

Ғаройиб ус-сиғар, 176-б.

ХАМРИЙ [а. *خمرى*] Майпарастилик, ичувчи, ичкиликка берилган.

[*Сайид Қуроza – форсигўй шоирлардан*]. *Андоқ маълум бўлурким,
Самарқанд хамрийлари бирла ҳам заду хўрд қилиб, солиб бўлмаса,
маглуб дағи эрмас.*

Мажолис ун-нафоис, 78-б.

ХАМСАЗИЙНАТ [а. *خمسه زينت*] 1 Зийнатли бешкилар.

2 «Хамса» устида ишловчи ва унга зийнат берувчи.

*Яна маснавий била қасоиддин бошқаким, иншооллоҳ, алар доғи
ҳар қайси бошқа мужаллад бўлғай, ҳар навъ шеърдин, масалан,
руҳафзо мухаммаслар, барча хамсазийнат...*

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

ХАМСИЗ [ф.-т. *خم سيز*] 1 Эгиксиз, букик эмас; эгри эмас.

2 Эгилишсиз.

*Кўзумдин этмагил, эй сарв ҳеч жониби майл,
Ки яхшироқ кўрунур сарвким, бўлур хамсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

ХАНДОННИШОТ [ф.-а. *خندان نشاط*] Шод-хуррамлик, севинувчи.

*Кеча улким чирманур бир гул била не тонг агар,
Ғунчадек ҳар субҳ ўлуб хандоннишот изҳори бор.*

Наводир ун-ниҳоя, 121-б.

ХАРНУБ [ф. *خرونوب*] Уруғ ёки донлари ейиладиган дарахтнинг бир тури.

*Ва Абу Абдуллохнинг қабри Тури Сино тоғи устида, устоди Аб-
дулҳусайн қабри ёнида, харнуб йиғочи остидадур.*

Насойим ул-муҳаббат, 67-б.

ХАРРОС [а. *خراس*] Кўза ясовчи, кулол, кўза сотувчи.

*Умрин аблаҳ кечуруб гафлат ила,
Нукта ўрнигаки тортар харрос.*

Ғаройиб ус-сиғар, 553-б.

ХАСАК [ф. *خسك*] 1 Чўп, хапак, хасча.

Хори хасак Майда тикан.

2 Қийноқ.

*Кўнгулм ичра тушти бир хори хасак, яъни кўнгул,
Токи андин чиққали бир нўғи пайкон ҳар тараф.*

Наводир ун-ниҳоя, 269-б.

ХАСМКУШ [а.-ф. *خصم كوش*] Душманни ўлдирувчи.

*Хасмкуш келди фалак золи бил, эй шайху, менга
Раз қизи борида ул колмани қилма никоҳ.*

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

*Эйким жаҳон салитасини айладинг никоҳ,
Билгилки, хасмушдур, агарчи жамиладур.*

Наводир ун-ниҳоя, 139-б.

ХАСОРАТ [а. خسارت] Зарар, зиён, заҳмат, нуқсон.

*Ранжа солгон бу хасорат они,
Айламас озод кафорат они.*

Ҳайрат ул-аброр, 209-б.

ХАТИБ [а. خطيب] Воиз, нотик, ваъзхон, масжид имоми.

Хатиб ул-анбиё Пайғамбарларнинг имоми.

[Шуъайб а. с.]. *Ани хатиб ул-анбиё дебдурлар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 131-б.

ХАТОҚҶШ [а.-ф. خاتاکش] Гуноҳ ишлар кетидан юрувчи, хато ишлар қилувчи.

*Ул вақтдаким, шаҳзодаи беҳамто Кичик мирзо тоба сароҳу золи
музилли хатоқуш, девонаи сияҳруи сияҳрушқа йулқмайду эрди...*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 39-б.

ХАШАН [ф. خشن] Жома ёки тўн тикиш (тўқиш) да ишлатилган ўсим-
ликнинг бир тури ва уни камбағал, қашшоқ кишилар кийишган.

*Кийдурубон журға хур кисватин,
Ҳарна хашан бўлса, ҳасан хилъатин.*

Ҳайрат ул-аброр, 225-б.

ХАШИН [а. خشن] 1 Қўпол; дағал.

2 Асов, саркаш.

[Шайх Алоуддин Хоразмий қ. с.]. *Ва неча кун ўтар эрдик, таом
емас эрди, магар озроқ ва хашин.*

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

ХВАШ [ф. خوش] Яхши.

*Бўлмас эди гулхани анборкаш,
Бўлмаса мурдор исидин табъи хваш (хуш).*

Ҳайрат ул-аброр, 260-б.

ХЕВАҚЛИҚ [т. خيوق ليق] Хива шаҳрида яшовчи, Хива шаҳридан.

... аммо Хевақлиқ кишидин таҳқиқ ва тасҳиҳ қилилди...

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

ХИБРАТ [а. خبرت] Тажриба; бирор ишда орттирилган малакалар.

*Қаю бирдаким ҳушу хибратдурур,
Бу иш олам аҳлига ибратдурур.*

Садди Искандарий, 518-б.

ХИДМАТКОРЛИК [а.-т. خدمتكارليك] Хизматкорлик, ходимлик.

*Андин сўнг асҳобига дедиким, анга хидматкорликлар қилдилар
ва узрлар қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 177-б.

ХИДМАТҚҶШ [а.-ф. خدمت كوش] Ишларни бажарувчи, хизмат қилувчи;
ходимлар, хизматкорлар.

ХИЗМАТҚҶШ [а.-ф. خدمت كوش] қ. Хидматқўш.

*Онча ходим эди мурассағлуш
Ки, эдилар Ахийга хизматқуш.*

Сабъаи сайёр, 173-б.

*Пари уй қизлигида хизматқуш,
Не учунким эрур пари рунуш.*

Сабъаи сайёр, 69-б.

ХИЗРҚАДАМ [а. *خضر قام*] Йўл кўрсатувчи Хизрдек.

*Ёрабки, бу қавмким эрур хизрқадам,
Улган кўнгул эҳёси учун исодам.*

Маҳбуб ул-қулуб, 120-б.

ХИЛОФАТПАНОҲ [а.-ф. *خلافت پناه*] Халифа ҳомийси.

*... ва Шаҳедурким даврон шаҳанишоҳлари рибқаи ҳукмида асир,
хилофатпаноҳеким «Инна жоила филарзи халифата» (Мен ерга
халифа қилиб тайинлайман) тирозидурур...*

Назм ул-жавоҳир, 129-б.

ХИЛОФАТШИОР [а. *خلافت شعار*] Халифа нишонли.

*... ва бани одам хайлига олиймиқдор хулафо ҳукмрон ва хилофат-
шиор салотин нофизи фармон бўлғайлар.*

Вақфия, 244-б.

ХИРАДМАНДПЕША [ф. *خرمند پيشه*] Ақлли, доно, ўйлаб иш кўрувчи,
билимдон, донишманд.

*Сухро, чун мусулмониева ва хирадмандпеша киши эрди, мамо-
ликни тузди ва улусни ганий қилди.*

Тарихи мулуки ажам, 239-б.

ХИРАДОЙИН [ф. *خردائين*] Ақллидек, донодай, донишмандга ўхшаш.

*... балки хурдабин душманлар хирадойин гадрфанлардин ҳар тад-
биру таҳқиқ ва ҳар тазвиру тадқиқ ила англағай.*

Муншаот, 226-б.

ХИРАЛИҒ [ф.-т. *خيره ليغ*] 1 Сўниқлик.

2 Ҳазинлик.

... ва таронаедурким, хиралиғидин қотган кўзни йиғлатур...

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

ХИРОМАНДА [ф. *خرامنده*] Гўзал рафторли севгили, ноз билан юрувчи,
чиройли юрувчи.

*Қади ишва бирла хироманда сарв,
Хироманда сарви хиромон тазарв.*

Садди Искандарий, 374-б.

ХИРОШ [ф. *خراش*] Хириллаш, товуш бўғилиши.

Хирош топмоқ Хирилламоқ, қирилмоқ.

*Решдур бўзум бало захри ичардин, йўқ ажаб,
Ҳолима йиғларда андин ўткан ун топмоқ хирош.*

Фавойид ул-кибар, 184-б.

ХИРҚАЧОК [а.-т. *خرقه چك*] Суфий ва шайхларнинг махсус йиртиқ ёки
ямоқли кийим (хирқа) лари.

... ва фано майхонасининг ринди хирқачоки...

Бадоеъ ул-бидоя, 14-б.

ХИТОЙИЗОД [ф. *خطايي زاد*] Хитойда туғилган, хитойлик.

Луъбати хитойизод Гўзал ўйинчи.

*Маҳваши лубати хитойизод,
Кўруб андин Хитоу Чин бедод.*

Сабъаи сайёр, 85-б.

ХОБЛИҒ [ф.-т. *خواب ليغ*] Уйқулик.

Хурди хоблиғ Ейиш-ичиш ва уйқулик.

*Навоий ғам едию ўлди доғи топти висол,
Не топмасун бу сифат хурду хоблиғ кўнглум.*

Наводир уш-шабоб, 302-б.

ХОДИМЛИК [ф.-т. *خادم ليك*] Хизматчилик, мулозимлик.

*Ул дарвеш таом тортар вақтда дедики, бу кун биз ходимлик қу-
лурбиз.*

Насойим ул-муҳаббат, 405-б.

ХОЖА [ф. *خواجه*] 1 Соҳиб, эга.

2 Катта савдогар.

Хожан хожагон Шайтоннинг сифати (бу ўринда рамзий маънода Ал-лоҳнинг даргоҳидан қувилган малоикларнинг мударриси – шайтон назарда тутилган).

*[Шайх Барака р. т.]. ... Ҳар қачон анинг оти мазкур бўлса эрди,
Хожан Хожагон ва Сари маҳжурон дер эди.*

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

ХОЙҒИНА [ф. *خايغينه*] Тишлонғич, сарқит овқат.

*Абулҳорис иродатининг ибтидосида ўз уйида хойгина еб эрди,
ёронларидин айру.*

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

ХОК [ф. *خاك*] Тупроқ.

Хоки раҳлиқ Хизматкорлик, хокисорлик.

Хоки раҳлиқ айламак Тупроқ бўл.

*Топсанг неча шаҳлар узра шаҳлиқ
Фақр аҳлига айла хоки раҳлиқ!*

Лайли ва Мажнун, 301-б.

ХОКБЎС [ф. *خاكبوس*] Тупроқ ўлиш, қулуқ қилиш, бўйсунил, ҳурмат-лаш.

Хокбўс ўлмоқ Зиёратга келмоқ, итоат қилмоқ.

*Чун чолиниб навбати қадрига кўс,
Шаҳлар ўлуб навбат ила хокбўс.*

Ҳайрат ул-аброр, 99-б.

*Чу Хурмус деди сўз, бўлуб хокбўс,
Равон бошлади нукта Фарфунюс.*

Садди Искандарий, 538-б.

ХОКИЙНИҲОД [ф. *خاكي نهاد*] Асли тупроқдан бўлган.

*Дема қочдим жаврдинким, баски тош ёздурди ҳажр,
Гард ўлуб барбод бўлди бу тани хокийниҳод.*

Наводир уш-шабоб, 90-б.

ХОЛИСАНЛИЛЛОҲ [а. *خالص الله*] Ўз манфаатини кўзламаган ҳолда, тама қилмасдан холис Аллоҳ учун, холисона.

*Ботининг холсанлиллоҳ бўлгай ва ниятинг ул амалда Ҳақ с. т.
нинг ризоси бўлгай ва шаръ риояти.*

Насойим ул-муҳаббат, 242-б.

ХОЛЛИҚ [ф.-т. *خال ليق*] Холлик (холлар).

*Парвонада холлик қаноти,
Ишқ утидин ўлди доғ зоти.*

Лайли ва Мажнун, 298-б.

ХОМИС [а. *خامس*] Бешинчи.

*Не ҳавосида бир не хомис ҳам,
Не жиҳотида бир не содис ҳам.*

Сабъаи сайёр, 26-б.

*Хомис анга қиблага солиб қадам,
Бўлмоқ эрур зойири байтил-ҳарам.*

Ҳайрат ул-аброр, 116-б.

ХОМЛИҒ [ф.-т. *خام ليق*] Етилмаганлик, ғўрлик, нодонлик.

*Шукр шамъин ёқмадим, васлингда етти доғи ҳажр,
Бизни бу ўтларга куйдуган эрур ул хомлиғ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 265-б.

ХОМУШЛИК [ф.-т. *خاموش لوك*] 1 Индамаслик, жим туришлик, сукут сақлашлик.

2 Ётиқлик, юмуқлик.

*[Шайх Зайнулдин...]. Чун аларни ўзларига келтурдилар, бир йилга
дегунча хомушлик аларга голиб бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 347-б.

*Андин сўнграки ул гайбдин келдим, ўз тилимда уқдае топдим ва
хомушлик пеша қилдим...*

Насойим ул-муҳаббат, 306-б.

ХОНАЗОД(А) [ф. *خانه زاد/خانه زاده*] Хўжайинларнинг уйида туғилиб тарбия топган кул ёки чўри, хонаки ғулом ёки хизматкор.

*Қайси пари пайкари ҳури нажод,
Балки анга ҳуру пари хоназод.*

Ҳайрат ул-аброр, 201-б.

*Ки бор ул хайли саргардони сода
Санга фарзанд, бизга хоназода.*

Бадоеъ ул-бидоя, 19-б.

*... ва бу васиъ остоннинг маврусии тугмаси, яъни бу хоназоданинг
хонаводаси ва бу хонаводанинг хоназодаси эрди.*

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

ХОНАКУҶ [ф.-т. *خانه كوچ*] Буд-шудларни кўчириш, уй кўч-кўронлари.

*Алар чиқтилар мулкдин хонакўч,
Вале қилмади шоҳи фарзона кўч.*

Садди Искандарий, 460-б.

ХОНДА [ф. *خوانده*] Бурда.

Уч хонда нон Уч бурда нон.

*Баковул тушини мундоқ айдиким, Малик матбахидин уч хонда
нон бошим устида кўрдум ва осмондин қушлар бошимга қўнуб, ул
нонларни едилар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 124–125-б.

ХОРАРҮБ [ф. *خاره روب*] Тош супурувчи, тош тўпловчи.

*Мажнунга бу тоғ авжи маскан,
Ул авжда хорарүбу хаскан.*

Лайли ва Мажнун, 254-б.

ХОРНАМОЙЛИҚ [ф.-т. *خارنماي ليق*] Тиканга ўхшашлик.

... яна бири фироқ хазонида хорнамойлиқ қилибдурур.

Бадойиъ ул-бидоя, 22-б.

ХОРОДИЛ [ф. *خارادل*] Қаттиқ дил, тошбағир.

*Чобуке, раъноқади, нўшинлабе хородиле,
Маҳваш насринузоре, гулрухе, сийминбаре.*

Ғаройиб ус-сигар, 509-б.

ХОРСИЗ [ф.-т. *خارسيز*] 1 Тикансиз.

2 Дарду аламсиз.

*Топмадуқ гулранг жоме бехумор, эй бозбон,
Ваҳки, бу гулшан аро гул бутмас эрмиш хорсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 205-б.

*Юзун кўр, қилмагил мужгону хатту холидин нола,
Ки бўлмас хорсиз гул, дудсиз ўт, догсиз лола.*

Бадоеъ ул-васат, 364-б.

*Ким майи васл ичтиким, ҳижрон хуморин чекмади,
Хорсиз гул даҳр боғи ичра не имкон эрур.*

Наводир ун-ниҳоя, 172-б.

*Бу гулистон аро чун хорсиз гуле бутмас,
Ўзунга айламагил хорлиқ ситам бирла.*

Фавойид ул-кибар, 381-б.

ХОРХОР [ф. *خارخار*] 1 Юракка орзу, севги солиш, тинчсизланиш, қўн-
гил ҳаяжони.

2 Ғам, қайғу, ғусса.

*Андоқ дедиларки: Гулузоре,
Солмиш юрагинга хорхоре.*

Лайли ва Мажнун, 156-б.

ХОСИЙ [а. *خاصي*] Хос кишилар (дин пешволари).

*Азоби қабр эрур куфр аҳли хосий,
Яна дин аҳлидин баъзи бўлса осий.*

Сирож ул-муслимин, 278-б.

ХОССАЛИЛЛАҲ [а. *خاصه لله*] Аллоҳнинг хос бандалари, Аллоҳнинг
яқинлари.

*Хоссалиллаҳ шарбатимни заҳри қотил бирла эз,
Ўу ниш ондин ўттиким, келгай Масиҳим, эй табиб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 78-б.

ХОТАМ [а. *خاتم*] 1 Муҳр, тамға.

Хотам ус-салтанатлиқ Подшоҳлик, султонлик (султонлик нишони).

[*Мир Ҳайдар Мажзуб – форсигуӣ шоирлардан*]. ... *ва хаёли жу-
нун вақтида хотам ус-салтанатлиққа росих бўлуб эрди...*

Мажолис ун-нафоис, 35-б.

2 Узукнинг кўзи.

3 Сўнги, охирги.

Хотам ун-нубувва(т) Охирги Пайғамбар, охирзамон Пайғамбари.

*Исо а. с. осмондин ингой, доғи Дажжолни ҳалок қилиб, сойир ми-
лал аҳлин хотам ун-нубувва миллатига далолат қилгай.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

*Ул нимаким Исо а. с. элига амр қилди тавҳид эрди. Ва хотам
ун-нубувватнинг рисолатига иқрор қилдиким...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

ХОТИМАЛИҚ [*а.-т. خاتمه ليق*] Ниҳоялик, охирлик.

*... ва Маҳмуд хотималиқ давлатмандларнинг фархунда фарқла-
рига нубувват тожинг кўюб...*

Вақфия, 238-б.

ХОТИРЖАМ(Ъ)ЛИК [*а.-т. خاطر جمع ليك*] Тинчлик, осойишталик.

*... Мустафо с. а. в. дебдурким [тансиҳатлик ва хотиржамлик –
икки неъматдурки, кўп одамлар унинг қадрига етмайдурлар].*

Насойим ул-муҳаббат, 77-б.

ХОТУНЛУК [*т. خاتون لوق*] Аёллик, хотинлик.

[*Умми Ҳассон р. т.*]. *Ва баъзи дебдурларки, ани хотунлуққа
қўлубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

ХОШАКОЙИН [*ф. خاشاك آيين*] Хашак монанд, чўпга ўхшап.

*Аммо даврон богининг хас ва хошакойинлари ва елдек бесабот
ва тамкинлари кўзига ҳилм аҳли оғирлиққа мансуб ва гаронжонлик
била маъюбдурлар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

ХУД I [*ф. خود*] Ўзлик олмоши.

Худ гум Ўзни йўқотиш, ўзидан кечиш.

[*Абулхусайн Қарофий р. т.*]. *Авом била сунний ва хавос била
ориф ва ўзлукида муваҳҳид эрди ва нишони худ гум!*

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

ХУД II [*ф. خود*] Узун учли, баҳайбат жез қалпоқ.

Худу тарг Темир қалпоқ.

Эли ҳеч тинмай ясаб созу барг,

Муҳайё қилиб жавишану худу тарг.

Садди Искандарий, 169-б.

ХУДОВАНДЛИҒ, =лик [*ф.-т. خداوند ليك // خداوند ليغ*] Хўжайинлик, эга-
лик, подшоҳлик, худолик, тангрилик.

[*Шайх Абулмакорим...*]. ... *ва анинг худовандлигин ва ўз фақрин
ва анинг гиносин ва ўз тақсирин ва анинг неъматларин ва ўз фа-
носин ва анинг бақосин билгайлар ва ботин кўзлари мунга бийно
бўлгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 308-б.

[*Хожжа Музаффар...*]. *Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дебдурки, бизни бу даргоҳда бандалиқ йўлидин келтурдилар ва они худовандлик йўлидин...*

Насойим ул-муҳаббат, 214-б.

ХУДОВАНДО [ф. *خدواندا*] Эй Худо!

[*Хожжа Хайрча р. т.*]. *Анинг муножотидурки, «Худовандо, ҳар кимга дунё матоиндин сийму зар керак бергил ва ҳар кимга ер ва қул керак бергил, Хайрчага сен бассейн!»*

Насойим ул-муҳаббат, 239-б.

ХУДОЙЛИҒ [ф.-т. *خدای لیغ*] Тангрилик, худолик.

[*Ахий Али Деҳистоний р. т.*]. ... *ва ботинида худойлиғ даъвоси бош ура бошлади ва емак тарки қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 312-б.

ХУДОЙПАРАСТ [ф. *خدای پرست*] Аллоҳга тоат-ибодат қилувчи; худопараст; художўй.

*Моҳ кофургун қабо пайваст,
Бўлуб ул ҳужрада худойпараст.*

Сабъи сайёр, 341-б.

ХУДРОЙ [ф. *خودرای*] 1 Ўзига бино қўйган, ўзини безовчи, ўзини кўркам кўрсатувчи, олифта, сатанг.

2 Мағрур, шуҳратпараст.

*Ҳур зоҳидқа, Навоий, икки дунёдаю ул
Бути худрой демай, шўҳи худрой манга.*

Наводир уш-шабоб, 17-б.

ХУДПИСАНДЛИҒ [ф.-т. *خودپسند لیغ*] Такаббур, кеккайган, мутакаббир, манман, худбин.

*Илоҳи, замиримга худписандлиғни ёвутма ва хотиримни эл
нафъи айбжўлугига тутма.*

Муножот, 299-б.

ХУДСИЗ [ф.-т. *خود سیز*] Лашкарбошилар қиядиган мис, руҳ ва қалай қо-тишмасидан ишланган бош кийим, узун учлисиз, баҳайбат жез қалпоқсиз.

... *ва Хусравнинг туғи бошсиз ва боши худсиз ўрдусига сурмоки
ва черигин кўргон сори кўчурмоки.*

Фарҳод ва Ширин, 297–298-б.

ХУДХУШ [ф. *خود خوش*] Ўзини яхши кўришлик.

*Истамон худхуш лекин йўқки хуш олган хумор,
Май тўла тутғилки, айлай маслиғдин тарки хуш.*

Наводир ун-ниҳоя, 214-б.

ХУЛЬ [а. *خلع*] Кўпориш; олиб ташлаш.

[*Мавлоно Яъқуб Чархий қ. т. с.*]. *Ва ул азиз оламдин ўтуб эрди ва филҳол ул суратни хуль қилдилар...*

Насойим ул-муҳаббат, 274-б.

ХУМОРЛИҚ [а.-т. *خمرلیق*] Бода (май) ичишлик, майпарастлик.

*Ҷун табъи жибилий саломатдин... ва хуморлиқ маҳалласида-ким,
гариб мушкулотга ниҳоят йўқтурур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

ХУМ(М)ОРСИЗ [а.-т. *خماریسز*] 1 Майсиз, бехумор, мастликдан кейинги бош оғриғисиз.

*Аҳли зуҳд ичра Навоӣ топмади мақсадқа йўл,
Вақтинғисни хуш тутунг, эй жамъким, хумморсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 205-б.

2 Зур истаксиз, мушгукликсиз.

*Умр чаманининг гули хорсиз очилмайдуру ва ҳаёт анжуманининг
мули хуморсиз топилмайдуру.*

Муншаот, 224-б.

ХУМС [а. *خمس*] Бешдан бир (исломга кирмаганлардан олинадиган солиқ).

Хумс ул-муборак Исломнинг беш муборак аркони.

*Магарки англади хумс ул-муборак асрорин,
Ки сони адад ўлмиш, агарчи юз мардуру.*

Бадоеъ ул-васат, 510-б.

ХУН [ф. *خون*] Қон.

Хун шуд Қон бўлди.

*«Сиришки ман ҳама дурр шуд» ўқума, «дур шуд» ўрнига «хун
шуд» ўқуки, «дурр шуд» нинг маъноси йўқтур.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 17-б.

ХУНБАҲО [ф. *خونبها*] Қон баҳоси, ўлдирилган киши учун бадал (товон тўлов).

*Кимса бу ажзога санар чун баҳо,
Ўлтурубон ўзни берур хунбаҳо.*

Ҳайрат ул-аброр, 168-б.

ХУРМОМАСАЛЛИК [ф.-а.-т. *خرما مثل ليك*] Хурмо рангидек, хурмо рангига ўхшаш.

*Юзи ранги хурмомасаллик касиф,
Маҳосин намудори хурмога лиф.*

Садди Искандарий, 182-б.

ХУРШИДОРАЗ [ф.-а. *خورشيد عارض*] 1 Офтоб чехрали, қуёш юзли, гўзал, чиройли.

2 Ошиқ.

*Тийги зулми захмидин ҳар шом андоқким шафақ
Қону туфроғ ичрадуру хуршидоразлар дариг.*

Ғаройиб ус-сиғар, 242-б.

ХУРШИДОСОР [ф.-а. *خورشيد آثر*] 1 Қуёшга ўхшаш, офтобдай.

2 Ошиқ.

*Бовужуд бу султон ус-салотиннинг киммёасар хотири ва хурши-
досор замири даги мунга мойилки...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 38-б.

ХУРШИДСИЗ [ф.-т. *خورشيد سيز*] 1 Қуёшсиз, офтобсиз.

2 Ёритувчисиз.

3 Ғоят гўзалсиз.

*Фалак бўлмади чунки хуршидсиз,
Булутдин недин ости бўйнига киз.*

Садди Искандарий, 446-б.

ХУРШИДСОН [ф. خورشید سان] 1 Куёш сингари, офтоб монанд.

2 Қоронғиликни кетказувчидек.

3 Бениҳоя гўзал каби.

Топиб мақсуд шабгарди самовий бу уружидин,

Ғридин зарра бориб, қайтибон хурийдсон анда.

Фавойид ул-кибар, 32-б.

ХУРШИДТАЪСИР [ф.-а. خورشید تاثير] Куёш асарли, офтоб нишонли.

*... Султони соҳибқироннинг раъйи оламорийию замири хурийд-
таъсири гуёким баъзи авқотда олам кишвари фатҳига азмсозу
баъзи ҳолатда кишвар аҳли ободонлигига сеҳрпардоз...*

Ғаройиб ус-сиғар, 15-б.

ХУРШИДТИМСОЛ [ф.-а. خورشید تمثال] Офтоб сурат, куёш мисол.

*... жаҳоноро маснади хурийдтимсол бақойи локалом гирд бо-
лишти била ораста ва мустадом бўлсун.*

Муншаот, 209–210-б.

ХУРШИДТОБ [ф. خورشید تاب] Куёш сифат.

*Искандарнинг ҳукамо иттифоқи била фалак рози пинҳонийси...
ва хувайдо қалтурга сутурлоби хурийдтоб ва миръоти меҳрсифот
тасниф қилғони...*

Садди Искандарий, 392-б.

ХУСРАВИ ЗАНГ [ф. خسرو زنگ] Қоронғилик; занги (ҳабаш) подшоҳи.

Чин хусрави қилди тарки авранг,

Ер юзини тутти хусрави занг.

Лайли ва Мажнун, 165-б.

ХУСРАВИЙ [ф. خسروي] Хисравий.

Бисоти Хусравий Хисравийларнинг давлати.

Расуле қасру тоқи Кисравийдин,

Не Кисроким, бисоти Хусравийдин.

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

ХУСРАВОЙИН [ф. خسروائين] 1 Шоҳона; подшоҳликка мансуб, под-
шоҳона.

2 Эрон подшоҳларидан бири Хусрав базми монанд.

Ани маҳд ичра солиб хусравойин,

Ғниб урдуларига зору гамгин.

Фарҳод ва Ширин, 245-б.

Тузулди ўйла базми хусравойин

Ки, кўрма ўйли чархи кажравойин.

Фарҳод ва Ширин, 271-б.

ХУШБЎЙЛИК [ф.-т. خوش بوي ليک] Муаттарлик, хушбўйлик.

*... ва футувват боғларининг хушбўйликлари била дўстлари кун-
глини шод этган Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин.*

Насойим ул-муҳаббат, 11-б.

ХУШВАҚТЛИК [ф.-а.-т. خوش وقت ليک] Шодмонлик, вақтичоғлик, хур-
сандлик.

[Шайх Кутбиддин...]. Ва Шайх турт кеча-кундуз ул завку хушвақтликдин ўзида йўқ эрди, то бешинчи куни Ҳақ субҳонаҳу ва таоло живори раҳматига восил бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 370–371-б.

ХУШДИЛЛИК [ф.-т. خوش دل لىق] Шодмонлик, қувончлик, хурсандлик.

Соз айлаб асоси меҳмони,
Хушдиллик ила тушуруб они.

Лайли ва Мажнун, 221-б.

ХУШЖИЛВА [ф.-а. خوش جلوه] Жилвагар, жилвали.

Неча бум фарзанди манхусдур,
Ўз олида хушжилва товусдур.

Садди Искандарий, 570-б.

ХУШОЯНДАЛИҒ [ф.-т. خوش اينده لىغ] Хуш келувчилик, ёқимлик, мақбуллик.

... Султони соҳибқирон мажлисида айтурларким, анинг мулоийм-лиги ва хушояндалиги васфқа сизмас...

Мезон ул-авзон, 92-б.

ХУШХҲҲЙЛИҒ [ф.-т. خوش خوي لىغ] Хушфеъллик, яхши одатлик; гўзал хислатлик.

Ари парвоз ўлди кирган жаннати ахлоқ аро,
Эй хуш улқим, топти ул хушхўйлигининг учмогин.

Фавойид ул-кибар, 337-б.

ХУШҲАРАКОТ [ф.-а. خوش حرکات] Яхши рафторлик, чиройли юришлик.

Чун сўзи хуштур, ўзи хушҳаракот,
То абад бўлсун анга умру ҳаёт.

Фавойид ул-кибар, 480-б.

ХУШҲОЛЛИК [ф.-а.-т. خوشحال لىك] Яхши кайфиятлик, хурсандлик.

... хирад пири бадҳоллигим билди ва хушҳоллик юзидин оғоз қилдиким...

Вақфия, 251-б.

ХҲҲ(Й)ЛУҚ [ф.-т. خوش لوق // خوش لوق] Одатлик, феъллик, қилиқлик, табиатлик.

Қатра хўйлуқ оразинг васфин Навоий қилғали
Лутфи табъ абёт назмин дурри макнун қилдило.

Фавойид ул-кибар, 27-б.

Эй Навоий, телбалик тарк этгасен қўргач висол,
Хур сийратлик, малак хўйлуқ паризодинг била.

Бадоеъ ул-бидоя, 491-б.

ХҲҲФИШОН [ф. خوشي فشان] Тер тўқувчи, терлаган.

Бошимга кош гоҳи етса раҳшин секретиб моҳи,
Су берсам кўзларимга хўйфишон рухсоридин гоҳе.

Наводир ун-ниҳоя, 513-б.

Мастлигдин ҳар кишига чопса маркаб хўйфишон,
Ғайратидин ашк чашми хунфишонимдин кетар.

Фавойид ул-кибар, 120-б.

ЧАБ [т. جب] Таклидий сўз.
*Табъ кажю борча такалтур намой,
Назма чабу борча тараннум сарой.*

Хайрат ул-аброр, 64-б.

ЧАВУК [т. چاروك] Ранг, тус.
*Гулгун тўн уза қора чавук нақи,
Очилмади лолазор сендек.*

Наводир уш-шабоб, 246-б.

ЧАЛИЛМАК [т. چاليل ماک] Ўйқилмоқ.
*[Хожса Мухаммад Маъшуқ...]. Фориғ бўлки, бу навбатки, мунда
урадурлар, бир неча кундин сўнгра санинг даргоҳингда чалилгуси-
дур!*

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

ЧАНГЗАН [ф. چنگ زن] Чанг чалувчи.
*Тунд сендин ситехр Баҳроми,
Чангзан Зухранинг Дилороми.*

Сабъаи сайёр, 7-б.

ЧАНҚОҚ [т. چنقاқ] Тапша, чанқоқ.
*Тамаъ элдин вафо қилган судин ўт истадинг чанқоқ,
Агар топсанг доғи куйгунг савдойи маҳолингдин.*

Наводир ун-ниҳоя, 387-б.

ЧАРХКИРДОР [ф. چرخ كردار] 1 Гардишдек, чархпалакдек.

2 Фалакдек, осмон кўринишли.
*Ки то бўлгай бу қасри чархкирдор,
Бу исм айвоинда бўлгай намудор.*

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

*Яна бу адад бирла ҳарвор рахт,
Тангиб танглар, чархкирдор рахт.*

Садди Искандарий, 297-б.

ЧАРХМИҚДОР [ф. -а. چرخ مقدار] Фалак даража.

*Дедиларки: Шоҳо, жаҳондор бўл,
Қадар қудрату чархмиқдор бўл!*

Садди Искандарий, 455-б.

ЧАҚИЛМАМОҚ [т. چاقيلما ماق] Ёқилмаслик; чақнамаслик.
*Жамолинг ламъасидин гар кул ўлдум, тонг эмастурким,
Бу янглиг барқи офат кимсага чақилмаммиш ҳаргиз.*

Фавойид ул-кибар, 148-б.

ЧЕВИЛАНМАК [т. چيويلانماک] Айланмоқ.

Илоҳи, шўҳи чобукларга чевиланда ҳар ён шитоб солурсен ва аларнинг ҳар ён шитобидин менинг ошуфта кўнгулмага ҳар дам изтироб солурсен.

Муножот, 297-б.

ЧЕКИН I [т. چىكىن] Ҳасимлик.

*Бу чекин кўйи эмди бўлди қиёғ
Ки, кўнгулни қияр қиёғ бикин.*

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

ЧЕКИН II [т. چىكىن] Ипак.

*Чекипур эрди сабзаи хатти,
Кўнгулум ичраки дедим ани чекин.*

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

ЧЕККУЧИ [т. چىككۇچى] Чекгучи (ситам чекгучи), торгучи, кўргучи.

*Неча ситам қилгучи обод ўлуб,
Борча ситам чеккучи барбод ўлуб.*

Ҳайрат ул-аброр, 228-б.

*Бовужуди бу бири хуш назма руд,
Чолгучию чеккучи бу бир суруд.*

Лисон ут-тайр, 242-б.

ЧЕКМАМАК [т. چىكماماك] 1 Бошдан кечирмаслик, тортмаслик, кўрмаслик.

Фироқ чекмамак Айрилиқ азобини тортмаслик.

*Не билсун ул кишиким, чекмамиш фироқ тунин,
Ки не сифат кечадур тийра рўзгор манга.*

Фавойид ул-кибар, 16-б.

2 Тортмаслик.

Черик чекмамак Кўпин тортмаслик.

*Ва лекин чу ёқин етиб эрди қиш,
Черик шоҳлар қиш куни чекмамиш.*

Садди Искандарий, 222-б.

ЧЕКМАКЛИК [т. چىكماكلىك] 1 Тортмоқлик, чекмоқлик.

Гулбонг чекмаклик Баланд овоз билан нола тортишлик, фарёд чекишлик; хуш овоз билан сайрашлик.

*Бу чаманнинг гулларига йўқтур, эй булбул, вафо,
Авло улким, айласанг гулбонг чекмакликни бас.*

Ғаройиб ус-сиғар, 199-б.

2 Санчмоқлик.

Тикон чекмаклик Тикан санчмоқлик; озор бермоқлик; зулм кўрмоқлик.

*Не суд эмди аёғимдин тикон чекмаклик, эй мушфиқ
Ки, тошлар бирла кўксумга қоқилмиш ҳажр мисморе.*

Бадоеъ ул-васат, 402-б.

*Зулм қилмоқ ичра йўқ гар сен кеби офоқ аро,
Зулм чекмакликда ҳам оламда қани мен кеби.*

Фавойид ул-кибар, 420-б.

3 Осмоқлик.

*Кейин боглаб қадоглиқ қўлларин руст,
Бориб чекмаклик они дорга чуст.*

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ЧЕНГ [т. چنگ] Бурун суви, бурундан келган сув.
*Турктоз айлаб кўнгул олдинг ажалдин бурна жон,
Ҳисса айирма анга невчунки эрмас эрди ченг.*

Наводир ун-ниҳоя, 302-б.

ЧЕЧАКТУЛУҚ [т. چچکتولوق] Чечактулуқда яшовчи, Балх ўртасидаги аҳоли яшайдиган жой (Ҳирот номи билан).

Саййид Ханжар – чечактулуқдур.

Мажолис ун-нафоис, 112-б.

ЧИБОН [т. چيبان] Киши бўйнидан чиқадиган катта ҳўшпоз, чипқон.
*[Мавлоно Шамсуддин...]. Ул деди: агар бўйунунга чибон чиқмай-
дур, ойни не учун осмонда кўрмайсен?*

Насойим ул-муҳаббат, 330-б.

ЧИБҚОН [т. چيبقان] к. Чибон.

ЧИВУРМАК [т. چيورماك] Айлангирмоқ, опирмоқ, ўгирмоқ.
*Ул қуюндурмен фано даштидаким, бўлдум адам,
Ҳар не боримни бошимдин чувуруб, озод этиб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 85-б.

ЧИГИЛМАК [т. چيگيل ماک] 1 Чигаллашмоқ.

2 Чалкашмоқ.

*Фалак дақойиқидин кимса бош чиқармади ҳаргиз,
Ким ушбу риштанинг асру тугунлари чигилибдур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 134-б.

ЧИЙРАДАСТ [ф.-т. چيره دست] Забардаст, ғолиб, музаффар.

Чийрадаст айламак [Кўлини] баланд қилмоқ.

*Бирисин зафар айлабон чийрадаст,
Яна бир сори зоҳир ўлса шикаст.*

Садди Искандарий, 152-б.

ЧИЛЛАВОР [ф. چله وار] Камон арконидек, камон ипига монанд, чилла-ға ўхшаш.

*Қароглардин пулак жон риштасидин чиллавор эткил,
Қошинг ёсин Навоий қасдига гар истасанг қурмоқ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 258-б.

ЧИР [т. چير] Яралар, захмлар, дардлар.

... ва ул муножот баҳонаси била кўнглидаги чирин ёзғони...

Лайли ва Мажнун, 140-б.

ЧИРМОҒЛИҒ [т. چيرماغ ليغ] Ўроғли, ўраб қўйилганлик.

*Яна кун масжидқа келдилар, кафанни кўрдилар, меҳробда чир-
моғлиғ.*

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

ЧИҚАРМОҒЛИҒ [т. چيقلارماغ ليغ] Чиқармоқлик.

*Уйдин бош чиқармоғлиғ ҳаво оташрезлиғидин мутаассир ва
эшиқдин аёқ ташқари қўймоғлиғ ер оташангезлиғидин мутааззир...*

Муншаот, 136-б.

ЧОБУКЛУК [ф.-т. چابك لوق] Тезлик, чакқонлик, абжирлик.

... ва туркий абёт майдонида азимат бодпойин нўъга солса, юз йилги ўлган дақойиқ паривашларининг силсилаи зулфидин чобуклуқ замон шаҳсувори синони нўъи била юз зириҳ кўтарур.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ЧОБУН [т. چابون] Парда.

Чобун этмак Тўсмоқ, пардаламоқ.

Ногаҳ уқу чекмагай дебон ун,
Тумшуғи этиб кўзини чобун.

Лайли ва Мажнун, 247-б.

ЧОКСИЗ [т. چك سيز] Йиртиқсиз, ярасиз, дардсиз, жароҳатсиз.

Умр елдек ўтмакин дебсен магар, эй бозбон
Ки, яқоси чоксиз гул бутмади бу боз аро.

Фавойид ул-кибар, 30-б.

ЧОЛА-ЧОЛА [т. چالا چالا] Чалиб-чалиб, қайта-қайта оҳанг ижро этиш.

Гулгашти чаман хуштур агар соқию мутриб,
Бу келса тута-тутау ул бир чола-чола.

Наводир уш-шабоб, 382-б.

ЧОЛОКЛИК [ф.-т. چالاک لیک] 1 Келишганлик; нозиклик, хушбичимлик; чакқонлик.

Эзма қаддим хам бўлуб турмоқ учун, эй шўхлар,
Яхшидур чолокликлар бирла секриб ўйнангиз.

Фавойид ул-кибар, 151-б.

2 Тезлик, етуклик, пешлик.

Одамезод ўз аҳволига мулоҳаза қилса андинким, адам дор ул-омони хилватхонасидин вужуд шаҳристонини меҳнатхонасига келибтур... ва нафсу ҳав мутобаатида журъат чолоклигин топар ва Ҳақ субҳонахудин тили қосир ва баёни отил эрканин билур.

Муншаот, 225-б.

ЧОЛГУЛУҒ [т. چالغولوغ] Чалинадиган, чалиниши керак бўлган, чалишлик.

Бу хоредурки йўлдин олгулугдур,
Анинг кўси раҳилин чолгулугдур.

Фарҳод ва Ширин, 302-б.

ЧОЛГУЧИ [т. چالغوجي] Мусика асбобидан бирор куй, оҳанг ижро этувчи; ноғора чалувчи.

Бовужуди бу бири хули назма руд,
Чолғучию чеккучи бу бир суруд.

Лисон ут-тайр, 242-б.

Ёнида бир табл ҳинди чолғучи,
Ҳиндуйи раққос оёлғу олғучи.

Лисон ут-тайр, 60-б.

Айтқучи ва чолғучи зорлиғ ва ийнамак била олғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

ЧОРАНАМО [ф. چارناما] Чора кўрувчи.

Эй чоранамо, илик йигиштур
Ким, дардима чора саъб иштур.

Лайли ва Мажнун, 140-б.

ЧОРАПАЙВАНД [ф. چاره بوند] Илож қилувчи, чора топувчи, тадбир тузувчи, даво ахтарувчи.

*Хирад гар бўлди эрса чорапайванд,
Натижа чорадин топқай хирадманд.*

Фарҳод ва Ширин, 130-б.

ЧОРАСАНЖ [ф. چارسانج] Чора топувчи.

*Бас муҳлик эди мариз ранжи,
Бўлмади илож чора санжи.*

Лайли ва Мажнун, 260-б.

ЧОР-ДАРЧОР [ф. چاردرچار] Тўрт устига тўрт, саккиз қиррали.

*Келиб чор дарчор паргор анга,
Секиз дойлиг тўрт девор анга.*

Сади Искандарий, 377-б.

ЧОРТОРА [ф. چارتاره] Йиртиқ.

Эски чортора тўн Эски йиртиқ чопон.

Маҳаллида берган эски чортора тўн-саховат ва бемаҳал берган зарбофт чорқаб-шақоват.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

ЧОРШОХ [ф. چارشاخ] Тўрт санчиги бўлган узун сопли қишлоқ хўжалик асбоби.

[Шайх Илс а. с.] ... *Хожса Носируддин Убайдуллоҳ қ. р. етибдур, кўрубдурки, хирманни деҳқонлар совурадурлар. Отдин тушуб чоршохни деҳқон илгидин олиб, табаррук хосиятидин ул хирманни совурубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 452-б.

ЧОШНИСИЗЛИК [ф.-т. چاشنى سىزلىك] Бебахралик; бемазалик.

*Бемалоҳат хўбким дебо киёр бор ўйлаким,
Маъни ўлгай чошнисизлик анга паргор лафз.*

Бадоеъ ул-васат, 207-б.

ЧУБРУТМАК [т. چوبروت ماک] Ўғирламоқ, талон-тарож қилмоқ; шилмоқ, шишиб олмоқ.

*Мен кўярмен ҳажр аро, ҳар дам ўтум тез эткали,
Эй танаъум аҳли, васл афсонасин чубрутмангиз.*

Фавойид ул-кибар, 144-б.

ЧУПРУТМАК [т. چوپروت ماک] қ. Чубрутмак.

Андоққи, қувормак ва қуруқшамак... гурпаклашмак, чупрутмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12–13-б.

ЧУҚУР-ЧУҚУР [т. چوقور چوقور] Ўйик-ўйик, чуқур-чуқур.

*Таним чуқур-чуқур ўлмиш, бори бўлуб тўла қон,
Нединки тишлаб-тишлаб қилибмен ани афгор.*

Фавойид ул-кибар, 98-б.

ЧЎВУРТКА [т. چوورتكا] Тўғри қанотлилар туркумига мансуб ҳашарот, чигиртка.

... ва чувуртка офатини дафъ қилмоқ ва ҳар сурат била мутамассил бўлмоқ.

Насойим ул-муҳаббат, 23-б.

ЧЎГУРТКА [т. چوگورتكا] қ. Чувуртка.

*Ва Айюб а. с. га Тенгри таоло зойеъ бўлгон амволидин ортузроқ
яна каромат қилди. Баъзи дебдурларким... анинг эвига... олтун чу-
гуртка ёғди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 131-б.

ЧЎМА КИРИШМАК [т. چوما كيريش ماک] Чўма бошламоқ, ғарқ бўла
бошламоқ.

Сувгаким кирдим, чўма кириштим.

Насойим ул-муҳаббат, 173-б.

ЧЎНТОЙ [т. چونتاي] Чунтак, кисса, ҳамён.

*Айласанг даъво баҳо сен доғи ол,
Йўлда харж айларга чунтойингга сол.*

Лисон ут-тайр, 121-б.

ЧЎҚ [т. چوق] Тўғри, рост, тузук, дуруст.

*Оллингда не сўз де олгамен чўқ,
Ғар бўлса жавобим ул дағи йўқ.*

Лайли ва Мажнун, 217-б.

ШАБАНДАРРУЗ [ф. شەباندر روز] Кеча ичидаги кундек, тун кўйнидаги ёруғликдек, кечани ёритувчи.

*Сендегу кийган шабандарруз хуллангдек эмас,
Кечаву кундуз либосин кийсалар ою кунас.*

Фаройиб ус-сигар, 201-б.

ШАВВОЛ [а. شوال] Ҳижрий йил ҳисобининг ўнинчи оyi.

*[Шайх Муширфуддин...]. Шайх олти юз тўқсон бирда шаввол
ойи жумъа туни дунёдин утубдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 463-б.

ШАВКАТЛИҒ [а.-т. شوكت ليغ] 1 Қудратлик, кучлилик.

2 Ҳайбатлик.

*Ҳайф бу мунқору чанголинг сенинг,
Фарру шавкатлиғ нару болинг сенинг.*

Лисон ут-тайр, 78-б.

ШАВҚОМИЗ [а.-ф. شوق اميز] Зўр истакли, ўткир хоҳишли, иштиёқли, шавқли.

*[Шайх Маҳмуд Чабуштарий қ. т. с.]. ... андин равонроқ ва нур-
чашнийроқ ва шўрангизроқ ва шавқомизроқ назм айтса бўлғайки,
йўқдур!*

Насойим ул-муҳаббат, 466-б.

ШАДИД [а. شديد] Шиддатли, қаттиқ, оғир.

Шадид ул-қув(в)о Мадҳ этилган оятлардан олинган арабча изофий бирикма, кучлиларнинг кучлиси.

*Тааллумға етмай «шадид ул-қуво»,
Қўзи топти «мозог», ўзи «мо таго».*

Садди Искандарий, 31-б.

ШАЙ [т. شى] Тайёр, тахт, шай.

Шай бўлмоқ Тайёр бўлмоқ.

*Нимаки айласа бўлғай анга шай итлоқи,
Қўзунга олма нединким жаҳон эрур лошай.*

Наводир ун-ниҳоя, 529-б.

Шай лиллоҳ Аллоҳ учун бирор нарса (беринг); Аллоҳ йўлида бир нима (беринг).

*Қавма Лутфини эшиктин, бер закоти ҳусн анго,
Қайда этсун сен гани боринда Шай лиллоҳни.*

Наводир уш-шабоб, 477-б.

ШАЙТОНЛИҒ [а.-т. شيطان ليغ] Шайтонлик.

Бурдбору кўх виқорларининг малаквашлигин кўргузмак ва шўх айёр сифатлар шайтонлиги сўзин демак.

Фавойид ул-кибар, 513-б.

ШАЙТОНСИФАТ [а. شيطان صفت] Шайтон хислатли; шайтонга ўхшаш.

Эй Навоий, вўсма бирла кесмадин топқан фириб,

Гар малакдурким, бўлур шайтонсифатлар маҳзали.

Бадоеъ ул-бидоя, 564-б.

ШАЙХ [а. شيخ] 1 Суфийлар бошлиғи, эшон.

2 Қари, кекса.

Шайх ул-исломлиғ Ислолдаги энг катта диний мансаб, унвонлик.

[Хожя Рукнуддин...]. Хожя Муайяд оламдин ўтгандин сўнгра мазори бошининг шайх ул-исломлигин аларга таклиф қилдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 443-б.

Шайхи козиб Ёлғончи шайх, ёлғондакам шайх.

Тухмати зуҳд айлабон, эй шайхи козиб, не учун

Беғунаҳ бизни харобот ичра маъюб айладинг.

Наводир уш-шабоб, 255-б.

Шайхи шайхуллоҳ Аллоҳ шайхларининг шайхи.

[Мавлоно Фахриддин Луристоний қ. с.]. ... Шайхи Шайхуллоҳ деган дарвешки, ул вақт Мисрда толиблар иршодига машғул эрмиш анинг хидматига бориб, сулук бунёд қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 319-б.

ШАЙЪ-УЛЛОҲ [а. شيء الله] қ. Шай лиллоҳ.

Тийра шомим дафъ қилди меҳр зоҳир айлабон,

Яхши борди меҳрибонлигларда Шайъ-уллоҳ субҳ.

Наводир уш-шабоб, 80-б.

ШАКАРХО [ф. شکرخا] Шакар чайновчи; ширин сўзли.

Холинг ҳинду эрурким, бўлмиш

Лабинг устида шакархо густох.

Фавойид ул-кибар, 81-б.

ШАКЛ [а. شکل] Аруз атамаси.

«Шакл»-«ҳабн» ва «каф» ижтимоидур, бас фоъилотун фаъилоту бўлғай.

Мезон ул-авзон, 49-б.

ШАКСИЗ [а.-т. شك سيز] Шубҳасиз, гумонсиз.

Анингдек солди ишқинг шуъла жоним ичраким, шаксиз,

Малойик барча куйғай, кўкка тушса бир шарар мендин.

Бадоеъ ул-бидоя, 454-б.

ШАМАТ [а. شمت] Қора нақш.

Кўйки, мовий ёлғизингни юздин олмай бир замон,

Не учунким, хуш кўрунур зарварақ узра шамат.

Бадоеъ ул-васат, 204-б.

ШАМРА [а. شمرة] Укроп уруғи, зиравор сифатида ишлатиладиган хўшбўй кўкат, ошкўк.

Хусн зуҳурида гириҳ қошида,

Зеб учун ул шамраки, «нун» бошида.

Ҳайрат ул-аброр, 195-б.

ШАМЪЖАБИН [а. شمع جبين] (Шамдек нур тарқатувчи чехра) оқ юзли, чиройли, гўзал севгили.

*Ўртанур ишқида парвона, чекар ун булбул,
Ул гули шамъжабин ишқида менмен жсомиъ.*

Гаройиб ус-сиғар, 240-б.

ШАМЪСИЗ [а.-т. شمع سيز] 1 Чироқсиз.

*Чу булмас шамъсиз парвонаву гул бирладур булбул,
Фироқ ўртар кўнгулни чун кўрар васл ичра амсолин.*

Бадоеъ ул-бидоя, 435-б.

2 Ёритгичсиз.

*Шамъсиз тун бўлса, яъни соя дағи булмаса,
Гар Навоий бўлса бир дам дилситони ёнида.*

Гаройиб ус-сиғар, 436-б.

ШАНЖАРФ [ф. شنجرف] «Шингарф» сўзининг арабча шакли; қизил симоб, тўқ қизил сиёҳ.

*Бўлур қон мушки, ишқинг мушкини қон эттиким, бўлмиш
Қаро шанжарф, ҳолим ёзғали кўйсам қалам ҳар ён.*

Бадоеъ ул-бидоя, 451-б.

ШАРАҲ [а. شره] Очкўзлик; тамаъ; бирор ишга нисбатан ортиқча майл-ҳавас, рағбат.

*Мен дағи Шақон кентида эрдим ва ул вақт менга сўз айтмак
маърифатида кўп шараҳ эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 306-б.

ШАРБАТИЙ [а. شربتي] 1 Бир хил нарса номи.

2 Киши исми.

*Шарбатий гар бўлди эрса оқибат,
Зотида лекин карам бордур амин.*

Наводир уш-шабоб, 522-б.

ШАРИАТШИОР [а. شريعت شعور] Дин ҳомийси, шарият суянчиғи, шарият таянчи.

*Мундоқ киши олиме керак исломтаноҳ ва орифе керак муҳарраби
даргоҳ, хирадманди шариятшиор ва фақрға хурсанд ва тариқатосор.*

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

ШАРИФ [а. شريف] 1 Муқаддас, азиз, табаррук.

2 Шарофатли, шарафли.

3 Сара, мақбул.

Шариф ул-кавнайн Икки дунёда муқаддас ва шариф (инсондир).

*Одамий шариф ул-кавнайндур ва ит нажис ул-айн аммо ҳақно-
шунос ва бевафо одам ҳақишунос ва вафолиғ итдин кам.*

Маҳбуб ул-қулуб, 113-б.

ШАРИФМАҚОЛ [а. شريف مقال] Шариф сўзли, сўзи қадрли, яхши нотик.

*... ва каломида ҳам шарифмақол ва сўнғи табақанинг ҳам адоси
латойифида соҳибкамолдурким, оламда завқу ҳол аҳли булар ла-
тойифи била масрурдурлар ва булар маорифи била ҳузур қилурлар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 26-б.

ШАРОБХОНА [а.-ф. شرابخانه] Майхона; ҳақиқий ишқ майхонаси.

Яна улким, шаҳр эҳтисоби амрида яхши эҳтимом қилинса андоқким, шаробхона, байт ул-латаф, қиморхона – буларга ўхшар номашируъ умурни куллий манъ қилинса.

Муншаот, 188-б.

ШАРОРАЛИҚ, -лиғ [а.-т. شراره ليق // شراره ليق] 1 Алангали, учкунли.

2 Аламли, дардли.

Бу навъ шароралиқ ўтумнинг

Таскини учун мени ҳазин ҳам.

Бадоеъ ул-бидоя, 622-б.

Бу тийра шомим ила Наҳси анжумин ҳар ён

Фироқ дўзахининг бил шароралиқ тутуни.

Бадоеъ ул-васат, 408-б.

Ишқ таърифидаким, айнининг нурлиғ тоби туфроти «айн» қилур ва шининг шароралиғ шуъласи кўнгуллар хайлига шайн солур...

Лайли ва Мажнун, 293-б.

ШАРЪОЙИН [а.-ф. شرع آيين] Шариат, ислом дини қонун-қоидалари тартиби, шариат равиши.

Бор умидимки, шоҳи шаръойин

Ким, набий шаръига берур тазйин.

Арбаъин, 262-б.

ШАРЪСИЗ [а.-т. شرع سيز] 1 Шариатсиз, дин йул-йуриғисиз, йулсиз, маслаксиз.

2 Расм-русумсиз, қоидасиз, тартибсиз; қонунсиз.

Шаръсиз хошок аро хашихошдекдур, эй ҳаким,

Кўкка чиқсанг жайбинг ичра субҳайи парвин солиб.

Бадоеъ ул-бидоя, 79-б.

ШАТҲ [а. شطح] 1 Беҳаё ва беандишалик билан айтилган сўзлар, шарм-ҳаёсиз сўзлар.

2 *тасаввуфда* Шариатнинг маълум қонун-қоидаларига зид сўзлар айтиш, ҳаракат, тебраниш, тўлиб топиш, илоҳий ишқ беҳушлиғи, суфий сакр ёки жазба ҳолида халқ тушунмайдиган ва қабул қилмайдиган сўзларни айтиши. Абу Наср Саррож фикрига кўра, шатҳ «тилнинг важд, шавқ-завқ, ҳаяжон ҳолида айтганлари... иддаога яқин бир манбадан чиққан каллимадир».

Шиблийнинг шатҳи ва Муртаъишининг нуқтаси ва менинг ҳикоятим.

Насойим ул-муҳаббат, 158-б.

ШАТҲИЁТ [а. شطحيات] 1 Бепарда ва густохона сўзлар айтиш.

2 *тасаввуфда* «Шатҳиёт» (шариатнинг айрим қоидаларига муҳолиф сўзларни тилга келтириш) айтиш.

[Шайх Жамолуддин Лур қ. т. с.]. *Ва ул дойим шатҳиёт айтур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 343-б.

ШАФАК [ф. شفاك] Ярамас, ноқобил, нобакор; ҳунарсиз; нодон.

*Эй Навоий, кўк қизиб бўмиш қизил, эрмас шафак,
Шуъла ўтлардинки, оҳинг айлади фош остига.*

Бадоеъ ул-васат, 384-б.

ШАФАҚВАШ [а.-ф. شفق وش] Шафақга ўхшаш, қизил.

Шафақваш этмак Шафақдай қизартирмоқ.

Меҳрини шафақваш этса қоним,

Ер остини айлагай маконим.

Лайли ва Мажнун, 169-б.

ШАФҚАТАНГЕЗ [а.-ф. شفقت انگيز] Раҳмдиллик қилувчи, меҳрибонлик қилувчи, шафқатли.

Иноят юзидин шафқатангез сўзларким, битилиб эрди-ўқулди.

Муншаот, 157-б.

ШАФҚАТАНГИЗ [а.-ф. شفقت انگيز] қ. **Шафқатангез.**

ШАХ [ф. شخ] 1 Тоғ, тоғ жинслари; катта тош, харсанг.

2 Қаттиқ, қотиб қолган, дағал.

Юз очса ақлим эли тўлганурундинким, бор

Чинор панжаси шал, офтоб панжаси шах.

Наводир ун-ниҳоя, 94-б.

ШАШПАЗИР [ф. شش پزير] 1 Олтилик, олти жиҳатни қабул қилувчи, олти ёқувчи.

2 Олти сайёрага ишора (Зухал, Муштарий, Зухра, Миррих, Аторуд, Моҳ).

*... ва носиям сафҳасида қадар хомасидин шашпазир бўлмиш ҳар
тикандин бир гулча осойиш етар ва ҳар тошдин бир дурча оройиш
фаҳм бўлур.*

Муншаот, 148-б.

ШАЪНАУЛЛОҲ [а. شان الله] Аллоҳга шон-шарафлар.

Кечиб ондин, кўнгул Тенгрига боғла,

Таоло шаънауллоҳу акбар.

Бадоеъ ул-бидоя, 611-б.

ШАҲВОР [ф. شهور] Йирик ва аъло.

Гавҳари шаҳвор Аъло гавҳар.

Боштин-аёқ гавҳари шаҳвор эди,

Қайси гўҳар «Тухфат ул-аҳрор» эди.

Ҳайрат ул-аброр, 55-б.

ШАҲВОРСИЗ [ф.-т. شهور سيز] Йирик ва аъло бўлмаган, шоҳонана эмас.

Ҳар киши оламда эрур ёрсиз,

Бир садафедур дури шаҳворсиз.

Ҳайрат ул-аброр, 180-б.

ШАҲДАНГЕЗ [а.-ф. شهد انگيز] Асалдек ширин сўз, болдек тотли сўз.

*... Бузург Умид била улуг чора умидига сўзлашиб, лутфомиз ал-
фозга қаҳр ва шаҳдангез каломга захр қотқони...*

Фарҳод ва Ширин, 305-б.

ШАҲДАНГИЗ [а.-ф. شهد انگيز] қ. **Шаҳдангез.**

ШАҲНА [а. شحنة] Соқчи, посбон, кўриқчи, доруға.

*Не ажаб, ишқ офатидин чиқса жсон тан мулкидин,
Шаҳнайн золимму эмас ё мулки вайронму эмас?!*

Бадоеъ ул-бидоя, 224-б.

ШАҲРОШҮБ [ф. شهر آشوب] Шаҳарга ғавго солувчи (шаҳар аҳлига ғавго солувчи фитнакор ёрнинг сифати); кўнгилга фитна солувчи дилбар.

*Гар анингдек шухи шаҳрошуби офат топмасақ,
Бир фақире меҳрибоне ғамгусоре кўзлани.*

Ғаройиб ус-сиғар, 462-б.

ШАҲРСИЗ [ф.-т. شهر سيز] Юртсиз, мамлақати бўлмаган, бешаҳар.

*Йироқроққина бўлса ҳам бок эмас
Ки эл шаҳрсиз асру ғамнок эмас.*

Садди Искандарий, 308-б.

ШАҲСИЗ [ф.-т. شاه سيز] Подшоҳсиз, султонсиз.

*Ало, тоқи шаҳсиз чу бўлғай жаҳон,
Замон аҳлига бўлмагуси амон.*

Тарихи мулуки аҷам, 257-б.

ШЕВАСИЗ [ф.-т. شيوه سيز] 1 Одатсиз, йусинсиз.

2 Ҳунарсиз.

3 Ишвасиз.

*Жоми мийное шикдин кўймаким, бу шевасиз,
Кимса хушҳол ўлмади бу тоқи мину остида.*

Наводир ун-ниҳоя, 23-б.

ШЕРХОНА [ф. شيرخانه] Шер яшайдиган қафас, шер яшайдиган жой.

*Ва сойир жисмини пора-пора қилиб, шерхонага элтиб, сибоъ ол-
лига солдилар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 184-б.

ШЕФТААХВОЛ [ф.-а. شيفته احوال] 1 Паришонҳол, девона, беқарор.

2 Ошиқи беқарор; шайдо бўлиш.

*Соқиб, майки мени васвасадин,
Айлади шефтааҳвол хирад.*

Наводир уш-шабоб, 92-б.

ШЕФТАВОР [ф. شيفته وار] 1 Шайдо сифат, мафтунвор; гирифтордек, мубталодай.

2 Ошиқ.

... назминг пароканда васвосига машъуфу шефтавор бўлганин...

Ғаройиб ус-сиғар, 9-б.

ШИЖОЪ [а. شجاع] қ. Шужоъ.

ШИКОРАҒАН [ф. شكار افغان] Ов солувчи.

*Бисмил этмиш зор кўнгулм сайдини қилғоч шикор,
Ул шикорафган ҳазин кўнгулм бу янглиз овламиш.*

Наводир ун-ниҳоя, 218-б.

ШИКОРЛИҒ [ф.-т. شكار ليغ] Овчилик, овлашлик.

Чин марғзорининг мушкин гизолининг шер шикорлиғи...

Ҳайрат ул-аброр, 301-б.

ШИРИНАДОЛИҚ [ф.-а.-т. شيرين ادا ليق] Ширинсўзлик, ширин калом-лик, маъноли сўзлар сўзловчилик.

[Мавлоно Зиё – форсигўй шоирлардан]. Кўнгулга яқин, ширинадоллик мақбулгина кишидур.

Мажолис ун-нафоис, 80-б.

ШИРИНАШЪОР [ф.-а. شيرين اشعار] Фасоҳатли, латиф ва кўнгилга таъсир этувчи шеърлар.

Бу ҳарф ҳамул жумладиндурким, турк тилининг ширинашъор ва шакаргуфторлари душворлиги жиҳатидин мутлақ таарруз қилмайдурлар.

Мажолис ун-нафоис, 184-б.

ШИРИНВАШ [ф. شيرين وش] Шириндай, Ширинга ўхшаш.

Лайлию Ширинвашимнинг ишқ дашту тоғида

Менча бир йўқ гарчи бор Мажнун ила Фарҳоди кўп.

Бадоеъ ул-васат, 53-б.

ШИРИНҲАРАКОТ [ф.-а. شيرين حرکات] Латиф ҳаракат қилиш, чиройли юришлик.

Ҳаракат қилса лабинг туз тўқулуб шаҳд оқар,

Тузлуқ эл кўп, бири йўқ сен кеби ширинҳаракот.

Ғаройиб ус-сиғар, 87-б.

ШИШЛАМАК [т. شيشلا ماک] 1 Сихламоқ, сихга тортмоқ.

Гарчи ишқ ўтида кўнгулмни ўқунга шишладинг,

Гарм булмаким, ҳануз не сих куймиш, не кабоб.

Бадоеъ ул-бидоя, 72-б.

2 Санчмоқ, суқмоқ, тикмоқ.

Бу чаманда гунча эрмас, англа булбул кўнгликим,

Шишлади ишқ айламакка оташин гўлдин кабоб.

Наводир ун-ниҳоя, 48-б.

3 Қадамоқ, тақамоқ.

Ҳар гаҳки қадаҳ нўшум майли майи ноб айлар,

Мужгон ўқиға шишлаб, бағримни кабоб айлар.

Наводир ун-ниҳоя, 157-б.

ШИҲНА [а. شحنة] қ. Шаҳна.

[Абу Тоҳир Курд р. т.]. Деди: ул бир қўй эти эрдик, шихна зулм била биравдин олиб эрди, манга бердик, ўлтур, яримин шихна элти, ярими қолиб эрдик, шайхзода олиб келди.

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

ШОДКОМЛИҒ [ф. شاد کام ليغ] Шодлик, хурсандлик.

Бақо сарчашмасидин сероблиғ қайда мумкин, чун «кулли ман алайҳа фана» соғари илан бермас ва тириклик шарбатидин шодкомлиғ не мутасаввир...

Муншаот, 224-б.

ШОДОБЛИК [ф.-т. شاداب لوبق] 1 Сероблик, баҳраланганлик, қониқишлик.

2 Шодлик, хурсандлик, хуррамлик, хушҳоллик.

Қил зулоли васл ила булбулни, эй гўл, шодким,

Бу чаманда доимо шодоблиқ йўқтур гўмон.

Бадоеъ ул-васат, 312-б.

ШОЁН [ф. شايان] қ. Шоян.

ШОМ [ф. شام] Шом, тун, кеча.

Шоми ажал Ажал шоми, ажал туни ажал кечаси.

*Дегасен: шоми ажал умрум қуёшин ёшурур,
Гар замоне бўлсам ул зулфи сумансодин йироқ.*

Наводир уш-шабоб, 230-б.

ШОМИЛА [а. شامله] 1 Ёйилган, ўраб олинган.

2 Тегишти.

*... Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с. дин воқеъ бўлди, калимадур
жомеъаи томма ва башоратдур шомилаи омма, бизга ва авлоди-
мизга ва асҳобу аҳбобимизгаки ҳозир ё гойибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

ШОММА [а. شامه] Инсоннинг ҳид бишиш аъзоси, ҳидлаш қуввоси, бу-
рун.

*Босирау сомиау ломиса,
Зойиқау шомма била хомиса.*

Ҳайрат ул-аброр, 94-б.

ШОРИБАЙН [а. شاربين] Мўйлаб, мўйлов, мурт.

*[Шайх Аҳмад Нажор...]. Бир қатла Шиблий анинг шорибайнин
олиб эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 221-б.

ШОРИСТОН [ф. شارستان] 1 Шахристон, катта шаҳар.

2 Мустаҳкам қалъали катта шаҳар; шаҳар курғонининг ичи, шаҳар ичи.

*Шайх Абу Саид дебдурки, бир кун келадур эрдим, Сарахснинг шо-
ристонни эшигида бир тепа эрди кулдин.*

Насойим ул-муҳаббат, 211-б.

ШОЯН [ф. شايان] Лойик, муносиб, сазовор, ярападиган, мувофиқ.

*Хусн оятики келди юзунг қиссасида нас,
Тонг йўқ десамки шояндадур аҳсан ул-қисас.*

Наводир ун-ниҳоя, 239-б.

ШОХВОР [ф. شاه وار] қ. Шахвор.

ШОҲНИШОН [ф. شاه نشان] Шоҳ хислатли, шоҳ нишонли, подшоҳ су-
ратли, подшоҳ кўринишли.

*Чунки ул кеча шоҳи шоҳнишон,
Гойибидин бу навъ топти нишон.*

Сабъан сайёр, 365-б.

ШОҲНОМА [ф. شاهنامه] Шоҳларга бағишлаб ёзиладиган асар, катта
шеърый асар.

*Бўлди, чу шоҳ сурди ислоҳ этарга хома,
Ҳар байти-шоҳбайте, ҳар нома-шоҳнома.*

Бадоеъ ул-бидоя, 18-б.

ШУБҲАЛИК, -лик [а. -т. شبيه ليق // شبيهه ليق] Шақлик, гумонлик, шубҳа-
лик.

*... ё Або Тоҳир, Аҳмаднинг мулкига вақф от қўйдунг ва шубҳалиқ
таоминга ҳалол от қўйдунг, муни кимдин ўрганибсен?*

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

Ва бир шубҳалик лужма онча тийралик келтурурки, кўп вақт анинг ислоҳига машғул бўлуб, маълум эмаски, дафъи не навъ сурат боғлар.

Насойим ул-муҳаббат, 16-б.

ШУГУФТА [ф. شگفته] Очилган, очилиб яшнаган.

Чун булбулининг гули шугуфта.

Топти бори халқдин нухуфта.

Лайли ва Мажнун, 82-б.

ШУЖОЪ [а. شجاع] Шижоатли, жасур, ботир.

Беша шерин гар забун қилсанг шижоатдин эмас,

Нафс итин қилсанг забун, оламда йўқ сендек шужоъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 255-б.

Қилди уқор ўтоғасин ул қотили шужоъ,

Хуришд оразига ҳамоно хати шуоъ.

Наводир ун-ниҳоя, 252-б.

ШУКРГУЗОРЛИК [а.-т. شکرگزار لیک] Миннатдорлик, шукр қилишлик.

[Мавлон Лутфий р. т.]. Ул Ҳазрат шукргузорлик юзидин маъзи-рат изҳори қилиб дебдиларким...

Насойим ул-муҳаббат, 477-б.

ШУКУФТА [ф. شگفته] қ. Шугуфта.

ШУКУХЛИК, -лик [ф.-т. شکوه لیک // شکوه لیق] Улуғвор, шарафли, хур-

матли.

[Шайх Абу Мансур Гозар қ. с.]. Шайх ул-ислом дедикки, ул шукух-лик дарвеш эрди ва машойихдин кўпини кўруб эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 236-б.

Шукухлик киши эрди ва бузург.

Насойим ул-муҳаббат, 237-б.

ШУНУФТ [ф. شنفت] Эпитиш, кулоқ солиш.

Гуфту шунуфт Гап-сўз, суҳбат.

Ва гуфту шунуфтдин ораларида суҳбати гарм бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 187-б.

ШУРАФО [а. شرفا] 1 Асл, нажиб.

2 Саййид авлоди, Муҳаммад Пайғамбар авлоди.

[Шайх Абу Аҳмад...]. Ҳасаний шурафодин эрди ва ул вилоят ҳо-кими эрди ва онинг бир сингли ва ё эгачиси бор эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

ШУУРСИЗ [а.-т. شعور سيز] Ақлсиз, идроксиз, фаҳмламаслик, бефаҳм.

Кечага тегру музтариб эрдим,

Кеча бўлгач шуурсиз кирдим.

Сабъаи сайёр, 215-б.

ШУЪОИЙ [а. شعاعي] Нурлилик, шуълалик, ёруғлик.

Чекибон кун шуъоийдин синонлар,

Қилайин деб улус бағрини ёра.

Бадоеъ ул-бидоя, 617-б.

ШУЮНАТ [а. شيو نة] Мартаба, даража, қадр, ҳол.

... ва кўнгулдаги ҳукумат шуюнатларин истиғфор оҳи елига

учургой димогидаги маъно даъволарин ва назоҳат қабоҳатларин
ажзу тазарруъ сарсарига совургай.

Муншаот, 226-б.

ШУХРА [а. شهر] Машхур, номдор.

Шухра бұлмоқ Машхур бұлмоқ.

Шухраи офоқ Бутун дунёга машхур бұлмоқ.

*Телба кўнглумни дема кўп вола эрмас ишиқ аро,
Шухрайи офоқ ё расвойи давронму эмас?!*

Бадоеъ ул-бидоя, 224-б.

*Эгриликка шухра бұлмоқ истамассен, айлама
Аҳли исён хизматида қадду беқонунни кўж.*

Ғаройиб ус-сигар, 188-б.

Шухрайи шаҳр Шаҳарга машхур.

*Ошиқ эткач шухрайи шаҳр этти ул кофир мени,
Шаҳр кездурган кеби кофир мусулмон айлагач.*

Наводир уш-шабоб, 75-б.

Шухра қилмоқ Машхур қилмоқ.

*Эй Навоий, шукрим, гарчи сени шаҳр ичра ёр
Шухра қилди, сен анинг сиррини ифшо қилмадинг.*

Бадоеъ ул-васат, 254-б.

ШУХУД [а. شهود] 1 Шоҳид, гувоҳ.

2 Ҳозир бўлиш.

3 Маҳбуб.

*Солики фоний таважжухдин тараддуд айламас,
Етсалар маҳвий шухуд бўлган замон Хизру Масих.*

Бадоеъ ул-васат, 81-б.

ШУХУР [а. شهر] Йил ойи.

*Дайр аро мен не сабоҳу не масо,
Масти майимен не санину не шухур.*

Фавойид ул-кибар, 466-б.

ШҶРАКО [а. شرکا] Шериклар, йўлдошлар, ҳамроҳлар, қўлдошлар; ёр-
дам берувчилар.

*[Шайх Абуали Сиёҳ қ. с.]. ШҶрако емак тарғиби қилсалар эрди,
уйда нима еб келибмен, дер эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ШҶРБА [ф. شوربه] қ. ШҶрбо.

*[Абубақр Шаъроний р. т.]. Ва биравага дедиким, бир пора утмак
келтурди. Ва ани тарид қилди, шҶрбадин анга солди ва этни анинг
юзига қўйди.*

Насойим ул-муҳаббат, 167-б.

ШҶРБО [ф. شوربا] ШҶрва.

*[Абу Тоҳир Курд р. т.]. ... уғлия айттики, бизинг қўйлардин бир
қўй олиб кел ва ултур ва шҶрбое тиширки...*

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

ШҶХВАШ [ф. شوخ ووش] 1 Ҷўноқига ўхшаш.

2 Ҷўзал каби, маъпуқага ўхшаш.

3 Мафтун қилувчи, жозибали.

*Ҷун бу мавзун ҳаракатлик дилкашлару бу матбуъ сифатлик
шўхвашлар эллик, олтмиш ё юзга яқин бўлсалар эрди...*

Ғаройиб ус-сигар, 17-б.

ШҲХОНА [ф. شوخانه] Уйноқи, гўзал, жозибали.

*Солди бошига улуг фитналар эл қатли учун,
Гарчи шўхона сияҳпечинг кўрунур асру кичик.*

Фавойид ул-кибар, 226-б.

ШҲХРА [а. شهره] қ. Шухра.

ЭАШРОТ [а. اعاشرات] Одамлар билан бирга кун кечирувчи, бирга тириклик қилувчи; ҳамдам.

Ҳар эски ёгочини қўнғорурга фалак пили субҳ хартуми била ажз зоҳир қилиб ва агар қўнғорса болорин тоширға сипеҳр арабаси у юк остига ёнчилиб, эашироти маҳботидин рўзгори буқаламун арқами бир пайса таноб...

Муншаот, 147-б.

ЭВРУЛМАК [т. ابورولماک] 1 Айланмоқ, ўтирилмоқ.

2 Мапғул бўлмоқ, қайғурмоқ.

*Ёр агар ҳампову набаржо эса бу давр аро,
Бошимга ҳар лаҳза эврулмак бўлур паргордек.*

Ғаройиб ус-сиғар, 273-б.

ЭГАРГУЧИ [т. ابگارگوجي] Айлантирувчи.

*Дашт узра эгаргучи ҳаюнлар,
Ошубда ўйлаким қуюнлар.*

Лайли ва Мажнун, 163-б.

ЭГАСИЗ [т. ابگاسيز] Бирор кимсага қарашли бўлмаган, беэга.

Яздижирд бинни Баҳром чун мамлакат эгаси бўлди, гўёки мулк эгасиз қолдиким, ул зolim ва нодон киши эрди.

Тарихи мулуки аҷам, 234-б.

[Абулбарака – форсигўй шоирлардан]. Анинг ҳаводорлари ул мансаб эгасиздур, муносиб киши топиббиз деб...

Мажолис ун-нафоис, 152-б.

ЭЗИНМАК [т. ايزينماک] 1 Эзилмоқ, янчилмоқ.

2 Пишимоқ; ийланмоқ.

*Олтун эзиниб-эриб куйган «сою» холис бўлур,
Не ажиб сарғарса юз, эткан сою эмгак манга.*

Ғаройиб ус-сиғар, 33-б.

ЭЛАНМОҚ [т. ايلانماق] 1 Ялинмоқ, ёлвормоқ, (Аллоҳга) илтижо қилмоқ.

2 Ўтибор бермоқ, аҳамият бермоқ.

Таважжух Ҳақ субҳонаху таолога юзлашмак ва ул ён эланмоқ-дур.

Маҳбуб ул-қулуб, 62-б.

ЭНАЛМАК [т. اينالماک] қ. Эланмоқ.

*Васлин истаб кўп эналдим, қовди кўйидин мени,
Бўлса мубрим шева, албатта гадо мардуд эрур.*

Ғаройиб ус-сиғар, 128-б.

ЭНГЛИК [т. اينگ ليک] Пардоз учун юзга суртиладиган қизил, элик.

*Не зулолу оташин гулдурки, бустон шоҳиди,
Айлар оройиш бу энглик доғи ул кўзгу била.*

Фавойид ул-кибар, 363-б.

ЭРАМВАШ [*a.-ф. ارام وش*] Жаннатга ўхшаш, жаннатдек.

*Ҳар тараф шамъи муанбар дуди ногаҳ қилмағай
Тийра ҳам нозук димогин, ҳам эрамваш суҳбатин.*

Бадоеъ ул-васат, 478-б.

ЭРИКЛИК [*т. ايريك ليك*] Хаёлга чўммоқлик.

*Фироқ ичра эриклик, эй кўнгул, муҳликдурур билгил,
Ки, ишқ аҳлининг ул суҳон келибтур умр фарсойи.*

Фавойид ул-кибар, 392-б.

ЭТГУЧИ [*т. ايتگوشي*] Этгувчи, қилгувчи.

*Жисм сипехрини масир этгучи,
Рух қуёшини мунир этгучи.*

Ҳайрат ул-аброр, 15-б.

*Ёраб, анингдек карам этгучи шоҳ,
Юз минг эшигингда эрур хоки роҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 344-б.

ЭТКУЧИ [*т. ايتكوشي*] қ. Этгучи.

*Муҳаббат аҳлига ноз эткучидин эрмиш саъб,
Тариқи ҳилму адаб зоҳир эткучи маҳбуб.*

Бадоеъ ул-васат, 36-б.

ЭТМАМАК [*т. ايتماماك*] Этмаслик, қилмаслик, айламаслик.

*Сендин ул ком хаёл этмамишам, кўнгулмаким,
Қилсам изҳор ҳам ўлғай демаки, тарки адаб.*

Фавойид ул-кибар, 37-б.

Шуруъ этмамак Боламаслик, киришмаслик.

*Сойири аъзога халал етмамак,
Шаръ хилофига шуруъ этмамак.*

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

Шодмон этмамак Шодмон қилмаслик.

*Диёреки адлинг анга етмамиш,
Диёр аҳлини шодмон этмамиш.*

Садди Искандарий, 455-б.

ЭТМАКЛИК, -лик [*т. ايتماكлик//ايتماغ لىق*] Этмоқлик, қилмоқлик, айла-моқлик.

*Рангу нақшу лавндин чиқмай киши,
Мумкин эрмас мундоқ этмаклик иши.*

Лисон ут-тайр, 254-б.

*Ким, маҳол эрди қайтмоғлиғ алар,
Шаҳлари таркин этмоғлиқ алар.*

Сабъаи сайёр, 147-б.

Ситез этмаклик Хусумат қилмоқлик, жанжал қилмоқлик, урушмоқлик.

*Эй Навоий, туз бўлуб, не келса тутқил ўзни ҳуш,
Ким ситез этмаклик ўлмас чархи кажрафтор ила.*

Фавойид ул-кибар, 371-б.

ЭШ [т. ايش] Ҳамдам, йўлдош, шерик.

Эш бўлмоқ Ҳамдам бўлмоқ, йўлдош бўлмоқ; тажассум топмоқ.

Шаққарга узубатда нутқунг не ажаб қулса

Ким, эрнингга эш бўлмиш ахлоқ аро шаққарханд.

Фаройиб ус-сиғар, 111-б.

ЭШИК-ЭШИК [т. ايشيك ايشيك] Эпшима-эшик, уйма-уй, хонама-хона.

Мухтож бўлуб илик-иликка,

Сайр этсам эди эшик-эшикка.

Лайли ва Мажнун, 121-б.

ЭШИКСИЗ [т. ايشيك سيز] Беэшиксиз.

Оқибат қабр эшиксиз уйига чун киргунг,

Эмди гар ё сенга не суд, очуқ дарвоза.

Наводир ун-ниҳоя, 466-б.

ЭШИТМАКЛИК [т. ايشيتماك ليك] 1 Эшитмоқлик.

Шайх бошига бало эркандурур дасторким,

Ишқ асрорин эшитмакликка моний бўлди фаи.

Фаройиб ус-сиғар, 213-б.

2 Билмоқлик, хабар топмоқлик, хабардор бўлмоқлик.

Эшитмаклик керак бу можаро ҳам,

Ки, қилгайлар алар сўздин ибо ҳам.

Фарҳод ва Ширин, 296-б.

3 Ўқимоқлик.

Эшитмаклиги завқнок айлабон,

Вале дарки маъни ҳалок айлабон.

Садди Искандарий, 50-б.

4 Муҳокама қилмоқлик.

Билибким Скандар неким ёзди панд,

Эшитмалик они эрур судманд.

Садди Искандарий, 529-б.

ЭЪЛО [а. علا] Олий, юксак, баланд.

Куфр чу эълоий ливо айлабон,

Нусрат учун динга дуо айлабон.

Ҳайрат ул-аброр, 43-б.

ЭЪТИБОРСИЗ [а.-т. اعتبار سيز] Эътибори йўқ, эътибордан қолган.

Тилга ихтиёрсиз – элга эътиборсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 93-б.

ЭЪТИДОЛСИЗ [а.-т. اعتدال سيز] 1 Ўрта даражасиз, мўътадил даражада бўлмаслик.

2 Мувозанатсиз, номутаносиблик.

Яна бийик ун билаки, эътидолсиз ошуб била йиғлагайлар...

Муҳокамаат ул-луғатайн, 15-б.

ЭЪТИҚОЛ [а. اعتقال] Хулоса, хотима.

*Яна улким, отланмоқ, тушмоқ, ов қушга машғуллуқ кўп бўлмаса,
ул бобда эътиқол риоят қилилса, то ул ишдин иш-қуч фавт бўлурга
боис бўлмаса.*

Муншаот, 190-б.

ЭЯСИЗ [т. *اياسيز*] Эгасиз, беэга, бирор кимсага қарашли бўлмаган, эгаси йўқ, сабил.

*Бир эясиз ит бўлуб эрди Навоий ёрсиз,
Бўлмасун, ё рабки, ҳаргиз банда султондин жудо.*

Ғаройиб ус-сиғар, 54-б.

ЭҲЗОН [а. *احزان*] Ғамли, маҳзун.

Кулбаи эҳзон Ғамхона кулба, вайрона кулба.

*Очмай утлуқ чехра чунким ўртада кунглум уйин,
Очса не утларки тушгай кулбайи эҳзонима.*

Наводир ун-ниҳоя, 477-б.

ЭХРОҚ [а. *احراق*] Куйиш, ёниш, алангаланиш.

*... то буларнинг вужуди хирмани ул барқ эхроқидин билкул зойиъ
бўлмагай, йўқим...*

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

ЭҲТИЛОМ [а. *احتلام*] Ўспирин ёки кишиларнинг уйқуда «шайтонлаб қолиши» (яъни жинсий аъзодан «оби маний»: уруғлик суви чиқариб юриши), уйқуда эҳтилом бўлиш.

[Али б. Саҳл Азҳар Исфаҳоний р. т.]. *Ул дебдурки, [асло эҳтилом бўлмадим. Фақат тушимда бир аёлни волийси ва икки гувоҳ ҳузурда никоҳлаб олганимдин кейин эҳтилом бўлдим].*

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

ЭҲТИРОҚ [а. *احتراق*] 1 Куйиш, ёниш, ёниб кетиш.

2 Ҳар беш сайёрадан бирининг яшириниши (Аторуд, Зухра, Миррих, Муптарий ва Зухал), яъни уларнинг кўёш нури, бир бурж остида тўпланишидир.

*Тоza ҳар ён доғ эмас жисмимда ул юз ишқидин,
Ким бу кавкабларга бўлмиш ул кўёшдин эҳтироқ.*

Ғаройиб ус-сиғар, 258-б.

*Холин ул юз ўртамишким, фитнадур даврон аро
Ким, жаҳон аҳлин жаҳоннинг эҳтироқи кўйдурур.*

Фавойид ул-кибар, 105-б.

ЭҲТИСОБСИЗ [а.-т. *احتساب سيز*] 1 Беҳисоб, ҳисобда йўқлик, саноксиз.

2 Жазосиз, қаттиқ чорасиз.

Сўзи ҳисобсиз – ўзи эҳтисобсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 99-б.

ЮГУРМАКЛИК [т. *يوگورماكلىك*] Чопмоқлик, югурмоқлик; югуриш билан шуғулланмоқлик; бирор мақсад ёки ишни амалга иширишга уринмоқлик.

*Югурмакликда ҳар гунбади секрир ул маҳи гулҳад,
Гули меҳр олдарад беҳад уёлур гунбади ахзар.*

Наводир уш-шабоб, 142-б.

*Ҳарза гардисен югурмаклик ишинг,
Пуя тоғу қулла узра варзишинг.*

Лисон ут-тайр, 68-б.

ЮЗЛАНМАМАК [т. *يوزلانماماك*] 1 Қарамаслик, юзланмаслик.

2 Бирор томонга қараб юрмаслик.

*Чиқиб қатлимга ўзга сари сурди рахшин ул қотил,
Манга юзланмамши умрумда ваҳме ул таваҳҳумдек.*

Бадоеъ ул-васат, 234-б.

ЮКСИЗ [т. *يوك سيز*] 1 Танғилмаганлик, ортилмаганлик.

2 Бек; оғирликсиз.

*Ким, кўрунди шайларида тенгиз,
Фурзада бир кема, вале юксиз.*

Сабъаи сайёр, 268-б.

ЮЛГУН [т. *يولغون*] Гули майда, оқиш, майда баргли бута.

*[Абу Сулаймон...]. Маркаб секриди ва анинг аёги юлгун дарах-
тига сийрилиб мажруҳ бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ЮНУС [т. *يونس*] Пайғамбарлардан бирининг номи.

*Ва Юнус а. с. тифл эрди, неча кундин сўнгра яна тоғу дашт ази-
мати қилди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 153-б.

ЮПТУРМОҚ [т. *يوتورماق*] Хўл қилмоқ, намламоқ.

*То елак савсани айлабсену гулгун терлик,
Ўзидин савсану гул тер аро юптурлар илик.*

Фавойид ул-кибар, 226-б.

ЮП-ЮМАЛОҚ [т. *يوپ يوملاق*] Дум-думалоқ; юп-юмалоқ.

*Ва яна ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолига муболага учун анинг
аввалида, аввал ҳарфига бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул шайъга
зонд қилурлар: «п» мисоли: оп-оқ, қоп-қора... юп-юмалоқ...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ЮПҚА [т. *يوپقه*] 1 Нозик, юпқа.

2 Сийрак (тутун).

*Кишу урмак қайдидин ўт, айшни фавт этмаким,
Киш қаророқ тулку урмак юпқароқ мошоб эрур.*

Бадоеъ ул-бидоя, 181-б.

ЮРАКСИЗЛИК [т. يورك سيزلىق] Бирор нарсага ботинолмайдиган ёки юраги дов бермайдиган, кўрқоқлик, кўнгилсизлик.

*Ва агар ул киши замон аҳлининг бедиллигига юраксизлик маҳмил,
бу кўнгул сен хаёл қилгон кўнгул эмас.*

Махбуб ул-қулуб, 92-б.

ЮРТАЧИ [т. يورتچى] қ. Юрутачи.

*Ход сунгурдин бийик тутти мақом,
Юртачи товус уза қилди хиром.*

Лисон ут-тайр, 31-б.

ЮРУТАЧИ [т. يوروتچى] 1 Калхат.

2 Ўлаксахўр, ўлган жониворларни ейдиган, ўлимтик билан озукланидиган.

3 Текинхўр.

*Олийҳиммат шоҳбозедур баландпарвоз ва беҳиммат сичқон сай-
ёде юрутачи тоз. Шунқор маскани шоҳнинг билаги, юрутачи мақо-
ми ўлуксанинг сассиг бадани ва сўнгаги.*

Махбуб ул-қулуб, 80-б.

ЮСУФВАШ [а.-ф. يوسف وش] Юсуфдек (Юсуф пайғамбардек гўзал).

*Шоҳиди бошидин-аёқ дилкаш,
Хусн бозори ичра юсуфваш.*

Сабъаи сайёр, 31-б.

ЮСУФОЙИН [а.-ф. يوسف ائىن] Юсуф алайҳиссаломга ўхшаш, Юсуф Пайғамбар хислатли.

*Жон берурда лаълидин Исосифат жононае,
Кўнгул олурда юзидин Юсуфойин дилбаре.*

Ғаройиб ус-сиғар, 509-б.

ЮХ [а. يو ح] Куёш, офтоб.

*Руҳи қудсий эрди алфози зухур этгунча фажр,
Ваҳй, юҳо эрди анфоси тулуъ этгунча юх.*

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

ЮҲО [а. يو حا] 1 Диний манбаларга кўра, барча жониворларни бир ҳам-
лада еб, ютиб юборадиган бир махлук.

2 Еб тўймас, очофат.

*Руҳи қудсий эрди алфози зухур этгунча фажр,
Ваҳй, юҳо эрди анфоси тулуъ этгунча юх.*

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

ЯБУСАТ [а. *يوسات*] Шиддат.

Ройиҳа ябусати Ёқимли ҳиднинг шиддати.

... ва ҳажр қаро шоми мушкидин рӯзгори тийра бўлуб ул ройиҳа
ябусатидин димоғи заъфи қувватин...

Фарҳод ва Ширин, 368-б.

ЯВМ [а. *يوم القيام*] 1 Кундуз.

2 Вақт.

Явм ул-қиём Қиёмат куни.

Ила явм ул-қиём То қиёмат кунигача, то қиёмат кунига қадар.

[*Хожса Убайдуллоҳ қ. с.*]. Умид улдурким, аларнинг шариф ву-
жудлари баракатидин бу шариф силсиланинг иттиём ва интизоми
ила явм ул-қиём имтидод топқай.

Насойим ул-муҳаббат, 279-б.

Онга ҳардам юз дуруду минг салом,

Олам аҳлидин ила ёвм ул-қиём.

Лисон ут-тайр, 16-б

ЯВОҚИТ [а. *يواقيت*] 1 Қимматбаҳо тош, ёқут (қизил, оқ, сариг, кўк ранг-
ларда бўлади).

2 Қимматли, бебаҳо нарса ҳақида; чуқур маъноли сўз ва иборалар.

... адам ниҳонхонасидин ажаб ганже вужуд жилвагоҳига жил-
ваи зухур кўргузди, латойифи лаолийи самини била мамлу ва за-
роифи явоқити отабини била машхун ва инояти баҳористонидин
ғариб равза очилди...

Назм ул-жавоҳир, 128-б.

ЯД [а. *يد*] Қўл.

Яди туло [а. *يد طولى*] Қўли узун; маҳорат, ҳар нарсага қодир.

Чун сендин ўлди қуёш панжаси аросида олтун,

Сочарга доғи сен эттинг анга карам яди туло.

Наводир уш-шабоб, 8-б.

ЯКДИЛЛИК [ф.-т. *يكدل لىغ*] 1 Ҳамфикрлик, мақсади бирлик, иноқлик,
аҳиллик.

2 Тўғри сўзлик, бериёлик, тўғрилиқ, поклик, бегаразлик, самимийлик.

Ва ошиқлигида якдиллигига далили беиштибоҳ ва якрўй, як-
жиҳатлигига гувоҳ ва шавқи гоятсиз эрканига гувоҳи содиқ ва
муҳаббати ниҳоятсиз эрканига далили мувофиқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 62-б.

ЯКЖИҲАТЛИГ [ф.-а.-т. *يكد هت لىغ*] Баҳамжиҳатлик, келишишлик,
биргалик.

Якжиҳатлиғ айламак Биргалашмоқ, ён босмоқ.

Хайли гурдун сифатлиғ айладилар,

Хасмига якжиҳатлиғ айладилар.

Сабъан сайёр, 75-б.

ЯКҚАЛАМАЛИҚ [ф.-а.-т. *يککلمه ليق*] 1 Донгдорлик, овозадорлик.

2 Бутунлайлик, бирдан-бирлик.

Ва балогат бобида якқаламалиқ садосин сипеҳ муншиисидин ошурбтурлар.

Назм ул-жавоҳир, 125–126-б.

ЯЛДО [ф. *يلدا*] 1 Декабр ойининг 22-санасига тўғри келадиган қишнинг энг қоронғи ва энг узун кечаси.

2 Жуда қора ва қоронғи.

Шоми ҳижронимга, эй гардун, саҳар пайдо эмас,

Чекма заҳмат қатлимаким, ҳожати ялдо эмас.

Фавойид ул-кибар, 159-б.

ЯМ-ЯШИЛ [т. *يام ياشيل*] Кўм-кўк, сабза ранг, ям-яшил.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳамули ҳолига муболага учун анинг аввалида, аввал ҳарфига бир «п» ё «мим» изофа қилиб ул шайъга зонд қилурлар:... «мим» мисоли: кўм-кўк, ям-яшил, бўм-бўз.

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ЯНБУЪ [а. *ينبوع*] Чапма, булок.

Янбуъ ул-ҳаёт Ҳаёт чапмаси, ҳаёт булоғи.

Ва Идрис а. с. нинг мавтин киши кўрмайдур. Ҳам шаръ аҳли қошида, ҳам тарих аҳли олида ақида будурким, ул тирикдур... Ва ани янбуъ ул-ҳаёт дебдурлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 104-б.

ЯНГЛА [т. *يانگلا*] Янгитдан; қайтадан.

Бизнинг учун ўзунининг бир шеъринг ўқузил! Хожса Ҳофиз бу шеърни янгла айтқон экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 479-б.

ЯП-ЯССИ [т. *ياب ياسي*] Юза, ёпик, ялпоқ, яп-ясси.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳамули ҳолига муболага учун анинг аввалида, аввал ҳарфига бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул шайъга зонд қилурлар «п» мисоли: ... яп-ясси, оп-очуг, чуп-чуқур...

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ЯРАСИЗ [т. *ياراسيز*] 1 Жароҳатсиз.

2 Андухсиз.

Не кўнглум қолди, не бағрим ярасиз,

Фалак тошики, ҳар ёнимга отти.

Фавойид ул-кибар, 421-б.

ЯРИМУЧУҚ [т. *ياريم اوچوق*] қ. **Яримчук.**

ЯРИМЧУҚ [т. *ياريم چوق*] 1 Ярим-ёрти, арзимас даражада.

2 Яримжон, нимжон, кучсиз, заиф (агар Аллоҳ хоҳласа бир нимжон папша ниши билан кишини ожиз қолдиришига ишора).

Яримчук папша ниши била ожиз қилурсен,

Нечаким тил янглиғ қавийдур хасми бевоб.

Наводир уш-шабоб, 234-б.

ЯРОҚСИЗ [т. *يراق سيز*] 1 Ҳозирликсиз, тайёргарликсиз.

2 Керакли асбоб-анжомсиз, керак-яроғсиз.

3 Курол-аслаҳасиз.

Эйки дерсен, ҳажр даштига яроқсиз кирмагил,

Бори дегилким, эмас бу дашт аро кирмоқ яроқ.

Наводир уш-шабоб, 226-б.

ЯСАГУЧИ [т. *ياساگوجي*] 1 Уста.

2 Игна ясовчи, сузангар.

[Абу Али Сиржоний қ. с.] ... агар ясагучини келтурмасанг, етти юз қатла сени йиборғум эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

ЯСАМОҒЛИҚ [т. *ياساماغليق*] 1 Курмоқлик, бино қилмоқлик, яратмоқлик; тузмоқлик; мосламоқлик; қилмоқлик.

2 Ясамоқлик, вужудга келтирмоқлик.

3 Безамоқлик, зийнатламоқлик.

Сувда хубоб дамнингдин хароб,

Мумкин эрурму ясамоғлиқ хубоб?

Ҳайрат ул-аброр, 325-б.

ЯСАНЧОҚ [т. *ياسانچاق*] Ўзига оро берувчи, ясан-тусан қилувчи, безанувчи.

Ясанчоқ – мардона бўлмас, қўталак-парвона бўлмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 121-б.

ЯСИХ [а. *يسخ*] Олтин, тилла.

Ясих ус-сукут Сукунат олтиндур.

... ва бурҳон истамакка алил бўлса, улар кунсдин равшанроқ муъжиза бобида яди байзо қўрғулар ва ясих ус-сукут эъжозии зуҳрида ояте бўлғайлар.

Вақфия, 238-б.

ЯФРОҒЧА [т. *يفراغه*] Япроқларча, баргларча.

Жисмим ўлди гулбун ул гулсиз ва лекин тоза доғ

Анда гулча қасрати гулбун аро яфроғча.

Ғаройиб ус-сигар, 439-б.

ЯХНА [ф. *بخنه*] 1 Тайёрлаб, совутиб қўйилган яхна гўшт.

2 Эҳтиёт учун йиғиб қўйилган мол, озиқ-овқат.

[Шайх Абу Зуръа]. ... ул ислангон яхна эт келтурди. Абу Абдуллоҳ андин емади ва сафарга азимат қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 222-б.

[Бобо Сунгу қ. с.] Бобо шайида бир суфрада яхна эт эркандур.

Қўйнинг яхна тўшин олиб, Темурбек сари отибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

ЯХШИЛИК [т. *بخشي ليك*] Хайрлик, эгулик.

[Абулхусайн б. ...]. Ҳам ул дебдурки... ва халқ била яхшилик қилмоқ ва бурдборлиг.

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

ЯШИРМАК [т. *يشيرماك*] Сир тутмоқ.

[Абулхусайн Қарофий р. т.]. ... Қарофий дебдурким, чун санга бир нима берсаларки, хилофи шаръ бўлгай, вожибдур ани яширмак.

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ЯШҚАМАК [т. يشقاماك] Ёшпамоқ; ҳулламоқ.

Андоқки, қувормак ва қуруқшамак... ва синграмак ва яшқамак...

Муҳокамаат ул-луғатайн, 12-б.

ЯҚИНИЯ [а. يقينيه] 1 Жуда аниқ, ҳақиқатга тўғри келадиған.

2 Хато қилмайдиган, тўғри йўлдан озмайдиган.

3 Тасаввуф тариқатларидан бирининг номи.

[Ибнул-Фориз...]. Сайру сулукдин сунгра улуми дунёи ҳақойиқи ва маорифи яқиния дақойиқидин ўз завқу куммали авлиёю ақобир ва машойих муҳаққиқлари раваҳаллоҳу таоло арвоҳаҳум ажмаъин азвоқидин жамъ қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

ЯХУДИЙ [я. יהודי] Жухуд миллатига мансуб, сомиё тиллар гуруҳига мансуб, бани Исроил қавмидан тарқаган жухуд (яхуд) халқи.

[Иброҳим Ажурий...]. Жаририй ва Абу Аҳмад Мағозилий дедиларким, яхудий анинг қошига келди ва дедиким, агар манга бир нима кўрсатсангким, андин Ислому дини шарифин ўз миллатимга билсам, мусулмон бўлайин.

Насойим ул-муҳаббат, 42-б.

ЎБДОН [т. ابدان] Етук.

*Сейидам Ироқий деган йигит Музаффар барлоснинг ўбдон нав-
кари, балким эшик оқоси эрди...*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 74-б.

ЎГРАМАК [т. اوگراماك] Ўрганмоқ.

*Ҳар ким тарк қилса тийрандозликни ўграгондин сўнг бас тарк
қилмиш бўлғай менинг суннатимни, ул мендин эмас.*

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

ЎГРАТМАК [т. اوگراماك] Ўргатмоқ.

*Аммо хабарда андоқ келтурурким, чун Ҳазрати Одам Сафий (са-
лавоту лиллоҳи алайҳи) дунёга келгандин сўнг Худойи таоло анинг
зуноҳин бағишлади. Эrsa Жаброил (алайҳиссалом) га амр бўлди-
ким, Одамга деҳқончиликни ўғротгил.*

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

ЎЗБАКИЙ [т. اوزبكي] Ўзбекча.

*Ўзбакй гулнори тўндин куйдум, аммо ўлтурур,
Лемуйий терлик анинг остидаким, жсонон кияр.*

Наводир уш-шабоб, 132-б.

ЎЗГАЛИК [т. اوزگاليك] 1 Ўзгалик, бошқалик, ғайрлик.

2 Ётлик, бегоналик.

*Ёр буди ичра нобуд ўлгаменким, ўртада
Ўзгаликдин демаким, ўзлукдин осор ўлмағай.*

Ғаройиб ус-сиғар, 468-б.

*Ўзни ўзлук қайдидин айлаб халос,
Топиб ўздин ўзгаликка ихтисос.*

Лисон ут-тайр, 19-б.

ЎЙЛА [т. اويلا] Пешин, туш вақти, пешин намози вақти.

*Кўнгул комини қўй, гар худ менинг девона кўнгулмни
Топарсен ўйла юз парканду сол ҳар итга бир парканд.*

Ғаройиб ус-сиғар, 111-б.

ЎЙНОҒУЧИ [т. اويناغوجي] Ўйнағувчи.

*– Икки шатранж ўйноғучи устод,
Арсаи шатранжга айлаб кушод.*

Лисон ут-тайр, 230-б.

ЎЙУНЧИЛИК [т. اويونچي ليق] Ўйинчилик.

*Ҳам эшикларда ўйунчилик этиб,
Ҳам уйи сори ўтунчилик этиб.*

Лисон ут-тайр, 74-б.

ЎКМАК [т. اوکماک] Танбеҳ бермоқ; мақтамоқ.
*Мени ҳижронда ўқар халқ ва лекин онсиз
Зор кўнглумга эрур бода гамангез яна.*

Бадоеъ ул-васат, 388-б.

*Зухд ила эйки Навоийни ўқарсен, кўрдук
Иши усруклук эмиш ҳамдами паймона эмиш.*

Фавойид ул-кибар, 186-б.

ЎКСА [т. اوکسا] Ўлимтик, ўлакса.

*Чунки кезибдур мунажжжим ўкса меҳрин ордур,
Ўтруда ул ахтари фархунда фолимни десам.*

Бадоеъ ул-васат, 293-б.

ЎКСУН [т. اوکسون] Само.

Атласу ўксун Само безаги.

*Фано шולי чубулгон риштасин тутқил ганиматким,
Эрур ўт риштаи зар бирла буткан атласу ўксун.*

Наводир уш-шабоб, 332-б.

ЎКСУТГУЧИ [т. اوکسونگوچи] 1 Камайтирувчи, камситувчи, озайтирувчи.

2 Тушириб қолдирувчи.

3 Ўкситувчи.

*Деди ҳазрати муфҳиз коинот,
Анга ким эди ҳузнин ўксутгучи.*

Фавойид ул-кибар, 526-б.

ЎЛДУҒИ [т. اولدوغي] Бўлиш (фёльнинг ҳаракат номи шакли).

Дилписанд Ўлдуғи Улуғ бўлиш.

*Назм адоси багоят аржуманд ва бениҳоят шариф ва дилписанд
ўлдуғи учун оёти каломда нозил бор...*

Маҳбуб ул-қулуб, 24-б.

ЎЛМАМОҚ [т. اولماماق] Бўлмаслик.

*Не асар қилгай кўруб қонлиг таним узра туган,
Сенки ҳаргиз май томиб, гулгун тўнунг доғ ўлмамиш.*

Фавойид ул-кибар, 183-б.

ЎЛМАСЛИК [т. اولماس ليک] Ўлмаслик.

*Гамдин ўлмасликка боисдур муҳал андишаким,
Васл умиди бирла ўзни шод қилмоқдур ишим.*

Наводир уш-шабоб, 296-б.

ЎЛМОҒЛИҒ [т. اولماغ ليغ] Бўлмоқлик.

*Агар голиб ўлмоғлигин чоғласа,
Низоъига ул лаҳза бел боғласа.*

Садди Искандарий, 157-б.

ЎЛТУРГУЧИ [т. اولتورگوچи] Ўлдиргучи.

*Заҳр бериб бемор ўлтургучи табиб, буларнинг ҳолига мушобеҳ-
дур ва қариб.*

Маҳбуб ул-қулуб, 16-б.

ЎЛТУРҒУЧИ [т. اولتورغوچи] Ўтиргучи, ботгучи.

*К-эй, фузул айвонида ўлтурғучи,
Лофи ваҳдатдин «Анал-ҳақ» урғучи.*

Лисон ут-тайр, 235-б.

ЎЛТУРМАКЛИК [т. *اولتورماك ليك*] Ўлдирмаклик.

*Ки, ўлтурмаклик они бежсиҳатдур,
Жунунга банду зиндон маслаҳатдур.*

Фарҳод ва Ширин, 333-б.

ЎНТУНЧ [т. *اونتونچ*] Қаттиқ илпимос, ўтинч.

*Бу ният била борур эрдим, биров йўлуқдики, анинг қошида бирор
нима важҳ ўнтунчум бор эрди. Туттум ул ўнтунчдин олтмиш ол-
тин илгимга кирди.*

Насойим ул-муҳаббат, 415-б.

ЎРГАНМАК [т. *اورگانمک*] Ўрганмоқ, билим олмақ, ўзлашпирмоқ.

*Илм ўрганмак дин тавқияти учундур, йўқки дини жамъияти
учун.*

Маҳбуб ул-қулуб, 89-б.

ЎРЛАНМАК [т. *اورلانمک*] Пайдо бўлмақ.

*Ва маркабининг чуруган сўнгақларига боқти. Қўрдиким, бир-би-
рига муттасил бўлуб, устига ит ўрланди ва анинг устига тери
тортилди, доғи руҳ баданига кириб тирилди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 172-б.

ЎРТАНГУЧИ [т. *اورتانگوچي*] Ёнувчи, куйувчи, алангаланувчи.

*Йўқ, йўқки, бу дуд оҳи эрди,
Ўртангучи жисми қоҳи эрди.*

Лайли ва Мажнун, 88-б.

ЎРУК [т. *اوروک*] Ўрик.

*Шайх ўрук сари боқди ва дедикки, Аҳмад бизинг учун вақф ўруги
келтурубсен!*

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

ЎТАР-БОРУР [т. *اونتر بارور*] Ўтиб-қайтиш, бориш-келиш, қатнов.

Ҳоло Марвада бир лангари бор, ўтар-борур элга хизмат қилур.

Мажолис ун-нафоис, 83-б.

*Мадраса ва хонақоҳ орасидаким, тош солибдурлар – қачон бу-
зулурдек бўлса, йилдин-йилга мараммат қилсунким, мусулмонларга
ўтар-борур душвор бўлмагай.*

Вақфия, 269-б.

ЎТКУЧИ [т. *اونکوچي*] 1 Ўткинчи.

2 Вақтинчалик.

*Қўйма бу манзилу масканга кўнгулким зинҳор,
Англа йўл ўткучидек ўзнию меҳмон янглиг.*

Бадоеъ ул-васат, 218-б.

*Ки, дунёда бўлгил нечукким, гариб
Ва ёхуд анингдекки, йўл ўткучи.*

Фавойид ул-кибар, 526-б.

ЎТЛАМАМАК [т. *اونلامامک*] Ўтламаслик.

... бир үйкүм ұрта ёшлиғ, ранги сориг, зироат ва юк захматин кўрмаган бўлғай ва нопок ерда ўтламамиш бўлғай ва умрида анга машаққат етмаммиш бўлғай, топқулуқ бўлдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 141-б.

ЎТЛАТМАК [т. *اوتلا تەك*] Ўтлатмоқ.

[Ҳишом б. Абдон р. т.]. Анинг бир қўйи бор эрдик, гизоси анинг сути эрди. Ул қўйни қутариб, ёзига элтиб ўтлатур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 169-б.

ЎТМАМАК [т. *اوتمامەك*] Ўтмаслик.

Ки, ҳар амрики ул бўлғай қозодин,
Ул ишдин ўтмамак авло ризодин.

Фарҳод ва Ширин, 440-б.

ЎТСИЗ [т. *اوت سىز*] Оловсиз, алангасиз.

Шамъки йўқ анда зиё тўшаси,
Ўтсиз эрур ўйлаки, муз шўшаси.

Ҳайрат ул-аброр, 180-б.

ЎТУРМАК [т. *اوتورمەك*] Ўткармоқ.

Ўтурмай вақтидин бир лаҳза суйин,
Тамаъ айлаб бу сувдин обрўйин.

Фарҳод ва Ширин, 472-б.

ЎЧУҚ [т. *اوجوق*] 1 Ўчик, ўчган, ўчирилган.

2 Хира, паст.

Тақдир қўти бозуси оллида сабаб риштаси чурукда ва қазо машъали партави қошида восита учқуни ўчуқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 51–52-б.

ЎШАНЧА [т. *اوشانچە*] 1 Айтиб ўтилган даражада; пунча.

2 Ўхшаш, баробар, тенг.

[Шайх Абу Мадян...]. Деди: буки, Ҳажар ул-асвадни халойиқ табаррук жиҳатидин ўпарлар... мен даги ўшанча асар ўз нафсимда топармен ва менда ҳам ул ҳукм бор.

Насойим ул-муҳаббат, 384–385-б.

ЎҚИГУЧИ [т. *اوقىغۇچى*] Ўқиғувчи.

Жабала бир оҳ била фарёд қилдиким, ўқиғувчи охир бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 137-б.

ЎҚУМАМАК [т. *اوقومامەك*] Ўқимаслик.

Ва дебдурки, бирав дерки, сиқояда Тенгри отин тутмамак керак ва Қуръон ўқумамак керак, магар оҳиста.

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

ЎҚУҒУЧИ [т. *اوقوغۇچى*] қ. Ўқиғувчи.

Умид улким, андоққим, алар ўқуғувчилардин истидёо қилибдурларким...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 50-б.

Девон демайки, баҳри Уммондур... сўзнок абётини ўқуғувчининг нафаси эл кўнглин ўртамакка самуми офат...

Муҳокамат ул-луғатайн, 37–38-б.

ЎҒРИЛИҒ [т. *اوغرىلىغ*] Ўғирлик.

*Не Каъба шавқида, сен дайр ичинда ёр ила бул,
Басоки, ўғрилиг этгай тавоф вақтида ҳаж.*

Фавойид ул-кибар, 70-б.

ЎҒУЛСИЗ [т. اوغولسىز] Бефарзанд.
*Ўғулсизларни ҳам айлаб наволик,
Атосизларга ҳам айлаб атолик,*

Фарҳод ва Ширин, 63-б.

ЎҒУРЛИҒ [т. اوغورلىغ] Ўғирлаб қўлга киритилган, ўғирлик.
*Не Каъба шавқида, сен дайр ичинда ёр ила бул,
Баски, ўғурлиг этгай тавоф вақтида ҳаж.*

Фавойид ул-кибар, 70-б.

Қойид деди, бу ёлгон онт ўғурлигидин азимроқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 170-б.

ҚАБАШ [т. قباش] Палос, ерга тўпаладиган нарсa.

Ёшил дебо ва гуногун жавоҳир, сабза ва раёҳин ўрнига қабаш-ким, бу нималар йўқтур.

Тарихи мулуки ажам, 248-б.

ҚАБЗ [а. قبض] Аруз баҳраларидан бири.

«Қабз» – фаулунда фаулу бўлур, «лом» замми бирла.

Мезон ул-авзон, 51-б.

ҚАБОЛЖОТ [а. قبالات] 1 Расмий ҳужжатга асосан бирор ишни ўз зим-масига олиш, васиқа; қарздорлик ҳужжатлари.

2 Шариат идораси томонидан бериладиган рухсатнома ёки эр-хотинлик ҳақидаги никоҳ хати.

[Мир Ихтиёрiddин – форсигўй шоирлардан]. Мавлоно Низомиддин қазо маснадида мутамаккин эрканда, маҳкамаси ва дор ул-қазосида сижиллот ва қаболжот ва шаръиёт анга эврулур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 123-б.

ҚАБОПЎШ [т.-ф. قباپوش] 1 Эркакларнинг узун ва кенг уст кийими; узун ва кенг уст кийимли.

2 Соликнинг сифати ёки унинг ана шундай сифат билан танилиши.

[Ҳожа Муҳаммад Маъшуқ Тусий қ. т. с.]. Ва бу Муҳаммад Маъшуқ қабопўши турк эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

ҚАБОҚ [т. قباق] 1 Қовоқ.

2 Ёй билан нишонга олиб машқ қилиш учун узун ходанинг учига ўрнатилган нишона қовоғи, қабоқ ўйини.

*Ким, саҳаргаҳ чун қабоқ майдониға отланса шоҳ,
Оллида қилгай ясовуллуққа зоҳир журъатин.*

Бадоеъ ул-васат, 478-б.

ҚАБТАН [т. قبتن] 1 Пахталик тўн.

2 Зирх остидан кийиладиган пахталик катта тўн.

Ва ул қабтан била юрур эрди, андоқки баъзи машойих хирқа била ва баъзи гилийи била ва баъзи тайласон била.

Насойим ул-муҳаббат, 63-б.

ҚАБУЛОЙИН [а.-ф. قبول آئين] Мувофиқли; илтифот билан қарашга ўхшаш.

Ҳар кимки, сўзи чин бўлмагай, ростлар кўнглида ул сўз қабулоийн бўлмагай.

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

КАВВОЛЛИК [а.-т. قوال ليك] 1 Сўзловчилик, гапирувчилик.

2 Суфийлар даврасида нотиклик ёки ҳофизлик қилувчилик.

Ва ул бу нав эркандурки, навжавоний келиб, қаволлик қиладур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

ҚАВИЙ [а. قوی] Кучли, қувватли.

Қавий ул-матин Кудратлилик, ҳар нарсага қодирлик; мустаҳкам ва кучлилик.

Улки, жуз қувват даъвиси изҳор қилмас, зўеки, Ҳақнинг қавий ул-матин эрканин билмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

Қавий ҳайкал Катта жуссали, зўр жуссали.

*Вале анда бор эрди тимсол кўп,
Қавий ҳайкалу турфа ашкол кўп.*

Садди Искандарий, 511-б.

ҚАВМИ [а. قومي] Уруғ-аймоқлар, қабилалар тўдаси, тўдалар, гуруҳлар.

*Қавми қавм ичра кўруб меҳнатлар,
Хайли хайл ичра чекиб шиддатлар.*

Фавойид ул-кибар, 503-б.

ҚАД [а. قد] Ушбу ўринда қад сўзи рақамни ифодалаган (араб ёзувидаги «қад» сўзининг ҳарфлари миқдори абжад ҳисобида 104 бўлади).

– Муносиб ададдур, невчунким, «қад» адади била муносибдур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 19-б.

ҚАДАМГОҲ [а.-ф. قدمگاه] Қадамжо.

Ул муқаддас қадамгоҳ саҳнасидан жой олди.

Насойим ул-муҳаббат, 350-б.

ҚАДАМСИЗ [а.-т. قدم سيز] 1 Одимсиз; қадам қўймаслик; қадам тегмаган ҳолда (вазнсизлик ҳолатида).

2 Оёқсиз.

*Буроқин тушуб пайкига топшуруб,
Қадамсиз юруб, пўясиз гом уруб.*

Садди Искандарий, 30-б.

ҚАДАҲСИЗ [а.-т. قدح سيز] 1 Косасиз, пиёласиз.

2 Майсиз.

*Қадаҳсиз, соқие, ҳайронмен асру,
Эвур согарки саргардонмен асру.*

Фарҳод ва Ширин, 107-б.

ҚАДАҲХОР [а.-ф. قدح خوار] 1 Соқий, май қуювчи.

2 тасавуфда Май ичувчи қадах кўтарувчи.

*Эй Навоий, чун бу фасл ичра қадах марғуб эрур,
Тортай ўзни мажлиси шоҳи қадаххорим сари.*

Фавойид ул-кибар, 417-б.

ҚАДРСИЗ [а.-т. قدر سيز] Беқадр, аҳамиятсиз.

*Ҷу шоҳинг сенинг эрди соҳибкамол,
Яна олида қадрсиз мулку мол.*

Садди Искандарий, 578-б.

ҚАДСИЗ [а.-т. قد سيز] 1 Бўйи-бастсиз, қоматсиз.

2 Гавдасиз.

Гулжабинлик сарвад моҳим керак, йўқ сарву гул,
Ул юзу қадсиз менга не ул керакликдур, не бу.

Бадоеъ ул-васат, 355-б.

ҚАД-ҚОМАТ [а. *قدا قامت*] Намоз ўқиладиганда азон айтувчи ёки имомнинг «қад-қомат ис-солах» иборасини айтиши, яъни намоз ўқигувчига қоматни ростлаб, «қиём» ҳолатига келишига яна бир ишора.

[Абулхусайн Сирвоний...]. Умрининг охирида муқайяд бўлди, аммо ҳар қачон муаззин қад-қомат тортса эрди, оёқ устига қўпар эрди, намоз қилгондин сўнгра яна муқайяд эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 189–190-б.

ҚАЗАФ [а. *القاف*] 1 Ҳақорат қилиш, туҳмат.

2 Қайт қилиш, қусиш.

[Абубакр Сусий қ. т. с.]. Чун фориз бўлдилар самоъдин, мутрибқа қазаф воқеъ бўлди ва Шайхнинг сажжодаси устида қай қилиб йиқилди.

Насойим ул-муҳаббат, 137-б.

ҚАЗВИНЛИК [ф.-т. *قزوین لیک*] Қазвин шаҳрида яшовчи, Қазвин шаҳридан.

Соҳиби «Гузида» ким, Қазвинликдур...

Тарихи мулуки ажам, 231-б.

ҚАЙ [а. *قاي*] Қусиш, қусук.

Қай қилмоқ Қайт қилмоқ.

[Абубакр ...]. ... Шайхнинг сажжодаси устида қай қилиб йиқилди.

Насойим ул-муҳаббат, 137–138-б.

ҚАЙДАЛИҒ [т. *قاي دالغ*] Қаерлик?, қайси жойдан?, қайси ердан?

Хожа ҳамул дастур била қўпорлар ва аларни ўлтурдурлар ва шликларини ештирурлар ва сўрарларки, қайдалиғсиз? Дерларки кўҳистонлиғ.

Насойим ул-муҳаббат, 19-б.

ҚАЙЛУЛА [а. *قبولله*] 1 Пешин.

2 Ярим уйқу, пешиндан сўнгги уйқу, пешин уйқуси.

Батахсис қайтула вақти борадурменки, онда қайтула қилгоймен.

Насойим ул-муҳаббат, 206-б.

ҚАЙНАТМОҚ [т. *قائناماق*] Қайнатмоқ.

[Абубакр Шаъроний р. т.]. Қўпти ва сафол қозонин ости ва бир пора қоқ эти бор эрди, қозонга солди ва туз солиб, қозонни қайнатди.

Насойим ул-муҳаббат, 167-б.

ҚАЙТМАМАК [т. *قائناماك*] Қайтмаслик.

[Саъдун Мажнун қ. с.]. Деди: Эй Ато, то урмагайлар қайтмаки, то урмагайлар, қайтмамак керак.

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

ҚАЙНОМИЯТ [а. *قاينومييت*] 1 Доимийлик, барқарорлик; абадият.

2 Тангри таоло сифатларидан бири.

Бу маийятни фаҳм қилаолмагай ва қайюмият маийяти тўртунчи қисмдур.

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҚАЙЮМЛУҒ [а.-т. *قيوم لوع*] Асослик, маҳкамлик, устуворлик, ўзгармаслик, абадийлик (Аллоҳнинг сифати).

Балки онинг қайюмлуғи биладур. Ва ҳар ниманинг қайюми заруратки, ул на биладур, вужуди ҳақиқий ангадур...

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҚАЛАҚ [а. *قلاق*] 1 Беқарорлик, нотинчлик, беоромлик, беҳаловатлик.

Ҳақиқий ишқ беқарори ва анинг тажаллиети садамининг беихтиёри, қалақ ва изтиробда анга яраша керак бўлғай.

Маҳбуб ул-қулуб, 86-б.

Чун бу абётни ўқудум, гўёки ўтунга су урдилар ва изтиробу қалақим шиддатин дафъ қилдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 418-б.

2 Қурқув ва титраш, изтироб.

Расмий қалақу изтиробни қўрғузгандин сўнга ўғлининг ҳолин сўрди...

Насойим ул-муҳаббат, 356-б.

[*Ҳожа Маҳмуд Мўйдуз р. т.*] ... *ва азим қалақу изтироб анга юланди ва сулук ихтиёр қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 359-б.

ҚАЛИЛ [а. *قليل*] Кам, озгина.

Қалил ул-иститоат Кучсизлик, нотавонлик.

[... *Абдурахмон Жомий қ. р.*] *Бу бибизоат ва қалил ул-иститоатнинг яқини мунга содиқ ва таҳқиқи мунга мувофиқдурки, бу умматда аларнинг камоли суvari ва истикмоли маънавийлари жомеъияти била турмамиш бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ҚАЛОДА [ф. *قلاده*] 1 Бўйинбоғ, гарданбанд.

2 *исломиятда* Лаънат тасмаси, тавқи лаънат (ҳалқаси); диний манбаларга кўра, Тангри таоло инсонга жон ато этаётганда барча фаришталарни сажда қилишга даъват этади. Фақат шайтон ғурурга кетиб сажда қилмайди. У Парвардигор амрига бўйсўнмай инсон балчиқдан яратилган, мен эса, нурдан деб кибрга кетади ва шу он бўйнига тавқи лаънат солинади.

Бўйнига итдек қалода солибон,

Кўнглига итлик ирода солибон.

Лисон ут-тайр, 10-б.

ҚАЛҚИТМОҚ [т. *قالقیت ماق*] 1 Қалқитмоқ.

2 Тебратмоқ.

Баҳри ашк ичра Навоий собит эрди тоғдек,

Ким эсиб бир ел танининг тахтасин қалқитмади.

Наводир ун-ниҳоя, 543-б.

ҚАМАРСАЙЁҲ [а.-ф. *قمارسياح*] Саёҳатчи ой.

Қамарсайёҳ сариъ ус-сайри кўёш била қирон қилгондек Ҳоқон Искандарга рисолат учун муқорин бўлгони...

Садди Искандарий, 341-б.

ҚАМОРИЙ [ф. قاماري] Шарқда махсус мажмар (мижмар) деб аталган манқалга қора рангли дарахт чўплари – удни ташлаб ёқимли ҳид таратиш одати қадимдан мавжуд. Ҳиндистоннинг Кумор деган шаҳрида эса энг сара уд бўлар экан.

Уди қаморий (қуморий) Уднинг энг яхши тури.

Солиб мажмарга тун уди қаморий,

Ўти хуршед ўлуб, анжум шарорий.

Фарҳод ва Ширин, 42-б.

ҚАПТОН [т. قبتن] қ. Қабтан.

Икки ёнимни шикоф айлаптурур бу рашкким,

Икки ёнидин шикофин боғламай қаптон кияр.

Наводир уш-шабоб, 132-б.

ҚАРДОШЛИҒ [т. قرداش ليغ] 1 Дустлик, биродарлик, яқинлик.

2 Қариндошлик.

[Али б. Бундор б. ...]. *Ва ҳам ул дебдурки, халқнинг мухолафатидин йироқ бул ва ҳар кимки Тенгри анинг бандалигига розидур, сен ҳам анинг қардошлигига рози бул.*

Насойим ул-муҳаббат, 83-б.

ҚАРИБ [а. قريب] Яқин.

Қариб ус-син Тенгдош, тенгкур, ёшда баробарлик.

[Абу Алий Жузжоний қ. т. с.]. *Мухаммад б. Алий Тирмизий била ва Мухаммад Фазли Балхий била суҳбат тутубдур ва аларга қариб ус-синдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 89-б.

ҚАРИМЧИ [т. قريمچي] Олгин сотувчи қора кул.

Зулфига, эй мушк, истарсен қаримчи бандалиг,

Йуқ ҳадинг кечкил бу савдодин ўзунгни сотма кўп.

Фаройиб ус-сиғар, 76-б.

ҚАРИЯ [а. قريه] қ. Қаря.

Ва Иброҳим а. с. нинг умри ихтилофида юз тўқсон беш йил деб-дурлар. Ва Шом навоҳийсида Жабрун қариясида Тенгри таоло раҳ-матига борди ва ани Сора ёнида дафн қилдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 119-б.

ҚАРЛУҒОЧ [т. قارلوغاچ] Қалдирғоч.

Ҳақғўй қўшнинг тамкин била зикр айтури қошида қарлуғочнинг бемалол янғшимоги малолат келтирур...

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

ҚАРОБА [а. قرايه] 1 Сувдон, сув идиш.

2 Шиша, май шипаси, жом, қадаҳ.

[Мирчаи сафолфуруш қ. с.]. *Биров анга дедиким, бу қаробаларки ясарсен, билурсен, мунда не нима солурлар?*

Насойим ул-муҳаббат, 194-б.

ҚАРОЛИҚ [т. قرا ليق] 1 Қоралик, қора бўлишлик.

2 Қора (либос) кийишлик, мотам либосини кийишлик.

Мажнун гамидин бори азолиқ,

Лайли ўлуми учун қаролиқ.

Лайли ва Мажнун, 306-б.

ҚАРОРСИЗ [а.-т. *قرار سيز*] 1 Беқарор.

*Кўнгли сабру қарорсиз бўлди,
Нуктада ихтиёрсиз бўлди.*

Сабъаи сайёр, 248-б.

2 Беилож.

*Кейнича ихтиёрсиз чопти,
Ўқ отарга қарорсиз чопти.*

Сабъаи сайёр, 294-б.

3 Нотинч.

*Чунки сабру қарорсиз бўлдум,
Оқибат ихтиёрсиз бўлдум.*

Сабъаи сайёр, 349-б.

4 Беором, фароғатсиз, бесабот.

5 Бетоқат.

*Юзунгни кўрдум эса сув била балигдек ўлур,
Қарорсиз таниму изтироблиг кўнглум.*

Бадоеъ ул-бидоя, 379-б.

ҚАРОҚЧИЛИҚ [т. *قراچي ليق*] Қароқчилик, йўлтўсарлик.

*... ва баъзи Маъян ва Айка асҳобидин бир қавм дебдурлар... Ва
ўғрилиқ ва қароқчилик қилур эрдилар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

ҚАРЯ [а. *قريه*] Қишлоқ.

*[Абулвалид Аҳмад б. ...]. Озодон қарясидиндурки, Хиротга мут-
тасилдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 228-б.

ҚАСР [а. *قصر*] Аруз баҳраларидан бири.

*«Қаср» – охир жузвининг, яъни сабаби хафиф охирининг исқо-
тидур...*

Мезон ул-авзон, 48-б.

ҚАССОБЛИҚ, -лиғ [а.-т. *قصاب ليق // قصاب ليغ*] Қассоблик, қассоб
касби.

*Ва Шайх Абулаббос Омилий қ. с. ким, ўз замонининг кутби ва
завси эрмиш ва султони тариқат Шайх Абусаид Абулхайрнинг
хирқа пири эрмиш, қассоблик қилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

*[Шайх Абулаббос...]. Шайх деди: кўрмасмусен, бу каромат эмас,
недурки, бир қассоб ўгли отасидан қассоблиг ўрганди.*

Насойим ул-муҳаббат, 201-б.

ҚАССОМЛИҒ [а.-т. *قسام ليغ*] 1 Бўлувчилик, тақсимловчилик, улуш бе-
рувчилик.

2 Ризқ бўлувчилик, тақсимловчилик Аллоҳдан.

*Тенгри раззоқлигин билган рўзи учун ғам емагай ва қассомлигин
билган киши ризқ озу кўпида сўз демагай.*

Маҳбуб ул-қулуб, 52-б.

ҚАТИҚСИЗ [т. *قاتيق سيز*] 1 Сутдан тайёрланган маҳсулот, беқатиқ;

2 Қаттиқ эмас, мушкул эмас (ушбу сўз ишгирокидаги байт ирсолу масал санъати асосида тартиб берилган).

*Тинч кўнгул бирла қаттиқсиз умоч
Беҳки биров миннати бирла кулоч.*

Ҳайрат ул-аброр, 170-б.

ҚАТИҒЛИК [т. قاتغ ليك] Қаттиқлик, қийинчилик, оғирлик, мушкуллик.

[Абулхайр Ҳабаший қ. т. с.]. Ул дебдурки, олтмиш йил Макка ва Мадинада мужоварат қилдим ва кўп қаттиғликлар кўрдум, ҳаргиз кишидин нима тиламадим.

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

ҚАТЛОЙИН [а.-ф. قتل آئين] Қатлга ўхшаш.

Яғмову қатлойин Талон-тарождай.

*Ҳар тарафким, гом уруб юз порсо йўлин уруб,
Ҳар қайнким, кўз солиб яғмову қатлойин солиб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 79-б.

ҚАТРАСИЗ [а.-т. قطره سيز] 1 Томчисиз.

2 Озгинасиз, бефойда.

*Кимга адаб кулгуга очмас оғиз,
Лек ҳаё абри эмас қатрасиз.*

Ҳайрат ул-аброр, 156-б.

ҚАТТОЛВАШ [а.-ф. قاتل ومن] Жаллод сифат, қотилга ўхшаш, қаттолдек маъшуқа, ёр, севгили.

*Қатл учун ол айлади тўн, йўқса ул қаттолваши
Ғарқа бўлмиш қонга баским бўлди қон тўкмак фани.*

Наводир ун-ниҳоя, 546-б.

ҚАТЬ [а. قطع] Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.

«Қать» – фозилотунда сўнгги сабаб исқотидур...

Мезон ул-авзон, 49-б.

ҚАФО [а. قفا] 1 Орқа, орқа томон, кейин.

*Оразинг хуришидидин тушмиш қадингинг сояси,
Ёки ерга судралиб мушкин сочинг қолмиш қафо.*

Наводир ун-ниҳоя, 13-б.

2 Жабр, зулм, ситам.

*Шайх ул-ислом дебдурки, фалоҳ йўқтур ул муриддаким, пир зул-
лин кўрмамиш бўлғай ва қафосин емамиш бўлғай...*

Насойим ул-муҳаббат, 175–176-б.

ҚАЙОҚ [т. قايوق] 1 Қайиқ.

2 Қайиқча шаклидаги қадах.

*Заврақи майдин мени маст этти пири дайрким,
Чарх жунгидур тағору бодаси узра қаюқ.*

Наводир уш-шабоб, 233-б.

ҚАҲАТЛИҚ [а.-т. قحط ليق] 1 Бирор нарса камчил, етишмайдиган, топилмайдиган бўлиб қолган ҳолат.

2 Қирғоқчилик, очарчилик.

Юсуф а. с. айттиким, семиз ўйлар, тоза хўшалар тўқлуқ ва зиротлиғ йилга далилдур ва оруз ўйлар била куруқ хўшалар қаҳатликқа дол.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 125-б.

ҚАҲТ [а. قحط] 1 Очарчилик, қаҳатчилик.

Бир қатла Деҳлида хушксол жиҳатидин қаҳт воқеъ бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

2 Курғоқчилик, сув таҳчиллиги.

[Саъдун Мажнун қ. с.]. Ва сўрдиким бу не завгодур? Дедим, қаҳт ва қуроглик жиҳатидин халойиқ истисқога чиқибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

Қаҳти хусн Хусн қаҳатчилиги, чиройлилар ноёблиги.

Кўйки, ул юз хонига наззора айлай тўйғуча

Ким, кўзум бўлмиш бу қаҳти хусн айёмида оч.

Наводир уш-шабоб, 74-б.

Одам қаҳти Ноодамийлик.

... ва то анга одам қаҳтида фарсудалиғдур, сенга вужуд тахтида осудалиқ бўлғай.

Муншаот, 225-б.

ҚИБОБ [а. قبب] 1 Кубба, гумбаз; чодир, ўтов, хайма.

2 Қабулхона, боргоҳ.

Ва Тенгри таоло ани (Илёс [а. с.] иззат қибобида элдин мастур асрабдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 153-б.

3 Олиймақом.

... ва руҳоний ашкол, яъни малоийика суфраси ва хавос инсу жин пардасики, қибоби иззат мастурларидурлар...

Насойим ул-муҳаббат, 325-б.

ҚИВОМ [а. قوام] 1 Устун, асос, асл.

2 Низом, тартиб.

... олам зарротидин ҳеч заррага вужуд ва қивом ўзи била эмас.

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҚИЁМАТ-ҚОЙИМ [а. قيامت قويم] Қиёмат кунни, маҳшар, рўзи жазо, рўзи қиёмат.

Кўрдумки, қиёмат-қойим бўлбдур ва дўзах зоҳир, элни тутуб, ўтга соладурлар ва бу ерда бир тепадур, биров ўлтурубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 290-б.

ҚИЁҒ [т. اباغ] Ингичка узун-узун кескир баргли кўп йиллик ўт.

Бу чекин кўйи эмди бўлди қиёғ

Ки, кўнгулни қияр қиёғ бикин.

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

ҚИЗИЛЛИК [т. قيزيل لوق] Қизиллик.

Юз қизиллик йўқтурур, эй аҳли зуҳд,

Токи мункирсиз майи гулгунаси.

Бадоеъ ул-васат, 518-б.

ҚИЗЛИҒ [т. قيزليغ] Қизлик.

*Пари уй қизлигида хизматқўш,
Не учунким эрур пари рўнўш.*

Сабъаи сайёр, 69-б.

ҚИЗҒОНЧСИЗ [т. *قىزغانچ سىز*] Қизғанмаслик.

[Маҳфуз б. Маҳмуд р. т.]. Ул дебдурки, [таваккул – банданинг ўз ризқини қизғончсиз ва таъмасиз емоғидур].

Насойим ул-муҳаббат, 94-б.

ҚИЙМАТИЙ [а. *قىماتى*] Қимматли.

*Бир қадаҳ май берсалар, ваҳ, зояти ифлосдин,
Неча лаъли қийматий топқон гадодек олдорай.*

Бадоеъ ул-бидоя, 528-б.

ҚИЛАКЎР [т. *قىلاکور*] Бирор ишни бажара бошламоқ, қилакўрмоқ.

... баъзи лафзнинг охирига илҳоқ қилурлар, андин муболага ва саъй ирода қилурлар андоқки, билакўр ва қилакўр ва кетакўр ва етакўр.

Муҳокамат ул-луғатайн, 22–23-б.

ҚИЛГУЧИ [т. *قىلگوجى*] қ. Қилғучи.

*Ишда ошуқмоқ ёш ўғлон ишидур, сабр била иш қилгучи тажри-
балиг улуг ёшлиг киши ишидур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 104-б.

ҚИЛИНМОҚ [т. *قىلىنماق*] Қилинмоқ, қилмоқ.

*Қарики эрур, кўнглига синмоқ ҳасрат,
Жонига йигитликни қилинмоқ ҳасрат.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

ҚИЛИҚЧА [т. *قىلىقچە*] Кишининг хулқ-атвори, қилиқларча, одатларча.

*Ёмон ёмонлигини қилмаса, яхшилигча бор ва бир яхшилиг қилса
ўн яхши қилиқча.*

Фавойид ул-кибар, 514-б.

ҚИЛИҒЛИҚ [т. *قىلىغلىق*] Қилиқлик.

Ямон қилиғлик Ёмон феъл-атворлик, ёмон одатлик.

*Ямон қилиғлик бадхўй ва бот аччиғлик туришрўй бир балога ги-
рифтёрдур...*

Маҳбуб ул-қулуб, 101-б.

ҚИЛЛИК [т. *قىللىك*] Соч толаси, қиллик.

*Оези қиллик ишиа базм ичра ушатқач муҳтасиб,
Қози ани кўрдю қайтиб маҳосин тишлади.*

Фавойид ул-кибар, 412-б.

ҚИЛМАМОҚ [т. *قىلماماق*] Қилмаслик.

*Кам қилмамши эрди бу навои
Ким, ҳайдин келди ит фиғони.*

Лайли ва Мажнун, 99-б.

*Истаманг Фарҳоду Мажнун таврини мендинки, халқ
Қилмамши аҳли хирад расмин талаб девонадин.*

Фавойид ул-кибар, 332-б.

Азм қилмамоқ Сафар қилмаслик.

*Дедилар: «Азм қилмамоқ авли
Ки, эрур шаҳга заъф муставли».*

Сабъаи сайёр, 366-б.

ХУЙ ҚИЛМАМОҚ Одатланмаслик.

*Ким берибон қилмамоқ олмоққа хуй,
Нафъ расон бўлмоқу йуқ нафъ жуӣ.*

Ҳайрат ул-аброр, 241-б.

ҚИЛМАЛИ [т. *قىلمالى*] Қилмайлик.

АФҒОН ҚИЛМАЛИ Дод-фарёд қилмайлик, нола чекмайлик, ун тортмай-лик.

*Доб эдук ишқ андуҳидин ҳар дам афгон қилмали,
Ваҳки, бу даъвода бизни шармсор этти фироқ,*

Ғаройиб ус-сигар, 257-б.

ҚИЛМОҚЛИҚ [т. *قىلموqliq*] Қилмоқлик.

*... ва шухрат вуқуъидин ўзгалар орасидин хориж қилмоқлик му-
тааззир...*

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ҚИЛМОҚЧИ [т. *قىلموqчи*] Қилмоқчи.

*Ғар Навоӣ гунаҳи иқинг эрур,
Афв қилмоқчи ҳам эрмас бу гунаҳ.*

Ғавоӣид ул-кибар, 358-б.

ҚИЛГУЧИ [т. *قىلموqчи*] 1 Бажо келтиргувчи, ижро этгувчи.

2 Бирор ҳолатга келтиргувчи.

3 Белгилувчи, тайинловчи.

*Дониш элига солгучи торожи ақлу хуш,
Ислом элига қилгучи яғмоӣи дин йиғит.*

Ғавоӣид ул-кибар, 61-б.

*... иборати нишотлиг замирларни мотамзода қилгучи ва ҳарора-
ти муздек совугон кўнгулларни оташкада қилгучи...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 38-б.

ҚИМОРХОНА [а.-ф. *قىمورخانه*] Қимор ўйналадиган жой.

*Яна улким, шаҳр эҳтисоби амрида яхши эҳтимом қилилса ан-
доққим, шаробхона, байт ул-латаф, қиморхона – буларга ўхшар
номашруъ умурни куллий манъ қилилса.*

Муншаот, 188-б.

ҚИПРАНМАҚ [т. *قىپرانماق*] Қимирламоқ, кўзгалмоқ.

*Ва бодбонлар торттиларким, мулкларига азимат қилгайлар.
Кема еридин қипранмади, бовужуде улки, азим ел даги борур эрди.
Насоӣим ул-муҳаббат, 385-б.*

ҚИП-ҚИЗИЛ [т. *قىپ قىزىل*] 1 Жуда қизил.

2 Бутунлай, мутлақо.

*Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолига муболага учун
анинг аввалида, аввал ҳарфига бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул
шайъга зонд қилурлар: «п» мисоли: оп-оқ, қоп-қора, қип-қизил,
сап-сариг...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ҚИРГУН [a.-ф. *قيرگون*] Зим-зиёлик, қоп-қоронғи, қора тусли, қора зул-мат.

*Мен гунбази қиргунда маҳбус,
Ул қир этибон эшикни мадрус.*

Лайли ва Мажнун, 49-б.

ҚИССАГУЗОР [a.-ф. *قصه گزار*] Ҳикоя қилувчи, дoston айтувчи.

Бу паришон ажзонинг варақнигори ва бу ошуфта авроқнинг қиссагузори, меҳнат паймонасининг журъакаши...

Бадоеъ ул-бидоя, 12-б.

ҚИССАГУ [a.-ф. *قصه گو*] Ҳикоячи, дostonчи, айтувчи, бахши.

*Сўзга бергунча қиссагу анжом
Ғойибидин нишон топиб Баҳром.*

Сабъаи сайёр, 365-б.

ҚИССАПАРДОЗ [a.-ф. *قصه پرداز*] Қиссани чиройли қилиб айтувчи, қиссага пардоз берувчи.

*Ҳар тун айлар истимоъ эл қиссасин, ваҳким, келур
Менки ўз ҳолим десам, ул қиссапардоз уйқуси.*

Бадоеъ ул-бидоя, 535-б.

ҚИТЪА-ҚИТЪА [a. *قطعه قطعه*] Ернинг сувлик билан куршалган олгита алоҳида қисмларидан бири, қитъа-қитъа, парча-парча.

*Мажмуин уйла кишвари англаки, сатҳини,
Ҳикмат суйидин айламишам қитъа-қитъа бог.*

Фавойид ул-кибар, 520-б.

ҚИҚЗАНМАК [т. *قىزانماك*] Қизғанмоқ.

Андоққи, қувормак ва қуруқшамак... қиқзанмак, сингурмак, кундалатмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12–13-б.

ҚОБСАМОҚ [т. *قابسا ماق*] қ. Қопсамоқ.

*Неча кундин сўнг ўлғай имкони,
Қобсамоқ бу ики черик они.*

Сабъаи сайёр, 290-б.

ҚОБУҚ [т. *قابوق*] Қовуқ, пўст, тери.

*Лабларингниким учуқ тутмиш ҳамул ҳайъат била,
Оғзинг андоқ гунчадурким, тушмамиш андин қобуқ.*

Бадоеъ ул-васат, 231-б.

ҚОВҒОНМОҚ [т. *قاروغانماق*] Жамғармоқ, тўпламоқ, оз-оздан йиғмоқ.

... молин азиз асраб, ўзини хор этган ва ўз молин тамгодин ўгурлаб ўзига мазамат етгай, ё вориссинор учун йиғингай, ё ҳодиса қўзғар учун қовгонгай.

Маҳбуб ул-қулуб, 34-б.

ҚОДИРО [a. *قادرى*] Қудрат эгаси.

*Қодиро, ул заифни осиймен
Ки, бошимдин-аёқ маосиймен.*

Сабъаи сайёр, 14-б.

ҚОЗ [т. *قاز*] Сувда сузувчи йирик қуш, ғоз.

*Қора қузғунни оқ туйғун деса, қозни яхши олур демаган муқас-
сир. Ёруқ кунни тийра тун деса, суҳо кўрунадур демаган мудбир.*
Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ҚОЗИЯ [а. قاضيه] Қозихона, шарият қозисининг маҳкамаси, идораси.
[Қози Раис р. т.]. Қози чун бу қозияни сўрди ва маккоррадин бу
жавобни эшитти...

Насойим ул-муҳаббат, 361-б.

ҚОЛАЛЛОҲ [а. قال الله] Аллоҳ айтди, деди.
Воиз керакки, «қолаллоҳ» сўз айтса...

Маҳбуб ул-қулуб, 32-б.

ҚОЛА [а. قال] Айтди.

Қола расулulloҳ Аллоҳнинг элчиси деди, Пайғамбар айтди.
Воиз керакки, «қолаллоҳ» сўз айтса ва «қола Расулulloҳ» муҳола-
фатидин қайтса, Худо ва Расул йўлига қадам урса.

Маҳбуб ул-қулуб, 32-б.

Қола яқулу Деди, дедилар.

[Шайх Барака р. т.]. Бир ерда дебдурки, Барака фотиҳа ва бир
неча сурадин ўзга Қуръондин билмас ва ани ҳам қоида шарти била
ўқий олмас. Ва «қола яқулу» ўқимайдур ва билмас.

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

ҚОЛМАМОҚ [т. قالمماق] 1 Қолмаслик.

2 Маҳрум бўлишлик, ажралишлик, йўқотишлик.

3 Яшайвермаслик.

*Ичкали лағли майидин ҳушу ақним қолмамши,
Бода маст эрди ажаб безътидол этмиш мени.*

Фавойид ул-кибар, 418-б.

*Бўлуб йўқ даҳр ичидин бори онинг,
Жаҳонда қолмамоқ осори онинг.*

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ҚОНСИЗ [т. قان سيز] 1 Хунсиз.

2 тасаввуфда Майсиз.

*Навоий ўлса деманг, хубларки, кимдин эди,
Сиз эттингиз юрагин чоку бағрини қонсиз.*

Наводир ун-ниҳоя, 182-б.

ҚОПСАМОҚ [т. قابساماق] Ўрамоқ, ўраб олмоқ, қамаб олмоқ.

*Ҳажр аро оғриқ кўнгул қолмиш икки зулфунг аро,
Дардекким қопсаммиш ҳар соридин бир дол ани.*

Наводир ун-ниҳоя, 580-б.

ҚОП-ҚОРА [т. قاپ قورا] Тим қора; қоп-қора.

*Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолига муболага учун
анинг аввалида, аввал ҳарфига бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул
шайъга зонд қишурлар: «п» мисоли: оп-оқ, қоп-қора, қип-қизил...*

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ҚОРИВОР [а.-ф. قاري وار] Қуръон тиловат қилгувчи қори каби.

*Чун Навоийга ики лағли майидин тутса қўш,
Қоривор жон истасаким, жон бериб топти муни.*

Наводир уш-шабоб, 435-б.

ҚОРИҚМОҚ [т. قارىماق] Кўз қамашмоқ, кўз тинмоқ.

*Рамад йўқки, чун қор уза кўз солиб,
Қорикмоқ кўзининг зиёсин олиб.*

Садди Искандарий, 378-б.

ҚОРУНИЙ [а. قارونى] Қорунга мансуб, жуда кўп бойликка эга бўлган тарихий шахс; бу ўринда Низомий «Хамса» си Қорун хазинасининг бепатасига қиёс қилинган.

*Хамса йўқ, панж ганжи Қоруний,
Ёйибон элга Ганжа мадфуни.*

Сабъаи сайёр, 38-б.

ҚОТИЛОСО [а.-ф. قاتل آسا] Қотил кўринишли; қотилга ўхшаш.

*Бу янглиз қотилосо келса кўзга
Йўқ иш оҳ урмоқу ўлмоқдин ўзга.*

Фарҳод ва Ширин, 239-б.

ҚОТГУЧИ [т. قاتنجى] 1 Қотгувчи.

2 Пишиқтиргувчи, чиниқтиргувчи.

*Ўрду бозори ўзин ясоғлиққа қотгучи, унгай ҳам улуш олмай оғир
сотгучи.*

Махбуб ул-қулуб, 20-б.

ҚОФИЛАСОЛОР [а.-ф. قاتله سالار] Карвонбоши, сардор; карвон.

*Не бўлди қофиласолор ўзлуқум юкидин
Халос қилсаки, бу йўлда асру товишолдим.*

Наводир уш-шабоб, 309-б.

ҚОФИЛАСОЛОРЛИК [а.-ф.-т. قاتله سالارلىك] Карвонбошилик, сардорлик, йўлбошчилик.

*... азимат қилса, агар қофиласолорлик чатри соясида ўзлук қай-
дидин қутулиб...*

Вақфия, 262-б.

ҚОЧМОҚЛИҒ [т. قاچماق ليغ] Қочмоқлик.

*Қочмоқлигим эрди тонимасдин,
Балки тонируннга арзимасдин.*

Лайли ва Махжун, 218-б.

ҚОЯ [т. قابه] Тик тоғ, қоя.

*Бир кун овга таклиф қилиб, ўзи била элтганда, тоғ ови эрмиш,
сайд кейнича чопганда, сайд қоядин учар, подшоҳ доғи оти жило-
вин сақлай олмас, икки оёғи камар қароғида қолиб...*

Насойим ул-муҳаббат, 301-б.

ҚОҚШОЛ [т. قاقشال] Тараша.

Қоқшол ўтун Тараша ўтинга ўхшаш.

*Жисм аро бир парлари қолмай бутун,
Пора-пора, ўйлаким қоқшол ўтун.*

Лисон ут-тайр, 261-б.

ҚУББА [а. قبة] 1 Гумбаз.

2 Фалак.

Қуббаи зот ул-буруж Саккизинчи осмон қибласи; бир неча буржли саккизинчи фалак қибласи.

*Икки водий чун яно қилди уруж,
Зоҳир ўлди қуббаи зот ул-буруж.*

Лисон ут-гайр, 18-б.

ҚУВВАТЛИ [а.-т. قوتلى] Кучли, қувватли.

*Шайх ул-ислом дебдурки, мен ҳеч киши кўрмаймен Аҳмад
Чиштиийдин тамомроқ ва қувватлироқ, маломат тариқида.
Насойим ул-муҳаббат, 234-б.*

ҚУВВАТНОК [а.-ф. قوت ناك] Қувватли, кучли, қудратли.

*Ҳазрати Махдум р. анинг васфида «Ҳақ гўяндаи бебок ва голиби
қувватнок» битибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 110-б.

ҚУДСИЙСИФОТ [а. قدسي صفات] Пок ва муборақ, пок қалбли.

*Бировким анга нафас қудсийсифот,
Нафас бирла ўлганга бергай ҳаёт.*

Садди Искандарий, 51-б.

*Ва лекин ҳам ул хайли қудсийсифот
Ки, бўлмасун ул хайлсиз коинот.*

Садди Искандарий, 292-б.

ҚУЁШСИЗ [т. قوياتش سيز] 1 Офтобсиз, кунсиз.

2 Гўзалсиз, машуқасиз.

*Мен ул қуёшсизки заъфарон риштасидек ўлдум, ажаб эрмастур
Далили ишқ улки, ранги асфар доғи бадан ҳам назор бўлгай.*

Фавойид ул-кибар, 427-б.

ҚУЁШЮЗЛУК [т. قوياتش يوزلوك] Офтоб юзлик, қуёш юзлик.

*... ва бу фаслда фалакваш оқ уйким, қуёшдек шуъладин, балки
шуъладек бодадин равшан бўлгай ва анжуман бир қуёшюзлук баҳори
нозпарвард гулбозоридин гулшан.*

Садди Искандарий, 223-б.

ҚУЙМАТ [т. قويمت] 1 Инъом-эҳсон.

2 Саховатлик, сахийлик.

Қуймати оз – ҳурмати оз.

Махбуб ул-қулуб, 103-б.

ҚУЛМОҚ [т. قولماق] Хотинликка қўлини сўрамоқ.

*Яъқуб а. с. нинг суҳбати Лубнонга мулоийм тушти. Ва Яъқуб а.
с. анинг Лаййо отлиғ қизин қулмоқ, астидъоси қилди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 121-б.

ҚУЛОВУЗСИЗ [т. قلاووز سيز] 1 Йўлбошчисиз, бераҳнамо.

2 Жосуссиз.

3 тасаввуфда Пирсиз.

*... ва иттимос асҳоби жовидонийдин улким, гоҳи ниёз ашқи била
бу шориш йўқ биёбондинким, қиловузсиз кирибмен, офот гарду гу-
борига сув ургаёллар.*

Муншаот, 145-б.

ҚУЛОЧ-ҚУЛОЧ [т. قلاج قلاج] Бир неча қулоч, қулоч-қулоч.

*Гирих-гирих чу тугарсен етар аёгинга соч,
Гирихларин чу очарсен тушар қулоч-қулоч.*

Наводир ун-ниҳоя, 88-б.

ҚУЛОҚЛАШМАҚ [т. قولاقلاشق] 1 Суҳбатлашмоқ.

2 Ҳасратлашмоқ; дардлашмоқ.

*Ҳажр дардидин қулоқлашмаққа маҳрам соядур,
Такъя солмоқ шоми фурқат заъфдин деворга.*

Фавойид ул-кибар, 364-б.

ҚУЛУБ [а. قلوب] 1 Қалблар, юраклар.

2 Лашқарнинг ўртаси, маркази.

*Йўқки, ёлғуз шаддидин тушти қулуб ичра қушод,
Ҳар гирифти доғи арвоҳ ичра солди юз футух.*

Наводир уш-шабоб, 81-б.

ҚУЛҲУВАЛЛОҲУ АҲАД [а. قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ] Куръони карим бир юз ўн иккинчи «Ихлос» сурасининг бошланиши: «Айт (эй Муҳаммад с. а. в.), У [Аллоҳ] ягона ва ёлғиз».

*Эй Навоий, десанг ихлос ила бу сирни тилай
Қулҳуваллоҳу аҳад, сўнградур Аллоҳу самад.*

Фавойид ул-кибар, 91-б.

ҚУРАЙШ [а. قريش] Муҳаммад алайҳиссаломга мансуб бўлган араб қабилаларидан бири.

*Мухталиф аҳвол ўлуб аҳли қурайш,
Баъзи ўлуб ғамзада, баъзида айш.*

Ҳайрат ул-аброр, 36-б.

ҚУРБАТЛИҒ [а.-т. قريت ليغ] 1 Қувватлик.

2 Қобилиятлик, етишганлик; яқинлашганлик.

[Қилич Ато а. р.]. Азим қурбатлиғ киши экандур ва сайёфлик санъатига машғул экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 421-б.

ҚУРБОНСИЗ [а.-т. قربان سيز] 1 Яқинликсиз, қаробатсиз.

2 Ўқдонсиз.

*Қоши бу чок кўнгулдин айру
Филмасал ёйе эрур қурбонсиз.*

Бадоеъ ул-бидоя, 214-б.

ҚУРБ [а. قرب] Яқинлик, яқин бўлиш.

Қурб ул-абдон Баданлар яқинлиги.

[Амир Алийи Абу қ. т. р.]. Айн ул-қузот баъзи мактуботида анинг баёнидаким, зайб ва ҳузур ҳеч навъ била яксон бўлмас, балки кўнгул бовужуди қурб ул-қулуб қурб ул-абдон тақозоси ҳам қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

Қурб ул-қулуб Қалблар яқинлиги.

... балки кўнгул бовужуди қурб ул-қулуб қурб ул-абдон тақозоси ҳам қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

ҚУРОҒЛИК [т. قوراغ ليك] Қурғоқчилик.

[Саъдун Мажнун қ. с.]. Ва сўрдиким, бу не гавгодур? Дедим, қашт ва қуроғлик жсиҳатидин холойиқ истисқога чиқибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

ҚУРС [а. قرص] 1 Тўғарак нарса, доира шаклидаги нарса.

2 Кулча нон.

Қурси лиму Лимон суви ва шакар қўшиб ишланган кулча.

*Қон ютуб қўнглум тилар ҳар лаҳза ишиқинг доғини,
Қурси лиму истагандек аҳли ишрат ичса мул.*

Ғаройиб ус-сиғар, 306-б.

Қурси хуршид Куёш гардиши, куёш тўгараги.

*Ҳар шарбат аёғи жоми Жамшид,
Ҳар садқа фатири қурси хуршид.*

Лайли ва Мажнун, 42-б.

ҚУРУН [а. قرون] Аср, давр; вақт, 30 йил ёки 80–100 йилни ўз ичига олувчи фурсат.

[Мавлоно Шамсуддин Маъдодободий қ. с.]. Ўз замонида балки бунча қурунларда алардек солиқ муртоз киши ёд бермас.

Насойим ул-муҳаббат, 445-б.

ҚУРУҒЛИҚ [т. قوروغ ليق] Куруклик.

[Абулхайр Тайнотий қ. т. с.]. Бир қатла биравни кўрдиким, сув юзида борадур.

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

ҚУРЪОН [а. قرآن] 1 Ўқиш, қироат қилиш.

2 Аллоҳ томонидан Муҳаммад (с. а. в.)га ваҳий орқали нозил қилинган илоҳий китоб, мусхаф.

3 Тиловат.

Қуръон бихон Қуръон ўқи!

Бир кеча аларни воқеада кўраандурким, анинг сори боқиб айтиб-турларким, «Қуръон бихон».

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 75-б.

ҚУРҒОҒЛИҚ [т. قورغاغ ليق] қ. Қуроғлик.

Дерларки, бир қатла Гилонда қургоғлик бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

ҚУСМОҚ [т. قوسماق] Қусмоқ, қайт қилмоқ.

*Йўқ эрса қуссақим, қон келса софий,
Икисидур таҳоратқа манофий.*

Сирож ул-муслимин, 281-б.

ҚУТБ [а. قطب] 1 Ернинг фаразий айланиш ўқининг икки учи.

2 Ўрта, марказ.

3 Ҳар бир жамоа ва гуруҳнинг моддий ёки маънавий бошлиғи, пешвоси.

4 Авлиё.

Қутб ул-муҳаққикин 1) ҳақиқатгўйлар раҳнамоси; тадқиқ қилувчилар сардори; 2) тасаввуфда орифларнинг пешвоси, ориф.

[Абдуллаҳмон Жомий қ. р.]. Алар зоҳир юзидин ўзларин қутб ул-муҳаққикин ва завс ус-солиқин Мавлоно саъд ул-миллати вад-дин Қошғарий қ. р. а. муриди кўргузурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ҚУЧУШҚУЧИ [т. قوچوشقوچي] Қучоклапишлик.

*Шоҳ бирла, қучушқучи бирла,
Хублар ҳам шик учи бирла.*

Сабъан сайёр, 392-б.

ҚҮЮНЛУҒ [т. قویون لوغ] Қаттиқ шамоллик, тўпалон шамоллик, гир-доблик, қуюнлик.

*Фурқати даштида ҳам саргашта, ҳам овораман,
Ким қуюнтуғдур ишим, гули биёбонлиг доғи.*

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

ҚҮЗИЛИК [т. قوزي ليق] Қўйнинг боласи, қўзи.

*Қўзилик қўй дедию тонди охир,
Ки ондин яхшироқ ўғлоглиг ўчку.*

Бадоеъ ул-бидоя, 638-б.

ҚҮБҚА [т. قوبقا/قوبقه] Хум, хумдон, сув сақланадиган идиш.

*Йул устида қубқаким сув сочиб,
Сочар вақти сув йўқки, инжу сочиб.*

Садди Искандарий, 29-б.

*Қубқа суйи оби зиндагоний,
Ул сув била тоза Хут жони.*

Лайли ва Мажнун, 26-б.

ҚҮЙМАМОҚ [т. قويماق] 1 Қўймаслик.

*Агар рангин май ичсам, эй қазо наққоши, ёзгурма,
Иҳота қилмагон иш қўймамиш, чун даври паргоринг.*

Наводир уш-шабоб, 262-б.

2 Бирор ишни бажариши учун имкон бермаслик.

*Қолмамитур сажда қилгунча макон,
Ким юз онда қўймамиш ул нотавон.*

Лисон ут-тайр, 181-б.

3 Эгилмаслик, сажда қилмаслик.

*Дарду гам турмиш ясовулдек кўнгул чоки аро
Қўймамоққа келса хушу сабр хайли ичкари.*

Бадоеъ ул-бидоя, 518-б.

ҚҮЙ-ҚҮЗИ [т. قوي قوزي] Қўй-қўзи.

Анда доғи бир қўй-қўзи учаси бор эди.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 23-б.

ҚҮЙГУЧИ [т. قويموچي] 1 Қўйгувчи.

2 Солгувчи.

*Қўйгучи боғирга хузн доғи қарилик,
Солгучи гаму бало сўроғи қарилик.*

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

ҚҮЛМОШ [т. قولماش] Беҳуда сўзловчи, беҳуда гапирувчи.

*Дема, эй носихки, қилмайсен сўзум бирла амал,
Хотирирмда қайда қолмиш онча қўлмошинг сенинг?*

Бадоеъ ул-бидоя, 296-б.

ҚҮНГ [т. قونگ] Қарға.

*Ҳиммат аҳли била ҳар тийрага тегмас парвоз,
Насри тойир била не навъ ҳаво қилгай қўнг.*

Наводир ун-ниҳоя, 301-б.

ҚҮНГРАНМОҚ [т. قونگرانماق] Дўрилламоқ, гўнгилламоқ.

Кейнича бир қул қўнграиб, гошия эғнида, югурур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 81-б.

ҚЎПОРМОҒЛИҚ, -лиғ [т. *قوپار ماغلىق/قوپار ماغلىغ*] Тиклашлик, тикламоқ-лик, турғизишлик.

*Гар ватан Лутфий кўзида тутмадинг, йўқтур ажаб,
Уй қўпормоғлиқ эрур душвор Жайхун устина.*

Фавойид ул-кибар, 452-б.

ҚЎРҚУНЧЛУҒ [т. *قورقونچ لوغ*] Қўрқинчлик, қўркувлик; хавфлилик.

[Жорияи Мажхула р. т.]. Деди: эй жавонмард, тақвони озугунг қил ва зухдни йўлуғ ва варағни боргирунг ва қўрқунчлуғлар тариқида сулук қил...

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ҚЎЧҚОР [т. *قوچقار*] Бичилмаган эркак қўй.

*Ёй зўша тутуб қоши хамидин,
Қўчқор ўлуб ўчку мақдамидин.*

Лайли ва Мажнун, 26-б.

ҚЎЧҚОРЛИҚ [т. *قوچقارلىك*] 1 Қўчқорлик.

2 Зурлик, куч-қудратлик (изоҳ: ... шукуҳидан ҳамал [қўзи] ўзида куч-қудрат топди.

*Фарридин топти қўзи қўчқорлиқ,
Саврга етти асад кирдорлиқ.*

Лисон ут-тайр, 18-б.

ҚЎШНИЛИҒ [т. *قوشنىلىغ*] 1 Ҳовли-жойлари яқин бўлган кишилар, қўшни бўлишлик.

2 Ёнма-ён туришлик.

*Келиб эрди қўшнилиғидин батанг,
Ки бор эрди гавго анга бедаранг.*

Садди Искандарий, 287-б.

ҚЎШУЛДУРҒУЧИ [т. *قوشولдорغوجى*] 1 Қўшилтиргувчи.

2 Аралаштиргувчи, эликтиргувчи.

Муридни мақсудга еткурғучи Ҳақдур воситаи пир ва солиқни матлубқа қўшулдуруғучи ҳам Ҳақдур ва василаи ҳам пир.

Маҳбуб ул-қулуб, 117-б.

ҒАВС [а. غوث] 1 Кўмак, ёрдам.

2 Мададкор.

Ғавс ус-соликин Суфийлар мададкори.

[*Абдуррахмон Жомий р. т.*]. Алар зоҳир юзидин ўзларин қутб ул-муҳаққиқин ва ғавс ус-соликин Мавлоно саъд ул-миллати вад-дин Қошғарий қ. р. [а. муриди кўргузурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ҒАДРҒАН [а. غدرغن] 1 Хиёнаткор, бераҳм, золим.

2 Найрангбоз, ҳийлагар.

... балки хурдабин душманлар хирадойин гадрғанлардин ҳар тад-биру таҳқиқ ва ҳар тазвиру тадқиқ ила англағай.

Муншаот, 226-б.

ҒАЙРАТЛИҒ [а.-т. غيرت ليغ] 1 Ғайратлик, тиришқоқлик, ҳамиятлик, серғайратлик, журъатлик, жасоратлик.

2 Рашқлик.

[*Ҳожа Пир Аҳмад Нақшош қ. с.*]. Муртоз ва ғайратлиғ киши, эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ҒАЙРЗУДО [а.-ф. غيرزدا] 1 Ўзгаликни аритгувчи.

2 Бегоналикни кетказгувчи.

*Демайки мен ўзи маъшуқ ўлуб, ўзи ошиқ,
Ки тиг ғайрат ўлуб анга нақши ғайрзудо.*

Наводир уш-шабоб, 7-б.

ҒАЙРИБЕКАСЛИК [а.-ф.-т. غير بيكس ليك] Ёлғизликдан ўзга; кимса-сизликдан бошқа (ундан бошқа, Аллоҳдан бошқа).

*Эл жафосининг малолли қилса ҳар дам қасди жсон,
Кунгунгизни ғайрибекаслик била овутмангиз.*

Наводир ун-ниҳоя, 185-б.

ҒАЙРИЯТ [а. غيريت] 1 Бошқа.

2 Бегона.

Пас «Ло илоҳа», яъни су сувари мутаваҳҳима ғайрияти манфий-дур ва рожий ҳам ул бир асладур.

Насойим ул-муҳаббат, 277-б.

ҒАЙРУҲУ [а. غير] қ. Ғайруҳумо.

[*Абубақр Фарроъ қ. т. с.*]. ... ва Абубақр Шиблий ва Абу Тоҳир Абҳарий ва Муртаъиш ва ғайруҳу била суҳбат тутубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 134-б.

ҒАЙРУҲУМО [а. غيرهما] Бошқалар; улардан бошқа.

Абу Бакр Каттоний ва Хайр Нассож ва гайрухумо андин ҳадис ривоят қилурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

ҒАЛАБАЛИҚ [а.-т. غلبه ليق] 1 Зафарлик, ғалабалик, устунлик.

2 Тўла, кўпчилик.

Ул вақт Басра масжиди ғалабалиқдин андоқ эрдиким, эл сажда бир-бирининг учасида қилурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 114-б.

ҒАЛАТСИЗ [а.-т. غلط سيز] Хатосиз, англишсиз, беғалат.

Бу китобни ғариб навъ битибдур, анга ўхшарким, штизом қилмиш бўлғайким, ғалатсиз мисраъ битмагай...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 24-б.

ҒАЛТОНЛИҒ [ф.-т. غلطان ليغ] Юмаланувчилик; юмалоклик, думаламоқлик (кўз ёпи).

Тишинг шавқида ғалтонлиғ аро юз гўшада қолғай,
Агар инжу ўзин солса, дури ашким қаторинда.

Фавойид ул-кибар, 22-б.

ҒАМИН [а.-ф. غمين] Ғампи, қайғули.

Эшитгач ани ғамину дилшод,
Юз завқу нишот ила тутуб ёд.

Лайли ва Мажнун, 149-б.

ҒАМСИЗ [а.-т. غم سيز] 1 Тапвишсиз, бекулфат, аламсиз, қайғусиз, ҳасратсиз.

Оғирлик вазнидиндур селдин ғамсиз Ҳирий тоғи,
Енгилик фартидин барбод эрур қомгоқ яфроғи.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

Рафиқлар, мени маҳзун нечук бўлай ғамсиз?
Ки, кўнгул эрмас аламсиз, кўзум эмас намсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

Мен ўлмадим эса ғамсиз даме, ғам эрмастур
Ки, ғам ҳужум этар, ўлган замондаме хуррам.

Бадоеъ ул-васат, 290-б.

2 Муҳаббатсиз, ишқсиз, бедард.

Синуқ кўнгулда чу йўқ шодлиғ, соғинурмен
Ки, йўқтурур бори оламда бир кўнгул ғамсиз.

Ғаройиб ус-сиғар, 173-б.

Дема ҳажримдин Навоий ғамсиз эрмас бир замон,
Истасангким ғамдин айрилғай анинг бирла қовуш.

Наводир уш-шабоб, 181-б.

3 Бу дунё неъматларидан воз кечипшлик, дунё бойликларига бефарқ бўлишлик.

Гар фароғат мулки истарсен май ич ким, бўлмади
Ғамсиз ўлмоқлиқда шах ринди қадах паймойча.

Наводир ун-ниҳоя, 493-б.

ҒАМСИРИШТЛИК [а.-ф.-т. غم سرشت ليك] Қайғулик, ғамга ботганлик, ғамгин табиатлик.

*Ким бўлса бу мотамкададек олам аро,
Сайр айласа гамсиришитлик одам аро.*

Ғаройиб ус-сиғар, 564-б.

ҒАМҒАРСУДА [а.-ф. غم فرسوده] Қайғуда эзилганлик, ғамда янчилганлик.

Бу ғамғарсуда таним туффрогин совурурга оҳ ели бас эрди...

Муншаот, 223-б.

ҒАМҲОРЛИҒ [а.-ф.-т. غمخور لىغ] Ғамхўрлик, меҳрибонлик; ғам егувчилик.

[Аҳнаф Ҳамадоний қ. с.]. Деди: бу тевага ғамхорлиғ қила олғайсен? Дедим: қила олғаймен.

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

ҒАНЧИ [ф. غنچى] Ипни ғажиб узмасин учун ит арқонига боғланадиган ёғоч.

Илоҳи, агар дастгир сен бўлмасанг, асо ҳамону ит ганчиси ҳамон ва агар пардапўш сен бўлмасанг, ридо ҳамону эшак арғамчиси ҳамон.

Муножот, 296-б.

ҒАНЧИЛИҚ [ф.-т. غنچى لىق] Тасмалик, арқонлик, ипни ғажиб узмаслиги учун ит орқонига боғланадиган ёғочлик.

Ғанчилик ит Бойликлик ит.

*Қасдима ул новак айлаб тезу мен судраб асо,
Куйида ҳар ён ешилган уйлаким ганчилик ит.*

Наводир ун-ниҳоя, 71-б.

ҒАРАВ [ф. غرو] Най, пояси қаттиқ ва бўғим-бўғим, ичи кавак, қамишга ўхшаш тропик ўсимлик; бамбук.

*Гар Навоий қилкидек эл қилки шакаррез эмас,
Айб қилманг бирдек ўлмиш найшакар бирла гарав.*

Наводир ун-ниҳоя, 443-б.

ҒАРИБИЙ I [а. غريبى] Кимсасиз, бир мусофир киши.

*Эй Навоий, гар берур ҳусни закотин йўқ киши,
Хастае зоре ғарибий бенаво андоққи мен.*

Фавойид ул-кибар, 321-б.

ҒАРИБИЙ II [а. غريبى] Шоир тахаллуси.

Муҳаммад Али – Ғарибий тахаллус қилур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 66-б.

ҒАРИҚЛИҚ [а.-т. غريق لىق] Ботганлик, чўмганлик, ғарқ бўлганлик.

*Ки, тушса жоним ажал сайлига, эрур хушроқ
Ғариқлиққи, халос ўлмоқ ошно бирла.*

Фавойид ул-кибар, 517-б.

ҒАРОБАТЖУЙ [а.-ф. غرابت جوي] Ажойибгина, нодиргина; қизиқлик, ажойиблик.

[Мавлоно Жоний – форсигўй шоирлардан]. Хили жунун зотида борким, салоҳат касбига монёдур, йўқ эрса, ғаробатжуй табъгинаси бор.

Мажолис ун-нафоис, 86–87-б.

ГАРОБАТЛИҚ [а.-т. غرابت لىق] Қизиқарлик, ажойиблик, ғаройиблик, нодирлик.

Авалги мақолат – алар била бу фақир орасида ўтган иттифоқий умуру ғаробатлик сўзларким, андин аларнинг бу фақирга хусусият ва иттифотлари маълум бўлур.

Хамсат ул-мутахаййирин, 8–9-б.

Ул ҳазрат била бу фақир орасида ўтган иттифоқий умур ва ғаробатлик сўзларким, андин аларнинг бу фақирга иттифот ва хусусиятлари зоҳир бўлур.

Хамсат ул-мутахаййирин, 14-б.

ГАФЛАТКИРДОР [а.-ф. غلّت كردار] Ғафлатга ботган, ғофил, ғафлатда қолган, беҳабар, бепарвога ўхшаган.

Учинчи навъ – булардин дағи ғафлаткирдорроқ ва лаънатқа сазоворроқ ҳам ўтубтурларким, ғариб даъви йўлин тутубтурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 76-б.

ҒИЗОЛ [а. غزال] 1 Оху, кийик.

Тог аро ёшунди чу зарин ғизол,

Мушки хўтан сачти насими шамол.

Ҳайрат ул-аброр, 303-б.

Мушкин ғизол Мушқин кийик, мушқ иси берувчи оху, Тибет кийиги, охуси.

Ҳайли хаттинг чарқаси юз даври узра гўйиё,

Ким ики мушкин ғизолинг сайд этарга бўлди ов.

Наводир ун-ниҳоя, 444-б.

Орази гулзори Хўтандин мисол.

Кўзи бу гулзор аро мушкин ғизол.

Ҳайрат ул-аброр, 301-б.

2 Куёш, офтоб.

3 Маҳбуба.

Чарх уза заррин ғизол ўлди шафақдин жилвагар,

Ё менинг мушкин ғизолимнинг ҳарири оли бор.

Наводир ун-ниҳоя, 122-б.

ҒИЛЛИ [а. غللى] 1 Кина, кек.

2 Паришонхотирлик, ҳоли ёмонлик.

... ва кўнглунгни асраки, ҳеч мусулмоннинг ҳиқди ва гилли анда бўлмагай, ҳавонгни асраки, ҳеч ношойисқа мойил бўлмагай.

Насойим ул-муҳаббат, 54-б.

ҒИНА [а. غنه] 1 Бойлик.

2 Эҳтиётсизлик.

Эйки Наоий улфате равзада йўқтурур дединг,

Асру таажжуб айлама ҳар ғинае Ҳиримудур.

Наводир ун-ниҳоя, 138-б.

ҒИНО [а. غنا] қ. Ғина.

ҒИРБОЛ [ф. غربال] Ғалвир, дон эланадиган катта элак.

Гар десамким кўйи туфрогин элай, кўз ҳалқасин,

Минг тушуклук пардаи эсон бирла ғирбол этгамен.

Наводир ун-ниҳоя, 404-б.

*Чунки бу навъ айлади эл ҳолини,
Дойир этар ҳар сори гирболини.*

Ҳайрат ул-аброр, 251-б.

*Тор уни сичқонга солиб эрди гам,
Куйруқиға боғлади гирбол ҳам.*

Ҳайратул-аброр, 243-б.

ГОЛИЯ [а. غالية] 1 Қош ва сочга суртиш учун махсус мушк, анбардан тайёрланган хушбўй қора модда.

2 Қора.

*Хуснлари ишвау ноз айлабон,
Атрларин голия соз айлабон.*

Ҳайрат ул-аброр, 280-б.

ГОСИЛ [а. غسل] Ғассол, ювгувчи, ўлик ювадиган, мурдашўй.

*Улки киши улмагидин шод эрур,
Гуркану восилу жаллод эрур.*

Ҳайрат ул-аброр, 240-б.

ГУРБАТИ ҲУЗИН [а.-ф. غربت گزين] Ғурбатхона ихтиёр этиш.

*Ки, ҳар кимки бор эрди ёру қарин
Булубтур адам сори гурбатгузин.*

Садди Искандарий, 467-б.

ГУРРОН [ф. غرران] Ҳайқирувчи, бақирувчи, бўқирувчи, ҳайқирган.

Шери гуррон Ҳайқирувчи шер, ўқирувчи шер.

*Солгай ошуб шери гурронга,
Нойиб этгай ўзин Сулаймонга.*

Сабъаи сайёр, 41-б.

ГУССАБАР [а.-ф. غصه بر] Ғамли, қайғули.

Баҳри ғуссабар Ғам денгизи.

*Бу гулишанда, эй деҳқон, нега озимун этдим,
Вафо наҳли экканга баҳри ғуссабар йуқтур.*

Наводир ун-ниҳоя, 155-б.

ГУССАЛИҒ [а.-т. غصه ليغ] Ғамлик, қайғулик, дардлик.

*Васли уммиди била ушишоқни қилганда шод,
Ғуссалиғ кўнгулмни ҳажри бирла таҳдид этмагай.*

Наводир ун-ниҳоя, 589-б.

ГУССАПАРВАР [а.-ф. غصه پرور] Ғам билан ўсган, ғамгин.

*Ваъда қилдингким, келай қатлинга, ваҳ лутф айлаким,
Асру кўр четки бу жони ғуссапарвар интизор.*

Фавойид ул-кибар, 115-б.

ҲАБН [а. حبن] Аруз атамаси.

«Ҳабн» – аввал жузвнинг сабаби хафифининг сокин ҳарфининг исқотидур, бас фозилотундин фаъилотун қолгай.

Мезон ул-авзон, 48–49-б.

ҲАБО [а. هبا] 1 Чанг, тўзон.

2 Бехуда.

Ҳабоан мансура 1) сочилган чанг, тўзиган чанг, 2) бутунлай паришон.

Юз бу оламча мавжуд этай десанг, «кун фаяқун» иборати анга кофий ва минг ончани маъдум этай десанг «ҳабоан мансура» ишорати анга вофий.

Муножот, 293-б.

ҲАВАСЛИК [а.-т. هوس ليك] Орзулик; майллик, шавқлик, иштиёқлик; хомҳаёллик.

*Лаъли шавқидинки зам тогин қозорсен, эй кўнгул,
Не бало Ширин ҳаваслик нотаваон Фарҳодсен.*

Ғаройиб ус-сигар, 376-б.

ҲАВОПАЙМО [а.-ф. هواپايما] Парвоз қилувчи, учувчи.

*[Бир шери аламсен, сен оламда ҳавопаймо,
Ишқ оятин ўкурсен фикринг зару сим аммо].*

Насойим ул-муҳаббат, 194-б.

ҲАВОРИҶОН [а. حواريون] 1 Дўстлар, ёронлар (ўн икки нафардан иборат бўлган Исо пайғамбарнинг суҳбатдошлари, Исонинг асҳоблари).

Аммо ҳавориюн иймон келтуруб, динини қабул қилдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

2 Ўн икки нафар бўлган Пайғамбарнинг шогирдлари, Исо Пайғамбар асҳоблари.

*Бани Исроил ҳавориюнга дедиларким, агар Исо а. с. дуо қилса-
ким, Тенгри таоло осмондин моида йиборсаким, таомга муҳтож
халойиқ андин баҳра топсалар...*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

ҲАВР [а. حور] Қизишпш, ғазаб.

Ҳавр этмак Ҳайдамок, қувмок.

*Илоҳи, ани яхшилар орасидин ҳавр этма ва ёмонлар хайлига қот-
ма.*

Маҳбуб ул-қулуб, 130-б.

ҲАВСАЛАСИЗ [а.-т. حوصله سيز] Бетоқат, чидамсиз, беҳафсала.

*Ўу разл ҳафсаласиздур, не тонг, агар ногаҳ
Етишса мукнат анга, аржуманд тутқай ўзин.*

Бадоеъ ул-васат, 494-б.

ҲАДД [а. حد] 1 Даража, мартаба.

2 Чек-чегара.

3 Ҳақ-ҳуқуқ.

4 Томон.

Ҳадд ун-назар Марҳаматининг чегараси йўқ; фикр-хаёлининг чек-чегараси йўқ.

[Абулхусайн Қарофий р. т.]. *Бас ҳадд ун-назар ва ҳозир ул-вақт.*

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

ҲАДОСАТ [а. حدائت] Ёшшиқ, навқироншиқ.

Синни ҳадосат Ёшшиқ чоғи.

[Абу Абдуллоҳ Муқрий қ. с.]. *Ва ҳануз ҳадосат синда эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 187-б.

ҲАДСИЗ [а.-т. حد سيز] 1 Чек-чегарасиз, ҳаддин ортиқ.

Ҳар ганжида сайрафийи идрок,

Ҳадсиз топибон жавоҳири пок.

Лайли ва Мажнун, 32-б.

Не печу тоби ҳадсиз доми зулф эркинким, очилгач,

Демай кўнглум қушиким, уйла юзни мубтало қилмиш.

Бадоеъ ул-васат, 191-б.

2 Беҳисоб; сон-саноқсиз.

Анга ҳам жазоир ададсиздурур,

Ғароиб булар ичра ҳадсиздурур.

Садди Искандарий, 488-б.

Улуқ жашин қилгил қилиб эҳтимом,

Тузат ҳадсиз анда мулаван таом.

Садди Искандарий, 524-б.

3 Ҳақ-ҳуқуқсиз.

Бу янглиз қилиб қатъ ҳадсиз тенгиз,

Яна тоғ ила дашт андозасиз.

Садди Искандарий, 419-б.

4 Даражасиз, миқдорсиз; беихтиёр.

Не андозасиз гам, не ҳадсиз сурур,

Керак ишида ойини хайр ил-умур.

Садди Искандарий, 550-б.

ҲАЁСИЗ [а.-т. حيا سيز] Уятсиз, хижолатсиз, шармсиз, беор, беномус, беодоб.

Навоийга, – десам, – қил, эй йигит, раҳм,

Кулуб дер, не ҳаёсиз қаридур бу.

Бадоеъ ул-васат, 363-б.

Муганний вафосиз, кунгир ҳаёсиз.

Маҳбуб ул-кулуб, 31-б.

Вафосизда ҳаё йўқ, ҳаёсизда вафо йўқ.

Маҳбуб ул-кулуб, 82-б.

Такрори ҳаёсиз муддаийни уят сарҳаддига бошқарур ва теъдоди инсофсиз адувни ямонликдин ўткарур.

Маҳбуб ул-кулуб, 58-б.

ҲАЁТОЙИН [а.-ф. *حيات آئين*] Ҳаётга ўхшаш, тириклик каби.

*Қаҳру лутфунг бори жонбахшдурур,
Буйла ким кўрди ҳаёттойин лафз.*

Фавойид ул-кибар, 198-б.

ҲАЁТОСО [а.-ф. *حيات آسا*] Ҳаёт каби, тирикликдек; ҳаётбахш.

Рухпарварлиқда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва рухгустарлиқда анинг ҳаётосо алҳонидек довудтимсол.

Муншаот, 225-б.

ҲАЖАЗ [а. *حجز*] Шеър ўлчови номи.

Аммо бухур асомиси: тавил, мадид, басит, вофир, комил ҳажаз, ражаз, рамал...

Мезон ул-авзон, 51-б.

ҲАЖАРИЯТ [а. *حجريت*] Тошлик.

[*Шайх Абу Мадян...*]. *Шайхдин сўрдиларки, бу жиҳатдин ўз нафсингда ҳеч асар топарсен? Деди: буки Ҳажар ул-асвадни халойиқ табаррук жиҳатидин ўпарлар, ул ўзида не миқдор асар топарки, ани ҳажариятдин чиқаргай, улки ани авлиё ўпарлар, мен даги ўшанча асар ўз нафсимда, топармен ва менда ҳамул ҳукм бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 384–385-б.

ҲАЖАР [а. *حجر*] Тош.

Ҳажар ул-асвад Қора тош, мусулмонлар тавоф қиладиган Каъба уйидаги муқаддас қора тош.

... Шайх Мусони тавофда кўрдим, анинг кейнича борур эрдим. Кўрдумки, Ҳажар ул-асвад тақбили қилди ва Фотиҳадин тиловат бунёд қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 400-б.

[*Абу Абдуллоҳ Барқий р. т.*]. *Ўн уч кун ҳеч нима емади ва ичмади то хабар келдиким, Қаромита Ҳарамга келубдур ва халқни қатл қилибдурлар ва Ҳажар ал-асвадни ушатубдурлар, андин сўнг нима еди ва ичди.*

Насойим ул-муҳаббат, 119-б.

ҲАЖЖОМЛИК [а.-т. *حجامة ليك*] 1 Томирдан қон олувчи табиб.

2 Сартарошлик.

[*Шайх Ёсин Мағрибий Ҳажжсом ул-Асвад қ. с.*]. *Ул валоят ар-бобидин ва каромат асҳобидин эрди. Аммо, бу ҳолни ҳажжсомлик суратида яшурур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 404-б.

ҲАЖЖОТ [а. *حجاة*] Ҳажлар, ислом динида беш фарздан бири [Мақкага бориб Қабъатулшо(х)ни зиёрат қилиш] ҳаж зиёратлари.

... Шайх уш-шууох Шихобуддин Сухравардий қ. с. дедиким, ҳажжотдин бирида отам била эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 400-б.

ҲАЗОРАСПИЙ [ф. *هزاراسپي*] Ҳазорасплик, афғон қабилаларидан бири [Афғонистоннинг пимоллий тоғ худудидаги қабилалардан бирининг номи].

[*Мир Ислом Ғаззолий*]. *Мир Балхда Ҳазораспийлар чоғида бор экандур.*

Мажолис ун-нафоис, 19-б.

ҲАЗОҚАТ [*а. حذافت*] Зийраклик, мохирлик, донолик, маҳоратлик, билимдонлик, табиблик.

Табибга ўз фанида ҳазоқат керак ва беморлар ҳолига шафқат ва марҳамат керак.

Маҳбуб ул-қулуб, 23-б.

ҲАЙ I [*т. های*] Чақирик, чорловни ифодаловчи ундов сўз.

Ҳай тулутум, ҳай тулум Қадимги туркийча лапарлардаги ибора; «Ҳай тулутум, ҳай тулум» деб куйлаш.

Турк суруди била солиб қўлум,

Қилсам адо ҳай тулутум, ҳай тулум.

Ҳайрат ул-аброр, 63-б.

ҲАЙ II [*ф. های*] 1 Офарин, бай-бай.

2 Калимаи нидо: хабардор бўл!

Ҳай урмоқ Калимаи нидо айтмоқ, «Огоҳ бўл!» демоқ.

[Хожжа Абдураҳмон...]. Бу замонки, мен Хожжага буюк сўз айтқан жиҳатидин густохона ҳай урдум, оғзин қулогимга кетуруб дедики, мунча йил бурунроқ, фалон таъриҳдаки сен таҳсилга машғул эрдинг...

Насойим ул-муҳаббат, 318-б.

ҲАЙБАТЛИК, =ЛИҒ [*а.-т. هيبت ليق // هيبت ليق*] 1 Кўрқинчлик, хавфлик.

2 Улуғворлик, олий даражалик, маҳобатлик, виқорлик, савлатлик.

Бир тир йўлуқти, яхши юзлуг, ҳайбатлик ва виқорлиқ.

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

Бир ҳайбатлиғ йигит эрди, деди: Ё Юсуф, менга масъала мушқул бўлубдур ва зикр қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 253-б.

ҲАЙРАТАФЗО [*а.-ф. حيرت افزا*] Таажжублантирувчи, ҳайратга солувчи.

Ҳуснига ҳар лаҳза ҳайронроқмен охир яхшидур,

Ўлмасам ногаҳ ишқи ҳайратафзойим била.

Ғаройиб ус-сиғар, 418-б.

ҲАЙРАТОЙИН [*а.-ф. حيرت آين*] Ҳайронлик.

Ҳайратойин бўлмоқ Жуда ҳайратда қолмоқ.

Шаҳ англаб, бўлуб ҳайратойин анга,

Деди айлаб эҳсону таҳсин анга.

Садди Искандарий, 272-б.

ҲАЙРОНСИЗ [*а.-т. حيران سوز*] Таажжубланмаслик, ҳайрон қолмаслик.

Сую ўт ичра сиз, эй кўзу кўнгул,

То ул ой оразига ҳайронсиз.

Наводир уш-шабоб, 158-б.

ҲАЙ(Я) [*а. حيه // حي*] Жонли.

Худо ҳайи барҳақ Аллоҳнинг сифати, Тангри таоло.

... ва ҳайи барҳақ вуҷудидин ўзга жамиъ ашға захри ҳалок жомин ичардин чора йўқ...

Муншаот, 201-б.

Ҳайя наззора Жон ҳовучлаш (кишиларнинг ҳаёти беомон совукдан хавф остида қолиб, жонларини ҳовучлапиши).

*Кишиким қилиб ҳайя наззораси,
Гумон айлабон пайса ип пораси.*

Садди Искандарий, 227-б.

Ҳаййи вадут Илоҳ қудрати.

*Берса элга шоҳлиг ҳаййи вадуд,
Сен де бориким санга ондин не суд.*

Лисон ут-тайр, 83-б.

Ҳаййи ваҳоб Саховатли, Аллоҳнинг сифати.

*Маҳрум қулунгни маҳрам этса,
Васлинг ҳарамига ҳаййи ваҳоб.*

Бадоеъ ул-васат, 472-б.

Ҳаййи ло ямут Аллоҳнинг сифати, Аллоҳ таоло.

*Барча қушлар ичра ҳаййи ло ямут,
Манга қисм этмиш улус илқида қут.*

Лисон ут-тайр, 66-б.

Ҳаййи нотик Тирик нотик, жонли нотик.

Ўзга қавллар билаким Каюмарс дебдурлар. Маъниси ҳаййи нотикдур, яъни тиригиким сўз айтқай.

Тарихи мулуки ажам, 197-б.

Ҳаййи қадим Аллоҳнинг сифати (у азалдан бор, ягоналикда буюк раҳмондир).

*Жалла олуаҳу не ҳаййи қадим,
Аммо нуъмоуху не фарди азим.*

Сабъаи сайёр, 14-б.

*Қидмат ичра барчадин бўлдунг муқаддмоқ, валеқ
Улки сендиндур муқаддмоқ, эрур ҳаййи қадим.*

Бадоеъ ул-васат, 279-б.

ҲАЙҲОТ-ҲАЙҲОТ [т. *هيهك هيهك*] Ҳайрон қолганда, афсусланганда ишлатиладиган ундов сўз, хитоб, ҳайҳот-ҳайҳот.

Ҳайҳот-ҳайҳот, уят, юз минг уят.

Маҳбуб ул-қулуб, 44-б.

ҲАКИМОНА [а.-ф. *حكيمه*] Олимона; ҳақимларча; оқилона, донишмандларча.

*Алар доғи шоҳона тазйин била,
Булар ҳам ҳақимона ойин била.*

Садди Искандарий, 356-б.

Хожа Ҳазратлари дегандурларки, эй фарзанд, ҳақимона иш қилдинг ва аларга бу лақаб ондин қолгондур ва Ҳақим атога ҳикмат тили гўё бўлубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 420-б.

ҲАЛ АТО [а. *هل اتي*] Куръони карим сўзи, ўтдими (бермадими?).

*Бир дустга нукта «Ҳал ато» келди анга
Ким, зот аро васфи «Лофато» келди анга.*

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

ҲАЛВОГАР [а.-ф. حلوانگر] Ҳолва пиширувчи, қандолатчи.

... Чун ул киши дирамни ҳалвогарга берди, ҳалвогар бир пора ҳалво бир пора когазга чирмаб анинг илгига берди.

Насойим ул-муҳаббат, 355-б.

ҲАЛВОПАЗ [а.-ф. حلواند] Ҳалво пиширувчи, ҳалво тайёрловчи.

[Мавлоно Муҳйи қ. т. с.]. Кичик ёшида бозордин отаси била утуб борурда Бобо Сунгу а. р. ки, замоннинг мажзубларидин эрмиш, илгин тутуб, ҳалвопаз дуконига тортиб, уч тика ҳалво оғзига солибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 436-б.

ҲАЛОЛА [а. هلاله] Янги кўринган ой.

Навоий айлаб эди гарчи раз қизини талоқ,
Ҳалола бўлса ҳам ул қизни олгуси бу кув.

Бадоеъ ул-васат, 362-б.

ҲАЛОЛЛИК [а.-т. حلال ليك] Виждон билан иш тутишлик; софлик.

Ҳалоллик тиламак Ҳалоллик тиламоқлик, тўғрилиқка рухсат сўрамоқ.

Шиблий Бағдоддин Мисрга борур эрди, ҳалоллик тилагаликим,
шугли чогида бировнинг ерига от кўйгон экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 93-б.

ҲАМАВИЙ [ф. هموي] Ҳамавийлик, Ҳамавийдан.

Ҳамавий ул-асл Асл ҳамавийлик, асли, келиб чиқиши Ҳамавийдан.

Ҳамавий ул-асл эрмиш ва Мисриюл-мавдид.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

ҲАМАДОНЛИК [ф.-т. همدان ليك] Ҳамадонлик, (Ҳамадон – Эрондаги бир шаҳар номи).

Лақаби Абу Муҳаммаддур, ҳамадонлик.

Насойим ул-муҳаббат, 62-б.

ҲАМДАМЛИГ [ф.-т. همدام ليغ] Ҳамдам-ҳамнафаслик.

Кўруб умр тарихи муҳамлигин,
Ғанимат бил асҳоб ҳамдамлигин.

Садди Искандарий, 468-б.

ҲАМДАМСИЗ [ф.-т. همدام سيز] Дўстсиз, улфатсиз, ҳамнафассиз.

Деманги, ҳажрда май ҳамдам улса гам кам улур,
Ки ҳамдурур дам эмас бода ёру ҳамдамсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

ҲАМДАРДЛИГ [ф.-т. همدارد ليغ] Таскин бермоқлик, дардига шерик бўлмоқлик.

Фурқат айёмида ҳар бирнинг бошига келганин,
Юз туман ҳамдардлиглар бирла ҳар дам сўзлашиб.

Фавойид ул-кибар, 46-б.

ҲАМДАСТОН [ф. همدستان] Осудалик; кўшилишлик, шерик бўлишлик.

Буйла мушку шакарга ҳамдастон,
Не тотиб мулки Чин, не Ҳиндустон.

Сабъаи сайёр, 37-б.

Булбулосо чекиб уч минг дастон,
Бўлубон қақнус анга ҳамдастон.

Сабъаи сайёр, 100-б.

ҲАМДАСТОНА [ф. *همداستانه*] Биргалашиб, биргаликда.

Бодануш улди чу ҳамдастона,

Арз қилсам неча сўз мастона.

Фавойид ул-кибар, 472-б.

ҲАМЁН [ф.-т. *هميان*] Халтача.

Ногоҳ масжид сақфидин бир ҳамён ёрмоқ алар оллига тушиди.

Насойим ул-муҳаббат, 368-б.

ҲАМИД-ГҲЎЛ [а.-ф. *حميد گول*] XV асрда яшаган исфоройинлик форси-гўй шоир, Мавлоно Абдулваҳҳобнинг ўғли, XV–XVI асрларда яшаган Ҳи-сорлик форси-гўй шоир Мавлоно Бихиштийнинг иниси. Табиатида бир оз саркашлик ва девоналик бўлганлиги учун Ҳамид-Гўл таҳаллусини олган.

Мавлона Бихиштий – Ҳамид-гўлнинг инисидур.

Мажолис ун-нафоис, 110-б.

ҲАМИШАБАҲОР [ф. *هميشه بهار*] Гулнинг номи.

Эрур ҳамиша хазон баргидек бошимда шарар,

Сенга не гамки, бошинг узрадур ҳамишабахор.

Фавойид ул-кибар, 98-б.

ҲАММАҲМИЛ [ф.-а. *هم محمل*] Улфат, дўст.

Жаннатосо қаср ичинда манзили,

Хурваиш маҳбуб онинг ҳаммаҳмили.

Лисон ут-тайр, 178-б.

ҲАМОЙИЛСИФАТ [а. *حمائل صفت*] Кўлни бировнинг бўйни ва кўл-тигидан ўтказиб кучокламоқ; тездан бағрига тортмоқ.

Ҳамойилсифат тортибон кўйнига,

Илигин ҳамойил қилиб бўйнига.

Садди Искандарий, 417-б.

ҲАМПАР [ф. *همپار*] Бирга учувчи, биргаликда парвоз қилувчи.

Ҳар қўшқина жуфти бирла туржўш,

Ҳамтар, бўлур учса, қўнса ҳамдўш.

Лайли ва Мажнун, 78-б.

ҲАМРАНГЛИК [ф.-т. *همرنگ ليک*] Рангдошлик, бир хил рангда бўлиш-лик.

Ул маҳи гулгун қабо бирла тилаб ҳамранглик,

Ғута еб гулранг ашким баҳри ичра олмен.

Наводир уш-шабоб, 346-б.

Неча кунки ўтди, фироқ суъубатидин бетоқат бўлуб, аларни эриша бориб, аларга етти ва ишқ иқтизоси билаки, маъшуққа ҳамранглик тақозоси қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 463-б.

ҲАМРОҲСИЗ [ф.-т. *همراه سيز*] Йулдошсиз, сирдошсиз.

Деди: Не тўлганасен? Мен эллик ҳажм қилибмен, бош яланг, оёқ яланг ва зоду ҳамроҳсиз.

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

ҲАМСУҲБАТЛИК [ф.-а.-т. *هم صحبت ليق*] 1 Суҳбатдошлик.

2 Дўстлик, яқинлик.

3 Ўтиришлик, улфатчилик.

*Ҳар важҳ ила нотавонга ҳамсуҳбатлиқ,
Қўп яхишики, комронга ҳамсуҳбатлиқ,
Киши хатари ямонга ҳамсуҳбатлиқ,
Дарё сафари ҳамонга ҳамсуҳбатлиқ.*

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

ҲАМУЛДАМ [ф.-т.-ф. همول دم] Худди ўша пайтда, худди ўша вақтда,
ўша дамда.

*Саркаб ҳамулдам шаҳр эшигида отдин сарнигун йиқилди ва буй-
ни синди.*

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

ҲАНАС [а. حنث] Онг, қасам, қасамдан қайтиш.

*Акобирдин бири дебдурки, мен Шайх Муфарриждин сурдумки,
ҳар бирининг сўзининг сидқи яна бирининг ҳанаси мужсибидур, не-
чук ҳеч қайси ҳонис бўлмамиш бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 414-б.

ҲАНГ I [ф. هنگ] Босиқлик, хушёрлик, билимти.

*Шайх Шариф Балхда дебдурки, бизнинг Абу Мансурга Ҳирида
бир ўғул бўлди. Андоқ ҳанг. Ва ҳанг лафзидурки, жамеъ яхишликлар
анда дарждур...*

Насойим ул-муҳаббат, 229-б.

ҲАНГ II [ф. هنگ] Аскар, қўшин, лашкар.

*Қирққандин ики-уч кун ўтубон бўлмиш эди,
Уйлақим ҳанги пай эткайлар ики дилкаш ёй.*

Бадоеъ ул-васат, 407-б.

ҲАНГОМАБАР [ф. هنگامه بر] Баён қилинган.

*Эшиттимки, бир тойири номабар,
Битик зимнида шарҳи ҳангомабар.*

Садди Искандарий, 472-б.

ҲАНГОМСИЗ [ф.-т. هنگام سيز] Бевақт, бефурсат, бемавруд.

*Неча тожвардур, кесарлар бошин,
Чу ҳангомсиз нагма тортар хурус.*

Бадоеъ ул-бидоя, 633-б.

ҲАРАЖ [а. حرج] 1 Қийинчилик, қаттиқлик, мушкуллик.

2 Гирифторлик, мубталолик.

3 Густохлик.

*Риёзат айламасун рўзгоринг ошуфта,
Адойи фарзу сунан қил, ўзунга қўйма ҳараж.*

Фавойид ул-кибар, 70-б.

ҲАРАКАТЛИК [а.-т. حرکت ليک] Қимирлашлик, тебранишлик.

*Чун бу мавзун ҳаракатлик дилкашлару бу матбуъ сифатлик
шўхвашлар эллик, олтмиш ё юзга бўлсалар эрди...*

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

ҲАРАМИЙ [а. حرمي] Хос жойлик.

Ҳе ҳарфининг ҳарамийларининг хусноройлиги «Наводир» дин.

Наводир уш-шабоб, 77-б.

ҲАРЗАРАВ [ф. هرزه رو] Беҳуда юриш, бефойдалик.

Ҳарзарав ўлди кўпалак қўҳбавор,
Ҳулла дурур жисмида нақшу нигор.

Ҳайрат ул-аброр, 214-б.

ҲАРЗАРОЙ [ф. هرزه راي] Бемаъни, эзма; ҳар хил гапларни сўзлаб ал-жировчи.

Деди: «К-эй жунуншеваи ҳарзарой,
Недур буки, ҳар йил аро ўн бир ой».

Садди Искандарий, 405-б.

ҲАРИСА [а. هريسه] Диний тадбир ёки байрамларда кўпчиликка бугдой, гўшт ва ёгдан тайёрланадиган овқат, ҳалим.

[Шайх Раїҳон қ. с.]. Ул киши дебдур: Ё Шайх, ёғ керак! Шайх
дебдурки, муни кўрунг, ҳарисани ёғсиз еялмас, мендин ёғ тилар.

Насойим ул-муҳаббат, 415–416-б.

ҲАРИСАПАЗ [а.-ф. هريسه پز] Ҳалим пишпирувчи.

Ул киши дебдур: Ё Шайх, дарвоза боғлиқдур ва очмен ва ҳеч езу-
лик йўқдур. Тилармен, манга ҳариса берсанг! Шайх дебдурки... ма-
гар мен ҳарисапазмен?

Насойим ул-муҳаббат, 415-б.

ҲАРРОЗ [а. حراز] Кўриқловчи, сақловчи.

... балки андин ҳам афзунроқ, аҳволингдин хабар тутулгусидур ва
ҳарроз вақтда сарвақтингга етилгусидур.

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

ҲАРФ-БА(Р)ҲАРФ [а.-ф.-а. حرف بحرف // حرف بر حرف] 1 Ҳарфма-ҳарф,
ҳар бир ҳарфни алоҳида текширмак; нуктама-нукта, бирма-бир.

Умр этмай илм касбига сарф,
Боқмай варақ узра ҳарф-барҳарф.

Лайли ва Мажнун, 41-б.

Азалдин бир атога дол ҳар ҳарф,
Атоёнинг далили ҳарф-барҳарф.

Ғарҳод ва Ширин, 56-б.

Тили зикри каломи раббоний,
Ҳарф-барҳарф забт этиб они.

Сабъан сайёр, 42-б.

2 Сўзма-сўз; гапма-гап.

Сўз бошлари ичра ҳарф-барҳарф,
Бу қондин ўлуб ёзарда шингарф.

Лайли ва Мажнун, 306-б.

... ва дард муаллими мактабида ишқ кутубин лафз-балафз, балки
муҳаббат авроқин ҳарф-бахарф ўқумоқ..

Ғарҳод ва Ширин, 66-б.

ҲАСАДГОР [а.-ф. حسد گار] Ҳасадчи, кўролмовчи.

Вагар толей бўлуб қуллий мададгор
Ки, бўлмай ахтари бахтим ҳасадгор.

Ғарҳод ва Ширин, 474-б.

ҲАСАНИЙ [а. حسنى] 1 Чиройли ҳусн соҳиби.

2 Хос кишилар исми; саййид авлоди, Муҳаммад Пайғамбар авлоди.

[Шайх Абу Аҳмад...]. Ҳасаний шурафодин эрди ва ул вилоят ҳо-
кими эрди ва онинг бир сингли ё эгачиси бор эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

ҲАСТ [ф. هست] Бор, мавжуд.

Ҳасти нестнамой Бор эди йўқ каби, йўқдай бўлиб туюладиган борлиқ.
... барча оламга олам қайюми била ушбу мисолдурки, олам қайю-
ми «ҳасти нестнамойдур»ки, олам зарротидин ҳеч заррага вужуд
ва қивом ўзи била эмас.

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҲАСТНАМОЙ [ф. هست نامي] Бор каби.

Нести ҳастнамой Йўқ эди бор каби.

*Бас туфроғ муҳарриклигда «нести ҳастнамойдур» ва ҳаво «ҳас-
ти нестнамой».*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

ҲАТМ [а. حتم] Аруз баҳрларидан бири.

*«Ҳатм» – «ҳазф» ва «қаср» ижтимои, бас мафӯъийтунда мафӯъ
қолгай ва фаъул анинг ўрнига қўярлар.*

Мезон ул-авзон, 48-б.

ҲАФС [а. حفص] Чармпи сават, чармдан ишланган нарса.

*Зулфининг ҳар ҳалқасида бир шикандур ўйлаким,
Ҳафс занжирида ҳар тавъ ичра бир аҳли гуноҳ.*

Наводир уш-шабоб, 380-б.

ҲАҚГУЗОРЛИҒ [а.-ф.-т. حقگذارليغ] Ҳар бир ишда инсоф ва адолат юза-
сидан ёндашиш, одиллик, инсофлилик.

*Ва ул иш санга боис ул бўлдики, фақр йўли сулукига машғул бўл-
дунг, ул ҳақгузорлиғдурки, ҳоло бизга ҳай урарсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 318–319-б.

ҲАҚИР [а. حقير] 1 Беқадр, эътиборсиз.

2 Кучсиз, ожиз.

3 Хор.

Ҳақир ул-жусса Озгин, заиф жуссали, кичик равдали, паканалик.

*Бағоят маҳрум ва вожиб ул-риоя ва номурод қурундиким, ҳам
ҳақир ул-жусса эрди ва ҳам сағир ус-син.*

Мажолис ун-нафоис, 78-б.

Ҳақир ул-жусса учун асҳобқа мужиби баст ҳам бўлур.

Мажолис ун-нафоис, 80-б.

ҲАҚИҚАТМАОБ [а. حقيقت مآب] Ҳақиқатчи, ҳақиқат манбаи.

*... ва ул авқотда жаноби ҳақиқатмаоб, кутби доираи ҳақиқат ва
муришиди аҳли шарият ва тариқат...*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 98-б.

ҲАҚОЙИҚДИСОР [а. حقايق نثار] Ҳақиқат асарли, ҳақиқатдан баҳра-
манд бўлган, ҳақиқат билан тўйинган, ҳақни севувчи.

*Яна дақойиқишиор муҳаққиқлар хизматида ва ҳақойиқдисор му-
даққиқлар ҳазратида арзим улдурурким, бу паришон абётким,
шарҳ қилгондек тартиб топти...*

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ҲАҚОЙИҚОСОР [a. حقایق آثار] Ҳақиқатчилар, ҳақиқат нишончилар, ҳақиқат асарли.

... ва ҳақойиқосор зеҳнлари шеър тартиби ва иштиҳорига роғиб...

Мезон ул-авзон, 43-б.

ҲАҚ(Қ) [a. حق] 1 Тўғри, рост, чин, ҳақиқий.

2 Ҳақиқат.

3 Аллоҳ, Тангри, Парвардигор.

Ҳаққ ус-саъй Жидду жаҳд ҳақи, ҳаракат ҳақи.

Ва агар тамаъи ҳаққ ус-саъйидин камдур, эрлик ва мурувват анга мусалламдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 19-б.

ҲИДО [a. هدا] Тўғри йўл, ҳақ дин.

Олам элига шафқат этиб аҳли ҳидо,

Иршод юзидин эттилар буйла нидо.

Муншаот, 220-б.

ҲИЖОБСИЗ [a.-т. حجاب سيز] 1 Бепарда, ёпинчиқсиз, тўсиқсиз.

2 Беҳаё, бешарм, иффатсиз.

Паридек улки эрур шўхлар аро маҳжуб,

Ҳижобсизу мен, улдур бу телбага матлуб.

Наводир ун-ниҳоя, 49-б.

ҲИЖОР [a. حجار] 1 Тошлар.

2 Денгизлардан бирининг номи.

Ҳижоридин қиёдур анга юз минг тийг ила оғсиз,

Ҳубобидин тенгиз юз минг кўз ила анга ҳайрондур.

Бадоеъ ул-бидоя, 122-б.

ҲИЙЛАПАРДОЗ [a.-ф. حيله پرداز] Ҳийлагар.

Ичинда ики минг киши чорасоз,

Бори ҳийлапардозу афсунтироз.

Садди Искандарий, 241-б.

ҲИЙЛАПАРДОЗЛИҒ [a.-ф.-т. حيله پردازليغ] Ҳийлагарлик, найрангбозлик, фирибгарлик, маккорлик.

... тирик кишисин улукдек ётқузуб, кафан баҳоси олгонларнинг ҳийлапардозлиги, вақфийлар бедодин зариб талабанинг руқъа тиламаги...

Вақфия, 264-б.

ҲИККА [a. حكه] 1 Киши аъзосида баъзан пайдо бўладиган қичима, кўтир.

2 Ҳасад, рашк.

Қарига шаҳват агар берса хорши, андоқдур

Ки, кўргузур қариган хез ҳиккаи шанъат.

Фавойид ул-кибар, 54-б.

ҲИКМАТАНДЕША [a.-ф. حکمت اندیشه] Билимдон кишилар; доно фикрли (киши).

Бу янглиз демши ҳикматандеша хайл

Ки, ҳамжисин қилмоқ бири бирга майл.

Садди Искандарий, 542-б.

ҲИҚМАТПАЗИР [а.-ф. *حکمت پزیر*] Ҳикмат ва билимларга қизиқувчи.

*Яқинким, бигур шоҳи ҳикматпазир,
Табиатқа ўз шонидин йўқ гузир.*

Садди Искандарий, 474-б.

ҲИЛЛА [а. *حله*] Жой номи, ўрмон.

[Абулаббос Арзизий қ. с.]. Булар таҳқиқ қилгандин сўнгра андақ
маълум қилдиларким, ул йигит Ҳилланинг раисининг ўғли экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 100-б.

ҲИМАМ [а. *همم*] 1 Ирода, зўр ишғиёқ, қасд, жиду жаҳд, ният, бирор
ишга қаттиқ уриниш, ғайрат билан киришиш.

2 Саховат, жавонмардлик.

[Зуннун Мисрий қ. т. с.]. Шайх ул-ислом дедиким, ул сўнғи сафар
қадам била эмас эрдик, они қадам била бормаслар ва ҳимам била
борурлар ва анинг жинозасига қўлака солгон қушлардек.

Насойим ул-муҳаббат, 31-б.

ҲИНДИЙНАЖОД [х.-ф. *هندي نژاد*] Ҳинд авлоди, ҳинд наслидан.

*Гузорандаи донойи ҳиндийнажод,
Бу тарихни мундоқ айлар савод.*

Садди Искандарий, 293-б.

*Канизеқим ул бўлса ҳиндийнажод,
Не ҳиндийнажод, айт кашмирзод.*

Садди Искандарий, 413-б.

ҲИНДУСТОНИ(Й) [х.-ф. *هندوستانی*] Ҳиндистонлик.

*Бу афсар бирла шаҳ демаслар они
Ки, бор асли ямон Ҳиндустони.*

Фарҳод ва Ширин, 462-б.

*Қабул айламасга доғи қайда ҳад
Ки, ҳиндустонийда бўлмас хирад.*

Садди Искандарий, 299-б.

ҲИНЖАТ [а. *حیانت*] Вақтлар, пайтлар, замонлар.

*Ул замон ҳар сари юзланса ҳумоюн мавқабинг,
Солиб офақ ичра рустохез шайну ҳинжатин.*

Бадоеъ ул-васат, 483-б.

ҲИНЖОР [ф. *هنجار*] Йўсин, йўл, тариқ, қоида, тартиб, равиш.

*Ариғ ҳинжарин андоқ айлабон соз,
Муҳандис пеша айлар эрди падоз.*

Фарҳод ва Ширин, 253-б.

*Дебон қўпти жаҳондин силкибон қўл,
Адам даштига ҳинжор айлабон йўл.*

Фарҳод ва Ширин, 402-б.

ҲИРИ(Й) [ф. *هري*] Жой номи, Ҳирот сўзининг бошқа шакли.

*Навойи, ўзга шаҳу ўзга кишвар этма ҳавас,
Ки топмағунг шаҳи Ғозий била Ҳирий янглиг.*

Наводир ун-ниҳоя, 262-б.

*Ҳиёбонда Навойи сабрини гар хўблар олди,
Ўзидин воқиф улсун, негаким шаҳри Ҳиридур бу.*

Фавойид ул-кибар, 352-б.

ҲИРИЙЛИК, -лик [ф.-т. *هري ليق // هري ليك*] Ҳиротлик, Ҳирот шаҳридан, Ҳиротда яшовчи.

Мавлоно Жунуний – ҳирийлиқдур.

Мажолис ун-нафоис, 24-б.

Мавлоно Ишқий – ҳирийлик эрди ва қасидани пухта айтур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 50-б.

Аммо табъида хили чошниси бор. ҳирийлиқдур.

Мажолис ун-нафоис, 108-б.

ҲИСОБСИЗ [а.-т. *حساب سيز*] Беҳисоб, ҳисоби йўқ.

Сўзи ҳисобсиз – ўзи ихтисобсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 99-б.

ҲОЖАТМАНДЛИК [а.-т. *حاجتمند ليك*] Муҳтожлик, эҳтиёжлик.

[Шайх Абулфазл...]. Яна айтти: бандаликнинг ҳақиқати икки нарса: бири Аллоҳга ҳожатмандлик қилишдурким, бу бандаликнинг асосидур...

Насойим ул-муҳаббат, 200-б.

ҲОЗО [а. *هذا*] Бу, шу кўрсатиш олмошлари.

Ало ҳоз ал-қиёс Шунга қиёсан, шунга мувофиқ.

Бир мутааййин нимаким, «оқ уйдур», анга «хиргоҳ» от қўюптурлар. Аммо анинг ажзосининг кўтини турк тили била айтурлар. Андоқи, тунгук ва узук... бўсага ва эркина ва ало ҳоз ал-қиёс.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

Ҳоз ал-қиёс [هذا لقياس] Қиёсан.

Ҳозо Рабби Мана шу Парвардигорим.

Бир кеча бу фикрда эрди, ҳар кавкаб тулуъ қилса «ҳозо рабби» ишорати била хушҳол бўлуб, гуруб қилғоч, навмид бўлур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 114-б.

ҲОЗИР [а. *حاضر*] 1 Бирор иш, вазифа учун тайёр; шай.

2 Шу он, шу лаҳза, айна пайт.

3 Чакирик, мурожаат.

Ҳозир ул-вақт Вақт ҳозир.

[Абулхусайн Қарофий р. т.]. Шайх ул-ислом дебдурки, Қарофий ўз вақтида дунёнинг яғонаси ва беназири эрди. Бас ҳадд ун-назар ва ҳозир ул-вақт.

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

ҲОКИМСУРАТ [а. *حاکم صورت*] Ҳокимсуврат, ҳоким кўринишли.

Ҳокимсурату дарвешийрат, балки Дарвеш исми ҳукумат қисм, яъни аҳавий маоби давлат иёбқа мавоизосо калом ва насойиҳи мо-локалом демак.

Садди Искандарий, 559-б.

ҲОЛА [ф. *هاله*] Ой атрофидаги ғуборли айлана.

Ул қуёш ҳажрида отсам кечалар новаки оҳ,

Ҳоладин чарх тутар дафъига қалқон ўтру.

Фавойид ул-кибар, 455-б.

ҲОМИД [а. *حامد*] Шукр қилувчи, мақтовчи, сано айтувчи.

*Ҳамд ангаким вожиби биззот эрур,
Ҳомид анинг зотиға заррот эрур.*

Ҳайрат ул-аброр, 15-б.

ҲОНИС [а. حائث] Қасамдан қайтган, онтни бузган.

Ҳонис бўлмамоқ Қасамни бузмаслик.

Ва ҳеч қайсининг онти ҳонис бўлмамиш бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 414-б.

ҲОТАМЛИҚ [а.-т. حاتم ليق] 1 Саховатлик, саҳийлик.

2 Ибн Абдуллоҳ бин Саъднинг лақаби.

3 тасаввуфда Йўл юришлик.

.. Базмда даъволари Ҳотамлиқ, размда талошлар Рустамлиқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

ҲОТИФИЙ [а. هاتفي] Овоз берувчилик, товуш чиқарувчилик, ғойибдан овоз берувчилик.

[Абулхайр Ҳабаший қ. т. с.]. Ҳар қачон биравдин нима тиламак хаёл қилдим, хотифий нидо қилдиким, уялмассенким, ул юзники, бизнинг оллимизда сажда қилур, гайр илайида хор қилгайсен?

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

ҲОФИЗАЛИҚ [а.-т. حافظه ليق] Эсда сақлаш қобилияти.

Қавий ҳофизалиқ Кучли ҳофизалиқ.

Кичик Мирзо – хуб таълиқ, тез идроклиқ, шўх зеҳнлик, қавий ҳофизалиқ йигит эрди.

Мажолис ун-нафоис, 169-б.

ҲОФИЙ [а. حافي] Оёқ яланг, камбағал.

*Гар худ ул уй соҳиби ҳофий эрур,
Истари аввал майи софий эрур.*

Ҳайрат ул-аброр, 227-б.

ҲОШАЛИЛЛОҲ [а. حاشانه لله] Аллоҳ ҳамма нарсани кўриб турибди! Аллоҳ сақласин! Эй Аллоҳ, сендан паноҳ тилайман!

2 Асло, сира.

*Ҳошалиллоҳким, Навоий айлағай тарки вафо,
Бевафо кофирлар олса жонни ҳам, имонни ҳам.*

Наводир ун-ниҳоя, 362-б.

ҲУБОБОСО [а. حباب آسا] Пуфакчага ўхшаш, сув юзида пайдо бўладиган пуфакчаларга ўхшаш.

*Ҳавоий ишқурким, бузғай уйларни ҳубобосо,
Бузулгачким ҳаво чиқса қўзум баҳри ҳубобидин.*

Наводир ун-ниҳоя, 388-б.

ҲУДУС [а. حدوث] Содир бўладиган, пайдо бўладиган, вужудга келадиган, бир нарсанинг янгитдан пайдо бўлиши.

*Агарчи дард ҳудусидур улча мумкин эрур,
Валек бўлмади бир дардима даво ҳодис.*

Наводир уш-шабоб, 70-б.

Ва мундоқ кишининг ҳукми улдурки, ҳеч ҳодисае ҳаводисдин анга воқеъ бўлмағайки, аввал анинг ҳудусидин анга хабар қилмағайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

ХУЖЖОБ [а. *حجب*] Парда тутувчи, пардодор, дарвозабон, эпик посбони.

[*Жория Мажхула р. т.*]. Деди: эй жавонмард, тақвони озуғунг қил ва зухдни йулунг ва варағни боргилинг ва қурқунчуғлар тариқида сулук қил, то етқайсен бир эшиккаки, не хужжоб кўргайсен анда, не баввоб.

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ХУЖЛА [а. *احله*] 1 Чодир, ўтов.

2 Гўшанга, чимилдиқ.

Латофат хужласи Латофат уйи.

*Бу хужла эрур ҳарими иффат,
Эсмай анга жуз насими иффат.*

Лайли ва Мажнун, 113-б.

*... ва маоний ақмишаси нафойисин бу латофат хужласи аройиси
учун ғайб тужжоридин ҳаёт нақдин бериб савдо қилмоқ...*

Фарҳод ва Ширин, 41–42-б.

ХУЖЛАНИШИН [а.-ф. *حجله نشين*] 1 Парда ичида ўтирувчи.

2 Келин-куёв учун тайёрланган ораста уй, келинчак уйи.

*Аслида ул газолаи мушкин,
Чин фазосида эрди хужланишин.*

Сабъаи сайёр, 101-б.

ХУЗУЗ [а. *حظوظ*] Баҳралар, насибалар, улуплар, хуррамликлар, хурсандликлар, лаззатлар, роҳатлар.

Сабр ўзни чиқармоқдур хузуз нафсонидин ва танаъумот жисмонидин ва нафсни ҳабс қилмоқдур ибодат меҳнатиди ва қадамни собит қўймоқдур риёзат суубатида.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

ХУЛИЙ [а. *حلي*] Зийнат, зеб, безак, оройиш.

*Баҳор мошитаси саъйи бирла кийдурдунг
Чаман аруси юзу қаддига ҳулийю ҳулал.*

Наводир уш-шабоб, 266-б.

ХУЛЛАЛИК, -лик// -лиғ [а.-т. *حله ليق // حله ليغ // حله ليك*] Безакли, нозик ва нафис кийимлик, ипақли нафис матолик, либослик.

*Иситма ранжидин, эй гул, бўлубсен гунча андоққим,
Ҳариру ҳуллалиқ жисминг тушубтур печу тоб ичра.*

Бадоеъ ул-васат, 376-б.

*... шафақсун ҳуллалик хуришд била соғари ёқутфом ичинда лаъл
ранг май ичғони...*

Сабъаи сайёр, 236-б.

*Керак либоси малоҳатда маҳваш эл дилкаш,
Гар эғни ҳуллалиғ ўлсун, вағар тани бўзлук.*

Фавойид ул-кибар, 225-б.

ХУНАРЛИҚ [ф.-т. *هنر ليق*] Маҳоратлик, моҳирлик, фазилатлик, ҳаммага маъқул иш тутишлик.

*Кўп хунарлиқ кимса шаҳларға этар дамсозлиқ,
Кўш тилин билган Сулаймонға этар ҳамрозлиқ.*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 89-б.

ХУНАРСИЗ [ф.-т. هنر سيز] Бехунар, ишсиз; касб-корсиз.

Ким булса хунарсиз иши-уқ рангси эрур,

Бу важх, шаким, хунари ганжи эрур.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

ХУНИЛАМАК [т. هونيلا ماک] Уқ визиллаб кетмоқ.

Ўқ хунилаб ўт ёлиндек ҳар тарз фким кўйса юз,

Юз кунгулни куйдуруб, юз жоннига вайрон қилгуси.

Гаройиб ус-сиғар, 467-б.

ХУРМАК [т. هور ماک] 1 Дам урмоқ, дам солмоқ, пуфламоқ.

2 Дуо ўкиб, «куф-суф» қилмоқ, куф-суфламоқ.

*Тумон дедиким, балчиғдин қулми ясаб, даммини анга ҳуруб, руҳ та-
нига киюруб.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 178-б.

*Мавлоно бу суга дуойи ўқуб, ҳуруб юборсаларки, ул ичса, шояд
муборак нафаслари баракатидин анга шиғое етқай.*

Насойим ул-муҳаббат, 360-б.

ХУРИСИЙМО [а. حورسيما] Малак сиймо, фаришга сифат, хур юзли, гўзал.

Сенга не гам мен киби мажнунни шайдодин йироқ,

Иш менгадур сен париваш хурисиймодин йироқ.

Наводир ун-ниҳоя, 275-б.

ХУРКУТМАК [т. هور كوت ماک] Чуқитмоқ, кўрқитмоқ, узоқлашгирмоқ, қо-
чирмоқ, хурқитмоқ.

Даҳр бустонида қилмоқ сайр айлаб ҳоюхўй

Ҳарза кезмакдур ҳаётинг қушларини хуркутуб.

Бадоеъ ул-бидоя, 78-б.

ХУСАЙНИЙ [а. حسييني] Хусайн (626–680) – Али ибн Абу Толибнинг
Фотимадан туғилган кичик ўғли. Муҳаммад алайҳиссаломнинг набираси
учинчи пиа мазҳаби имоми) га мансуб мазҳаб, пиа мазҳаби.

Мен Хусайний мазҳаб ар ҳамроҳ эмасмен, йўқ ажаб

Чун Навоий ҳар дам оҳанги Ҳижоз айлар, нетай?

Наводир уш-шабоб, 445-б.

ХУСНИХАТ [а. حمن خات] Чиройли ёзув.

Хуснихатдин сабзипўш ўлмоққа норози эдим,

Кўр не ҳол ўлғайки, ул қисватни эмди шол этар.

Наводир ун-ниҳоя, 166-б.

ХУШСИЗЛИК [ф.-т. هوش سيز ليك] Бехушлик, хуши ўзида эмаслик, ақл-
сизлик.

Жунуну хушсизлик, дағи уйқу

Ки, булғай такада ноқисдуруб бу.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

АРАБИЙ (АЙРИМ ФОРСИЙ) БИРИКМА ВА ИБОРАЛАРНИНГ ИЗОҲИ ҲАМДА ТАЛҚИНИ

Аббада л-лоху таоло зилол шафатиҳи ало нафориқи л-муҳиббин ила явмиддин **إلى يوم الدين** Аллоҳ таоло шафқат соясини дўстлар айрилиғи устида то қиёмат абадий қилсин.

Ҳаттоким, ҳазрати салтанат шиор, хилофатдисор Султон Бадиуззамон Мирзо (Аббада л-лоху таоло зилол шафатиҳи ало нафориқи л-муҳиббин ила явмиддин) Мозандарон мулкидин киши йибориб, алар (Жомий) азоси учун баъзига либослар иштифот қилиб эрдилар...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 79-б.

Або ан жад **أبا أنجد** Отанинг хирқа ва сажжодаси.

[Хожа Халил р. т.]. ... «або ан жад» анга тегибдур ва ато авлоди орасида нақиб эркандур.

Насойим ул-муҳаббат, 421-б.

Адаб ул-маръи хайрун мин заҳабиҳи **أدب المرء خير من ذهب** Кишнинг одоби унинг олтинидан яхшидир.

*Адаб ул-маръи хайрун мин заҳабиҳи
Олтин-кумуш этма касб давлат кунидин,
Ким тортар адаб улусни меҳнат тунидин,
Гар йўқтур адаб, не суд олтун унидин,
Элнинг адаби хушироқ эрур олтунидин.*

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Ад-дайнун шайн уд-дини **أد الدين شين الدين** Қарз – бу дин узра доғдур (қарз адоси – бу дин нишонасидур).

*Ад-дайнун шайн уд-дини
Аҳли дин ул дурурки қилгай адо,
Бот агар зиммасинда дайн ўлгай.
Дайн адоси чу дин аломатидур,
Беадолиқ динга шайн ўлгай.*

Арбаъин, 265-б.

Аддиб иййака танфаъухум **أدب إليك تفعمهم** Фарзандларингни тарбия қил – уларга фойда келтирасан.

*Аддиб иййака танфаъухум
Топтинг чу аёл яхшилик еткурғил,
Ўргат адабу яхши қилиқ еткурғил,
Ҳар неча адаб бўлса қатиг еткурғил,
Хайлингга адаб қилиб асиг еткурғил.*

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

ХУНАРСИЗ [ф.-т. هنر سيز] Беҳунар, ипсиз, касб-корсиз.

*Ким бўлса хунарсиз иши-уқ ранжи эрур,
Бу вазж илаким, хунари ганжи эрур.*

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

ХУНИЛАМАК [т. هونبلا ماك] Ўқ визиллаб кетмоқ.

*Ўқ хунилаб ўт ёлиндек ҳар тарафким қўйса юз,
Юз кунгулни куйдуруб, юз жонни вайрон қилгуси.*

Ғаройиб ус-сиғар, 467-б.

ХУРМАК [т. هورماك] 1 Дам урмоқ, дам солмоқ, пуфламоқ.

2 Дуо ўқиб, «куф-суф» қилмоқ, куф-суфламоқ.

*Тумон дедиким, балчигдин қуш ясаб, дамани анга хуруб, руҳ та-
нига кижорур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 178-б.

*Мавлоно бу суга дуойи ўқуб, хуруб юборсаларки, ул ичса, шояд
муборақ нафаслари баракатидин анга шиғое етқай.*

Насойим ул-муҳаббат, 360-б.

ХУРИСИЙМО [а. حورسيما] Малак сиймо, фаришга сифат, ҳур юзли, гўзал.

*Сенга не гам мен киби мажнуни шайдодин йироқ,
Иш менгадур сен париваиш хурисиймодин йироқ.*

Наводир ун-ниҳоя, 275-б.

ХУРКУТМАК [т. هوركوتماك] Чўчитмоқ, кўрқитмоқ, узоқлашпирмоқ, қо-
чирмоқ, хуркитмоқ.

*Даҳр бўстонида қилмоқ сайр айлаб ҳоюхуй
Ҳарза кезмакдур ҳаётинг қушларини хуркутуб.*

Бадоеъ ул-бидоя, 78-б.

ХУСАЙНИЙ [а. حسيني] Ҳусайн (626–680) – Али ибн Абу Толибнинг
Фотимадан туғилган кичик ўғли. Муҳаммад алайҳиссаломнинг набираси
учинчи пиа мазҳаби имоми) га мансуб мазҳаб, пиа мазҳаби.

*Мен Ҳусайний мазҳаб ар ҳамроҳ эмасмен, йўқ ажаб
Чун Навоий ҳар дам оҳанги Ҳижоз айлар, нетай?*

Наводир уш-шабоб, 445-б.

ХУСНИХАТ [а. حسن خط] Чиройли ёзув.

*Хуснихатдин сабзипуш ўлмоққа норози эдим,
Кўр не ҳол ўлғайки, ул кисватни эмди шол этар.*

Наводир ун-ниҳоя, 166-б.

ХУШСИЗЛИК [ф.-т. هوش سيزليك] Беҳушлик, ҳуши ўзида эмаслик, ақл-
сизлик.

*Жунуну хушсизлик, даги уйқу
Ки, бўлғай такада ноқисдурур бу.*

Сирож ул-муслимин, 281-б.

Айюҳа-с-соқий лано даъ мо қадар ҳаз мо сафо **أَيُّهَا السَّاقِي لَنَا دَعَاكَ حَرَّ حَطَّ**
Эй соқий сафосини ол, ифлосини ташла! Эй соқий, йўқлик косаси-
дан сафо аҳлига қани?

*Тийрақликдур даҳр иши, софий фано жомию бас,
Айюҳа-с-соқий лано даъ мо қадар ҳаз мо сафо.*

Наводир уш-шабоб, 29-б.

Ал абду ва мофаадиҳи кана лилмавлуху **الْعَبْدُ وَ مَفَايِدِهِ كَانَ لِلْمَوْلَا** Қул ва
унга тегишли ҳамма нарса хожасиникидир.

*... ва анинг мазмуни жавобида «Ал абду ва мофаадиҳи кана лил-
мавлуху» савтига мутараннум бўлди.*

Муншаот, 158-б.

Алайка бил-ҳифзи дун ал-жамъи минал-кутуби **عَلَيْكَ بِالْحِفْظِ دُونَ الْجَمْعِي**
Китобларни йиққандан кўра, ундаги нарсаларни хотиранг да сақла-
ганинг яхшироқ бўлади.

*Алайка бил-ҳифзи дун ал-жамъи минал-кутуби
Дониш тилаю ҳар сори гар кетгайсен,
Ҳифз айламасанг варақ йиғиб нетгайсен,
Саъй айлаки, ҳифзи ганжига етгайсен,
Йўқ улки, кутуб саъй ила жамъ этгайсен.*

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Ал-айш **الْعَيْشُ** Шодмонлик, хуррамлик.

*Мушкуллик илаки иш адоси келди,
Сунгера анга «ал-айш» нидоси келди,
Иш саъбки, одами балоси келди,
Осонлигу айши ибтидоси келди.*

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Алайҳит-таҳиятиҳи ва л-сано **عَلَيْهِ التَّحِيَّةُ وَالسَّنَاءُ** Унга Тангрининг мақтови
бўлсин!

*Бу фақир имом Али Мусо ар-Ризо (Алайҳит-таҳиятиҳи ва л-са-
но) зиёратидин ҳамул йилким алар нақл қилдилар, шаҳрга келдим.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 68-б.

Алайҳит-таҳияту вас-саламу **عَلَيْهِ التَّحِيَّةُ وَالسَّلَامُ** Унга Аллоҳнинг мақтови
ва саломи бўлсин!

*[Мир Фиёс қ. р.]. Мир чун Маиҳадқа етти, бир кеча Имом Али
алайҳит-таҳияту вас-саламу равзасида ихё қилур эрдиким ...*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

Ала қадр ил-муттақини ва ало қадр ил-мутаваккалина **عَلَى قَدْرِ الْمُتَّقِينَ**
Тақводордан ҳам кўра Аллоҳга таваккал қилувчиларнинг
қадри кўпроқдир.

*Ала қадр ил-муттақина ва ало қадр ил-мутаваккалина
Не бўлгусидур аҳли тажохул қадри,
Ё зумраи аъвону такосул қадри,
Йўқ дайрда арбоби тагофул қадри,
Беҳад булур асҳоби таваккул қадри.*

Назм ул-жавоҳир, 165–166-б.

Ал-балоу муаксалун бин-нутқи **أَلْبَلَاءُ مُؤَكَّلٌ بِالنَّطِقِ** Ҳамма бало – тилдандир.

*Ал-балоу муаккалун бин-нутқи
Деди кун сўзлаган хато кун этар,
Улки дерлар ани валиюллоҳ,
Ҳар балоким этар-эрур сўздин,
Бўйла ҳукм айлади набиюллоҳ.*

Арбаъин, 269-б.

Ал-ваъдату дайну **أَلْوَعْدَةُ دَيْنٌ** Ваъда – бу қарзидир.

*Ал-ваъдату дайну
Кимки ҳар кимга ваъдае қилди,
Шарт эрур ваъдага вафо қилмоқ,
Ваъдаким қилдинг уйладурким дайн,
Фарздур қарзни адо қилмоқ.*

Арбаъин, 264-б.

Ал-жаннату тахта ақдому уммаҳати **أَهْلِيَاتُ الْجَنَّةِ تَحْتَ أَقْدَامِ** Жаннат оналар оёғи остидадир.

*Ал-жаннату тахта ақдому уммаҳати
Оналарнинг оёғи остидадур
Равзаи жаннату жинон боғи.
Равза боғи висолин истар эсанг,
Бўл Онанинг оёғи туфроғи!*

Арбаъин, 269-б.

Ал-илму индаллоҳ **أَلْإِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ** Илмда Аллоҳ мартабали, ҳар нарсани билувчи Аллоҳнинг ўзидир.

[Кук Шайх а. р.]. Ул кув беандомлиғидин ноҳуш сўз кун айтиб,
Шайхни малул қилибдур. Шайхнинг газаби юзидин тилига ўтубдур-
ки, «кўр бул, шариат юкини чек!» Ул киши ҳамулдам нобино бўлиб-
дур, ал-илму индаллоҳ.

Насойим ул-муҳаббат, 422-б.

Ал-илму ла яхиллу манъҳу **أَلْإِلْمُ لَا يَهْلُوا مِنْهُ** Илмда бахилик йўқ.

*Ал-илму ла яхиллу манъҳу
Эй хирадманд олимек, санга
Илмдин рўзий айлади сонё.
Киши ўрганса қилмағил маҳрум,
Ёки нафъ олса бўлмағил монё.*

Арбаъин, 268-б.

Ал-иймону ан туъмину биллаҳи ва малоикатиҳи ва кутубиҳи ва расулиҳи ва бил-явмил-охири ва бил қадари хайриҳи ва шарриҳи **إِيْمَانٌ عَنِ تَوْمِينِ بِاللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ كِتَابِهِ وَ رُسُلِهِ وَ بِالْإِزْمِ الْأَجْرِ وَ بِمَا لَقِيَ خَيْرِهِ وَ شَرِّهِ** Иймон дегани бу – Аллоҳга, унинг малоиклари китоблари, пайғамбарлари, қиёмат куниги иймон келтириш ҳамда тақдирнинг яхши ёки ёмонлиғи Аллоҳдан эканлиғига ишонишлиқдир.

Иймон шарҳидаким, «ал-иймону ан туъмину биллаҳи ва малоикатиҳи ва кутубиҳи ва расулиҳи ва бил-явмил-охири ва бил қадари хайриҳи ва шарриҳи» демакдин мақсуд бу калимот эмас ва агар аҳли зоҳир мун иймон деса, аҳли маъни демас...

Ҳайрат ул-аброр, 100-б.

Ал-инсону убайд ал-эхсон **عَبْدَ الْإِنْسَانِ عِنْدَ الْإِحْسَانِ** Одам яхшиликларнинг кули.

*Яна бир амри азим эхсондурким, анинг баёнида кўп сўз аёндур.
Ал-инсону убайд ал-эхсон анга дол...*

Махбуб ул-қулуб, 77-б.

Алишер ал-мутахаллис бин Навоий **غَالِيَشِيرُ الْمُتَخَلِّصُ بِنِ نَوَائِي غَيْرِ نَبِيهِ وَ سَتَرَ أَيْوَبِهِ** Навоий тахаллусли Алишернинг гуноҳларини (Тангри) кечирсин ва айбларини беркитсин.

... ва назм гулистонининг андалиби назмасаройи, яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоий гаффарга зунубаху ва саттара айюбаху мундоқ арз қилурким...

Муҳоқамат ул-луғатайн, 8-б.

Ал-калимат ут-таййибату садақатун **الكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ** Яхши сўз – садақадир.

*Ал-калимат ут-таййибату садақатун
Яхши сўз бирла ҳожат аҳлин сўр,
Бермасанг яхши тўъмадин нафақа.
Не учунким расул қавли билан
Яхши сўз бордур уйлаким садақа.*

Арбаъин, 268-б.

Аллам аласмоа куллаҳа **عَلَّمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا** Тангри таоло одамни мукаррам тутиб, унга ҳамма исмларни ўргатди.

Субҳоналлоҳ не қудрати комиладурким, инсонни... каримаси мазмуни бирла «аллам аласмоа куллаҳа!».

Муҳоқамат ул-луғатайн, 7-б.

Аллама одамаал асмао куллаҳа **عَلَّمَ عَائِمَ الْأَسْمَاءِ كُلَّهَا** Ва У зот Одамга барча нарсаларнинг исмларини ўргатди... [2:31].

Ўун инсон кисватин одамага кийдурдилар Ҳақ субҳонаху ва таоло асмои хуснани анга ўргаттиким ва аллама Одамаал асмао куллаҳа...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 99-б.

Ал-мажолису бил-амонати **الْمَجَالِسُ بِإِي الْأَمَانَةِ** Мажлисларда эшитганинг – омонат.

*Ал-мажолису бил-амонати
Қайси мажлисдаким эшитсанг сўз,
Билгил ул сўз санга амонатдур.
Гар ани ўзга ерда нақл этсанг,
Ул амонатга бу хиёнатдур.*

Арбаъин, 264-б.

Алминнату лиллаҳ **الْمِنَّةُ لِلَّهِ** Аллоҳдан миннатдормиз.

*Дайр ичра яна кирдим бир журъа учун, ваҳ,
Ул бут манга миннат қўяр алминнату лиллаҳ.*

Фавойид ул-кибар, 356-б.

Алминнату-ллоҳи таборак ва таоло **الْمِنَّةُ لِلَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى** Муборак яратувчи, Аллоҳ таолодан миннатдормиз.

Алминнату-ллоҳи таборак ва таоло
Ким биза етишти бу сифат мансаби воло.

Вақфия, 240-б.

Ал-муслиму ман салим ал-муслимуна мин ядиҳи ва лисониҳи الْمُسْلِمُ
الْمُسْلِمُ Қўли ва тилидан мусулмонларга озор етмайдиган
кишигина ҳақиқий мусулмондир.

Ал-муслиму ман салим ал-муслимуна мин ядиҳи ва лисониҳи

Ким мусулмонлиг айласа даъво

Чин эмас гар фидо қилур жонлар.

Ул мусулмондурурки, солимдур.

Тилию шгидин мусулмонлар.

Арбаъин, 262–263-б.

Ал-мушашору муътаминун الْمُشْتَارُ مُعْتَمِنٌ Маслаҳатчи – ишончга сазо-
вордир.

Ал-мушашору муътаминун

Ҳар кишиқим бировни маҳрам этиб,

Машваратда амини роз этти,

Гар яшурди билиб салоҳ сўзин,

Ўзини қалбу ҳийласоз этти.

Арбаъин, 265-б.

Ал-мутахаллиқу биахлоқиллоҳи الْمُتَخَلِّقُ بِأَخْلَاقِهِ Тангри таолонинг
ахлоқларини қабул қилгувчилар.

Мосиволлоҳ лавси орийдин қутилди ва «ал-мутахаллиқу би-
ахлоқиллоҳи» сифати била мутаассиф бўлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 64-б.

Ало қадри маротибиҳим عَلَيَّ قَدْرِي مَرَاتِبِهِМ Даража, мартабаларига кўра.

... ва бадоеъ тазйин воқеъ бўлубтур: «ало қадри маротибиҳим».

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

Ало ҳаддиҳи عَلَيَّ حَدِّي Даража, миқдорига кўра.

Шайх Абдурраҳмон Суламии табқоти машоийхнинг соҳиби р.
т. нисват ун-обидот ва нисо ун-орифот аҳволи зикрида ало ҳад-
диҳи китобе жамъ қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

Ал-умрат айн الْعُمْرَةُ غَيْنٌ Ҳаёт булоғи, тириклик чапмаси.

Деди оғзимдур сенинг умрунг, висолин истагил,

Умр агар будур висолин топқамен ал умрат айн.

Наводир ун-ниҳоя, 435-б.

Ал-ухдату алар-ровий الْعَهْدَةُ عَلَى الرَّوْيِ Сўзнинг тўғри ёки нотўғрилиги
айтган кишилар гарданига.

[Суфий Пири Сесадола-форсиғуӣ шоирлардан]. Суфийнинг ми-
зожанинг тезлик ва нозиклиги бу гоятгача дерларким... сафиҳона
алфоз била фаҳш айтур эрмиш ва таёғламоқға дағи ҳам қилур эр-
миш (Ал-ухдату алар-ровий).

Мажолис ун-нафоис, 133-б.

Аляъсу эҳдар-роҳатайн الْيَأْسُ إِهْدَارُ الرَّاحَتَيْنِ Умидсизлик – икки роҳатнинг
бири.

Соқиё, кўп ваъда қилдинг роҳ ила роҳат етур,
Йўқса қил маъюским, аляъсу эҳдар-роҳатайн.

Наводир ун-ниҳоя, 435-б.

Ал-қанаъату канзун ло юфно *القناعة كنز لا يفنى* Ҳар неча нафъ топса,
қаноат қилмас.

Конёъ васфидаким «алқанаъату канзун ло юфно» мазмуни била
амал қилур...

Ғаройиб ус-сигар, 556-б.

Ал-қанаъату молун ло яфна *القناعة مال لا يفتن* Қаноат – туганмас бой-
ликдир.

Ал-қанаъату молун ло яфна
Ҳирсдин кечгил ул гамедурким,
Ҳадду гоаят эмас анга пайдо.
Тут қаноатки, ул эрур моле
Ки, ниҳоят эмас анга пайдо.

Арбаъин, 265-б.

Ал-ғинал-яъсу мимма фи айдин-наси *الغنا للنعيم مما في آيد النعم* Ҳақиқий
бойлик – бу одамлар қўлидаги нарсалардан умидвор бўлмаслик, тамаъ
қилмасликдир.

Ал-ғинал-яъсу мимма фи айдиннаси
Бойлик истар эсанг эл илигидин
Ҳар на курсанг боридин ул навмид,
Бул гино баски, халқдин кечибон
Тутсанг уммид ҳақдин-ўқ жовид.

Арбаъин, 267-б.

Ал-ҳазму суъ уз-занни *الهمزم سوء الظن* Ишонмаслик – эҳтиёткорликдир.

Аз-ҳазму суъ уз-занни
Ҳазм боис дурур ангаки, мудом
Иши эл сори бадгумон ўлгай.
Доимо эҳтиёт этар ангаким,
Қайдлардин ҳама амон ўлгай.

Арбаъин, 268-б.

Алҳамду лиллаҳи имтоза-л-инсона ало соирил- махлуқоти бишара-
фи-н-нутқ ва-л-лисони ва азҳара мин азубати лисониҳи ва ҳаловати
баёниҳи *الحمد لله إمتداد الإنسان على سائر المخلوقات بشر فالنطق واللسان و أظهر من غنوة لسانه و هلاوة نياته*
Инсонни нутқ ва тил била шарафлаб, тилининг
ширинлиги, фикр баён этишининг гўзаллиги, шукр айтишининг шакари
(Тангри таолонинг ваҳдатлигига) гувоҳлик беришининг бош ва миннат-
дорчилиги туфайли уни (одамни) яратган, барча бошқа жонзотлардан улут
ва мумтоз қилган Тангри таолога ҳамду санолар бўлсин!

Алҳамду лиллаҳи имтоза-л-инсона ало соирил-махлуқоти биша-
рафи-н-нутқ ва-л-лисони ва азҳара мин азубати лисониҳи ва ҳало-
вати баёниҳи *الحمد لله سائر المخلوقات بشر فالنطق واللسان و أظهر من غنوة لسانه و هلاوة نياته*
суккар-иш-шукри ва шаҳди-ш-шухуди ва-л-имтинони

Рубоий:

*Эй сўз била қилгон офариниш оғоз,
Инсонни арода айлагон маҳрами роз.*

Муҳоқамат ул-луғатайн, 7-б.

Алҳамду лиллаҳи ала аттавфиқ **الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى التَّوْفِيقِ** Муваффақият (имконият учун) Аллоҳга мақтовлар бўлсин.

*Бу фақири ҳақир бу сўнги жамоат зумрасида хибон бошида
қўрган замонида мухтасар битилган рисола сабақиға мумтоз бўл-
дум (алҳамду лиллаҳи ала аттавфиқ).*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 14-б.

Алҳамду лиллаҳил-лазий анзала аъла абдиҳил китаби **الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْنَا الْكِتَابَ** Тангри таолога ҳамдлар бўлсинки, ўз бандасига китоб нозил қилди.

*Не нома эрдиким, аршосо даргоҳдин нозил бўлди анинг шонида
«Алҳамду лиллаҳил-лазий анзала аъла абдиҳил китаби» дин ўзга
нима хотирга келмас...*

Муншаот, 178-б.

Алҳамду лиллаҳил-лазий аҳзаба гина алҳазон **الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْنَا الْكِتَابَ** Аллоҳга ҳамдлар бўлсинки, осмондан (фалак фарсо боргоҳдин) бир варақ (нузул қилди) туширди.

*... ва не сафҳа эрдиким, фалак фарсо боргоҳдин нузул қилдиким,
анинг шонида «Алҳамду лиллаҳил-лазий аҳзаба гина алҳазон» дин
ўзга калима тилга эврулмас.*

Муншаот, 178-б.

**Алҳамду лиллаҳил-лази(й) ваффақани мин ифтитоҳиҳи ило иҳти-
томиҳи, ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва асҳоби киромиҳи** **الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْنَا الْكِتَابَ** Мени бошлаб туга-
тишимга муваффақ қилган Аллоҳга мақтовлар бўлсин, Муҳаммадга унинг
эктиромли яқинлари сирдошларига Аллоҳ раҳмати бўлсин!

*... ва дилсўхтавор фақр кўргазмак била ниҳоятсиз фараҳ топмоқ,
«Алҳамду лиллаҳил-лази(й) ваффақани мин ифтитоҳиҳи ило иҳтитомиҳи;
ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва асҳоби киромиҳи».*

Фарҳод ва Ширин, 468-б.

Алҳамду лиллаҳил-лази(й) ва ҳабали ала кибари Исмоила ва Исҳоқа **الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْنَا الْكِتَابَ** Менга кексалик пайтимда Исмоил
ва Исҳоқни ҳадя этган Зот – Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин [14:39].

*То улки Иброҳим а. с. Маккага келиб мақом тутти ва юз яшаган-
да, Ҳақ таоло Сорадин Иброҳимга Исҳоқ а. с. ни каромат қилди-
ким, ул оятки «Алҳамду лиллаҳил-лази(й) ва ҳабали ала кибари
Исмоила ва Исҳоқа» андин хабар берур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 118-б.

**Алҳамду лиллаҳи рабби ул оламин вас-салавот-у-с-саллам ало Расу-
лиҳи Муҳаммадин ва олиҳи ажмаин** **الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَيَّ** Бутун оламларнинг Парвардигорига ҳамду санолар
ҳамда Аллоҳнинг Расули Муҳаммад ва унинг оила аъзоларига дуои салом-
лар бўлсин!

Алҳамду лиллаҳи раббил оламин вас-салавот-ус-саллам ало Расу-
лиҳи Муҳаммадин ва олиҳи ажмаин.

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

Алҳамду лиллаҳи таоло **الْحَمْدُ لِلَّهِ تَعَالَى** Барча мақтов, шукрлар Аллоҳ тао-
лога бўлсин.

Алҳамду лиллаҳи таолоки, бу рубъи маскунда шоҳнинг чаҳор бо-
лиш салтанати солди...

Назм ул-жавоҳир, 136-б.

Ал-ҳукму лиллоҳ **الحكم لله** Аллоҳ таолонинг ҳукми, фармони билан.

Сўзлари бу эрдиким, «Ал-ҳукму лиллоҳ» эгасига биздин кераклик
эқандур – элтти, умид улдурким, раҳмат қилгай».

Ҳолоқи Саййид Ҳасан Ардашер, 100-б.

Анбата Аллоҳ наботан ҳасано **أَنْبَتَ اللَّهُ تَبَاتًا حَسَنًا** Тангри барча наботот
(ўсимликлар дунёси)ларни гўзал қилиб яратди.

Лаб узра хатти наботи ҳусну нахли қадди,

Гулбуне анбата Аллоҳ наботан ҳасано.

Наводир ун-ниҳоя, 14-б.

Анзално мин ал-мўъсироти моан сажжожан ли-нуҳрижа биҳи ҳаб-
бон ва наботан ва жаннатин алфофан **بِهَ أَنْزَلْنَا بِمَاءٍ مَّحْسُورٍ مَاءً تَجَاجَا يُخْرِجُ بِهِ**
Ва уруғни, ўсимликни ва шохлари бир-бирига ўралиб
кетган ўрмонзорларни кўкартириш учун ёмғирли булутлардан туганмас
сувларни туширдик [78:14–16].

Аллоҳ, Аллоҳ ул равзаи руҳафзода не назорат ва ул гулшани ди-
лосода не назоҳатдурким, анинг бобони ва «анзално мин ал-мўъ-
сироти моан сажжожан линуҳрижа биҳи ҳаббон ва наботан ва
жаннатин алфофан» каримаси била тақаллум қилур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

Ан-назару илал маръатил-ажнабияти саҳмун мин сиҳами иблиса
النَّظَرُ إِلَى الْمِرَاتِ الْعَجَنِيَّةِ سَهْمٌ مِنْ سَهْمِ إِبْلِيسَ Бегона аёлларга ташланган ҳар бир
назар – шайтон ўқидир.

Ан-назару илал маръатил-ажнабияти саҳмун мин сиҳами иблиса

Солма кўз кимса бўлса номаҳрам,

Гарчи нафсинг топар назорада суд,

Ки назарким ҳамроҳ-шайтоннинг

Новакидур ва лек захролуд.

Арбаъин, 269-б.

Анна мадинат ал-олам ва ала бобиҳа **أَنَا مَدِينَةُ الْعَالَمِ وَعَلَى بَابِهَا** Мен олам
марказиман ва унинг эшиги менинг устимда.

... ул Расул бобинда бўла олурким «анна мадинат ал-олам ва ала
бобиҳа» анинг ҳадиси мўъжиз низомидин ривояте бўла олур.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Аннамо амараҳу изо ирода шайъан ан йақуллаҳу кун файакун **أَنَا**
Бирор нарсани ҳоҳлаганда, унинг иши (Ал-
лоҳнинг) «бўл!» демаклигидур. Ва (у наrsa) бўлур. [36:82].

Ҷун Ҳақ субҳоно ва таолонинг ҳикмати болига ва қудрат шайиъ-
аси «аннамо амараҳу изо ирода шайъан ан йақуллаҳу кун файакун»

ишорати била жамеъ махлуқотни гайб шодирвони кейнидин шаҳодат майдони фазосига сурди.

Вақфия, 237-б.

Ано жаално фи аъноқаҳум аълолан **أَنَا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا** Биз уларнинг гарданларига тавқ қўйдик.

... ваъдаси умиди била, навоҳисин «ано жаално фи аъноқаҳум аълолан» вайди бийми била аларга ирсол қилгонлар.

Вақфия, 238-б.

Анно лаки ҳозо фи ғайри вақтиҳи **غَايِلِكْ هَذَا فِي غَيْرِ وَقْتِهِ** Ҳар қачон Закария Марямнинг олдига ҳужрага кирганида, унинг ҳузурда бир ризқ-насиба кўрди. У: «Эй Марям, бу нарсалар сенга қаёқдан келди?» – деб сўраганида Марям жавоб қилди: булар Аллоҳ ҳузуридандир...» [3:37].

[Закария а. с.]. ... Сўргондаким, «анно лаки ҳозо фи ғайри вақтиҳи» жавоб топтиким ...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Арокаллоҳулвужуҳал мувмисот **أَرَاكَ اللهُ وَجْهَهُلْ مُوَبِّصَات** Тангри таоло сенга зоная хотинларнинг юзини кўрсатсин.

Чун Жарих намозга машғул эрди, эшик очарга кечрак келиб, аначи малул бўлуб, дуо қилдиким, «арокаллоҳулвужуҳал мувмисот».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

Аслиҳо собитун ва фаръиҳо фи-с-самоъин **أَضْلِيهَا سَابِيتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ** асли мустаҳкам, боши самода.

... тожи наҳшабики, олийқадр тахтин ҳикмати нажжори «аслиҳо собитун ва фаръиҳо фи-с-самоъин» шажрасидин таркиб боғлади.

Вақфия, 241-б.

Аслуҳо собитун ва фаръуҳо фи-с-само **أَضْلِيهَا سَابِيتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ** Томири ерда шохлари осмонда.

Сурайё гоятсиз ашжоризакам ер бирла кўкка иттисол берур «аслуҳо собитун ва фаръуҳо фи-с-само» содиқ ва ниҳоятсиз турсакам, ердин учқонда фалак юзин ёпар...

Муншаот, 147-б.

Ас-самоҳу рабахун **السماءُ رَبَّةٌ** Кўли очиклик – фойдадир.

Ас-самоҳу рабахун

Мол базл ила суд агар тиласанг,

Оқибат чун ўлум эрур мавжуд.

Асрагон қолур, улки базл эттинг

Санга ҳамроҳ борурдин эттинг суд.

Арбаъин, 265-б.

Ас-саъиду ман вуъиза бигайриҳи **السَّعِيدُ مَنْ وُجِّزَ بِي غَيْرِهِ** Бошқалардаги камчиликни кўриб, ўзини тузатган одам-саодатлидир.

Ас-саъиду ман вуъиза бигайриҳи

Элга не келса айламас панд,

Улки кўнглини қилди гафлат банд.

Кимки панд олди элга тушгандин,

Они билким, эрур саодатманд.

Арбаъин, 266-б.

Ас-сухбату муассир مؤثر الصحبت Таъсирли, яхши суҳбат тилаш.

Набави ҳадис тарҷимасидаки «ас-суҳбату муассир» яхши суҳбат тиламок авлоким, тушкай муассир.

Фавойид ул-кибар, 522-б.

Ас-Султони биннис Султон ал-Ҳокон бинни-л-Ҳокон муизз-ус-салтана вад-дунё вад-дин Абул Ғозий Султон Ҳусайн Баҳодирхон халадаллоҳ таоло мулкаҳу ва салтанатаҳу ва афоза алал-оламина бирраҳу ва мукарраматиҳи السُّلْطَانُ بِنَالِيسُلْطَانِ الْخَاقَانِ بِنَالِخَاقَانَ مَعْرِ السُّلْطَانِ وَالْأَنْبِيَا وَالذَّنْبِيَا أَبُو الْغَايِي سُلْطَانُ حُسَيْنِ بَهَادِرْخَانَ خَلْدَ اللَّهُ تَعَالَى مُلْكَهُ وَ سَلْطَنَتَهُ وَ أَفَادَ عَلَى الْعَالَمِينَ بِرَهُ وَ مُكْرَمَتِهِ Султон ибн Султон, Ҳокон ибн Ҳокон, яъни Аллоҳ дин, дунё ва салтанат қуввати Абулғозий Султон Ҳусайн Баҳодирхон салтанати ва мулкани абадий қилсин, оламни унинг яхшилиги ва кароматидан баҳраманд айласин.

То бу вақтқачақим, мулк дудмоннинг тахти салтанатиға хотам ва тожи хилофатиға сазовор... ва мақол ҳадиқасининг булбули хуш навоси ас-султони биннис-султон ал-Ҳокон бинни-л-ҳоқон муизз-ус-салтана ваддунё вад-дин Абул Ғозий Султон Ҳусайн Баҳодирхон халадаллоҳ таоло мулкаҳу ва салтанатаҳу ва афоза алал-оламина бирраҳу ва мукарраматиҳи.

Муҳоқамат ул-луғатайн, 36–37-б.

Ассултону залла л-лоҳу фил арзаин السُّلْطَانُ ذَلَّ اللَّهُ فِي الْأَرْضَيْنِ Султон Аллоҳнинг ердаги соясидир.

Султониким, «ассултону залла л-лоҳу фил арзаин» жавоҳири билан манъ шки ҳумоюнфол чатри ҳошиясин мурассаъ қилди...

Вақфия, 241-б.

(Асҳоби уҳдуд қололлоҳу таоло) қутила асҳоб ул-уҳдуд أَصْحَابُ أَخْدَدُ Чоҳ эгалари лаънат қилинғайлар [85:4–5].

(Асҳоби уҳдуд қололлоҳу таоло) қутила асҳоб ул-уҳдуд. Бу қавм Яман мулкидин эрдилар ва Зулвос буларнинг подшоҳи эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 187-б.

Атиғъу Адлоҳу ва атиғъу-р-расул ва улуввал-л амри минкум амрий أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ عُلُو الْأَمْرِ مِنْكُمْ أَمْرِي Тағри таолога, унинг Пайғамбарига ва барча улуғлар амрига итоат қилинғиз.

... ва анжумсипоҳ ҳавоқинни оламда қаҳрамон ва халойиқга ҳукмрон этти. «Атиғъу Аллоҳу ва атиғъу-р-расул ва улуввал-л амри минкум амрий», била улухият ва нубувват маротибидин сунгра салтанат мартабасиға тартиб берди.

Вақфия, 240-б.

Ат-таъзиму ли амриллоҳ التَّعْزِيمُ لِي خَلْقِ اللَّهِ Таъзим (фақат) Аллоҳ амричадир.

Ва гар тенгрилик учун бўлса, «ат-таъзиму ли амриллоҳ» саода-ти ҳосил ва агар холиқ дўстлиги учун бўлса...

Маҳбуб ул-қулуб, 59-б.

Аху-ка ман ва осока фил-шиддати أَخِيكَ مَنْ وَ عَضَاكَ فِي الشَّيْءِ Фалокат етганда ёрдамга келган киши – биродаринг.

Аху-ка ман ва асока фил-шиддати

Қардошинг эмас улки қўюб бош санга,

Давлат чоғи ўзни қўлдош санга-
Ким, қилди қатиглигда вафо фош санга,
Ул бўлди ҳақиқат ичра қардош санга.

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Аш-шафқату ало халқиллоҳи أَشْفَقْتُ عَلَى خَلْقِي Шифқат Аллоҳнинг яратганигадир.

... ва агар холиқ дўстлиги учун бўлса, «аш-шафқату ало халқиллоҳи» давлати восил.

Маҳбуб ул-қулуб, 59-б.

Аш-шақиййу мин шақиййун фибатни уммийху أَشَقِيئِي مِنْ شَقِيئِي فِي بَطْنِ أُمِّيهِ Ёмон она қорнида ҳам ёмондир.

... ва анбиё мўъжизотин иродат бирла шаъбадага индурса, «аш шақиййу мин шақиййун фибатни уммийху» далили бирла дунёда шақовати мухаллад ва уқбода азоби муаббад бўлғай...

Вақфия, 239-б.

Аъжазту ан ақуна мисли ҳазал ғуроби أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ Мана шу қарғачалик бўла олмадимми? [5:31].

Қобил дағи бу таълимни олғоч, Ҳобилни гур қазиб, дафн қилдиким, Бори таоло Қобил тилидинким, «аъжазту ан ақуна мисли ҳазал ғуроби» каримасин адо қилур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 101-б.

Ақийбу қулли явмин лайлатун أَكْبِيْبُ قَوْلِي يَوْمَ لَيْلَةِ الْيَوْمِ Қар бир тундан сўнг, албатта, кун келади.

Ақийбу қулли явмин лайлатун
Қофур қошида мушк соро эрмиш,
Гул жанбида сунбул ошкоро эрмиш,
Ҳар юз била бир зулфи сумансо эрмиш,
Ҳар кун сўнгида бир кеча пайдо эрмиш.

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Аҳлан ва саҳлан марҳабо أَهْلًا وَ سَهْلًا مَرْحَبًا Мехмонга айтиладиган «хуш келибсиз», ўрнидаги ибора.

Бедилинг хайли русули сенсен аларға дилрабо,
Ё Набий руҳий фидока аҳлан ва саҳлан марҳабо.

Наводир ун-нихоя, 11-б.

Аҳсин илал-мусийи тасаддуҳу أَحْسِنَ إِلَى الْمَسْكِينِ Ёмонга яхшилиқ қилиш билан уни қайтарган бўласан.

Аҳсин илал-мусийи тасуддуҳу
Гар хасм жафосидин сарандоз ўлгунг,
Доим таабу аламга анбоз ўлгунг,
Сен лутф этиб агар навосоз ўлгунг,
Бу важҳ била анга сарафроз ўлгунг.

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Бало ул-инсони мин ал-лисони بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ Инсонга бало тилдин келур.

Бало ул-инсони мин ал-лисони
Сўзидин кишиким гаму бало ҳосилдур,

Ҳар нуктада тили деса бало дохилдур,
Бесирфа деган кишига тили қотилдур,
Ақиссаки, кимсанинг балоси тилидур.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Баракат ул-маоли фи адоъ из-зақоти *أداء الزكوة في أحوالهم* Мол дунё
баракаси зақотни адо этишда.

Баракат ул-маоли фи адоъ из-зақоти
Гар молни асбоби нажот айлагасен,
Дарвешга садқасини бот айлагасен,
Молингдин агар сарфи зақот айлагасен,
Қўпрак бўлурига илтифот айлагасен.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Баракат ул-умри фи ҳусн ил-амали *حسنة العمل في عمره* Уларнинг ба-
ракаси чиройли амаллардандир.

Баракат ул-умри фи ҳусн ил-амали
Ҳақ йўлида ҳар кимга ибодат бўлғай,
Яхши амал асбоби саодат бўлғай,
Гар яхши амал кишига одат бўлғай,
Умри бу амал бирла зиёдат бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Баррик ло тубтилху бил-манни *لا تبتله بالنمى* Эзгулик қил, аммо уни
миннат қилиш билан йўқ қилма.

Баррик ло тубтилху бил-манни
Жуз жуду сахо уйини манзил қилма,
Имсокни сахо юзига ҳойил қилма,
Қил яхшилику демакни дохил қилма,
Миннат била яхшилиғни ботил қилма.

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Батн ул-маръи адувваху *بطن المرء غده* Кишининг қорни – дупшанидир.

Батн ул-маръи адувваху
Ҳар кимгаки қўп таом емак фандур,
Билгилки, нажосатқа тани маскандур,
Қорнинг била дўст бўлмасанг аҳсандур,
Невчунки эр ўелига қорин думандур.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Башиир нафсака биз-зафари баъд ас-сабри *بشر نفسك بالظفر بعد الصبر*
Ўзинга сабрдан кейин зафар келишини билдириб қуй.

Башиир нафсака биз-зафари баъд ас-сабри
Нафс уйига сабр ила иморат англа,
Бесабрлигин анинг шарорат англа,
Иш сабр сори анга ишорат англа,
Сабрни зафар сори башорат англа.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Башошат ул-маръи атийматун-сониййатун *بشاشة المرء غيبته تابعة* Ки-
шининг мулойимлиги (эҳсондан сўнг) иккинчи совғадир.

Башошат ул-маръи атийматун-сониййатун
Эҳсонки бировга сийрату сон келди,

*Ашколи сипеҳр олдида осон келди,
Эҳсон ҳар неча зеби инсон келди,
Эҳсонда тараб икинчи эҳсон келди.*

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Баъд ад-дунё бил охирати тарбаху بِعَدَالَتِنَا بِالْآخِرَةِ تَرْبَاهُ Бу дунёни охират учун сотиб юбор, фойда кўрасан.

*Баъд ад-дунё бил охирати тарбаху
Дунё била неча зебу оро қилмоқ,
Ул зеб ила дузах ўти барпо қилмоқ,
Мумкин эмас эрса тарки дунё қилмоқ,
Уқбо била хушдур ани савдо қилмоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Биабдиҳи лайлан миғал-масжидил ҳароми илал масжидил-ақсо بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى Поқдир ул зотки ўз бандасини (Муҳаммад с.а.в. назарда) тутилган бир кечада Ҳаром масжидидан Ақсо масжидига олиб борди.

*Меърож кечаси таърифидаким, каримаи: «субҳоналлази асро»
анга мусаддақи дурур ва «биабдиҳи лайлан миғал-масжидил ҳаро-
ми илал масжидил- ақсо» анинг субутига икки гувоҳи содиқ.*

Ҳайрат ул-аброр, 44-б.

Бика мин зил жалоли вал-икром بِكَ مِنْ ذَالِ الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ Эй жалолат ва икром соҳиби (Расулulloҳ!).

*Ё Расулаллоҳ, алфа-алфа салом,
Бика мин зил жалоли вал-икром.*

Сабъаи сайёр, 18-б.

Бирр ул-волидаини салафун بِرُّ الْوَالِدَيْنِ سَلَفٌ Ота-онага меҳрибонлик – меросдир.

*Бирр ул-волидаини салафун
Иста ато йўлида жон фидо қилмоқ
Қуллуқ анога ҳам улча имкон қилмоқ,
Зухри абад истасанг фаровон қилмоқ,
Бил они ато-анога эҳсон қилмоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Бисмиллоҳир-раҳмонир-раҳийм بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Меҳрибон ва раҳм-ли Аллоҳ номи билан бошлайман.

*Кўрки, эрур аввали ҳар суранинг
«Бисмиллоҳир-раҳмонир раҳийм».*

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

Бишукри тадумун-ниам بِالشُّكْرِ تَدْوَمُ نِعْمٌ Беҳисоб неъматингта шукр.

*Мунча ниам бердию қилди рақам,
Муники: «Бишшукри тадумун-ниам».*

Ҳайрат ул-аброр, 298-б.

Биҳамдиллоҳ вал-минна//Биҳамдиллаҳ вал-миннатика بِحَمْدِ اللَّهِ وَالْمِنَّاتِكَ Аллоҳга ва унинг неъматларига ҳамд.

*Биҳамдиллоҳ вал-миннаки, менинг бу ҳаётим гулбунининг гуллари
ул Ҳазратнинг хизмати баҳорида очилди...*

Вақфия, 260-б.

*Биҳамдиллаҳ вал миннатика то сипеҳри даввор ҳаводиси саргар-
донлигидин рӯзгори нопойдор навоийби бесомонлигидин Мозонда-
рон чангалига қадам қўюлубтурким...*

Муншаот, 146-б.

Букрат ус-сабти вал-хамиси баракатун بُكَرَةُ النَّبْتِ وَالْخَمِيسِ بَرَكَاتُ شанба ва пайшанба тонглари баракадир.

*Букрат ус-сабти вал-хамиси баракатун
Қўп келди замонанинг мукаррар субҳи,
Баракат дуридин топмади зевар субҳи,
Қўргузмади они чархнинг ҳар субҳи,
Жуз шанбау панжшанба анвар субҳи.*

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Буқоъ ул-маръи мин хашйат-иллоҳи қуррату айнин بُقَاؤُ الْمَرْءِ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ قُرْرَاتُ عَيْنِ Кишининг Аллоҳдан кўрқиб йиғлаши кўзини равшан қилади.

*Буқоъ ул-маръи мин хашйат-иллоҳи қуррату айнин
Ҳар кимки хушӯ уйини маскан қилгай,
Олам сижсинин Ҳақ анга маъман қилгай,
Ҳақ ваҳмидин улки йиғламоқ фан қилгай,
Ул ашк анинг кўзини равшан қилгай.*

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Ва алқайно ало курсиййиҳи жасадан وَ الْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَادًا Ва унинг тахти устига бир жонсиз жасадни ташладик [38:34].

... Азроилга амр бўлдиким, руҳин қабз қилиб, жасадин Сулаймон а. с. нинг тахти устида ташладиларким, «ва алқайно ало курсиййиҳи жасадан» мақсуд мундин бўлгай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 166-б.

Ва аммо с-соила фало танҳура وَ أَمَا السَّائِلُ فَلَا تَنْهَوْرَا Аммо тиланчиларни ранжитма.

... анжумсипоҳике, шиккаи ахтарин «ва аммо с-соила фало танҳура» равнақи била савобитнинг тўққуз пардалиқ манзаридин ошурди.

Вақфия, 241–242-б.

Ва асока ман тағофала анка وَ عَصَاكَ مَنْ تَغَافَلُ أَنْكَ Сенга нисбатан гофил-лик қилишган бўлса, бу сен учун катта ёрдам.

*Ва асока ман тағофала анка
Нафсинг нечаким ишта тажохул қилди,
Давронда ташаддуддек тасалсул қилди,
Бор ўлди санга улки, таҳаммул қилди,
Қўргузди мувосову тағофул қилди.*

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вазру садақат ил-маннони аксару мин ажриҳи وَ زُرَّ مَتَقَةَ الْمَنَّانِ أَكْثَرُ مِنْ أَجْرِهِ Миннат билан қилинган садақанинг гуноҳи савобидан кўпроқ бўлади.

*Вазру садақат ил-маннони аксару мин ажриҳи
Ким садқа берур агарчи Афридундур,
Гар миннат этар бу феъл ила матъундур,
Миннат била улки садқа айлар дундур-
Ким, журми анинг савобидин афзундур.*

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Вазъ ул-эхсони фи гайри мавзиъихи зулмун *وَضَعُ الْإِحْسَانَ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ* зулмун билан баробардир.
Уз ўрнида қилилмаган яхшилик – зулм билан баробардир.

*Вазъ ул-эхсони фи гайри мавзиъихи зулмун
Яхшилик эрур ямонга маҳкам бедод,
Воқиф булу зоҳир этма ҳар дам бедод,
Эҳсон эрур андинки, керак кам бедод,
Ўз ерида қилмоғондуру ҳам бедод.*

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Ва изал бихару сужжират *وَ إِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَةٌ* Ва вақтики, денгизлар аланга олиб ёнса.

... ва гоҳи кўлак ташвиридин амвож таоқибии сув хуруши уни била «ва изал бихару сужжират» адосига мутакаллим.

Муншаот, 145-б.

Ва иза-с-самау кайфа руфиъат *وَ إِذَا السَّمَاءُ كُفَّتْ رُفِعَتْ* Осмоннинг қандай кўтариб кўйилганлигига...

Сарбаландлиги сабза тилидин «ва иза-с-самау кайфа руфиъат аъдосига жорий»...

Муншаот, 134-б.

Ва из қола Мусо лифатоҳу ло абраҳу ҳатто аблуға мажмаал баҳрайни ав амзия ҳуқубан *وَ إِذْ قَالَ مُوسَى لِقَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا* Мусо алайҳиссалом (Ўзининг хизматкори) йигитига: «То икки денгиз кўшиладиган ерга етмагунча ёки узоқ замонлар кезмагунча юришдан тўхтамайман, деган пайгани эслангиз [18:60].

[Юшаъ бинни Нун а. с.]. *Ва кутрак муфассирлар муттафиқдурлар мунгаким, Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ул оятда дебдурким: «ва из қола Мусо лифатоҳу ло абраҳу ҳатто аблуға мажмаал баҳрайни ав амзия ҳуқубан» иборат Юшаъдиндур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 148-б.

Ва из қола юсуфу лиабиҳи ё абати инни раайту аҳада ашара кавқабан ваш-шамса вал-қамара раайтуҳум ли сожидина *وَ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ* Эй ота, мен тушимда ўн бир юлдузни, яна кўш ва ойни кўрибман. Ҳаммалари менга сажда қилаётган эмиш [12:14].

[Юсуф а. с.]. *Бу тушни Яъқуб а. с. га айттиким: «ва из қола Юсуфу лиабиҳи ё абати инни раайту аҳада ашара кавқабан ваш-шамса вал-қамара раайтуҳум ли сожидина» андин хабар берур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 123-б.

Ва илал жибалу кайфа нусибат *وَ إِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِيبَتْ* Тоғларнинг қандай тикланганлигига... [88:18].

... ва побаржоллиги садо тақриридин «ва илал жибалу кайфа нусибат» баёнига зокир.

Муншаот, 134–135-б.

Ва илми муаскари бадеъ ул-ливо *وَ عِلْمٍ مُّسْكَّرٍ بِدِيْعِ الْاَلْبَا* Мохир кўмондон.

Ва абнойи замондин ва афозили даврондин баъзидинким, таъби қасри рафеъ ул-бино «ва илми муаскари бадеъ ул-ливо» бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

Ва ихқуму яфъалуллоҳу маяшаъ мо юриду *وَإِحْكُمْ يَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ مَا يُرِيدُ* Тангри таоло хоҳлаган ва истаган нарсасини ҳукм қилади.

Бу учурда юқоридин бу фақир хизматига рақаме тортинди... ва хитоби сидқдин ўзга билилмади «ва ихқуму яфъалуллоҳу маяшаъ мо юриду».

Муншаот, 154-б.

Вайлум дил-ҳасаду ман ҳасадаҳу *وَيَلُمُ بِلِ خَسْوِدٍ مِّنْ خَسَدِهِ* Ҳасадчиларнинг ҳолига вой.

*Вайлум дил-ҳасаду ман ҳасадаҳу
Ҳар кимки, ҳасад хислатидур, вой анга,
Иқбол ила фарқ улса фалаксой анга,
Ҳеч офатдин бўлмас парвой анга,
Ҳам ўз ҳасади офатидин вой анга.*

Ҳазм ул-жавоҳир, 176-б.

Вайлун лиман ватар ал-аҳзону *وَيَلُ لِمَنْ وَتَرَ الْأَحْزَانُ* Яхшиларни тарк этган кишининг ҳолига вой бўлади.

*Вайлун лиман ватар ал-аҳзону
Даҳр уйида улки ранжпарвард ўлғай,
Кўп яхшики бедардга ҳамдард ўлғай,
Жон гулшанида чу яхши эл вард ўлғай,
Вой ангаки, яхшилардин ул фард ўлғай.*

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вайлун лиман соъа хулқаҳу ва қабаҳа халқаҳу *وَيَلُ لِمَنْ سَاءَ خَلْقُهُ وَ قَبِيحَ خَلْقِهِ* Хулқи ёмон ва халқига «хурадиган» кишининг ҳолига вой!

*Вайлун лиман соъа хулқаҳу ва қабаҳа халқаҳу
Хушхўйлик илаки, сарнавишт ўлди анга,
Дўзах сўзи лутфидин биҳишт ўлди анга,
Вой ул кишигаким, хулқи зишт ўлди анга,
Бу хулқи била ямон сириништ ўлди анга.*

Назм ул-жавоҳир, 175–176-б.

Валав кунтум фи бурувжим мушайядатин *وَأَلَا كُنْتُ فِي بُرُوجِ مُشَيِّدَاتِ* Ҳатто мустаҳкам қалъалар ичида бўлсангиз ҳам... ўлим сизларни топиб олади [4:78].

[Асҳоб ур-Раъс]. ... Раъс қочиб, бир мис ва рўйдин ясагон қўрғонга кирди, аммо фойда бермади. «валав кунтум фи бурувжим мушайядатин» мазмуни била Азроил руҳини қабз қилди ва жоҳаннам сори йиборди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

Валав якуну қабиҳан, фа-минҳу, тубту илайк *وَلَوْ يَكُونُ قَبِيحًا، فَمَنْهُ، تَبِتَ* Агар ёзганларим ёмон бўлса, ундан тийилдим, тавба қилдим (агар қаламимнинг йўналиши хунук бўлса, ундан тийилдим, тавба қилдим).

*Агар худ ўлса малиҳ ажри раҳматингдур анинг,
Валав якуну қабиҳан, фа-минҳу, тубту илайк.*

Ғаройиб ус-сиғар, 559-б.

Валадат физ-замон ас-султон ул-одил *ولادت في الزمان السلطان العادل* Одил султон замонида туғилиш.

Буким одил подшоҳ таърифдин бийикроқ эрур «валадат физ-замон ас-султон ул-одил» андин хабар берур.

Маҳбуб ул-қулуб, 12-б.

Валадука раббука *وَلَدَكَ رَبِّكَ* Отанг Парвардигорингдир.

Ва машойих раҳимуллоҳ сўзи буким, валадука раббука...

Муншаот, 183-б.

Валақад заййина-с-самаа д-дунё бимасобиҳ *وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الْاُولَىٰ بِمَنَاجِبِ*
Дунё осмонини чироқлар билан безадик.

Муртафеъ шохлар шамъ шуъласидек барглар шакли шарҳига бўстон музаққирлари «валақад заййина-с-самаа д-дунё бимасобиҳ» қаримаси билан мутақаллим...

Муншаот, 138-б.

Валлайлу вар-раҳмон *وَالزَّيْنُ وَالرَّحْمَنُ* Қуръони қаримдаги «валлайли» сўзи билан бошланувчи сураининг биринчи ояти мазмунига ишора [Валлайли иза яғша (Зулмат ила ҳамма нарсани беркитган тун билан қасам)].

*Шоми зулфи қайдию меҳри узорин кўргали
Айламишмен сураи валлайлу вар-раҳмонни ҳифз.*

Бадоеъ ул-васат, 206-б.

Валлайли иза яғша *وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَىٰ* Кечаниннг дунёни қопловчи тим қоронгулиги билан қасам ичаман, тун билан унинг зулматида қасамёд қиламан [92:1].

Аммо баъд бу саҳифаки, «ваишамси ва зуҳаҳо» кофурий сафҳасидин ёруқроқ келди «валлайли иза яғша» мушки била нукта тироз қилғучи...

Назм ул-жавоҳир, 124-б.

Ул шоми висолнингким, «валлайли иза яғша» ояти бўла олғай анинг шонида саводи ёзилмоғи...

Лайли ва Мажнун, 20-б.

Валлоъ ут-тифли марзукун *وَلَاءَ الْاَطْفَالِ مَرْزُقًا* Фарзандни Аллоҳ ризқи билан беради.

*Валлоъ ут-тифли марзукун
Ҳар кимгаки, тифл улса эрур кўзи очуқ,
Шуғли била хотири ғамандузи очуқ,
Бўлмоқ не ажаб базми дилафрўзи очуқ,
Ким тифли бор эрса ё анга рўзи очуқ.*

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Валлоҳу таоло аълам *وَالله تَعَالَىٰ اَعْلَمُ* Аллоҳ таоло билади, Худо билади.

[Шайх Шихобуддин...]. Валодати беш юз ўттиз тўққузда Ражаб ойида эрмиш, вафотлари олти юз ўттиз иккида эрмиш, валлоҳу таоло аълам.

Насойим ул-муҳаббат, 338-б.

Вал-ғуфрон *وَالغفران* (Аллоҳ) гуноҳларни кечирувчи.

Ва Ҳаким Сулаймон алайҳурраҳмата вал-ғуфрон сўзидурким, ота қодири қайюм, она розиқи марсум...

Муншаот, 184-б.

Вал-ҳамду лиллаҳи ала тавфиқи ҳаазл-арбаъини вас-салоту вас-
лам ат-таййибин ат-тоҳирина ва саллама таслиман касийран وَالْحَمْدُ
لِإِلَهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَبِحَبْلِ الْإِيمَانِ وَبِحَبْلِ الْوَدَّاعِ وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ أَطْيَبَ طَاهِرِينَ وَ سَلَّمَ لِمَا تَسْلِيماً كَثِيراً
Шу «Арбаъин» манзумасини ёзиб тугаллашга муваффақ этгани учун Тангри тао-
лога шукр ҳамда (Муҳаммад с.а.в.) унинг ҳамма пок авлодига ҳам Тангри-
нинг марҳамат ва раҳмати ҳамда саломи бўлсин!

Ки, Навоийга ул дуо етгай

Булбули руҳига наво етгай.

*Вал-ҳамду лиллаҳи ала тавфиқи ҳаазл-арбаъини вас-салоту вас-
салам ат-таййибин ат-тоҳирина ва саллама таслиман касийран.*

Арбаъин, 270-б.

Ва мо тадри нафсун мозо таксибу ғадан وَمَا تُنْفِرِي نَفْسٌ مَّاذَا تُغَيِّبُ غَدَاً
Киши нафси эрта нима бўлишини билмайди.

*Ҳар ойинаким анбиёйи мурсал аввал орзу саволин қилгонда «ва мо
тадри нафсун мозо таксибу ғадан» жавоби била ноумид бўлурлар.*

Муншаот, 153-б.

Варафаъноҳу маконан алиййан وَ رَفَعْنَا مَكَاناً عَلِيّاً
Ва биз уни юксак мар-
табага кўтардик [19:57].

*Ва Идрис а. с.нинг мавтин киши кўрмайдур. Ҳам шаръ аҳли
қошида, ҳам тарих аҳли олида ақида будурким, ул тирикдур ва
бихиштдадурким, каломи олиҳи ондин хабар берурким, «варафаъ-
ноҳу маконан алиййан».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 104-б.

**Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳит таййибийн ва асҳобуҳ ут-тоҳи-
рийн ва мин тобъихум ажмаийн** وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ آلِهِ وَ صَلَّى
У (Муҳаммад алайҳис-
салом) унга, унинг яхши қариндошларига, пок саҳобаларига ва унга эр-
гашганларнинг ҳаммасига Аллоҳнинг саловатлари бўлсин!».

Этма маҳрум анинг итоатидин

Қилма навмед анинг шафоатидин.

*«Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳит таййибийн ва асҳобуҳ
ут-тоҳирийн ва мин тобъихум ажмаийн ило явмиддин».*

Вақфия, 236-б.

Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва саллам وَ صَلَّى اللَّهُ
Унга, унинг яхши қариндошларига, саҳобаларига
Аллоҳнинг дуруд ва саловотлари бўлсин!

Ҷун нуқтасида қилди аъён гавҳари ноб,

Даъвогари гавҳарлари бўлди сиймоб.

Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва саллам.

Ғаройиб ус-сиғар, 9-б.

**Ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи-т-таййибина ва асҳобиҳи-т-тоҳи-
рина ва саллама таслиман касиран** وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ إِلَىٰ آلِهِ وَ صَلَّى
У (Муҳаммад [а. с.], унга ёқимли хис-
латли оиласига ва покиза саҳобаларига Аллоҳнинг саловати ва кўпдан-кўп
саломлари бўлсин!

Чун ул узининг хилқатидин урди дам,
Мантуқи эди «кунта набиян фафхам».

Ва саллаллоху алайҳи ва олиҳи-т-таййибина ва асҳобиҳи-тоҳи-рина ва саллама таслиман касиран, касира.

Муҳокамат ул-луғатайн, 8-б.

Ва саллаллоху ало шамси жамолиҳи ва зилли камолиҳи وَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ ذَلِ كَمَالِهِ Ва Тангри таолонинг раҳмати уни жамолининг қуёши ва камолининг соясича бўлсин!

... агарчи ул қуёшқа соя йўқ эрди ва ул кечага манзил қуёш усти-да-ўқ эрди. «ва саллаллоху ало шамси жамолиҳи ва зилли камолиҳи».

Фарҳод ва Ширин, 17-б.

Вассалому вал-икром وَالْإِكْرَامُ Вассалому вал-икром, раҳмат!

Тутмангиз бу диёр ичинда мақом,
Қайтингиз, вассалому вал-икром».

Сабъаи сайёр, 150-б.

Вассобиқун ассобиқун وَالسَّبِقِ وَالسَّبِقِ Ҳаммадан илгари келлардан ҳам ил-гари бор эди.

Ул эди олам элига раҳнамун,
Келди чун вассобиқун ассобиқун.

Лисон ут-тайр, 21-б.

Ва уҳйил мавта биизниллоҳи وَأُخْيِيَ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللهِ Ва Тангри таоло изни билан ўликларни тиригираман [3:49].

... дуо била ўлукни тиргуздик, «ва уҳйил мавта биизниллоҳи».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

Вашшамсу валлайл وَاللَّيْلُ وَالشَّمْسُ Қуёш билан ва уни (қуёшни) зоҳир қилиб кўрсатган наҳор (кундузи) билан қасам.

Эй хуш улким, офият кунжи манга эрди мақом,
Сураи вашшамсу валлайл эрди вирдим субҳу шом.

Фавойид ул-кибар, 289-б.

Ва янсурака Аллоху насран азизан وَ تَنْصُرَكَ اللهُ نَصْرًا عَزِيمًا Ва Аллоҳнинг азизларга ёрдами сураси.

... қазо қилкидин анинг шуққаи ливосига ёқилгон аъдо афганиким:
«ва янсурака Аллоху насран азизан» ояти дурур...

Назм ул-жавоҳир, 130-б.

Ва янҳо ан алфуҳашо вал-мункар ва буго وَ بِنَاهَا عَنْ الْفَهْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَ بِنَاهَا Ва фаҳш, ифлослик ва адолатсизликни рад этади.

... анинг миръоти лемеъ муҳолифгузоре «ва янҳо ан алфуҳашо вал-мункар ва буго» ашиъадурур...

Назм ул-жавоҳир, 130-б.

Ва қийл ёрзи аблағи маъҳуди وَأَبْلَغُ مَا هُوَ فِي الْبَلَاغِ Айтилдики, эй ер-су-вингни юттил.

... анинг дарёйи ҳаёт табъидин раишҳаи бўла олғай, балоғатдисо-реким: «ва қийл ёрзи аблағи маъҳуди» анинг ҳуққаи пур гавҳарига тақаллум вақти диққати калом била татаббуъ қила олғай.

Назм ул-жавоҳир, 130-б.

Ва қолотил-яхуду узайру-ибнуллоҳи وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُذْرًا إِنَّا نَأْتِيهِمْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بِالْغَيْبِ مَا يُلْقِي الْغَائِبِينَ Яхудийлар: «Узайр – Аллоҳнинг ўғли», – дедилар [9:30].

Баъзи бу гариб ҳолатдин Узайр а. с.ни ибнуллоҳ дедилар. «ва қолотил-яхуду узайру-ибнуллоҳи».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

Ва қулно ё Зулқарнайн وَ قُلْنَا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ اذْهَبْ بِالْكِتَابِ عَلَى الْكَوْبِ بِرَحْمَتِنَا لَعَلَّكَ تَنْصَحُ. Биз: «Эй Зулқарнайн, ё уларни азобга дучор қилурсан ёки уларга яхши муомалада бўлурсан», – дедик [18:8].

... Зулқарнайннинг нубувватига бир далил будурким, Тангри тало уз каломида «ва қулно ё Зулқарнайн» деб анбиё дастури била хитоб қилиб, баъзи яъжуж дафъи учун сад боғлабдур...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111–112-б.

Ваҳдат ул-маръи хайрун мин жалис ис-суъи وَ خَدَّتْ الْقُرْآنَ مِنْ حَيْثُ مِنْ جَلَسَ Ёмон билан ҳамсуҳбат бўлгандан ёлғизлик яхши.

*Ваҳдат ул-маръи хайрун мин жалис ис-суъи
Бекаслигу дард кўйида гард ўлмоқ,
Хушироқки, ямон била ҳамовард ўлмоқ,
Ёлғиз бўл, топма ранжпарвард ўлмоқ,
Хушироқ чу ямон рафиқдин фард ўлмоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ло илоҳа иллаллоҳ وَ خَذَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ У (Аллоҳ) ягонадир ва унинг шериги йўқдир. Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқдир.

Охир Худованди бемислу монандким, анга йўқтур шабиҳ ва шарик ва волид ва фарзанд, яктоедур беҳамто, бешиштибоҳу икроҳ (ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ло илоҳа иллаллоҳ) зайрати илоҳий ва газаби номутаноҳий била аларга ҳам не расволиғлар насиб этти...

Маҳбуб ул-қулуб, 76-б.

Ва ҳува йўҳйиллази лоямуту абада ва шаъниҳи тақаддаса ва таала وَ هُوَ يُحْيِي الَّذِي لَا يُحْيِي وَيَمُوتُ الْعَبْدَ وَ شَأْنِهِ تَقْدُسَ وَ تَعَالَى У (Аллоҳ) асло ўлмайди, доимо тирик, унинг шаъни муқаддас ва олийдир.

*Таоллаҳу зиҳи ҳар покдин пок,
Ки, не шаҳ, не гадодин бор анга бок,
Гадони шоҳ этардин йўқ ҳаросон,
Анга шоҳни гадо қилмоқ ҳам осон.*

Ва ҳува йўҳйиллази лоямуту абада ва шаъниҳи тақаддаса ва таала.

Муншаот, 149-б.

Ва ҳур атника мисол сул-луълу ал-макнун وَ حُورٌ أَمْثَلُكَ مِثَالِ لَوْلُو الْكَافِرُونَ Ва кўз қораси яширин дурдек.

... то Ҳазрати амир сўзлари равзалари тамошосига қадам кўяр эрдим ва ҳар равада «ва ҳур атника мисол сул-луълу ал-макнун» висолларидин баҳра топар эрдим...

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

Вилоят ул-аҳмақи сариъ уз-заволи وَ لِيَايَاتِ الْأَخْمَقِ سَرِيعُ الزَّوَالِ Аҳмоқ юрт бошқарса заволнинг келиши тезлашади.

*Вилоят ул-аҳмақи сариъ уз-заволи
Ҳар кимга хирад тариқининг нисбати бор,*

*Давлатқа агар етса анинг мuddати бор,
Аҳмаққа чу етса салтанат шанъати бор,
Султонлигининг заволига суръати бор.*

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Водин ғайри зи заръин *وَأَذْغَيْرِ ذِي زَرْعٍ* Экин ўсмайдиган бир водий [14:37].

Иброҳим а. с. Ҳожар била Исмоил а. с. ни элтиб, бир биёбондаким, Ҳақ таоло ўз каламида «водин ғайри зи заръин» дебдурки, Макка еридур, қўйди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 116-б.

Волока ман лам юъодука *وَالأَفْ مَنْ لَمْ يَعَاذَكَ* Сени менсимаган киши – сенга ёрдам беради.

*Волока ман лам юъодука
Давр аҳлига лутфи жонфизо кўргузгил,
Эл қилса ямон, яхши жазо кўргузгил,
Йўқ, ёринга сидқ сафо кўргузгил,
Ким қилмаса хасмлик, вафо кўргузгил.*

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вулитду фи замони ас-султонул-одил ануширвон *وَلِنْتُ فِي زَمَانِ السُّلْطَانِ* Мен одил Ануширвон (Нўширавон) подшоҳ замонида дунёга келдим.

Ва ул ҳазрат бу ишка эътибор қўюб, ўз калами муъжиз низомини мундоқ сўрубдурким, вулитду фи замони ас-султонул-одил Ануширвон.

Тарихи мулуки ажам, 242-б.

Давлати ожили муфизи ба саодати авоил барважҳи акмал муяссар бод ва муҳассал, вассалом *بَدَأَتْ أَجَلٌ مَقِيظٌ بِهٖ سَعَادَاتٍ* *اَوَّائِلِ بَرِّ وَجْهٍ اَكْمَلِ مَيْسَرٍ بِاَدْوَالِ السَّلَامِ* Истикбол саодатига элтувчи тез келган давлат мукаммал равишда муяссар (умидлар) ҳосил бўлғай. Вассалом (Тамом).

Давлати ожили муфизи ба саодати авоил барважҳи акмал муяссар бод ва муҳассал, вассалом.

Бу руқъалари келган вақтда аларнинг муборак мижозларига ориза воқеъ бўлуб, неча кун беҳузур бўлуб, яна сиҳатлари хабари келди.

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 42-б.

Давлат ул-мулуки фил-адли *ذُوْلَةُ الْمُلُوكِ فَيَاغْدَلِ* Шоҳларнинг давлати адолат узрадир.

*Давлат ул-мулуки фил-адли
Шаҳ уббаҳату ҳашматидур адли била,
Иқбол доғи шавкат эрур адли била,
Олам эли амниятидур адли била,
Султонларнинг давлатидур адли била.*

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Давлат ун-наводи офат ил-рижоли *ذُوْلَةُ النَّوَادِ اَفْجَاكِرْ جَالِ* Нокасларнинг давлати – кишиларнинг офати.

*Давлат ун-наводи офат ил-рижоли
Муқбиллар ишида кўп латофат билгил,*

Идборда ул эл аро масофат билгил,
Нокаслар ишин айни касофат билгил,
Давлатларини эранга офат билгил.

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Давом ус-сурури бируят ил-ихвони دَواَمُ الْسُّرُورِ بِرُؤْيَا الْإِخْوَانِ Дустларни
кўриш, хурсандчиликка хотима бермайди.

Давом ус-сурури бируят ил-ихвони
Қардошлар очилмасунким оралари,
Фаррух бўлсун кавкаби сайёралари,
Васл ила йироқлиқларининг чоралари –
Ким, келди фарах мужибни наззоралари.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Даво ул-қалб ир-ризоу бил-қазои دَواو الْقَلْبِ رِزْوًا بِالْقَضَاءِ Қалбнинг шифо-
си – қазога рози бўлиш.

Даво ул-қалб ир-ризоу бил-қазои
Ҳар кимга ливойи чарх фарсуд керак,
Кўнглида сипеҳр дарди мавжуд керак,
Ҳар кимгаки, кўнгли дарди нобуд керак,
Ҳар неки қазодин ўлса, хушнуд керак.

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Дайн ул-маръи хузнуху دَیْنُ الْمَرْءِ حُزْنُهُ Кишининг бурчи – маҳзун бўлиш.

Дайн ул-маръи хузнуху
Ҳар кимсаким, бурч ранжининг дарҳамидур,
Ғамнинг ёрию дарднинг ҳамдамидур,
Қурмаклик вомхоҳни мотамидур,
Алқисса, бурч одамнинг гамидур.

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Далилу асл ил-маръи фаълуху دَلِيلُ أَسْلِ الْمَرْءِ فَعْلُهُ Кишининг асл экан-
лигини феъли намоён қилади.

Далилу асл ил-маръи фаълуху
Кимни тиласанг билай, мақолин англа,
Аслин десанг англайин, фиолин англа,
Кирдорига боқиб, асл ҳолин англа,
Аслига далил анинг хисолин англа.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Далилу ақл ил-маръи қавлуху دَلِيلُ عَقْلِ الْمَرْءِ قَوْلُهُ Кишининг сўзи – ақ-
лига далолатдир.

Далилу ақл ил-маръи қавлуху
Одамки, демак била киромийдуру бас,
Сўз дурри ишининг интизомидуру бас,
Сихҳат ончаки, ақли ақл комидуру бас,
Ақлига далил анинг каломидуру бас.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Далил ул-фақри ғаризун индал-лоҳи دَلِيلُ الْفَقْرِ غَرِيزَةُ الْإِنْدَالِ الْوَحْدَانِ Фақирларнинг
энг хори Аллоҳ ҳузурда азиздир.

Далил ул-фақри ғаризун индал-лоҳи
Ҳаргиз бўлмас жоҳу дирам зори азиз,

*Жон нақди бериб сийм харидори азиз,
Халқ оллидадур фақр талабгори азиз,
Ҳақ оллида фақрнинг эрур хори азиз.*

Назм ул-жавоҳир, 150–151-б.

Даъ зикрахунна миммо лахунна вафоу, рихуссабо ваваъди савоу
دَعِيكَرْهُنْ مِمَّا لَهُنَّ وَفَاوْ / رَحْصِبَا وَوَعْدِي مِوَاوْ
Аёлларнинг вафоси ҳақида зикр қи-
лишни қўй (уларнинг вафоси) тонги шабада ва (ёлгон) аҳду паймоннинг
ўзидир (шеър).

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 189-б.

Динор уш-шажихи ҳажарун دِينَارُ الشَّجِيهِ حَجْرٌ Бахилнинг тилласи фойда-
сиз тошдан ўзга нарса эмас.

*Динор уш-шажихи ҳажарун
Жамъ этмак азалда топти тақсим бахил,
Ким этмади сийм элга таслим бахил,
Чун харж қилур чоғда кўрар бийм бахил,
Тош ҳукмидадурки, жамъ этар сийм бахил.*

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Диҳи тамуру мур ас-саҳоб دِيهِ تَمُورُ مَوْرِ الصَّحَابِ Улар ҳам булутлар юрган-
дек юрарлар.

... содиқ ва ниҳоятсиз туюригаким, ердин учқонда фалак юзин
ёпар «диҳи тамуру мур ас-саҳоб» мутобиқ.

Муншаот, 147-б.

Дори ман жафока таҳжилян лаху دَارِ مَنْ جَفَاكَ تَهْجَلَانَهُ Кимса сенга жафо
қилса ҳам, ундан уялиб муроса қил.

*Дори ман жафока таҳжилян лаху
Ҳар кимки, сени раво кўрар шиддатига,
Сен кўпрак иштиғол эт анинг хизматига,
Гар тутмас ул ҳариф ўз хислатига,
Сен лек мадори қил анинг хижлатига.*

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Дор ус-салтанна دار السلطنة Пойтахт, подшоҳ яшайдиган жой.

Батахсис Ҳирот дор ус-салтанасининг амнободи тавсифида-
ким...

Ҳайрат ул-аброр, 305-б.

Доъун-нафси ва наъл-ҳирсу دَاوُنْ نَفْسٍ وَ نَعْلُ حِرْسٍ Кишнинг офатини
ҳирсининг инжиқлигидан деб бил.

*Доъун-нафси ва наъл-ҳирсу
Ҳирс офатини нафс ҳавоси билгил,
Қўймоқ ани нафс муддаоси билгил,
Нафсингга алам ҳирс балоси билгил,
Кечмак мундин анинг давоси билгил.*

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Доъун нафси ил-ҳирсу دَاوُنْ نَفْسٍ اِلْحِرْسُ Кишига алам – ҳирс (таъма, оч-
кўзлик)дан етади.

*Доъун-нафси ил-ҳирсу
Гар айтур эсанг, бўлай жувонмард охир,*

Қил ҳирсни фақр йўлида гард охир,
Ҳирс утидин бўлма дардпарвард охир,
Ким нафсга ҳирсдин етар дард охир.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Дум ала казам ил-ғайзи таҳмуду авоқибак **ذم علي كظما لنظي نهمذ عواقبك**
Жаҳлга йўл берма – оқибатлари макталади.

*Дум ала казам ил-ғайзи таҳмуду авоқибак
Таврунда гунаҳ кечурмокин мавжуд эт,
Суд қилибон бу навъ беҳад суд эт,
Эл ҳусасини сингурмокин мақсуд эт,
Бу шева била оқибатинг маҳмуд эт.*

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Дум ала-т-таҳорати ювсаъу алайка-р-ризку **ذم أا طهارة يؤساء عليك الرزق**
Доим таҳоратли юргин, таҳорат тозалик ризку рўзингни опиради.

*Дум ала-т-таҳорати ювсаъу алайка-р-ризку
Гар ҳамиша таҳоратинг бўлса,
Оригай фоқа чирки ул сувдин.
Тоҳир ўл истасанг фўзун рўзий,
Хосир улким йитурди бул сувдин.*

Арбаъин, 264-б.

Ё арзи хузиҳи **يا عرض هوزه يا** Эй ер тут (ют) бунӣ.

*Мусо а. с. ерга айттиқи, «ё арзи хузиҳи». Ер Қорунни ошугизгача
ўзига торттӣ. Ҳорун дедиким, эй Мусо, яна сеҳр оғоз қилдинг. Мусо
а. с. айтти: «ё арзи хузиҳи».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 143-б.

Ё муфаттиҳил абвоб **يا مفتح الابواب** Эй эшикларни фатҳ қилувчи.

*Ҳумор ғалибу майхона эшиги боғлиғ,
Тараҳхум айла менга, ё муфаттиҳил абвоб.*

Наводир ун-ниҳоя, 49-б.

Ё Одаму ускун анта ва завжука ал-жанната **يا آدم اسكن أنت وزوجك الجنة**
Эй Одам, сен эса жуфтинг (Ҳавво) билан жаннатни маскан тутиб... [7:19].

*Одам ва Ҳаво биҳишда сокин бўлсун деб амр бўлдиким, «ё Ода-
му, ускун анта ва завжука ал-жанната».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 100-б.

Ё Яҳё хузил китоба биқувватен ва отайноҳул-ҳукма сабийян **يا يحيى خذ الكتاب بقوة و آتينا الحكمة صبيا**
маҳкам ушлагин, (дедик) ва унга гўдақлик чоғидаёқ ҳикмат-маърифат ато
этдик [19:12].

*Ва чун Яҳё а. с. мутаваллид бўлди, оз вақтдин сунгра Тенгри тао-
ло муборақ кўнглин ваҳй нузулидин мунаввар қилдиким. «ё Яҳё хузил
китоба биқувватен ва отайноҳул-ҳукма сабийян».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Ё қудрату айни жиъ ва-р-ҳам бидумуъи **يا قرة عيني جيع وانرحم بموعى**
кўзимнинг оқу қораси, раҳмли ва шафқатли бўл.

*Ё қудрату айни жиъ ва-р-ҳам бидумуъи,
Ким қилди бу селоб кўзум уйини вайрон.*

Фавойид ул-кибар, 301-б.

Ё Ҳомонубни ли сарҳан *يُهَامُنُ أَبْنِ لِي مَرْحَا* Эй Ҳомон, мен учун бир (баланд) қаср кургин [40:36–37].

Ўткон балиёт асносида Фиръавн сарҳи мумаррадни Ҳомонга буюрдиким, осмонга чиқиб Мусо а. с. нинг Тенгриси била урушай, деб кўп муддат устодлари жамъ қилиб, ул сарҳни ясадиким, «ё Ҳомонубни ли сарҳан» анга долдур.

Тарихи аъбиё ва ҳукамо, 138-б.

Жавдат ул каломи фил-ихтисори *جَوْدَةُ الْكَلَامِ فِي الْإِخْتِصَارِ* Сўзнинг яхписи – қисқасидир.

*Жавдат ул-каломи фил-ихтисори
Ҳар кимсаки сўз демак шиорида дурур,
Маъни гули нутқининг баҳорида дурур,
Сўзким десун улки ихтиёрида дурур,
Сўз яхшилиги чу ихтисорида дурур.*

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жавлат ул-ботили соатун ва жавлат ул-ҳаққи илас-соати *جَوْلَةُ الْبَاتِلِ سَاعَةٌ وَ جَوْلَةُ الْحَقِّ إِلَى السَّاعَةِ* Ботилнинг умри бир соат, ҳақиқатники эса қиёмат соатигачадир.

*Жавлат ул-ботили соатун ва жавлат ул-ҳаққи илас-соати
Ботилки чақилса барқи тобони анинг,
Кузини юмуб очқунча имкони анинг,
Ҳаққим йўқ нафъ ичинда поёни анинг,
Бўлеуси қиёматқача жавлони анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жавазал-иснайни шоъ *جَوَزِ الْإِسْنَيْنِ شَاءَ* Ботирлиқнинг икки нишонаси.

*Эй Навоий, Тенгри асрорига тил маҳрам эмас,
Чок кўнгулунг ичра тутким «жавазал-иснайни шоъ».*

Бадоеъ ул-бидоя, 255-б.

Жалла жаллолаҳу умма наволлаҳу ва ла илоҳа ғайруҳу *جَلَّ جَلَالُهُ غَمٌّ بُوْكَوْلِيْغِي يَنَا ҲАМ ЮКСАЛИБ, НЕЪМАТЛАР УМУМИЙ БЎЛСИН.* Ундан ўзга илоҳ йўқ.

Кибриё ва жабарут асоси холиқи Жаббордур. Бу сифатқа ул сазо ва бу сифат анга сазовордур (Жалла жаллолаҳу умма наволлаҳу ва ла илоҳа ғайруҳу).

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

Жалла ман ло ямуту *جَلَّ مَنْ لَا يَمُوتُ* Ўлмайдиган нарса – улғудир.

*Жалла ман ло ямуту
Гардунки халойиққа вафоси йўқ анинг,
Жавр ичра кичик-улукқа поси йўқ анинг,
Ҳар кимки кичик бўлса бақоси йўқ анинг,
Сен они улук билки, фаноси йўқ анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Жалла олуаҳу не ҳаййи қадим *جَلَّ لَهُ نَهْ حَيِّ قَدِيمِ* У (Аллоҳ) азалдан бор, ягоналикда буюк раҳмондир.

*Жалла олуаҳу не ҳаййи қадим,
Аммо нуъмоуҳу не фарди азим.*

Сабъаи сайёр, 14-б.

Жалла субҳонаху ва азим уш-шонаху جَلُّ سُبْحَانَهُ وَ عَظِيمُ شَأْنَهُ Улуғдир унинг неъматлари ва буюқдир шон шавкати.

*Анга ҳамдким илми лорайб эрур,
Ҳамул илм ила олим ул-ғайб эрур.
Жалла субҳонаху ва азим уш-шонаху.*

Муншаот, 153-б.

Жалли субҳонаху ва азуму шаънуху ва илайҳи ғайриху وَ جَلُّ سُبْحَانَهُ وَ عَظِيمُ شَأْنَهُ وَ إِلَيْهِ غَيْرُهُ Унинг неъматлари улуғдир, шону шавкати буюқдир ва ундан бошқа илоҳ йўқдир.

«Жалли субҳонаху ва азуму шаънуху ва илайҳи ғайриху» фунун дақойиқи, балки дақойиқ, фунунининг мутаввил маоний аёнлиқ ва мухтасар баёнлиқ муҳаддислари...

Вақфия, 234-б.

Жалис ул-маръи мислуху جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ Кипининг ҳамсуҳбати унинг ўзи каби бўлади.

*Жалис ул-маръи мислуху
Йўқ олам ичинда фардлик меҳнатидек,
Ким кимсага қилса ёрлик нисбатидек,
Бўлгуси хисоли ёрининг хислатидек,
Бордур кишининг чу феъли ҳамсуҳбатидек.*

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жалис ус-суъи шайтонун جَلِيسُ السُّوءِ شَيْطَانٌ Ёмон дўст – шайтондир.

*Жалис ус-суъи шайтонун
Яхшиликдин топса нишон ҳамсуҳбат,
Берур санга осойиши жон ҳамсуҳбат,
Чун бўлди малак нафърасон ҳамсуҳбат,
Шайтон сангаким дурур ёмон ҳамсуҳбат.*

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Жалис ул-хайри ғаниматун جَلِيسُ الْخَيْرِ غَيْمَةٌ Яхши ҳамсуҳбат – ғаниматдир.

*Жалис ул-хайри ғаниматун
Ёреки тегар бировга озори анинг,
Ақл олдида тенгдурур йўқу бори анинг,
Ёреки эрур ҳамида атвори анинг,
Кўрмакка ғанимат ўлди рухсори анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жамол ул-маръи фил-ҳилми جَمَالُ الْمَرْءِ فِى الْحِلْمِ Кипининг хусни – мулоимлигидадир.

*Жамол ул-маръи фил-ҳилми
Ҳар кимдаки даҳр ичинда донолиқ эрур,
Ҳилм ила иш анга мажлисоролиқ эрур,
Ойини таҳаммулда тавонлиқ эрур,
Юк чекмак уйла кишига зеболиқ эрур.*

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Жанноги аднин фадхуллулухо холидин جَنَّاتٌ عَنْ دُونِهَا خَالِدِينَ (Тақводор зотлар учун) барча дарвозалари очиқ мангу жаннатлар бордир. Унга мангу қолғувчи ҳолларингизда кириңгиз [38, 39:50, 70].

Ва яна: «жанноти аднин фадхуллуҳо холидин» ким, вазни: «му-
стафъилун, мустафъитун, мустафъилон» дур ва «ражаси мусад-
даси музол» воқеъ булбурдур.

Мезон ул-авзон, 45-б.

Жаҳд ул-муқилли касирун جَهْدُ الْمُقِيلِ كَثِيرٌ Фақир учун оз бало ҳам кўпдир.

Жаҳд уд-муқилли касирун
Ҳар кимдаки даҳр ибтилоси кўпдур,
Йўқ бок агар ҳаққа ризоси кўпдур,
Борлиқда агар даҳр жафоси кўпдур,
Йўқсизда вале фоқа балоси кўпдур.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Жоласал-фуқарои таздад шукран جَالَسَ الْفُقَرَاءَ تَذَنُّذًا شُكْرًا Камбағаллар би-
лан суҳбатда бўлиш, шукрни кўпайтиради.

Жолас ал-фуқарои таздад шукран
Жаҳл аҳли била кимгаки улфат бўлғай,
Ул улфати ичра юз минг офат бўлғай,
Фақр аҳли била ангаки суҳбат бўлғай,
Шак йўқки, зиёда шуки неъмат бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жуд бил-касири ва қониъ бил-қалили جُودُ بِالِالْكُفْرِ وَ قَانِعٌ بِالْقَلِيلِ Беришда
кўп бер, олаётганда оз билан қаноатлан.

Жуд бил-касири ва қониъ бил-қалили
Жудеки хирад буюрса тобеъ бўлғил,
Нафс айласа бухл марига монеъ бўлғил,
Озу кўп аро бир сўзумга сомеъ бўлғил,
Кўп бергилу озга лек қонеъ бўлғил.

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жуд бимо тажиду садақ ал-амри جُودٌ بِمَا تَجِدُوا صِنْفًا لِأَمْرِ نимаки топсанг,
садақа қил.

Жуд бимо тажиду садақ ал-амри
Майдони саҳо ичра жалодат кўргуз,
Топқонни берур амрига одат кўргуз,
Бухл айласа, нафсингга адоват кўргуз,
Ҳар нимаки топилса саховат кўргуз.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Завақат ус-салотини муҳрифат уш-шафатайни ذَوَاقَةُ السَّلَاتِينَ مَهْرِ فَيَا الشَّفَاتِينَ Шоҳларнинг таоми лабни куйдиради.

Завақат ус-салотини муҳрифат уш-шафатайни
Шаҳ хони гамин кўйки, тарабни ўртар,
Иссиз оши турку арабни ўртар,
Топмоғлиг ани аҳли адабни ўртат,
Топмоғлиг ани худ икки лабни ўртар.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Завоё ад-дунё машхунатун би-р-разоё ذَوَايَا الدُّنْيَاءِ مَهْرُونَ قَبَالِ رِضَايَا Дунё
бурчаклари мотамларга тўладир.

Завоё ад-дунё машхунатун би-р-разоё
Гардунки, анинг жавфида мамту гамдур,

Ҳар бир ғамида юз ибтило мудғамдур,
Дунёдаки, эл навҳаси зеру бамдур,
Ҳар зовияси тўла мотамдур.

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Залла ман боъ ад-дина бид-дунё *ذَلَّ مَنْ بَاءَ الدُّنْيَا بِالدُّنْيَا* Кимки динни дунёга алишпирган бўлса, йўлдан озибди.

Залла ман боъ ад-дина бид-дунё
Дунё сориким майл ўқин отти, ахий,
Анинг ваҳлига белича ботти, ахий,
Гумроҳ улус ичра ўзин қотти, ахий,
Дунёга бировки дунёни сотти, ахий.

Назм ул-жавоҳир, 160-16-б.

Залла ман рақана илал-ашрари *ذَلَّ مِنَ زَكَنِ الْإِلْمَارَارِ* Ёмонга қайишган киши – залолатдадир.

Залла ман рақана илал-ашрари
Майл айла ҳамиша меҳрибонлар сори,
Яхшилару турфа кордонлар сори,
Дол ўлди ямон кишига қонлар сори,
Озди кишиким, борди ямонлар сори.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Залла саъйу ман ражаъа ғайр ул-лоҳи *ذَلَّ سَعْيُ مَنْ رَجَاءَ غَيْرَ اللَّهِ* Аллоҳдан ўзга кишига умид боғлаган киши гумроҳдир.

Залла саъйу ман ражаъа ғайр ул-лоҳи
Ҳақдин кишиким йўқ орзухоҳлиги
Билгилки, гадоликдур анинг шоҳлиги,
Жуз ҳақдин анингки бўлса огоҳлиқи,
Уммиди эрур гояти гумроҳлиги.

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Заломат ул-мазлуми ло тузиъу *لا تُزَيِّعُوا ظِلْمَةَ الْمَظْلُومِ* Мазлумнинг ранж-уқубати зоеъ кетмайди.

Заломат ул-мазлуми ло тузиъу
Золимки, тилар айласа олам зоеъ,
Мазлумни бедоди этар кам зоеъ,
Мазлумни гарчи айлагай ғам зоеъ,
Ул ранжки чекти бўлмагай ҳам зоеъ.

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Залоқат ул-лисони зот ул-моли *زَلَقَاتُ اللِّسَانِ ذَاتُ الْمَالِ* Тилнинг равонлиги бойлик эгасидир.

Залоқату л-лисони зот ул-моли
Соқит бўлур офоқ аро ҳол ияси,
Ойини фанода турфа аҳвол ияси,
Мол улса яқин билки эмас мол ияси,
Невчунки анинг лек эрур мол ияси.

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Замман ал-лоҳу ризқа қулла-аҳадин *زَمَّانُ اللَّهِ رِزْقُ كُلِّ أَحَدٍ* Аллоҳ ҳар бир нарсанинг ризқига кафилдир.

Замман ал-лоҳу ризқа кулла аҳадин
Ҳар кимки, яқин анга муҳаққақ бўлди,
Оллида маош ишида равнақ бўлди,
Қилмоқ тамаъ элга саҳви мутлақ бўлди,
Эл қисматининг кафили чун ҳақ бўлди.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Замаъ ул-моли ашадду мин замаъ ил-моъ ضَمَاءُ الْمَالِ أَشَدُّ مِنْ ضَمَاءِ الْمَاءِ
Мол дунёга тапналик – сувга тапналикдан кучлироқдир.

Замаъ ул-моли ашадду мин замаъ ил-моъ
Дунё сори ҳирс ҳар ямондин ортуқ,
Тарк этмак ани кавну макондин ортуқ,
Сувсизга сув шавқи бўлса жондин ортуқ
Бил, сифлага мал шавқи жондин ортуқ.

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Занобун воҳидун касирун ва алфу тоъатин қалили زَنْبُ وَأَجْدُ كَثِيرٌ وَالْفُ طَاعَةٌ قَلِيلٌ
Гуноҳнинг биттаси ҳам кўп, ибодатнинг мингтаси ҳам камдир.

Занобун воҳидун касирун ва алфу тоъатин қалили
Гар эмас эсанг зухдга дамсоз ҳануз,
Фисқ ичра қилур эсанг таку тоз ҳануз,
Кўп англа бир ўлса журм носоз ҳануз,
Гар минг ўлса тоат эрур оз ҳануз.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Зарб ал-ҳабиби авжаъу ضَرْبُ الْخَبِيبِ أَوْ جَاءُ
Дўст ачитиб гапиради.

Зарб ал-ҳабиби авжаъу
Ким дўст дурур нозу наим англа ани,
Душман эса нийрони жаҳим англа ани,
Тан хок эса хасмдин, салим англа ани,
Зарбеки ҳабиб урар, алим англа ани.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Зарб ул-лисони ашадду мин таън ис-синони ضَرْبُ الْلِسَانِ أَشَدُّ مِنْ طَغْيَانِ سِنَانٍ
Тил зарбаси – тиш оғригидан кучлироқ.

Зарб ул-лисони ашадду мин таън ис-синони
Чун синса кўнгул захми забон оғригидин,
Ким эрмас анинг оғриги жон оғригидин,
Ҳар неки санга етар лисон оғригидин,
Билгилки, қатикдурур синон оғригидин.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Зарр ут-тоғи фи тугёниҳи زَرُّ الطَّاعِ فِي طُغْيَانِهِ
Исён қилувчини ўз исёни ҳалок этади.

Зарр ут-тоғи фи тугёниҳи
Фармон хатин айлагил рақам жон ичра,
Тугён рақамини ташла найрон ичра,
Тогеки, ўзин солмади фармон ичра,
Кўй нофармон халқин тугён ичра.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Заҳабно водиял-мақсад, важадно мохувал-мақсуд دَهَبْنَا وَاِدِي الْمَقْصَدُ،
Мақсад водийсига кетдик (етдик), мақсад қандай эканли-
гини у ерда топдик.

Навоий, Каъба зикрини қўйки, биз дайри фано истаб

Заҳабно водиял-мақсад, важадно мохувал-мақсуд.

Бадоеъ ул-бидоя, 115-б.

Зиёрат уз-зуъафоъи миннат тавозуъи زيارَةُ أَلْرِ نَفَاءِ مِنَّا لِتَوَاضِعِ Заифларнинг
ҳOLIDАН хабар олиш – камтарликдандир.

Зиёрат уз-зуъафоъи миннат тавозуъи

Заъф аҳлига алтоф таваққуъ билгил,

Лутфунг била ул элга тараффуъ билгил,

Бу нуктани нас йўқ, тасомуъ билгил,

Ул қавм зиёратин тавозуъ билгил.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Зиё ул-қалби мин акл ил-ҳалоли اِكْلَالِ الْخَلَالِ Қалб нури – ҳа-
лол таомдан пайдо бўлади.

Зиё ул-қалби мин акл ил-ҳалоли

То ишқ балосига фақир ўлди кўнгул,

Ҳар кўзи ҳаримига асир ўлди кўнгул,

Ҳурмат аро тийра масир ўлди кўнгул,

Маъкули ҳалолдин мунир ўлди кўнгул.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Зиёрат-ул ҳабиб ил-ҳарроъ ул муҳаббати زيارَةُ الْحَبِيبِ لِجِرَاءِ الْمَحَبَّةِ Дустларни
зиёрат қилиш муҳаббатни опиради.

Зиёрат ул-ҳабиб ил-ҳарроъ ул-муҳаббати

Ҳар кимки ҳабибинг ўлса эврул бошига,

Маҳв ул юзига, жонни фидо қил қошига,

Тош урса равонингни туфайл эт бошига,

Таждиди муҳаббат англа бормоқ қошига.

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Зийнат уботини хайрун мин зийнат из-зоҳири زِينَةُ الْبَاطِنِ خَيْرٌ مِنْ زِينَةِ الظَّاهِرِ
Ботиний ҳусн зоҳирий ҳусндан яхшироқдир.

Зийнат уботини хайрун мин зийнат из-зоҳири

Эйким, қиласен жилвау ишрат чоғи зеб,

Мустаҳсан эмас эр кишининг қилмоғи зеб,

Гар бўлса ишинг кўпрағи ё озроғи зеб,

Зоҳирдин эрур сутуда ботиндоғи зеб.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Зикр-ул авлиёъи тунзил ур-рахмата يَكْرُ الْأَوْلِيَاءِ تَنْزِيلًا رَحْمَةً Авлиёларни
эслаш – илоҳий раҳмат ёғдиради.

Зикр ул-авлиёъи тунзил ур-рахмата

Халқ ичра Ҳақ авлиёъсини бил раҳмат,

Ул хайлдин ўлди элга мойил раҳмат,

Зикр айлаб аларни ҳосил раҳмат,

Ким зикрлари айлади нозил раҳмат.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Зикр ул-мавти-жалоъ ул-қулуби ذِكْرُ الْمَوْتِ جَلَاءَ الْقُلُوبِ Улимни эслаш – қалб жигосидир.

*Зикр ул-мавти-жалоъ ул-қулуби
Ҳар кимки, ўлум сўзин демак фан айлар,
Ўз ҳолига бу сўз била шеван айлар,
Таврини сулук ичинда аҳсан айлар,
Ким руҳни ўлмак сўзи равишан айлар.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Зикр уш-шабоби ҳасратун ذِكْرُ الشَّبَابِ حَسْرَةً Ёшликни эслаш – ҳасратдир.

*Зикр уш-шабоби ҳасратун
Қарикни эрур, кўнглига синмоқ ҳасрат,
Жонига йигитликни қилинмоқ ҳасрат,
Ҳар ишда йигитларга ёлинмоқ ҳасрат,
Сўз ичра йигитликни соғинмоқ ҳасрат.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Зилл ул-аъвижи аъважу ذِلَالُ أَعْيُوجِ أَعْوَجُوا Букри кишининг сояси ҳам эгридир.

*Зилл ул-аъвижи аъважу
Ким эгри эса, тузлук эмас пояси ҳам,
Бор ўзидек эгри суду сармойси ҳам,
Тузлук эрмас шифосию вояси ҳам,
Ким эгри кишининг эгридур сояси ҳам.*

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Зилл ул-қарими васиъун ذِلَالُ الْكَرِيمِ وَسِيعٌ Сахийликнинг сояси кенг бўлади.

*Зилл ул-қарими васиъун
Муқрим ишини кўрки, бадеъ ўлди баса,
Богида хариф анга рабеъ ўлди баса,
Ҷун гули мурод анга рафеъ ўлди баса,
Ул нахлга ҳам соя васеъ ўлди баса.*

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зиллу умр из-золими қасирун ذِلُّ عَمْرِ الْأَطْلَامِ قَسِيرٌ Золим умрининг сояси қисқа бўлади.

*Зиллу умр из-золими қасирун
Золимки, шиор этти жафо поясини,
Ўз воясин истаб олди эл воясини,
Қайдин тоққай ҳаёт сармойсини,
Ҳақ айлади қисқа умрин соясини.*

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зин ур-рижולי мавози йафҳум زِينَةُ رِجَالِ مَوَاضِي يَفْهَمٌ Кишпиларнинг вази – тарозиларидир.

*Зин ур-рижולי мавози йафҳум
Маҳрам тиласанг сидқ ила гуфторига боқ,
Пир истар эсанг сулуку атворига боқ,
Ғавр айла кишига доғи кирдорига боқ,
Не қилсанг анинг шонида миқдорига боқ.*

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Зир ул маръи ала қадри киромиҳи **زِرُّ الْمَرْءِ عَلَى قَدْرِ كِرَامِهِ** Кишини зи-
ёрат қилиш унинг саховатига қараб бўлади.

*Зир ул-маръи ала қадри киромиҳи
Ёрингни тонир ишта маҳорат айла,
Диққат била ҳолига басорат айла,
Мукрим эса изҳори башорат айла,
Жудига қўра они зиёрат айла.*

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Зоқа садруҳу ман зоқа ядуҳу **ذَاقْ صَدْرَهُ مَنْ ذَاقَ يَدَهُ** Қўли очиқ бўлмаган
кишининг юраги тор бўлади.

*Зоқа садруҳу ман зоқа ядуҳу
Улким қўлида дурри лаоли бўлғай,
Ғамнинг анга қайда эҳтимоли бўлғай,
Муфлис бўлмоқ тараб заволи бўлғай,
Ғамгиндурур улки, илги холи бўлғай.*

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Зоқат ид-дунё алал-мутаноқизина **ذَاقَةَ الدُّنْيَا عَلَى الْمُتَانِقِيْنَ** Дунё – қалби
торлар учунгина тордир.

*Зоқат ид-дунё алал-мутаноқизина
Хайлеки маваддат ошқор айладилар,
Авқот хазонини баҳор айладилар,
Жамъики муҳосамат шиор айладилар,
Кенг даҳр ўзига тангу тор айладилар.*

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Зулл ул-маръи фит тамаъи **ذُلُّ الْمَرْءِ فِى الْطَمَعِ** Кишининг тўғри йўлдан
озиши – тамаъдандир.

*Зулл ул-маръи фит тамаъи
Ҳар кимки, тамаъдурур гирифторлиги,
Не суд анга аҳли сахо ёрлиги,
Иззат бермас нақду дирам борлиги,
Ким бўлди тамаъдин кишининг хорлиги.*

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Зулм уз-золими ядуҳу илал-ҳалоки **ذُلْمُ الظَّالِمِ يَغْوُهُ إِلَى الْهَلَاكِ** Золимнинг
зулми уни ҳалокатга йўллайди.

*Зулм уз-золими ядуҳу илал-ҳалоки
Золимки, эрур зулму жафо ҳосил анга,
Зулм этгали-ўқ хотир ўлур мойил анга,
Бўлмоқ хуш эмас қилгонидин хушдил анга,
Ўз зулмидин-ўқ ўлғусидур қойил анга.*

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зулм ул маръи язруъуҳу **ظَلْمُ الْمَرْءِ يَزْرَعُهُ** Киши зулм қилса, ўзи хор
бўлади.

*Зулм ул-маръи язруъуҳу
Даврон кишига зулм фузун айламагай,
То они таабга раҳнамун айламагай,
Эл зулм ила халқни забун айламагай,
Ким зулм-ўқ они сарнигун айламагай.*

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

ظلم الملوك اولى من دلال الرعة
Зулмул мулуки авло мин далолир раъияти
Халкнинг(ножъя) қилиғидан подшоҳнинг зулми яхшироқ.

Зулмул мулуки авло мин далолир раъияти
Ким бўлса раъият иши тақво анга,
Қилмоқни буюрди Ҳақ таоло анга,
Нозики раъият этса бежо анга,
Шоҳ зулми алар нозидин авло анга.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 85-б.

زُرُّ غِبَاءُ تَرْتَدُّ حُبْنُ
Зур ғаббан таздад хуббан
Гоҳ-гоҳ қуришганда муҳаббат ошар.

Зур ғаббан таздад хуббан
Бир-бирин дўстлар агар гаҳ-гаҳ,
Кўрсалар, дўстлуқ ўлур золиб.
Шавқдин иштилот ўлур матлуб,
Васл учун орзу ўлур толиб.

Арбаъин, 267-б.

زُفْدُ الْعَامِي مِرْلَةٌ
Зухд ул-омий музиллатун
Авом кишининг зоҳидлиги –
гумроҳликдир.

Зухд ул-омий музиллатун
Ким бор эса ҳаққа даргоҳ хоклиги,
Илм ортуқким, икки жаҳон шоҳлиги,
Олам фисқида бордур огоҳлиги,
Оми киши бўлди зухди гумроҳлиги.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

إِبْرَاهِيمُ صَلَوَاتُكَرْحَمْنُ عَلَيْهِ
Иброҳим салавотур-раҳмон алайҳ улул-азм
Аллоҳнинг улуғ раҳмати бўлсин.

Иброҳим салавотур-раҳмон алайҳ улул-азм битибдурлар.
Отаси эрдиким, ани Торах ҳам битибдурлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 112-б.

Из қолатил-малоикату ё марёму инналлаҳа юбаш-шируки бикали-
матен минҳу исмиҳул масиҳу исабну маряма ва жийҳан фид-дунё вал
охирати ва минал-муқаррабийна ва юкалдимунниоса фил маҳди ва
إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ
مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي النَّبَاِ وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا...

Эсланг (Эй Муҳаммад), фаришталар: Ё Марям, албатта, Аллоҳ сенга ўзининг сўзини хушхабар қилиб берадики, унинг исми ал-масиҳ Исо бинни Марям бўлиб, дунёю охиратда обрўли ва (Тангрининг) яқинларидан бўлур ҳамда одамларга гўдаклик пайтида ҳам вояга етган чоғидек гапирур ва солиҳ бандалардан бўлур... [3:45-46].

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 176-б.

إِبْطَهَارُ الْعَيْنِي مِنَ الشُّكْرِ
Изҳор ул-ғанийи минаш-шукри
Бойликнинг изҳори –
шукрдир.

Изҳор ул-ғанийи минаш-шукри
Шукр айлади шиддатда рижо изҳори,
Ҳар меҳнат аро дафъи бало изҳори,

*Мол истасанг эт шукру сано изҳори,
Ким шукр демак қилур гино изҳори.*

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Иймон ул-маръи йуърафу бнаймониҳи بِإِيمَانِهِ كِشْبَانِ الْإِيمَانِ الْمَرْءُ يُؤْرَفُوا بِأَيْمَانِهِ Кипшининг иймони аҳдига вафо қилишидан билинади.

*Иймон ул-маръи йуърафу бнаймониҳи
Иймони анингки куфрига сотир эрур,
Чин нукта демакка ул киши қодир эрур,
Ҳар кимсаки иймон ишида моҳир эрур,
Иймонини билки, отидин зоҳир эрур.*

Назм ул-жавоҳир, 136-б.

Иллаллоҳ (ила) ло илоҳ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ Бир Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ.

*Англағил арконини беиштибоҳ,
Аввали «иллаллоҳ» ила «ло илоҳ».*

Ҳайрат ул-аброр, 111-б.

Инда маликин муқтадири عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ Аллоҳ ҳузурида мартабали.

*Булардур ишқда васлдин кон топқон ва «инда маликин муқтади-
рин» мақомида ором топқон.*

Маҳбуб ул-қулуб, 70-б.

Ин ихтариқа жисми мин нори ҳавойиҳ إِنَّ إِخْتِرَاقَ جِسْمٍ مِنْ نَارٍ هَوَايِهِ Ишқ шуъласидан (оловидан) ўз аслингни ҳар қанча яширма, бари бир қуясан.

*Ин ихтариқа жисми мин нори ҳавойиҳ,
Куймаслиги хаснинг чоқин етганда не имкон.*

Фавойид ул-кибар, 301-б.

Иллаллазийна омануу ва амилус солиҳати фалаҳум ажрун ғойру мамнун إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَنَّى حَمَلْنَهَا مَا غَرَّبْنَاهَا إِلَّا لِلَّذِينَ آمَنُوا Магарам иймон келтирганлар ва яхши амаллар қилганларга миннатсиз ва узлуксиз ажрлар бордир [95:6].

Ҳар ким таслим юзин қабул туфроғига қўюб, уларнинг амри наҳйига иймон келтуруб, тоатларига амал қилса, «иллаллазийна омануу ва амилус солиҳати фалаҳум ажрун ғойру мамнун» ҳидоё ва ниамидин бархурдор бўлғай...

Вақфия, 238-б.

Инна аразно ал амоната ало-с-самовоти валарзи вал жабола фаабайна ан йахмалинаҳо إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَنَّى حَمَلْنَهَا مَا غَرَّبْنَاهَا إِلَّا لِلَّذِينَ آمَنُوا Бу омонатни кўклар (фалак)га, ерга ва тоққа кўндаланг кўйган эдик, улар уни кўтаришдан бош тортдилар [33:72].

«Инна аразно ал-амоната ало-с-самовоти валарзи вал жабола фаабайна ан йахмалинаҳо» даввийга шоҳид, аммо нечукки ваҳҳоб-лиги тақозоси бу навъ мавҳибат ва жамолият қилди.

Вақфия, 237-б.

Инналлоҳа юҳиб ус-саҳл ат-талқа إِنَّ اللَّهَ يُجَابِلُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ Тангри таоло хуш-феъл ва очик юзли бандаларини севади.

*Инналлоҳа юҳиб ус-саҳл ат-талқа
Ҳақ сени севгай эл била бўлсанг,
Тилу кўнгулунгни қилиб якруй,*

Нукта сурсанг шукуфтау хандон,
Етса кўпрак улусқа нафъ андин.

Арбаъин, 266-б.

Инна Аллоху ало кулли шайъин мухит *إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ* да Аллоҳ ҳар бир ишга қодирдир.

Ва айзан бо вужуди «инна Аллоху ало кулли шайъин мухит» ки ҳеч зарраи зарротдин ва ҳеч шайъи ашёддин эмаским, Ҳаққи субҳона бир лаҳза, балки бир турфат ул-айни уларнинг сирри алойинасидин воқиф бўлмагай.

Вақфия, 240-б.

Инналлоху жамилун юҳибб ул-жамол *إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ مِنْ جَمِيلِ الْجَمَالِ* Аллоҳ гўзалдир ва гўзалликни севади.

Ва ул маъшуқ хуснидин иборатдурким «инналлоху жамилун юҳибб ул-жамол» андин хабар берурким ишқ бу эътибору жалоли била...

Маҳбуб ул-қудуб, 66-б.

Инналлоху йаъмуру бил-адли вал эҳсонун *إِنَّ اللَّهَ يَأْتِرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ* Аллоҳ уларга адолат ва эҳсонни буюргандир.

... сипехқадреким, хутбаи минбарин «инналлоху йаъмуру бил адли вал эҳсонун» ривожси бирла муштарийнинг олти поялиг мин-бариза еткурди.

Вақфия, 241-б.

Шаҳе [Ҳусайн Байқаро] дурким, даврон шаҳанишоҳлари рибқаи хукмида асир... анинг тахти фалак мисоли китобасига мувофиқ раият-навозеким, «инналлоху яъмуру бил-адли вал эҳсонун» ламъадур...

Назм ул-жавоҳир, 129-130-б.

Инна мин аш-шеъри ли ҳикматун ва инна мин ал-баёнис-сеҳран *إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحِكْمَةٌ وَإِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ السُّخْرَاءَ* Ҳақиқатан ҳам, шеърда ҳикмат баёнида сеҳр бор.

... назмда балогат ва насрда фасоҳат таърифида «инна мин аш-шеъри ли ҳикматун ва инна мин ал-баёнис-сеҳран» буюрубдур ва сеҳр демайким, муъжиза кўргузубдур.

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

Инна минка анта минни *إِنَّ مِنْكَ أَنْتَ مِنِّي* Мен сендадурман, сен мендадурсан.

Анинг сариким, ўзи улу ул ўзидур,

Борча «инна минка анта минни» сўзидур.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Инна фатаҳно *إِنَّا فَتَحْنَا* Дурустликда бир ҳукм қилдик сенинг учун эй Муҳаммад алайҳиссалом... Биз сизга очик-равшан фатҳ-ғалаба ато этдик [48:1].

Тигинга қозиб қазо «инна фатаҳно» сурасин,

Тугунга ёзиб қадар «насрун миналлоҳ» оятин.

Бадоеъ ул-васат, 481-б.

Инна фатаҳно лака (фатҳан) мубийна *إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا* Биз сенга аниқ-равшан қилиб очдик (ва Тангри таолонинг сенга (Муҳаммад с. а. в. назарда тутилган) кучли ёрдам бериши учун [48:1].

... сафшиканеки: «инна фатаҳно лака (фатҳан) мубайянан» де-бочадурур қазо қилкидин анинг шуққаи ливосига ёқилгон...

Назм ул-жароҳир, 130-б.

Инн аш-шеъра лаҳикматун ва инн ал-баёна ласихрқун **إِنَّ الشِّعْرَ لَا حِكْمَةَ** **وَإِنَّ الْبَيَانَ لَا يَسْحَرُكَ** Шеърда ҳикмат кўп, уни баён этиш эса, янада жозибалидир.

Ва дуруди номаъдуд ул анбиё ҳалқасининг хотамигаким, инн аш-шеъра лаҳикматун ва инн ал-баёна ласихрқун нуктаси била шуаро поясин ҳукамо мартабасига чектию баён рутбасин сеҳр манзиласига торти.

Гаройиб ус-сигар, 9-б.

Иннаҳу илло ҳува ваҳюл-юҳо **هُوَ وَحَىُّ الْيُوحَىٰ** Унга очилаётган вақт келяпти.

Рисолат лисонининг гуфториким: «иннаҳу илло ҳува ваҳюл-юҳо» анинг баёнидадурким...

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

Иннаҳу мин Сулаймона ва иннаҳу бисмиллоҳир-раҳмонир-раҳийм **إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** Албатта, у Сулаймондир ва у (мактубда шундай битилгандир): Меҳрибон ва раҳмдил Тангри таоло номи билан бошлайман. Сизлар менга кибр-ҳаво қилмай, ҳузуримга бўйсунган ҳолингизда келингиз! [27:30–31].

Ва мунинг асносида онча таъриф қилдиким, Сулаймон а. с. га анинг мулоқоти майли бўлуб, мактуб битдиким, ислом давлатига мушарраф бўлсунки, «иннаҳу мин Сулаймона ва иннаҳу бисмиллоҳир-раҳмонир-раҳийми алло таълу алайя ваътуни муслимина» андин мухбирдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 164-б.

Инни аналлоҳ **إِنِّي أَنَا اللَّهُ** Мен Худоман ёки менинг ўзим Худоман.

Ёраб, бу на ҳол эркин? «инни аналлоҳ» нидоси келиб, Мусо а. с. нинг давлатманд бошига рисолат тожи қўюлди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 136-б.

Исбири ё уммоҳ фақад васалти илаллоҳи ва нилти ризоуху ва лайсал **أَسْبِرِي يَا** она байнаки ва байнал жаннати илло хатватан авхатватайни **إِلَّا خَشَوَةَ أُوْحُلُوْنَيْنِ** Сабр қилинг, эй онажон, сиз Аллоҳга яқинлашиб, унинг ризолигини топдингиз. Сиз билан жаннат орасида икки қадамгина қолди.

... Фиръавн қизининг бир маишотаси бор эрди. Бир кун анинг сочин тарарди тароги шикдин тушти. «Бисмиллоҳ» деб ердин олди. Қиз отасига айтти. Отаси ул заифани темур қозулар била чормих қилиб, утлуқ қизиқ тошни бош ва юзига қўйдурди. Ул мазлума диндин ёнмади. Ва уч ойлик тифлни қизиқ танурга солди. Ва ул тифл онасига фасеҳ тил била дедиким, «исбири ё уммоҳ фақад васалти илаллоҳи ва нилти ризоуху ва лайсал она байнаки ва байнал-жаннати илло хатватан авхатватайни».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 148-б.

Истироҳат ун нафси фил йаъси *إِسْتِرَاحَاتُ النَّفْسِ فِي الْيَأْسِ* Рухнинг роҳати маъюсликдадар.

*Истироҳат ун-нафси фил-йаъси
Ҳақдин дурур элга аҳли таъйид ўлмоқ,
Навмид ўлуб толиби тажрид ўлмоқ,
Чун яъс дурур осудаи жовид ўлмоқ,
Роҳат етурур нафсқа навмид ўлмоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Ихвану ҳаза аз-замани бавасис ул-уйуби *إِخْوَانُ هَذَا الزَّمَانِ بِوَسِيَّةِ الْغُيُوبِ* Бу замоннинг одамлари айб қидирувчилардир.

*Ихвану ҳаза аз-замани бавасис ул-уйуби
Даҳр элики келди аҳли номус бори,
Қардошлар эрур макр ила маҳбус бори,
Олингда неча қилса заминбўс бори,
Лекин бордур айбинга жосус бори.*

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Ихталафаалзобу байнаҳум *إِخْتِلَافُ الْعَذَابِ بَيْنَهُمْ* Сўнг (яҳудий ва насроний) фирқалар (Исо хусусида) ўзаро ихтилоф қилдилар [19:37].

Юнус Жухуд азим риъзатлар била элни муътақид қилиб Исо а. с. қошидин келадурмен ва баъзи Тенгри Исонинг ўлидур дебдурлар, баъзи Исо Тенгрининг ўлидур дебдурлар ва баъзи шарикдур, деб изол қилди... Ва «ихталафаалзобу байнаҳум» аларнинг шаънидадур.

Тарихи анбиё ва ҳуқамо, 182–183-б.

Ихфоъ уш-шада оиддун мин ал-муруввати *إِخْفَاءُ الشَّادَانِدِ مِنْ الْمُرُوءِ* Мурувват қийинчиликларни тўсади.

*Ихфоъ уш-шада оиддун мин ал-муруввати
Олам тарки кишига ҳимматдин эрур,
Ким, кўп шиддат ул сори рағбатдин эрур,
Нафсингга қая аламки шиддатдин эрур,
Махфий тутмоқ ани мурувватдин эрур.*

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Ишрабу ё айюҳал-атшон *إِشْرَابُ يَا أَيُّهَا الْعَطْشَانُ* Ичингиз, эй ташналар!

*Ташналаб ўлма, Навоий, чун азал соқийсидин
«Ишрабу ё айюҳал-атшон» келур ҳар дам нидо.*

Бадоеъ ул-бидоя, 29-б.

Иш қаниъан тақун маликан *إِنَّ قَانِيَعًا تَكُ مَالِكًا* Қаноат билан яшасанг, шоҳликка ҳам эришасан.

*Иш қаниъан тақун маликан
Қилсанг тамаъ элдин ҳадафи хузлон бўл,
Саргаштау хору бесару самон бўл,
Тарки тамаъ айла, ҳокими даврон бўл,
Яъники, қаноат айлаву султон бўл.*

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Иқтилсо ал-муъзият *إِقْتِلَسَا الْمُؤْزِيَةَ* Азоб келтирадиган (нарсалардан) қутулдинг.

*Шах ултурмас авлодур ул элни бот –
Ки, дебдур набий «иктилсо ал-муъзият».*

Махбуб ул-кулуб, 16-б.

Йа айюха-л-лазина оману иза нудийа ли-с-салаво-ти мин йав-ми-л-жумъати фасъу ила зикри-л-лоҳи ва зару албайъ *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَدَّعُوا لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ* Эй иймон келтирганлар, жумъа намози учун азон айтилса бас, интиланлар, (Тангрининг) зикрига боринглар, савдо-сотикни тарк этган ҳолда.

Қишда баъзи совуқ ва балчиғ узри била ва ёзда баъзи гард ва иссиғ баҳонаси била «йа айюха-л-лазина оману иза нудийа ли-с-салаво-ти мин йавми-л-жумъати фасъу ила зикри-л-лоҳи ва зару албайъ» амридин гофил ва анинг савобидин отил эрдилар...

Вақфия, 259–260-б.

Йансурука Аллоху насран азизан *يَنْصُرُكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا* Тангри сенга азиз галаба беради.

... кишваристонеки, фатҳ жавоҳир қиличини ва «йансурука Аллоху насран азизан» зурхонасида варзеш тобокони қўлдин ўзга қўл чека билмас...

Вақфия, 241-б.

Каззобуна ло уммати *كُذِّبُونَ لَا أُمَّتِي* Ёлгончилар уммат эмаслар.

*Сидқ ила урғонда сало уммати
Ояти «каззобуна ло уммати».*

Хайрат ул-аброр, 208-б.

Кал-аҳодис ин-набийи мурсал *كَلِمَاتُ اللَّهِ دَعْوَاتُ الْقُلُوبِ* Юборилган Пайғамбар ҳадислари каби.

... ва ҳар рисола «кал-аҳодис ин-набийи мурсал» олийшон ва рафъе макондурким, алардин ҳар лафз қийматда дурри саминдин обдорроқ ва ҳирқатда лаъли оташииндин барққирдорроқ.

Муҳокамаат ул-луғатайн, 28-б.

Каломуллоҳи давоъ ул-кулуби *كَلِمَاتُ اللَّهِ دَعْوَاتُ الْقُلُوبِ* Аллоҳнинг каломи – қалбларнинг шифосидир.

*Каломуллоҳи давоъ ул-кулуби
Олам эли ичра гар гадо, гар шоҳ эрур,
Не дардқи, ул кўнгли аро ҳамроҳ эрур,
Қуръонни тиловат этсун ар огоҳ эрур,
Эл кўнглига чун даво Каломуллоҳ эрур.*

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Ка мишкотин фи-з-зужожа *كَيْسُكَاتٍ فِي الزُّجَاجِ* Шипа ичидаги чирок каби.

... ва ул шуълаосо барглар акси шипаи ҳалабийда ойнаи Чиний каби зулол ичра тушгандин чаман қушлари «ка мишкотин фи-з-зужожа» савтига мутаранним.

Муншаот, 138-б.

Камол ул-жуд ил-эътизору минҳу *كَمَالُ الْجُودِ الْبَيْزَارُ مِنْهُ* Яхшилик – узрлик бўлиш билан комил бўлади.

*Камол ул-жуд ил-эътизору минҳу
Йўқ феъл кишига яхшироқ эҳсондин,*

*Офоқ элига жуди бепоеъдин,
Гар мужтаниб ўлса давр аро нуқсондин,
Жудига камоли узр билгил ондин.*

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Камол ул-илми фил-ҳилми كَمَالُ الْعِلْمِ فِي هَلْمِ Илмнинг камоли – мулойим-ликдандир.

*Камол ул-илми фил-ҳилми
Олимки, писандадур хисоли билгил,
Ҳилмин тан аро руҳ мисоли билгил,
Комилда керак ҳилм хаёли билгил,
Ким ҳилмдадур илм камоли билгил.*

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Каррамаллоҳу важҳаху كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ Аллоҳ унинг юзини ёруғ қилсин.

*Ва Амир ул-муъминин Али каррамаллоҳу важҳаҳунинг ашъори
кўндур, балки девони бор.*

Мезон ул-авзон, 45-б.

Касрат уз-зиҳки юмийт ул-қалба كَسْرَةُ الْعِزِّ يَوْمِي الْقَلْبِ Кулгининг кўпи – қалб ўлиמידир.

*Касрат уз-зиҳки юмийт ул-қалба.
Асру кўп кулмаким, ўлар эрмиш,
Зинда дил кўнгли кулгу касратидин.
Муни ҳар кимки билди кўнглибила,
Кулмагай ўлса кўнгли ҳасратидин.*

Арбаъин, 269-б.

Кафа билмавти ваъизан كَفَى بِيَانَتَوَيْ وَعِظًا Ўлим, бу – айни панду на-сиҳатдир.

*Кафа билмавти ваъизан
Воизинг бас ато-ано ўлуми,
Ким аларча эрур санга носих.
Воизе ул ким айтуру қилмас,
Эрур ул воизинг мунга рожиҳ.*

Арбаъин, 266-б.

Кафа билмаръи исман ан юҳаддиса билкулли ма ясмаъу كَفَى بِي الْمَرْءِ إِسْمًا أَنْ يُحَدِّثَ بِي كَلِمًا مَا يَسْمَعُ Эпитган гапларни ўзгаларга айтиш – инсонни гуноҳга ботиши учун кифоядир.

*Кафа билмаръи исман ан юҳаддиса билкулли ма ясмаъу
Бу ёзуқ бас кишигаким, элдин
Ҳар на сўзким эшитти фош этти.*

Арбаъин, 266-б.

Кафа биш-шайби доъун كَفَى بِي الشَّيْبِ دَاعُونَ Қариликнинг ўзи сенга етар-ли касалликдир.

*Кафа биш-шайби доъун
Ёш улгайса тоқи муқарнасдур дард,
Балким мамлу сипехри атласдур дард,
Қари кишига балки кам эмасдур дард,
Юз сиҳхати бўлса, қарилик басдур дард.*

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Кафака мин уйюб ид-дунё ан ло ябқо مِنْ أَيُّوبَ الدُّنْيَا أَنْ لَا يَبْقَا Дунёнинг айблари унда қолмаслик учун сенга етарли бўлади.

*Кафака мин уйюб ид-дунё ан ло ябқо
Бу даҳр ажсузеки, вафоси йўқ анинг,
Бир фоҳишадекурки, ҳаёси йўқ анинг,
Дема муниким, айбу хатоси йўқ анинг,
Айби бас эрур буқим, бақоси йўқ анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Кафака ҳамман илмука бил-мавти كَفَيْكَ مَا عَلِمُوكَ بِبِي التَّوْتِي Улимни ёдга олиш ғами сенга етарлидир.

*Кафака ҳамман илмука бил-мавти
Эй улки, эмас маҳзани олам санга бас,
Базл этгали бир хизона ҳардам санга бас,
Ёдингга ўлум кирмаги мотам санга бас,
Ўлмакни яқин айламагинг ғам санга бас.*

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Кафа лил-ҳасуди мин ҳасудиҳи كَفَى لِي حَسُوْدِهِ مِنْ حُسُوْدِهِ Ҳасадағуйга унинг ҳасади (ҳалок бўлиш учун) кифоядир.

*Кафа лил-ҳасуди мин ҳасудиҳи
Ҳар кимки ҳасуд эрур сазодур ҳасади,
Ҳақдин бўлгон ямон қазодур ҳасади,
Ўз жонига етгунча балодур ҳасади,
Балким, анга дарди бедаводур ҳасади.*

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Кизб ал-мунажжимун كَيْتَبُ الْمُنَجِّمِيْنَ Мунажжимлар (юлдузшунос), ёлгон гапирадилар.

Бовужуде улки, ўн сўзидин иттифоқе бири ҳам рост келмас, мунунг қабоҳатин ё билмас ва ё билиб қўзига илмас. «кизб ал-мунажжимун» мазмуни била анинг сўзи ёлгондур...

Маҳбуб ул-қулуб, 33-б.

Кона каан лам яқун كُنْ كَأَنَّ لَمْ يَكُنْ Гўёки бўлмагандик.

*Ул чу эсиб таза вагар худ қуҳун,
Бир дам аро «кона каан лам яқун».*

Ҳайрат ул-аброп, 24-б.

Конат шафаҳак айну ҳаёт ано атшон كَانَتْ شَفَاهَاكَ عَيْنَ حَيَاةٍ أَنَا عَطَشَانٌ Эў ташналар, ҳаёт булоғидан тўйиб-тўйиб ичинглар, бу ҳам бир ғанимат.

*Ўлғум сусабон ҳажр бидбонида, раҳм эт,
Конат шафаҳак айну ҳаёт ано атшон.*

Фавойид ул-кибар, 301-б.

Кониян минкон كَانِيَا مَن كَانَ Кон бойлиги кондан.

... ва аларга Сукрот гавҳари тоғ конида ломеъ бўлуб тилисм мушқулин «кониян минкон» равшан қилмоғи...

Фарҳод ва Ширин, 170-б.

Кофирун саҳийюн аржа илал-жаннати мин муслимин шаҳихин كَفَرُوا سَخِيًّا أَرَجَى إِلَى الْجَنَّةِ مِنْ مُسْلِمٍ سَخِيحٍ Саҳий кофир жаннатга киришга хасис муслмондан кўра кўпроқ умидворроқ.

*Кофир ки хирад олли(эли) хору дундур,
Ки зоти аро дурри сахо махзундур,
Бухл аҳлидин ар олам аро Қорундур,
Жаннатқа онинг умиди кўп афзундур.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқмдий матн), 99-б.

Кузбурах усфурах كزبورہ عصفورہ Капнич, чумчук.

[Абу Абдуллоҳ муштаҳир Бобуний қ. с.]. Улар ҳазл ва истеҳзо юзидин дебдурларки, агар тиласангки, донишманд булгайсен, бу кеча уюнгнинг сақфидин бир ип била аёгингдин боғлаб, тонг отқунча дегилки, «кузбурах усфурах» [кашнич, чумчук] ки, илм авбоби сенга очилур.

Насойим ул-муҳаббат, 222–223-б.

Кулли ман алайҳа фана/Куллу ман алайҳо фон كل من عندها فان Қар бир киши бизга ўтғувчидир (бизга қайтади).

Муборак хотирға равшандурким «кулли ман алайҳа фана» қаримаси манзуми била ҳар қимгиким бақо жомидин нашъа етишти фано хуморини тортардин гузири йўқтур...

Муншаот, 201-б.

Бақо сарчаимасидин сероблиг қайда мумкин, чун «кулли ман алайҳа фана» соғари илан бермас...

Муншаот, 224-б.

*Хушо, дайр ичра майхона, тўла илгимда паймона,
Мену аҳли фано оғзида куллу ман алайҳо фон.*

Фавойид ул-кибар, 306-б.

Кулли нафсун зайиқат ул-мавти كل نفس ذايقة الموت Қар бир нафс ўлим шарбатини тоғғувчидир.

... ва тириклик шарбатидин шодкомлиг не мутасаввир, чун «кулли нафсун зайиқат ул-мавти» қадаҳидин гузар эрмас.

Муншаот, 224-б.

Кулли шайъин мин аз-зарифи зариф كل شئ من الطريف طريف Қар бир суҳбатдош юз хил ҳазилнома сўз айтар, ҳамма нарса бир-биридан гўзал эди.

Хусн аҳлининг ҳар узвининг васфидаким, кулли шайъин мин аз-зарифи зарифдин хабар берур.

Фавойид ул-кибар, 518-б.

*Юз зарофатда ҳар хужаста ҳариф,
Кули шайъин мин аз-зарифи зариф.*

Сабъан сайёр, 247-б.

Кулли шайъин ҳоликин илла важҳаху كل شئ من حاله إلا وجهه Қар бир нарсанинг ҳалокати сабаб биландир. Тангри таолодан бошқа ҳамма нарса ҳалок бўлғувчидир.

... ҳар қимгаким бақо жомидин нашъа етишти фано хуморини тортардин гузири йўқтур ва «кулли шайъин ҳоликин илла важҳаху» ояти мазмуни била боқийи мутлақ ва ҳаййи барҳақ вужудидин ўзга жамеъ ашёга захри ҳалок жомин ичардин чора йўқ...

Муншаот, 201-б.

Кунта набиян фафхам كُنْتُ نَبِيًّا فَفَهَمَ Пайғамбар бўлдинг, бас, англаб ол.

Чун ул ўзининг хилқатидин урди дам,
Мантуқи эди «кунта набиян фафхам».

Муҳоқамат ул-луғатайн, 8-б.

Кунту набийян ва одаму байналмои ваттин كُنْتُ نَبِيًّا وَ اَنْمُ بَيْنَالْمَا وَالطَّيْنُ
Одам Ато сув билан тупроқ таркибиди ётган даврдаёқ мен (Муҳаммад)
бор эдим.

Улки, «кунту набийян ва Одаму байналмои ваттин» мазмуни ан-биёга муқаддамдур.

Муножот, 294-б.

Кун фид-дуња к-аннака ғарибун ав обиру сабил(ин) كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ
Дунёда ғарибдек ва мусофирдек бўл.

Ҳазрат набавий ҳадиси таржумасидаким, кун фид-дуња к-ан-на-ка ғарибун ав обиру сабил.

Ки, дунёда бўлгил нечукким, ғариб
Ва ёхуд анигдекки, йул ўткучи.

Фавойид ул-кибар, 526-б.

... ва бу фано мақоми бақо доруссаломии йўлида бир манзилдур-ки, «кун фид-дуња к-аннака ғарибун ав обиру сабилин» андин хабар берур.

Муншаот, 201-б.

Куфрон ун-неъматии мазилуҳо كُفْرَانَ النِّعَمَاتِ مَزَلُوهُ
– уни йўқ қилади.

Куфрон ун-неъматии мазилуҳо
Ҳар шукрки, гар шаҳу, гар сойил этар,
Ўз неъматин ортмоқ сори мойил этар,
Неъмат шукрига ким тилини қойил этар,
Ортар куфрони, лек ани зойил этар.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Ла вафоа лил маръати لاَ وَفَا لِمَرْءِ Aёлларда вафо йўқ.

Хотун киши даъби жуз хато бўлмас эмиш,
Ақл аҳли аларга ошно бўлмас эмиш,
Мазҳабларида вафо раво бўлмас эмиш,
Ул қавмга алқисса вафо бўлмас эмиш.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 118-б.

Ла каромата лил казиби لاَ كَرَامَةَ لِّلْكَاتِبِ Ёлгончи учун хурмат йўқ.

Сидқ аҳлига шева жуз саломат бўлмас,
Ҳар ишдаки майл этса гаромат бўлмас,
Ёлгончизаким гайри надомат бўлмас,
Эл олдида таъзими каромат бўлмас.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 117-б.

Ла юлдағ ул-муъмину мин жуҳрин воҳидин марратайни لَا يَلْدَغُ الْمُؤْمِنُ
Мўмин киши бир тешиқдан икки марта чиқолмайди.

Ла юлдағ ул-муъмину мин жуҳрин воҳидин марратайни
Эйки, бир неш етти музйидин
Қўнғунга неча узайса, ётла.

Чунки мўъминни тишламас ҳаргиз,
Бир тўшукдин йшлон ики қатла.

Арбаъин, 264-б.

Ла ғанийя лиман ла фазла лаху *لَعْنَةُ مَنْ فَضَلَهُ لَهُ* У Фазилати бўлмаган
киши бой эмас.

Ҳар кимки насиб анга фазойил эрмас,
Кўнглига гино махзани ҳосил эрмас,
Ким ганжи фазойил била комил эрмас,
Бўлсун Қорунким мутамаввал эрмас.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 119-б.

Лав кушифал-ғитоа мо издадат яқинан *لَوْ كَثُرَ الْغَيْطَاءُ مَا إِذْنَتْهُ بَيْتَانَا* Епин-
чикни кўтармаганда ҳақиқий илм опмаган бўларди.

... ва мазкур бўлгон тайюридин баъзи «лав кушифал-ғитоа мо из-
дадат яқинан» адоси била тараннум ниҳоятига етар...

Муҳокамаат ул-луғатайн, 10-б.

Лав лам йақуни-р-ройиҳати-л-манзили салмо *لَوْ أَمْ يَكُونِ الرَّايحَةُ التَّنْزِيلِ*
Агар маъбуқанинг манзилидан шамол эсмаганда эди.

Лав лам йақуни-р-ройиҳати-л-манзили салмо,
Юз қатла банд манзилидин кетмиш эди экон.

Фавойид ул-қибар, 301-б.

Лав танзур фи ҳусниҳи-л-он камо кон *لَوْ تَنْزُرُ فِي حُسْنِيهِ الْآنَ كَمَا كَانَ* Агар
сен уни ҳуснига боқсанг худди аввалгидин ҳеч ўзгармаган эди.

Ул кони малоҳатда демон бор эди бир он,
Лав танзур фи ҳусниҳи-л-он камо кон.

Фавойид ул-қибар, 301-б.

Лавҳи мактаб *لَوْحِ مَكْتَبِ* Мактаб доскаси, таълим тахтаси.

Ишққим ёзди ҳуруфи дард кўксум лавҳида,
Ошқор этти бало атфолу лавҳи мактабин.

Наводир уш-шабоб, 326-б.

Лавҳи маҳфуз *لَوْحِ مَحْفُوظِ* Азалдан то охиратга қадар кишиларнинг яхши
ва ёмон амаллари ёзилиб сақланадиган Аллоҳнинг лавҳи (доскаси); пепю-
нада ёзилган нарса, лавҳ.

Азал субҳида малҳузунгни келтур!
Арога лавҳи маҳфузунгни келтур!

Фарҳод ва Ширин, 16-б.

Лаййин ул-қаломи қайду қулуби *لَيْلَيْنُ الْقَلَامِ قَيْدُ قَلُوبِ* Юмшоқ сўз қалблар-
ни гирифторм қилади.

Лаййин ул-қаломи қайду қулуби
Ҳар кимки, чучук сўз элга изҳор айлар,
Ҳар нечаки ағёрдурур, ёр айлар,
Сўз қаттиги эл кўнглига озор айлар,
Юмшоғи кўнгуларни гирифторм айлар.

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Лаййин қавлақа таҳбуб *لَيْلَيْنُ قَوْلِكَ تَحْبُوبِ* Сўзингни юмшоқ қил – севимли
бўлиб қоласан.

Лаййин қавлақа таҳбуб
Хўб эл била суҳбат тутубон хўб ўлғил,

*Яхшини талаб қилгилу матлуб ўлгил,
Ширин сўз ила халққа марғуб ўлгил,
Юмшоқ де ҳадисингнию маҳбуб ўлгил.*

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Лайлат ул-қадри хайрун мин алфи шаҳр *لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِي شَهْرٍ* Қадр кечаси минг ойдан яхшироқдир. Чунки Куръони карим нозил бўлган бу кечадаги ибодатнинг фазли минг ойлик ибодатдан афзалдир [97:3].

Ва аҳли Тафсир дебдурларким, каломуллоҳда «лайлат ул- қадри хайрун мин алфи шаҳр» дин мақсуд ул минг ойдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 189-б.

Лайс ал-ғанию ан қасрат ил арзи иннамал-ғанию нафси *لَيْسَ الْغَنِيَاءُ لَيْسَ الْغَنِيَاءُ كَثُرَتِ الْعُرْضُ إِنَّمَا الْغَنِيُّ نَفْسٍ* Бойлик – молу дунёнинг кўплиги билан эмас, балки нафснинг тўқлиги билан ўлчанади.

*Лайс ал-ғанию ан қасрат ил арзи иннамал-ғанию нафси
Бой эмас улки, мол қасратидин
Кўрмагай фоқау талаб ранжсин.
Они билким, худой бермиш анга
Нафси аммора таркани ганжсин.*

Арбаъин, 268-б.

Лайс аш-шайбу минал-умри *لَيْسَ الشَّيْبُ مِنَ الْغَمْرِ* Қарилик йилларини умр йилларим деб ҳисоблама.

*Лайс аш-шайбу минал-умри
Қарига бажуз даҳр азоби эрмас,
Боғида йигитлик обу тоби эрмас,
Одамга ҳаёт жуз шабобий эрмас,
Яъни, қарилик умр ҳисоби эрмас.*

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Лайс аш-шухрату мин ар-руъунати *لَيْسَ الشُّخْرَاتُ مِنْ رُؤُونَاتٍ* Кибр билан шухрат тоғиб бўлмайди.

*Лайс аш-шухрату мин ар-руъунати
Донога такаллуф тўни киймак қиндур,
Ҳар чини сори оразида бир чиндур,
Шухрат тўни киймагинг руунатдиндур,
Кий хирқаи фақру хотирингни тиндур.*

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Лайса аш-шадиду бисиръати иннама аш-шадид ул-лазийна ямлику нафсаҳу инд ал ғазаб *لَيْسَ الشَّدِيدُ بِسِرْعَةٍ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِينَ يُنَالِك نَفْسُهُ غِنْدَ الْعَرْبِ* Курашда ғолиб чикқан паҳлавон эмас, балки ғазаб келганда, ўзини босиб олган одам паҳлавондир.

*Лайса аш-шадиду бисиръати иннама аш-шадид ул-лазийна ямлику нафсаҳу индал ғазаб.
Эмас ул паҳлавонки ўз қадрин
Бош уза элтибон нигун қилгай.
Паҳлавон они билки етса ғазаб
Нафси амморани забун қилгай.*

Арбаъин, 268-б.

Лайса камислиҳи шайъун ва хувас-самий ул-басир **لَيْسَ كَيْفِيهِ شَيْءٌ وَهُوَ** **بِيرُونَ** нарса у (Аллоҳ) зотга ўхшаш эмасдур. У эшитувчи ва кўриб тургувчидир [42:11].

Чун бу хиёл далолат бемислиҳка қилур, улким «лайса камислиҳи шайъун ва хувас-самий ул-басир» анинг шаънидадур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 123-б.

Лайса ли-султон ил-олими заволун **لَيْسَ لِي سُلْطَانٍ اِلَّا عَالِمِي زَوَالٍ** Илмли шохга завол йўқдир.

*Лайса ли-султон ил-олими заволун
Ҳар кимдаким, илм қийлу қоли бўлмас,
Илм аҳлига сўз дерга мажзоли бўлмас,
Олим мулкининг интиқоли бўлмас,
Шаҳ олим агар бўлса, заволи бўлмас.*

Назм ул-жавоҳир, 171–172-б.

Лайсака мислиҳ **لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ** Ҳеч нарса унга ўхшаш эмас [42:11].

*Чу эрмас анга ҳеч ашё мушобиҳ,
Анинг шаънидадур: «лайсака мислиҳ».*

Сирож ул-муслимин, 278-б.

Лакал-ҳамд, ё акрамал-акрамин **لَا كَالْحَمْدِ يَا اَكْرَمَ الْاَكْرَمِينَ** Эй кули очик ва сахий кишиларни ҳақиру камтар қилган саховатпеша зот.

*Лакал-ҳамд, ё акрамал-акрамин,
Карам аҳлин этган гадотти камин.*

Садди Искандарий, 15-б.

Лам язал ва ло-язол **لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ** Тангри ундан рози бўлсин ва Тангри уни буюк қилсин!

Ҳар неким, бебақодур, анга кўнгул боғламоқ хатодур. Улки, андин ўзга борига маърази заволдур. Ул бири бол «лам язал ва ло-язол» дур, анинг ишқин берк тут.

Маҳбуб ул-қулуб, 86-б.

Лам якун золика-л-улувви сивок **لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ اَلْعُلُوِي يَا وَاك** Бу севиқли мартаба ҳам бўлмаган бўлур эди.

*Мадҳи зотингда ҳақ дебон лавлок
Лам якун золика-л-улувви сивок.*

Вақфия, 235-б.

Лам ялид ва лам юлад **لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ** У (Аллоҳ) туғмаган ва туғилмаган (яъни унинг фарзанди ҳам, ота-онаси ҳам йўқ. Чунки туғиш, туғилиш бандаларга хос, Худога нисбатан эса бу сифатлар тўғри келмайди) [112:3].

... *бепайвандлигинга «лам ялид ва лам юлад» далили мувофиқ.*

Муножот, 293-б.

Лаҳмака лаҳми **لَحْمِكَ لَحْمٍ** Гўштим гўштинга.

*Лаҳмака лаҳми ҳам онинг шонида,
Дамака дами ҳам истехсониди.*

Лисон ут-тайр, 26-б.

Лаҳу халладаллоҳу султонаҳу **لَهُ خَلْدًا لَّهُ سُلْطَانُهُ** Бутун дунёга инъомини (эҳсонини) давомли қилсин. Айт унинг (Хусайн Бойқаро фарзанди Музаффар Хусайн ибн Султон Хусайн Мирзо назарда тутилган) ҳукмронлигини абадий қилсин.

Алал оламина дома эҳсонаху,
Лаху халладаллоху султонаху.

Садди Искандарий, 546-б.

Лиқулли адоватин муслиҳатун илло адоват ил-хусуди *لَيْكَلِي عِدَاوَةَ الْخُسُودِ مُضْلِحَةً إِلَّا عِدَاوَةَ الْخُسُودِ* Ҳасад душманлигидан бошқа ҳамма душманликнинг иложи бор.

Лиқулли адоватин муслиҳатун илло адоват ил-хусуди
Ислоҳ булур жуҳуд душманлигига,
Топмас чу зумон суд душманлигига,
Муслиҳ тилагил рабуд душманлигига,
Лек этма талаб ҳасуд душманлигига.

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Ли маъаллоҳи вақтун *لِمَاءِ اللَّهِ وَقْتُ* Менда Тангри таоло билан бирга бўлмоқ учун вақт бор.

Буруқи иноят анинг маркаби улви хирами ва Жибрили ҳидоят анинг пайки барқғоми, лайлат ул-меърож анинг шабистони ва «ли маъаллоҳи вақтун» анинг мақоми.

Муножот, 294-б.

Ло алат-таъйин *عَلَّ التَّيِينَ* У Кийимсиз, қип-яланғоч.

[Бобо Ҳасан Турк қ. т. с.]. Бобога жазб золиб бўлибдур, яланғоч такядин чиқиб, ло алат-таъйин масту беҳуд кезиб юрур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 450-б.

Ло дина лиман ло иймоната лаху *لَا دِينَ لِمَنْ لَا إِيمَانَ لَهُ* У Иймони йўқнинг дини ҳам йўқдир.

Ло дина лиман иймоната лаху
Ким олам аро уёти йўқтур анинг,
Дин нуктасида фатонати йўқтур анинг,
Диндор улким, хиёнати йўқтур анинг,
Йўқ дин ангаким, амонати йўқтур анинг.

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ло дина лиман ло муруввата лаху *لَا مُرُوءَةَ لَهُ* У Мурувватсиз кимсада дин ҳам йўқ.

Ло дина лиман ло муруввата лаху
Ҳар кимсаки, дин ичинда қувват йўқ анга,
Жазм айлаки, ойини футувват йўқ анга,
Дин аҳли била расми ухувват йўқ анга,
Ул кимсада йўқ динки, мурувват йўқ анга.

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ло илаҳа илла анта субҳонака инни кунту минач-золимин *لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ* Ҳеч илоҳ йўқ, магар ўзинг бордирсан, эй пок Парвардигор, дарҳақиқат, мен (ўз жонимга) жабр қилувчилардан бўлиб қолдим [21:87].

Ва Юнус а. с. қирқ кун болиғ ичинда эрди ва бу тасбеҳни вурд қилиб эрдиким, «ло илаҳа илла анта субҳонака инни кунту мин аз-золимин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 170-б.

Ло илаҳа иллоҳу // Ло илаҳа иллаллаҳ لا إله إلا هو // Аллоҳдан ўзга илоҳ йўк.

*Дер Навоийки гайр эмас мавжуд,
Турфа сўз «ло илаҳа иллоҳу».*

Бадоеъ ул-бидоя, 467-б.

*Сужуд этар қуёш олинда уйлаким ҳинду
Юзунг қошинда қуёш ло илаҳа иллоҳу.*

Бадоеъ ул-бидоя, 473-б.

*Юзу кўзунгда муайян камоли сунъи илоҳ,
Не юздурур бу не кўз, ло илаҳа иллаллоҳ.*

Бадоеъ ул-бидоя, 474-б.

Ло нуҳси саноан алайка نوحس ناعاً عليك У Сенинг мақтовингни айтиб тугата олмаймиз.

Ҳамдингда такаллум аҳли тили косир, сипосингда мутакаллим-лар ажздин мутаҳаййир. Бу бобда «ло нуҳси саноан алайка» мазкур бўлур, ҳар неча баловат лофин урган дам урмаса, маъзур бўлур.

Муножот, 294-б.

Ло роҳата лил-ҳасуди راحة للחסود У Ҳасадгўйга роҳат йўк.

*Ло роҳата лил-ҳасуди
Олам элида биров саодатсиз ўлур,
Ким, фақр йўлида иститоатсиз ўлур,
Иззат топмаским қаноатсиз ўлур,
Ҳар кимса ҳасуд бўлса, роҳатсиз ўлур.*

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло тазар кофирина дайёра تَزَرَ كَافِرِكَ نِيَارَ У Кофирларни бутхонага тақриф қилма!

*Дема гарчи топар эсанг ёро,
«Ло тазар кофирина дайёро».*

Сабъаи сайёр, 383-б.

Ло туҳсий نخسي У Соғ-саноқсиз, беадад (Аллоҳга беадад шукр айтиш).

*Санойи зотинг ичра топиб ажз аҳли идрок,
Ҳақи ло туҳсий айтиб замоне мо арафнок.*

Наводир ун-нихоя, 283-б.

Ло фақра лил-оқили فقر للعاقل У Оқил кишига фақирлик йўқдир.

*Ло фақра лил-оқили
Ҳар кимсаки ақл кунглидин зойилдур,
Қорун эса, оқил қошида сойилдур,
Юз ганж кишига ақлдин ҳосилдур,
Йўқтур анга фақру фоқаким оқилдур.*

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло халаса илла бил ихлоси خالص إلا بالإخلاص У Халос ихлосдандир.

Ва «Ихлосия» мадрасаси ўтрусида бу хонақоҳгаким, иморати ҳар навб риб ва гашидин холи эрди ва хотирга кўп тараддудин халос берди: «Халосия» от қўйдум «ло халаса илла бил ихлоси».

Вақфия, 260-б.

Ло юъмину аҳадукум ҳатта яҳиббу ла аҳиҳи ма юҳиббу ли нафсиҳи
لا يُؤْمِنُ أَعَدَّكَ عَنِّي يَجِبُ لَا أَحِبُّهُ مَا يُجِبُ لِي نَفْسِي
Сизлардан ҳеч бирингиз ўзига
раво кўрган нарсани биродарига раво кўрмагунча, чин мўмин бўлолмайди.

Ло юъмину аҳадукум ҳатта яҳиббу ла аҳиҳи ма юҳиббу ли наф-
сиҳи

Мўмин эрмастур, улки иймондин

Рўзгорида юз сафо кўргай,

Токи қардошига раво кўрмас –

Ҳар неким ўзига раво кўргай.

Арбаъин, 262-б.

Ло яшбаъ ул-мўмину дуна жориҳи **لَوْ يَشَاءُ الْمُؤْمِنُونَ دُونَ جَلَاهِ** У Мўмин киши
кўшниси оч туриб, ўз қорнини тўйғазмайди.

Ло яшбаъ ул-мўмину дуна жориҳи

Кимки мўмин дурур қачон чидагай,

Ким ўзи тўқу қўшни бўлгай оч.

Анга доғи керак етурса насиб,

Хонида гар қулочу хоҳи умоч.

Арбаъин, 269-б.

Ло қазафа лил-фоҳиш **لَوْ قَضَى الْفَاحِشُ** У Фаҳиш ишлар қилувчи, ахлоқсиз
кишига танбеҳ қилмайди.

Ло қазафа лил-фоҳиши

Ҳар ким сўзи фаҳиш-ақл анга ром ўлмас,

Бу навъ неку киши саранжом ўлмас,

Дашномдин ўзга ақлга кам ўлмас,

Бу турфақим, дашном анга дашном ўлмас.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло ғамма лил-қониъи **لَوْ غَمُّ الْقَانِعِ** У Қаноатли кимсада ғам бўлмайди.

Ло ғамма лил-қониъи

Қонейга маҳзани саодат кам йўқ,

Жуз зумраи эъзозу шараф ҳамдам йўқ,

Хурсандлиқ ойини киби олам йўқ,

Ҳар кимсадаким бўлса қаноат, ғам йўқ.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло ҳавла ва ло қуввата илла биллоҳ **لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ** Куч билан қувват
эса Тангри таолодан ўзга ҳеч кимда йўқ.

Даъват вужуду даъвин қуввату ҳавл,

Ло ҳавла вало қуввата илла биллоҳ.

Мажолис ун-нафоис, 13-б.

Ло хурмата лил-фосиқи **لَوْ حُرْمَةُ الْفَاسِقِ** У Фосиқ кишининг хурмати бўл-
майди.

Ло хурмата лил-фосиқи

Фисқ аҳлига бўлмас киши қилмоқ хурмат,

Ким эрмас анинг ҳолига равнақ хурмат,

Фосиққа насиб этмади чун ҳақ хурмат,

Хушироқтур ани тутмаса мутлақ хурмат.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Луъина абд уд-динари ва луъина абд ул-дирҳами *لَعْنُ عَبْدِ الدِّينِ وَ لَعْنُ عَبْدِ*
Динор-дирҳамга қул бўлганларга лаънат бўлсин.

Луъина абд уд-динари ва луъина абд ул-дирҳами
Раҳмат озодагаки ул олмос,
Даҳр динору дирҳамин гамга.
Лек лаънат ангаки қул бўлғай.
Хоҳ динору хоҳ дирҳамга.

Арбаъин, 264-б.

Мадда зиллу ҳул-олий *مَدَّةُ نَبِيِّ الْعَالَمِينَ* Умрини узайтирсин (соясини узай-
тирсин).

... яъни ҳазрат шайхул-исломи мавлоно Нуриддин Абдураҳмон
Жамий мадда зиллу ҳул-олий мадҳида хома найининг шаққарбор-
лиги ва кўнгул садафининг гавҳарнисорлиги.

Сабъаи сайёр, 41-б.

Мадда зиллу ҳул-олий ало мафориқи фарқат-толи-бин *مَدَّةُ نَبِيِّ الْعَالَمِينَ عَلَى*
Аллоҳ у улуғ мартабали, муҳтарам зоти бобаракотнинг
умрларини узун ва абадий қилғай.

... яъни ҳазрати маҳдумий мавлоно Нуриддин Абдураҳмон Жамий
мадда зиллу ҳул-олий ало мафориқи фарқат-толибин жанобида
арзи ниёз қилмоқ ва изҳори роз айламак.

Садди Искандарий, 48-б.

Мажлис ул-илми разват ул-жаннати *مَجْلِسُ الْعِلْمِ رَوْضَةُ الْجَنَّةِ* Илм мажли-
си – жаннат боғига ўхшайди.

Мажлис ул-илми разват ул-жаннати
Ким олим эса, нуқтада барҳақ де они,
Гар базм тузар, бихишти мутлақ де они,
Ҳар кимсаки, йўқ илм анга аҳмақ де они,
Мажлисидаки илм бўлса учмоқ де они.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Мажлис ул-кироми ҳусун ул-каломи *مَجْلِسُ الْكِرَامِ حُسْنُ الْكَلَامِ* Жўмардлик
мажлиси – сўз истехкомидир.

Мажлис ул-кироми ҳусун ул-каломи
Яхши эл ила эрур мадори ҳикмат,
Ҳар сўзлари дури шоҳвори ҳикмат,
Қил базмларида ихтиёри ҳикмат,
Мажлислари чун эрур ҳисори ҳикмат.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Маликун алломун жалла ва ало *مَلِكٌ عَلَمٌ جَلٌّ وَ عَلِيٌّ* Қудратли ва улуғ
мулк эгаси (Тангри сифати).

... ва сўзи сидқ ва иши таслим – ўқдурким, маликун алломун жал-
ла ва алонинг каломи муъжиз низоми ул тил била нозил...

Муҳоҳамат ул-луғатайн, 9-б.

Ман акрома олиман фақад ақрамани *مَنْ اِكْرَامَ غَالِمًا فَقَدْ اَكْرَمَنِي* Кимки
олимни ҳурмат қилса, мени (яъни, Аллоҳни) ҳурмат қилган бўлади.

Мундоқ деди илм аҳлини айларга гани,
«Ман акрома олиман фақад ақрамани».

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Ва Расул саллаллоҳу алайҳи васаллам аҳодисида дағи ҳам бу тариқ тушубдур. Ул жумладин бири будурким, «ман акрома олиман фақад акрамани» ким, вазни: «мафъулу мафошун мафоишу фаул» дур.

Мезон ул-авзон, 45-б.

Ман аллат ҳимматуҳу тола ҳамумуҳу *مَنْ عَلَتْ هَيْئُهُ نَالَ هَيْئُهُ* Ҳиммат даражаси баланднинг қайғу торлари узун бўлади.

*Ман аллат ҳимматуҳу тола ҳамумуҳу
Ҳар кимки анинг ҳиммати дунроқ бўлди,
Билки, гамининг нахли нигунроқ бўлди,
Ким, ҳиммати рифъати фузунроқ бўлди,
Қайғуларнинг тори узунроқ бўлди.*

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Ман кона лиллаҳи кона-л-лаҳу лаҳу *مَنْ كَانَ لِلَّهِ كَانَتْ لَهُ* – Ҳар киши Тангрига бўлса, Тангри ул кишига бўлур (ким Тангрига бўлса, Тангри ул кишига бўлур).

Ҳадиси қудсийдурким «ман кона лиллаҳи кона-л-лаҳу лаҳу»...

Муншаот, 182-б.

*Ва «ман кона лиллаҳи кона-л-лаҳу лаҳу» мазмунича маҳбу-
би ҳақиқий била мусоҳабат лофин ургайсиз, ҳар неки ўтти азал
қисматидин эрканин билиб, ортуқси гусса тутмағайсиз.*

Муншаот, 150-б.

Ман касара каломуҳу касара маломуҳу *مَنْ كَثُرَ كَلَامُهُ كَثُرَ مَلَامُهُ* Кимки кўп сўзлабди – ўзига маломатни орттирибди.

*Ман касара каломуҳу касара маломуҳу
Ким оз деди нуқта айшу ком ўлди анга,
Сўз қондасида интизом ўлди анга.
Ҳаддин ўтди ҳар кимки калом ўлди анга,
Ул навъ каломдин малом ўлди анга.*

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Ман лам ярҳаминнаса ла ярҳамхуллоҳу *مَنْ لَمْ يَرْحَمْنَا لَا يَرْحَمُهُ اللَّهُ* Одам-дарга раҳми бўлмаган кишига Аллоҳнинг ҳам раҳми келмайди.

*Ман лам ярҳаминнаса ла ярҳамхуллоҳу
Тенгридин раҳм агар тамаъ қилсанг,
Аввал ўлмоқ кераксен элга раҳим.
Ҳар кишиким улусқа раҳм этмас,
Анга раҳм айламас раҳими карим.*

Арбаъин, 263-б.

Ман лам яшқуруннаса лам яшқуриллаҳа *مَنْ لَمْ يَشْكُرْنَا لَمْ يَشْكُرِ اللَّهُ* Кимки инсонларга шукр айтмаса Аллоҳга ҳам шукр қилмайди.

*Ман лам яшқуруннаса лам яшқуриллаҳа
Улки холиқга шукр дер, аввал
Шокир ўлмоқ керак халойиқдин.
Кимки, махлуқ шукрини демағай,
Демағай дағи шукр холиқдин.*

Арбаъин, 263-б.

Ман аъта лиллаҳи ва манаъа лиллаҳи ва аҳабба лиллаҳи ва абгаза лиллаҳи фақад-исътакмала ийманаху مَنْ أَعْطَا لِي اللَّهُ وَمَنَاءَ لِي اللَّهُ وَأَحَبَّ لِي اللَّهُ وَابْتِغَضَ لِي اللَّهُ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ إِيْمَانَهُ **Кимки ҳайр-эҳсон қилишда, ноўрин жойларга сарф қилмаслиқда, яхши одамларни дўст ва ёмон одамларни душман тутишда фақат Аллоҳнинг ризолигини ният қилган бўлса, демак, у ўз иймонини бутун сақлайди.**

*Ман аъта лиллаҳи ва манаъа лиллаҳи ва аҳабба лиллаҳи ва абгаза лиллаҳи фақад-исътакмала ийманаху
Кимгаким хуббу бугзу манъу ато
Ҳақ учун бўлди жазм бил они,
Ким эрур Тенгри лутфидин комил
Аҳли иймон қошида иймони.*

Арбаъин, 262-б.

Ман салимал-муслимун مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ **Кимки соғлом бўлса, мусулмон бўлади.**

*Муслим эрур «ман салимал-муслимун»,
Юз, илигу тил бу иш ичра забун.*

Ҳайрат ул-аброр, 111-б.

Ман ҳадима худима مَنْ خَدِمَ خُدَيْمٍ **Ким бировга хизмат қилса, унга ҳам кимдир хизмат қилади.**

Чун Мир Махдум поктийнат ва соҳибдавлат йигит эрди, ул хизматларни андоқ қилдиким: «ман ҳадима худима» мазмуни била ҳазрат Мир Қосим анга Мир Махдум от қўйдилар ва доим ҳазрати Мир Қосим ани азиз ва муқаррам тутар эрдилар.

Мажолис ун-нафоис, 12-б.

Ман(ъ) араф مَنْ عَرَفَ (Биров билади) кимки ўз васфини билса у ўз хўжаси (Аллоҳ) ни ҳам билади; кимки ўзини таниса, у ўз хожасини ҳам танийди (унинг зоти олам васфлари билан зийнатлидур).

*Мунда зоҳир бўлди сирри ман араф,
Ким кўрубтур гавҳар ўлмоғлиг садаф.*

Лисон ут-тайр, 268-б.

*Бўлмас ниқоб очсанг доғи чун ҳалли сирри лавкашаф,
Толибга недур айламак таҳсили ганжи манъараф.*

Бадоеъ ул-васат, 222-б.

*Олам авсофига зоти муттасаф,
Ким сўзики ман арафки лав кашаф.*

Лисон ут-тайр, 26-б.

Манқабат ул-маръи тахта лисониҳи مَنْقَبَاتُ الْمَرْءِ تُخْتِ لِسَانِهِ **Кипшининг хунари тили остида бўлади.**

*Манқабат ул-маръи тахта лисониҳи
Ҳар кимсаки, оллига ёзилди хунари,
Сўз пардаси устида ёшилди хунари,
Чу нуқтада деди элга ёйилди хунари,
Невчунким тил остида келди хунари.*

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Ман қарай бобан ложжу ва лажжу مَنْ قَرَأَ نَبِيًّا لِأَجْوَا وَ لِأَجْوَا **Ким бир деб ўқиса, ким қаттиқ ҳаракат қилса, киради.**

Умидки, «ман қараи бобан ложжу ва лажжу» ҳукми била юзларига мақсуд эшиги очилгай ва бошларига мурод гавҳари сочилгай...

Вақфия, 238-б.

Машраб ул-азби муздаҳимун مَشْرَبِ الْعَنْبِ مُنْذِهِمُ Тиниқ булоқ атрофида ҳамма одамлар тўпланишади.

Машраб ул-азби муздаҳимун

Ҳар кимгаки, ачиг бўлди сўз илқоси,

Бор суҳбатидин халқнинг истиғноси,

Ҳар кимки, чучук нукта эрур иншоси,

Қошидадур, албатта улус гавгоси.

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Маъшо золика фазулуллоҳ юътиҳа ман яшаъ مَا شَاءَ ذَلِكَ فَضُولُ اللَّهِ يُؤَيِّهِ Бу Тангри таолонинг фазилатидур, уни хоҳлаган киписига беради.

Бу саодат кишига ўзлугидин етмак «маъшо золика фазулуллоҳ юътиҳа ман яшаъ».

Маҳбуб ул-қулуб, 48-б.

Мин ал-ҳамри ва ҳолотиҳи, ахрақа қалби би ҳароротиҳи مِنَ الْخَمْرِ وَحَالَتِهِ أَخْرَقَتْ قَلْبِي بِسِي حَرَارَتِهِ Шароб ва унинг кайфидан юрагим ҳарорат билан куйди.

Оҳ мин ал-ҳамри ва ҳолотиҳи,

Ахрақа қалби би ҳароротиҳи.

Мунцаот, 136-б.

Мин жайри дами-л-айни лано ҳосилу ийқон مِنْ خَيْرِ تَمَّ الْعَيْنِ لَنَا حَاصِلٌ كُؤُزِ عِشِينِ كُؤُزِ عِشِينِ كُؤُزِ عِشِينِ Кўз эшининг оқишидан яқинлик ҳосил бўлади (кўп йиғласа Худога яқин бўлади).

Эй қонки, кўзумдин оқасен раҳмки, ўлғум,

Мин жайри дами-л-айни лано ҳосилу ийқон.

Фавойид ул-кибар, 301-б.

Мин кулли вужухин суфи важҳика ҳайрон مِنْ كُلِّي وَجُوهِ صُوفِي وَجْهِكَ خَيْرَانَ Бу барча важ(х)лардан суфининг чехрасида ҳайронлик.

Ҳар важҳ ила гар ўлса Навоий не ажабким,

Мин кулли вужухин суфи важҳика ҳайрон.

Фавойид ул-кибар, 302-б.

Мин ҳуснил ислом ил-маръи таркуҳу ма ла юийбуҳи مِنْ حُسْنِ الْإِسْلَامِ الْوُزْءُ الْبُرْءُ الْوُزْءُ الْبُرْءُ Ҳусни ислом мусулмончилигининг ҳуснидир.

Мин ҳуснил ислом ил-маръи таркуҳу ма ла юийбуҳи

Кимки ислом кўзгусида тилар

Ҳар замон ўзга бир сафо мавжуд.

Кечсун ул навъ барча ишдинким,

Тенгри рози эмас, улус-хушнуд.

Арбаъин, 267-б.

Мои маин مَاءِ مَعِينِ Оқар сув, оби равон.

Боғлар ул навъки хулди барин,

Сувлари ул таврки мои маин.

Ҳайрат ул-аброр, 297-б.

Мо надама ман саката مَا أَنْتُمْ مِنْ شَيْءٍ Сукут саклаган одам кейин надомат қилмайди.

*Мо надама ман саката
Ҳар кимсаки, нуктаси фаровон бўлмас,
Тил ранжисга қолмоғлиги имкон бўлмас,
Кўп сўзлағучига гайри нуқсон бўлмас,
Ҳар кимки хамуш бўлди, пушаймон бўлмас.*

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Мо халақа илло مَا خَلَقَ إِلَّا Ахир улар ўзларича Тангри таоло осмон ва ерни, ҳамда улар орасидаги бор нарсани фақат ҳақ (қонун) ва белгиланган муддат билан яратганини тафаккур қилиб кўрмайдиларми? Дарҳақиқат бу одамлардан кўпчилик қайта тирилиб, Парвардигорига рўбарў бўлишни инкор қилгувчилардир.

Ва Сулаймон а. с. тулуъдин гурубқача «мо халақа илло» қозиясин суруб, ҳукмин қилур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 162-б.

Мо халақа Аллоҳ مَا خَلَقَ اللَّهُ Аллоҳ томонидан яратилган.

Ва ул машғуллуқ «ма халақа Аллоҳ» фаносидур ва ул машғуллуқ «мо халқи Аллоҳ» бақосидур...

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

Мо халқи Аллоҳ مَا خَلَقَ اللَّهُ Аллоҳнинг яратгани.

Кўнгул била Ҳақ ёридин холий бўлмоқдур ва анинг гайри хайлидин холий бўлмоқдур... ва «мо халқи Аллоҳ» холиқининг бақосидур.

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

Мусоҳибат ул-ашрори рукуб ул-бахри مُصَاحِبَةُ الْأَشْرَارِ رُكُوبُ الْبَحْرِ Ёмон билан ҳамсуҳбат бўлиш – денгиз сафари каби хатарлидир.

*Мусоҳибат ул-ашрори рукуб ул-бахри
Ҳар ваҷҳ ила нотавонга ҳамсуҳбатлиқ
Кўп яхшики, комронга ҳамсуҳбатлиқ,
Киши хатари ямонга ҳамсуҳбатлиқ,
Дарё сафари ҳамонга ҳамсуҳбатлиқ.*

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Муқтазойи ожил مُقْتَضَىٰ أَجَلٍ Ўлим тақозоси.

*Чун рўзгор ҳарунлиғидин ва лайту наҳор буқаламуғлиғидин
Паҳлавон Бусайд ҳаёт вадиатин муқтазойи ожилга топирубдур.*

Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад, 105-б.

Наввараллоҳу марқадаҳу нуран ваффақаналлоҳу نُوْرٌ اَللّٰهُ مَرْقَدُهُ نُورًا Аллоҳ унинг ётган жойини мунаввар қилсин.

Ва оташгоҳ ҳарорати гармравларидин бири Хусрави номий ва майкада дардмандлиги номийларидин бири Жомий (наввараллоҳу марқадаҳу нуран ваффақаналлоҳу!).

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

Наввир қабрака бис-салоти физ-зилами نُوْرٌ قَبْرِكَ بِي السَّلْوَةِ فِي ظِلِّمِ Тунги намозлар била қабрингни мунаввар эт.

*Наввир қабрака бис-салоти физ-зилами
Уйқу неча ишрату сурурунғ бирла,*

*Кўзунг қаро айламак гурурунг бирла,
Тийра кеча тоат эт хузурунг бирла,
Қабринг уйини ёрут бу нурунг бирла.*

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Навм ус-субайҳати ямнаъ ур-ризқа *تَوَمُّ الشَّيْخِ بِمَنَاوَالرِّزْقِ* Тонги уйку
ризқни қисқартиради (камайтиради).

*Навм ус-субайҳати ямнаъ ур-ризқа
Субҳ уйқусин улки айлар тарк
Ризқу рўзин ўзига туш кўргай,
Улки гафлатда этти навми сабух,
Бу шарафни магарки туш кўргай.*

Арбаъин, 265-б.

Назрат ул-важҳи фис-сидқи *تَظَرَّتْ الْوَجْهَ فِي مِيقِ* Юз софлиги – тўғри
сўзликдандир.

*Назрат ул-важҳи фис-сидқи
Ҳар кимгаки эгриликда овоза дурур,
Туз жодда ичра йўлидин оза дурур,
Тузлукта тараб беҳаду андоза дурур,
Ким ростдурур, юзи анинг тоза дурур.*

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Найл ул-манйи фил-ино *نَيْلُ الْمَنْيِ فِي الْإِنْسَانِ* Мақсадга қийинчилик орқали
эришилади.

*Найл ул-манйи фил-ино
Ғамдин дурур ўзни шод топмоқ билгил,
Бетўшалиқ ичра зод топмоқ билгил,
Меҳнат ародур кушод топмоқ билгил,
Ранж ичрадурур мурод топмоқ билгил.*

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Наузу биллоҳи мин шурури анфусино ва мин саййиоти аъмалино
نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا Аллоҳдан паноҳ тилаймиз нафсла-
римизнинг ва амалларимизнинг ёмонлигидан (Аллоҳ унинг ётган жойини
нурга чўндириб, қабрини муқаддас айласин).

*То уч кундин сўнгра ақбаҳ вужух била адам йўлига азимат қил-
дилар. «наузи биллоҳи мин шурури анфусино ва мин саййиоти аъ-
молино.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 180-б.

**Наузу биллоҳи мин ғзабиллоҳи ва наузу биллоҳи мин шурури ан-
фусино ва мин саййиоти аъмолино** *نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ غَزَائِلِهِ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا* Тангри таолодан унинг ғзабидан паноҳ тилаймиз ва
яна паноҳ тилаймиз нафсларимизнинг ва амалларимизнинг ёмонлигидан.

*Қаҳҳорлиғ ва мунтақимлиқ баҳри муталотим бўлди эрса, бир
лаҳзада Фиръавн била андоқ азим сипоҳдин осор қолмади. «наузу
биллоҳи мин ғзабиллоҳи ва наузу биллоҳи мин шурури анфусино ва
мин саййиоти аъмолино».*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 139-б.

Наъийта ила нафсика хина шабоби раъсика نَعَيْتَ إِلَى نَفْسِكَ مِنْ شَبَابٍ
Сочингта тупган оқ сенга ўлимдан хабар беради.

Наъийта ила нафсика хина шабоби раъсика
Неча ўчакишиб бу нафси худ кома санга,
Нома қаро бўлгай уйлаким хома санга,
Чун бошинг оқормоқ бўлди ҳангома санга,
Оқ била ўлмакдин эрур нома санга.

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Нести ҳастнамой نيسْتِي هَسْتَمَايِ Йўқ эди бор каби.

Бас, туфрог муҳарриклизда нести ҳастнамойдур ва ҳаво ҳастии
нестнамой.

Насоғим ул-муҳаббат, 251-б.

Нисён ул-мавти садоъ ул-қалби نِسْيَانُ الْمَوْتِ صَدَاعُ الْقَلْبِ
– қалбинг занглаганидан далолатдир.

Нисён ул-мавти садоъ ул-қалби
Ҳар кимки, мақоми умр авранги эмиш,
Ғафлат майининг ҳамиша дилтанги эмиш,
Ёд этмак ўлум ёруғлуқ оҳанги эмиш,
Ўлмакни унутмогинг кўнгул занги эмиш.

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Нор ул фирқати аҳарру мин нори жаҳаннама نَارُ الْفِرْقَةِ أَحْرُ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ
Айрилиқ ўти дўзах ўтидин кучлироқдир.

Нор ул-фирқати аҳарру мин нори жаҳаннама
Ҳижрон аро бир рафиқи маҳрам ўтидин,
Ким куйса томугни ўртагай гам ўтидин,
Фурқатки кўнгулни куйдурур ҳам ўтидин,
Билгил ани тезлик жаҳаннам ўтидин.

Назм ул-жавоҳир, 174–175-б.

Нум оминан тақун фи маҳд ил-фароши نُمُ امِينٍ تَكُنُ فِي مَهْدِ الْفَرَاشِ
келтириб ухла, уйқунг яхши бўлади.

Нум оминан тақун фи маҳд ил-фароши
Неча юммай кўзунгни ҳар зевар аро,
Ғафлат била кирмак неча баҳру бар аро,
Эмин уюбон бу олами пур шарар аро,
Қил хобгаҳингни яхшироқ бистар аро.

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Нур ул-мўъмини мин қиём ил-лайли نُورُ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ
Тунни бедор ўтказиш мўмин кишига нур ато этади.

Нур ул-мўъмини мин қиём ил-лайли
Ҳар кимсаки, матлуби кўнгул соғлигидур,
Тун эҳси илож қилмоғлигидур,
Эл шамъи замирики вафо боғлигидур,
Равшанлиги тийра туннинг уйғоғлигидур.

Назм ул-жавоҳир, 173–174-б.

Нуру шайбика ло тазлимуху бил-мавсийяти نُورُ شَيْبِكَ لَا تَظْلِمُهُ بِي
Бадфеъллик ила кексалик нурина сўндирма!

бўлиб қолади. Бизни (шу неъматдан) баҳраманд қилгил. Ўзинг энг яхши ризқ берувчисан [7:88–89].

Бани Исроил ҳавориюнга дедиларким, агар Исо а. с. дуо қилсаким, Тенгри таоло осмондин моида йиборсаким, таомга муҳтож халойиқ андин баҳра топсалар... Исо а. с. тазарруъ қилиб дедиким, «раббано анзил алайна моидатан минас-самаи такуни лано иъйдан ли аввалина ва охирина ва оятан минка варзуқно ва анта хайр ур-розиқин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

Раббано фатҳ байнано ва байна қавмино билҳаққи ва анта хайр ул-фотиҳин رَبَّنَا أَنْفَخْنَا فِئْتَانًا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ Қавмимиз ўртасида ҳақ ҳукм қилгайсан. Ўзинг ҳукм қилгувчиларнинг яхшироғидирсан [7:88–89].

Шуъайб а. с. муножот қилиб, «раббано фатҳ байнано ва байна қавмино билҳаққи ва анта хайр ул-фотиҳин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

Рабби анзилини мунзалан муборақан ва анта хайр ул-мунзилин رَبِّي أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبْرَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ Эй Парвардигорим шу тушган жойимни қутлуғ қилгин.

... ва китобнинг хутбасин бу оят била ибтидо қилибдурки: «рабби анзилини мунзалан муборақан ва анта хайр ул-мунзилин».

Мажолис ун-нафоис, 122-б.

Раббибни ли индака байтан фил жаннати ва нажжини мин фиръавна ва амалиҳи ва нажжини минал қавмиззолимин رَبِّ ابْنِ لِي عَذَابَكَ نِيبًا فِئْتَانَةً وَمِنْ لَدُنِّي مِنْ فَعْوَنَ وَعَمَلِهِ مَنْ وَتَجْنِي مِنَ الْعَذَابِ الْمُعَذَّبِينَ Парвардигорим, ўзинг мен учун ҳузурингда-жаннатда бир уй бино қилгин, менга Фиръавн ва унинг қилмишидан нажот бергин ва менга бу золим қавмдан нажот бергин [66:11].

Осия даги Фиръавн мусоҳобати қудуратда батанг бўлди, Ҳақ таолога муножот қилдиким, «раббибни ли индака байтан фил жаннати ва нажжини мин Фиръана ва амалиҳи ва нажжини минал қавмиззолимин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 137-б.

Рабби лотазарни алал арзи минал кафирина даййоро رَبِّي لَا تَطْرُقْ عَلَيَّ الْبَيْتَ الْكَاذِبِينَ Парвадигорим, ер юзида кофирлардан бирон ҳовли-жой эгасини қолдирмагин [71:26].

Ҳаддин ўткондин сўнг, Нуҳ дуо қилди: «рабби лотазарни алал арзи минал кафирина даййоро» дуоси мустажоб бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 105-б.

Рабби инни ло амлику илло нафси ва ахи, фафруқ байнано ба байнал қавмил фосиқин رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ Парвадигорим, мен фақат ўзингга ва биродарим (Ҳорун) га эгаман, холос. Бас, ўзинг биз билан бу итоатсиз қавмнинг орасини ажратгин [5:25].

Мусо а. с. қавмидин ранжа бўлуб, сажда қилиб айттиким, «рабби инни ло амлику илло нафси ва ахи, фафруқ байнано ва байнал қавмил фосиқин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 144-б.

Рабб иғфирли ва ҳабали мулкан ло янбағи ли аҳадин мин баъди رَبِّ اغْفِرْ لِي وَتَبَّ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَخِيذٍ مِنْ بَغْيِي Деда: Парвардигорим, ўзинг мени мағфират қилгин ва менга ўзимдан кейин биронтаси учун муяссар бўлмайдиган бир мулку давлат ҳада эгтувчисан [38:35].

[Сулаймон бинни Довуд а. с.]. Ул дуо қилдиким, «рабб иғфирли ва ҳабали мулкан ло янбағи ли аҳадин мин баъди». Ҳар ойина дуоси мустажоб бўлуб, бовужуди нубувват, баъзи дебдурларким бо вужуди улким, рубъи маскун салтанатини Тенгри таоло анга насиб қилди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 161-б.

Равваҳаллоху руҳаху رَوْحَهُ اللهُ وَاللَّهُ رَوْحَهُ Аллоҳ унинг руҳини шод қилсин.

... яъни *Амир Хусрав Деҳлавий раваҳаллоху руҳахунинг газалиётиниким, тўрт девонга машҳурдур...*

Мезон ул-авзон, 44-б.

Равваҳаллоху таоло арвоҳаҳум ажмаъин رَوْحَهُ اللهُ تَعَالَى أَرْوَاحَهُمْ أَجْمَعِينَ Ҳаммаларининг руҳларини Аллоҳ шод қилсин.

Сайру сулуқдин сўнгра улуми дунёи ҳақойиқи ва маорифи яқиния дақойиқидин ўз завқу куммали авлиёю акобир ва машойих муҳаққиқлари «равваҳаллоху таоло арвоҳаҳум ажмаъин» азвоқидин жамъ қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

Разиёллоху алайҳа-л анху رَضِيَ اللهُ عَنْهُ Аллоҳ у кишидан рози бўлсин, мўминлар амири (иккинчи халифа Умар р. а. сифати).

... *Хурмуз бани Шайбон қабиласининг малики эрмишким, Бағдодда салтанат қилибдур ва жоҳилият замонида амир ул-мўминин Умар (разиёллоху алайҳа-л анху) шғида ислом шарафига мушарраф бўлубтур.*

Ҳамсаат ул-мутаҳаййирин, 10-б.

Разиёллоху анху ва карамаллоху важҳа رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَكَرِمُ اللهِ وَوَجْهُ Тангри ундан рози бўлсин ва Тангри таоло юзини ёрлақасин.

Султони Расул бирла қадам барқадам ул,

Фарзанду рафиқу куёву ибн-амм ул.

«Разиёллоху анху ва карамаллоху важҳа».

Назм ул-жавоҳир, 124-б.

Разиёллоху анху ва каримуллоху ва важху رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَكَرِمُ اللهِ وَوَجْهُ Аллоҳ ундан рози бўлсин ва Аллоҳ уни буюк қилсин!

... *ва карамат авжи мунир ахтари Амир ул-мўмин Али (разиёллоху анху ва каримуллоху ва важху) дурким, назм девонлари мавжуддур ва анда асрор ва нукат намаъдур.*

Маҳбуб ул-қулуб, 25-б.

Расул алайҳис-салавоту ва саллам رَسُولٌ عَلَيْهَا سَلَامٌ وَ سَلَامٌ Унга (Пайгамбарга) салавот ва саломлар бўлсин!

... *ва Расул алайҳис-салавоту ва салламнинг аҳодиси саодат анжоси ул лафз била ворид бўлубдур.*

Муҳокамат ул-луғатайн, 9-б.

Расул ул мавт ил-вал одату رَسُوْلًا مَّوْتًا وَالْعَادَةُ ʻУлимнинг хабарини туғилиш беради.

*Расул ул-мавт ил-вал одату
Танга ҳаёт жомидур комрасон,
Бўл танга нишот комидин жомрасон,
Жонга ҳам ўлумдин бурун оромрасон-
Ким, тугмоқ эрур ўлумга пайғом расон.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Рафоҳият ул-айши фил-амни رَافِهِيَةُ الْعَيْشِ فَيَا أَمْنِ Япашнинг гузаллиги – осойишгаликнинг мавжудлигидадир.

*Рафоҳият ул-айши фил-амни
Даврон аро кимса ранж паймудалиги,
Бушмас гар эмас фароғ камбудалиги,
Ноамлиқ ўлди халқ фарсудалиги,
Амн ичра бўлур маош осудалиги.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Раъунот ин-нафси таъабухо رَءُوْنَةُ النَّفْسِ طَعَابُهَا Нафсга безак берма – уни чарчатасан.

*Раъунот ин-нафси таъабухо
Ишдур санга ҳақ сори қадамфарсолиқ,
Қилма тилабон лаҳе жаҳоннаймолиқ,
Қўп нафсга бермагил жамолоролиқ-
Ким, ранжга солур қўп раънолиқ.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Раҳматан лил оламин ва хотамун набийийн رَحْمَةُ الْعَالَمِينَ وَ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ Бутун олам ва охирги Пайғамбар.

... «раҳматан лил оламин ва хотамун Набийийн» мантиқи билла аларга муаххар ва хотамдур, ҳабиби ҳазрати Илоҳ Муҳаммад расулulloҳ саллаллоҳи алайҳи васалламдур.

Муножот, 294-б.

Ризо урробби фир-ризаил валиди ва сахатун арроби фи сахатул-валиди رِزْوَانُ رَبِّي فِي الرِّضَاءِ الْوَالِدِي وَ سَخَطُ الرَّبِّي فِي سَخَطِ الْوَالِدِي Тангри таоло ризоси ота ризосига вобастадур, тангри ғазаби ҳам ота ғазабига вобаста.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам буюрурубтурким, «ризо урробби фир-ризаил валиди ва сахат ун-арроби фи сахат ул-валиди»...

Муншаот, 183-б.

Ризқука юатлубқа фастарих رِزْقُكَ يُؤْتِيكَ فَسْتَرِحْ Хотиржам бўл – ризқингни ўзи сени топиб олади.

*Ризқука юатлубқа фастарих
Айлар чу сукут топса тил осойиш,
Ҳам бўлмаса дастранж эл осойиш,
Рўзини тилар таркини бил осойиш,
Рўзи тилар эрмиш сени қил осойиш.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Рифқ ул-маръи далилу ақлиҳи رِفْقُ الْمَرْءِ ذَلِيلٌ غَلْبُهُ كِيШИНИНГ МЕХРИБОН-ЛИГИ АҚЛИГА ДАЛОЛАТДИР.

*Рифқ ул-маръи далилу ақлиҳи
Ким ақл йўлида тутса маъво охир,
Тонг йўқ эл ичинда бўлса доно охир,
Рифқ айламаги ҳар ишта авло охир,
Ким, ақл далилидур мадоро охир.*

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Робиухум калбуҳум رَابِعُهُمْ كُنْهُمُ Уларнинг тарбиячиси ит (Бунда Куръоннинг «Асқоб ул-Каҳф» сурасидаги Қитмир номли итнинг садоқати назарда тутилган).

*Каҳфи бақо ичра алар бўлса гум,
Мен ҳам ўлай робиухум калбуҳум.*

Ҳайрат ул-аброр, 56-б.

Роъа абока юроъука-биука رَاءُ أَبَاكَ يَوْمَ أَعْوَكُ بِيْعُوكَ – болангдан қайтади.

*Роъа абока юроъука-биука
Фарзанд ато қуллугин чу одат қилгай,
Ул одат ила касби саодат қилгай.
Ҳар кимки, атога кўп риоят қилгай,
Ўғлидин анга бу иш сироят қилгай.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Роъ ал-ҳаққа инди ғалабот ин-нафси رَاءُ الْحَقِّ عِنْدِي غَلْبَاتِ الْنَفْسِ Нафсинг ғалаба қилса, Ҳақ йўлини тут.

*Роъ ал-ҳаққа инди ғалабот ин-нафси
Ўрмоқта амал заръи фано досини тут,
Иблис бу йўлда ақл васвосини тут,
Ҳақ йўлида нафсингга ўлум косини тут,
Нафсинг ғалаботи вақти ҳақ иосини тут.*

Назм ул-жавоҳир, 152–153-б.

Рутбут ал-илми алар-рутбати رُتْبُتُ الْعِلْمِ عَلَيْهِ الرُّتْبَةُ Илмнинг даражаси – сифатидадир.

*Рутбут ал-илми алар-рутбати
Ҳақ берди чу элга илм сармоясини,
Хуршед уза солди уламо соясини,
Олганлар анинг рутбасидин воясини,
Билдик боридин бийик анинг поясини.*

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Руъйат ул-ҳабиби жилоъ ул-айни رُؤْيَا الْحَبِيبِ جَلَاءَ الْعَيْنِ Севимли кишини кўриш – кўзни равшан қилади.

*Руъйат ул-ҳабиби жилоъ ул-айни
Ҳар кимки, муҳаббат уйини маскан этар,
Кўнглига ҳабиб кўйини гулшан этар,
Кўз касби зиё дўст юзидин фан этар,
Маҳбуб юзин кўрмаги кўз равшан этар.*

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Рухуллоху таоло валаху хусни(л) маоб رَبُّهُمُ اللهُ تَعَالَى وَاللهُ خُسَيْنٌ الْمَغْلَبُ Тангри таолонинг гўзал хусни бор.

*Эй Навоий, ангаким бор эса бу роҳ насиб,
Рухуллоху таоло валаху хусни маоб.*

Бадоеъ ул-васат, 36-б.

Саббаҳа исми раббикал-аъло سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى Тангри таолонинг исми-ни такрорлаб, тасбеҳ (Аллоҳ покдур) айтиш.

Кўнгулнинг адам тунидин кутулиб... «саббаҳа исми раббикал-аъло» амри била қайюми ҳақиқий тасбиҳига машғул эрканин билиб...

Ҳайрат ул-аброр, 75-б.

Сабрука юврас уз-зафару سَبْرُكَ يَوْمَ تُنظَرُ Сабр ғалаба келтиради.

*Сабрука юврас уз-зафару
Сабр арчи кишига ранж афзун айлар,
Охир киши фолини ҳумоюн айлар,
Сабринг нечаким кўнгулни маҳзун айлар,
Ҳам сабр сени зафарга мақрун айлар.*

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Савоб ул-охирати хайрун мин наъиймид-дунё ثَوَابُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ مِنْ نَعِيمِ الدُّنْيَا Охират савоби дунё роҳатидан яхшидир.

*Савоб ул-охирати хайрун мин наъиймид-дунё
Дунёки ўтар юрт мисоли бўлғай,
Анда не иқомат эҳтимали бўлғай,
Уқбо хабарики лоязоли бўлғай,
Хушироқ бу наимдинки холи бўлғай.*

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сакрат ул-аҳёи суъ ул-хулқи سَكْرَاتُ الْآخِرِيَاءِ سُوءُ الْخُلُقِ Қалбан уйғоқ кишининг маст бўлиши – хулқларнинг ёмондир.

*Сакрат ул-аҳёи суъ ул-хулқи
Нохуш қилсанг кишига маълум қилиг,
Билким, ани зоеъ айлар шум қилиг,
Дун бўлса эрур кишига масмум қилиг,
Душвордурур кишига мазмум қилиг.*

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Салавот ул-лайли баҳоъун бин-наҳори صَلَاةُ اللَّيْلِ بِالنَّهْرِ Тунда ўқилган намоз кундузга ҳусн бўлади.

*Салавот ул-лайли баҳоъун бин-наҳори
Кўп қилма намоз амрида бепарвалиқ,
Ракъат била қил оҳ хадангин ёлиқ,
Қилсанг кеча саждага жабинфарсолиқ,
Кундузунга ул намоз эрур зеболиқ.*

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Салавотуллоҳ алайҳ صَلَاةُ اللهِ عَلَيْهِ Салавот айтсин (унга) Аллоҳнинг саловоти бўлсин.

Одам салавотуллоҳ алайҳ хилқати Одамнинг қунияти Булбашар-дур ва лақаби Сафиуллоҳдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 99-б.

Салавотуллоҳи алайҳи عَلَيْهِ صَلَوَاتُ اللَّهِ Унга, яъни Нухга Тангри таолонинг салавати бўлсин. Қуръони каримда келтирилишича, Нух замонида қирқ кеча ва қирқ кундуз сел ёғади ва бутун дунёни сув босиб кетади. Шунда Нух ўз яқинлари, тарафдорлари ва ҳар навъ ҳайвондан бир жуфтдан кемага солиб олади. Ер юзидагилар сувга гарқ бўлади. Нух алайҳиссаломнинг даъватларига қулоқ солмай ўша бутларга сифинганликлари учун ҳам тўфон балосига гирифтор қилиниб ҳалок бўлганлар [71:23], ёлғиз Нух кемаси бир тоғ чўққисига омон қолади. Нухнинг уч ўғли – Ёфас, Сом ва Ҳомлардан кейинчалик туркий, форсий ва ҳиндийзабон халқлар тарқалди (Бу ерда Навоий шунга ишора қилади).

Аммо туркий ва форсий ва ҳиндий асл тилларнинг маншаидурки, Нух Пайгамбар салавотуллоҳи алайҳининг уч ўғликим, Ёфас ва Сом ва Ҳомдур етишур.

Муҳокамаат ул-луғатайн, 10-б.

Салавотуллоҳи алайҳи ва лақад каррамно бани одама وَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ Унга Тангри таолони салавоглари бўлсин ва одам (авлоди) болаларини мукаррам қилдик.

... ва жавоҳир шукри била мулаххас ва мунаввар қилурларким, одамни «салавотуллоҳи алайҳи ва лақад каррамно бани одама» икромни била мукаррам қилиб...

Вақфия, 233-б.

Салавотуллоҳи васалламаҳу алайҳ صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ Салавот айтсин унга Худо салом юборсин.

... чун ҳазрат пайгамбари охир аз-замон «салавотуллоҳи васалламаҳу алайҳ» анинг фархунда замонида мутаваллид бўлди.

Тарихи мулуки аҷам, 242-б.

Салавотул-лаҳу алайҳи-р-раҳмон صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ الرَّحْمٰن У раҳмдилга Тангри таолонинг салавоглари бўлсин.

Андоғки, Мусо салавотул-лаҳу алайҳи-р-раҳмон шкидаги қуёш ўтрусиди фиръавн тийралиғи зухурга келди.

Вақфия, 237-б.

Салавот ур-раҳмон алайҳ صَلَوَاتُ الرَّحْمٰن عَلَيْهِ Унга Аллоҳнинг салавоглари бўлсин.

Иброҳим Халил салавот ур-раҳмон алайҳининг атоси бовужуди улким, Озари буттарош эрди ...

Муншаот, 184-б.

Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва атбоиҳи ва саллама ва баъду صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَ أَطْبَاقِهِ وَ سَلَّمَ وَ بَعْدُ Аллоҳ уни (яъни Муҳаммад пайгамбарни), оиласини ва саҳобаларини ва унинг издошларини дуо қилсин ва олқишласин ва сўнгра...

*Мундоқ деди илм аҳлини айларга гани,
«Ман акрома олиман фақада акрамани»*

Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи асҳобиҳи ва атбоиҳи ва саллама ва баъду

Хамсаат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи васаллам صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ آلِهِ وَسَلَّمَ
Уни (яъни Пайғамбарни) ва оиласини Аллоҳ раҳмат қилсин.

Ул нимаки Исо а. с. элига амр қилди тавҳид эди. Ва хотам ун-нубувватнинг рисолатига иқрор қилдиким, қолаллоҳу таоло: ... «ва мубашиширан бирасулин яъти мин баъдисмуҳу Аҳмаду». Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи васаллам.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи асҳобиҳи صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ
Унга (яъни Пайғамбарга), оиласига ва саҳобаларига мақтовлар бўлсин!

Ҳақдин иши оламга рисолат келди,

Шони бу рисолатда адолат келди.

Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи.

Муншаот, 133-б.

Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи васаллам صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ
Унга (яъни Муҳаммад а. с.га), оиласига ва саҳобаларига Парвардигорнинг раҳмати бўлсин!

Ва хотим улким, бовуржуди бу ики шақ ондин сўнгра пайғамбар бўлмагайким, бу сифат Ҳазрати Муҳаммад арабий «саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи васаллам»га мусалламдур, бас.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 186-б.

Саллаллоҳу алайҳи васаллам, вал илму индаллоҳу صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ وَسَلَّمَ
Уни (яъни Пайғамбарни) Аллоҳ раҳмат қилсин, ҳар нарсани билгувчи Аллоҳнинг ўзидир.

... Маҳди зухур қилгондин сўнгра Исо а. с. осмондин ингай, дағи Дажжолни ҳалок қилиб, сойир милал аҳлин хотам ун-нубувва миллатига далолат қилгай. Саллаллоҳу алайҳи васаллам, вал илму индаллоҳу.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

Саломуллоҳи аломон ҳалла фиҳи ихроми صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ
Эҳром қилган (боғлаган) зотга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин.

Минг Куръон хатмидин сўнгра Ҳазрат Шайх руҳониятидин ишорат анга бўлубдурки, Маишад зиёрати «саломуллоҳи аломон ҳалла фиҳи ихроми» боғлади...

Насойим ул-муҳаббат, 350-б.

Салойи ом سلاي عام Умумий чақирик.
*Жоми расволиқ ила ҳар дам ўлуб,
Олам аҳлига салойи оим.*

Наводир уш-шабоб, 307-б.

Саломат ул-инсони фи ҳифз ул-лисонِي سَلَامَةُ الْإِنْسَانِ فِي حِفْظِ اللِّسَانِ
Тилига эҳтиёт бўлса саломат бўлади.

*Саломат ул-инсони ҳифз ул-лисон
Ким истаса мазҳари каромат бўлмоқ,
Ҳар навъ ишда истиқомат бўлмоқ,
Сўздур анга мужсиби гаромат бўлмоқ,
Тил забтидадур анга саломат бўлмоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Салоса миатин синийна ваздоду тисъан ثَلَاثُ مِائَةٍ مِائِينَ وَأَرْ حَادُوا تِسْعًا «Асхоби қахф» – Фор эгалари уч юз йил турдилар ва яна тўққиз йилни зиёда ҳам қилдилар [18:27].

Ҳар тақдир била зорға кириб, ҳақ таоло уйқуни аларга муставлий қилиб, алар уч юз тўғуз йил уюмишлар. «салоса миатин синийна ваздоду тисъан».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181–182-б.

Салосун муҳкотун бухлун ва ҳаван ва ужбун ثَلَاثٌ مُّحَكَّةٌ بَخْلٍ وَخَوًّا وَغَيْبٌ Уч нарса ҳалоқатга олиб келади: бахиллик, худбинлик ва такабурлик.

Салосун муҳкотун бухлун ва ҳаван ва ужбун

*Уч феъл эрур кишига қотил охир,
Қотиллик аро заҳри ҳалоҳил охир,
Бухл англа бирин, бирин ҳаво бил охир,
Қил ужбни ҳам аларга доҳил охир.*

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Салоҳ уд-дини фил-вараъи ва фасодҳу фит-тамаъи صَلَاحَاتَيْنِ فِي الْوَرَاءِ وَفَسَادُهُمَا فِي الْوَأَمَانِ Диннинг саломатлиги – Аллоҳдан кўрқишда; фасоди эса – макирликдир.

*Салоҳ уд-дини фил-вароъи ва фасодҳу фит-тамаъи
Динким, анга афъоли табаъдин бўлди,
Қалқон анга «азза ман қанаъ» дин бўлди,
Андоққи салоҳ анга вараъдин бўлди,
Билгилки, фасод анга тамаъдин бўлди.*

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Салоҳ ул бадани фис-сукути صَلَاحَاتَيْنِ فِي السُّكُوتِ Тан сихатлиги сукутдан.

*Салоҳ ул-бадани фис-сукути
Даҳр ичра сукут жомидин мадҳуш ўл,
Лаб бирла сўзунг юзига бурқаъпўш ўл,
Демонки, сўз айтурга балоғат кўш ўл,
Нафсинга салоҳ истар эсанг хомуш ўл.*

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Салоҳ ул-инсони фи ҳифз ил-лисони صَلَاحَاتَيْنِ فِي حِفْظِ اللِّسَانِ Инсон саломатлиги – тилга эҳтиёт бўлишликда.

*Салоҳ ул-инсони фи ҳифз ил-лисони
Оз нукта дегил, тилар эсанг жонга салоҳ,
Ташвишли галат биймидин иймонга салоҳ,
Инсон ани билки, кам эрур онга салоҳ,
Тил ҳифзидадур зумраи нисонга салоҳ.*

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Самувви рифъат سَمُوِي رِفَاتِ Юксак мартаба.

... самувви рифъатдин «фазлу олими алал обиди к-афзалу ало ад-нокум» фасонаси била такалум кўргузди.

Вақфия, 235-б.

Самм ул-маъа фит тавозуъи سَمَمًا فِي تَوَاضُعِ Тавозеъли киши – улуғ кишидир.

*Самм ул-маъа фит-тавозуъи
Кӯн етти шикаст сарбаланд ўлмоқ аро,
Ул навъки қадар мустаманд ўлмоқ аро,
Касб айла бийкликни нажанд ўлмоқ аро,
Ким рифъат эрур ниёзманд ўлмоқ аро.*

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Самт ул жоҳили сутруҳу سَمْتًا جَاهِلٍ سُنْتُهُ Нодоннинг сукути – айбларига пардадир.

*Самт ул-жоҳили сутруҳу
Жоҳилки ғараздур ашҳабу жарда анга,
Сўз раҳиши батйдур тараб айларда анга,
Эрмас чун нутқ нуктапарварда анга,
Хомушлуғи ҳолигадур парда анга.*

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Санов ур-ражули ала муътийҳи мустазийдун ثَنَاءُ الرَّجُولِ عَلَيَّ مُعْطِيهِ Кишининг берувчига раҳмати унинг неъматларига барака беради.

*Санов ур-ражули ала муътийҳи мустазийдун
Қуфрон била ҳар кимки ўзи дун қилгай,
Камлик сори неъматини вожун қилгай,
Чун шуқрга ўз тилини мақрун қилгай,
Ўз неъматин ул шуқр ила афзун қилгай.*

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Саяъқулуна салосатун робуҳум калбуҳум ва яқулуна ҳамсатун содисуҳум калбуҳум ражман билғайби ва яқулуна сабъатун ва соминуҳум калбуҳум سَيِّقُولُونَ ثَلَاثَةَ رَايَعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةَ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالغَيْبِ Хали улар (яъни пайғамбар (а. с.) га замондош бўлган яҳудий ва насороларнинг айримлари ўша Асҳоби қаҳфни): «Учтадир, тўртинчилари итларидир», – деб ғайбга тош отурлар, аниқ билмаган нарсалари ҳақида гап сотурлар [18:22].

Ва аларнинг (Асҳоби қаҳф) ададида тараддуд бор, начуқким «Каломи мажид» хабар берурким, «саяъқулуну салосатун робуҳум калбуҳум ва яқулуна ҳамсатун содисуҳум калбуҳум ражман билгайби ва яқулуна сабъатун ва соминуҳум калбуҳум».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

Сидқ ул-маръи нажотуҳу صِدْقُ الْمَرْءِ نَجَاتُهُ Кишининг тўғри сўзлилиқ фазилати унинг нажоткоридир.

*Сидқ ул-маръи нажотуҳу
Сидқ ичра қачонки чиқса оти эрнинг,
Фош ўлса садоқатда сифоти эрнинг,
Хушроққи тавил ўлса ҳаёти эрнинг-
Ким, сидқдин-ўқ дурур нажоти эрнинг.*

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Сийрат ул-маръи табни ан сариратҳи سَيِّرَاتُ الْمَرْءِ طَبْنِي عَنْ سَرِيرَتِهِ Кишининг руҳий оламини унинг сийрати очиб беради.

*Сийрат ул-маръи табни ан сариратҳи
Десаң топай эл замиридин боре хабар,*

*Сирридин эрур таври намудори хабар,
Таврин кўру равшн айла ҳар сори хабар,
Ким кунглидагидин берур атвори хабар.*

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Силл раҳмака таксуру ҳашамака سِلِّ رَحْمَتَكَ تَكْتُرُوا حَشَمَكَ Меҳрибон бўл
– ҳурматли бўласан.

*Силл раҳмака таксуру ҳашамака
Ҳар неча қаробатдин алам кўплугидур,
Сухбатлари андуху ситам кўплугидур,
Вуслатлари гарчи элга ғам кўплугидур,
Қил вуслат аларғаким ҳашам кўплугидур.*

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Силоҳ уз-зуъафоъи шикойатун سِلَاحُ الْغَفَاءِ شِكَايَةٌ Нотавонларнинг кура-
ши шикоят орқали бўлади.

*Силоҳ уз-зуъафоъи шикойатун
Ким дардидин этса меҳрибонларга гила,
Осойиш эрур ғамзада жонларга гила,
Эрматур яхши паҳлавонларга гила –
Ким, бўлди силоҳ нотавонларга гила.*

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Сирож ул-муслимин سِرَاجُ الْمُسْلِمِينَ Муслулмонлар чироғи (асар номи).

*Чу равшан айлар ислом аҳли зотин.
«Сирож ул-муслимин» кўймишмен отин.*

Сирож ул-муслимин, 289-б.

Сирри фаъту буъсиротин мислех سِرِّ فَعْتِ بَغْتِرَاةٍ مِثْلِهِ Қиёмат бошланган-
нидан хабар берувчи Исрофил фаришга чаладиган сур (сурнай) авозидан
гўё қабрлар остин-устун бўлиб, ичидаги одамлар турганидек (байгда тал-
меҳ санъати кўлланилган).

*Бу хабардин булуб нишоний дех,
Сирии фаъту буъсиротин мислех.*

Сабъаи сайёр, 21-б.

Сихҳат ул-бадани фис-савми سِحْحَاتُ الْبَدَنِ فِيسِ سَاوْمِي Баданнинг сихҳати – рўза
тутишдан.

*Сихҳат ул-бадани фис-савми
Доим тут ўзунга рўзанинг меҳнатини –
Ким, руҳқа еткурур сафо давлатини,
Сихҳат тиласанг қилгил анинг риятини –
Ким, рўзада қўйдилар бадан сихҳатини.*

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Содат ул-уммат ил-фуқаҳоъу سِدَادَةُ الْأُمَّةِ الْفُقَاهَاءُ Фикҳ уламолари – халқ сар-
варидирлар.

*Содат ул-уммат ил-фуқаҳоъу
Қолгон киши касби илмдин заҳмат аро,
Фикҳ ургансун саъй ила ул меҳнат аро,
Илм ичра шараф фикҳда бил нисбат аро,
Ким сарвар эрур фақих бу уммат аро.*

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Соний иснайн азхума филғор **ثَلَاثِينَ إِثْنِينَ أَذْهَمَا فِي الْغَارِ** Мушкулот ғоридаги
иккинчи одам.

*Улки султони расулнинг ёридуру,
Соний иснайн азхума филғоридуру.*

Лисон ут-тайр, 21-б.

Соия иршод бар сари бандаву озод муаббад ва мухаллад бод вассалом
سَابِةَ ارشاد بر سر بنده و آزاد مؤيد و مخلد باد، والسلام Раҳбарлик соялари қул ва
озодлар бошида абадий ва доимий бўлғай!

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 42-б.
Соҳиб ул-аҳёри яъману ул-ашрора **صَاحِبًا لِأَخِيَرٍ يَغْتَمُوا الْأَشْرَارَ** Яхши киши-
лар билан ҳамсухбат бўлиш – ёмонликдан асрайди.

*Соҳиб ул-аҳёри яъману ул-ашрора
Асли мақсуд соридуру йул суҳбат,
Фархунда кишики топқай йшул суҳбат,
Яхши кишилар бирла тутар бул суҳбат,
То бергай амон шариридин ул суҳбат.*

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Субот ул-мулки фил-адли **تَبَاتُكَ فَيَا عَدْلٍ** Ҳукмронлик адолат билан му-
стаҳкам бўлади.

*Субот ул-мулки фил-адли
Адл айлаки, ул халқ ҳаёти бўлмиш,
Ҳуш ул кишиким, адл сифоти бўлмиш,
Ҳам мулк била адл жиҳоти бўлмиш,
Ҳам адл била мулк саботи бўлмиш.*

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Субот ун-нафси би ғизоъи ва субот ур-руҳи билғиноъи **تَبَاتَ النَّفْسِ بِالْغِذَاءِ وَ**
تَبَاتَ رُوحِي بِالْغِنَاءِ Тан овқат билан, руҳ эса куй билан тирикдир.

*Субот ун-нафси бил ғизоъи ва субот ур-руҳи билғиноъи
Кўз топти жамол дилрабо бирла сабот,
Кунгул доғи васли жонфизо бирла сабот.*

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Субҳонака ло илма лано **لَا عِلْمَ لَنَا** Тангри таолога мақтовларки,
бизда илм йўқ.

*Илмига милк сурмоди бир ҳарф яно,
Жуз нукта субҳонака ло илма лано.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Субҳонака ло аъламин лино илло мо алламатина иннака анта-л-алим
Улуғ зот биз
ул ҳақими **سُبْحَانَكَ لَا أَعْلَمُ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ** Улуғ зот биз
учун бошқа илм йўқ, сен ҳақиқий илм ва ҳикмат эгасидурсен.

... ва муқаддас равоқлик мадрасасида каррубийлар ифода ва ис-
тифодаси учун ижлос қилди. «субҳонака ло аъламин лино илло мо
алламатина иннака анта-л-алим ул ҳақими».

Вақфия, 233-б.

Субҳоналлоҳи холиқи зул-мажду ало **سُبْحَانَ اللَّهِ خَالِقِي ذُو الْجَدِّ أَعْلَى** Парвар-
дигор ҳамма нуқсонлардан (холи) покдир, улуғлик, шон-шавкатлик унга
хосдир.

Субҳоналлоҳи холиқи зул-мажду ало,
Ким, андин эрур тӯла хало бирла мало.

Бадоеъ ул-бидоя, 643-б.

Сукут ул-лисон саломат ул-инсон *سُكُوتُ اللِّسَانِ سَلَامَةُ الْإِنْسَانِ* Тилнинг сукути – инсон саломатлиги.

Сукут ул-лисон саломат ул-инсон
Тил илдомидин бўлур заромат ҳосил,
Юз навъ надомату маломат ҳосил,
Оз сўзлаганидин истиқомат ҳосил,
Соқитлигидин вале саломат ҳосил.

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Сулмат уд-дини мавт ул-уламоъи *سُلْمَةُ الدِّينِ مَوْتُ الْعُلَمَاءِ* Уламолар ўлими динга зарардир.

Сулмат уд-дини мавт ул-уламоъи
Илм ўлди шараф дин аро ҳар ойинга
Бормоқ бўлур ўргангали ани Чинга,
Динда уламо мужиб эрур тазйинга,
Ўлмоқлик аларга рахна солди динга.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сулмат ул-ҳирси ло йасуддуҳо иллот-туроби *سُلْمَةُ الْحِرْصِ لَا يَسُدُّهَا إِلَّا الْتَرَابُ* Ҳирс етказган зарарни фақат тупроқ тўлдиради.

Сулмат ул-ҳирси ло йасуддуҳо иллот-туроби
Ҳирс ўлса қаноат ўтига ёқ ани,
Яъниким адам риштасига тоқ ани,
Не рахнаки ҳирс айлагай боқ ани,
Маҳкам қилгай магарки туфроқ ани.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сулс ул-иймони ҳайоъун ва сулсуҳу вафоун ва сулсуҳу сахоъун *سُلْسُ الْإِيمَانِ حَيَاءٌ وَ تَلَايُتَانِ حَيَاءٌ وَ تَلَايُتَانِ حَيَاءٌ* Уч нарса иймондандир: ҳаё, вафо ва сажийлик.

Сулс ул-иймони ҳайоъун ва сулсуҳу вафоун ва сулсуҳу сахоъун
Уч қисм ила иймонга бино фаҳм айла,
Аввалгисини анинг ҳаё фаҳм айла,
Иккинчисини дағи вафо фаҳм айла,
Учунчини билмасанг, сахо фаҳм айла.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сун иҳсонака било-иътизори *سُنْ إِحْسَانِكَ بِلَا أُغْظِيكَ* Эҳсон қилсанг, уни хокисорлик билан яна такрор эт.

Сун иҳсонака било-иътизори
Эҳсонки қилурсен ифтиҳор айлаб ани,
Оламда улук иш эътибор айлаб ани,
Ҳеч айлама элга гирудор айлаб ани,
Қилгил ики онча эътизор айлаб ани.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сурурука бид-дунё гурурука *سُرُورُكَ بِالتَّنْبَاهِ غُرُورُكَ* Дунё билан фахрла-ниш – кибрдир.

Сурурука бид-дунё гурурука
Ганж узра аёгинга мурур ўлди гурур,
Гулгаит эта гулишанда хузур ўлди гурур,
Дунё соридин санга сурур ўлди гурур,
Бу борча гурур ўлди, гурур ўлди гурур.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Сухан «дурр» асту тааллуқ ба гўши шах дорад *سخن نرُ است و نطق به* Сўз дур [инжу], шоҳ қулоғига тааллуқи бор.

Бир яшии замондин сўнгра боргон киши жавоб келтурди ва ул
[Абдураҳмон Жомий] Ҳазрат бу мисрани битиб эрдиларким.

«Сухан «дурр» асту тааллуқ ба гўши шах дорад.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 18-б.

Суъ уз-занни минал-ҳазми *سوء الظن من الخزم* Бадгумонлик – кибрдандир.

Суъ уз-занни минал-ҳазми

Хуштурур бу жаҳонда бенишонлик кишига,

Фақр аҳли йўлида нотавонлик кишига,

Ҳожат эмас асру хурдадонлик кишига,

Кўп ҳазмдин ўлди бадгумонлик кишига.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Суъ ул-хулқи ло халоса фиҳо *سوء الخلق لا خلاص فيها* Ёмон хулқдан халос бўлиш қийин.

Суъ ул-хулқи ло халоса фиҳо

Кўнглунгни арит борча ямон хислатдин –

Ким, яшии қилиг далил эрур раҳматдин,

Бадхўйлик ул ваҳшат эрур шишдатдин –

Ким: элга халослик йўқ ул ваҳшатдин.

Назм ул-жавоҳир, 154–155-б.

Тавакқал алаллоҳи йакфика *تواكل الله يَكْفِيكَ* Аллоҳга тавакқал қил – шунинг ўзи кифоя.

Тавакқал алаллоҳи йакфика

Ҳар ишдаки ҳаққа мултамас бўлғусидур

Иш саъб эса Тенгри чорарас бўлғусидур,

Ҳар йўлгаки кўнглунга ҳавас бўлғусидур,

Тенгрига тавакқул санга бас бўлғусидур.

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Тавозуъ ул-маръи юкримуху *تواضع المرء يكرمُه* Кишининг камтарлиги унга ҳурмат келтиради.

Тавозуъ ул-маръи юкримуху

Таъзимда улки эҳтимоми бўлғай,

Ул мужиби иззу эҳтироми бўлғай,

Ҳар кимки, тавозуъ амри коми бўлғай,

Ул феъл ила халқ аро киромий бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Тадорақа фи охир ил-умри мо фотака фи аввалиҳи *تدارك في آخر العمر ما* Умринг аввалида ўтган ишлар хатосини умринг охирида тўғри-ла.

*Тадорака фи охир ил-умри мо фотака фи аввалиҳу
Қўлуқ ишида қисмати авқот айла,
Чун умрга эътимод йўқ бот айла,
Умр аввалида ҳисоби мофот айла,
Умр охирида қазойи мофот айла.*

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Тақосул ул-маръи фис-салоти мин даъф ил-иймони تَكُنْ الْمَرْءَ فَيُصَلِّوْهُ مِنْ دَعَايِنِ كِيШИНИНГ НАМОЗДА ЭРИНЧОҚЛИК ҚИЛИШИ – ИЙМОННИНГ ЗАИФЛИ-ГИДАНДИР.

*Тақосул ул-маръи фис-салоти мин даъф ил-иймони
Ҳар қимқи эрур тамом тавакқул анда,
Бўлғуси намоз бетааммул анда,
Ҳар қимқи аён этар тағофул анда,
Иймон заъфидур тақосул анда.*

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Талаб ул-адаби авло мин талаб из-заҳаби تَلَبُّوا مِنْ طَلِبِ الْاَدَبِ ОДОБ ТАЛАБИДА БЎЛИШ – ДУНЁ ТАЛАБ ЭТИШДАН АВЛОДИР.

*Талаб ул-адаби авло мин талаб из-заҳаби
Ҳақ йўлида нафсинга таабдур яхши,
Неким санга амри этти, талабдур яхши,
Дема тараб айларда занабдур яхши –
Қим, андин эл истарга адабдур яхши.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Таоло шаънука ва амма эҳсонука ва ло илоҳа гайрука, ё вадуд ва маъбуди вожиб ул-вужуд تَعَالَى شَأْنُكَ وَ أَمَّا إِحْسَانُكَ وَ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ يَا وَدُودَ وَ مَعْبُودِي وَاجِبُ الْوُجُودِ ШОНИНГ ОЛИЙ, ЭҲСОНИНГ УМУМИЙ, ЎЗИНГ ДАН ЎЗГА ИЛОҲ ЙЎҚДИР. ЭЙ ДЎСТ ВА ҚАТҒИЙ МАВЖУД ЗОТ.

Зотинг-қайюми барҳақ, вужудунг боқийи мутлақ. Сендин ўзга мавжуд кўрунганлар намуди бенамуд, балки нобуду номавжуд, вужуд ва мавжуддин сен мақсуд. Таоло шаънука ва амма эҳсонука ва ло илоҳа гайрука. Ё вадуд ва Маъбуди вожиб ул-вужуд.

Муножот, 293-б.

Тараҳума ал-аъдийа ало ат-таъоми баракатун تَرَحُّمًا لِيَدِي عَلَى الطَّعَامِ الْبَرَكَةُ ҚўЛЛАРИНИНГ ТАОМ БИЛАН МЕҲРИБОНЛИК ҚИЛИШИ БАРАКА КЕЛТИРАДИ.

*Тараҳума ал-аъдийа ало ат-таъоми баракатун
Меҳмоннинг меҳрин асрағил жон ичра,
Неъмат қалин айла хони эҳсон ичра,
Ҳар неча адад ўксук эса нон ичра,
Баракат етурур қалин шик хон ичра.*

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Тасофиру тасиҳху تَصَافِرُ تَسِيْحُهُ Сафар қилинг, саломат бўласиз.

«Тасофиру тасиҳху» амр ва муждаси била Ҳазрати Имом рав-засига дегинча руҳсат била келилди, хаёлда остонбўслуг орзуси бағоят ва кўнгулда сариг юзни олтун бўсагага суртмак муддаоси бениҳоят эрди.

Муншаот, 164-б.

Татрук битарк из-зунуби تَتْرُكُ بِتْرِكَ الذُّنُوبِ Гуноҳларни тарк этишга ғайрат қил.

*Татрук битарк из-зунуби
Кўнглунга хирад йўлин падидор айла,
Бу нақдқа жонингни харидор айла,
Ҳар ишда хирадни ўзунга ёр айла,
Жўрмунг таркидин хирад изҳор айла.*

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Таффала бил-хайри танулҳу تَفْعَلُ بِالْخَيْرِ تَلَهُ Яхшилик бапоратини бер – уни ҳадя этгандай бўласан.

*Таффала бил-хайри танулҳу
Бас кимсаки меҳнат ичра солди ғам ани
Ким, яхши тафъул айлади хуррам ани,
Фолеки ёмондурур айлагил мубҳам ани,
Ўз фолини яхшиким топарсен ҳам ани.*

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Таъхир ул-асръати мин ал-иқболу تَأْخِرُ الْأَسْرَعَةَ مِنَ الْإِقْبَالِ Балонинг кечиқиши – иқболдир.

*Таъхир ул-асръати мин ал-иқболу
Не ишки ёмонлиг ўлди таъсири анинг,
Йўқ дарду надамдин ўзга тавфири анинг,
Муқбил агар истар ўлса тадбири анинг,
Иқболдурур кишига таъхири анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Тагафал анил-макруҳи тавфирун تَغْفَلُ غَيْلَكُمْ رُوهُ تُؤْفِرُونَ Макруҳ ишни рад этишда ғофиллик қилсанг, у кўпайиб бораверади.

*Тагафал анил-макруҳи тавфирун
Гар даҳр элидин етишса макруҳ санга,
Албатта керак бўлмаса андуҳ санга,
Ул ишда тагофул ўлса анбуҳ санга,
Ортар тавқир кўҳ то кўҳ санга.*

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Таҳаду таҳабба تَحَدُّ تَحَبُّ Бир-бирингизга ҳадялар бериб, дўстлашинглар.

*Таҳаду таҳабба
Дўстлашинглар ҳадиялар беришиб,
Баҳра топқон хирад атиясидин.
Худ жаҳонда атияе борму,
Яхшироқ дўстлик ҳадиясидин.*

Арбаъин, 267-б.

Тир маъ ал-ашколи تِيرُ مَاءَ الْأَشْكَالِ Кабутар-кабутар билан учади, ғоз-ғоз билан.

*Тир маъ ал-ашколи
Ножинс ила лутфу инбисот оз айла,
Ҳам пешани ҳамнишини ҳамроз айла,
Ҳаммашраб ила нишот оғоз айла,
Ҳамжинс била ҳамиша парвоз айла.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоба вақту ман васақа бил-лоҳи طَابَ وَقْتُ مَنْ وَتَقَى بِاللَّهِ Аллоҳга ишонганнинг вақти чоғ бўлади.

*Тоба вақту ман васақа бил-лоҳи
Улким, туну кун кўнгли муроди ҳақдур,
Ҳар ғуссада ороми фуоди ҳақдур,
Юз ҳар сориким, кетурса ҳоди ҳафдур,
Хуш вақти анингки, эътимоди ҳақдур.*

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Тола умру ман қасара ражаъуху تَالُ غَمْرُ مَنْ قَصَرَ رَجَاعُهُ Қаноатли кишининг умри узун бўлади.

*Тола умру ман қасара ражаъуху
Дунё сори бормаву бул ондин навмид,
Бўлгил йўқса азиз жондин навмид,
Ҳар кимсаки ул бўлди жаҳондин навмид,
Ул бўлмади умри жовидондин навмид.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тола умру ман қасара таъабаху تَالُ غَمْرُ مَنْ كَثَرَ طَعَابَهُ Ғам азоби қисқарганнинг умри узун бўлади.

*Тола умру ман қасара таъабаху
Хуш вақти фано базми сори боргоннинг,
Йўлдин ўзлук қайдини қайтаргоннинг,
Қисқорди ҳаёти ғам ичин ёргоннинг,
Умри узун ўлди ранжи қисқоргоннинг.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоъат ул-адувви ҳалакун طَاعَةُ الْعَدْوِي هَلَاكٌ Душманга итоат – ўлимдир.

*Тоъат ул-адувви ҳалакун
Тут ҳақ тарафи касби саноат қилмоқ,
Ҳақдин неки юзланса, қаноат қилмоқ,
Жон топмоқ эрур дўстга тоат қилмоқ,
Душманга ўлумдурур итоат қилмоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоъат ул-лоҳи ғаниматун طَاعَةُ اللَّهِ غَيْمَةٌ Аллоҳга тоат – ғаниматдир.

*Тоъат ул-лоҳи ғаниматун
Шайтон йўлидин айла ҳазимат зинҳор,
Қилгил раҳмон сори азимат зинҳор,
Тоат била бер ўзунга қиймат зинҳор,
Ҳақ тоатини англа ғанимат зинҳор.*

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоқияи фарқи тожи такаллуфро ва порай карбоси нашфи рутубати дасти аз жаҳон шустаро фиристода шуд تَقِيَةُ فَرْقِ تَاجِ تَكْلِفَرَا وَبَارَةَ كَرْبَاسِ شُدُّ فَارِيسْتَوَدَا شُدُّ تَاجِ تَكْلِفَرَا وَبَارَةَ كَرْبَاسِ شُدُّ تَقِيَةُ فَرْقِ تَاجِ تَكْلِفَرَا وَبَارَةَ كَرْبَاسِ شُدُّ فَارِيسْتَوَدَا شُدُّ Такаллуф тожини тарк этган бош учун дўппи ва жаҳондан қўл ювган қўлнинг хўлини ўзига олувчи парча бўз юборилади.

*Ва руқъа хошиясида қасида силаси бир бурк била сарафроз қилиб,
бир рўймол мужсиби абруй қилиб эрдилар. Мундоқ битиб эрдилар-*

ким: «тоқияи фарқи тоҷи такаллуфро ва пораи карбоси нашфи рутубати дасти аз жаҳон шустаро фиристода шуд».

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 36-б.

Тубо лиман ло аҳла лаҳу طيبى لمن لا اهل له Аҳли оиласи йўқ кишига қандай ҳам яхши.

*Меҳнат аро ҳар кимки таҳаммул йўқ анга,
Тазвижқа мутлақо таҳаййўл йўқ анга,
Хушвақт ул эмаски юз туман зул йўқ анга,
Хушвақт ани билгилки таахрул йўқ анга.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 84-б.

Тубо лиман шағалаҳу айбуҳу ан уюб ун-наси طيبى لمن شغلته غيبته أن ايوّب Уз айбини билиб, бошқалар айбини қидирмайдиган инсон – ҳўб яхши кишидир.

*Тубо лиман шағалаҳу айбуҳу ан уюб-ун-наси
Эй хушо улки, айб кўрмамак ила
Юз ҳунарвар маротибин топқай.
Яъни ўз айби пардаси кўзига
Ўзга эл айби чехрасин ёпфай.*

Арбаъин, 267-б.

Тубо лиман рўзиқа бил-офийяти طيبى لمن رزق بالغايبة Офият ила ризклан-тирилган киши қандай яхши.

*Тубо лиман рўзиқа бил-офийяти
Дардига анингки ҳақ даво қилди насиб,
Мақсудини айламак раво қилди насиб,
Ул кимсага ойини худо қилди насиб,
Ким офият ишин анго қилди насиб.*

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Тубу илаллоҳ توبوا إلى الله Чин тавба, илоҳий тавба: «Ё айюҳалла-зина оману тубу илоллоҳи тавбатан Насуҳан» – Эй имон келтирганлар, агар тавба қилсаларинг худди Насуҳ табасидай чин тавба қилинглр [66:8].

*«Тубу илаллоҳ» ила топса футуҳ,
Бўлса бу тавбаки, топибдур Насуҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

Тул ул-умри минат-тоъати мин халиъ ил-анбиёи طول العمر بالطاعة من خاليع الانبياء Умр бўйи ибодат – набийлар шиоридир.

*Тул ул-умри минат-тоъати мин халиъ ил-анбиёи
Тоат сори қил тилингни жорий охир –
Ким, андин эрур эл эътибори охир,
Тоатда узун умр шумори охир,
Топқонга бил анбиё шиори охир.*

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Тухфат ул-фақир ул-ҳақир تحفة الفقير الحقير Каминаи камгариннинг тухфаси.

Аммо тухфат ул-фақир ул-ҳақир расми била «Хамса»нинг аввалги дафтари «Ҳайрат ул-аброр»да аларнинг васфидаки, васфга сиемас...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 58-б.

Уламоу умматий к-анбиё бани исроила *عَلَمَاءُ أُمَّتِي كَاتِبِيَا بَنِي إِسْرَائِيلَ* Олимп-лар бани Исроил пайғамбарлари каби умматлидир.

... ва мужжалло қитурларким, улувви даражатдин «уламоу умматий к-анбиё бани Исроила» таронаси била тараннум тузди...

Вақфия, 234–235-б.

Улувв ил-ҳиммати минал-иймони *عُلُوُّ الْهَيْمَةِ مِثْلُ الْإِيمَانِ* Олий ҳимматлик – иймондандир.

Улувв ил-ҳаммати минал-иймони
Гар бўлса асоси қасри давлат олий,
Иймонга бўлур равони ҳашмат олий,
Ҳиммат топар иймон била рутбат олий,
Иймондин эрур гар ўлса ҳиммат олий.

Назм ул-жавоҳир,, 164-б.

Унзур лимоқола лотанзур лиманқола *أَنْظُرْ إِلَى مَا قَالَ لَا تَنْظُرْ لِمَنْ قَالَ* «Сўз-чи ҳолин боқма, боқ сўз ҳолини».

Амирул мўъминин Али каррамаллоҳу ваъжҳаҳу сўзига таржима-ким – унзур лимақола лотанзур лиманқола.

Бадоеъ ул-васат, 488-б.

Уср ул-амри муқаддамат ул-юсри *أَسْرُ الْأَمْرِ مَعْتَمَةُ الْيُسْرَى* Ишнинг қийини – осонига эшик бўлади.

Уср ул-амри муқаддамат ул-юсри
Мушкуллик илаки иш адоси келди,
Сунгра анга «ал-айш» нидоси келди,
Иш саъбки, одами балоси келди,
Осонлиғу айши ибтидоси келди.

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Утлуб ул-илма ва лав бачинни *أُتْلُبُ الْعِلْمَ وَ لَوْ بَجِينِي* Илм керак бўлса, ҳатто Чинга бор (Хитой-Чинда бўлса ҳам илм талаб қилгин, илму ҳунарни Хитойдан бўлса ҳам бориб ўрганинлар).

... ва ҳар хонақоҳи суффаси устидаги «утлуб ул илма ва лав бачинни» амри билан савй қадамин талаб бадиясига қуюб, умид аж-зосин фақр жузвдонига солиб...

Вақфия, 234-б.

Утлуб ул-хайри инда ҳисонил-вужухи *أُتْلُبُ الْخَيْرَ عِنْدَ حِسَانِ الْوَجْهِ* Яхшиликни чеҳралари очик одамлардан кутинлар.

Утлуб ул-хайри инда ҳисонил-вужухи
Эйки, бир ишда ҳождатинг бўлса,
Яхши юзлукдин иста бахшойиши.
Токи бахшойишидин аввалроқ
Кўрмагидин етушгай осойиши.

Арбаъин, 267-б.

Уқубат уз-золими суръат ул-мавти *عُقُوبَةُ الظَّالِمِ سُرْعَةُ الْمَوْتِ* Золимининг уқубати – ўлимнинг тезкорлигидир.

Уқубат уз-золими суръат ул-мавти
Ким ила бўлса тийра авқотлиги,
Бор лозими умр тулининг ётлиги,

Бот бўлгай ажсал бисотиға мотлиғи,
Залимға уқубатдур улум ботлиғи.

Назм ул-жавохир, 165-б.

Фа авлаика ун норихум фиҳо холидувна فَأَوْلَايَكَ أَلْتَارُهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Улар
дўзах ўтига лойиқ ва унда абадий ёнадилар.

... Расул ҳавориқин саҳарга тушурса ва анбиё мўъжизотин иро-
дат бирла шаъбадага индурса... ва уқбода азоби муаббад бўлгай
«фа авлаика ун норихум фиҳо холидувна».

Вақфия, 239-б.

Фаатоу би суратин мин мислиҳи فَأَطَاءَ بِصُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ Сурадаги оят ҳам
шу маънодаги.

Андоғки, калимдаи «фаатоу би суратин мин мислиҳи» андин ха-
бар берур...

Вақфия, 238-б.

... ва сўзи таърифа ўз расулидин халойиққа пайғомидурким, ваҳй
котиблари лавҳан ваҳйосор ўз қалами мўъжиз нигори билан: «фаа-
ту биссуратин мин мислиҳи» салоси урубдурлар.

Назм ул-жавохир, 125-б.

Фазлу олими алаал обиди к-афзалу ало аднокум فَضْلُ عَلِيمٍ عَلَى الْعَابِدِ
Олимларнинг фазилатлари обидларга нисбатан ва қуйида-
гиларга нисбатан ҳам афзалдир.

... ва самувви рифъатидин «фазлу олими алаал обиди к-афзалу ало
аднокум» фасонаси била тақаллум кўргузди.

Вақфия, 235-б.

Фалажука ала хасмика фил-ихтимоли فَجُكْ حَضِيكَ فَيَا إِيخْتِمَالٍ Душманинг
устидан ғалаба қозонишинг осон нарса.

Фалажука ала хасмика фил-ихтимоли
Ҳар ком санга етса тааммулдин бил,
Нокомлиқ урса, юз тағофулдин бил,
Мақсудга етманг таваккулдин бил,
Хасмингга зафар ҳилму таҳаммулдин бил.

Назм ул-жавохир, 167-б.

Фаламмо афалат қола ё қавми инни бариун мимма тушриқун فَلَمَّا
فَلَمَّا قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ У ҳам ботиб кетгач: «Эй қавмим, мен сиз-
ларнинг ширкингиздан покман» [6:78].

То қуёшқа навбат етти, андин доғи маъюс бўлуб, «фаламмо
афалот қола ё қавми инни бариун мимма тушриқун» каримаси била
мутаранним бўлуб, муборак замира анвори ҳидоят била боруди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 114-б.

Фағодат-хул-малоикату ва ҳува қойимун юсалли фил миҳроби فَاعْتَدُوا
فَاعْتَدُوا لِلْمَلَائِكَةِ وَهِيَ قَائِمَةٌ بِصَلَاتِكُمْ فِي الْمِحْرَابِ Сўнг меҳробда намоз ўқиб турган вақтида
унга фаришталар нидо қилдилар [3:39].

Бу орзу кўнглига ўтти, Жабраил а. с. анга Яҳё а. с. вужудига
башорат берди. «фанодат-хул-малоикату ва ҳува қойимун юсалли
фил миҳроби».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Фаръ уш-шайъи юхбиру ан аслиҳи فَرَعُ الشَّيْبِ يُجِيرُوا أَنْ أَصْلِهِ Нарсанинг бир кичик парчаси ҳам унинг асслигидан далолат бериши мумкин.

*Фаръ уш-шайъи юхбиру ан аслиҳи
Йуқ лаззати сабрдек муқаддар ниманинг,
Ўз хурдизадур завқи муқаррар ниманинг,
Беаслга йуқ фаҳми муяссар ниманинг,
Фаръи берур аслдин хабар ҳар ниманинг.*

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Фасбир лиҳукми раббика ва ло тақун касоҳибил ҳути فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ Парвардигорингиз ҳукмига сабр қилинг ва наҳанг ба-лик соҳиби (Юнус пайғамбар) каби бесабр бўлмаг!» [68:48].

Тенгри таоло хотим ал-анбиё салавотulloҳи алайҳи ва ало олиҳига сабр қилмоққа амр қилиб, Юнус а. с. қилгонидин наҳй қилурким, «фасбир лиҳукми раббика ва ло тақун касоҳибил ҳути».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 170-б.

Фатақаббалаҳо раббуҳо биқабулин ҳасанин فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ Бас, Парвардигори уни (Марямни) хуш қабул айлаб, чиройли парвариши этди [3:37].

Зикриё а. с. га ваҳй келдиким, бу фаҳирани ўғулга қабул қилдук «фатақаббалаҳо раббуҳо биқабулин ҳасанин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Фахр ул-миллати вад-дин فَخْرُ الْمِلَّةِ وَالدِّينِ Дин ва миллатнинг фаҳри.

Яна ҳазрати шайх ул-машойих Фахр ул-миллати вад-дин Ироқий-нинг «Ламаот»идурким, Ҳазрати Маҳдум ул китобни бу фақирга сабақ айтурда айтур эрдиларким...

Хамса ул-мутаҳаййирин, 73-б.

Фақул салавотил-лиллаҳи алайҳа ва ала асҳобиҳи билисонил ажз варризо, хусусан алас-Сиддиқ вал Форуқ ва Зун-нурайн вал-Муртазо فَقُلْ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهَا وَعَلَىٰ أَصْحَابِهَا بِلِسَانِ الْعَجْزِ وَالرِّضَاءِ خُصُوصًا عَلَى الصِّدِّيقِ وَالْفَرُوقِ وَذَوِ النُّورَيْنِ Мамнун тил ва ёлворишлик била дегилким Аллоҳнинг дуоси унга ва саҳобаларига бўлғай, хусусан, Сиддиқ (Абу Бакр) ва Фаруққа (Умар) ва Зун-нурайн (Усмон) ва ал-Муртазо (Али) га ҳам бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Фаҳо ул-маръи бифазлиғи авло мин фаҳриҳи биаслиҳи فَهَاءُ الْمَرْءِ بِفَضْلِهِ Кишининг фазилати билан фаҳрланиши – асл эканлиги билан фаҳрланишидан аълодир.

*Фаҳо ул-маръи бифазлиғи авло мин фаҳриҳи биаслиҳи
Ҳар кимки, халойиқ ичра доно кўрунур,
Ойини хирад аро тавоно кўрунур,
Фаҳр асл била ажаб таманно кўрунур,
Фаҳр айласа фазл бирла авло кўрунур.*

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Фаҳум лояъруфу ҳозал-маоний فَهْمٌ لَا يَغْرُوفُ هَذَا الْمَعْنَى Улар бу маъноларни билмайдилар.

*Бу меҳнатлар била истар они халқ
Фаҳум лояъруфу ҳозал-маоний.*

Бадоеъ ул-бидоя, 612-б.

Фи амонуллаҳ *في أمان الله* Аллоҳнинг фароғатида.

Навоий, кўп дема гам хайлидин майхона маъмандур,

Азимат қилсанг ул дорул-амонга фи амонуллаҳ.

Бадоеъ ул-бидоя, 509-б.

Фикак ул-маръи фис-сидқи *فِكَافُ الْمَرْءِ فِي الصَّدَقِ* Кишининг эркин ва озов бўлиши – тўғри сўзлиги шарофатидандир.

Фикак ул-маръи фис-сидқи

Олам элига ҳаёт эрур тузлукдин,

Етмак гаразига бот эрур тузлукдин,

Норостқа кўп уёт эрур тузлукдин,

Лек эр кишига нажот эрур тузлукдин.

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Фи кулли қалбин шугʻлун *فِي كَلْبِي قَلْبِي شُغْلٌ* Ҳар бир қалбнинг ўз тапвиши бор.

Фил кулли қалбин шугʻлун

Анинг қаро қошу кўзга машғуллиги,

Мунунг доғи пок сўзга машғуллиги,

Бирнинг тўқумоғда бўзга машғуллиги,

Ҳар қайси кўнгулнинг ўзга машғуллиги.

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Филайтун кулли ало иллоҳ *فِي لَيْتُنِ كَلْبِي عَلَى إِلَا* Тангри таолога таваккал қилсин.

Таваккул аҳли барча асбоб воситасидин кўз юмубдурлар ва «филайтун кулли ало иллоҳ» дарёсига чумубдурлар ва рўзий еткурғучи ҳақни билибдурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 52-б.

Фи мақъади сидқин инда малики муқтадир *فِي مَقْهَدِي صِدْقِي عِنْدَ مَلِكِي مُقْتَدِرٌ* Қудратли малик ҳузурда сидқ ўрни.

Алар бу маҳалли ҳаводисдин «фи мақъади сидқин инда малики муқтадир» га роғиброқдурлар.

Муншаот, 201-б.

Фитнат ул-маръи ядуллу ала аслиҳи *فِي تِنَاتِي أَسْلِيحِي بِأَسْلِيحِهِ* Кимки ақлли бўлса – у асл кишидир.

Фитнат ул-маръи ядуллу ала аслиҳи

Нодонлиг эрур элда малолатга далил,

Доно улус олида хижолатга далил,

Беасл иши булмади адолатқа далил,

Доналиг эрур элда асолатга далил.

Назм ул-жавоҳир, 167–168-б.

Фоза ман зафара бид-дини *فَاذْ مَنْ ظَفَرَ بِالْدِينِ* Дин орқали қозонилган ғалаба – ҳақиқий ғалабадир.

Фоза ман зафара бид-дини

Бор аҳли жаҳонга шоҳу сарвар бўлгон,

Дин маъракасида гурду сафдар бўлгон,

Фируз эмас бошида афсар бўлгон,

Фируздурур динга музаффар бўлгон.

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Фоза ман салама мин шарри нафсиҳи فَإِذَا مَنْ سَلَّمَ مِنْ شَرِّ نَفْسِهِ Кимки нафс ёмонлигидан омон қолган бўлса, ғалаба қилибди.

*Фоза ман салама мин шарри нафсиҳи
Нодонга эрур ҳамиша олим фируз,
Одил кишига бўлмади золим фируз,
Бордур дер эсанг халқ ароким фируз –
Ким, нафс шарридин ўлди солим фируз.*

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Хавф Аллоҳу таъмана ғайруҳу خَوْفًا لَّهِ طَعْمَنَ غَيْرُهُ Аллоҳдан кўрқсанг бас, ундан бошқасидан омон бўласан.

*Хавф Аллоҳу таъмана ғайруҳу
Ҳақдин эмин бўлубки жон топқайсен,
Ғайридин хавфи бегарон топқайсен,
Андинки ражойи жовидон топқайсен,
Хавф айлаки, ғайридин амон топқайсен.*

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Хайр ул-аном алайҳиссалавоту вассаллам خَيْرُ الْأَنْبَاءِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَام Одамларнинг яхшиси, унга салом ва дуолар бўлсин (Бу ибора Муҳаммад алайҳиссалом номига кўпиб айтилади).

Ҳазрати малики алломнинг каломи муъжиз низоми Жаброили хужаста фаржом воситаси била, хайр ул-аном алайҳиссалавоту вассалламга нозил бўлди.

Мажолис ун-нафоис, 7-б.

Хайр ул-асҳоби ман йадуллука алал-хайри خَيْرُ الْأَسْحَابِ مَنْ يَدَاكَ عَلَيْهِ الْخَيْرُ Дўстларнинг яхшиликка бошлагани – яхшироқдир.

*Хайр ул-асҳоби ман йадуллука алал-хайри
Асҳоб аросида ани бил шарлик,
Ким шар сори айлагай далиловарлик,
Яхши ул эрурки, айлабон боварлик,
Қилгай санга яхшилиқ сори ёварлик.*

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Хайр ул-моли мо анфақа фи сабил ил-лоҳи خَيْرُ الْمَالِ مَا أَنْفَقَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ Молнинг Аллоҳ йўлида сарф бўлгани – яхшироғидир.

*Хайр ул-моли мо анфақа фи сабил ил-лоҳи
Молинги эрур, кому ҳаво йўлида харж,
Жоми маю лаҳни жонфизо йўлида харж,
Бордур ямон айламак риё йўлида харж,
Яхшиси эрур, бўлса худо йўлида харж.*

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Хайр ун-наси ман янфаъули н-наси خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ Инсонларнинг яхшиси – инсонларга фойдаси тегадиганидир.

*Хайр ун-наси ман янфаъули н-наси
Халқ аро яхшироқ, дединг, кимдур?
Эшитиб, айла шубҳа рафъ андин,
Яхшироқ бил ани улус ароким,
Етса кўпрак улусқа нафъ андин.*

Арбаъин, 266-б.

Хайр ун-нисо ил-вадуд ил-валуди خَيْرُ الْنِّسَاءِ الْوَدُودِ الْوَالِدُ Хотиннинг яхшиси
– суюмли ва кўп туғадиганидир.

*Хайр ун-нисо ил-вадуд ил-валуди
Хайли зуафоки бевафолиқ фанидур,
Ҳийла уйи ул гуруҳнинг масканидур,
Яхшиси деса киши кўп севганидур,
Кўп севса ва кўп тугса аҳсанидур.*

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Халил ул-маръи далил уд-диниҳи خَلِيلُ الْمَرْءِ دَلِيلُ دِينِهِ Кишининг дўсти –
унинг динига далилдир.

*Халил ул-маръи далил уд-диниҳи
Ҳар кимки, назари шамъ яқин келди анга,
Дин аҳли гадои хўшачин келди анга,
Қил анга назарки, ҳамнишин келди анга,
Ким соҳиби-ўқ далили дин келди анга.*

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Халлада лиллаҳи мулкаҳу ва салтанаҳу خَلَدَ اللَّهُ مَلَكُهُ وَ سُلْطَانَهُ Аллоҳ мулки
ва салтанатини боқий қилсин!

*Ул подшоҳ замониким ўтти ва салтанат тахти султони
соҳибқирон Абулғози Султон Ҳусайн Баҳодирхон (халлада лиллаҳи
мулкаҳу ва салтанаҳу) га муқаррар бўлди.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 75-б.

Халладаллоҳу мулкаҳу ва аббада давлатаҳу خَلَدَ اللَّهُ مَلَكُهُ وَ عَبَدَ نَوْلَهُ Танг-
ри таоло мол-мулкини ва подшоҳлигини абадий қилсин.

*... ва замон аҳлининг бадии, яъни Султон Бадиуззамон Баҳодир
мадҳида: халладаллоҳу мулкаҳу ва аббада давлатаҳу.*

Фарҳод ва Цирун, 55-б.

Халладаллоҳу мулкаҳу ва адома умраҳу خَلَدَ اللَّهُ مَلَكُهُ وَ غَدَامَ عُمْرَهُ Аллоҳ
мулкини даҳлсиз ва умрини узун қилсин!

*... бу банда ҳазрати султон ус-салотин муизз ус-салтанати
вад-дунё вад-дин Султон Ҳусайн Баҳодирхон халладаллоҳу мулкаҳу
ва адома умраҳу.*

Мезон ул-авзон, 43-б.

Халладаллоҳу мулкаҳу ва султонаҳу ва шонаҳу ва авзаҳа эҳсонаҳу خَلَدَ اللَّهُ مَلَكُهُ وَ سُلْطَانَهُ وَ شَانَهُ وَ عَوْضَهُ إِحْسَانَهُ Аллоҳ таоло унинг мулки ва салтана-
тини барқарор ва шохлиги ва эҳсонини абадий қилсин.

*... салотини олий хайлида доғи Шоҳи Фозий вужуди бовужудидин
ҳамул ҳол зоҳир бўлгондин шаммае зоҳир қилмоқ халладаллоҳу мул-
каҳу ва султонаҳу ва шонаҳу ва авзаҳа эҳсонаҳу.*

Садди Ҳисқандарий, 64-б.

Халлада мулкаҳо ва таввала умраҳу خَلَدَ مَلَكُهُ وَ طَوَّلَ عُمْرَهُ Аллоҳ мулкини
боқий ва умрини узун қилсун!

*... ва азо балосида то улки ҳазрати Султон соҳибқирон (халлада
мулкаҳу ва таввала умраҳу) ташириф келтурдилар.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 78-б.

Халладаллоху султонаху *خَلْدَانُ سُلْطَانَهُ* Тангри таоло унинг шоҳлигини доимий қилсин.

Отига қазо: «дама ихсонаху»

Ёзиб «халладаллоху султонаху».

Садди Искандарий, 66-б.

Халлақул инсона мин тафовутин *خَلْقُ الْإِنْسَانِ مِنْ تَفَاؤُتٍ* Инсонни нутфадан (маний) яратади.

Ҳар ойинаким, «халлақул инсона мин тафовутин» амри лозим келди.

Вақфия, 237-б.

Хаммарту арбаъина сабоҳ *حَمْرُتُ أَرْبَعِينَ صَبَاحٍ* (Инсон лойина) жиққ кун кордим.

Эйки, шахсингни холиқи фаттоҳ

Деди: хаммарту арбаъина сабоҳ.

Арбаъин, 269-б.

Хислат аъни ло яжтамиъани фи муъминин ал-бухлу ва суъ ул-хулқи *غَسَلَتْ غَدِي لَا يَدْنِيهِ فِي مَوْمِنِ الْبُخْلِ وَ سَوْءِ الْخُلُقِ* Муъмин кипида икки хислат жамъ бўлмайди: бахиллик ва ёмон хулқлилик.

Хислат аъни ло яжтамиъани фи муъминин ал-бухлу ва суъ ул-хулқи

Муъмин эрсанг қилиб дуррингни нисор,

Эл била равшан ўл нечукким шамъ.

Негаким, Тенгри ҳеч муъминда,

Бухлу бадхўйлуқни қилмади жамъ.

Арбаъин, 263-б.

Холаф нафсака тастариҳу *خَالَفَ نَفْسَكَ تَسْتَرِيهِ* Нафсингга қарши тур – дам оласан.

Холаф нафсака тастариҳу

Нафс амрида ҳар нечаки толтингайсен,

Кўп гарчи бутунлук тиласанг, сингайсен,

Ком истаю неча элга ёлингайсен,

Нафсингга хилоф айлаким, тингайсен.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Хулув ул-қалби хайрун мин малаъ-ил-кийси *خُلُو الْقَلْبِ خَيْرٌ مِنْ مَلَاءِ الْكَيْسِ* Қалбнинг холи бўлиши – чўнтакнинг тўла бўлишидан яхшидир.

Хулув ул-қалби хайрун мин малаъ-ил-кийси

Ҳар нечаки кимса фақр помали эса,

Ғам йўқтур агар сафо кўнгул олий эса,

Гар кисса аро тўла жаҳон мали эса,

Хушроқ андин агар кўнгул холи эса.

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Хулус ул-вадди мин хусн ил-аҳди *خُلُوصُ الْوَدْدِ مِنْ حُسْنِ الْإِحْتِدَادِ* Дўстнинг холис-лигини унинг ваъдасига амал қилишидан бил.

Хулус ул-вадди мин хусн ил-аҳди

Аҳдининг агар бор эса мезони дуруст,

Асра ани иқбол ниғаҳбони дуруст,

*Ҳар дӯстки, сӯз ичра десанг они дуруст,
Холисдур агар бор эса паймони дуруст.*

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Хун шуд خون شد Яъни қон бўлди.

*Муганнийга баъзи эътироз юзидин ва баъзи танбеҳ юзидин де-
диларким: «сиришки ман ҳама дурр шуд» Ҳуҷма, «дурр шуд» Ҳурига
«хун шуд» Ҳуқи, «дурр шуд» нинг маъноси йуқтур.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 17-б.

Чор донг сипоҳигари говмиш тохтанаст چهار دانگ سپاهيگر گاو ميش تاخن است
Дунёнинг тўрт иқлимига сипоҳгарлик қилиш мол ҳайдашлиқдир.

*Бу навъ ораста қилгондин сунгра чанбаршоҳ йўрга уйга тескари
миндургайлар ва шаҳрнинг куй ва маҳаллотига кездургайлар ва на-
ззорагар эл таъну ташнеъ билаким, «чор донг сипоҳигари говмиш
тохтан аст», – деб фарёд қилгайлар.*

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

Шайбука ноъийка شيبك ناعيك Қарилиқ ўлим хабарини келтиради.

Шайбука ноъийка

*Қуйғучи боғирга ҳузн доғи қарилиқ,
Солғучи гаму бало суроғи қарилиқ,
Тутқучи тўло фано аёғи қарилиқ,
Ўлмак хабарин бергучи доғи қарилиқ.*

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

Шайн ул-илм ис-салафу شين ايلماك اصف Илмнинг заволи – мақтанишда-
дир.

Шайн ул-илм ис-салафу

*Ҳар кимгаки табъ жсоми соф ўлди яқин,
Билмак сори анга иттисоф ўлди яқин,
Ҳар нукта аро лофу газоф ўлди яқин,
Ким илмга айбу шайн лоф ўлди яқин.*

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Шаммагун минал-маърифати хайрун мин касир ил-амали شمة
كسیر ایلماک خیر من كثير العتلی
Кўп тоатдан оз маърифат яхши.

Шаммагун минал-маърифати хайрун мин касир ил-амали

*Ирфон аҳлига эл ниёзи яхши,
Таъзим ила лутфи дилнавози яхши,
Гар маърифат ўлса чорасози яхши,
Тоат кўнидин, маърифат ози яхши.*

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

Шаммир фи талаб ил-жаннати شمر في طلب الجنة Жаннат талабида белин-
гни маҳкам боғла.

Шаммир фи талаб ил-жаннати

*Нутқунгни улусқа уйлаким шаҳд айла,
Сўз талх демасга ҳақ била аҳд айла,
Жонингни маҳзи худо учун маҳд айла,
Жаннат талабида жид била жаҳд айла.*

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Шарр ул-умури акробуҳо мин аш-шарри شَرُّ الْأُمُورِ غَرَبُهَا مِنْ أَلْسِنِهَا Емонга
яқин бўлган иш – ёмон ишдир.

*Шарр ул-умури акробуҳо мин аш-шарри
Ҳар ишки улус оллида мавзун бўлгай,
Қилгон ани ҳар бахт ҳумоюн бўлгай,
Иш поёники зишти вожун булгай,
Улдурки ямон иш била макрун булгай.*

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Шарр ун-носи ман ятқийҳ ин-носу شَرُّ النَّاسِ مَنْ يَطْقِيهِ النَّاسُ Кишиларнинг
ёмонроғи – халқдан ўзини олиб қочувчисидир.

*Шарр ун-носи ман ятқийҳ ин-носу
Эл қочса бировдин эл ямони бил они,
Аҳвалида идбор нишони бил они,
Феъл ичра улус балойи жони бил они,
Олам элининг ямон ямони бил они.*

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

Шарт ул-улфати тарк ул-кулфати شَرُّ طَائِفَةٍ تَرْكُ كَلْفَتِهَا Улфатчилик шарти
– кулфат йўклигидир.

*Шарт ул-улфати тарк ул-кулфати
Улфат ишида эрур тахаллуф қилмоқ,
Дилжўйлук айларда таваққуф қилмоқ,
Улфат шартини бетаассуф қилмоқ,
Билгилки, эрур тарки такаллуф қилмоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

Шафъ ул-жинони мин қироъат ил-Қуръони شَفَاءُ الْجِنَانِ مِنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ
Жаннатий бўлишни истасанг Қуръон ўқи.

*Шафъ ул-жинони мин қироъат ил-Қуръони
Қуръонки эрур муждаи жони ўқумоқ,
Йўқ, йўқки, ҳаёти жовидони ўқумоқ,
Бил кўнгулнга истасанг шифони ўқумоқ-
Ким, келди кўнгул шифоси они ўқумоқ.*

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

Шаҳ баҳоулҳақ вад-дин нақшбанд شاه بهاء الحق والدين نقشبند Ҳақ равшан-
лигининг шоҳи ва тўғри йўлнинг гул солувчиси бўлган Хожа Баҳовуддин
Нақшбанд [Баҳовуддин Нақшбанд-бухоролик машҳур шайх ва мутафак-
кир, нақшбандия тарикотининг асосчиси, 1390 йилда вафот этган].

*Хожаи олий сифоти аржуманд,
Шаҳ Баҳоулҳақ вад-дин Нақшбанд.*

Лисон ут-тайр, 254-б.

Шаҳиқун ғаниюн афқару мин фақирин сахиййин شَاحِقٌ غَنِيٌّ أَفْقَرُ مِنَ فَاقِرٍ مِنْ فَاقِرٍ
Бахил бой сахий фақирдан-фақирроқдир.

*Мумсик ажзи асаридин кўракдур,
Мазбунлиги ҳам фақирдин кўракдур,
Гар моли ҳисобу тирдин кўракдур,
Фақри гани ҳақирдин кўракдур.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 84-б

Шах ал-ганию уқубатун شَهَائِنِي عُقُوبَةً Бойнинг бахилиги унинг азобидир.

*Шах ал-ганию уқубатун
Ҳар кимсаки жуд иктисобидур анинг,
Эл мафхари зот комёбидур анинг,
Ҳар кимсаки, бухл иртиқобидур анинг,
Гар бўлса гани, бухл азобидур анинг.*

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Юзору ва ютабиррақу биҳи بِهِ يُضَرُّ وَ يُتَبَرَكُ بِهِ Уни қадрини табарруқ қилсин.
Ва умри юз йигирма тўртга етти ва беш юзда дунёдин ўтти ва қабри Хончабоддадур, юзору ва ютабиррақу биҳи.

Насойим ул-муҳаббат, 240-б.

Юсир ул-амр ус-сабуру ила муродиҳи إِلَيَّ مُرَادِهِ Сабр соҳиби, албатта, муродига етади.

*Юсир ул-амр ус-сабуру ила муродиҳи
Ҳар кимки фалак зулму инодига етар,
Сабр айлаган охир эътиқодига етар,
Чун бўлди сабур Тенгри додига етар,
Собир киши оқибат муродига етар.*

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Яблуг ул-маръу бис-сидқи манозил ал-кибори يَبْلُغُ الْمَرْءَ قَوْمَهُ بِالصَّدْقِ مَنْزِلَ الْكَبِيرِ Киши ростгўйлик билан улуғлар даражасига етади.

*Яблуг ул-маръу бис-сидқи манозил ал-кибори
Норостки қолди хору зор эл ерга,
Ўлтурди лаиму хоксор эл ерга,
Десанг нетай аҳли эътибор эл ерга,
Сидқ айлаки, етгайсен канор эл ерга.*

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Явмаизин мохалақаллоху фиҳ يَا مَعِيذُ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِيهِ Уша пайтда Аллоҳ уни яратмаган эди.

*Явмаизин мохалақаллоху фиҳ,
Явма яфирр ул-маръу мин аҳиҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 27-б.

Явма яфирр ул-маръу мин аҳиҳ مِنْ أَجِبِهِ نَوْمٌ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَجِبِهِ Шундай бир кунки одам дўсти (энг яқинларидан, ҳатто отасидан) дан қочади.

*Явмаизин мохалақаллоху фиҳ,
Явма яфирр ул-маръу мин аҳиҳ.*

Ҳайрат ул-аброр, 27-б.

Язид ус-садақату фил-умри يَزِيدُ الصَّدَقَةَ فِإِنَّمُرِّ Садақа – умрни узайтиради.

*Язид ус-садақату фил-умри
Ҳар садқаки, талеингни маймун айлар,
Қатрангни ҳавоси дурри макнун айлар,
Жисминг уйига ҳаёт мақрун айлар,
Яъники, бақоу умр афзун айлар.*

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Яли лам якул يَلِي لَمْ يَقُولْ **Айтмагандик яқинлашади.**

Сурат аро тифл, вале ақли кул,

Қавлунг аро гайри яли лам-якул.

Ҳайрат ул-аброр, 35-б.

Ясих ус сукут بسِيخِ السُّكُوتِ **Сукунат олтиндур.**

*... ва бурҳон истамакка алил бўлса, улар кунсдин равшанроқ муъ-
жиза бобида яди байзо кўргўзгайлар ва ясих ус-сукут эъжози зуху-
рида ояте бўлгайлар.*

Вақфия, 238-б.

Ясуд ул-маръу қавмуху бил-инсони алайим يَسُودُ الْمَرْءُ قَوْمَهُ بِالْإِنْسَانِ عَلَايِمِ **Ким қавмига яхшилиқ қилса, уларнинг хожаси бўлиб қолади.**

Ясуд ул-маръу қавмуху бил-инсони алайим

Ким элга жафо чоҳин тамуге зайли қилур,

Қавсар суйин ўзига ўлум сайли қилур,

Ўз хайлига кимки яхшилиқ майли қилур,

Эҳсон ани билки, қавм сархайли қилур.

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Ясъад ур-ражулу бимусоҳабат ис-саъиди يَسْأَدُ الرَّجُلُ بِمُصَاحِبَةِ السَّعِيدِ **Бахт-
ли киши билан ҳамсуҳбат бўлган киши ҳам бахтиёр бўлади.**

Ясъад ур-ражулу бимусоҳабат ис-саъиди

Уббод аро бўлгон мойил ибодатга етар,

Бўлгон киши мустаид ифодатга етар,

Хуш одат эл ичра яхши одатга етар,

Ким, кимса саъиддин саодатга етар.

Назм ул-жавоҳир, 181-б.

Ятлубукар-ризку камо татлубуху يَطْلُبُكَ الرَّزْقُ كَمَا تَطْلُبُهُ **Сен ризқни талаб
қилганинг каби ризқ ҳам сени талаб қилади.**

Ҳар неча замона аҳлининг нурфанисен,

Ё фарз айтолики, аблаҳу кудакисен,

Ризқ иста-ю бўлма халқнинг душмани сен,

Истар сени чун ризқ нечукким ани сен.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 121-б.

**Яшибу ибну Адама ва ташуббу фиҳи хислатони ал-ҳирсу ва тул ул-а-
мали** يَشِيبُ ابْنُ آدَمَ وَ تَشْتَبُ فِيهِ خِصَلَاتُ الْخِرْسِ وَ طُولُ الْعَمَلِ **Инсон кексайган сари
унда икки хил хислат яшариб боради: дунёга муҳаббат ва ҳавас.**

*Яшибу ибну адама ва ташуббу фиҳи хислатони ал-ҳирсу ва тул
ул-амали.*

Одамизга агарчи воқеъ эрур

Қариган сори барча ишда халал.

Икки феъли вале йигитрак ўлур.

Бир ҳирсу бириси тули амал.

Арбаъин, 263-б.

Яъмал ун-наммому фис-соати фитната шахрин يَعْمَلُ النَّمَامُ فِي السَّاعَةِ فَتْنَةً **Чакимчи бир соатда бир ойлик фитнани қилади.**

Сўз тергучи гар дурри адн зоҳир етар,

Ҳар дурри анинг санга миҳан зоҳир етар,

*Ҳар соат аро ки элга фан зоҳир этар,
Бир ойчилик ошуб ва фитан зоҳир этар.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 120-б.

Яъман ул-хойифу изо васала ила мо хофаҳу *يَتَغَنَّى خَائِفًا إِذَا وَصَلَ إِلَى مَا خَافَهُ* Кимдан хавфсираб юрган бўлсанг, ўшанга учраганингдан сўнг тинч бўлиб қоласан.

*Яъман ул-хойифу изо васала ила мо хофаҳу
Хоифгаки хавф юз зиёндин эрди,
Бал ҳам анга хонумондин эрди,
Эмин бўлур ар хафа анга жондин эрди,
Чун етти ангаки хавфи ондин эрди.*

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Яъс ул-қалби роҳат ун-нафси *يَأْسُ أَقْطَابَ رَاحَةِ النَّفْسِ* Қалб маъюслиғи жон роҳатидир.

*Яъс ул-қалби роҳат ун-нафси
Истар эсанг осудлик иш ражрид эт,
Фақр ичра ўзунғи мойили тафрид эт,
Кўнгулғи замон баҳрасидин навмид эт,
Нафсингга бу ишни роҳиби жовид эт.*

Назм ул-жавоҳир, 181-б.

Яътика мо қадара лака *يَأْتِيكَ مَا قَدَّرَ لَكَ* Сенга тақдир этилган нарсагина берилади.

*Яътика мо қадара лака
Қисматда насиб хайр ё шарр бўлмиш,
Саъй этмайин ул санга муяссар бўлмиш,
Топмас тагайюр улча муқаддар бўлмиш,
Етгай санга ҳар неки, муқаррар бўлмиш.*

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Қабул ул-ҳаққи мин ад-дини *قَبُولُ الْحَقِّ مِنَ الدِّينِ* Ҳаққи қабул қилмоқлик диндандир.

*Дин заъфини англа бугз ила кинга далил,
Ислои аро нописанд ойинга далил,
Дин қуввати сўз дерда эрур чинга далил,
Чин сўзни қабул этмак эрур динга далил.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 121-б.

Қавл ул-маръи юҳбиру аммо фи қалбиҳи *قَوْلُ الْمَرْءِ يُخْبِرُ أَمَّا فِي قَلْبِهِ* Кипининг гапи қалбидагини фош этиб қўяди.

*Қавл ул-маръи юҳбиру аммо фи қалбиҳи
Сўз зоҳир этар замир иши кўтрагидин,
Тил муҳбир эрур кўнгул ниҳон эмгагидин,
Фаҳм айла киши ҳолини сўз демагидин,
Ким берди хабар ҳадиси кўнглидагидин.*

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Қавоиду истилоҳот قواعد اصطلاحات Атамалар қондаси.

... ва фан ғариб зебу зийнат топибдур ва турфа қавоиду истилоҳот пайдо бўлбтур. Аммо истилоҳотни тартиб била адо қилмайдурлар.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 57-б.

Қад арафа раббаҳу قَدْ عَرَفَ رَبُّهُ У ўзлигидан ҳар бир мўйигача хабардор бўлиб, «Ўзини билган Худони ҳам билади» деган гап фойда берди.

*Нафса чун ориф ўлуб мў-бамў,
Фойиз ўлуб «қад арафа раббаҳу».*

Ҳайрат ул-аброр, 96-б.

Қаддаса аллоҳу асрораҳум قَدَّسَ اللَّهُ أَسْرَارَهُمْ Аллоҳ уларнинг сирларини муқаддас қилсин.

Ва авлиёи кибор ва машойихи олий миқдор қаддаса Аллоҳу асрораҳум кўпрак ҳақойиқ ва маорифки: сурубтурлар ва маоний зеболарни тақрир либосига киярубдурлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 9–10-б.

Қаддасаллоҳу руҳ ал-азиз قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَ الْعَزِيزِ Унинг азиз руҳини Аллоҳ муқаддас айласин.

... ва муришиди аҳли шариат ва тариқат, қошифи улуми раббоний Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Табодгоний (қаддасаллоҳу руҳ ал-азиз) ки...

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 98-б.

Қаддир фил-амали танажжа мин аз-залали قَدَّرَ فِي الْعَمَلِ نَتَجَ مِنَ الزَّلَالِ Амал-ибодат қилишнинг кадрла – шодлик, хушнудлик топасан.

*Қаддир фил-амали танажжа мин аз-залали
Ўлким, иши бевақту маҳал бўлмағуси,
Ҳар иштаки, саъий этса ҳалал бўлмағуси,
Қонун била кимгаким, амал бўлмағуси,
Ўл қилмоғи жуз ранжу залал бўлмағуси.*

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қадр ул-маръи мою ҳиммаҳу قَدَّرَ الْمَرْءَ مَا وَهَبَهُ Кипшининг қадри, биров уни қадрласа билинади.

*Қадр ул-маръи мою ҳиммаҳу
Эл поясин англай десанг асрорини бил,
Кўнглидаги муддаосин изҳорини бил,
Қалбига кўра таши намудорини бил,
Матлубига боқу кимса миқдорини бил.*

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қад раҳималлоҳу ман инсафа قَدَّرَ رَحِمَ اللَّهِ مَنْ أَنْصَفَ Инсоф қилганга Аллоҳ раҳм қилади (ушбу ибора Сулаймон Пайғамбарнинг мапхур адолатли вазири Осаф узугига нақшланган).

Вазир вазирдин муштоқдур ва бу феъл анинг зотиға аҳақ ва аляқдур. Бу ишни писондида қилгон Осаф эрмишким, нигини нақши «қад раҳималлоҳу ман инсафа» эрмиш.

Маҳбуб ул-қулуб, 16-б.

Қарин ул-маръи далилу диниҳи قَرِينُ الْمَرْءِ لَدَيْهِ دَلِيلُ دِينِهِ Кишининг дусты – унинг динига далилдур.

Қарин ул-маръи далилу диниҳи
Ҳақ кимгаки рӯзий этти дин давлатини,
Шак йўқки, қилур икки жаҳон ширатини,
Ҳамсӯҳбат ила топар чу дин қувватини,
Динига далил топар англа ҳам сирҳатини.

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қасват ул-қалби минаш-шабаъи قَسْوَاتُ الْقَلْبِ مِنَ الشَّبَعِ Топпорақ бўлиш – тўқлик оқибатидир.

Қасват ул-қалби минаш-шабаъи
Кўп туъма ер эл аросидин ихрож ул,
Савм аҳли аро бош қўю соҳиб тож ул,
Ким қалби дақиқ эрур, анга муҳтож ул,
Тўқлук чу кўнгулни қатиқ айлар, оч ул.

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қола Аллоҳ, қола Расулуллоҳ قَالَا اللَّهُ، قَالَ اللَّهُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ, Аллоҳ айтганини пайғамбар ҳам таъкидлади.

Олим керакким, мутаққий бўлса ва огоҳ ва айтурга қола Аллоҳ,
қола Расулуллоҳ.

Маҳбуб ул-қулуб, 23-б.

Қола ифритўн минал жинни ана отика биҳи қабла ан тақума мин мақомика ва инни алайҳи лақавиюн амин قَالَ عَفْرِيْتُ مَنْ الْجِنِّ أَنَا أَتَيْكَ بِهِ قَالَ عَفْرِيْتُ مَنْ الْجِنِّ أَنَا أَتَيْكَ بِهِ Шунда жинлардан бир паҳлавон айтди: «Мен уни сен ўрнингдан туришингдан илгари сенга келтурурман. Албатта, мен бунга қодир ва ишончлидурман» [27:39].

Ва мазолим девонида ўлтуруб, дедиким, бўлгайки Билқиснининг тахтин Сабо шахридин бот келтургай. «Қола ифритўн минал жинни ана отика биҳи қабла ан тақума мин мақомика ва инни алайҳи лақавиюн амин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 165-б.

Қола кам лабиста? Қола «явман ав баъзи явмен». Қола «баллабиста мията омин фанзур ила таомика ва шаробика лам ятасаннаҳ. ванзур ила ҳиморика валинажалака قَالَ كَمْ لَيْبَتْ قَالَ لَيْبَتْ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَيْبَتْ «Қанча муддат (Улик ҳолда) турдинг? «Бир кун ё ярим кун», - деди у. Аллоҳ деди: «Йўқ, юз йил турдинг? Таом ва ичимлигингга қара-бузилган эмас. Энди эшагингни (чириб, суяклари ажраб кетганини) кўргин» [2:259].

Бу муддатдин сўнгра Тенгри таоло Узайр а. с. ни тиргузди. Бир малак андин сўрдиким, «кам лабиста?». Жавоб бердиким, «явман ав баъзи явмен». Ул малак деди: «баллабиста мията омин фанзур ило таомика ва шаробика лам ятасаннаҳ. Ванзур ило ҳиморика валинажалака».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 172-б.

Қолаллоху таоло: инни вазътуха унсо валлоху аъламу бимо вазъат ва лайсаз-закари кал унсо ва инни саммайтухо Маряма ва инни уъийзухо бика вазуррийятахо минаш-шайтонир-ражим قَالَ اللهُ تَعَالَى . اِنِّى سَمِعْتُهَا اَنْتِى وَرَأَيْتُهَا مَرْجَمًا وَاِنِّى اَعِيذُهَا بِكَ وَصَعْتُهَا اَنْتِى وَاللهُ اَعْلَمُ بِمَا وَصَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثَى وَاِنِّى سَمِعْتُهَا مَرْجَمًا وَاِنِّى اَعِيذُهَا مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ «... Парвардигорим, мен қиз туғдим». Қолбуки, Аллох унинг нима тукқанини билгувчироғдир ва ҳар қандай ўғил ва қиз каби [бу қизнинг ўрнини босгувчи] эмасдир ва мен унга Марям деб исм қўйдим. Мен бу қизга, унинг зурриётига даргоҳингдан қувилган шайтоннинг ёмонлигидан паноҳ беришингни сендан илтижо қиламан [3:36].

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173–174-б.

Қотил ул-ҳариси ҳирсуху قَاتِلِ الْحَرِيصِ حَرِيصَه Очкўзликнинг қотили унинг очкўзлигидир.

*Ҳар кимсаки, ҳирс ранжи дохилдур анга,
Ул дағдага ичра умр мушкулдур анга,
Ўз феълидин-ўқ ҳаёт зойилдур анга,
Ким бўлса ҳарис, ҳирси қотилдур анга.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 97-б.

Қувват ул-қалби мин сиҳхат ил-иймони قُوَّةُ الْقَلْبِ مِنْ صِحَّةِ الْاِيْمَانِ Қалбнинг қуввати – иймон саломатлигидандир.

*Қувват ул-қалби мин сиҳхат ил-иймони
Иймон топқон кишига ҳақ раҳматидин,
Ғам йўқ шайтон васвасау заҳматидин,
Иймонга мадор ўлди кўнгул қувватиди,
Кўнгул аро қувват ўлди дин сиҳхатидин.*

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қуддиса аллоху асрорихум//қуддиса аллоҳ сирриху قُدِّيسَ اللهُ اَسْرَارُهُمْ // قُدِّيسَ اللهُ سِرُّهُ Тангри таоло уларнинг сирларини муқаддас қилсин.

Ва авлиё (қуддиса Аллоху асрорихум) ахлоқ ва сифоти таърифиди...

Маҳбуб ул-қулуб, 128-б.

... ва авлиёуллоҳ (қуддиса Аллоху асрорихум) нинг расоил ва кутубидинким...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 12-б.

Ҳикоят: Кошифи асрори илоҳий Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий (қуддиса Аллоҳ сирриху) ибодат фароғати учун қаноат шиор қилди.

Маҳбуб ул-қулуб, 55-б.

Қуддиса аллоху сирраҳу ва наввара аллоху марқадаҳу قُدِّيسَ اللهُ سِرُّهُ وَ نَوْرَ اللهِ مَرْقَدَهُ Аллоҳ сиррини муқаддас сақласин ва гўрини ёруғ қилсин.

... яъни Нур ул-ҳақ вад-дин, каҳф ул-ислом ва муслимийна шайхуно ва Мавлоно Абдураҳмон ул-Жомий (қуддиса Аллоху сирраҳу ва наввара Аллоху марқадаҳу).

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Қуддиса аллоху таоло арвоҳаҳум قُدِّيسَ اللهُ تَعَالَى اَرْوَاحَهُمْ Аллоҳ таоло уларнинг руҳларини муқаддас қилсин.

... ва мушкулкушойлиги учун бир нимаким, ногузирдур комил раҳнасоийи тирдурким, анинг иршоиди бўлмайин бу йўлга азм қилмоқни

акобири авлиё (қуддиси Аллоху таоло арвоҳаҳум) жоиз тутмай-
дур...

Маҳбуб ул-қулуб, 117-б.

Қурб ул-ашрори мудирратун قَرَبُ الْأَشْرَارِ مُبِيرَةٌ Ёмонларнинг яқинида
юриш ҳам зарарлидир.

*Қурб ул-ашрори мудирратун
Бордур ямон элга ҳамнишинлигда зарар,
Хуррамлик аро ранжу ҳазинлигда зарар,
Касб этма шарр аҳлидин қаринлигда зарар,
Ким келди ямонларга яқинлигда зарар.*

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Ғадрука ман даллака алаал-усоъати غَدْرُكَ مَنْ نَزَلَتْ عَلَيْهِ الْأَسَاعَةُ Сени ёмон-
ликка бошлаган киши душманингдир.

*Ғадрука ман даллака ала-усоъати
Ғаддорки қисмингни малолат қилди,
Ғам кишваридин санга рисолат қилди,
Ўз жонини қадрингга ҳаволат қилди,
Ким сени ямонлиққа далолат қилди.*

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғазабука анил-ҳаққи муқбихатун غَضَبُكَ عَيْنًا خَقَّ مَقْبِيحَةً Тўғри нарсдан
жаҳлнинг чиқиши – қабиҳликдандир.

*Ғазабука анил-ҳаққи муқбихатун
Доим тилаган айшу тараб нохуштур,
Нўш айламаган ранжу тааб нохуштур,
Ёлгонга киши қилса ғазаб нохуштур,
Чиндин ғазаб этмагинг ажаб нохуштур.*

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Ғамрат ул-мавти аҳвану мин мажолисати ман ло яҳвоху қалбука
غَمْرَةُ الْمَوْتِ أَهْوَانٌ مِنْ مَجَالِسَةِ مَنْ لَا يَهْوَاهُ قَلْبُكَ Ўлим ғами – қалбинг севмаган киши
билан ҳамсуҳбат қилишдан енгилроқдир.

*Ғамрат ул-мавти аҳвану мин мажолисати ман ло яҳвоху қалбука
Ғар кўрса ўлум ғамин ниҳоний кўнглунг,
Ул ранжда қолса жовидоний кўнглунг,
Ул кимсача эрмас ўлса фоний кўнглунг,
Ким суҳбат аро истамас они кўнглунг.*

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғанима ман салама غَنِيمَةٌ مِنْ سَلَامٍ Соғлиқ ғаниматдир.

*Ғанима ман салама
Ғардунки эрур тизгани жоҳилдек,
Ғар кун анга узундурур бир йилдек,
Тонгдин оқшамга қон тўкар қотилдек,
Сотимлигин андин эл ғанимат билдик.*

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Ғанимат ул-мўъмини важдон ул-ҳикмати غَنِيمَةُ الْمُؤْمِنِ وَجْدَانُ الْحِكْمَةِ Ҳик-
матни ҳис қила олиш – мўмин учун совғадир.

*Ғанимат ул-муъмини важдон ул-ҳикмати
Муъмин бори элдин ўзини кам билса керак,
Ҳақдин не анга келса, қарам билса керак,
Беҳикматлигини дарду ғам билса керак,
Ҳикмат топарини муғтанам билса керак.*

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Ғаффара зунубаҳу саттара айюбаҳу غَفَرَ ذَنْبَهُ سَتَرَ أَيُّوبَهُ Тангри таоло гуноҳларини кечирсин ва айбларини бекитсин (гуноҳлар маъфират қилинсин, гуноҳлар кечирилсин).

... яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоий ғаффара зунубаҳу ва саттара айюбаҳу мундоқ арз қилурким сўз дурредурким, анинг дарёси кўнгулдур ва кўнгул мазҳаредурким, жамиш маоний жузв ва қуллдур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 8-б.

Ғашшака манис-хатика бил-ботили غَشَّكَ مَنَالِكُ خَتِكَ بِالْبَاطِلِ Ким сени ботил ишга йўллаган бўлса, сени алдабди.

*Ғашшака манис-хатика бил-ботили
Шукр айлаки, ҳақ аҳли яқин қилди сени,
Ғар сабру таҳаммулга қарин қилди сени,
Ўзр этти санга доғи ҳазин қилди сени,
Ботил била улки ҳашимгин қилди сени.*

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғоба хаттуҳу ман ғоба нафсаҳу غَايَةُ الْإِنْسَانِ غَايَةُ نَفْسِهِ Ҳақотини йўқотган, ўзини ҳам йўқотибди.

*Ғоба хаттуҳу ман ғоба нафсаҳу
Эй ҳажр, мени сен айла жондин гойиб,
Лекин қилма ул остондин гойиб,
Ҳар кимсаки, бўлди бир макондин гойиб,
Ҳам бўлди анинг баҳраси ондин гойиб.*

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғоят ул-имкон ва маърифат уз-замон вал макон غَايَةُ الْإِمْكَانِ وَمَعْرِفَةُ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ Ҳақотини йўқотган, ўзини ҳам йўқотибди.

2 Диний-гасавуфий рисола номи.

Ва Шайх Маҳмуд Ушнувий раҳимаҳуллоҳки, «Ғоят ул-имкон ва маърифат уз-замон вал макон» рисоласининг мусаннифидур, анинг гунбадида мадфундур.

Насойим ул-муҳаббат, 241-б.

Ғуломун оқилун хайрун мин шайҳин жоҳилин غُلَامٌ عَاقِلٌ خَيْرٌ مِنْ شَيْخٍ جَاهِلٍ Оқил гўдак – нодон кексадан яхшироқдир.

*Ғуломун оқилун хайрун мин шайҳин жоҳилин
Ғар кимсада зоҳир ўлса тамкини хирад,
Андин билгилки топти тазйини хирад,
Андоқ қариким йўқ анда ойини хирад,
Ул ёш ортуқки, топти талқини хирад.*

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғурфатуллоҳи бифасҳ ал-ғароим غُرْفَةُ اللَّهِ بِفَسْحِ الْغَرَائِمِ Бу жумланинг маъносини англаб етмадик.

... ва авлиёи акмал «*ғурфатуллоҳи бифасҳ ал-ғароим*» нуктаси била такаллум қилурлар.

Муншаот, 153-б.

Ҳаё ул маръи сатруҳу حَيَاءُ الْمَرْءِ سَتْرُهُ Кипшининг ҳаёси – унинг иффат пардасидир.

*Ҳаё ул-маръи сатруҳу
Авжи шараф узра офтоб ўлди ҳаё,
Бўстони саодатга сахоб ўлди ҳаё,
Мазмум хасосиға ҳижлб ўлди ҳаё,
Эл айнига гўёки ниқоб ўлди ҳаё.*

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳазрати шайх ул машойих олим ил-муршиди тавоиф ил-умам шайх зайн ул-миллати вад-дин ал-хавофий حضرت شيخ المشايخ غلام المرشد آل-خوافي شايخ زين الدين أبو بكر ال-خوافي Зоҳирий ва ботиний билимларни мукаммал билган шайхлардан (Вафоти–838/1434–1435).

... *кошифи улуми раббоний Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Табодгоний... ки, ҳазрати шайх ул-машойих олим ил-муришиди тавоиф ил-умам шайх зайн ул-миллати вад-дин ал-Хавофий (раҳимаҳумуллоҳу таоло) нинг ихтиёрий хулофосидин эрдилар.*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 98-б.

Ҳайи лоямут لا يُموتُ حيّ Мангу ҳаётлик; Тангри таолонинг сифатларидан бири.

*Ул кўзу лаб ўлтуруб тиргузсалар не айбким,
Бирни қотил, бирни жонбахш этти ҳайи лоямут.*

Наводир ун-ниҳоя, 76-б.

Ҳайҳат мин насихат ил-адувви هيهات من نصيحة العدو Душманнинг насихатидан узоқ бўл.

*Эл панд берурда айлагил қайғу йироқ,
Гар бўлса гадо тут ўзни андин қуйироқ,
Гар дўст берур панд эмастур бу йироқ,
Душман панди ишедурур асру йироқ.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 113-б.

Ҳалак ал-ҳарису ва ҳува ло яъламу هلك الخريث و هو لا يعلم Ҳирс бандаси ҳалокат сари кетаётганлигини билмайди.

*Ҳалак ал-ҳарису ва ҳува ло яъламу
Ҳирс аҳлига гайри неш сончилмас ҳеч,
Бағридин анинг бу неш айрилмас ҳеч,
Бу маҳлака ичра фикрини филмас ҳеч,
Ҳирс ани ҳалок этти, ул билмас ҳеч.*

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ҳалли жазо ал-эҳсон илал ал-эҳсон حل جزاء الإحسان إلى الإحسان Яхшиликка яхшиликдан бошқа мукофот йўқ.

*Яна бир амри азим эҳсонидурким, анинг баёнида қўн сўз аёндур...
ва ҳалли жазо ал-эҳсон илал ал-эҳсон анга гувоҳи ҳол.*

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

Ҳалок ул-маръи фил усби هَلَاكُ الْمَرْءِ فِي الْأَسْبِ Кишпининг худбинлиги уни халок қилади.

*Ҳалок ул-маръи фил-усби
Касб айла нишот меҳнатойинлик аро –
Ким, ишрат умиди келди гамгинлик аро,
Кўрма арода ўзингни мискинлик аро –
Ким, бўлди, киши ҳалоки худбинлик аро.*

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳал оти алал инсона хийнун мин ад-даҳри лам яқун шайъан мазкур-ан هَلْ أُنَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينَ يَمْلِكُ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَنكُورًا Инсон бошидан бирор-бир он ўтганлиги, эслашга лойиқ бирор нарса содир бўлмаган бўлсин [76: 1].

... ул Тенгрининг шонидадурким: «ҳал оти алал-инсона хийнун мин ад-даҳри лам яқун шайъан мазкур-ан» анинг каломи фархунда фаржомидин оятдурур.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Ҳамм ас-саъиду охиратаҳу ва ҳамм аш-шақийю дунёҳу هَمُّ السَّعِيدِ أَجْرَتُهُ وَهَمُّ الشَّقِيئِ نَيْبُهُ Бахтли одам охират ғамини, бахтсиз одам бу дунё ғамини уйлайди.

*Ҳамм ас-саъиду охиратаҳу ва ҳамм аш-шақийю дунёҳу
Уқбо ғами ул ер ани доно бил,
Егонни жаҳоннинг ғамини доно бил,
Ким бўлса саид анинг ғамин уқбо бил,
Бўлганга шақий ғамин бозаи дунё бил.*

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳамузот ит-таъоми хайрун мин ҳамузот ил-каломи هُمُورُ إِهْلَاءِ الطَّعَامِ خَيْرٌ مِنْ هُمُورِ إِهْلَاءِ الْكَلِمِ Аччиқ сўздан аччиқ овқат яхши.

*Ҳамузот ит-таъоми хайрун мин ҳамузот ил-каломи
Гар захр била кишига ком ўлса ачиг,
Юз ончаки сўз била мудам ўлса ачиг,
Ҳар неча мазоқ аро таом ўлса ачиг,
Хушироқдурур андинки, калом ўлса ачиг.*

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳарамайни шарифайн зодаҳумаллоҳу таъзиман ва тақриман حَرَمَيْنِ شَرِيفَيْنِ زَادَهُمَا اللَّهُ تَعْظِيمًا وَتَكْرِيمًا Тангри таоло ҳарамайн ва шарифайн (Макка ва Мадина) ни улуг ва буюклигини зиёда қилиб яратди.

[Ҳожа Аҳмад б. Мавлуд б. Чиштиий қ. с.]. Улуғ ёшларида ҳарамайни шарифайн зодаҳумаллоҳу таъзиман ва тақриман зиёратига мутаважжсиҳ бўлди.

Насофийм ул-муҳаббат, 227-б.

Ҳаррам ал-вафоу лиман аслалаху حَرَّمَ الْوَفَاءَ لِمَنْ أَضَلَّهُ Ёмонга вафо – ҳаромдир.

*Ҳаррам ал-вафоу лиман аслалаху
Беасл халойиққа сафо келди ҳаром,*

*Ҳар ишки эрур ғайри жафо келди ҳаром,
Ҳам жавр асл аро келди ҳаром,
Ҳам асли йўқ эл ичра вафо келди ҳаром.*

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Ҳасадат неъмату ман кафараҳо *حَسَادَاتٌ نِعْمَتٌ مَنْ كَفَرَهَا* Кимки неъматга куфр келгирса (қадрини билмаса)-фосид ҳукмидадир.

*Ҳасадат неъмату ман кафараҳо
Доно киши шуқри неъмат айтур жондин,
Ким, неъматини ортуқроқ ўлур яздондин,
Доим бу сифат амр келур ёд ондин,
Ким, неъматини фосид этар куфрондин.*

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Ҳасти нестнамой *هستی نیستنمای* Бор эди йўқ каби.

Бас, туфроғ муҳарриклигда нести ҳастанамойдур ва ҳаво ҳасти нестнамой.

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

Ҳашим ус-сариди мин ғайри аклиҳи *هشيم الثريد من غير اكله* Синдирмоқдан емоқни фарқи бор.

*Эй ким, бермак таом туттунг ўзга,
Меҳмон узрида қўй илиқни қўзга,
Боқ илиқ на ичра бу ажойиб сўзга,
Синдурмоғин ўзга бил емақни ўзга.*

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 115-б.

Ҳақ субҳонаҳу ва таоло *حَقُّ صُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى* Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло.

Ҳақ субҳонаҳу ва таоло барча толиби ниёзмандларга бу тариқ орзумандларга ул гулистондин тухфае ва ул раёҳиндин шаммае на-сиб қилсун.

Маҳбуб ул-қулуб, 51-б.

Ҳаққи жалли субҳона *حَقُّ جَلِّ صُبْحَانَ* У субҳонаҳу ва таолонинг ҳақи.

... муборак белларига рисолат камарин боғлаб, бу халойиқ ораси-да сарафроз ва мўъжизапардоз қилдиким, «ҳаққи жалли субҳона» адо амрин...

Вақфия, 238-б.

Ҳилм ул-маръи авнуҳу *جَلْمُ الْمَرْءِ غَوْنَهُ* Кишининг юмшоқ феълли бўлиши унинг мададқоридир.

*Ҳилм ул-маръи авнуҳу
Ҳар кимки иши таҳаммул изҳори эрур,
Албатта муқорин анга кирдори эрур,
Йўққим мадад ичра улу бу ёри эрур,
Ким ҳилми таҳаммули мададгори эрур.*

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳиддат ул-маръи тухликуҳу *هَيْدَةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ* Кишининг қизикқонлиги уни ҳалоқатга бошлайди.

*Ҳиддат ул-маръи тухликуҳу
Таъб ичра эрур таҳаммуломизлиги,
Андин ортуққи ваҳшатангизлиги,*

Жон қасди этар кимса газабрезлиги,
Алқисса, кишини ултурур тезлиги.

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳиммат ул-маръи қийматуҳу هِمَّةُ الْمَرْءِ قِيَمَتُهُ Кишининг ҳиммати унинг қийматини белгилайди.

Ҳиммат ул-маръи қийматуҳу
Ҳиммат элининг гарчи хулқ кисвати бор,
Чарх атласидин вале бийик рифъати бор,
Беқиймат эрур улки бийик ҳиммати бор,
Гарчи неча кам ҳиммати бор қиймати бор.

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ҳирфат ул-маръи канзуҳу حِرْفَةُ الْمَرْءِ كَنْزُهُ Хунар – кишининг бойлигидир.

Ҳирфат ул-маръи канзуҳу
Косиб кунжи кафи зар олгинчи эрур,
Икки қули мезони дирамсанжи эрур,
Ким бўлса хунарсиз иши-ўқ ранжи эрур,
Бу важҳ илаким, хунари ганжи эрур.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Ҳозо мин индиллоҳи ярзуқу ман яшоъу биғайри ҳисоб هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ بِرِزْقٍ مِنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ Албатта, Тангри таоло ўзи хоҳлаган кишиларига беҳисоб ризқ берур [3:37].

Ва ул жумладин бири буқим, қишда ёз меваси ва акс ҳам кўрар эрди. Сўргондаким, «анно лаки ҳозо фи гайри вақтиҳи» (ҳар қачон Закариё Марямнинг олдиға хўжраға кирганида унинг хузурида бир ризқ-насиба кўрди. У: «Эй Марям, бу нарсалар сенга қаёқдан келди?-деб сўраганида Марям жавоб қилди: «Булар Аллоҳ хузуридан-дир...»), жавоб топтиким «ҳаза мин индиллоҳи ярзуқу ман яшоъу биғайри ҳисоб».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Ҳозо робби هَذَا رَبِّي Мана шу Парвадигорим [6:76].

... Бир кеча бу фикрда эрди, ҳар кавкаб тулуғ қилса, «ҳозо робби» ишорати била хушҳол бўлуб, зуруб қилғоч, навмид бўлур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 114-б.

Ҳоммат ул-маръи ҳимматуҳу هَمَّتْ الْمَرْءِ هِمَّتُهُ Кишининг улуглиги унинг ҳимматидан билинади.

Ҳоммат ул-маръи ҳимматуҳу
Ҳар кимсаки иқбол анинг ёваридур,
Ҳар ёнки юз урса, ҳиммати раҳбаридур,
Ҳиммат дури фахр тожсининг гавҳаридур,
Чун ҳиммат одам ўглининг сарваридур.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳота мо индака таърифу биҳи حَتَّىٰ مَا عَرَفْتُكَ تَعْرِيفًا بِهِ Борингни кўрсат, кимлигингни айтиб бераман.

Ҳота мо индака таърифу биҳи
Ҳам лофу газоф дафтарин куйдургил,

Ҳам хомани инсоф хатиға сургил,
Ҳар неки санга биликдур келтургил,
Ҳалингни ҳам андин эл аро билдургил.

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ҳулий ир-рижол ил-адабу خَلِيلًا رَجُلًا لَدُنْ كِيШИЛАРНИНГ БЕЗАГИ – ОДОБДИР.

Ҳулий ир-рижол ил-адабу
Зевар кишига не тожу не афсар бил,
Ул зевар адаб бирла ҳаё дархар бил,
Ҳар кимки адабсиздур, ишин абтар бил,
Алқисса эранларга адаб зевар бил.

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳумум ул-маръи биқадри ҳимматиҳи هُمُومٌ اَلْمَرْءِ بِى الْقَدْرِ هَيْبَتِهِ КИШИНИНГ
иши натижаси унинг ғайратига қараб бўлади.

Ҳумум ул-маръи биқадри ҳимматиҳи
Ҳиммат эли кўзда қурутуб намларини,
Неча қилур ошом фалак самларини,
Ҳар кимки урар ҳиммат ила дамларини,
Ҳимматларининг хуридадур гамларини.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳурубука мин нафсики анфаъу мин ҳарубика минал-асади حُرْبُكَ مِنْ نَفْسِكَ اَنْفَاؤُ مِنْ حَرْبِكَ مِنْ الْعَصْدِ
Нафсингдан қочипинг, шердан қочишингдан
кўра кўпроқ фойда беради.

Ҳурубука мин нафсики анфаъу мин ҳарубика минал-асади
Ким кинавар ўлса, иста ондин қочмоқ,
Невчунки, зарурдур ямондин қочмоқ,
Эр ўелига нафси кинарондин қочмоқ,
Нафъдурким, шери жаёндин қочмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳусн ул-хулқи ғаниматун حُسْنُ اَلْخُلُقِ غَنِيْمَةٌ Хулқ чиройилиги – ғанимат-
дир.

Ҳусн ул-хулқи ғаниматун
Бадхуйки, ўз қилгани раҳматдур анга,
Ором халойиқ сори тухматдур анга,
Ким хўйи ямон бўлса, машаққатдур анга,
Ким хўйи анинг яхши ғаниматдур анга.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

БИР ҒАЗАЛ ШАРҲИ

«Эсиб раҳмат насими...»

Мумтоз шеърятимизга хос маъшук васли кўйи, айниқса, «илоҳий ишқ» сирини чуқур англаш – инсоннинг ботиний шеърӣ тафаккур тарзи учун ниҳоятда жоиз хусусиятдир. Зеро, «илоҳий ишқ» таври инсоннинг кўнгил мулки қадар кенг ва терандир. Навоӣ ғазалиёти замиридаги бундай ботиний хусусиятларнинг маълум бир қисми Расулulloҳ васф этилган ояти карималар таъсирида вужудга келган, дейишимиз мумкин. Бу тарз кўпроқ Ҳазратнинг наът-ғазалларн замирида мужассамдир.

Энди ана шундай наът-ғазаллар сирасига кирувчи «Ғаройиб ус-сиғар»нинг 7-ғазалини тўлиқ келтирамиз:

*Зиҳи жавлонгаҳинг афлок уза майдони «ав адно»,
Буроқингга тўқуз гунбад бу тўққуз гунбади хазро.
Қилиб чун хай гулоби майл наълайнинг, бўлуб ондин
Малак раъноларининг жабҳасига бўлуб чарх сандалсо.
Эсиб раҳмат насими чун дамодам сунбулунг сори,
Бўлуб руҳонийлар жайби лаболаб анбари соро.
Фалак қолиб Буроқингдин, эмас васфи фалаксуръат,
Қамар ёруб жамолингдин, эмас наътинг қамарсиймо.
Юзунгдин анжум, анжумдин қуёш нур иктисоб айлаб
Анингдекким, қуёшдин ою ойдин қийргун габро.
Фалак водийлари қатъига азминг чун суруб маркаб,
Хирад пайкига ҳам аввал қадамда ранж ўлуб пайдо.
Рафиқинг тойир андоққим Сулаймон оллида худҳуд,
Буроқинг сойир анжум шоҳи устинда сипехросо.
Қилиб бу сайр аро маъшук васли кўйида манзил,
Тилаб саргашта ушшоқига ҳам раҳмат уйин маъво.
Навоӣи хуш кўрар оламни отинг зикридин, йўқса,
Анга дўзах аро ўтдекдурур дунёву мофиҳо.*

Бу наът-ғазал тўққиз байтдан таркиб топган бўлиб, унинг ўзига хос хусусияти ўқувчига шарқ шеърятига хос илоҳий ишқнинг не чоғли руҳий мақомда эканлигини янада чуқурроқ англаштирдан

иборатдир. Айтиш жоизки, бу наът-ғазал сўнгги мурсалнинг кавну макон, яъни коинот ичра маъшук (Тангри таоло назарда тутилган – М.А.) кўйи манзили сари интилиш таври бу борадаги тасаввуримизни кенгайтиришда муҳим адабий омил бўлиб хизмат қилади.

Энди байтлар шарҳига ўтайлик.

*Зиҳи жавлонгаҳинг афлок уза майдони «ав адно»,
Буроқингга тўқуз гунбад бу тўққуз гунбади хазро.*

Аввало, ушбу матлаъдаги энг характерли сўзга эътиборни қаратайлик. Бу – мусхафнинг «Нажм» – («Юлдуз») сурасидаги «ав адно» иқтибосидир. Бу иқтибос Алишер Навоий асарларида «ёки яқинроқ» маъносида қўлланилиб, «фа кона қобақавсайни ав адно» га ишорадир. Умуман, мумтоз адабиётда бу мусхафий иқтибос «Бас, (Муҳаммад с.а.в. га) икки камон ёки ундан-да, яъни икки қош оралиғидек яқинроқ бўлди» маъносида келади. Айни шу маънода матлаънинг қисқача мазмуни кўйидагича: эй мурсал, сен учун фалаклар узра сайр қилиш худди «ав адно» сингаридир. Зеро, Буроқинг, яъни шу номли учқур отинг гўё бир кечада самонинг «фалакулафлок» манзилига, яъни сўнгги тўққизинчи қаватига кўтарилди. Шу кечада сен Тангрига гўё икки қош оралиғича яқинлашдинг... Бунда меърож кечаси таърифланади. Яъни, бу унинг Маккадан то Масжиди Аксогача, сўнгра у ердан осмонлар узра кўтарилиб, Оллоҳ буюрган жойгача самовий сайр қилишига рамздир.

*Қилиб чун хай гулоби майл наълайнинг, бўлуб ондин
Малак раъноларининг жабҳасига бўлуб чарх сандалсо.*

Шоҳ байтдаги бадий ҳақиқат наълайн («бир жуфт ковуш») сўзи маъносида мужассам. Зеро, у шоҳ байт маъносининг очқичидир. Аммо, бу ўринда наълайн отнинг туёқ изларига ишора тарзида қўлланилган: ўша кеча, яъни ўша меърож туни Буроқинг билан ердан кўкка кўтарилаётганинда, отингнинг туёғига ердаги бир сангпора мен ҳам бораман, деб илашган эди. Отинг ҳавога кўтарилгандан сўнг, сен сангпорага қол деб амр қилдинг ва у ҳавода «санги муаллақ» ҳолида қолди. Бунда шундай ташбих бор: ана шу муаллақ қолган тошга Буроқингнинг туёқ изи ва баданидан чиққан хушбўй терлар нишонаси қолди. Кечада у шундай жилваланиб турардики, бу худди аршдаги хурюзли малонкларнинг манглайига тортилган сандал дарахти сингари сабзранг фалакнинг нишонларига, аниқроғи, тақдири азал қолдирган асорат белгиларига менгзаш эди. Нақадар ғаройиб ташбих! Бу ташбих шунга ишора этади: эй инсон, кўр, бил, бу сенга ибратдир. Зотан, оламлардаги барча нар-

са ва ҳодисалар Тангрига хизматкордек ҳаракатда. Уларга бундан ортиғи берилмади. Ортиқроғи эса инсонга берилди. Чунки, Худо ўз-ўзидан билиш санъатини фақат инсонгагина инъом этди. Инсон ўз-ўзига тўсиқ бўлмаса, бас!

*Эсиб раҳмат насими чун дамодам сунбулунг сори,
Бўлуб руҳонийлар жайби лаболаб анбари соро.*

Ғазалнинг умумий мазмунига кўра, бу байтда қўлланилган куйидаги сўзлар ушбу маъноларда келган: раҳмат – гуноҳларни авф этувчи шабада; руҳоний – фаришта; жайб – кўнғил, дил. Бунда шундай бадий тафаккур илгари сурилади: эй сўнги мурсал, бу кеча сенинг хушбўй сочларинг сари ажиб бир шабада, яъни Парвардигори олам томанидан гуноҳларни авф этувчи майин шамол кетма-кет эди. Бу шамол шу кеча каби тим қора сочларинг бўйини кенг оламга ёйди. Бу хушбўйликдан, то хатто малоиклар қалби-да лиммо-лим тўлди.

*Фалак қолиб Буроқингдин, эмас васфи фалаксуръат,
Қамар ёруб жамолингдин, эмас наътинг қамарсиймо.*

Байтнинг мухтасар маъноси: Меърож кечасида Буроқинг, яъни отинг тез ҳаракатланиши гўё фалакни ҳам ортда қолдирди. Лекин бу билан бу ҳолни фалаксуръат деб ҳам бўлмайди. Негаки, сенинг сифатинг учун бу васф камлик қилади. Шу кечада жамолинг партави олдида ой ҳам хижолатда эди. Аммо бу қамарсиймо дегани эмас. Чунки жамолинг тажаллийси азалиятга дахлдордир. Зеро, сенинг нурингни улуғ Тангри башариятни яратмасдан бурун яратиб қўйган эди. Аслида, инсонни яратишидан мурод ҳам сен эдинг. Улуғ мутафаккир бу манзарани бошқа бир асарида шундай образли тарзда баён этади: «У Одам Атодан ҳам илгари мавжуд бўлиб, ҳам набий, ҳам сирлар огоҳи эди. У олти кунда яратилган оламдан бурун ҳам нур холида бор эди. Бу шундай нурки, у юз иззат ва шараф эгасидир. У – маъшук, яратувчи – ишқивоз эди. Оллоҳ Булбашарни яратганига қадар, бу нур узоқ йиллар, Ҳақ назаридан баҳраманд эди. Булбашар вужуди яратилганда унинг юзи шу юлдуз нуридан камол топди».

*Юзунгдин анжум, анжумдин куёш нур иктисоб айлаб
Анингдекким, куёшдин ою ойдин қийргун габро.*

Бу байтда шундай маъно бор: эй Расулуллоҳ, ер юзида куёшни ой, ойни қоп-қоронғулик тўсган бўлса, бунинг зидди ўлароқ, бу кеча юзинг, яъни жамолинг шундай партавландики, гўё жамолинг

тажаллисидан юлдуз, юлдуздан куёш нури ҳосил қилингандай эди.

*Фалак водийлари қатъига азминг чун суруб маркаб,
Хирад пайкига ҳам аввал қадамда ранж ўлуб пайдо.*

Байтнинг мухтасар мазмуни: фалак водийларини кезиш учун от суришни мақсад қилганинда, ақл элчисига ҳам, биринчи қадамдаёқ машаққат зоҳир бўлди.

*Рафиқинг тойир андоққим Сулаймон оллида худҳуд,
Буроқинг сойир анжум шоҳи устинда сипехросо.*

Бу байтнинг биринчи мисрасида Куръони каримнинг «Намл» («Чумоли») сурасининг кушлар тилидаги ғайб хабарлари маъноси-га ишора қилинади. Аниқроғи, инс ва жиндан туғилган Сабо мамлакатининг қизи Билқис, яъни Сулаймоннинг бўлғуси ёри ўртасида «номабарлик» (хат ташувчилик) қилган Худҳуд номли кушнинг азму шижоати ва донолигига рамз қилинган. Айни шу маънода байт мазмуни қуйидагича: эй мурсал, дўстинг, яъни Буроқингнинг жасорати олдида бир пайтлар Сулаймонга хат ташувчилик қилган Худҳуд кушнинг жасорати ҳеч бўлиб қолди. Зеро, тавсанинг, яъни учқур отинг бу кеча сайёралардан ҳам юксакда сайр қилди.

*Қилиб бу сайр аро маъшуқ васли кўйида манзил,
Тилаб саргашта ушшоқига ҳам раҳмат уйин маъво.*

Байт мазмуни: бу сайрдан асосий мақсад, биринчидан, маъшуқ, яъни Парвардигор васлига етишиш йўлида бир манзил тутиб, у билан юзма-юз келиш бўлса, иккинчидан, саргашта, яъни ёр (Худо) кўйида паришон бўлган ошиқларига ҳам гуноҳларни мағфират этувчи уйни мақом тутишларини ундан (Парвардигордан) тилаш ҳам эди.

*Навоий хуш кўрар оламни отинг зикридин, йўқса,
Анга дўзах аро ўтдекдурур дунёву мофиҳо.*

Мақтаъда шундай фикр баён этилади: қачонки, номинг мазкур бўлганда, Навоий бу оламни яхши кўриб кетади. Йўқса, дунё ва ундаги мавжудотлар унинг учун дўзах ичидаги оловдайдир.

Ҳазрат Алишер Навоийнинг биз юқорида шарҳлашга уринган ғазалида шарқона шеъриятга хос маъшуқ васли кўйида мақом тутиш сўнгги мурсалдан не чоғли машаққатли ажзу ниёз, аниқроғи, ботиний заҳмат талаб қилгани кўзда тутилади. Кўринадики, мазкур ғазал мисралари замирида ана шундай зоҳирий ва ботиний маънолар олами ястаниб ётибди. Шу боис Ҳазрат ғазалиётини ўрганаётган ҳар бир ўқувчи бу хусусиятларни теран англаб олиши жоиздир.

Илмий нашр

Манзар Абдулхайр

**НАВОИЙ
АСАРЛАРИНИНГ
ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ**

*«Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»га
қирмай қолган сўз ва иборалар*

**«Ўзбекистон миллий энциклопедияси»
Давлат илмий нашриёти
Тошкент–2018**

Мухаррир *Жаҳонгир Қунишев*
Бадий муҳаррир *Асқар Ёқубжонов*
Саҳифаловчи *Жаҳонгир Бадалов*

Нашриёт лицензияси АИ № 160, 14.08.2009 й.
Босишга руҳсат этилди 26.02.2018. Бичими 84 × 108 ¹/₃₂.
Офсет қоғозига босилди. «Times New Roman» гарнитураси.
Шартли босма табағи 29,4. Нашр ҳисоб-табағи 45.
Адади 1000 нусха. Букортма № 7.

«Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти
100011, Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси, 30-уй.

«Yoshlar matbuoti» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
100113, Тошкент шаҳри, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60-уй.

42000-

ISBN 978-9943-07-586-3

9 789943 075863